Iulian Chifu

GÂNDIRE STRATEGICĂ

Editura Institutului de Științe Politice și
Relații Internaționale al Academiei Române
2013

IULIAN CHIFU

GÂNDIRE STRATEGICĂ

www.ispri.ro
www.librarie.ispri.ro

IULIAN CHIFU

GÂNDIRE STRATEGICĂ

EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

București, 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
CHIFU, IULIAN
Gândire strategică / Iulian Chifu. - Bucureşti : Editura Institutului de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-973-7745-85-9

327(100)

Tehnoredactare computerizată:
SANDA STROESCU

© IULIAN CHIFU

ISBN 978-973-7745-85-9

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 7

PREFAȚĂ 11

Capitolul 1
TEORII DESPRE MAREA STRATEGIE 17
1. Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea Strategie a României 17
2. Parteneriat Strategic. Sistemul de Parteneriate Strategice al României 32
3. O strategie de politică externă, securitate și apărare a României 44
4. România – actor strategic la frontiera UE și NATO. Un proiect pentru România 57
5. Absența viziunii strategice și provocările pentru analiza de *intelligence*. Cazul home grown terrorists 63

Capitolul al 2-lea
EVOLUȚII ALE MEDIULUI INTERNAȚIONAL STRATEGIC. NATO ȘI UE 73
6. Schimbarea Naturii Relațiilor Internaționale. Războiul ruso-georgian. Doi ani după 73
7. Unipolaritate versus multipolaritate. Puteri emergente și reconfigurarea raporturilor de forțe pe scena globală. Conflictele secolului XXI 90
8. Summitul de la Chicago: un NATO global, întărit și solidar 101
9. Summitul NATO de la Lisabona – relațiile Alianței cu Rusia 113
10. Libia și operațiunile NATO: Reîntoarcerea de la voluntarism la regulile clasice ale dreptului internațional 120

Capitolul al 3-lea
REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE – CONCEPT STRATEGIC REGIONAL 137
11. Complexe de securitate şi concepte regionale. Regiunea Extinsă a Mării Negre. Integrarea instituțională şi capacitate administrativă ca soluție pentru Securitate regională 137
12. Securitatea Energetică în Regiunea Extinsă a Mării Negre. Nodul Georgian 147
13. Coridorul strategic Est–Vest: oportunități şi beneficii multiple 151
14. Coridorul Est–Vest Marea Neagră – Marea Caspică în era incertitudinii 156
15. Procesul de Anshluss al Ucrainei: achiziționarea bucată cu bucată 162

Capitolul al 4-lea
CONFLICTE IDENTITARE, CONFLICTE RELIGIOASE. RADICALIZARE ȘI VIOLENȚĂ 177
16. Conflicte, conflicte identitare. Conflicte religioase. Caracteristici şi specificități 177
17. Influența extremismului religios asupra stabilității şi securității societăților democratice din Balcani 226
18. Radicalizare şi violență în Islam. O tipizare a mecanismelor radicalizării 247
19. Religie şi conflict. Radicalizare şi violență în Caucazul de Nord 258
20. Conflictul de valori în cazul filmului „Inocența musulmanilor“ 268
21. Identități post-comuniste în Republica Moldova 292

Capitolul al 5-lea
PRIORITĂȚI STRATEGICE PENTRU RESTRUCTURAREA ROMÂNIEI ... 313
22. Conceptul de coabitare şi opțiunile României 313
23. Reconstrucția post-conflict a posturii României după procedura de suspendare a Preşedintelui 315
24. După referendum: Responsabilitate, reconstrucție şi reconciliere națională 321
25. Întoarcerea la fundamente: reforma societală, a sistemului de valori şi a moralei publice 324
26. Marile teme strategice ale României. Un decalog 332

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea domnului Iulian Chifu intitulată „Gândire Strategică“ este o dovadă de mare temeritate din partea autorului. În primul rând pentru că într-o societate dominată de „mica politică“ abordarea unei asemena teme apare ca fiind insolită şi nerelevantă pentru majoritatea actorilor politici. În al doilea rând, pentru că temele concrete pe care le abordează sunt, multe dintre ele, cum ar fi „coabitarea“, teme care fac obiectul unor dezbateri publice contradictorii. Toate acestea, în opinia mea, nu fac decât să sublinieze importanţa lucrării care se constituie într-o adevărată pledoarie în favoarea unei idei, extrem de importante şi de actuale, aceea a necesităţii unei viziuni româneşti asupra unei strategii naţionale, transpartinică şi pe termen lung, în domeniul politicii externe, a securităţii şi apărării, pe care autorul o denumeşte „Mare strategie“. Argumentele sale referitoare la nevoia de a nu irosi resursele, mai exact de a valorifica la maximum resursele existente prin utilizarea integrată a tuturor instrumentelor la dispoziţia unui Stat pot şi trebuie să fie completate cu argumentul forte că în lipsa unei asemenea strategii politica externă a României riscă să fie lipsită „de busolă“ şi să aibă un caracter de improvizaţie sau reacţie la diferite evenimente care se petrec pe plan internaţional aşa cum s-a întâmplat după epuizarea obiectivului strategic al aderării ţării noaste la sistemul instituţiilor euro-atlantice, în primul rând NATO şi Uniunea Europeană.

Din punct de vedere ştiinţific, lucrarea are marele merit de a îmbina abordarea teoretică cu cea practică. Ea nu constituie nici o abordare exclusiv scolastică a temei gândirii strategice şi nici una exclusiv politico-pragmatică, de descriere a unor acţiuni şi iniţiative. Din punctul meu de vedere acest merit trebuie să fie subliniat, respectiv a creării unei baze ştiinţifice a problemelor pe care le implică gândirea strategică a unei ţări pe baza sublimării unor elemente de acţiune practică în peisajul politic românesc. Dacă primul capitol este dedicat teoriilor despre strategii, el conţine şi câteva „studii de caz“ referitoare la strategia Statelor Unite ale Americii, sistemul de parteneriate strategice ale României (de la concept la conţinutul acestora, inclusiv situaţia lor de fapt), realizând combinarea aspectelor teoretice cu analizele concrete. Rolul acestui capitol este însă de a oferi elementele necesare pentru o eva-

luare a posibilității unui proiect național al României, centrat pe ideea rolului strategic al țării noastre la frontiera UE și NATO. Autorul avansează o serie de idei referitoare la posibilele componente ale unui asemenea proiect dar și necesitatea contribuției, în realizarea sa, a componentei de „intelligence", mai ales în domenii cum ar fi protecția împotriva actelor teroriste.

Cel de al doilea capitol al lucrării urmărește să ofere argumentele necesare pentru fundamentarea strategiei României pe evoluțiile previzibile ale mediului internațional, în fapt, schimbarea naturii relațiilor internaționale. Sunt analizate aspecte cum ar fi rolul Europei în gestionarea conflictelor din lumea în curs de globalizare și preocupările specifice de securitate ale Europei Centrale și de Est, cazul războiului ruso-georgian și implicațiile acestuia, relația dintre sistemul unipolar și cel multipolar și creșterea rolului puterilor emergente și rolul NATO, în special după summit-ul de la Chicago.

Problemele regiunii extinse a Mării Negre, și teza necesității și a unui concept strategic regional, sunt abordate în cadrul capitolului trei al lucrării. Varianta oferită de autor pornește de la teoriile „Școlii la Copenhaga" fundamentate de Barry Buzan după 1990, prin introducerea conceptului de „complex de securitate" care vizează grupuri de State ale căror preocupări de securitate sunt interconectate într-o măsură care determină ca și analiza problemelor naționale să fie făcută în aceeași formă, ceea ce ar putea fi aplicat și la Marea Neagră. Importanța securității energetice în această zonă este și ea subliniată de autor, în concepția căruia un rol deosebit revine Georgiei, Ucrainei dar și coridorului strategic Est-Vest în ansamblul său, cu sublinierea poziției dominate a Rusiei în aces domeniu.

Conflictele identitare și cele religioase, politizarea acestora și apariția unor procese de radicalizare și violență fac și ele obiectul preocupărilor autorului care le dedică un capitol special, capitolul patru. Analiza este foarte detaliată și combină din nou atât aspectele teoretice cât și cele practice cum ar fi conflictul de valori (cazul Salman Rushdie, caricaturile profetului Mahomed ori arderea Coranului în Florida) și radicalizarea islamică, violențele din Caucazul de Nord. O contribuție care merită a fi subliniată este și analiza, în acest context, a identităților post-comuniste în Republica Moldova dar și a necesității de identitate în general, cu toate confuziile pe care aceasta le generează peste Prut. Din punctul meu de vedere, această parte din lucrare are meritul deosebit de a ne oferi și nouă elementele necesare de a înțelege anumite sensibilități sau chiar exprimarea lor politică în condițiile în care de multe ori ni se par fără obiect.

În fine, partea finală a volumului, poate cea mai ambițioasă, este dedicată de autor creionării priorităților strategice pentru restructurarea României. Capitolul respectiv abordează în prima sa parte tema coabitării și necesitatea echilibrării instituțiilor având un rol esențial în buna guvernare a țării. Deși este o temă care a făcut și face încă obiectul unor dezbateri politice, consider ca foarte importantă abordarea sa și din unghiul analizei științifice, concep-

tuale şi instituţionale, dincolo de abordările în registrul „micii politici“ sau cele care privesc persoanele. Din punctul meu de vedere, nu se poate vorbi de o strategie naţională a României fără a construi un sistem de coabitare funcţională în absenţa căruia nu am avea o strategie naţională ci „tactici“ fragmentare şi de multe ori conflictuale cu un impact negativ asupra intereselor fundamentale ale României. Implicarea personală a autorului în pregătirea procesului care a condus la realizarea unui acord politic pe această temă este o plusvaloare care trebuie menţionată şi apreciată. În esenţă, pledoaria autorului, la nivel de tehnocrat, o reprezintă ideea concentrării eforturilor, după procedura de suspendare a preşedintelui, pe trei direcţii principale: orientarea strategică pe consolidarea statului de drept, domeniul securităţii şi politicii externe şi asigurarea independenţei justiţiei.

Din punctul meu de vedere, toate aceste direcţii constituie domenii de maximă importanţă în elaborarea şi punerea în aplicare a unei strategii a României. Aş dori însă să mă refer la una din ele, respectiv la orientarea strategică în domeniul securităţii şi politicii externe. Istoria ne arată că România, ca ţară de mărime medie pe continentul european care a depins mai mult de diplomaţie decât de forţa militară pentru promovarea intereselor sale naţionale, a avut întotdeauna perioade de maximă vizibilitate şi succes atunci când şi-a fixat obiective strategice clar definite în domeniul politicii externe şi mai ales susţinute de majoritatea forţelor politice sau totalitatea acestora. Acesta a fost cazul Unirii Principatelor (mica unire), a realizării independenţei Regatului României, a Marii Uniri, după primul război mondial sau, mai recent, a integrării euro-atlantice. Departe de a fi doar acţiuni de succes pe plan extern, urmărirea unor asemenea obiective strategice a avut şi un impact pozitiv asupra evoluţiilor interne oferind forţelor politice prilejul de a conlucra pentru realizarea obiectivelor externe şi păstrând alte teme pentru competiţia politică internă.

Una din problemele care, în opinia mea, ne afectează capacitatea de acţiune externă este tocmai lipsa unui obiectiv strategic naţional, asumat de sistemul politic românesc, după aderarea la NATO şi Uniunea Europeană. Cred, de aceea, în necesitatea unei strategii în materie de politică externă şi apărare care va avea, pe lângă efectele pozitive pe plan internaţional, şi un efect favorabil asupra politicii interne şi a climatului în care aceasta se desfăşoară.

Ultima parte a volumului este dedicată de autor schiţării unui „decalog“ de mari teme care ar putea face obiectul unei strategii a României, ca o contribuţie personală la o dezbatere despre interesul naţional şi nevoia unei mari strategii, ceea ce dă şi o conotaţie practică pentru întreaga lucrare.

Doresc să mai subliniez un ultim aspect care mi se pare important pentru toţi cei care vor lectura acest volum. El include şi o parte din materiale care au fost deja făcute publice în diferite intervenţii conferinţe, sau articole, pe lângă cele care văd pentru prima oară lumina tiparului. Departe de a fi o „juxtapunere“ de materiale disparate, volumul de faţă le înglobează pe aces-

tea într-un tot unitar, la a cărui coerență contribuie și gândurile autorului care văd, pentru prima oară, lumina tiparului și conectează între ele toate materialele. Acestea au marele merit de a fi evaluări la cald, într-un context dat, a temelor pe care autorul le abordează, ceea ce conferă volumului o prospețime și un aer de veridicitate care merită toată aprecierea.

În al doilea rând autorul are meritul de a pune la dispoziția celor interesați un material unitar, pe o temă extrem de importantă, care poate fi consultat și utilizat fără eforturi de căutare laborioase prin tot felul de publicații sau, uneori, greu de găsit.

Toate aceste lucruri mă determină să recomand, cu căldură, tuturor celor interesați, volumul de față care dincolo de meritul de a ne pune la dispoziție materiale extrem de interesante ne oferă, în același timp, și numeroase teme de reflecție care privesc în mod direct interesele naționale fundamentale ale României.

Prof. univ. dr. Teodor Meleșcanu

PREFAȚĂ

Am abordat cu relativă reținere prezenta carte în urma proiectului care mi-a fost sugerat în special din cauza poziției publice în care mă aflu și a eventualei confuzii care s-ar putea face între postura academică și rezultatele muncii de cercetare, respectiv ideile de strategii promovate în timp și activitatea curentă, aflată la distanță de ochii publicului, în limitele posturii pe care o am. La recomandarea prietenilor și a colegilor din spațiul academic, am ajuns totuși la concluzia că suma acestor cercetări, idei, proiecte, constructe strategice merită să fie reunite și să vadă lumina tiparului într-o formă structurată care să asigure o vizibilitate acestor idei.

Cea de a doua categorie de rețineri a venit din faptul nu atât al ineditului realizării unei cărți din elemente disparate de mozaic, a diferitelor articole publicate – cu atât mai mult cu cât acest șantier deschis în 2007 a avut un fir roșu diriguitor și s-a așezat pe un proiect inițial coerent și conturat – cât de faptul că aceste produse au fost lansate în decursul timpului, în ultimii 6 ani, au fost publicate în reviste de specialitate, dezbătute în reuniuni științifice și conferințe internaționale, studiate în proiecte internaționale de cercetare extinse și testate în raport cu autoritățile din diferite țări implicate în aceste proiecte. Practic riscul a fost acela ca anumite idei din prezenta carte să fie interpretate ca întreprinderi pur teoretice, depășite sau nepotrivite cu evoluția contextului internațional de astăzi sau de la data la care va fi lecturată cartea. De aceea am păstrat referințele la momentul lansării și testării ideilor, pentru că marea majoritate se verifică și astăzi, se regăsesc în realitate, chiar dacă unele au fost cizelate și alte nu au mai putut fi realizate în practică sau sunt greu de aplicat astăzi.

Ei bine și acest moment de reținere a fost depășit pentru că trebuie să spun că multe din proiectele desenate aici au fost aplicate de diferitele administrații și până să ajung în administrație, acolo unde oricum postura de consilier este supusă limitărilor legate de faptul că orice realizare reprezintă urmarea unei manifestări de voință a decidentului, care are deplina legitimitate și responsabilitatea aplicării unor strategii sugerate. Până la urmă postura unui consilier este aceea de a-și asuma deciziile persoanei politice alese, el beneficiind doar de legitimitate derivată – în cazul meu exclusiv pe baze profesionale – și de a propune diverse opțiuni, pe care evaluările profesionale și teh-

nice le-ar impune, dar pe care doar voința politică, oportunitatea și conformitatea cu cadrul de relevanță dat de informațiile deținute complet și exclusiv de decident, le pot oferi.

Deci demersul trebuie privit pur academic, mai ales că textele nu au nimic de a face cu activitatea în postura publică pe care o îndeplinesc la apariția cărții, fiind în majoritate lansate anterior și datate ca atare. Am ales să subliniez pas cu pas și modul în care produsul științific a fost distribuit, testat, publicat și ajustat. De multe ori – vezi în special capitolul 4 – capitole din lucrări distincte au fost testate pe bucăți, pe teme, în articole sau dezbateri științifice, ele suferind pas cu pas transformări de nuanță rezultate din cercetarea făcută în teren și din *feed-back*-urile obținute în baza testării la decidenții statelor implicate în proiecte de relevanță strategică. Este absolut obligatoriu în acest domeniu ca cercetarea și rezultatele științifice, chiar rezultate din studiul în teren, să fie validate prin prisma fezabilității lor de către decidenții implicați în a aplica aceste politici în practică, asumându-și costurile și, firește, beneficiile acestei întreprinderi. Cred că și procedura de lucru în promovarea și testarea ideilor și concluziilor unor analize cu metodologii clare și explicit prezentate e relevantă atât pentru tinerii cercetători, cât și pentru aprecierea rezultatelor acestor studii, a elementelor de strategie și gândire strategică prezentate aici.

Poate singura excepție notabilă o reprezintă capitolul 5, cel relativ la evaluarea, lansarea, construirea și discutarea mecanismul coabitării, nevoia unui acord de coabitare, schițarea conținutului său, ulterior concluzionarea asupra rezultatelor Acordului. Acest capitol reprezintă o componentă desfășurată în contextul noii posturi de Consilier pentru Afaceri Strategice, Securitate și Politică Externă până în luna august 2012, ulterior de Consilier pentru Afaceri Strategice și Securitate Internațională, la revenirea la Cotroceni după perioada de suspendare a Președintelui României.

Probabil nu aș fi recurs la publicarea lui dacă textele din acest capitol nu ar fi fost promovate în timp în spațiul public, în diverse publicații și nu ar fi stârnit dezbateri și interes la timpul respectiv, toate fiind lansate public cu acordul explicit al Președintelui României pentru promovarea lor. De asemenea, un alt argument pentru care am făcut acest pas este faptul că însuși Președintele României a dezvăluit activitatea noastră în acest domeniu și autoratul Acordului de coabitare (denumit în final de cooperare instituțională), semnat înaintea desemnării ca Prim Ministru de către actualul deținător al portofoliului, dl. Victor Ponta.

Evident că prezentarea nu conține nici formula de acord – cel public aflându-se pe site-ul Președinției României – așa cum nu sunt evidențiate nici elementele din bucătăria realizării acestui deziderat și a formulelor de instituționalizare a coabitării în România. Am vrut să respect astfel, în litera și spiritul său, elementele de discreție și secret profesional pe care un consilier le datorează activității sale în instituțiile statului dar și decidentului care l-a desemnat într-o asemenea funcție.

Am respectat astfel principiul că cele ce au fost parte a activității curente în relația cu orice decident trebuie să rămână între consilier și decident până când va fi trecut suficient timp – 20, 30 de ani – sau până când decidentul însuși va alege să facă publice fragmente din această relație. Am procedat astfel în relațiile din ultimii 7 ani cu diferiții decidenți cu care am lucrat, la nivelul vicepreședinților Senatului României responsabili de activitatea de politică externă, securitate și apărare, ulterior la nivelul Administrației Prezidențiale.

Cred totuși util ca aici să aduc câteva elemente de culoare privind sursa de inspirație și modul de realizare a proiectului mecanismului de coabitare, ulterior a Acordului de coabitare – care a avut mai multe forme, a trecut prin numeroase mâini în repetate rânduri și a suferit corecturi și modificări la ultima negociere nocturnă, confirmată de către Președinte și prezentată ca atare. Nu e vorba despre descrierea procesului – care rămâne a fi descoperit de istoricii viitorului – ci doar sursa de inspirație directă.

E adevărat că am lucrat foarte mult în domeniul Analizei de Conflict și al Deciziei în Criză, atât la catedră, în cadrul masteratului de profil al Departamentului Relații Internaționale al SNSPA, dar și în practică, în negocieri nu totdeauna ușoare, pe diferite meridiane. Am lucrat și studiat în teren în zone de interes strategic al României, cunoscând decidenți și abordări diferite, dar cum specializarea era în conflictele internaționale, nu am crezut să ajung să utilizez această experiență și la mine acasă.

Ideea de bază care a fost necesitatea stabilirii unei formule de comunicare și instituționalizare a unui dialog, a unui mecanism de *modus vivendi* între Președintele de dreapta și Guvernul de centru-stânga nou format – între care se aruncaseră și urmau a se arunca numeroase săgeți, discursuri publice acide și alocuțiuni electorale, dar și multiple acțiuni neprietenoase, ostile, chiar și o suspendare fulger cu scop de a elimina un jucător politic, pe Președinte, și de a prelua pe deplin puterea politică în stat. Scopul era coerența acțiunii executive, într-un sistem constituțional românesc în care și Președintele, și primul ministru au atribute executive. A fost evident din primul moment, că aveam nevoie de referințele la mecanismele coabitării formale – din Franța, între Președinte și Guvern de exemplu – și al celei informale din SUA – între Administrație și Congres sau măcar una dintre camerele dominată de opoziție. Totuși ideea de bază a fost că e nevoie de un culoar de „negociere a ultimei șanse“, atunci când toate tunurile publice ale celor două părți sunt pregătite spre a distruge cealaltă parte.

Astfel, merită prezentat aici sursa acestor idei. În vara anului 2010, am participat la un program IVLP – International Visitors Leadership Program – în Statele Unite, ocazie cu care am vizitat la Washington multipli prieteni din ONG-urile americane, între care Carnegie Endowement for International Peace și pe Matt Rojanski, pe care-l cunoșteam deja din discuții repetate în legătură cu partea noastră de lume și cu eforturile lui de implicare în soluționarea și negocierea unor conflicte complicate, ultimul fiind cel din regiunea

separatistă nistreană a Republicii Moldova. Matt Rojanski, aveam să descopăr repede, este implicat în lucrările Comisiei bilaterale prezidențiale Rusia-SUA, în varianta Obama-Medvedev.

La el în birou am descoperit cartea pe care a scris-o „Indispensable Institutions. The Obama Medvedev Commission and Five decades of US-Russia Dialogue", acolo unde am citit istoria acestei Comisii, inițial ruso-sovietice, care avea drept obiectiv să blocheze o escaladare a neînțelegerilor sau să constituie un ultim canal de discuții între cei doi șefi de stat ai superputerilor rivale în Războiul Rece, pentru a evita distrugerea totală a lumii. Contextul lansării Comisiei bilaterale a fost criza rachetelor din Cuba, 1962, iar rolul său s-a dovedit crucial în cele mai complicate momente, în primul rând atunci când relația bilaterală americano-sovietică era complet blocată și Comisia a reprezentat unicul canal de dialog, ultima ratio, canalul de recurs la dialog ultim înaintea catastrofei definitive, spre care Lumea s-a îndreptat de un număr oricum prea mare de dăți, în ultimii 52 de ani.

Deci la originea ideii inventării unui mecanism de coabitare și al unei formule de contact și dialog între dușmani declarați și ireductibili în politica românească a stat modelul Comisiei sovieto-americane. Chiar și formulele de instituționalizare ulterioară, adaptate la realitatea și dimensiunile problematicii pe care o servea în România, a folosit experiența semi-centenară a Comisiei, pe lângă propria noastră experiență în negocierile din regiune și din cadrul politicii românești.

Un element de culoare îl poate constitui și modul în care a funcționat consilierea relativă la decizia în criză în care am fost implicat, inclusiv referitor la crizele interne, cu diferiți decidenți, fapt care a creat o relație profesională specială și apropiată cu toți decidenții cu care am lucrat. O reverență specială pentru dl. Teodor Meleșcanu – profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității București, dar și persoană publică cu responsabilități politice și guvernamentale, un gând de simpatie prietenului Cristian Diaconescu – și el ministru al Externelor de două ori și Ministru al Justiției, insuficient utilizat încă în spațiul politic – și, bineînțeles, tot respectul Președintelui României, Traian Băsescu. În toți am găsit prototipuri de decidenți și tipologii distincte de reacție în criză pe care le-am apreciat, din care am învățat și care au conturat experiența teoretică și practică de care beneficiez astăzi.

Nu preget a mulțumi aici colegilor mei de la Centrul pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning București, cu ajutorul cărora am putut realiza aceste proiecte care au dat strălucirea, credibilitatea și legitimitatea acestei instituții private de tip ONG pe care am fondat-o acum 11 ani. Tot lor și personalului din cadrul Departamentului Afaceri Strategice al Președinției le datorez impulsul și susținerea pentru realizarea acestei cărți.

*

Am structurat lucrarea în 5 capitole mari, urmărind viziunea și promovarea nevoii României de a-și defini o Mare Strategie, transpartinică și pe

termen lung, care să integreze toate instrumentele necesare în materie de politică externă, securitate și apărare, și să obțină impactul maxim al strategiilor sale sectoriale ulterioare în atingerea obiectivelor naționale. Ideea de Mare Strategie pentru o țară medie în UE (a șaptea) și o „putere minoră" (potrivit definițiilor teoretice) este dezbătută în partea întâi și argumentată sub semnul tocmai al nevoii de a nu irosi resursele, sau mai exact de a valorifica la maximum aceste resurse prin utilizarea integrată a tuturor instrumentelor la dispoziția unui stat, în vremuri de restriște bugetare și parcimonie în alocările de resurse pentru proiecte pe termen lung.

Am prezentat deci în primul capitol nu numai nevoia de a reveni la fundamentele marii politici, prin construirea unei Mari Strategii a României, ci și instrumentele sale, mergând de la sistemul de parteneriate strategice, strategia elaborării și dezvoltării lor, la constituirea variantei integrate (de inspirație europeană) a unei Strategii de Politică Externă, Securitate și Apărare a României, la nivelul definirii posturii strategice a țării noastre și a unui proiect de postură asumat în forma România – actor strategic la frontiera UE și NATO, încheind acest prim capitolul cu relevarea concretă a impactului absenței unei asemenea viziuni strategice în domeniul *intelligence*-ului și efectul secundar în cazul *home grown terrorists*, cu o lupă plasată asupra cazului teroristului american convertit care a vrut să arunce în aer Trezoreria SUA.

Capitolul doi vizează nivelul de context al realizării unei Mari Strategii pentru România, respectiv evoluția Relațiilor Internaționale și diversificarea actorilor cu impact în politicile și strategiile actuale. Pledez pentru ideea că însăși natura relațiilor internaționale se află în schimbare, fapt ce face superfluă aprecierea privind raportul unipolaritate-multipolaritate sau ideea că SUA ar fi funcționat ca hegemon absolut după 11 septembrie 2001, dacă s-a putut vreodată vorbi în acești termeni anterior. Evoluțiile NATO și UE era, de asemenea, normal să afecteze orice desen strategic al României, membră a ambelor organizații.

Capitolul 3 este rezervat Regiunii Extinse a Mării Negre, cel mai important spațiu în care România și-a asumat o responsabilitate și elemente specifice în care și-a definit o valoare adăugată utilă partenerilor din UE și aliaților din NATO, acolo unde țara noastră își asumă un rol de mai bine de 15 ani. Iar lucrarea merge de la prezentarea teoretică și conceptuală a abordărilor – concept strategic regional, complex de securitate – până la evaluări a interdependențelor strategice din regiune în domeniul energetic sau proiectele strategice ale României în regiune, precum Coridorul Strategic Est-Vest, Marea Neagră – Marea Caspică, și integrarea sa în proiectele strategice globale pentru regiune, precum Noul Drum al Mătăsii.

Cel de-al patrulea capitol are drept scop prezentarea evaluărilor conflictelor ca formule de interacțiune violentă și soluționare în forță a diferențelor de interese dintre actori, cu impact major asupra oricăror strategii. Elementul dominant rămâne impactul major al radicalizării și violenței dată de religie

și utilizarea excesivă respectiv interpretarea, cu componente majore în domeniul convertirii și jihadismului, a utilizării instrumentelor teroriste de către extremiști religioși. Caucazul de Nord și Balcanii de Vest sunt zonele vizate cu precădere, în aria de interes strategic a României, dar studiul este extins și la evenimentele asociate ce vin din conflictul de valori între libertatea opiniilor, corectitudine politică, liberalism democratic și multiculturalism în lumea occidentală dar și impactul în statele musulmane. Nu am ratat nici elementele de conflict identitar apărute în Republica Moldova după independență și ecourile fostelor teorii ale moldovenismului asupra prezentului și vieții politice de la Chișinău.

În fine, în ultimul capitol, cinci, am atins elementele publice legate de mecanismul și nevoile coabitării. Un proiect lansat în spațiul public în luna mai, concretizat și devenit fapt public ulterior, la finele lunii decembrie, cu o formulă *win-win* pentru Președinte și Premierul viitor, dar în primul rând pentru România, care a reușit să-și diminueze substanțial multe din vulnerabilitățile create în primele 8 luni ale coabitării *de facto* (mai – decembrie 2012) și care au fost speculate pe scară largă de diferiții actori cu interese în regiune. Nu în ultimul rând, am prezentat și un decalog al proiectelor serioase, de natură strategică, interne, de care ar trebui să se preocupe orice politician din România, întregul *establishment*, elitele și chiar întreaga populație a țării noastre. Nu au soluții prestabilite, dar momentele de liniștire a rivalităților și războaielor politice fratricide din România pot da ocazia și spațiul reflecției pe aceste teme, dacă nu cumva gravitatea lor ar putea să stea la baza unei abordări bipartizane putere-opoziție, Președinte-Guvern a acestor teme, iar acest proiect comun să fie în măsură să reconcilieze părțile în subiectele cu adevărat importante pentru țara noastră și pentru cetățenii săi.

București, 20 martie 2013

Iulian Chifu

Capitolul 1

TEORII DESPRE MAREA STRATEGIE

1. NEVOIA DE A REVENI LA FUNDAMENTELE MARII POLITICI: MAREA STRATEGIE A ROMÂNIEI*

În urmă cu puțin timp, mai exact la 25 martie 2012, încercam să introduc pe agenda publică a României un nou instrument al politicilor publice și comunicării instituționale, cel al editorialului programatic. Asumat de către politicieni și nume de referință în domeniile vizate, acest tip de editorial este menit a da semnale în legătură cu cursul de evoluție a realităților și să marcheze jaloanele nuanțării și reașezării reflectoarelor cu scoaterea în evidență a altor imagini ce intră în primplanul preocupărilor. Demersul făcut în cotidianul Adevărul, sub titlul de „Revenirea la agenda fundamentală de securitate»[1], s-a dovedit a fi doar parțial potrivit deoarece redacția a găsit cu cale să îmbrace și să «vândă» materialul în format comercial, cu un titlu senzaționalist – «Mesaj de la Cotroceni, după o provocare a Rusiei» și multe adăugiri sub forma unor comentarii ale redacției ce încadrau editorialul.

Cred totuși că tema abordată atunci merită reluată și încadrată teoretic și aplicativ în contextul realității curente, tocmai pentru că schimbările pe scena politică reclamă revenirea la temele fundamentale naționale, trecerea în planul doi a contabilității și spațiilor înguste – deloc neimportante – ale cifrelor și ridicarea privirii către orizonturile strategice. Motivația esențială a unui asemenea demers nu vine numai din semnalele evoluțiilor de lângă noi și din întreaga lume, cât de la o învățătură pe care orice specialist în sfera relațiilor internaționale și studiilor strategice o poate susține: fără o strategie, risipirea resurselor e cea mai prezentă, mai ales atunci când spațiul decizional e plin de ambiții și dispute politice sterile, de proiecte nefezabile sau obiective partinice nerealizabile sau nesustenabile. Fără viziune nu există strategie și fără politi-

---

* Articolul a apărut sub titlul *Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea strategie a României* în Revista Direcției Generale de Informații ale Armatei „Infosfera“, Anul IV, nr. 2/2012, ISSN 2065-3395, pp. 3–15.

cieni pregătiți, capabili și înnăscuți, nu există viziunea care să dea liniile și temelia strategiei.

Suntem într-o perioadă de turbulențe majore, de impredictibilitate, de incertitudine a evoluțiilor, iar tectonicitatea crescută la nivel internațional sperie piețele, investitorii și consumatorii. Cu atât mai mult după ce a fost chestionată însăși ideea de *leadership* global, de guvernanță, de capacitate a politicienilor de pe toate meridianele de a conduce și planifica globalizarea. Liderii politici din toată lumea au fost făcuți responsabili de criza economică, de lipsa de reglementare adecvată, prevenire sau sancționare a elitei financiare direct răspunzătore, ba chiar de conivență și pactizare cu cei vinovați, mulți dintre ei beneficiari ai bonusurilor și dividendelor crizei.

În asemenea perioade, atunci când nu știi cum să procedezi iar experiențele trecute par să-și fi epuizat posibilitățile, e momentul revenirii la fundamente, la teorie. Iar teoria vorbește despre nevoia de a gestiona eficient resursele în domenii de activitate ale societății pe baza unor strategii iar toate acestea să fie subsumate ideii de Mare Strategie. E cazul ca și România să dezvolte o Mare Strategie? Suntem capabili să o elaborăm? Nu cumva o facem degeaba, dacă nu o putem aplica? Nu mai puține întrebări la care clasa politică dezvoltată după 22 de ani de tranziție și 5 ani de la intrarea în Uniunea Europeană trebuie să formuleze răspunsuri adecvate și credibile. Iar aici nu mai ajută înclinația de a decide cu ochii la sondaje sau la mass-media.

I. În spațiul teoretic: Marea Strategie

Instrumentele unei asemenea întreprinderi sunt teoriile despre o Mare Strategie. Formula cea mai adecvată pare revenirea la clasici. Conceptele unei Mari Strategii originează la Tucidide, „Istoria Războaielor Peloponesiace", care se alătură lucrărilor lui Sun Tzu, „Arta Războiului" și Clausewitz, „Despre Război".

În ciuda schimbării condițiilor materiale și tehnologice, logica conflictului între entități organizate – în căutarea securității lor – este constantă, de unde și crearea și aplicarea de strategii. Chiar și erorile sunt repetate în istorie – supraextindere, subestimarea adversarului etc. Le găsim în toate istoriile militare, în toate descrierile derulării războaielor și marilor bătălii din epoca antică, evul mediu, epoca modernă și până la strategia americană a celor două războaie și jumătate, care a subliniat lipsa capacității de a purta două războaie lungi concomitent și impactul acestei situații asupra unei mari națiuni nu numai din punct de vedere economic, dar și moral, politic, emoțional și social.

Louis Halle susținea fără rest faptul că Tucidide nu a scris numai istoria războaielor peloponesiace, ci și pe cea a războaielor napoleoniene, a celor

două războaie mondiale și a războiului rece deopotrivă[2]. Azi vorbim despre „discontinuitățile în politica internațională“[3] și despre „transformarea politicii globale“[4] dar e greu să-l contrazicem pe Robert Gilpin când susține că „relațiile internaționale continuă să fie o luptă recurentă pentru bunăstare și putere între actori independenți într-o stare de anarhie. Istoria clasică a lui Tucidide este atât un ghid al comportamentului statelor astăzi ca atunci când a fost scrisă, în secolul 5 înaintea erei noastre“.[5]

Tucidide a fost părintele Relațiilor Internaționale. El a creat pentru prima oară teoria complexă a unei Mari Strategii – o teorie comprehensivă a modului în care statele își asigură securitatea, încorporând factori precum cei economici, diplomatici, militari, tehnologici, demografici, psihologici și de altă categorie de care depinde securitatea (nu numai componenta militară). Conceptele și înțelesurile sunt în formule ale epocii, dar pot fi traduse în concepte și mecanisme actuale.[6] În același timp, „există o unitate a tuturor experiențelor strategice în toate perioadele istoriei pentru că nimic vital în ceea ce privește mecanismele de dezvoltare ale războiului sau strategia nu s-a schimbat“[7].

Aceste susțineri ne-au făcut ca, la abordarea teoretică a elementelor unei Mari Strategii să ne raportăm la cartea lui Athanassios G. Platias și Constantinos Koliopoulos „Thucidides on Strategy. Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today“ apărută la Columbia University Press, New York, 2010[8], care încearcă să demonstreze, într-o abordare vizibil pro domo, dar puternic susținută de argumente și referințe, realitatea faptului că toate conceptele unei Mari Strategii le regăsim în analiza făcută de Tucidide Războaielor Peloponesiace. În plus, l-am cunoscut pe Athanassios G. Platias a cărui pasiune și elocință o apreciem ca și rezultat al muncii sale, chiar dacă e situată în spațiul apărării unor valori ale Greciei culturale în momente istorice în care imaginea țării sale este afectată de poziția ei în cadrul crizei datoriilor suverane.

Conceptul de **Mare Strategie** e unul derivat din știința militară, acolo unde a fost introdus în premieră. Doar că atunci când s-a făcut generalizarea utilizării tuturor mijloacelor disponibile pentru a atinge un anumit scop, indiferent de zona din care provin aceste mijloace, sinteza s-a dovedit mai complicată: o Mare Strategie nu e realizată prin cumularea unor strategii pe diferite domenii și compunerea lor relativă, ci vorbim despre arta de a defini **postura strategică** a unei țări, organizații internaționale, alianță, precum și de a utiliza toate mijloacele provenind din diferitele instrumente și domenii avute la dispoziție pentru a realiza această postură strategică.

O Mare Strategie înseamnă a stabili **nivelul de ambiție** și capacitatea de acțiune în funcție de mediul internațional, de locația sa geografică, de contextul evoluțiilor de moment, de resursele sale, de oportunitățile ivite la un moment dat și capacitatea de a le valorifica, însă și de propriile vulnerabilități pe care trebuie să și le estompeze. Marea Strategie depinde de capacitatea de a răspunde adecvat sumei de amenințări, riscuri și vulnerabilități pe

care le percepe în sensul definiției mai largi a securității din cadrul școlii de la Copenhaga a lui Barry Buzan, cu 5 domenii ale acesteia – militar, politic, economic, social și de mediu – și trei nivele de obiecte de „securitizat" – statul și instituțiile, societatea și individul.

Deci abordarea integrată face ca o Mare Strategie să nu însemne suprapunerea unor strategii sectoriale ci **un proiect de postură a unei țări**, **o viziune adecvată** cu resursele și instrumentele la dispoziție, satisfăcând **un nivel de ambiție potrivit**, din care se pot extrage ulterior elementele unor strategii sectoriale. Diferența fundamentală este că, în cazul unei Mari Strategii, obiectivele sunt generale și se pot atinge utilizând o combinație de mijloace venind din diferite sfere și domenii – diplomație, militar, descurajare, economie etc. – fiecare dintre ele, și nu se realizează prin sumarea sau compunerea simplă a unor strategii sectoriale prestabilite, cu obiective sectoriale ce pot fi atinse fiecare cu mijloacele sectorului, domeniului în care sunt concepute.

Conceptul de Mare Strategie a apărut târziu, dar ideile aferente și gândirea existau din Antichitate și de la clasici, de unde și relativa impunitate de a prezenta ideea sintezei actuale instituționale europene a **politicii externe, securității și apărării** ca un prim rezultat instituțional al unei Mari Strategii. Tot așa cum și teoriile lui Joseph Nye jr. despre componentele **hard power – soft power**, sinteza realizată ulterior – și cea mai la modă în cadrul NATO – de **smart power** sau conceptul de **comprehensive approach** ca reflectări ale rezultatelor crizei sunt greu de asumat ca priorități sau exemple primordiale de aplicare a unei Mari Strategii, chiar dacă criza pomenită a obligat utilizarea mai judicioasă a resurselor și combinarea intervenției tuturor categoriilor de instituții pentru a obține un efort mult mai eficient și a dat naștere conceptelor teoretico-aplicative de mai sus.

În fapt, toate aceste componente sunt elemente de Mare Strategie ale unor entități – una post-modernă, Uniunea Europeană, una o Alianță politico-militară cu bază comună de valori – Alianța Nord Atlantică – ce încep să-și definească Mari Strategii proprii dincolo de cele naționale sau cele sectoriale, cu dificultățile pe care sinteza diferitelor domenii și instituții implicate le creează, alături de complicata formulă de adoptare a deciziilor la nivelul fiecăreia dintre instituții. De exemplu, în cazul abordării complete și complexe – **comprehensive approach**, e nevoie de crearea unei interfețe de comunicare în teatrul de operațiuni între culturi diferite: cea militară, cea birocratic-instituțională publică, cea academică și de cercetare, cea neguvernamentală a voluntarilor, cea corporatistă și de afaceri. Iar aceasta pentru ca toate entitățile să poată comunica și să înțeleagă modul de gândire și rațiunea celorlalți.

Deci Marea Strategie nu e o sumare a Strategiei Militare, Strategiei de Politică Externă, Strategiei economice, Strategiei Energetice, Strategiei de construcție a infrastructurii critice etc. Ci din Marea Strategie se extrage chintesența viziunii și ambiției unei structuri coordonate politic pentru atingerea fiecărui obiectiv în parte, elementele strategice ale fiecărui domeniu în parte.

Revenind la **esența Strategiei Militare**, care a constituit nucleul de pornire în definirea unei Mare Strategii, au existat definiții diferite ale Strategiei în momente diferite. Inițial strategia reprezenta „toate mișcările trupelor în afara ariei de bătaie a tunului sau de spațiul vizibil centrului de comandă al artileriei“[9], apoi a devenit „arta de a purta un război pe baza hărții“[10] pentru a ajunge astăzi la definiția mai largă precum „arta de a așeza și utiliza mijloace militare în teatru și de a atinge obiectivele stabilite de politicieni“[11], sau „arta dialecticii a două voințe opuse de a utiliza forța pentru a soluționa o dispută“[12]. Strategia se referă la un stat ce leagă mijloace de obiective și scopuri în contextul competiției internaționale, atât pe timp de pace cât și de război, în conflicte potențiale sau reale[13].

Strategia nu există în neant: presupune un oponent, un conflict, o competiție, o situație în care cineva încearcă să atingă un scop contra altcuiva. De aceea, Strategia e formulată împotriva unui oponent sau mai multora, care la rândul lor au propria lor strategie de acțiune și încearcă să o blocheze sau să o contracareze pe cea proprie. Orice mișcare proprie e legată de mișcarea oponentului. Clausewitz: „războiul nu e altceva decât un duel la o scară mai largă“[14].

Interacțiunea între cei doi beligeranți și interdependența strategiilor lor se numește **dimensiunea orizontală a strategiei**[15]. Sursa ține de logica diferită atunci când există un oponent față de logica acțiunii când nu există o asemenea constrângere (îl face să utilizeze o rută ocolitoare, nu atacul pieptiș, să atace noaptea nu ziua etc.). De aici și aforismul latin „si vis pacem para belum“[16] care nu mai reprezintă o absurditate logică ci e acceptat drept judecată înțeleaptă convențională.

Uneori statele și organizațiile militare uită că înfruntă oponenți care posedă o voință independentă și folosesc propria lor strategie. Ignorarea acestei realități poate avea consecințe importante. Una e să asumi că „orice război se duce până la primul contact cu unitățile cele mai puternice ale inamicului“[17] și alta să faci război planificat pas cu pas. Și totuși și în al doilea caz, această strategie, când e aplicată, se lovește de planurile celuilalt[18].

Limita desenării unei strategii ține și de resurse care sunt întotdeauna puține și limitate, în special în cazul statelor mici. De aceea, strategia ordonează obiectivele de urmat și le prioritizează potrivit relevanței și importanței lor.

La fel de relevante sunt nivelurile strategiei, respectiv legarea unei strategii de aplicarea ei la nivel operativ și tactic. Diferența fundamentală, la nivel militar, a fost făcută între **strategie** și **tactică**. Tactica înseamnă executarea strategiei și începe acolo unde se încheie strategia, practic în momentul în care forța principală a celor doi oponenți intră în contact[19]. Strategia stabilește **unde, când, cu ce forțe** se realizează o acțiune, tactica desenează **cum** se realizează această acțiune[20]. **Tactica** se referă la ceea ce se petrece **pe câmpul de război**, este utilizată **în bătălii**, **strategia în război.**[21]

Mintea și decidentul ce guvernează în spatele strategiei este **politicul**, cel care stabilește scopurile pe care **strategia** trebuie să le atingă, iar modul în

care se ajunge la definirea scopurilor, procesul sau natura puterii politice ce le generează este irelevant pentru strategie. Strategia presupune **legarea obiectivelor stabilite de politicieni cu mijloace diverse** pentru a învinge rezistența inamicului, se confruntă cu limite ale resurselor și presupune prioritizarea obiectivelor și eficiența alocărilor, tot timpul și la fiecare nivel, având interacțiune cu adversarul. **Separarea verticală** nu e strictă, ci e mai degrabă un continuum **Mare Strategie-Strategie sectorială/militară-Arta operațiunilor-Tactică**.

În acest context, **Marea Strategie** este nivelul cel mai de sus al strategiei și se referă la **utilizarea tuturor mijloacelor la îndemână** – militare, economice, diplomatice, de *intelligence*, securitate etc. – la dispoziția unui stat (actor organizat) pentru **a atinge obiectivele** stabilite de către *leadership*-ul politic **în fața unui conflict existent sau potențial**. **Marea Strategie** e formulată de către acesta și se referă la elementele războiului și păcii. Marea Strategie **stabilește** dacă statele declanșează un război pentru a-și atinge obiectivele și **aliniază** strategia militară cu politica, diplomația, strategia economică care fac parte din efortul de război, **armonizându-le** în așa fel încât nici una dintre aceste strategii să nu aibă impact negativ asupra alteia[22].

Marea Strategie **e influențată** pe scară largă de context – structura sistemului internațional, de echilibrul de putere internațional, de scena diplomatică internațională, de trendurile economiei globale. O Mare Strategia acoperă pe deplin tot spațiul suveran și populația, folosește toate mijloacele naționale și **trebuie să-și asigure o legitimitate internă**.

Elaborarea suplimentară a teoriei unei Mari Strategii[23] duce la abordarea modului în care un stat, organizație sau actor internațional **își poate produce securitate sieși**, pentru a asigura prezervarea suveranității, integrității teritoriale, independenței politice și poziția de putere relativă.[24] Modul în care **statele își asigură securitatea** reprezintă miezul unei Mari Strategii iar testul suprem al acesteia este dat de măsura în care reușesc (practic validitatea unei Mari Strategii poate fi testată empiric). De aceea, esența unei mari Strategii se regăsește în Strategia Națională de Securitate, în situația unui stat; în cadrul unui Concept Strategic – în cea a NATO; în cazul altor formule de Strategii – la organizațiile internaționale ce au o conștiință de sine, o structură proprie, un grad de independență instituțională față de statele membre și o voință ce se poate manifesta.

Lidell Hart a formulat descrierea mijloacelor pe care le are la dispoziție o Mare Strategie în timp de pace sau război[25]:

> *„Rolul Strategiei este să coordoneze și să dirijeze resursele națiunii pentru **atingerea obiectivului politic prin politici specifice**: să calculeze resursele economice și umane pentru a susține serviciile legate de lupta armată, să evalueze **resursele morale pentru a menține spiritul de voință** al unei națiuni, care este și el indispensabil. O mare Strategie reglementează relația între resurse, servicii și industrii. **Puterea de luptă** e doar un instrument al unei mari strategii, care trebuie să ia în considerație și pre-*

siunea financiară, diplomatică, comercială, etică pentru a slăbi voința oponentului".[26]

Componentele nemilitare[27] ale unei Mari Strategii sunt cel puțin la fel de importante precum cele militare. **Diplomația** reprezintă o asemenea componentă care contribuie prin asigurarea de aliați, limitarea numărului de potențiali inamici sau izolarea diplomatică a acestora.[28]. O altă componentă este cea de *intelligence* care oferă posibilitatea de **identificare a oportunităților prezente și viitoare și valorificarea lor**, o capabilitate care poate duce la rezultate extraordinare, în paralel cu limitarea propriilor vulnerabilități ce pot fi valorificate de către terți.

Componenta economică a unei Mari Strategii joacă un rol relevant în securitatea națională în două moduri: susținând efortul militar, achiziția de arme și mobilizarea pe perioade importante, precum și prin susținerea diplomației, finanțând grupuri influente în alte țări sau prin construirea unei capacități independente de a acorda ajutor economic unor state terțe sau a purta un război economic[29] cu acestea. Existența unei baze economice solide nu asigură însă garanția succesului: perșii au fost învinși de greci, Imperiul Roman de către barbari și migratori, iar Napoleon a pierdut în Rusia.

Paul Kennedy, în „Grand Strategies in War and Peace", identifica 4 condiții care pot determina **nivelul de succes**[30] al unei Mari Strategii:

– **evaluarea mediului-cadrului-sistemului internațional** în care se dezvoltă o mare strategie sau mari strategii ale terților și din care se desprind amenințările, riscurile și vulnerabilitățile;

– **identificarea scopurilor unei Mari Strategii,** în baza mijloacelor necesare, amenințări existente, constrângeri și oportunități. Prioritizarea între diferite scopuri și niveluri de ambiție este relevantă, iar evitarea supraîntinderii este o măsură a calității unei Mari Strategii;

– **alocarea resurselor pentru a realiza o Mare Strategie.** Mijloacele trebuie să fie adecvate țelurilor propuse, în vederea utilizării judicioase, eficace, și evitarea risipirii fondurilor, așa cum nu e realistă nici lansarea unui actor în obținerea unor scopuri ce reclamă mult mai multe resurse. Evitarea redundanței instrumentelor și a inadecvării mijloacelor alese este un scop al oricărei Mari Strategii;

– **crearea imaginii unei Mari Strategii**, atât la nivel extern, internațional, cât și la nivel intern. **Societatea** și **toate componentele puterii și administrației** trebuie să susțină, prin propriile activități, Marea Strategie, iar aceasta **să fie legitimă** în ochii comunității internaționale, adică Marea Strategie să fie **acceptabilă pe plan intern și extern**.

Dacă acestea sunt **testele cruciale** ale unei Mari Strategii, Athanassios G. Platias mai identifică, pornind de la un studiu grec al Marii Strategii în Imperiul Bizantin, alte **5 criterii** ce validează evaluarea acesteia[31]:

1. **adecvarea externă** la mediul politic extern și intern al țării;

2. **adecvarea obiectivelor cu resursele:** în ce măsură obiectivele și nivelul de ambiție al unui stat sau actor coincid cu resursele de care dispune pentru a le atinge;

3. **criteriul eficienței:** utilizarea cu maximă eficacitate și eficiență a resurselor disponibile într-o evaluare costuri-beneficii, în vederea stabilirii strategiei optime;

4. **criteriul coerenței interne a Marii Strategii:** evitarea incompatibilității și completitudinii Marii Strategii. Ea trebuie să fie o teorie, în sens logic, cu un set de axiome care să verifice non-contradictorialitatea și completitudinea propozițiilor logice ce se pot deduce din sistemul de axiome propus;

5. **criteriul durabilității erorilor:** capacitatea de a adapta Marea Strategie la anumite erori incidentale ce pot apărea fără a altera fundamental structura și conținutul unei mari strategii.

II. Marea Strategie americană

Statele Unite sunt actorul cel mai bine reprezentat în termeni de Mare Strategie, aplicată cu consecvență de către toată lumea pe o perioadă întinsă de timp. Firește, cel mai celebru compact este Marea Strategie care a definit politica întregului bloc democratic în timpul celui de-al doilea Război Mondial și care a avut la bază viziunea și analiza de context a unor politicieni cu amplitudine și fondatori de școală, cei care au teoretizat Războiul Rece, îndiguirea, Cortina de Fier, războiul prin intermediari, Distrugerea Reciproc Asigurată[32] și multe altele.

La 5 martie 1946, la Foulton, Missouri, **Winston Churchill** – deja fost premier al Marii Britanii la acea oră, care a câștigat războiul și și-a pierdut slujba – a tras semnalul de alarmă în legătură cu expansionismul sovietic[33], descriind o **„Cortină de Fier"** care s-a lăsat deasupra Europei, „din Settin în Balcani, până în Trieste, în Adriatica". Faptele ce argumentau această idee erau date de sovieticii care, în ciuda angajamentelor privind împărțirea controlului asumate la Ialta și confirmate ulterior la întâlnirea celor trei, au instalat guverne pro-comuniste în toate țările care au fost ocupate de Armata Roșie, precum și în zona sovietică a Germaniei.

Churchill a conchis că între Statele Unite și Commonwealth-ul britanic era necesară o alianță pentru a ieși în întâmpinarea amenințării imediate. Soluția pe termen lung era unitatea europeană „din cadrul căreia să nu fie exclusă nici o națiune". Churchill, primul și cel mai de seamă oponent al Germaniei anilor 1930, devenise astfel primul și cel mai de seamă avocat al reconcilierii cu Germania anilor 1940, dar un precursor – britanic, cu atât mai mult – al unei formule de unificare a Europei Occidentale.

Dar poate cea mai celebră componentă de viziune a venit din partea unui analist american aflat la Moscova, în Uniunea Sovietică de după război, **George Kennan**. Analizând discursul lui Stalin, în care acesta cerea încă 3 planuri cincinale după război pentru refacerea URSS și pregătirea unor capabilități comparabile cu cele occidentale, pregătind viitoarea confruntare, George Kennan scria **faimoasa „Long Telegram"** despre cum vedea Stalin

puternica presiune externă: „intervenția împotriva URSS, deși ar fi dezastruoasă pentru cei care ar întreprinde-o, ar provoca noi întârzieri progresului socialismului sovietic și, prin urmare, trebuie puternică împiedicată cu orice preț".[34]

Stalin nu ar fi putut reconstrui Uniunea Sovietică și, totodată, risca o confruntare cu Statele Unite. Mult anunțata invazie sovietică în Europa de Vest era o fantezie; cel mai probabil Iosif Visarionovici Stalin ar fi dat înapoi în fața unei confruntări serioase cu Statele Unite, însă cu siguranță nu înainte de a fi împins lucrurile suficient de departe pentru a pune la încercare seriozitatea hotărârii occidentale de a-l bloca în a infiltra componente comuniste în politica și guvernele occidentale.

Lunga Telegramă a ajuns repede faimoasă în lumea diplomatică, la Pentagon, în zona de decizie americană, dar momentul în care a îndeplinit pe deplin și o altă menire a unei Mari Strategii – aceea de diplomație publică și comunicare cu interesații și publicul larg, a fost abia la publicarea unei formule a analizei sale în *Foreign Affairs*, în iulie 1947, acolo unde revista a adunat toate curentele de gândire americană asupra perspectivei într-un extraordinar articol semnat **Mr.X** (George Kennan, pe atunci șeful Corpului de Planificare Politică al Departamentului de Stat, nu putea semna sub nume propriu și a găsit această variantă). Este vorba despre „The Sources of Soviet Conduct"[35], o adaptare publicabilă a „The Long Telegram", în care provocarea sovietică e interpretată la nivelul filosofiei istoriei și în care Kennan explică în ce fel **ostilitatea față de democrații este inerentă structurii interne sovietice,** dar și din ce cauză această structură se dovedea inaccesibilă pentru politicile conciliatorii occidentale. În articolul pentru *Foreign Affairs*, Kennan definea și calea de urmat pentru a învinge strategia sovietică: „**o politică de stăvilire-îndiguire (containment) fermă**, menită să-i confrunte pe ruși cu o contraforță inalterabilă în fiecare punct unde dau semne că se pregătesc să încalce interesele unei lumi pașnice și stabile".

După căderea Uniunii Sovietice în 1991, SUA a părut a avea **dificultăți în elaborarea unei Mari Strategii**, cel puțin a uneia la fel de **durabile și solide conceptual** ca cea care a guvernat acțiunea în timpul Războiului Rece. Au existat însă numeroase Mari Strategii elaborate de fiecare președinte american în parte, unele îndeplinind condițiile unei Mari Strategii în mai mare măsură, altele într-o mai mică măsură, în unele cazuri această strategie fiind una ce s-a verificat în practică având deci succes, în alte cazuri nu.

Astfel, **John Lewis Gaddis** remarca faptul că Administrația lui George Herbert Walker Bush – tatăl – a vorbit despre „construirea unei noi ordini mondiale", Administrația Clinton a vorbit despre „extindere" și „angajare", dar singura Mare Strategie demnă de acest nume prin prisma eficienței sale a fost, în opinia sa, Strategia lui George Walker Bush – junior – care a înregistrat un succes într-o privință importantă: **nu au mai avut loc atacuri pe pământ american**, fapt pentru care ar trebui să primească creditul pe care-l merită. *„Dar va admite cineva astăzi, la șapte ani și jumătate după,*

că Strategia lui George W.Bush se poate compara chiar în termeni favorabili și cu strategia lui Roosevelt și Truman de la sfârșitul celui de-al Doilea Război mondial și începutul Războiului Rece?".[36]

Christopher Layne este cel care vine și esențializează și mai mult Marea Strategie Americană, insistând pe elementele perene ale acesteia indiferent de epoca parcursă, până astăzi. Astfel, el susține că istoria Marii Strategii americane în decursul ultimelor șase decenii este una **a expansiunii**, iar logica acestei strategii a determinat inexorabil statul american să încerce să devină hegemon în trei dintre cele mai importante regiuni în afară de America de Nord: Europa Occidentală, Asia de Est și Golful Persic.[37] Cu alte cuvinte, Layne susține că **Statele Unite sunt într-adevăr hegemon** extraregional sau „global", nefiind unul „accidental", așa cum sugerează Barry Posen.[38] Spre deosebire de Marea Britanie, Statele Unite nu au devenit hegemon extraregional într-un context de neatenție, ci în unul planificat.

III. Nevoia de a reveni la politică. Nevoia conceperii unei Mari Strategii

În acest mediu complex și instabil, cu incertitudini clare, nevoia conceperii unei Mari Strategii este apărată unanim peste Ocean. Poate cel mai relevant motiv l-a reprezentat celebrul articol al lui **Robert Kagan, „Power and Weknesses", apărut în 2002**[39], care lansează avertismentul relevant asupra situației capabilităților Americii și Europei. După 11 septembrie o Americă rănită, tulburată și pregătită de ripostă a putut decanta și abordarea realistă – cu măcar un an înaintea invaziei în Irak, când Occidentul era unit în jurul Statelor Unite ale Americii în Coaliția de Voință menită să combată Terorismul și Al Qaeda la distanță strategică, în Afganistan – și a realizat, în formularea plastică a lui Kagan, că „americanii sunt de pe Marte iar europenii sunt de pe Venus".

Tod Lindberg remarca despre articolul lui Kagan privind problema relației transatlantice, că acesta a teoretizat faptul că **fiecare actor aborda relațiile internaționale potrivit cu propria putere**: relativa putere a SUA, relativa slăbiciune a UE și a statelor europene. SUA pe baza aplicării puterii sale când considera util, europenii pe baza regulilor dreptului internațional și a aranjamentelor internaționale multilaterale. Eficacitatea puterii era diferită, europenii acționând Kantian, iar americanii Hobbesian[40]. Mai mult, Lindberg a editat, la trecerea a 10 ani, un număr special pentru a constata unde s-a ajuns cu previziunile și evaluarea lui Kagan din „Power and Weknesses" și dacă o Mare Strategie americană sau europeană a reușit să schimbe lucrurile și să le adapteze la evoluția lumii după momentul 2002. Concluziile sunt mai degrabă descurajante, iar deziluziile prezente la tot pasul.

Într-un mod mai puțin surprinzător decât ar părea, pledoaria cea mai fierbinte și susținută pentru necesitatea de a reveni la politic și nevoia de Mare

Strategie a fost făcută de un european. Exasperarea şi lipsa *leadership*-ului european de calitate, lipsa oamenilor politici cu viziune şi căderea în politicianism, populism şi guvernare cu ochii la sondaje a actualilor politicieni birocraţi europeni l-au făcut pe **Robert Cooper**, consilier în cadrul Serviciului de acţiune externă, să constate că America are **„slăbiciunea puterii“**[41], o greşeală de percepţie a unei puteri sustenabile americane, percepute astfel de ambele părţi ale Atlanticului, atât de către SUA cât şi de europeni.

*„Am putut să funcţionăm cu integrarea EU atât timp cât temele presupuneau **niveluri politice reduse** de implicare, pe bază tehnocrată. Asta a şi dus la ineficienţa uniunii monetare rezultate.(...) Astfel că, în ultimii 10 ani, atât SUA cât şi UE s-au angajat în proiecte politice fără strategii, SUA bazându-se pe putere iar Europa pe reguli, cum susţine Kagan. Dar **asemenea proiecte majore au nevoie de strategii politice** pentru că ele reclamă **consimţământ şi sprijin**, pentru ca aceste proiecte să funcţioneze.*

America a avut nevoie de consimţământul şi sprijinul arabilor irakieni, despre care cunoşteau puţine lucruri.

În cazul UE a avut nevoie de consimţământ şi susţinere pentru Uniunea Monetară, care s-ar fi prăbuşit oricum mai devreme sau mai târziu în lipsa unei uniuni politice.

E nevoie de lideri care să convingă cetăţenii europeni să accepte schimbări majore în Europa, ca să mai existe unitatea europeană aşa cum o ştim, măcar.

*Guvernarea e o trinitate de elemente – putere, reguli şi politică. Fără unul dintre elemente, lucrarea şi proiectele nu pot fi promovate. S-a dovedit că atât Americanii cât şi Europenii au ignorat politica. Când ceva nu merge, politica rupe regulile şi le reface. E nevoie de **leadership, dezbatere, viziune, încredere, compromis, consens, consimţământ, solidaritate.** Se adresează atât inimilor – sentimentelor şi emoţiilor – cât şi minţilor tuturor cetăţenilor. Succesul vine din construirea încrederii şi a instituţiilor în lumea de astăzi.*

O altă treime este cea funcţională a economiei, politicii şi societăţii. Odată erau puternic angrenate şi legate în construcţia statului naţiune. Azi sunt în turbulenţă din cauza deschiderii internaţionale, de aceea e nevoie de reguli noi la nivel global, pe care le poate oferi doar politica globală“.

Deci Cooper susţine convingător că lumea are nevoie astăzi de politică, este nevoie de revenirea la politică!!!

Charles Kupchan, Profesor de relaţii internaţionale la Georgetown University, abordează fundamental **„criza de guvernanţă a Vestului“**[42].

„Este liniştitor că analiştii au supraestimat probabilitatea divorţului transatlantic. Dar Alianţa Occidentală nu şi-a rezolvat astfel problemele. Tot analiştii au eşuat în a identifica care va fi sursa de incoerenţă a Occidentului – criza de guvernanţă care afectează astăzi ambele maluri ale Atlanticului. Ambele părţi acceptă nevoia şi eficacitatea solidarităţii strategice, în principiu, e vizibilă o lipsă de capacitate a SUA şi Europei de a oferi un leadership

global. Occidentul a intrat într-o criză profundă și de durată a creșterii economice minore, polarizării politice, dubiul despre propriile capacități fapt ce a generat o ***criză a guvernanței democratice****.*

În SUA, ***criza de guvernabilitate*** *ia forma* ***polarizării partizane*** *atât de intensă încât produce politici inaplicabile și, nu rareori, paralizie politică. Absența consensului, împreună cu animozitățile partizane, au blocat progresul în cele mai importante priorități domestice: restabilirea solvenței fiscale și a creșterii economice.* ***Bipartizanatul a limitat puternic și capacitatea de a oferi o politică externă****, afectând capacitatea Americii de a oferi un leadership stabil și consecvent, în momentul de incertitudine globală.*

În Europa, criza de guvernanță e demonstrată de ***re-naționalizarea politicilor****. Proiectul integrării europene a început să dea rateuri tocmai atunci când voința colectivă și capabilitatea Uniunii Europene sunt mai necesare pentru* ***consolidarea legăturii transatlantice*** *și pentru a ajuta la* ***dirijarea schimbărilor globale****. Dacă trendul continuă, statele europene individuale vor rata capacitatea de a-și conjuga vocile și resursele și riscă irelevanța.*

Nu degeaba SUA și UE, împreună cu Japonia, experimentează în același timp ***disfuncții politice****. În societățile occidentale deschise, globalizare a creat* ***o prăpastie între ceea ce așteaptă cetățenii de la guvernanții lor și ceea ce aceste guverne pot să livreze****. Această nepotrivire între creșterea cererii pentru bună guvernare și oferta limitată și în scădere pe această dimensiune compromit periculos puterea și scopurile lumii Occidentale".* **Acest fapt și lipsa unor politici și viziuni solide, consistente, creative și credibile, a unor politicieni care să aplice și să convingă, să atragă încrederea publică și să forjeze speranța în viitor sunt dovezile nevoii de a reveni la politică și Mare Strategie.**

Constanze Stelzenmuller, Senior Transatlantic Fellow la German Marshall Fund, încearcă să schițeze și câteva soluții pentru o Mare Strategie, de această dată, cu impact global. Ea abordează **guvernanța** pe trei direcții fundamentale, „Trei principii de politică"[43], care se pot constitui în piloni ai **viitoarei bune guvernări**:

– **Atenția pe managementul de risc** – în societățile deschise și democratice, guvernele trebuie să acorde o atenție crescută dominării privatului, descurajării amenințărilor și controlul prin utilizarea managementului de risc și a influenței legitime asupra celorlalți actori;

– **Concentrarea pe prevenire și înțelegere**: cunoașterea e cheia pentru securitatea de astăzi. Integrarea globală și interdependențele create au limitat timpii de reacție, coordonarea dincolo de granițe și atenția în direcția proactivă reclamă **atenția pentru cunoaștere**, „prima linie a apărării contra amenințărilor curente" (potrivit documentelor Ministerului francez al Apărării). **Capabilitățile de analiză strategică** devin cruciale și ele reclamă o dezvoltare constantă, atenție și investiții deopotrivă;

– **Concentrarea pentru întărirea statului**: referențialul statal pentru atributele ce vor fi preluate de către UE sau organismele globale e un prim pas interimar pentru a menține un număr de capabilități viabile, iar ulterior, la nivelul UE, e nevoie de **politici solide și formule de construcție instituțională care să mențină separarea, echilibrul și controlul reciproc al puterilor** noului conglomerat supra sau superstatal european. Societate decentă, guvern reprezentativ, control parlamentar sunt inerente unei puteri europene credibile.

Dar poate concluzia cea mai dură a tras-o Robert Kagan însuși, în cadrul reuniunii de la Bruxelles Forum[44] din 2012, la 10 ani de la celebrul articol. În același stil controversat, ar spune unii, neo-conservator, l-ar descrie alții, Kagan a remarcat faptul că Europa trăiește într-o **lume post-modernă**. Globalizarea e un fenomen paralel, care afectează oricum toate aceste evoluții.

E nevoie, spune Kagan, de **un nou „imperialism liberal“** – un comportament dincolo de politicile de putere în interior, între națiuni democratice, dar fără a lăsa jos garda în relațiile cu restul lumii. Trebuie să ne obișnuim cu standardele duble: operare pe baza legilor cu democrațiile, în formule de securitate cooperativă, dar atunci când avem de a face cu lumea exterioară, trebuie utilizate toate metodele necesare, forța, atac preemptiv, etc. Acest lucru și realitățile înconjurătoare în aceste spații, modul *realpolitik* al acestor actori de a privi lumea ne obligă **să nu neglijăm apărarea și capabilitățile noastre militare**.

IV. Eforturi de creare a unei Mari Strategii Americane

Statele Unite se află astăzi în continuare în fierberea realizării unei Mari Strategii. E nevoie de o Mare Strategie. Clinton a declarat în 1994[45] că și Roosevelt și Truman au reușit fără să aibă o Mare Strategie, pe care au construit-o în timp ce conduceau America, de unde și ideea că și el putea face la fel. Totuși, nevoia unei Mari Strategii care să transceadă peste președinți și mandate și care să fie acceptată bipartizan e din ce în ce mai prezentă în gândirea și scrierile americane.

Astfel s-a format peste ocean **Consorțiul pentru Marea Strategie**, care este un proiect spronsorizat de către FPRI – Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, Pensylvania și Temple University's Center for the Study of Force and Diplomacy și condus de către Richard Immerman și William Hitchcock. Consorțiul a fost înființat în 2009 ca o parte a Programului Hertog pentru o Mare Strategie. El a reunit o sumă largă de gânditori și teoreticieni în domeniul relațiilor internaționale, dar și de mari strategi venind din spațiul practicii, și a emis analize cu titlul de „telegrame“, cu referire la celebra Lungă Telegramă a lui Kennan.

Astfel, în Telegrama 1: „What is Grand Strategy“[46], John Lewis Gaddis critică diversele strategii de imagine mai degrabă decât utile pe teren ale diferiților președinți, cu excepția lui George W. Bush și subliniază că, după 11 septembrie mai ales, dacă nu după căderea Uniunii Sovietice, e nevoie acută de o Mare Strategie a SUA sustenabilă pe o perioadă comparabilă măcar cu a lui Kennan.

În cea de a treia telegramă, Walter A. McDougall, Profesor de Relații Internaționale la University of Pennsylvania și Senior Fellow la FPRI, se întreabă dacă Statele Unite sunt în stare să construiască o mare Strategie. Dilema nu provine din capabilități și nici măcar din nivelul *leadership*-ului politic, ce poate defini obiective nerealiste sau nesustenabile, ci din lipsa abilităților și reflexelor ultimilor ani, dar mai ales din disputele bipartizane și adâncirea prăpastiei dintre cele două partide mari, Republican și Democrat. La fel ca și Charles Cupchan mai sus, McDougall se întreabă dacă **excepționalismul american** este o sursă bună de resursă de voință și putere pentru construirea unei mari strategii, sau dacă nu cumva el generează aberații, așteptări nerealiste și întreține iluzii.

„Este excepționalismul American sursa de energie, ingenuitate, reziliență și virtute civică care propulsează națiunea înainte? Sau credința complezentă în excepționalismul american este sursa aventurismului, neglijarea experiențelor trecute, viciul civic care anunță declinul și prăbușirea?“[47], se întreabă McDougall. Mai mult, nici măcar aceste chestionări nu sunt noi, ci în linie cu susținerile lui Arnold J. Toynbee's: „Imperiile mor prin suicid, nu prin crimă“[48] și ale lui Paul Kennedy în „The Rise and Fall of Great Powers“[49].

O altă inițiativă, de data aceasta cu conținut, ambiții și pretenții de Mare Strategie e cea semnată **Mr. Y,** „*A National Strategic Narrative: a concept and a vision for a 21st Century grand strategy for the nation“* publicată de National Strategic Narrative, Woodrow Wilsson Center, 2011. Pe modelul articolului lui Kennan semnat „X“ în Foreign Affairs, autorii studiului provin, de această dată, din zona militară, col. Mark Mykleby (US Marine Corps), în prezent retras din serviciul militar activ, colaborator al firmei LRN și cpt. Wayne Porter (US Navy), șeful catedrei Secretarului Apărării pentru strategie sistemică și complexitate de la Institutul Naval post-universitar din Monterey, California. Studiul este prefațat de Anne-Marie Slaughter, fost director de planificare politică la Departamentul de Stat al SUA, în prezent profesor de relații internaționale la Universitatea Princeton.

Eseul pledează pentru redefinirea rolului SUA în lume, a intereselor sale naționale – de la securitate națională la *prosperitate și securitate națională* – a obiectivelor de urmărit pentru realizarea acestora, precum și a setului de politici și instrumente de acțiune pe plan internațional – *diplomație, dezvoltare și apărare*, cei trei D ai secretarului de Stat Hillary Clinton – printr-o schimbare de raportare la lumea exterioară, marcată de procese dinamice

obiective – interdependențele, globalizarea, revoluția informațională și în domeniul comunicațiilor – ce au modificat natura amenințărilor de securitate.

V. O Mare Strategie pentru România?

În acest context pare o întreprindere temerară dacă nu imposibilă de-a dreptul să elaborezi o Mare Strategie pentru România. Pe de altă parte, ne permitem să nu o elaborăm astăzi? Dacă până în 2007, Marea Strategie era clar stabilită de reconectarea la Occidentul de care fusesem despărțiți 40 de ani, de dezideratele aderării la NATO și Uniunea Europeană, atât atingerea acestor ținte cât și nevoia unor trasee de perspectivă – dar mai ales dezvoltările din arena internațională – nu ne mai permit să evităm acest demers.

Firește că orice demers de elaborare a unei Mari Strategii e unul care implică, vrem nu vrem, o susținere politică bipartizană. În perspectiva perioadei de coabitare pe care o traversăm, cred că un asemenea proiect național, pornit la nivel de experți și susținut la nivel politic bipartizan, reprezintă un proiect ce poate să acopere prăpastia creată între cele două componente ale puterii politice, aflate în putere și opoziție. Mai mult, reconfigurarea coeziunii societale la nivel național este absolut obligatorie în această perioadă și în contextul crizelor posibile ce se întrevăd deja la orizont.

Țintele sunt mult mai relevante decât cele prezente: nu e vorba numai să decidem postura strategică a României, liniile directoare ale unei Mari Strategii Naționale, nivelul de ambiție și recursul la resurse într-un format integrat, la nivel național. E vorba aici despre o acțiune fundamentală de atragere în spațiul politic și în contextul funcției publice a produselor cele mai înalte ale educației românilor ce au ales să rămână în țară sau să-i atragem pe cei ce trăiesc în străinătate pentru a putea asigura avantajul competitiv în raportul cu slujbele din străinătate, cu cele din marile companii sau din companiile private din România. Și spațiul public, și funcția publică, și spațiul politic, și funcțiile reprezentative trebuie să poată beneficia de români cu o pregătire deosebită, capabili de viziune, de asumarea opțiunilor politice, profesioniști și capabili să conducă România în condițiile contemporane.

O Mare Strategie, am văzut-o, este despre maximizarea avantajelor, valorificarea oportunităților și diminuarea vulnerabilităților. Este cazul ca o asemenea întreprindere să ajungă și în România, chiar și pentru a utiliza mai eficient resursele, dar și pentru a ne croi un viitor în lumea contemporană, a consolida o poziție în spațiul euro-atlantic și a desena liniile directoare ale evoluției țării în următoarele decade. E o responsabilitate împărțită a întregii clase politice, a lumii academice, a structurilor economice și a întregii societăți.

2. PARTENERIAT STRATEGIC. SISTEMUL DE PARTENERIATE STRATEGICE AL ROMÂNIEI*

Ce este un Parteneriat Strategic? De la etichetă la concept

Ideea unui instrument numit Parteneriat Strategic există de mai multă vreme în politica internațională, fiind mai degrabă o etichetă de natură politică ce indică o relație mai profundă între doi sau mai mulți actori, fără a fi însă o formulă teoretică clară la baza acestei etichete. Un concept denumit Parteneriat Strategic nu a fost definit însă ca atare[50], de unde și glisarea între o aproximare de natură teoretică, o tentativă de definire a genului proxim și diferenței specifice a unui posibil concept cu acest nume și căderea în **abordarea utilitaristă** a relațiilor denumite „parteneriat strategic". Vedem asumarea epitetului de „strategic" asociat ideii de parteneriat în activitatea curentă a MAE român mai degrabă conjunctural, parteneriatele fiind numite astfel pentru a marca o apropiere de moment, eventual pentru atingerea unui scop – cazul specific al României fiind parteneriatele „strategice" pentru susținerea aderării sale la UE, care nu au mai avut aplicabilitate după acest moment. În alte cazuri înregistrăm acest atribut asociat unui parteneriat pur și simplu prin **abuz de limbaj,** o banală etichetă nouă utilizată de către politicieni în definirea sau caracterizarea unei relații mai bune, de moment, cu un stat sau altul, sau al unei aspirații pentru îmbunătățirea acestei relații. De aici și suma de categorii de „parteneriate strategice" care au înflorit în diferitele epoci și sub diferiți miniștri de externe sau conducători politici fără nici o substanță **strategică** a relației definite.

Un **Parteneriat Strategic** ar trebui să aibă câteva caracteristici obligatorii: o anumită adâncime în timp, deci durabilitate pe un termen apreciabil[51], care să vizeze obiective finale ce se pot realiza doar în durate mari de timp și care schimbă cu adevărat fundamental actorii și raporturile dintre ei, sau mai exact cuantifică în sine o excelentă relație care se vrea dezvoltată și aprofundată. Apoi, un asemenea parteneriat trebuie să fie comprehensiv, în sensul în care ar trebui să acopere foarte multe domenii de cooperare, practic să existe formule de apropiere și cooperare în toate domeniile.

Nu am putea numi o relație între doi actori sau un parteneriat să-l desemnăm drept **„strategic"** dacă nu ar avea obligatoriu componenta de securitate/apărare. Aici apar și primele dileme ale unui asemenea tip de relație, dacă poate fi definit un parteneriat strategic între doi actori care nu sunt aliați

---

* Articol apărut sub titlul *Parteneriatul strategic. Sistemul de parteneriate strategice ale României în* revista Direcției Generale de Informații a Armatei „Infosfera", an IV, nr. 4/2012, ISSN 2065-3395, pp. 22-32. Apărut anterior sub numele Parteneriat Strategic. Sistemul de Parteneriate Strategice al României, și ca Occasional Paper ak Centrului de Prevenire a Conflictelor și Early Warning, Vol. 5, nr. 9/2012, http://cpc-ew.ro/occasional_papers/vol5_09.pdf.

sau dacă acest tip de parteneriat antrenează, în mod obligatoriu, o relație de alianță. De principiu nu există o predeterminare a priori între ideea de **aliat** și cea de **partener strategic**, nici incompatibilitate, din contră, însă sigur ideea de parteneriat strategic implică relații solide de cooperare în domeniile de securitate și apărare chiar dacă nu include formule și angajamente reciproce. Invers, dacă doi actori sunt aliați, formula de parteneriat strategic presupune angajamente mai puternice, ce întăresc ideea de alianță.

În definirea relațiilor de parteneriat strategic, se asumă acoperirea a trei direcții ale relațiilor: securitate/Apărare, Economic/cooperare energetică și Cultural, civilizațional, relații *people to people*. Angajarea tuturor celor trei direcții presupune caracterul comprehensiv al parteneriatului, nu unul unidimensional. În general e greu de acceptat că poți fi partener strategic pe o singură dimensiune, și eventual aceasta să nu includă angajamente de securitate și apărare.

În realitate, prin abuzul de limbaj săvârșit în politică, asemenea cazuri se întâlnesc și avem, în fapt, două categorii de „parteneriate strategice", unele propriu-zise, comprehensive, acoperind toate domeniile, parteneriate strategice propriu-zise; și altele care presupun angajamente de sprijin reciproc doar pe o dimensiune[52], pe o temă, o componentă prevalentă, **parteneriate strategice improprii**.

Parteneriatul Strategic este un instrument în atingerea unor obiective de politică externă ce exced buna relație sau cuantificarea profunzimii relației cu un actor. De aceea, ideea unui singur Parteneriat Strategic izolat nu are nimic de a face cu componenta „strategic" din numele acestui concept. De obicei, o Mare Strategie conține obiective majore ale actorului în cauză[53] și, în instrumentarul pentru atingerea acelor obiective se află și crearea unui **sistem de parteneriate strategice**, pentru atingerea unor asemenea obiective.

Firește că nevoia si numărul de parteneriate strategice ce pot fi susținute de către un stat sunt dependente de **nivelul de ambiție** al unui actor, de nivelul de resurse și de multitudinea de zone în care acesta își identifică interesele și-și dorește proiectarea forței și a influenței pentru atingerea acestor interese[54]. Resursele implicate sunt multiple și ele merg de la resurse financiare la oameni și capacitatea lor, cunoașterea cu care sunt dotați. Acest lucru deoarece un Parteneriat Strategic trebuie să fie încheiat doar atunci când ai capacitatea de a-l menține, atunci când relația e sustenabilă, putând dura în timp. Multitudinea de parteneriate strategice reclamă resurse pe măsură pentru a le menține, de aceea sistemul de parteneriate strategice trebuie întemeiat pe o Mare Strategie, pentru a fi justificată cheltuirea rațională și eficientă a resurselor.

Abordarea rațională și strategică a utilizării instrumentarului oferit de Parteneriatele Strategice trebuie să implice și formule de tip **revista Parteneriatelor strategice**, care trebuie să verifice la intervale de timp regulate situația lor, dacă îndeplinesc și ating obiectivele propuse și prognozate, dacă și cât au livrat. Revista permite și revizuirea și adaptarea Marii Strategii și a instru-

mentelor de realizare a unei Mari Strategii[55], respectiv verifică și validează sistemul de Parteneriate Strategice utilizate ca instrument de politică externă pentru atingerea obiectivelor strategice.

Coerența și compatibilitățile Parteneriatelor Strategice. O dezbatere

O altă temă inerentă și obligatorie în analiza și construcția unui Sistem de Parteneriate Strategice este **coerența și completitudinea** sistemului pe baza soluției oferită și aleasă în planificarea realizării unei Mari Strategii. Sistemul de Parteneriate Strategice trebuie să ducă la atingerea obiectivelor unei mari strategii dar trebuie să fie, în același timp, fezabil și realizabil. Parteneriatele strategice implică acordul celeilalte părți și cuantifică o relație consistentă care se dezvoltă în realitate[56], nu numai o formulă care, pe hârtie, este utilă și duce la rezolvarea problematicii și obiectivelor vizate. Coerența invocată mai sus vine din faptul că, odată angrenat într-un sistem de angajamente internaționale multilaterale, orice nouă construcție de tipul Parteneriatelor strategice trebuie să fie compatibilă cu angajamentele multilaterale și, în același timp, necontradictorie cu alte parteneriate strategice implicate în strategia respectivă.

În acest sens, se impune o discuție elaborată asupra legăturii dintre Parteneriatele Strategice și **apartenența la NATO** și **UE**. Firește că discuția ar trebui să plece și de la coerența apartenenței la NATO și UE, știut fiind că cele două organizații cu sediul în Bruxelles au dificutăți de comunicare și blocaje reciproce în activitate din cauza disputei Turcia – Cipru în legătură cu situația din Ciprul de Nord. Aici Turcia e membră a NATO și nu a UE, în timp ce Ciprul a reușit să se strecoare în UE în varianta zonei grecești, iar la referendumul de reintegrare al insulei partea turcă a votat „pentru“ iar cea greacă „împotrivă“ (și pe baza garanției intrării în UE). De aici și numeroase dificultăți și blocaje în activitatea organizațiilor mamă, Alianța nord-atlantică și Uniunea Europeană[57].

Trecând peste această singularitate, Parteneriatele strategice între state membre ale NATO sau UE nu fac altceva decât să întărească relațiile și să marcheze o formulă și mai accentuată de cooperare. Semnele de întrebare se nasc atunci când aceste parteneriate ce ar implica mai multe țări ar putea să genereze dificultăți sau incompatibilități cu structura organizațiilor internaționale. Dacă în cazul UE Tratatele permit ca un număr de țări să poată adopta **formule de integrare mai avansate**, la care să se poată ralia terții, în cazul NATO, care este o alianță politico-militară, ideea unei **„alianțe în interiorul unei alianțe“** este mai degrabă privită cu reticență. Totuși, Parteneriatele Strategice bilaterale, între doi actori, sunt binevenite, așa cum sunt acceptabile și formulele de cooperare întărită ce includ 3 sau mai multe țări, la nivel regional sau pe teme diverse de cooperare. Complementaritatea și

acoperirea nișelor de nevoi, mai nou conceptul de *smart defense* impun chiar cooperări întărite. Firește că linia despărțitoare a acestor relații cu momentul creării unor alianțe interne în alianță rămâne extrem de subțire și trebuie respectată pentru menținerea coeziunii și rolului Alianței.

În fine, rămâne întrebarea clasică a coerenței relațiilor de Parteneriat Strategic, respectiv dacă **poți face Parteneriate Strategice cu doi rivali**. De exemplu, România are relații de parteneriat strategic cu Turcia și Israel, ambele state, la rândul lor, legate până nu de mult de relații parteneriale profunde, dar care au dispărut și s-au transformat într-o relație tensionată și nereparată definitiv. Firește că această situație poate crea dificultăți terțului partener cu ambii actori dacă i se cere, la un moment dat, să aleagă între unul din cei doi parteneri strategici sau trebuie să se pronunțe pe o temă sau alta favorizând sau defavorizând unul dintre actori.

Ține și de înțelegerea partenerilor strategici în cauză să nu provoace probleme majore și **să nu expună partenerul alegerilor sine qua non**. Acceptarea faptului că un partener strategic e în același timp în aceeași situație și cu un rival poate întări respectul și relația reciprocă, ba mai mult, poate crea oportunitatea identificării în partenerul strategic comun a unui canal de comunicare și negociere sau refacere a bunelor relații.

O altă școală de gândire susține că, din start, în cazul Parteneriatului Strategic concomitent cu doi rivali **avem de a face cu o falsă problemă**. Acceptabilitatea și respectul în relațiile internaționale sunt obligatorii, dar mai mult, în abordarea realistă, dacă relațiile internaționale ale actorilor statali sunt definite de interese, în relația dintre oricare doi actori se manifestă concomitent trei componente: elementele de **cooperare** reciprocă, cele de **competiție** și cele ce se petrec în termeni de rivalitate, de **confruntare**[58].

Dacă avem de a face cu actori raționali, responsabili, relațiile de orice natură nu împing spre violență sau comportamente agresive, ci se rezolvă direct, prin negocieri, prin consultări și exprimarea propriilor preocupări, argumente și tentativa de acomodare a intereselor legitime formulate. **Parteneriatul Strategic** cuantifică o stare a relației bilaterale care presupune că elementele de diferențe, de factură **confruntațională sunt practic inexistente** sau există o formulă convenită de soluționare imediată prin detensionare, deescaladare și deschidere, respectiv bunăvoința și buna credință în negocieri, iar componenta de **cooperare acoperă toate domeniile**. De asemenea, componenta de **competiție** se desfășoară cu **respectarea strictă a regulilor jocului** și cu protejarea sentimentelor celui care pierde, nu cu umilirea lui. Formule de cooperare post-competiție sunt de asemenea binevenite.

Instituționalizarea unui Parteneriat Strategic

Parteneriatul Strategic nu este doar acordul – public, parțial public sau nepublic – încheiat ca urmare a convenirii cuantificării unei relații bilaterale extrem de apropiate între doi actori, de natură strategică. Formula reală e cea

dată de modul de funcționare a unui parteneriat strategic, de activitatea așezată sub această emblemă, de accentuarea cooperării și de **gradul de instituționalizare a Parteneriatului Strategic**. Abia această etapă umple cu conținut și substanțiază relația de parteneriat strategic. Potrivit abordării cognitiv instituționale[59], consistența relației e dată ulterior de modul de funcționare al parteneriatului strategic și de gradul său de instituționalizare.

După adoptarea și ratificarea actului politic – potrivit regulilor interne ale fiecărui partener – dezvoltarea presupune elaborarea unui plan de acțiuni de concretizare a parteneriatului, a unui *road map*, un calendar al activităților care să dea ritmicitatea relației de Parteneriat Strategic. Nu în ultimul rând, formula de parteneriat strategic este dublată cu acorduri de parteneriat sectoriale pe fiecare din componentele Parteneriatului Strategic. Apoi se identifică și convin proiecte strategice care sunt asumate sub Parteneriatul Strategic dintre cele două părți și sunt urmărite evoluția, aplicarea și eventualele probleme pe care le întâmpină aceste proiecte în structuri de tip *Task Force* interguvernamental.

În fine, instituționalizarea poate să îmbrace numeroase formule de instituții specifice, în funcție de obiective, utilitatea, frecvența contactelor – sau formulele de contact permanent și punct de contact – așa cum formulele de cooperare cu geometrie variabilă pot fi constituite în funcție de ingeniozitatea și structurile instituționale ale celor doi actori pentru a face formula de cooperare cât se poate de ritmică, de consistentă și de puternică la niveluri de decizie potrivite. Formulele operaționale directe și imediate de tip 2+2, la nivelul secretarilor de stat ai MAE și MApN sunt cele mai flexibile și penetrante pentru substanțierea rapidă a unui Parteneriat Strategic.

Dacă e să discutăm natura și modul de finalizare – respectiv de concretizare, de instituționalizare, a Parteneriatelor Strategice ale României, concluziile unei eventuale reviste sunt similare unui pahar pe jumătate. Suntem, e adevărat, în fazele incipiente de instituționalizare a unui număr mare de parteneriate strategice, dar și într-un efort de raționalizare al acestora. Astfel, jumătatea plină a paharului este că majoritatea Parteneriatelor Strategice s-au dezvoltat, au ajuns la formule funcționale și la instituții, substanța fiind dată în special de numărul mare și profunzimea sistemului de consultări, reuniuni bilaterale, precum și de formula de atingere a obiectivelor ambelor părți.

În jumătatea goală a paharului vom găsi eșecurile și dezamăgirile aferente unora dintre formulele de cooperare și relații bilaterale denumite Parteneriate Strategice. În unele formate au apărut dese blocaje, întârzieri în formularea de răspunsuri, convocarea de reuniuni sau amânări ale unor formate instituționale, salturi cu suișuri și coborâșuri în relație. E, poate, o formulă naturală, realitatea nu e niciodată lină și constantă. Există însă și alte categorii de modificări, de schimbări ce au afectat relațiile strategice stabilite – nu discutăm aici coerența modului de realizare sau dacă au reflectat în mod real o relație gata substanțială.

Astfel, chiar dacă nu putem califica în sens propriu drept „surpriză strategică“ o evoluție negativă într-o relație de parteneriat strategic, manifestarea, la un moment dat, a unor acțiuni neprietenoase, utilizarea partenerului strategic drept cobai, țintă sau subiect pentru promovarea și validarea unor interese interne înguste, sacrificarea practic a parteneriatului strategic pe altarul unor interese de moment, conjuncturale, ale unei puteri politice sau alteia, din rațiuni politice sau electorale, este echivalentă unei surprize strategice în studiile de securitate. Este adevărat că înrăutățirea relației bilaterale și recursul la asemenea problematici ce situează părțile în formulă confruntațională erau previzibile și, probabil, existau și avertismentele, deci surpriza în termeni absoluți, nu exista, însă ruptura relației strategice creează dificultăți pe termen lung, dacă relația e parte a unui instrumentar elaborat și sofisticat, a unui sistem de parteneriate strategice menit să ducă la atingerea obiectivelor de politică externă a unui actor.

Sistemul de Parteneriate Strategice al României. Un proiect

Am pledat întotdeauna pentru nevoia ca, în perioadele actuale de austeritate, să existe formule integrate de definire a unei Mari Strategii[60], convenită și acceptată de către întreaga clasă politică a unui stat și care să stea la baza acțiunilor oricărui tip de actor, indiferent de proveniența sau orientarea sa politică și indiferent de poziția în eșafodajul instituțional al unui stat. Acest fapt dă coerența și consistența acțiunilor de politică externă, securitate și apărare ale unui stat. Firește că direcții strategice de dezvoltare urmează a fi elaborate pe baza nivelului de ambiție, a resurselor și obiectivelor acestei Mari Strategii integrate, defalcată ulterior pe strategii sectoriale[61], abordarea fiind fundamental transpartinică.

Întemeierea pe obiective strategice ce pot fi atinse în timp, cu direcții de acțiune de urmărit și durabilitatea alegerilor și opțiunilor, stabilite prin consens – fără a evita aici formula de revistă, de revizuire și ajustare a Marii Strategii – este posibilă și concomitent cu acceptarea formulei și definirii interesului național. Iar aici dezbaterea este largă în privința definirii interesului național și cuantificării lui în documente.

Astfel, interesul național e rezultatul consensului politic? Al consensului elitelor? Al opiniilor exprimate de experți? Sau este rezultatul sumei de opțiuni a populației, verificabile pe baza sondajelor de opinie? Firește că toate induc elemente obligatorii, dar interesul național este formulat de elite și de experți, explicat și îmbrățișat de către politicieni, de obicei în formă consensuală, apoi împărtășit și dezbătut public pentru a fi susținut de către populație. Interesul național are un caracter peren și durabil, pe termen lung, dar are și formule de instituționalizare clare.

În cazul României, primele elemente de consens au marcat aderarea la NATO și Uniunea Europeană. Ulterior, se vorbește despre integrare deplină în Uniunea Europeană, dar o strategie post-aderare este absentă pe fondul scindării profunde a faliei în societate și în lumea politică. Referințele se iau, în absența unei Mari Strategii, de la Strategia de Apărare/Securitate emisă de către Președintele României[62], potrivit Constituției, la maximum 6 luni de la preluarea mandatului și dezvoltată la nivelul strategiilor sectoriale. România are însă și aici un handicap, pentru că validarea formală a documentului în Parlament nu a mai avut loc, așa încât funcționarea este lesne pusă la îndoială și legitimitatea documentului în sine e discutată.

Elementele ce constituie astăzi interesul național sunt cele din Constituția României care nu pot fi modificate prin revizuire, dar și suma de angajamente ale României în raport cu organismele și actorii internaționali, în special cele relative la accesul nostru în NATO și UE – validate prin referendum. Însă ele nu alcătuiesc pe deplin un proiect, nu marchează o viziune, ci doar un sumum de elemente ce calibrează acțiunea politică a statului român.

Nevoia de Mare Strategie rămâne acută, ca și nevoia de constituire a unui sistem de Parteneriate Strategice[63] ca instrument pentru atingerea obiectivelor Marii Strategii. Așa cum devine imperios necesară organizarea și raționalizarea, recompunerea mozaicului de parteneriate strategice al României pentru asigurarea coerența viziunilor și percepțiilor Parteneriatelor Strategice ale României.

O viziune a Sistemului de Parteneriate Strategice ale României, formulată în urmă cu mai mulți ani[64], ar cuprinde următoarele direcții strategice, aferente unui profil strategic de stat euro-atlanticist, care percepe nevoia consolidării relației transatlantice și a menținerii prezenței americane angajată în securitatea Europei, un jucător în echipă cu valoare adăugată, cu un nivel de ambiție ce se calibrează pe interese strategice în Regiunea Mării Negre Extinse, a Balcanilor de vest și elemente în spațiul Orientului Mijlociu – Africa de Nord (MENA), acolo unde avem nișe relaționale și unde putem sprijini aliații din NATO și partenerii din UE.

Direcțiile forță ale Sistemului de Parteneriate Strategice au fost deja formulate iar o construcție pe dimensiunea Parteneriatelor Strategice se desfășoară deja de circa 15 ani – mai exact din 1997, când a fost lansat Parteneriatul Strategic cu SUA. Liniile forță conțin:

– „Axa" SUA – Marea Britanie – România, formulată poate nefericit și direct, dar care s-a concretizat și instituționalizat în parteneriate strategice ale României cu cele două state abia în 2011 în documente concrete semnate, dar fără a se impune și formula trilaterală aferentă.

– Coloana vertebrală euro-atlantică Nord – Sud. Este o componentă geopolitică clasică ce vorbește despre o componentă de putere maritimă (sau aliată cu aceasta) ce desparte două puteri continentale – Germania și Rusia. În principiu, Europa Centrală și de Est are o înclinație istorică spre a considera relația euro-atlantică drept indivizibilă de propria soluție de securitate și

apreciază că transatlanticismul nu e exploatat suficient şi că Statele Unite trebuie menţinute angajate ca parte a soluţiei de securitate pentru Europa. Lucrurile sunt în schimbare şi nuanţare, dar rămân elemente de cooperare şi formule de parteneriat strategic cu Polonia şi Turcia şi, în viitor, Suedia. Linia spre sud continuă cu relaţia strategică cu Israel şi ţările Golfului.

– Coridorul Strategic Est – Vest.[65] Spre Asia Centrală – o formulă de acces şi relaţionare a statelor din Asia Centrală la zona euro-atlantică prin intermediul Caucazului de Sud – Georgia şi Azerbaidjan. Şi aici construcţia este virtuală şi în curs şi depinde de evoluţiile din Georgia şi de dorinţa şi acceptul construcţiei coridorului cu ceilalţi parteneri.

– Se înregistrează şi o formulă geopolitică în sens contrar, ostilă acestor instrumente şi constructe, respectiv **Arcul de pătrundere în regiunea europeană şi euroatlantică prin Balcanii de Vest**. Aici dezbaterea şi competiţia, care ajunge uneori şi la forme de confruntare, cuprinde Rusia, Ucraina, Republica Moldova (cu capul de pod Transnistria), România, Serbia şi Muntenegru. Orientarea euro-asiatică a acestui arc, în termeni de principii, valori, lipsa regulilor, economie de clan dereglementată, este contrară orientării europene şi euroatlantice.

După cum am putut vedea, într-un asemenea desen, România se află pe direcţiile acestor trei proiecte a căror suprapunere poate fi definitorie pentru soarta ţării noastre în viitor, pentru securitatea, stabilitatea şi prosperitatea ei şi a cetăţenilor ei. Aici se desenează marea confruntare geopolitică în zona României.

Parteneriatele Strategice ale României. Situaţia de fapt

România a reuşit să dezvolte, în ultimii ani, un **sistem de parteneriate strategice** importante pentru acţiunea noastră în NATO şi Uniunea Europeană[66] şi pentru dezvoltarea politicilor noastre în zonele de interes strategic.

Parteneriatul Strategic România – SUA

• La 13 septembrie 2011, a fost adoptată, la Washington, la cel mai înalt nivel, ***Declaraţia Comună privind Parteneriatul Strategic pentru Secolul XXI între România şi Statele Unite ale Americii.*** Declaraţia este *primul document politic bilateral* care consacră Parteneriatul Strategic dintre cele două state, fixând cadrul general al relaţiilor bilaterale şi stabilind domeniile prioritare ale cooperării viitoare.

• Tot la 13 septembrie 2011, la Washington, a fost semnat, de către ministrul român al Afacerilor Externe şi Secretarul de Stat al SUA, Hillary Clinton, ***Acordul între România şi Statele Unite ale Americii privind amplasarea sistemului de apărare împotriva rachetelor balistice al Statelor Unite.*** Acordul **a intrat în vigoare la 23 decembrie 2011.**

• În ceea ce privește **cooperarea economică**, componentă esențială a Parteneriatului Strategic România – SUA, anul 2011 a fost primul, după o lungă perioadă de timp în care soldul balanței comerciale a înregistrat valori pozitive, de 525,3 milioane USD. Schimburile comerciale pe parcursul anului 2011 au depăşit 2 miliarde USD. De asemenea, înființarea Consiliului de Afaceri Româno - American (AMRO), la începutul acestui an, poate contribui semnificativ la consolidarea dimensiunii economice a Parteneriatului Strategic cu SUA.

• Lansarea formală a ***Task Force*-**ului creat pentru implementarea *Declarației Comune* şi stabilirea liniilor prioritare de acțiune şi a celor mai adecvate mecanisme de materializare a **celor aproximativ 130 de proiecte de cooperare româno-americană** aflate în derulare sau avute în vedere pentru a fi dezvoltate în viitor.

Parteneriatul Strategic cu Marea Britanie

• În **iunie 2003,** a fost ridicat nivelul de cooperare bilaterală la cel de parteneriat strategic, prin adoptarea unui document public intitulat „**Marea Britanie şi România în Europa: Parteneriat Strategic**".

• Cu prilejul vizitei la Londra a Președintelui Băsescu, din 6-7 iunie 2011, a fost relansat oficial Parteneriatul Strategic prin convenirea unei **Declarații Comune**. După semnarea Declarației Comune, dialogul pe teme economice a continuat într-un ritm susținut.

• Accentul trebuie pus în continuarea pe intensificarea cooperării în domeniul Justiției şi Afacerilor interne, dar şi în alte sectoare.

Parteneriatul Strategic România – Polonia

• Relația româno-polonă a fost ridicată la nivel de **Parteneriat strategic la 7 octombrie 2009**, prin semnarea declarației de către președinții României şi Republicii Polone. **Planul de acțiune** pentru punerea în practică a orientărilor Declarației Comune a fost **semnat la 26 octombrie 2010**, de către reprezentanți ai guvernelor celor două țări (în marja vizitei Președintelui Poloniei la București).

• Parteneriatul strategic româno-polon funcționează în condiții foarte bune, existând premisele pentru implementarea tuturor proiectelor convenite, în special în domeniile politic şi de securitate. Se înregistrează anumite întârzieri şi deficiențe în domeniul economic, în special din cauza lipsei de interes manifestată până în prezent de investitorii români față de piața polonă.

• În continuare, accentul trebuie pus pe dezvoltarea dimensiunii economice, a consultării în afaceri europene şi în chestiuni de securitate şi legate de Vecinătatea Estică a UE.

Parteneriatul Strategic România – Turcia

• **Declarația Comună a Parteneriatului Strategic** cu Turcia a fost semnată la **12 decembrie 2011,** cu prilejul vizitei de stat a Președintelui României în Turcia. Parteneriatul strategic româno-turc contribuie la consolidarea raporturilor bilaterale în plan economic și energetic, dar și a cooperării într-o serie de alte domenii deja evocate în dialogul româno-turc la nivel sectorial.

• Parteneriatul strategic româno-turc are obiectivul de a contribui la ancorarea Turciei în UE, contribuind, totodată, la menținerea solidității NATO și, în general, a sistemului transatlantic. Totodată, va facilita procesul de evaluare și poziționare a României în raport cu contextul regional actual.

• La **28 august 2012** au fost finalizate negocierile pentru textul **Planului de Acțiune pentru implementarea Parteneriatul Strategic** dintre România și Turcia. După semnare, dialogul sectorial va trebui intensificat pentru elaborarea și implementarea de proiecte în domenii precum economic, energie, transport, afaceri interne, apărare, cultură, educație, afaceri sociale, turism etc.

• De asemenea, trebuie avută în vedere o cooperare intensificată în chestiuni legate de regiunea Mării Negre, Balcanii de Vest și Orientul Mijlociu.

Parteneriatul Strategic între România și Republica Azerbaidjan

• Relațiile cu Azerbaidjan sunt definite în prezent prin Parteneriatul Strategic inaugurat în 2009. Relevante pentru acest statut au fost **semnarea Declarației privind stabilirea unui Parteneriat Strategic (București, 28-30 septembrie 2009)** și a Planului de Acțiuni pentru transpunerea în practică a acestui Parteneriat (Baku, 18-19 aprilie 2011).

• Pentru România, **elementul cheie al documentului îl constituie capitolul privind cooperarea în domeniul energetic**, care vizează cooperarea pe proiectul Nabbuco, proiectul PEOP (Constanța – Trieste) sau al terminalului de gaze naturale lichefiate (LNG) de la Constanța. Partea azeră și-a manifestat interesul extinderii activității companiei energetice de stat SOCAR pe piața românească.

• Anul acesta a marcat evoluții încurajatoare în ce privește **proiectul Nabucco**. gazelor naturale în regiunea Europei Centrale și de Sud-Est. Astfel, în competiția pentru alocarea de gaze naturale azere din câmpul Shah Deniz, au rămas variantele Nabucco Vest pe ruta Europei Centrale și de Sud Est și TAP pe ruta Italia. O decizie finală este așteptată anul viitor în iunie.

• În ce privește **Interconectorul Azerbaijan – Georgia – Romania – Ungaria (AGRI)**, un pas major spre materializarea acestui proiect este reprezentat de semnarea contractului pentru realizarea studiului de fezabilitate și prin selectarea companiei pentru realizarea studiului. Rezultatele sunt așteptate în cursul lunii noiembrie.

Parteneriatul dintre România şi statele Asiei Centrale

• **Cu Turkmenistan**, România are un parteneriat general care se dezvoltă pornind de la dimensiunea unui parteneriat strategic energetic. Documentul care defineşte această relaţie este Declaraţia comună a preşedinţilor României şi Turkmenistanului, semnată la 22 iulie 2009, la Aşgabad. Un **Plan de Acţiuni pentru transpunerea în practică a Declaraţiei politice prezidenţiale din 2009**, cu accent pe consolidarea unui parteneriat energetic ca punct de plecare pentru construirea unui parteneriat consistent, este în curs de negociere cu partea turkmenă, urmând a fi semnat cu ocazia viitoarei vizite a Preşedintelui României la Aşgabad.

• Rămânem interesaţi şi încurajăm progresul în negocierile trilaterale cu Azerbaidjan şi Comisia Europeană privind atingerea unui acord privind **proiectul Trans-caspic.** Turkmenistanul are un potenţial apreciabil în livrarea gazelor prin **conducta Trans-caspică** către Azerbaidjan şi mai departe prin proiectele Nabucco sau AGRI.

• Relaţiile bilaterale **româno-kazahe** au evoluat gradual într-un parteneriat promiţător, conform prevederilor Declaraţiei Comune Prezidenţiale de Parteneriat şi Cooperare din septembrie 2003, cu rezultate deosebite în plan politic şi în domeniul economic.

• Din punct de vedere comercial, România este cel mai important partener din Europa centrală şi de est. În anul 2011, schimburile comerciale au fost de 2,5 miliarde dolari, dublu faţă de anul 2010. Deţinerea de către KazMunaiGaz a 100% din acţiunile companiei Rompetrol înseamnă cea mai mare investiţie kazahă în spaţiul UE.

• Poziţia geografică a celor două state oferă largi posibilităţi de cooperare şi în domeniul transporturilor şi al tranzitului. Este deja o realitate incontestabilă rolul important ce revine Kazahstanului în procesul diversificării surselor şi rutelor de transport a energiei caspice spre Europa, ca parte a procesului asigurării securităţii ei energetice. În acest context, România rămâne interesată de implementarea proiectelor energetice în cadrul Nabucco şi AGRI, încurajând participarea Kazahstanului la realizarea posibilităţilor de transport a energiei caspice în cadrul Coridorului Sudic.

Relaţia cu Republica Moldova.
Parteneriat Strategic pentru integrare europeană

Relaţia cu Republica Moldova este o relaţie specială, guvernată de realitatea identităţii comune şi a existenţei în două state separate, recunoscute internaţional. Dorim să asigurăm cetăţenilor noştri perspectiva liberei circulaţii şi a unei securităţi şi prosperităţi împărtăşite. De aceea, susţinem cu tărie drumul european al Republicii Moldova şi integrarea acesteia în Uniunea Europeană.

• România sprijină obiectivul Uniunii Europene conform căruia procesul de reglementare a conflictului transnistrean trebuie să se desfăşoare exclusiv în cadrul formatului de negociere „5+2“ şi ţinând cont de interesele legitime ale Republicii Moldova. Susţinem asumarea unui rol proactiv al UE în identificarea unei soluţii viabile pentru reglementarea conflictului transnistrean, cu respectarea **suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale a Republicii Moldova**.

• Trebuie să avem în vedere şi faptul că provocările pe care trebuie să le depăşească negocierile sunt legate şi de poziţia unora dintre actorii implicaţi în reglementarea conflictului – Rusia în noul context de putere de la Moscova, agenda reală a conducerii de la Tiraspol, utilizarea conflictului transnistrean ca justificare pentru stoparea sau încetinirea proceselor de apropiere de UE.

Parteneriate şi parteneri privilegiaţi

La nivel european, România a dezvoltat **Parteneriatul Strategic cu Franţa.** La 4 februarie 2008 s-a semnat la Bucureşti, de către Preşedintele României, Traian Băsescu, şi Preşedintele Franţei, Nicolas Sarkozy, o *„Declaraţie comună privind instituirea unui Parteneriat strategic între Franţa şi România“.* Declaraţia comună de Parteneriat strategic are în anexă o „Foaie de parcurs“, omologată în 2008, al cărei conţinut trebuie actualizat.

Cu **Italia,** România a dezvoltat **Parteneriatul Strategic Consolidat**, semnat de miniştrii Afacerilor Externe la 9 ianuarie 2008. Între România şi Italia a fost instituit mecanismul *Summit-urilor Interguvernamentale*: prima ediţie s-a desfăşurat în anul 2008, la Roma, iar cea de-a doua a avut loc la 30 mai 2011, la Bucureşti. La sfârşitul anului 2011, Italia a anunţat liberalizarea pieţei muncii pentru cetăţenii români. Este utilă continuarea dialogului la nivel înalt, inclusiv prin organizarea unor noi reuniuni interguvernamentale.

Cu **Ungaria,** a fost semnată la 29 noiembrie 2002, Declaraţia de parteneriat strategic dintre Guvernele României şi Republicii Ungare pentru Europa secolului XXI. Practica şedinţelor comune ale celor două guverne a constituit o bază solidă pentru cooperare bilaterală şi încredere. Ultima sesiune a Şedinţei Comune a Guvernelor s-a desfăşurat în 2008, la Szeged, şi ar fi utilă reluarea acestui canal de dialog instituţional.

Consolidarea continuă a **cooperării cu statul Israel,** partener-cheie al României în Orientul Mijlociu, reprezintă un element important pe agenda de priorităţi de politică externă a României în regiune. Relaţiile bilaterale, caracterizate de ambele părţi drept foarte bune, s-au dezvoltat constant în ultimii ani, în baza unui parteneriat natural întemeiat, printre altele, pe legătura puternică faţă de ţara noastră pe care o resimt israelienii originari din România şi pe convergenţa punctelor de vedere asupra unui spectru larg de probleme.

Relaţiile dintre **România şi Republica Coreea** se dezvoltă pe baza parteneriatului strategic stabilit prin Declaraţia Comună adoptată de preşedinţii

celor două țări și Planul Comun de Acțiune semnat de miniștrii Afacerilor Externe (Seul, 6 iulie 2010); **Republica Coreea este singura țară asiatică cu care România are un parteneriat strategic.**

În Asia de Sud-Est, **Parteneriatul de Prietenie și Cooperare între România și Japonia**, stabilit în urmă cu 10 ani, a fost prima relație strategică pe care țara noastră a definit-o, ca atare, cu statele asiatice. Ca o consecință a acestui fapt, Japonia a devenit un partener politic și economic de prim rang al României în Asia-Pacific. Colaborarea româno-japoneză se poate extinde, și în același timp consolida, prin identificarea de noi proiecte economice în infrastructură, agricultură, protecția mediului, producția și transportul de energie, inclusiv în parteneriat public-privat.

Am avansat în ultimul an în consolidarea **Parteneriatului amplu de prietenie și cooperare cu R.P. Chineză**, mai ales în domeniul economic. S-au înregistrat progrese considerabile în negocierea unor proiecte economice semnificative. Se va semna în luna septembrie un nou acord pe infrastructură, se află în faza de finalizare proiecte în domeniul energiei, infrastructurii, tehnologiei informaționale și comunicațiilor, agriculturii.

2012 este anul în care s-au creat premisele necesare relansării relației cu India. Au fost finalizate negocierile **Declarației comune de stabilire a unui Parteneriat extins între România și India**, după aproximativ 6 ani de la convenirea ridicării relațiilor bilaterale pe un palier superior al interacțiunii politice și economice.

3. O STRATEGIE DE POLITICĂ EXTERNĂ, SECURITATE ȘI APĂRARE A ROMÂNIEI

I. Profilul strategic al României

Jucător de echipă, cu valoare adăugată. România nu are ambiția, resursele și capacitatea ca să-și propună astăzi posturi excepționaliste sau roluri nerealiste de lider regional. În schimb, țara noastră poate fi un bun jucător de echipă – că se numește NATO, UE, OSCE etc. – care poate aduce aliaților și partenerilor săi, state din comunitatea internațională, valoarea sa adăugată pentru atingerea obiectivelor majore globale, instituționale, regionale. Valoarea adăugată vine și de la dezvoltarea unor capabilități de nișă pentru care avem aptitudini și capacități, capabilități interesante pentru aliații și partenerii noștri.

---

* Occasional Paper al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning scris și distribuit la 8 iulie 2009. A stat la baza programelor de politică externă, securitate și apărare a doi candidați prezidențiali la alegerile din 2009.

Valori, principii şi interese. Fundamentul raportării la parteneri şi la diferitele politici publice pe domeniul securităţii, apărării şi politicii externe este suma de valori ce constituie miezul instituţiilor europene şi euro-atlantice. În ceea ce priveşte relaţiile cu terţe state, România îşi propune să fie un partener loial şi credibil care pledează pentru valorile în care crede dar abordează pragmatic şi realist implementarea acestora, respectând cultura şi particularităţile partenerilor săi, principiile cooperării internaţionale şi interesele naţionale, armonizate cu cele ale aliaţilor şi partenerilor, atunci când ele sunt formulate.

Mai puţine declaraţii, mai multă acţiune. Nu de puţine ori, ţara noastră a plătit tribut pentru excesul de declaraţii publice care nu răspundeau unui imperativ al transparenţei politicilor publice din domeniu, ci făceau parte din politici de vizibilitate şi imagine ale protagoniştilor implicaţi în aceste categorii de politici. Considerăm că declaraţiile trebuie să apară la momentul oportun şi să aibă echilibrul necesar pentru a nu antrena costuri suplimentare sau a bloca aplicarea politicilor publice în acest domeniu, periclitând chiar atingerea obiectivelor stabilite. Considerăm că eficacitatea unei politici coerente externe, de securitate şi apărare constă şi în maximizarea acţiunii în domeniu, a faptelor aferente acestor politici publice şi mai puţin a discursurilor fără miez.

Abordarea integrată: politică externă, de securitate şi apărare. Suntem adepţii abordării integrate a politicii externe, de securitate şi apărare. Este atât un model european cât şi o soluţie în contextul crizei economice şi financiare pe care o traversăm, care obligă la cumpătare bugetară, eficienţă în cheltuirea resurselor şi eficacitate în atingerii obiectivelor. Abordarea integrată a acestor domenii, coagularea complementară a soluţiilor diferitelor instituţii din această sferă la atingerea obiectivelor stabilite este un mod de economisire a resurselor, în contextul unui mediu internaţional din ce în ce mai complicat care reclamă **mai multă acţiune cu mai puţine resurse**.

Aspectele securităţii: România îşi dezvoltă capabilităţile de securitate pe baza formulei de definire a securităţii ce ţine de şcoala europeană de la Copenhaga, cu 5 aspecte, definiţie acceptată încă din 1991, la summitul de la Roma, în cadrul Conceptului Strategic al NATO. Astfel, când definim securitatea, admitem în acelaşi timp următoarele componente:

– securitatea militară
– securitatea politică
– securitatea economică
– securitatea socială
– securitatea mediului

De asemenea, România gândeşte securitatea având în vedere trei niveluri complementare:

– securitatea naţională
– securitatea societală
– securitatea umană şi a individului (siguranţă)

Noi considerăm că accentul şi dezvoltarea strategiilor trebuie să vizeze o abordare de jos în sus:

– **nivelul individual**, al cetăţeanului alegător şi contribuabil

– **nivelul societal**, al comunităţii cu identitate şi coeziune

– **nivelul naţional**, nivelul statului ca produs normativ, instituţional şi funcţional.

În fine, considerăm de primă importanţă pentru viitor abordarea temeinică şi responsabilă a noilor tipuri de securitate, aferente noilor riscuri şi ameninţări ale celui de-al treilea deceniu de după căderea zidului Berlinului:

– **securitatea energetică**

– securitatea cibernetică

– protecţia infrastructurii critice

– protecţia infrastructurii informatice critice

– securitatea apei

– securitatea hranei – alimentară

Nu în ultimul rând, suntem preocupaţi în cel mai înalt grad de resursa indispensabilă oricărei soluţii de securitate, **resursa umană** – demografie, pregătire, capacitatea creatoare, forţă de muncă vizionară şi realistă, care-şi vede viitorul legat de România şi de calitatea de român. România nu are resursă umană de care să se dispenseze, trebuie să conceapă un program de atragere a resurselor calificate din alte state iar fiecare om trebuie să reuşească să se aşeze la locul potrivit în societate, pe baza capacităţilor, calităţilor, aspiraţiilor, realizărilor, meritelor şi experienţei personale.

În competiţia globală, de la nivel european, cu sectorul privat, **sectorul public** riscă să piardă capacităţi umane şi individuale importante, din cauza lipsei unui sistem adecvat de identificare a resurselor, sprijinire a **dezvoltărilor individuale** şi aşezare la locul potrivit **calităţilor şi capacităţilor proprii, aspiraţiilor şi voinţei de a învăţa continuu şi de a progresa**. Această lipsă trebuie compensată adecvat pentru a putea promova pe **criteriul profesionalismului şi expertizei individuale** persoanele potrivite şi cele mai pregătite în funcţiile publice de toate gradele şi nivelele.

II. Opţiunea de securitate pentru România

România a ales, în urmă cu aproape două decenii, **orientarea strategică** a securităţii sale. Din acest punct de vedere, securitatea României se bazează pe **trei piloni majori**:

– Parteneriatul Strategic cu Statele Unite ale Americii (semnat în 1997)

– Calitatea de membru în Alianţa Tratatului Nord Atlantic – NATO

– Calitatea de membru al Uniunii Europene

Parteneriatul Strategic cu SUA. Suntem pe deplin conştienţi de faptul că Statele Unite nu sunt actorul care va veni să soluţioneze problemele de securitate ale României. Dar Parteneriatul Strategic este un instrument esenţial

pentru dezvoltarea capabilităților proprii și valorificarea experienței și expertizei SUA în acest domeniu. Valorificarea maximă a Parteneriatului Strategic necesită următorii pași:

– Relansarea relației cu SUA – atât în conținut, sobrietate și realism cât și prin seriozitate, consecvență și respectarea angajamentelor asumate.

– Adăugarea conținutului de transfer tehnologic. România este situată într-o zonă geografică ce reclamă ca investițiile în domeniul armamentelor și capacităților să vizeze o jumătate de generație tehnologică în plus și un câștig la nivelul transferului de tehnologie cu utilitate militară și economică. Acest imperativ poate fi transpus într-o prioritate a Parteneriatului Strategic.

– Valorificarea cooperării în cadrul facilităților militare comune. Prezența acestor facilități trebuie valorificată cu eficiență maximă din punctul de vedere al transferului și câștigului de expertiză în administrarea operațiunilor, bugetarea, achizițiile și funcționarea integrată la nivel civil – militar, valoare adăugată ce poate fi dobândită de Armata română în cooperarea directă pe teritoriul românesc, așa cum s-a întâmplat în cazul operațiunilor militare externe în care am colaborat.

– Introducerea noii dimensiuni a calității educației vocaționale. Această dimensiune trebuie inclusă în Parteneriatul Strategic iar dezvoltarea să reprezinte transferul de know how, organizare, administrare și curiculă în domenii de bază ale pregătirii și instruirii în domenii de vârf, prin construirea acestor capabilități în România la standardele mondiale cele mai înalte.

NATO reprezintă o alianță politico-militară curpinzătoare, cea mai relevantă la nivel global, care oferă posibilități majore de consultare cu aliații în domeniul securității, o apărare comună în fața oricărui atac extern și o capacitate unică de descurajare a oricărei operațiuni împotriva României. Însă nu putem cere NATO să acopere irațional toate categoriile de amenințări și riscuri. O privire realistă ne arată că Alianța beneficiază de capabilități unice, dar are resurse limitate, are capacitate de intervenție globală dar nu poate să-și asume responsabilități la nivelul nevoilor mondiale de securitate.

România trebuie să facă pasul decisiv pentru **a-și valorifica locul, capabilitățile și contribuțiile** în operațiunile externe în cadrul NATO. Din acest punct de vedere, putem să formulăm câteva obiective realiste:

– reprezentarea echilibrată, proporțională, la toate nivelele de decizie și execuție, a ofițerilor și civililor români, alături de ceilalți aliați;

crearea unor **capabilități de nișă**, la nivel militar, operațional, diplomatic și de *intelligence*, ca valori adăugate utile Alianței și recunoscute ca atare;

– respectarea strictă, completă și la timp a angajamentelor luate la nivelul Alianței, în contextul pre-aderării și perioadei de parteneriat, procesului de aderare dar și ulterior, în timpul funcționării ca membru cu drepturi depline.

UE. Calitatea de membru al Uniunii Europene a intervenit relativ târziu și este marcată de câteva elemente de diferențiere față de celelalte state mem-

bre. UE este şi un important actor de securitate, cu capacităţi restrânse şi incipiente la nivel militar şi strategic, dar cu **uriaşe capabilităţi la nivelul securităţii *soft***. Nici Uniunea Europeană nu ne va rezolva chestiunile de securitate în ţară, dar mecanismele de coeziune, solidaritatea şi principiile de funcţionare ale politicii comunitare – inclusiv cele de politică externă, apărare şi securitate – au rolul lor relevant în arhitectura de securitate a României.

Valorificarea statutului de membru al UE are câteva priorităţi majore:

– eliminarea **diferenţelor formale specifice** ale statutului de ţară nou intrată în organizaţie în ultimul val: clauze de salvgardare, mecanism de verificare şi cooperare, repartizarea echitabilă a poziţiilor la nivelul instituţiilor Uniunii. Aceşti paşi trebuie făcuţi nu prin lobby şi presiuni, ci prin respectarea angajamentelor asumate şi prin funcţionalitatea corectă a mecanismelor instituţionale şi normative ale României;

– desenarea **profilului de stat membru în UE,** adaptat aspiraţiilor, capacităţii politice, resurselor şi ambiţiilor echilibrate ale României, a intereselor sale primordiale la nivelul unor politici europene şi regiuni geografice de proximitate;

– asumarea unor **deprinderi europene** la nivelul tuturor politicilor publice interne ale României. **Asumarea şi integrarea valorilor europene** la nivelul comportamentului întregii societăţi, în primul rând la nivelul politicienilor, formatorilor de opinie, experţilor şi specialiştilor, al corpului didactic şi auxiliar din educaţie, al mass-mediei şi al funcţionarilor publici. Excluderea naturală, la nivelul grupurilor profesionale şi al opiniei publice, a persoanelor ce încalcă aceste norme;

– dezvoltarea abilităţilor de construire a alianţelor flexibile pentru majorităţi, necesare promovării eficiente a intereselor României cu relevanţă europeană;

– îndeplinirea criteriilor Schengen şi ridicarea limitărilor şi derogărilor la **libera circulaţie** a cetăţenilor români. Aplicarea completă şi fără restricţii a **dreptului neîngrădit la muncă** al resortisanţilor români la nivelul tuturor statelor Uniunii Europene, în condiţii egale. Recunoaşterea studiilor şi diplomelor şi eliminarea barierelor administrative pentru **plată egală la muncă şi pregătire egală**, la nivelul UE;

– susţinerea **opţiunii aderării imediate** a tuturor statelor UE la **EURO**, fără condiţii prealabile sau cu condiţii minimale tehnice, pe baza principiului solidarităţii şi al politicilor de coeziune la nivel european în momentul crizei economico-financiare globale, ce creează costuri suplimentare pentru statele cele mai vulnerabile, nou intrate în Uniune şi care nu au nici un aport la declanşarea crizei. **Repartizarea echitabilă, potrivit nevoilor stringente**, a fondurilor din politicile de combatere a crizei, cu precădere la statele cele mai expuse şi respectarea strictă a principiilor competiţiei în special în ceea ce priveşte produsele statelor cele mai vulnerabile pe piaţa europeană.

Instrumente tradiționale indispensabile

În noul context internațional, cu efecte secundare ale procesului de globalizare și multiplicare a amenințărilor și riscurilor la adresa securității naționale, cu provocări majore în perspectiva viitorilor 10 ani, cu instabilitate cronică și multiplicare a actorilor non-statali intrați pe piața securității globale, România trebuie **să-și consolideze profilul și instrumentele de securitate**, utilizând la maximum toate organizațiile și instituțiile ce aduc elemente suplimentare și concură la securitatea internațională. În acest sens, nu ne permitem să pierdem valoarea adăugată a ONU și OSCE, a altor organizații care sunt depozitare ale instrumentelor de control al armamentelor nucleare și convenționale și a Tratatelor de neproliferare sau reducere a armelor de toate categoriile.

Instrumente complementare noi

În noul context regional, o valoare adăugată relevantă poate veni din desenarea, negocierea și realizarea unui **parteneriat strategic Suedia – Polonia – România – Turcia**, pe dimensiunea cooperativă NATO–UE, care poate deveni un instrument important, adăugat celor existente, pentru creșterea eficacității gestionării relației la Răsărit.

La nivel global, o valoare adăugată consistentă și pentru aliații și partenerii noștri poate fi **reconsolidarea relației bilaterale cu noii actori globali emergenți relevanți** China, India, Brazilia, Africa de Sud, pe baza relațiilor tradiționale bune ale României cu aceste state.

III. Politica Externă a României. Obiective, capacități, resurse.

Diplomația, noile capacități umane, creativitatea și erudiția în politica externă au dat naștere la cea mai recentă capabilitate a politicii externe, de securitate și apărare a României. Realizările noii generații de diplomați în cadrul procesului de la Haga împotriva Ucrainei este cea mai recentă și elocventă dovadă a unei valori adăugate a României. Know how-ul și consultanța ce pot fi acordate pe baza **experienței dobândite și a prestigiului** de care se bucură această echipă trebuie valorificate la cel mai înalt nivel în relațiile bilaterale și multilaterale ale țării noastre.

Ca și componentă a abordării integrate a **obiectivelor de politică externă, securitate și apărare** ale României, diplomația și politica externă pot fi o variantă de utilizarea eficace a resurselor care, gândită în ponderi potrivite subiectului abordat, pot face ca România să poată atinge obiectivul de **a face mai mult cu mai puțin** în timpul acestei crize economice. Abordarea integrată a tuturor obiectivelor din această sferă poate permite alocări rezonabile

și cumpănite de resurse pe cele trei dimensiuni, iar **rezultatul acțiunii conjugate și sinergice** să fie atingerea obiectivelor stabilite realist și rezonabil cu eficiență maximă.

Politica externă. Temele de relaționare cu actori terți

Politica externă a României a fost programată pentru a acoperi întreaga lume, **toate azimuturile geografice**, pe baza unei rețete tradiționale extinse care cuprindea egal toate dimensiunile unei reprezentanțe: reprezentare, politic, militar, economic, consular. Li s-a adăugat, mai recent, dimensiunea reprezentanților pentru afaceri interne și *intelligence*, acolo unde a fost cazul.

În actualul context al **raționalizării obiectivelor** în funcție de resurse și **calibrării ambițiilor** în funcție de nevoi și interese directe, imediate, în contextul actualei crize economico-financiare, ținta politicii externe nu mai poate fi întreaga lume, ci trebuie calibrată la nivelul obiectivelor imediate și urgente stabilite.

În acest context, abordările, componența misiunilor și structura din centrala MAE trebuie să reflecte corect și exact dimensiunile și temele de relaționare ale României cu actorii terți. În consecință, am identificat următoarele direcții și teme:

Relațiile la Răsărit: Rusia, Republica Moldova, Ucraina

România a avut o serie de rezerve, limite și frustrări, totodată, pentru abordarea politicii la Răsărit. Această dimensiune trebuie recâștigată și prioritizată atât prin calitatea și eficiența personalului implicat, cât și prin capacitatea de a genera valoare adăugată aliaților și partenerilor României.

– Astfel, relația cu **Federația Rusă** trebuie reconstruită cu ingeniozitate și reținere, în consultare permanentă cu aliații și partenerii noștri, fără gesturi și angajamente ce pot afecta eșafodajul de securitate al României.

– România susține suveranitatea, independența reală și integritatea teritorială a **Republicii Moldova** și vede relația bilaterală întemeiată pe principiile parteneriatului special și identității comune, a drumului spre Uniunea Europeană consistent în reforme și realist în așteptări. De asemenea, România trebuie să încurajeze Republica Moldova să-și identifice o soluție de securitate realistă, sustenabilă și potrivită aspirațiilor sale de consolidare a statalității.

– Relația cu **Ucraina** trebuie să se bazeze pe sprijinul constant și asistența pentru reforme, democratizare și europenizarea sistemului normativ și instituțional, pe reforme consistente ale sectorului de securitate și îndeplinirea criteriilor politice și tehnice de integrare în NATO.

În abordarea substanțiată și coerentă a politicii la Răsărit, România poate valorifica **parteneriatul UE–NATO pe relația Suedia – Polonia – România – Turcia**, state interesate de această dimensiune, cu greutate specifică și relevanță considerabilă și care pot juca împreună un rol esențial în proiectarea unor politici comune la nivelul UE și NATO.

Marea Neagră, Caucazul de Sud şi Asia Centrală. Securitatea Energetică

Marea Neagră rămâne o zonă de interes strategic deosebit prin prisma poziţiei geografice dar şi a rolului pe care-l poate juca în transportul de hidrocarburi şi resurse energetice, în **asigurarea securităţii energetice** a României şi contribuţia substanţială, pe această dimensiune, la nivelul UE. Coordonatele şi instrumentele sunt multiple, în ciuda rezervelor şi blocajelor unor state riverane. Inventivitatea şi capacitatea de inovare a abordărilor cu geometrie variabilă sunt şansa României de a aduce o valoarea adăugată importantă, pe această dimensiune, aliaţilor şi partenerilor săi.

Relaţiile, pe această dimensiune, se disting în trei grupe:

– Parteneriat strategic cu Turcia. Relaţia cu Turcia trebuie reconstruită pe baza relaţiei militare excelente şi a susţinerii aspiraţiilor europene ale Ankarei. România recunoaşte rolul major al Turciei la Marea Neagră, în stabilizarea Orientului Mijlociu Extins, în cadrul NATO – a doua armată a Alianţei – şi ca model de stat musulman sunnit secular modern. Parteneriatul trebuie să reafirme principiile fundamentale europene şi să fie dezvoltat indiferent de prezenţa la guvernare în Turcia a unei puteri politice sau alta.

– Relaţia cu statele caucaziene este relevantă din unghiul de vedere al securităţii energetice, al capacităţii de producţie şi tranzit şi al poziţiei geografice. România susţine suveranitatea, independenţa şi integritatea teritorială a celor trei state caucaziene. **Georgia** este de importanţă majoră strategică pentru comunitatea euro-atlantică, pierderea orientării democratice şi pro-occidentale a Georgiei însemnând pierderea Mării Negre şi a culoarului de tranzit Asia Centrală – UE. **Azerbaidjanul** este stat pivotal relevant în producţia şi tranzitul din surse şi pe rute alternative ale hidrocarburilor, iar relaţia României cu **Armenia** a fost tradiţional foarte bună.

– Relaţia cu statele din Asia Centrală trebuie regăsită, **Kazahstanul** jucând un rol major de echilibru în regiune şi fiind relevant prin prisma investiţiei în cel de-al doilea producător de petrol din România. **Turkmenistanul** are rezerve de hidrocarburi neexplorate şi neexploatate, cu relevanţă deosebită în echilibrul energetic global, iar **Uzbekistanul** este vecin imediat al Afghanistanului, jucând un rol relevant în securitatea regiunii, în tranzitul forţelor şi rezervelor către trupele din Afghanistan şi în controlul traficului de droguri spre Europa. Resursele energetice din regiune sunt majore iar aportul la proiectele alternative de producţie şi transport, cruciale.

Vecinătate apropiată sau strategică. Diplomaţie economică

– Balcanii de Vest sunt o regiune de relativă instabilitate şi fragilitate statală în vecinătatea României. Primirea cât mai rapidă a **Macedoniei** în NATO prin deblocarea afacerii numelui, relaţia strategică, democratizarea şi europenizarea **Serbiei** şi antrenarea în Parteneriatul individual cu Alianţa,

angajarea într-o soluție solidă de consens fezabilă și sustenabilă în relația cu regiunea Kosovo sunt obligatorii. România poate recunoaște Kosovo doar după ce această structură politică va fi recunoscută de către Belgrad. În fine, România susține o soluție realistă și sustenabilă la fragilitatea statală și la lipsa de coeziune societală în **Bosnia Herțegovina**.

– Orientul Mijlociu – este o zonă tradițională a relațiilor foarte bune ale României cu toate părțile implicate. Aici decența, echilibrul și rezerva în a aborda problemele dincolo de capabilități se poate dovedi esențială pentru capacitatea noastră de susținere a comunităților de români din toate statele din zonă. Trebuie valorificate la maximum relațiile tradiționale și capacitatea de a aduce valoarea adăugată în sistemul complicat al soluționării dosarelor din regiune.

– Asia și Africa – abordarea selectivă a acestor relații trebuie făcută prin prisma capabilităților și relațiilor României cu aceste state, a valorii adăugate pe care o pot aduce economiei românești, partenerilor și aliaților.

Pe toate aceste dimensiuni trebuie dezvoltate formule stabile, ad-hoc sau itinerante de **diplomație economică eficientă**.

Politica față de românii de pretutindeni: revizuirea temei

România are constituțional responsabilități față de resortisanții săi oriunde s-ar afla. Trendul pe care se dezvoltă însă astăzi subiectul românilor de pretutindeni a produs deja aberații instituționale, efecte secundare costisitoare și chiar tensiuni cu vecinii. România nu-și permite construirea în afara țării, în misiuni diplomatice, a **unui guvern pentru cei 3-4 milioane de români** aflați peste hotare, majoritatea refuzând relația cu țara de baștină. Administrația și politicile publice se aplică la București și la nivelul administrațiilor statelor unde concetățenii noștri au ales să se stabilească.

Abordarea globală și comunitară poate crea dificultăți și dă naștere la incapacitatea de a interveni în cazurile punctuale ce necesită asistența statului român. Misiunile diplomatice își pierd sau își diluează rolul de reprezentare și aplicare a politicilor bilaterale iar consulatele riscă să se transforme în firme de avocatură sau antreprize de pompe funebre pentru concetățenii noștri.

Modul în care vedem abordarea acestei teme este **la nivel bilateral, cu statul gazdă** – comunitar când e vorbă de state europene – fapt ce nu înseamnă că excludem intervenții prompte în cazul exceselor, manifestărilor xenofobe sau calificat dirijate pe criterii etnice. Principiile noii abordări propuse sunt:

– loialitate față de statul gazdă; utilizarea relației bilaterale pentru a sprijini crearea de către statul gazdă a facilităților și cadrului de **păstrare a identității culturale și lingvistice;**

– sprijinirea resortisanților români în dobândirea de poziții politice în statul gazdă – fapt ce ar determina soluționarea la acest nivel a problemelor și avantaje reale pentru România în relația cu statul respectiv;

– utilizarea mecanismelor internaţionale multilaterale pentru **respectarea drepturilor minorităţilor** în statul gazdă la nivelul standardelor europene.

Asistenţa pentru dezvoltare

Odată cu intrarea în UE, România are obligaţia de a furniza asistenţă pentru dezvoltare în state non-UE. Susţinem priorităţile actuale ale asistenţei pentru dezvoltare – Republica Moldova, Serbia, Georgia. Considerăm însă că România trebuie să-şi asume rolul de a distribui direct, instituţional, cu ţintă precisă, pentru susţinerea politicilor proprii, ajutorul pentru dezvoltare. În acest sens, trebuie construită o **Agenţie specializată la nivelul MAE**, dimensionată proporţional cu sumele administrate, care să gestioneze pe reguli europene proiectele din asistenţa pentru dezvoltare.

IV. Politica de Apărare a României

Participarea Armatei române în misiunile peste hotare a fost, până la succesul diplomatic din procesul de la Haga, **cel mai important argument strategic al României**, a conturat profilul strategic şi a permis substanţierea şi greutatea cuvântului ţării noastre în cele mai importante foruri internaţionale.

Participarea la misiunile internaţionale are o relevanţă majoră pentru **pregătirea, prin rotaţie, a trupelor combatante** ale Armatei Române în condiţii reale de război, pentru creşterea credibilităţii şi forţei Armatei Române şi a gradului de descurajare pe care îl poate realiza o armată profesionistă, antrenată în operaţiuni reale pe teren, în condiţii vitrege de viaţă şi meteorologice.

Realizarea, întreţinerea şi planificarea **capabilităţilor militare** creează probleme legate de bugetarea acestui domeniu, accesul şi bătălia pentru resurse în societăţile democratice şi în momente de criză, dar şi o dezbatere privind **nevoile reale ale Armatei române** pentru desfăşurarea operaţiunilor angajate peste hotare, dar şi a angajamentelor luate inclusiv cu dotarea forţelor armate.

România nu-şi poate permite astăzi să facă **eroarea strategică** de a ignora anumite ameninţări prezente la efectuarea revistei apărării şi a evita planificarea şi bugetarea capabilităţilor necesare doar de dragul economiei şi pe baza **motivaţiei existenţei crizei economice**.

Contextul internaţional actual impune o **justă cumpănire a raportului dintre apărare teritorială şi forţele expedinţionare**: ultimele ajută la creşterea prestigiului şi profilului strategic, ajută la pregătirea trupelor în operaţiuni reale, dar atenţia nu trebuie deturnată complet de la necesităţile Armatei române pentru **apărarea frontierelor NATO şi UE**.

Armata română, decidenții și planificatorii politicilor de apărare trebuie sprijiniți pentru a găsi cele mai corecte **argumente**, cele mai bune **soluții** și cele mai adecvate **mijloace** pentru accesul la resursele necesare, pentru a putea evalua și explica corect eficacitatea și corectitudinea utilizării resurselor și pentru a putea justifica alocarea resurselor necesare. Exemplele statelor membre ale Alianței, cu diferite profile strategice și cu diferite ambiții, dar și cu poziții geopolitice comparabile cu ale României, pot compensa deficitul formulării argumentației solide, bazată pe elemente teoretice moderne și modele de gândire contemporane din cadrul Alianței. Până la momentul dobândirii acestei capacități, **Armata trebuie sprijinită în a obține accesul la resurse**, în măsura în care achizițiile și aprovizionarea acesteia poate reprezenta și ea o investiție pe termen lung cu relevanță în relansarea economică.

Pentru cheltuieli de apărare **echilibrate și sustenabile**, propunem crearea unor pachete de argumente prin care să se demonstreze că noile achiziții pot fi o componentă de relansare economică, că investițiile prin prezența noastră peste hotare au relevanță și de natură economică în contracte de reconstrucție dar și formule negociate de partajare proporțională a infrastructurii desfășurate pe teren, în misiunile externe, fără a neglija misiunile interne. Probând o **alocare eficace a resurselor și o cheltuire eficientă a bugetului alocat**, organismul militar și decidenții din domeniul politicilor de înzestrare au argumente solide pentru acces la resursele necesare.

Pentru o mai bună bugetare și finanțare a Apărării, pentru funcționarea eficace a programelor sale, sunt necesare:

– o mai mare disciplină în respectarea nivelului general al alocărilor bugetare și cheltuielilor pentru Armată, cu scopul de a nu pierde rezultatele reformei la nivelul personalului și a nu reveni la formulele de a ne descurca în condițiile absenței elementelor fundamentale la nivelul forțelor interne: carburant, gloanțe etc.;

– încercarea de formulare a unor **răspunsuri integrate** pentru obiectivele stabilite, implicând totodată instituțiile militare, ale diplomației și de securitate;

– management eficace și **cheltuirea eficientă** a bugetului. **Sustenabilitatea** sectorului de apărare în raport cu economia care îl susține;

– solvența profilului strategic național. Obiective realiste care să pună de acord ambițiile și aspirațiile *leadership*-ului cu resursele;

– creșterea procentajului de **forțe desfășurabile rapid** în interiorul Armatei. Misiunile externe trebuie privite ca antrenament în condiții de luptă pentru toate categoriile de forțe care să poată reacționa în cazul unei misiuni de apărare a teritoriului;

– capacitatea Armatei de a lucra și interacționa operativ cu trupele interne – jandarmerie, trupe speciale – cu capabilitățile pentru urgențe civile și pompieri, cu administrația civilă locală și cu instituțiile de apărare a legii – poliție, justiție – precum și **dobândirea capacității de desfășurare integrată pentru stabilirea autorității în zone desemnate**;

– achiziții cu o **valoare de transfer tehnologic** mai pronunțată și achiziționarea de armamente la nivelul unei **jumătăți de generație** tehnologică **mai evoluată**;

– un **nivel mai înalt de sofisticare** la nivelul tacticilor și al armamentelor proporțional cu poziția geografică și cu **nevoile economiei emergente post-tranziție**.

La capitolul de dezvoltare a capabilităților de nișă, pe lângă *intelligence* militar, propunem dezvoltarea la nivel integrat, a **capabilităților de gestionare a crizelor** la nivelul instituțiilor și decidenților politici, componentă a bunei guvernări.

România își poate dezvolta **capabilități unice** legate de capacitatea de trimitere și administrare a unui PRT – Provincial Reconstruction Team în Afghanistan și antrenarea resurselor și interoperabilității între diferitele agenții pentru **capacitatea de reconstrucție într-o arie determinată** cu:

– **interoperabilitate completă** civil-militară și cu administrația locală existentă și cea implementată, de sprijin;

– cooperarea eficace inter-agenții, antrenarea și pregătirea pentru a putea desfășura în orice moment o asemenea capabilitate într-o zonă ne-administrabilă de tip stat eșuat sau pentru **stabilirea într-o zonă determinată, în timp real, a unei autorități *ad interim.***

Principiile dominante ale activității militare rămân:

– **controlul și nu ingerința politică** în Armată;

– **depolitizarea numirilor** în Armată;

– responsabilitatea **decidenților politici** pentru obiective și resurse;

– responsabilitatea **decidenților militari** pentru planificare, programare, bugetare, evaluare și execuția misiunilor;

– **controlul civil, financiar, juridic** asupra Armatei, care dublează responsabilitatea de execuție a corpului militar;

– refuzul de ordin și sesizarea autorităților competente în cazul exclusiv al **încălcării drepturilor omului prin aplicarea ordinului superiorului.**

V. Activitatea și serviciile de informații

Dezbaterea publică de după 11 septembrie a vizat revenirea la o temă clasică ce necesită opțiune și decizie politică: **raportul dintre securitate și libertate**. Această realitate marchează și astăzi dezbaterea publică iar poziția constantă a noastră a fost de a da prevalență libertăților individuale și drepturilor omului a căror **îngrădire trebuie să fie o excepție**, făcută cu temei solid juridic și faptic, în condiții concret determinate, care să se judece de la caz la caz, pe criterii concrete și stricte, și care să evite arbitrariul.

Noul mediu internațional de securitate instabil și turbulent, în care apar foarte des noi amenințări neanticipate și evenimente soldate cu pierderi de

vieți omenești și tulburarea masivă a vieții normale a cetățenilor impune noi abordări ce presupun:

– avertizare timpurie;

– prevenirea conflictelor;

– decizie coerentă în momente de criză, întemeiată de informație reală, exactă și la timp;

– soluționarea competentă și rapidă a conflictelor;

– analiza și eliminarea cauzelor crizelor derulate;

– instituirea rapidă a sistemelor de adaptare din mers, pe baza evaluărilor solide și a lecțiilor învățate de la criza ce tocmai a trecut.

În acest context, instituțiile de *intelligence* au o relevanță majoră și un rol exact în apărarea drepturilor omului, a vieții și integrității concetățenilor noștri, a exercitării neîngrădite a libertăților consacrate constituțional. De aceea credem că o sinteză justă între **maximizarea capabilităților și mijoacelor de *intelligence*,** precum și **apărarea și respectarea fără excepție a drepturilor și libertăților fiecărui om** este posibilă și imperios necesară.

Dorim să asigurăm instituțiilor de securitate națională, inclusiv celor din sfera *intelligence*, toate instrumentele necesare atingerea scopurilor strategice de mai sus, cu condiția respectării unor **criterii stricte** – normative, regulamentare și de implementare – **pentru limitarea libertăților individuale din rațiuni de securitate,** cu caracter de excepție.

Pentru **evitarea arbitrariului,** dorim **revizuirea consensuală și aplicarea critică** a criteriilor de limitare a drepturilor individuale. Dorim și limitarea drastică a regulilor ce se raportează la **invocarea "interesului național"**. Dezbaterea privind elementele ce trebuie subsumate interesului național trebuie deschisă imediat în societate, la nivelul instituțiilor interesate și a Parlamentului României, care să tranșeze conținutul acestui concept.

Este necesară, de asemenea, **adaptarea normelor, regulilor, structurilor de securitate la realitatea mediului internațional de securitate** contemporan și amenințărilor, riscurilor și provocărilor existente. Obiectivul unui asemenea proces este diminuarea oportunităților de speculare a fisurilor instituțional-normative și limitarea oricăror încercări de valorificare a vulnerabilităților sistemului de securitate al României.

Obiectivele politicii în domeniu sunt:

– consolidarea și profesionalizarea **controlului civil** asupra instituțiilor care au responsabilități în domeniul securității naționale;

– transformarea și adaptarea structurilor, normelor, misiunilor, instruirii pentru respectare strictă a principiilor democrației, eficienței, transparenței și mai ales **non-partizanatului politic**. **Înlocuirea relațiilor instituționale cu cele personale** între decident și furnizorul de informații, la orice nivel, trebuie condamnate cu fermitate;

– transformarea profundă a mecanismelor de proiectare, implementare, control și **evaluare integrată a obiectivelor și cooperării** instituționale între politica externă, de securitate și apărare;

– creşterea gradului de expertiză a personalului ce realizează controlul democratic asupra instituţiilor cu responsabilităţi în domeniul securităţii naţionale;

– crearea unui sistem modern, eficient şi participativ de proiectare, planificare si evaluare a politicii de securitate, cu **aport substanţial de expertiză şi control civil**;

– creşterea eficienţei, sporirea responsabilităţii şi optimizarea folosirii resurselor în combaterea noilor riscuri şi ameninţări la adresa securităţii naţionale.

Coordonarea Politicii Externe, de securitate şi de Apărare a României este atributul executiv fundamental al Preşedintelui României şi reprezintă componenta cea mai importantă a activităţii Administraţiei prezidenţiale.

4. ROMÂNIA – ACTOR STRATEGIC LA FRONTIERA UE ŞI NATO. UN PROIECT PENTRU ROMÂNIA*

I. Nevoia unui proiect naţional

După aderarea la UE şi NATO, România a rămas **fără un proiect naţional** larg acceptat care să catalizeze rezervele şi resursele naţionale şi să angajeze clasa politică, societatea civilă şi resursele profesionale ale României pe o direcţie comună, pe termen mediu şi lung, dincolo de poziţiile partinice şi ale diferitelor grupuri de interese din societate.

România are o tradiţie în **mobilizarea în jurul unui ideal sau obiectiv comun** sau în faţa unei **ameninţări comune** iar aceste momente astrale au reuşit în istorie să ducă la realizarea Unirii Principatelor, Independenţei României, crearea Statului Naţional Unitar, răsturnarea Regimului Comunist, integrarea în UE şi NATO.

Crearea unui **proiect naţional** sau coeziunea consensuală în jurul unui ţel comun, al apărării în faţa unei ameninţări comune are şi un rol profilactic pentru societatea românească astăzi pentru că întăreşte **coeziunea societală** într-o societate atomizată, în care în lipsa unei perspective şi a unei soluţii naţionale, fiecare caută soluţii individuale sau de grup, de unde atomizarea societăţii şi fragilizarea ei în faţa oricărei ameninţări externe.

Trebuie reamintit **caracterul facilitator** al integrării europene şi euroatlantice, **efectul de antrenare** al proceselor de democratizare, modernizare

* Occasional Paper al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor şi Early Warning, difuzat la 15 iunie 2010.

instituțională și europenizarea pe care au determinat-o aceste obiective naționale. Mai mult, este de remarcat faptul că **obiectivele externe ale politicii naționale** au fost cele care au constituit catalizatorul atât al reformelor interne, cât și al relevanței și profilului țării noastre la nivel regional, european și internațional.

II. Principiile conceptuale ale unui proiect național al României: coeziunea societală a românilor

Procesele produse în ultima vreme sunt **disoluția autorității și a instituțiilor statului**, **atomizarea societății**, un adevărat atentat la **securitatea societală –** cu componentele sale **identitatea și coeziunea societală.** Aceasta face să apară mult mai pregnant necesitatea unor proiecte coerente pentru prezervarea acestor componente **ale fibrei națiunii române.** Mai mult, două noi componente sunt necesare a fi prezervate și lansate programatic în viitorul apropiat: **reconstruirea speranței, creșterea încrederii**.

Realism nu **populism:** populismul este una dintre cele mai mari tare ale democrației, care produce o alunecare antidemocratică și conduce discursul politic spre demagogie și politicianism ieftin. E necesar discursul de substanță, cu profesionalism, nu discursul demagogic, cu componente de PR fără conținut, calibrat pe ce-și dorește presa, pe sondajele de opinie și minciunile frumos împachetate.

Ideologie nu **pragmatism mercantil**: după temele și conceptele prezentate în istoria recentă – Revoluție, Schimbare, Dreptate și Adevăr, integrare europeană și euroatlantică – avem nevoie astăzi de **o doctrină a meritocrației, profesionalismului și competenței.** Toți oamenii sunt necesari societății, trebuie să muncească și să producă economic nu să primească ajutoare sociale și de șomaj, însă **fiecare la locul potrivit**.

Experiența și expertiza costă mult statul și nu ajută dacă deținătorii acestor valori sunt trimiși sau forțați să iasă anticipat la pensie, să plece peste hotare sau să prefere posturi în mediul privat plătite mult mai bine. Statul pierde astfel bătălia cu toate domeniile și direcțiile ce absorb forță de muncă înalt calificată.

Meritocrația trebuie să pătrundă viguros în administrația publică, organismele executive și în politică, nu fuga după false valori, bani și venituri din șmecherii ieftine, nu pragmatism mercantil, clientelism și demagogie, lipsa de acțiune și contemplarea visătoare, discursuri și angajamente de viitor fără suport în locul acțiunii pragmatice, tranzacționarea opiniilor, a credințelor și valorilor pentru avantaje financiare vremelnice. **Vânzarea conștiinței** și a votului este cea mai mare prăbușire morală și cel mai clar drum spre prăbușirea democrației, a libertății și a drepturilor omului din interior.

Scopul demersului în materie economică trebuie să fie **dezvoltarea economică durabilă și sustenabilă** și nu restrângere și **implozie economică și**

socială, restabilirea ierarhiilor sociale şi profesionale, respectarea valorilor, europenizarea completă a administraţiei şi instituţiilor statului, eficientizarea administraţiei centrale şi locale.

III. Componentele unui proiect naţional

A. România actor de importanţă strategică la frontiera europeană şi euroatlantică – este miezul unui proiect major de perspectivă pentru că este realizabil prin prisma poziţiei geopolitice şi prin relaţiile diplomatice şi construcţia relaţiilor internaţionale. Apoi, România este frontiera la răsărit şi la Balcanii de Vest, are responsabilităţi în cadrul NATO şi a UE în spaţiul postsovietic, la Marea Neagră şi în Balcanii de Vest.

Dimensiunea strategică şi de securitate e fezabilă şi constituie elemente de plus valoare, pentru că pleacă de la realizări ale României bazate pe comportamentul său în **dimensiunea strategică şi de securitate**: Parteneriatul Strategic cu SUA, cu Polonia, cu Turcia, Parteneriatul energetic cu Azerbaidjanul, Parteneriatul european cu Franţa. **Participarea trupelor româneşti peste hotare** în misiunile Alianţei sau în coaliţii de voinţă, în Irak şi Afganistan, dar şi în Kosovo şi Bosnia sunt **cea mai mare valoare adăugată şi cel mai important argument de politică externă a României**.

Componenta strategică şi militară **este miezul unei construcţii de viitor** a României de unde nevoia finanţării organismului militar, a **operaţiunilor peste hotare**, a pregătirii şi dotării trupelor româneşti participante în operaţiuni în cadrul NATO şi coaliţiilor de voinţă, a cercetării strategice în domeniu. Dotarea cu categoriile de armamente necesare se include în cadrul interesului naţional şi strategic care este componenta de securitate ce permite **asigurarea greutăţii strategice a României** în organismele europene şi euroatlantice şi în raporturile bilaterale cu terţe state, cu atât mai mult în această parte a lumii.

În aceeaşi arie a liniilor de forţă ce pot asigura plus valoarea strategică a României putem asocia **componenta diplomatică** şi **capabilităţile în spaţiul justiţiei internaţionale** ce pot fi transformate în valoare de întrebuinţare pentru poziţia strategică a României şi viitoarea postură a acesteia în lume. I se adaugă **elementele obiective de plus valoare în politica externă, experienţă şi expertiză**, cunoştinţe şi relaţii în Orientul Mijlociu, Asia Centrală şi de Sud Est, Africa, dar şi **cunoaşterea şi acţiunile** în spaţii de interes comun al partenerilor şi aliaţilor în spaţiile conexe şi adiacente.

B. Dezvoltarea economică sustenabilă a unui **stat european de dimensiune medie cu creştere economică sănătoasă**.

O componentă indisolubilă a unui proiect naţional al României ţine de componenta de **dezvoltare economică sustenabilă** pentru profilul unui stat

european de dimensiune medie, cu **creştere economică sănătoasă**. Baza de dezvoltare trebuie să fie **munca, inventivitatea, competitivitatea şi competenţa.** I se adaugă proiecte sustenabile de creştere economică, elemente de politici sectoriale de creştere a domeniilor ce pot aduce profituri României şi pot contura profilul economic de nişă al ţării noastre.

Proiectul naţional de dezvoltare economică durabilă trebuie să conţină politici active pentru **investiţii străine directe**, politici de personal pentru **dezvoltarea înaltei calificări** şi capacităţii tehnologice crescute, **transferului tehnologic de vârf** şi politici de încurajare a **industriilor cu valoare adăugată mare, de viitor**, cu profituri relevante, cu capacitatea de adaptare şi dezvoltare pe termen mediu şi lung, cu **efect de antrenare pe orizontală** a terţelor industrii şi servicii naţionale.

Investiţiile străine directe productive sunt o componentă importantă a dezvoltării economice, de aceea propunem varianta **celui mai prietenos mediu de afaceri**. Acesta presupune **impozite reduse, simplu de colectat şi eficient de controlat**, un număr minim de **impozite şi impact administrativ redus** în derularea afacerilor, eficacitate administrativă şi diminuarea la maximum sau **eliminarea efectivă a proceselor de licenţiere**, liberalizarea completă a domeniilor economice de vârf.

Modelul economic al României trebuie să se mişte pe dimensiunea **libertarianismului limitat de principiul competitivităţii şi al controlului antimonopol,** a limitelor date de regulile europene. Chiar şi în acest domeniu, România va trebui să lucreze împreună cu UE pentru **diminuarea birocraţiei excesive** autohtonă, tradiţională sau impusă de regulile europene şi **eficacitatea instituţională majoră**. Dezideratul atragerii investiţiilor impune lipsa oricărui control al sursei celor productive, liberalizare limitată exclusiv de regulile internaţionale de combatere a spălării banilor.

Politicile de personal trebuie să favorizeze **forţa de muncă înalt calificată**, în domenii de vârf şi în domenii de viitor, cu dezvoltare mare a eficienţei economice şi plus valoare importantă. Domeniile de nişă şi domeniile deficitare vor trebui dezvoltate prin **susţinerea contingentelor naţionale ale profesiilor deficitare** şi stabilizarea la nivel naţional prin avantaje punctuale şi politici de imigrare orientate în aceste domenii.

Competitivitatea şi domeniile de vârf nu pot fi obţinute decât prin **politici active de susţinere a transferurilor tehnologice** de vârf. În acest domeniu sunt necesare construirea unor parteneriate strategice pe domeniul dezvoltării **economiilor înalt productive şi cu tehnologie de vârf** prin acorduri specifice cu state precum SUA, Canada, Germania, Japonia. Dimensiunea achiziţiilor militare şi **transferul tehnologiilor militare în industria civilă de înaltă tehnologie** sunt ţinta politicilor active care vor orienta şi dotarea tehnică de vârf a armatei şi domeniilor de securitate.

Competitivitatea poate fi susţinută şi prin **taxe zero pentru crearea de locuri de muncă** sustenabile pe termen mediu şi lung, cu condiţia domenii-

lor de înaltă tehnologie, de viitor, aplicabile direct şi cu randament economic mare, domenii ce aduc produse vandabile pe pieţe terţe, cu eficienţă energetică sporită şi beneficii majore pentru societate. Această politică va duce şi la **identificarea domeniilor de pregătire a forţei de muncă ce trebuie susţinută de către stat**.

Mai mult, avantajele fiscale pentru firmele de această factură vor încuraja şi **pregătirea proprie a personalului**, **finanţarea acestei pregătiri în instituţii de învăţământ superior româneşti**, stabilizarea forţei de muncă şi a industriilor respective în România. Avantajele vor fi recuperate prin contract în cazul delocalizării.

C. Prosperitate, bunăstare, încredere publică şi catalizarea eforturilor pentru realizarea proiectului naţional al României

Un asemenea proiect nu poate reuşi dacă nu asigură **o creştere continuă a bunăstării materiale a românilor**, prosperitate şi stabilitate economică internă, care să dea credibilitate şi substanţă proiectului strategic. **Sprijinul românilor** pentru un asemenea proiect este indispensabil, el dă baza şi **motorul susţinerii acestui proiect integrat** şi componentei strategice, asigură şi stabilitatea naţională şi capacitatea de dublare a componentei strategice cu o dimensiune de **proiectare şi extindere a investiţiilor economice** la nivel regional.

Din acest punct de vedere sunt necesare **măsuri active pentru prezenţa companiilor româneşti** peste hotare, în special în regiunea Mării Negre Extinse şi a Balcanilor de Vest pe fundamentele oferite de baza normativă bilaterală care să includă toate documentele de **facilitare a comerţului, investiţiilor şi dezvoltării noilor pieţe**, evitarea dublei impuneri, facilităţi de natură fiscală, formule de garantare a riscurilor la nivel de stat.

România trebuie să-şi asume un **rol major pentru sprijinirea atragerii fondurilor europene şi NATO** pe proiecte în cadrul Balcanilor de Vest, Parteneriatului Răsăritean şi Parteneriatelor Individuale în această zonă în măsura contribuţiei proprii la UE şi la fondurile de dezvoltare, respectiv a fondurilor transfrontaliere prin utilizarea experienţei, *know how*-ului, a lecţiilor învăţate şi bunelor practici din perioada de preaderare şi perioada de atragere a fondurilor de coeziune. România trebuie să creeze instituţional şi programatic, la nivelul statului, **grupuri specializate pentru atragerea de fonduri** în aceste state inclusiv crearea unor **instituţii de sprijin pentru scrierea de proiecte** pentru această regiune.

Sprijinul deschis pentru investiţiile româneşti în această regiune, trebuie să devină componentă obligatorie a activităţii diplomatice şi politice, programatică şi planificată, pentru apărarea intereselor româneşti în dobândirea unor **părţi importante de piaţă** în statele acestor regiuni în orice domeniu de activitate economică ce poate aduce beneficii şi plus valoare pentru dezvoltarea economică a ţării noastre.

Componenta politică și de **diplomație economică** este relevantă în a găsi piețe și oportunități de afaceri pentru companiile românești, în a transmite **lecții învățate și bune practici** din partea **celor ce au reușit economic**, în a desena parteneriate solide și mutual profitabile statului român și **partenerilor extra-europeni** precum celor din China, Coreea de Sud, Japonia, Brazilia, Argentina, tigrii asiatici, spații unde **creșterea economică explozivă cu două cifre, profund sustenabilă**, are rădăcini în competitivitatea și soliditatea soluțiilor.

D. Românii de pretutindeni – sunt parte a poporului român, cu drepturi cetățenești egale, care beneficiază de serviciile sociale și administrația locală și centrală din statele de reședință, în mare parte state europene și occidentale. Rolul statului român este cel de **prezervare a identității culturale românești și apărarea drepturilor românilor în țările gazdă**.

Însă Guvernul României nu-și poate asuma postura de a dubla componentele administrative locale și în țara de reședință, nici nu-și poate prelungi acțiunea pe întreg globul, acolo unde trăiesc cetățeni români. Mai mult, o asemenea **ideologie expansionistă** adoptată creează vulnerabilități ale României în raport cu statele gazdă și alte state care doresc să-și proiecteze puterea și influența pe baza unor asemenea percepte.

E. În relația cu **Republica Moldova** – care este parte a proiectului național, **securitatea societală** presupune componenta de prezervare a identității naționale românești, respingerea teoriilor **moldovenismului paseist**, de sorginte sovietică, stalinistă. Această referință la **moldovenism – etnic, național, identitate distinctă de cea românească** – este o amenințare la fel de importantă la adresa proiectului național al României ca și orice elemente ce permit **speculareа și suspiciunea** vizând perspectiva unei **viitoare revendicări teritoriale**, a **repunerii în discuție a frontierelor** de către România acum sau în viitor, dincolo de regulile curente ale dreptului internațional pe care România îl apără și respectă.

Ideologia moldovenismului ce **subminează identitatea românească** trebuie combătută nu de pe pozițiile **unionismului paseist**, nici măcar de pe pozițiile **europenismului „pragmatic“ și mercantil**, ci prin abordările **europenismului programatic** al Republicii Moldova, îndreptat spre proiectul național de integrare a celui de-al doilea stat românesc în Uniunea Europeană.

5. ABSENȚA VIZIUNII STRATEGICE ȘI PROVOCĂRILE PENTRU ANALIZA DE *INTELLIGENCE*. CAZUL HOME GROWN TERRORISTS*

Necesitatea unei Mari Strategii care să integreze componenta de *Intelligence*

Eşecurile din analiza de *intelligence* referitoare la 11 septembrie sau la prezența armelor de distrugere în masă în Irak au dus la formule de anchetă și evaluare, *debrief* și investigarea surselor acestor erori pentru a identifica factorii care au avut un efect cauzal ce a introdus erorile de analiză. Cazurile recente în avertizare şi erorile de analiză prospectivă în ceea ce priveşte conflictul din Libia, dezvoltările din cadrul Primăverii Arabe, sau impactul filmului **„Innocence of the Muslims“** reprezintă alte exemple de erori de interpretare mergând până la eşecul analizei de *intelligence* în a prevedea aceste crize. În contextul recentelor dezbateri internaționale referitoare la veridicitatea datelor privitor la programul nuclear iranian, este important să revedem lecțiile învățate din diferitele investigații retroactive asupra cazurilor de eșecuri în analiza de *intelligence* pentru a evita pe viitor, pe cât posibil, judecăți neadecvate, eronate sau alterate în raport cu faptele ce se dezvoltă ulterior.

Un număr de cauze ale erorilor în analiza de *intelligence* au fost identificate în contextul unei abordări în sfera **psychology of intelligence failure**[67]. Dar aceste erori pot fi cauzate de factori mai concreți precum **schimbarea naturii amenințării**[68]. Între altele, **absența unei viziuni strategice** poate fi identificată ca principal factor ce duce la erori în analiza de *intelligence*. Această absență duce la greșeli în determinarea amenințărilor imediate, dar mai ales a celor ce se dezvoltă în perspectivă de termen lung.

Una din cauzele eșecului în analiza de *intelligence* este faptul că analiștii sunt împărțiți între **necesitatea urmăririi evoluției trendurilor** și **apariției evenimentelor rare** (Black Swan Events[69]) în viitorul imediat și **necesitatea unei viziuni strategice**[70] oferită de politicieni pentru perspective prognozate privitor la evoluția lumii și ambițiile dezvoltate pe termen lung și, pe de altă parte, urgența imediatului, respectiv nevoia de a soluționa un caz și o amenințare prezentă astăzi, acum, imediat. Solicitările politicienilor pentru forțele de *intelligence* tactice, pentru rezultate imediate și palpabile, ce pot fi de-

---

* Material pregătit pentru conferința internațională de cercetări științifice pentru intelligence, Academia Națională de Informații, 19 octombrie 2012, şi prezentat la reuniunea internațională „Challenges of Intelligence Analysis“, a sesiunii de comunicări științifice a intelligence-ului militar, Aula Academiei Române. Publicat ca Occasional Paper al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning la 29 ianuarie 2013 în limba română sub numele *„Absența viziunii strategice și provocările pentru analiza de intelligence. Cazul home grown terrorists“,* Occasional Paper. Vol. 5, nr. 11/2012, http://cpc-ew.ro/occasional_papers/vol5_11.pdf.

contate şi pot aduce beneficii imediat, prin prezentarea lor publică, introduc presiuni şi determină alegerea acestei variante[71], în ciuda faptului că analiştii resimt nevoia abordărilor strategice.

În ciuda presiunii zilnice pentru abordarea operativă sau tactică a fiecărui caz în parte, este esenţial să menţinem **gândirea strategică drept prioritate** a analiştilor de *intelligence* pentru a evita eşecuri viitoare în înţelegerea contextului strategic al unui subiect sau altuia. Pentru a dezvolta judecăţi clare şi corecte cu acurateţe maximă, ca şi evaluări în aceeaşi sferă, este necesară integrarea produselor de *intelligence* şi a detaliilor tehnice într-un context spaţial şi temporal mai larg. Analiza Strategică permite şi abordarea mai clară şi sigură a **factorului incertitudine**[72], incluzând în analiză şi factorul relativ la schimbarea naturii ameninţării cu care ne confruntăm.

Însuşi impactul tot mai prezent al factorului incertitudine, al transformării prezente a evenimentelor improbabile în formule tot mai prezente în realitate şi a elementelor improbabile ale unei realităţi viitoare într-unele din ce în ce mai posibile determină nevoia de a restructura strategiile şi de a dezvolta Mari Strategii[73] la nivel naţional, care să includă şi să integreze strategii în diferite sectoare pentru un management eficient al resurselor şi eficienţa susţinerii mutuale ale diverselor domenii în care pot fi utilizate instrumente pentru a soluţiona un caz sau altul. Politica externă, de securitate şi apărare, *intelligence*-ul, instrumentele de cunoaştere prospectivă toate sunt natural integrate într-o asemenea Mare Strategie, despre care am pledat în cazul României de mai multă vreme[74].

Evoluţia lumii în ultimele decade şi mutarea graduală spre formule multipolare (cu incertitudinile inerente acestei schimbări) au dus la nevoia pentru fiecare ţară, inclusiv România, de a-şi construi o Mare Strategie pentru a defini postura strategică a ţării, nivelul de ambiţie şi mijloacele pe care le pune la dispoziţie pentru a-şi atinge scopurile. Această Mare Strategie trebuie să includă o abordare temporală – o viziune profundă asupra evoluţiei pe termen lung a factorilor cu relevanţă strategică şi a evoluţiilor contextului internaţional –, dar şi o abordare integrată – care acoperă cel puţin componentele politicilor de apărare, securitate şi politică externă.

Pentru că analiza strategică pare «nesigură» – are în conţinut multe clauze „dacă“ şi e marcată de complexitatea scenariilor şi a formulelor prognozate de evoluţie a diverşilor factori implicaţi – şi mai ales pentru că se raportează la un viitor ce excede un mandat sau două (nivelul maximal al viziunii pragmatice a unui politician în funcţie), cel mai adesea **politicienii resping nevoia de analiză strategică** sau perspectiva alocării unor resurse în acest domeniu. Motivaţia principală este că un asemenea demers pare a fi un lux sau are vocaţia ca mare parte a efortului produs să fie irelevant în timpul mandatului politicienilor implicaţi, iar pe termen lung apar ajustările făcute prin revizuiri la intervale de timp, pe baza unor schimbări majore, care alterează fundamental perspectiva originală, care nu se regăseşte ca scenariu în final, fapt ce face această abordare metodologică să pară un efort inutil.

Nimic mai fals în acest sens. Nu se pot elabora mari proiecte fără o viziune pe termen lung și, oricât s-ar dovedi de eronată, e mai simplu de adaptat un scenariu gândit și gata elaborat decât să lucrezi fără nici un scenariu și să orbecăi într-o evoluție browniană întâmplătoare[75]. Mai mult, în actualul context al crizei internaționale economice globale, investițiile și creditele nu pot fi accesate decât pe termen lung, iar o planificare a unui asemenea efort nu se poate face fără viziune integrată pe termen lung, respectiv fără o Mare Strategie. În caz contrar, investițiile de această natură reprezintă bani pierduți sau, în orice caz, utilizați ineficient.

Grupul Strategic Futures al National Intelligence Community din Statele Unite este unul din exemplele care încearcă să anticipeze provocările viitorului pentru politicieni și decidenți în așa fel încât să poată fi planificate resurse și să fie creat cadrul potrivit pentru ajustarea temelor imediate în contextul proiecțiilor pe termen lung. Exercițiul Global Trends al NIC – în prezent ajuns la varianta Global Trends 2030[76], recent lansat public – nu face altceva decât să încerce să deseneze acest viitor.

Există și alte variante în lume, însă ele pot avea și valoare de întrebuințare propagandistică sau de proiectare a viziunii proprii despre viitor pentru a genera, în consecință, politicile celor ce urmăresc această prognoză, deci devine un instrument de influențare a politicilor terților – este cazul elaborărilor din această sferă făcute de către Grupul Valdai, care încearcă să desemneze viitorul Rusiei în contextul aspirațiilor de redobândire a statutului de superputere și de refacere a spațiului post-sovietic integrat, deziderat anunțat de ultimele strategii publicate de către autoritățile ruse.

Cazul Home Grown Terrorism

Ideea deplasării liniilor de demarcație între prieteni și dușmani a creat multe controverse și dificultăți de abordare încă de acum 20 de ani când Franța pare să fi fost prima care s-a confruntat cu această realitate, combinată cu presiunea teroristă. Am depășit realitățile momentelor inițiale de globalizare a ideilor, curentelor și modelelor de dezvoltare din teoria lui Arnold Toynbee[77], așa cum și teoria ciocnirii civilizațiilor a lui Samuel Hungtington[78] pare extrem de depășită, odată ce liniile dintre civilizații sunt aici, în sânul societăților multiculturale ale orașelor și capitalelor occidentale.

Dominique Moisi a fost cel care a concluzionat că „geopolitica emoțiilor“[79] s-a schimbat din formatele de pe hartă în cele din sufletele locuitorilor care s-au deplasat peste tot în lume, s-au stabilit și integrat, dar care păstrează rădăcina emoțiilor fundamentale asociate. Este vorba despre **frica** occidentalilor de invazie și de pierdere a prim planului și a modului de viață, a nivelului de trai; **umilința** resimțită de popoarele Orientului Mijlociu și lumii arabe, bogată în resurse dar care nu a reușit nici să se organizeze, nici să răzbească și dă vina pe Occident și pe foștii coloniști, atât pentru exploatarea resurselor la care ei nu aveau acces din lipsă de tehnologie, cât și pentru că li

se blochează accesul la un statut pe care, altfel, îl consideră meritat; şi **speranţa** Extremului Orient şi a Asiei profunde, în general, care e sărac dar are forţa de a trăi, de a se dezvolta, de a răzbi, fie că e situaţia chinezului mediu care aspiră la muncă şi vârful societăţii sale, fie a indianului cu o pânză în jurul corpului dar care are conştiinţa că poate să ajungă multimilionar în dolari într-o ţară controversată şi democratică dar care are milioane de milionari în dolari.

În fapt, realitatea este cea a **„inamicului în cetate“**, liniile de demarcare nu mai sunt graniţe clare sau frontiere geografice depărtate, ci se află în interiorul oraşelor noastre, între diferitele persoane care trăiesc aici şi care simt diferit, într-o **formulă multiculturală** luată odată ca model pentru a fi ulterior denunţată ca eşec al dezvoltării de către toţi liderii occidentali europeni importanţi. Statele Unite constituie excepţia – deşi şi aici s-a demonstrate că inamicul din interior există şi contribuie la provocările inclusiv de natură teroristă la adresa propriului stat, unde trăieşte de câteva generaţii.

Fenomenele radicalizării, convertirii, a auto-radicalizării în faţa computerului şi a **teroriştilor „crescuţi acasă“** – fără a se fi deplasat în tabere sau teatre de luptă contra „cruciaţilor“ în apărarea adevăratei credinţe, fără a fi profesat salafismul militant sau a se fi integrat în celule jihadiste combatante, au luat amploare şi-şi arată zilnic faţa. De la atentatele teroriste din Londra, la atacurile în sânul bazelor americane de pregătire, unde soldaţi convertiţi au încercat sau chiar au reuşit atacuri la adresa foştilor lor tovarăşi de arme, această realitate se conturează înfricoşător.

Nici experienţa **lupilor singurateci**, acolo unde nu există conexiune internă cu sursele învăţăturii islamice radicale sau a jihadismului profesat în unele moschei, nu este una liniştitoare. Tocmai de aceea aceste modele teoretice, desprinse din analiza şi tentativa de a înţelege mecanismele psihologice aferente din experienţe petrecute în realitate, sunt necesare pentru a vedea în ce direcţie mergem.

Au fost tentative de explicare ce au condus la cauze profunde, iar abordările prin care s-a încercat soluţionarea rădăcinilor şi cauzelor şi nu tratarea efectelor au fost multiple[80]. Primăvara arabă şi **retragerea sprijinului pentru dictaturile de dezvoltare**, atât în ajutor militar cât şi în ajutor pentru dezvoltare, în tentativa de a face aceste state să-şi gestioneze singure realităţile, a reprezentat un astfel de pas.

Cu riscul sosirii la conducere a unor **guverne de factură islamistă**, acest fapt a ridicat – şi se va vedea în timp mult mai bine – presiunea pe guvernele occidentale făcute responsabile de susţinerea dictatorilor. Aceleaşi principii au făcut ca partidele islamiste să nu se dezvolte în mişcări contestatare teroriste, ci să intre în jocul politic şi să se angajeze în competiţia democratică. A fost o victorie a democraţiei, fie că ne place sau nu, iar islamiştii moderaţi ai Frăţiei Musulmane ca şi partide radicale salafiste au intrat în jocul politic şi au acceptat lupta din Parlamente.

Nu e simplu de acceptat sau gestionat aceste realități, iar procesul de evoluție e complicat. În statele în care s-a produs revoluția arabă, jihadismul nu mai are aceeași notă de atractivitate pentru că nu acesta a determinat schimbarea de sistem și nici suma atentatelor teroriste, ci mișcările democratice și contestările pașnice în stradă au făcut acest lucru. Ele au eliminat dictatorii moșteniți din timpul războiului rece. E adevărat că în asemenea **state slabe**, neconstituite pe deplin, cu multiple **breșe de încredere** și în contextul continuării violențelor manifestate în stradă sub forma unor proteste față de sistemul imperfect venit la putere, a fost posibilă instalarea în anumite zone ieșite de sub control a taberelor jihadiste. Acolo s-au putut găsi arme din fostele regimuri date populației sau depozite tâlhărite ce au furnizat resurse de această factură jihadiștilor. Însă trendul e clar spre instalarea internă în sistemele democratice nou create a jocului politic ce include partidele islamiste.

Odată ce au pășit în arena politică, partidele islamiste se confruntă cu realitatea dificultăților guvernării. Se modelează prin actul politic, își folosesc resursele pe alte priorități decât planificarea atacurilor la adresa politicienilor. Și cele radicale se confruntă cu aceleași realități, iar **recursul la formulele islamiste ca soluții vor fi demitizate**. Membrii partidelor radicale islamiste se vor confrunta cu dificultățile angrenării în lumea internațională și vor înțelege pas cu pas rezervele pe care le produc în cooperare, dar vor lua contact și cu problematicile reale, fapt ce va limita spiritul contestatar.

Iată însă că, și dincolo de efectele secundare ale instalării mișcărilor terorist-jihadiste în zonele lipsite de control din **statele slabe sau statele eșuate**, sau chiar în statele ce nu au reușit să dezvolte capacitatea administrativă de a-și controla teritoriul, mai ales în zona sahariană sau a frontierelor muntoase, greu de supravegheat, căutarea cauzelor nu a fost suficientă pentru a stopa mecanismul, iar noi pârghii s-au dezvoltat chiar în sânul societăților occidentale. Iar cazul Brevik vine să arate că nu Islamul e singurul vinovat și că nu o religie sau alta determină asemenea excese. Totuși, cu rare excepții – inclusiv în Myanmar sau în Tibet, **radicalizarea rămâne, în cvasimajoritate, apanajul credincioșilor musulmani**.

Metode practice de reacție la cazurile *lone wolf*

În lipsa unor soluții complete, sau chiar și în cazul în care unele au fost identificate iar programe de deradicalizare sunt în curs în multe state – în special în Marea Britanie[81] și în schimbul de experiență din cadrul NATO[82] pe această temă – oamenii din sfera *intelligence*-ului sunt obligați să răspundă presiunilor politicienilor și ale populației astăzi, acum, imediat. Ori, un asemenea deziderat reclamă soluții imediate de altă factură, care abordează problematica efectelor, deci combaterea acțiunilor unor asemenea „home grown“ teroriști.

Practic, la nivel tactic, nevoia de prevenire și de blocare a atacurilor de această factură au dus la elaborarea de strategii ce implică **controlul explo-**

zibililor improvizați (DEI) și **infiltrarea pe *contraintelligence* a surselor potențiale de amenințare** la nivelul acesta. O asemenea perspectivă e eficientă dar marcată de lipsă de sofisticare, o pregătire ce reclamă costuri semnificative și permite și ferestre de legalitate sau forțări ce pot da naștere la greșeli evidente.

Un caz recent a fost înregistrat când un terorist local – deși s-a vorbit de anumite legături cu un văr iranian ce făcea parte din Gardienii Revoluției – ar fi dorit să arunce în aer clădirea Trezoreriei americane. Atacatorul, un *lone wolf* radicalizat – dar cu relații speciale ce au permis interpretări diverse și implicații multiple – a fost capturat când a apăsat pe dispozitivul de lansare a exploziei, conectată la telefonul mobil. Explozibilul era fals, plasat teroristului de ocazie de către agenți FBI. În mod formal a fost o operațiune de livrare controlată a explozibilului unui doritor și care a identificat foarte clar și a permis obținerea tuturor probelor împotriva celui ce urma să săvârșească o operațiune teroristă împotriva statului american.

Cazul ridică întrebări multiple analiștilor. **Cât de radicalizat era, în fapt, cetățeanul american**? Până unde trebuia mers cu acțiunea pentru a deveni o probă concludentă? Nu era un pericol să fie lăsat până la apăsarea butonului doar de dragul de a avea probe suficiente, în condițiile în care mașina cu explozibil se afla în fața clădirii, în apropierea Casei Albe? Cât a însemnat încurajare și susținere dincolo de propria opțiune și propriul imbold, încurajarea și susținerea obținută de prezența unui adjuvant – ofițer sub acoperire? Cât reprezintă întinderea propriei acțiuni și voințe a autorului, de unde încolo această situație „montată" a fost cea care a condus la derularea acțiunii până la final sau a generat-o? Dacă nu avea acest ajutor ar fi continuat sau s-ar fi oprit? Sau dacă s-ar fi oprit din proprie voință din desfășurarea și aplicarea planului, ce ar fi garantat că nu ar fi revenit cu altă ocazie și ar fi desăvârșit acțiunea, dacă rămânea liber? Întrebări ce se constituie în tot atâtea **probleme morale și juridice.**

Nu discutăm cazul particular, dar subiectul rămâne. Serviciile de *intelligence* acționează cât de bine pot, cu soluții operaționale sau la nivel tactic, în funcție de caz. Nu este totuși de ignorat **riscul calificării, astfel, a unei generații de teroriști,** prin faptul că, de exemplu, o instanță ar considera că acțiunea unui ofițer acoperit ar fi fost determinantă pentru a declanșa dorința de a trece la acțiune a persoanei, a-i determina declicul care să facă trecerea de la voința de a face un act la acțiunea propriu zisă. Iar atunci, precum și în lipsa acțiunii reale, a exploziei care ar fi adus victime, să nu ducă la eliberarea persoanei care, odată învățat circuitul, să-și concretizeze mai departe planurile și, de data aceasta, chiar să ducă la bun sfârșit un atac, utilizînd și sprijinul dobândit de la ofițerii acoperiți care „l-au ajutat" și l-au instruit acolo unde-i lipseau cunoștințele.

Aici este vorba și despre o serie de elemente legale la **limită,** ale unor elemente de **natură morală discutabile,** în condițiile în care e greu de făcut

deosebirea între ce a dorit şi ce a vrut cu adevărat personajul, cât era de decis să ducă la bun sfârşit acţiunea şi de unde „sprijinul“ dobândit a jucat un rol crucial. Aceste evaluări, chiar în condiţiile condamnării presupusului autor, pot ridica semne de întrebare dacă nu cumva abordarea, care e eficace şi a dat rezultate, în sensul că explozia nu s-a mai produs, nu este o **soluţie pe termen lung**, nu e o soluţie sustenabilă la problematica de această factură, ci doar un paleativ costisitor şi consumator de resurse ce rezolvă problema imediată, nu şi pe cea reală, în timp, tocmai din absenţa unei proiecţii şi gândiri strategice a subiectului.

Poate că, dacă e să vorbim despre cazul în speţă, abordarea e nefericită, SUA fiind unul din statele ce investeşte în gândire strategică, evaluarea cauzelor şi angajarea de programe pe care să le adreseze. Mai mult, dezbaterea juridică şi morală, dincolo de nivelul spaţiului public, este făcută în profunzime, iar studiile în materie sunt necruţătoare. Dar şi aici, ca şi în alte cazuri, abordarea reclamă **soluţii de natură strategică**, cu un continut major de responsabilitate şi alegere politică transpartinică, o alegere care presupune **modificări în nivelul de ambiţie şi în acceptabilitatea unui grad de risc superior** pentru cetăţeni cu scopul de **a menţine gradul de libertate** şi **nivelul de democraţie** pe care îl reclamă societatea cu care ne-am obişnuit înainte de 11 septembrie şi de valul de impact al terorismului.

Abordarea reclamă **studii profunde** asupra **motivaţiilor teroriştilor** – există asemenea studii – dar şi abordarea acestor **motive fundamentale la nivel global, acceptarea unor limitări ale politicilor externe ale statelor** sau **revizuirea unor asemenea politici**, cu acceptarea costurilor modificărilor, pentru a soluţiona o astfel de problemă pe termen lung. Tematica aferentă **conflictului de valori**[83] – a accepta astăzi limitări ale suveranităţii prin restrângerea tipului de acţiuni de politică externă pentru a menţine, în viitor, modul de viaţă democratic, precum şi a limita drastic fenomenul terorist – nu e cea mai la îndemână pentru dezbaterea publică în societăţile noastre actuale, sub presiunea evenimentelor tragice ce au loc zi de zi, şi nici politicienii nu-şi pot asuma asemenea riscuri, în fuga lor după **rezultate imediate**, care să le garanteze elemente concrete de prezentat populaţiei pentru a obţine mandatul următor.

Evaluarea la nivel strategic devine însă **obligatorie** pentru fiecare ţară în parte, pentru că soluţiile individuale sau **procedurile învăţate din bunele practici anterioare nu rezolvă definitiv problema** ci sunt primele care pot determina **efecte secundare** care nasc noile **crize ale viitorului prin efectele in timp pe care le determină**. Este o gândire ce ţine, firește, de decizia la nivel naţional, dar noi am predat şi pledăm constant **pentru elaborarea unei Mari Strategii a României**[84]. Această necesitate ţine tot mai mult de **saltul pe care-l aşteptăm** spre o **guvernanţă globală**, iar acest pas are o **perspectivă mult mai îndepărtată,** o perspectivă de măcar două decade care ne dă timp să ne concepem propria perspectivă în terţe domenii pentru

a putea să plasăm şi noi câteva elemente de interes în perspectiva acestei realităţi. În absenţa unei Mari Strategii, suntem obiecte şi nu subiecţi ai globalizării, nu putem decât să ne pliem la evenimentele care se vor desfăşura în jurul nostru, fără a le putea anticipa şi pregăti din timp.

NOTE

1 Iulian Chifu, Revenirea la Agenda fundamentală de securitate, Adevărul, 25 martie 2012, supratitrat de redacţie „Mesaj de la Cotroceni, după o provocare a Rusiei».
2 Louis J. Halle, *The elements of International Strategy* (Lanham, MD: University Press of America, 1984), p.15.
3 Bruce Russett, „A Post-Thucydides, Post-Cold-War World", *Occasional Research Papers*, Athens: Institute of International Relations, Panteion University, 1992.
4 John Mueller, *Quiet Cataclysm: Reflections on the Recent Transformation of World Politics* (New York: Harper Collins, 1995) and Edward Morse, *Modernization and Transformation of International Relations* (New York: Free Press, 1976).
5 Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), p. 7.
6 Athanassios G. Platias, Constantinos Koliopoulos, „Thucidides on Strategy. Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today", Columbia University Press, New York, 2010.
7 Collin S. Gray, *Modern Strategy* (Oxford: Oxford University Press, 1999), ch. 3.
8 *Ibidem*.
9 Peter Paret, „Clausewitz" în Peter Pare (ed.), *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986), p. 460.
10 Henry de Jomini, *Summary of the Art of War* (abridged edn. by Brig. Gen. J.D. Hittle) reprodus în *Roots of Strategy*, Book 2 (Harrisburg, PA: Stackpole Books, 1987), p. 460.
11 B.H. Liddell Hart, *Strategy* (2nd revised edn.) (London: Meridian, 1991), p. 321.
12 Andre Beaufre, *Introduction to Strategy* (London: Faber and Faber, 1965), p. 22.
13 Athanassios G. Platias, Constantinos Koliopoulos, op. cit.
14 Clausewitz, *On War*, bk. 1, ch. 1, p. 75.
15 Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace* (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1987), p. 70.
16 *Ibidem*.
17 .Daniel J. Hughes (ed.), *Moltke on the Art of War: Selected Writings* (trans. Daniel J. Hughes and Harry Bell) (Novato, CA: Presidio, 1995), p. 45.
18 Gunther E. Rothenberg, „Moltke, Sclieffen, and the Doctrine of Strategic Envelopment", Pare, *Makers of Modern Strategy*, pp. 296-325; Gerhard Ritter, *The Schlieffen Plan* (London: Wolff, 1958).
19 Alfred Thayer Mahan, *The Influence f Sea Power Upon History, 1660-1783* (London: Sampson Low, Marston, 1892), p. 8.
20 Jomini, *Summary of the Art of War*, reprodus în *Roots of Strategy, Book 2*, p. 46; Clausewitz, *On War*, bk. 2, ch. 1, p. 129;
21 Collin S. Gray, War, Peace and Victory: Strategy and Statecraft for the Next Century (New York: Simon and Schuster, 1990), p. 35.
22 Athanassios G. Platias, Constantinos Koliopoulos, *op. cit*.
23 Michel Walzer, *Just and Unjust Wars: A moral Argument with Historical Illustrations* (2nd edn.) (New York: Basic Books, 1992), ch. 5.
24 Lawrence Freedman, *Deterrence* (Cambridge: Polity Press, 2004).
25 Paul Kennedy, „Grand Strategies on War and Peace".
26 Lidell Hart, *Strategy*, p. 322.
27 Michael Howard, „The Forgotten Dimension of Strategy" în Michael Howard, *The Causes of War* (London: Temple Smith, 1983), pp. 101-109.

28 Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987), chs. 1, 2, 8.
29 David A. Baldwin, *Economic Statecraft* (Princeton NJ: Princeton University Press, 1985); Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Random House, 1987).
30 Kennedy, „Grand Strategies in War and Peace".
31 Athanassios G. Platias, Constantinos Koliopoulos, op. cit.
32 Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura All, București, 1998, Începutul Războiului Rece. Marea Strategie Americană(Capitolul 17) și Succesul și chinurile politicii de stăvilire-îndiguire, (Capitolul 18).
33 Discursul lui Winston S. Churchill, „*The Sinews if Peace*", 5 martie 1946, la Westminster College, Fulton, Mo, în Robert Rhodes James ed., *Winston S. Churchill: His Complete Speeches, 1897-1963*, New York/London, Chelsea House, 1974.
34 George F. Kennan, „Long Telegram" de la Moscova, 22 februarie 1946, în *Foreign Relations of the United States, 1946*, Washington DC: US Government Printing Office, 1969, vol. VI, p. 697
35 „X"(George F. Kennan), „The Sources of Soviet conduct", Foreign Affairs, vol 25, nr. 4 (iulie 1947), p. 575
36 John Lewis Gaddis, „*What is Grand Strategy*", Yale University, Prima Telegramă a Consorțiului pentru Marea Strategie.
37 Christopher Layne, „*Pacea Iluziilor. Marea Strategie americană din 1940 până în prezent"*, Polirom, 2011.
38 Barry R. Posen, *„Command of the Commons: The military Foundations of American Hegemony"*, International Security, vol.28, nr.1, vara 2003, p. 19.
39 Robert Kagan, „*Power and Wekness*", în Policy Review iunie-iulie 2002.
40 Tod Lindberg, Hoover Institution, research fellow, „*Mars and Venus Ten Years Later*" în Policy Review, April-May 2012, nr. 172, Special Edition, „Mars and Venus, Ten Years Later".
41 Robert Cooper, „Hubris and False Hopes" in Policy Review, April-May 2012, nr. 172.
42 Charles Cupchan, „*A Still-Strong Alliance*", Policz Review 172. Ideile se regăsesc pe larg în „No one's World: The West, the Rising Rest and the Coming Global Turn", Oxford University Press, 2012.
43 Constanze Stelzenmuller, „*The West Runs Out of Power*", Policy Review, nr. 172.
44 Bruxeles Forum, conferința anuală a German Marshall Found, Bruxeles, 23-25 martie 2012.
45 John Lewis Gaddis, *op.cit*.
46 *Ibidem*.
47 Walter A. McDougall, „Can the United States Do Grand Strategy?", FPRI-Temple University Consortium on Grand Strategy • *The Telegram* No. 3, April 2010.
48 Arnold Toynbee, „Tratat asupra Istoriei", Editura Humanitas, vol I-II, București, 1995.
49 Paul Kennedy, „The Rise and Fall Of Great Powers", Random House, New York, 1987.
50 Collin S. Gray, *Modern Strategy* (Oxford: Oxford University Press, 1999), ch. 3.
51 B. H. Liddell Hart, *Strategy* (2nd revised edn.) (London: Meridian, 1991), p. 321.
52 Collin S. Gray, *Modern Strategy* (Oxford: Oxford University Press, 1999), ch. 3.
53 Louis J. Halle, *The elements of International Strategy* (Lanham, MD: University Press of America, 1984), p. 15.
54 Robert Kagan, „Power and Wekness", în Policy Review iunie-iulie 2002.
55 Charles Cupchan, „A Still-Strong Alliance", Policy Review 172. Ideile se regăsesc pe larg în „No one's World: The West, the Rising Rest and the Coming Global Turn", Oxford University Press, 2012.
56 Louis J. Halle, *The elements*...
57 Tod Lindberg, Hoover Institution, research fellow, „Mars and Venus Ten Years Later" în Policy Review, April-May 2012, nr. 172, Special Edition, „Mars and Venus, Ten Years Later".
58 Iulian Chifu, *Unipolaritate versus multipolaritate. Puteri emergente și reconfigurarea raporturilor de forțe pe scena globală. Conflictele secolului XXI*, Occasional Paper, 21 septembrie 2011, cpc-ew.ro.
59 Eric Stern, *Crisis Decision Making. A cognitive Institutional Approach*, Swedish National Defense College, Department of political Sciences, University of Stockholm, 2003.

60 Iulian Chifu, *Revenirea la Agenda fundamentală de securitate*, Adevărul, 25 martie 2012, supratitrat de redacție „Mesaj de la Cotroceni, după o provocare a Rusiei", Iulian Chifu, *Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea Strategie a României*, Infosfera, An IV, nr. 2/2012.
61 Iulian Chifu, *Strategia de Securitate, Politică Externă și Apărare a României*, Occasional Paper, 8 iulie 2009, www.cpc-ew.ro.
62 Strategia Națională de Apărare, 2010, www.presidency.ro.
63 Iulian Chifu, *O strategie*...
64 *Idem*.
65 Iulian Chifu, *The East-West Strategic Corridor: Multiple Opportunities and Benefits*, On Wider Europe series, GMF, August 2012, http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/1344264752Chifu_EastWestStrategicCorridor_Aug12.pdf.
66 Prezenta secțiune e realizată pe baza Traian Băsescu, *Discurs în fața Corpului Diplomatic român*, 4 septembrie 2012, www.presidency.ro, www.mae.ro și materiale publice ale MAE.
67 Gregory F. Treverton, Jeremy J. Ghez, *Making Strategic Analysis Matter*, Raport pentru National Intelligence Council, Rand Co, 2012, Conference proceedings, p. ix.
68 *Idem*.
69 Nassim Nicholas Taleb, *The Black Swan. Tha Impact of the Highly Improbable*, Random House Trade Papers, New York, 2010.
70 Gregory F. Treverton, *Estimating Beyond the Cold War*, Defense Intelligence Journal, Vol. 3, no. 2, Fall 1994.
71 Gregory F. Treverton, Jeremy J. Ghez, *Making Strategic*…, p. 3, Table 1.1.
72 Joshua Cooper Ramo, *The Age of Unthinkable. Why the World Disorder Constantly surprises us*, 2012, Little, Brown and Co.
73 Louis J. Halle, *The elements of International Strategy* (Lanham, MD: University Press of America, 1984), p. 15; Athanassios G. Platias, Constantinos Koliopoulos, *Thucidides on Strategy. Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Columbia University Press, New York, 2010.
74 Iulian Chifu, *Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea Strategie a României*, Inforsfera, Anul IV, nr. 2/2012, pp. 3-15.
75 David T. Moore, *Crticial Thinking and Intelligence Analysis*, Occasional Paper number forteen, Joint Militarz Intelligence, College, Washington DC, 2006.
76 *** *Global Trends 2030: Alternative Wolrds*, publication of the National Intelligence Council, decembrie 2012, www.dni.gov/nic/globaltrends.
77 Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997.
78 Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor*, Editura Antet, București, 1997.
79 Dominique Moisi, The Clash of Emotions, Foreign Affairs, January/February 2007; Chifu, Iulian. Religion and Conflict. Violence and Radicalization in the Black Sea area în Strategic Knowledge in the Wider Black Sea Area. Coord. George Cristian Maior, Sergei Konoplyov. Harvard Kennedy School, Editura RAO, 2011, pp. 206-227.
80 Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, IOS Press, Amsterdam, 2006; Iulian Chifu, Oana Popescu, Bogdan Nedea, *Religion and Conflict. Radicalisation and Violence in the Wider Black Sea Region*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale a Academiei Române, București, 2012.
81 Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, IOS Press, Amsterdam, 2006.
82 Idem. Vezi și Chifu, Iulian, *Influence of Religious Extremism on the Stability and Security of Democratic Societies in the Balkans in Evolving Asymmetric Threats in the Balkans*, Edited by Sorin Butiri, Dusan Mihailovic, NATO Science for Peace and Security Series, IOS Press, 2011, pp 37-54; Chifu, Iulian, *Religion and Conflict: Radicalism and Violence in the North Caucasus*, Turkish Policy Quarterly, NATO's Future in Turkey's Neighborhood, Vol. 10, 2011, pp 121-13; Chifu, Iulian, *Geopolitica emoțiilor, Cum devine religia sursa unui conflict*, Infosfera, Nr. 3, 2011, pp 28-39.
83 Eric Stern, *Crisis Decisionmaking: A Congnitive-Institutional Approach*, Swedish national Defense College, Stockholm, 2003, p. 60.
84 Iulian Chifu, *Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea Strategie a României*, Inforsfera, Anul IV, nr. 2/2012, pp. 3-15.

Capitolul al 2-lea

EVOLUȚII ALE MEDIULUI INTERNAȚIONAL STRATEGIC. NATO ȘI UE

6. SCHIMBAREA NATURII RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE. RĂZBOIUL RUSO-GEORGIAN. DOI ANI DUPĂ*

I. Europa și conflictele într-o lume postmodernă în curs de globalizare**

1. Uniunea Europeană – Crize recente

UE a fost pusă în situația de a face față mai multor crize în ultima perioadă, unele dintre ele în același timp:

– „enlargement fatigue" – criza capacității de absorbție a UE invocată pentru blocarea extinderii;

– respingerea Tratatului Constituțional – Franța „NON" și Olanda „NEI";

– primul val al crizei economice: criza sub-prime și a derivativelor. Văzută și criticată drept o criză pornită de SUA, s-a dovedit că DeutschBank și alte bănci europene și firme de *securities* au fost implicate în bula imobiliară și produsele derivate achiziționate și tranzacționate, având o contribuție importantă la formarea crizei;

– criza Tratatului de la Lisabona: negocierea, ratificarea și, mai nou, criza de implementare a condițiilor tratatului. Echilibru între instituții;

– criza datoriilor naționale: a doua etapă a unei crize de tip „W", care pare a fi fost auto-provocată de către abordarea ultra-ortodoxă de a plăti datoriile în timpul crizei și de a amâna investițiile pentru relansarea economiei.

---

* Evaluarea se regăsește în forma originală în capitolul introductiv al cărții Iulian Chifu, Monica Oproiu, Narciz Bălășoiu, *Războiul ruso-georgian. Reacțiile decidenților în criză*, Editura Curtea Veche, București, 2010, ISBN 978-973-1983-43-1, 597 p.

** **Conferință prezentată de către: Prof. dr. Iulian Chifu**, Director al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning, București, România; specialist în analiza conflictelor și decizia în criză.

Acest articol este rezultatul conferinței prezentate în data de 5 august la sediul CSIS din Washington D.C. Prezentarea este împărțită în șase părți, ultima fiind adăugată ca rezultat al participării autorului la Programul de Lideri Vizitatori Internaționali, organizat de către Phelps Stokes, cu sprijin financiar din partea Departamentului de Stat american.

Există, de asemenea, două singularități, în sensul că pozițiile adoptate de către două state importante – care încearcă să-și asume că reprezintă „poziția UE“ prin extinderea unei poziții proprie lor, departe de normele instituționale ale Uniunii, care deja le ofera suficiente motive și argumente pentru influență: Germania și Franța.

Singularitatea Germaniei: Germania s-a mutat de la o poziție în care interesele sale se mulau pe cele ale UE către o abordare care pune statul german pe primul loc, transformând Uniunea într-un simplu instrument al politicii Berlinului și, în același timp, care sfidează regulile de bază ale acesteia: politica agricolă comună – rezultatul unui acord de intrare a produselor industriale din Germania pe piața Franței condiționate de o plată pentru agricultori și pentru produsele agricole – și rabatul britanic – aproximativ 6 miliarde de euro, sumă care nu este o contribuție la bugetul UE și care va fi returnată Marii Britanii, valoare care nu este importantă din punct de vedere financiar dar care a asigurat intrarea Marii Britanii în UE.

Am putea adăuga respingerea și dificultatea de a convinge Germania să contribuie și să respecte clauza de solidaritate în susținerea Greciei dar și unele înțelegeri bilaterale, în special cele privind energia, în relație cu Rusia, concurente cu integrarea energetică în UE și regulile în ceea ce privește concurența și competiția pe piața din UE.

Dar am putea vorbi totodata și de singularitatea franceză. Pentru Franța, UE ar trebui să devină o federație condusă de Germania și Franța, partea militară, de securitate și de afaceri externe urmând să fie bazată pe capabilitățile NATO. Acest lucru ar putea să nu fie obținut prin implicarea unei forțe militare UE și prin implementare PESA, sau prin investiții și achiziții în domeniul apărării, ci prin utilizarea capacității NATO de către un pilon al UE în interiorul NATO, care ar deveni astfel o organizație transatlantică formată din doi piloni.

Ambele țări și-au asumat rolul de a reprezenta UE în lipsa oricărui mandat din partea organismelor Uniunii Europene și Consiliului. Vorbim despre **intervenția Franței în războiul ruso-georgian**, atunci când, deși a avut un efect pozitiv prin oprirea unei confruntări la scară, a invocat în cadrul înțelegerii un sprijin european, precum și despre **memorandumul semnat de către Angela Merkel și Dmitri Medvedev** care cita angajamentul UE pentru un comitet de securitate UE – Rusia, în ciuda faptului că Uniunea Europeană a decis că propunerea de securitate de securitate a lui Medvedev va fi discutată în cadrul OSCE, nu în cadrul mecanismelor NATO și UE.

2. Este UE un actor global?

UE este un actor post-modern regional, nu un actor global. Acest fapt se explică prin confuzia instituțională a sarcinilor și rolurilor și prevalența birocratică în raport cu factorul politic și reprezentanții aleși, datorită modului în care Comisia este aleasă, dar și de gradul de ambiție al Uniunii ca atare –

atunci când nu sunt transferate de fapt inițiativele unui stat sau altul. Dovada cea mai clară a confuziei instituționale este oferită de cei patru președinți pe care UE îi are acum: președinția Consiliului / președinte al UE, ales pentru un mandat de doi ani și jumătate de către șefii de state; președintele Comisiei – șeful Guvernului European; președinția rotativă semestrială, deținută pe rând de fiecare stat membru; și președinția Parlamentului European, singurul organ ales de cetățenii Europei care a primit mai multe atribuții după adoptarea Tratatului de la Lisabona.

Procesul de negociere a atribuțiilor, care are loc între diferiții actori și președinți, este încă neclar și imprevizibil datorită fazei de tranziție și ambiguității tratatului ratificat. Putem vorbi, de asemenea, despre un nivel scăzut de adaptabilitate al UE la provocările existente și la rolurile globalizării, în general, precum și ale organelor sale executive, în special.

UE încă refuză operațiuni cu acoperire globală, atunci când nu există nici un interes clar al vreunui stat membru important sau unde costurile sunt mult deasupra capacităților Uniunii. Modalitatea de abordare a responsabilităților la nivel mondial este foarte selectivă, iar UE preferă să elaboreze o acțiune complexă și cuprinzătoare pe hârtie pentru a realiza că nu are bani de ajuns pentru a o executa, în loc să aleagă să se implice cu obiective mici și limitate, dar să-și apere rolul său ca actor global.

Un alt argument este faptul că UE nu este implicată în marele joc strategico-economic din Pacific: dimpotrivă, singurii actori din regiune care doresc din când în când să se implice sunt câteva state cu diverse interese limitate în timp. Mai mult, direcția implicării în problemele globale pare să se mute dinspre curentul original de Trans-Atlanticism (asocierea UE cu SUA și Canada) către o abordare Euro-Asiatică (asocierea cu Rusia, care poate oferi UE sau unor state membre ale Uniunii resurse în schimbul investițiilor în modernizare, precum și a respectării „dreptului Moscovei de preempțiune“ asupra securității, apărării, afacerilor externe, politicii energetice și chiar s refacerii marilor companii din spațiul fostei Uniuni Sovietice reunite într-o zonă de „interese privilegiate“ (cu refacerea compoziției vechiului imperiu sovietic și a sferei sale de influență).

A fost dovedit faptul că UE s-a descurcat remarcabil de bine într-o perioadă de creștere economică și în timpul procesului de extindere – politica cea mai de succes implementată de UE în Europa Centrală și de Est –, dar acum se confruntă cu dificultățile datorită provocărilor globalizării și cu greu își gestionează propriile crize. Prima criză majoră care a zguduit Europa amenință fundamentele UE:

– **Euro** – moneda unică, afectată de intervenția tardivă pe piață în susținerea Greciei de către Germania, în special;

– **piața comun**ă – am asistat la solicitările naționale de „opt-out“ de la anumite reglementări și de aplicare a măsurilor protecționiste, renunțarea la principiul solidarității;

– **economia**, baza UE, prin zdruncinarea acordurilor originare ale Uniunii și punerea sub semnul întrebării a politicii agricole comune.

3. Caracteristicile conflictelor contemporane: către conflictele multi-generaționale

Perioada contemporană – după primul Război Mondial – a produs mai multe generații de conflicte care sunt în viață și astăzi. Am moștenit **conflictele de generația a doua**, din perioada Războiului Rece, fostele „crize fierbinți ale Războiului Rece", conflictul prin intermediari și războaiele de decolonizare. Avem conflictul din Orientul Mijlociu, India – Pakistan din Kashmir și multe altele în Africa. Unele au o istorie lungă și rădăcini vechi în spatele lor și sunt așa-numitele „conflicte greu de rezolvat".

Apoi avem conflictele din **generația a doua și jumătate**, cele care au apărut după ce Războiul Rece s-a încheiat – de la căderea zidului Berlinului în 1989 la atacul de la 11 septembrie. Perioada este caracterizată de războaiele interetnice, interreligioase, inter-confesionale. Cele mai bine cunoscute provin din căderea URSS – „războaie înghețate" – și din fosta Iugoslavie, împreună cu conflictele de la periferie, care se datorează declinului uneia dintre superputeri și, totodată, lumii uni-multi-polare cu periferie anarhică, creată în urma dispariției acesteia și a lipsei de control asupra părții sale de lume, cu conflicte ascunse de către fosta Uniune Sovietică și conservate datorită obiectivului declarat de a combate celălalt sistem.

În același timp, după 11 septembrie avem **războaie de generația a treia**, războaiele mondiale cu jucători și cu actori la nivel global, conflictele la nivel mondial (peste tot în lume), războiul global împotriva Terorismului ca actor global, care folosește instrumente post-moderne globale cum ar fi finanțe și investiții, arme procurate peste tot în lume și mass-media cu impact global, cu o capacitate globală de planificare și executare a operațiunilor folosind mijloace, unelte și instrumente situate peste tot, la distanțe mari față de executant sau de instituțiile și persoanele care comandă atacul.

Problema este că aceste conflicte nu mai sunt unele pure, sunt suprapuse, interdependente, se influențează reciproc, ceea ce conduce la o **complexitate de conflicte multigenerațională** care ar trebui să fie urmărite în funcție de cauzele individuale de generare a lor, dar, de asemenea, cu o abordare integrată pentru a face față evoluției acestora, mijloacelor, instrumentelor și influențelor date de alte conflicte. Conflictul din Orientul Mijlociu în anii '80 nu arată ca cel de după acordul de la Oslo și nici ca cel de astăzi, din cauza conflictului inter-palestinian și a actorilor regionali și globali implicați.

4. Conflictele UE: interne și din vecinătatea Uniunii

Vorbim despre trei tipuri de conflicte în această categorie:

– Conflictele din regiunea extinsă a Mării Negre – fostele conflicte înghețate din regiunile georgiene Abkhazia și Osetia de Sud, ocupate și recunoscute unilateral de către Rusia după războiul ruso-georgian din 2008; con-

flictele din Transnistria şi Nagorno-Karabakh, dar şi conflictele din Caucazul de Nord şi posibilul conflict din Crimeea.

– Conflictele din Balcanii de Vest – lipsa coeziunii societale, eşecul procesului de construirea a statului de drept, stagnarea reformelor în Bosnia şi Herzegovina şi în Kosovo, influenţele opiniei formulate de către Curtea Internaţională de Justiţie cu privire la regiunea Sandjak din Serbia, Muntenegru şi Macedonia de Nord.

– Conflictul din Orientul Mijlociu – mai ales schimbările care au urmat reorientării Turciei care pare că nu mai este legată de *leadership*-ul AKP ci de o schimbare sustenabilă şi de balanţa de putere din regiune.

5. Uniunea Europeană şi conflictele globale. Viitorul conflictelor

Într-un fel sau altul, UE este implicată în conflictele globale din Afganistan şi Irak, printr-o mulţime de ţări ale Uniunii care au fost implicate direct, dar, de asemenea, prin operaţiunile UE ca atare, inclusiv misiunile de instruire a forţelor de securitate sau de ajutor umanitar. Problema este că, stând departe de respectiva situaţie sau impunând retragerea unei ţări sau alta din motive economice – inclusiv legate de criza datoriilor naţionale – UE se înlătură pe sine din perspectiva globală.

Cealaltă problemă este reprezentată de faptul că forţele UE prezente pe teren s-au dovedit a fi mai puţin pregătite să se confrunte cu duşmanul – trupele germane au fost dovada acestui fapt – şi nivelul scăzut al investiţiilor în domeniul apărării a dovedit lipsa capacităţii UE de a face faţă ameninţărilor la adresa propriei securităţi. Investind mult mai puţin decât procentul informal de 2% din PIB cerut de către NATO, UE şi ţările occidentale membre şi-au arătat slăbiciunile în domeniul apărării.

Mai mult decât atât, dacă misiunile din Irak şi Afganistan se vor termina în curând, comunitatea internaţională va trebui să facă faţă unor noi provocări. În cazul în care Iranul nu va fi un teatru de război cu soldaţi pe teren şi implicare directă ci, mai degrabă, dus de la distanţă, prin bombardarea instalaţiilor nucleare – există unele condiţii care ar aduce Somalia – mai degrabă decât Yemen, un alt candidat – în situaţia de a deveni al treilea Afganistan sau al doilea Irak.

În cazul în care se va dovedi că piraţii somalezi sprijină financiar operaţiunile Al Shabab ale Islamului radical sau Al Shabab devine o organizaţie teroristă cu acoperire globală, sau dacă talibanii sau lideri Al Qaeda se vor muta în Somalia sub protecţia oferită de Al Shabab, o viitoare intervenţie în Somalia ar putea fi de aşteptat. Au fost documentate operaţii de capturare a armelor de către piraţi în strâmtoarea Urmuâz (Ormuz), menite să ajute Al Shabab, dar grupările aparţin unor triburi diferite şi nu se ştie cu siguranţă dacă alianţa are ca obiectiv un singur atac. În plus, atacurile teroriste din Uganda, una dintre ţările care oferă trupe internaţionale pentru misiunea ONU – Uniunea Africană în Somalia, au demonstrat că Al Shahab ar putea ajunge un actor terorist cu impact şi alonjă globală.

Dacă va interveni aici SUA, împreună cu partenerii „globali“ precum Australia, Noua Zeelanda, Coreea de Sud, Japonia, Canada, unele țări europene din Europa Centrală și de Est, Marea Britanie și câteva state din Europa de Vest, dar nu și UE și majoritatea membrilor săi, există un semn de întrebare privind capacitatea reală și rolul UE ca actor global.

Lumea post-modernă globalizată cu care atât UE cât și noi toți trebuie să ne confruntăm are următoarele **caracteristici**:

– **actorii post moderni** – actorii non statali, entitățile post moderne și influențele mixte și haotice – se vor găsi peste tot, dar mai ales în statele slabe sau în regiuni care nu sunt controlate de niciun guvern;

– trendurile din UE și vecinătatea sa aduc în discuție probleme cu privire la **evoluția Uniunii și activitatea sa în regiune**. Existența sa nu este încă dezbătută dar trendul de a pune la îndoială bazele pe care s-a creat UE și caracterul egocentric de care dau dovadă unele state cresc temerile legate de eficiența și utilitatea acestui actor;

– **instabilitatea, evenimente de genul „lebăda neagră“** – evenimentele rare, precum și surprizele strategice vor deveni regula de bază în evoluția lumii viitorului datorită complexității actorilor și influențelor, deci planificarea deciziilor trebuie să ia în calcul faptul că pe viitor crizele vor apărea în mod neașteptat, fără motive aparente sau cauze clare, fapt ce ar duce la imposibilitatea de a declanșa sistemele de prevenire convenționale.

Viitorul ne oferă o era a incertitudinii, a societăților de risc, motiv pentru care trebuie să ne adaptăm, împreună cu decidenții, pentru a modela viitorul lumii.

Din acest motiv pledăm pentru puncte de referință stabile în sistemul internațional precum:

– stabilitatea regulilor și normelor în relațiile internaționale;

– stabilitatea instituțională și adaptabilitatea la noile provocări;

– implicarea în procesul instituțional și decizional al unei multitudini de actori: cetățeni, grupuri, societatea civilă, actorilor naționali, subnaționali și supra-naționali post-moderni.

II. Preocupările de securitate ale Europei Centrale și de Est

În construirea și expunerea cadrului situației din Europa Centrală și de est voi aborda cinci teme.

1. În primul rând să observăm noile **fenomene** care au avut loc în ultimii ani:

– **Independența Kosovo.** Este precedentul **formării unui nou stat pe teritoriul unui stat suveran** (după un adevărat genocid realizat de Miloșevici și intervenția legitimă a comunității internaționale, care a decis să preia

administrarea suveranității Serbiei pe teritoriul Kosovo, acolo unde epurarea etnică și genocidul au avut loc, conform rezoluției Consiliului de Securitate ONU 1244) printr-o declarație unilaterală de independență a Kosovo, recunoscută de câteva state – SUA și majoritatea membrilor UE.

– Îndepărtarea Rusiei de procesul de **integrare occidentală** și de la **valorile comune** către o paradigmă „Euro Asiatică" – izolare, naționalism și dorința de a-și recăpăta „**statutul de Mare Putere**" bazat pe petro-dolari.

– Summitul NATO din București – aprilie 2008. Georgia și Ucraina nu au primit statutul de invitați în „Membership Action Plan", dar li s-a recunoscut faptul că vor deveni membri ai Alianței în viitor. Această decizie din documentul final al Alianței a fost contestată de către Moscova.

– Războiul ruso-georgian – august 2008 și recunoașterea Osetiei de Sud și Abkhaziei drept state independente de către Rusia. Este primul război motivat de schimbarea granițelor din Europa după Războiul Rece (și de la prevederile stabilite în cadrul întâlnirii CSCE din 1975 de la Helsinki), dar și primul război la care participă Federația Rusă în afara granițelor sale după Afganistan – luând în considerare succesiunea Uniunea Sovietică–Federația Rusă stabilită în decembrie 1991, odată cu căderea URSS.

– Parteneriatul Estic al UE, lansat în mai 2009 (după Sinergia Mării Negre în martie 2007), care a fost un proiect complementar sau de completare a Politicii Europene de Vecinătate iar discuția cu privire la legăturile bilaterale și cooperarea între aceste state și membrii UE în domenii precum piața unică, regimul vizelor și liberalizarea vizelor, securitatea energetică, au marcat stadiile de integrare în UE. Proiectul a fost contestat de către Moscova.

– Criza ruso-ucraineană a gazelor din ianuarie 2009. **Energia ca unealtă politică a fost reconfirmată,** dăunând direct intereselor membrilor UE. A fost cel de-al 19-lea incident de acest gen și al treilea incident major după criza ruso-bielorusă a petrolului 2005 – 2006 și cea ruso-ucraineană a gazelor din 2006 – 2007. Criza a dovedit importanța sistemului de avertizare timpurie pentru a preveni întreruperea bruscă a alimentării cu petrol a consumatorilor UE și lipsa de respect a statelor producătoare și de tranzit ale petrolului și gazelor pentru angajamentele precedente și, totodată, a creat ideea unei Politici Europene pentru Securitatea Energetică, pentru a evita dependența și pentru a compensa cantitățile nefurnizate în cazul unei alte sistări în aprovizionarea statelor membre UE cu resurse energetice.

– Strategia de Politică Externă, doctrina de apărare, cea militară și cea nucleară a Federației Ruse (septembrie 2008 – 5 februarie 2010), documente prin care Moscova și-a confirmat unilateral intenția de a folosi **forța militară în afara granițelor sale,** pentru a proteja interesele rusești (ale Rusiei, ale cetățenilor săi, ale compatrioților ruși) și de a utiliza prima lovitură nucleară în conflictele regionale convenționale care amenință existența și interesele statului rus.

– Noua Cartă Europeană pentru Securitate, propusă de Kremlin (Propunerea grupului Arbatov, grupului Valdai – Serghei Karaganov, apoi propunerea

oficială a Președintelui Medvedev). Aceasta a confirmat dorința de a redobândi statutul de **superputere**; crearea unei **„sfere de interese speciale“**; introducerea unor forme de **suveranitatea limitată în spațiul post sovietic** – prin preluarea de către Moscova a „responsabilităților“ privind securitatea, politica externă și apărarea, dar și a controlului pe energie și industriile energetice din spațiul post-sovietic**;** solicitarea unui drept de **veto pentru Rusia** în ceea ce privește problemele globale**,** de securitate, la nivel European; dar și **introducerea de înțelegeri ruso-europene de securitate separate** și **„scoaterea SUA“ din Europa.**

– Negocierea și semnarea tratatului START 2 (9 aprilie 2010), pentru controlul și diminuarea numărului de arme nucleare, cu opțiunea zero drept obiectiv, conform agendei președintelui Obama. Înțelegerea nucleară a fost urmată de disputa cu privire la **limitarea apărării cu ajutorul rachetelor** și includerea acestei prevederi în tratat**,** cu crearea unei legături condiționale și numerice între **armele defensive și armele ofensive.**

– Îndreptarea rapidă a Iranului către un statut nuclear (septembrie 2009 – 2010). **Rusia și China protejează statutul viitor al Iranului, împotriva regulilor de non-proliferare.** Trebuie menționată înțelegerea din cadrul Consiliului de Securitate cu privire la embargoul asupra Iranului, urmată de sprijinul Rusiei pentru deschiderea reactorului nuclear Bushehr.

– **Prima criză financiară în zona Euro – pachetul de ajutor pentru Grecia** și reacția Germaniei care și-a pus propriile interese pe primul plan față de cele ale UE. În martie 2010, în ECOFIN, ca și în întâlnirea informală a miniștrilor de Externe, dezbaterile au dus la caracterizarea noii politici a Germaniei drept „Germania first“ care a înlocuit abordarea „UE pe primul loc“ a „Germaniei europene“.

– Înțelegerea de la Karkov a prelungit prezența Flotei Mării Negre în Sevastopol și a permis schimbarea și îmbunătățirea capabilităților flotei rusești în Marea Neagră, lansând o escaladare a cursei înarmărilor în rândul statelor din regiunea litorală a Mării Negre.

– Declarația comună Medvedev – Yanukovici cu privire la Transnistria. Înțelegerea a garantat implicarea Ucrainei, inclusiv cu trupe, în Transnistria și a impus unui stat terț, Republica Moldova, neutralitate permanentă.

– Memorandumul Merkel – Medvedev, care angaja crearea unui instrument formal de securitate între UE și Rusia, în ciuda deciziei contrare din cadrul Consiliului UE și din cadrul NATO, care respingea discuția cu privire la propunerea Cartei de Securitate a lui Medvedev – și documentul revizionist al Rusiei – și direcționa această discuție în cadrul OSCE.

2. În aceste circumstanțe, SUA, UE, NATO și Occidentul în sine au conturat **patru teme de reflecție** în ceea ce privește partenerii occidentali – inclusiv membrii NATO și UE din Europa Centrală și de Est:

– **Viitorul alianțelor occidentale –** care urmează a fi conturat prin Noul Concept Strategic al NATO programat să fie adoptat în noiembrie 2010 și

prin declarația finală din cadrul summitului NATO de la Lisabona; UE avea deja probleme din cauza blocării practice a procesului de extindere, ca urmare a crizei economice și financiare, a transformării instituționale prevăzută în cadrul Tratatului de la Lisabona și lansării Serviciului de Acțiune Externă al UE, dar și a dezbaterilor vizând schimările în ceea ce privește legătura transatlantică și prezența SUA în Europa.

– Cum se poate aborda o **Rusie mai asertivă, mai ofensivă și mai revizionistă,** care dorește să-i fie recunoscută o „sferă de interese speciale" în spațiul post-sovietic și cele patru niveluri de control la nivel european (Kazakhstan, Belarus, Ucraina și Georgia ar trebui controlate; Asia Centrală, Republica Moldova, Caucazul sunt ușor de controlat și Moscova va întreprinde acțiuni în acest sens; statele baltice, Europa de est ar putea fi controlate, iar Moscova va încerca acest lucru; Turcia, Franța, Italia, Germania și partenerii săi europeni, ușor de influențat).

– **Este necesară rescrierea regulilor de securitate în Europa?** Mai este valabilă Carta pentru o nouă Europă de la Paris, sau Angajamentele pentru Securitate în Europa din cadrul documentului final al summitului OSCE de la Istanbul, din 1999? Cum ar trebui să reacționăm: ar trebui să apărăm *status quo*-ul, să facem *tabula rasa* și să renegociem securitatea în Europa (negocierile pentru înțelegerea de la Helsinki au durat 10 ani – ce se va întâmpla până când un nou tratat va intra în vigoare? Ce ar trebui să facem cu prevederile și angajamentele care nu au fost respectate și mai ales cu actorii care sunt responsabili de încălcarea angajamentelor); sau ar trebui să negociem câteva nuanțe în acordurile deja existente pentru „a respecta" – într-o oarecare măsură, dar fără a abdica de la principiile și înțelegerile deja convenite – cererile Rusiei?

– Cum ar putea aborda UE, NATO, SUA **noile democrații**? Există o responsabilitate din partea statelor care au sprijinit schimbări democratice în acele state, afirmarea reală a independenței, suveranității și integrității lor teritoriale, chiar și în condițiile în care acest lucru ar putea fi în conflict cu interesele Rusiei de a prelua politicile de securitate, apărare și politică externă în țările post sovietice, și apoi politicile energetice și companiile lucrative din regiune?

3. Instrumentele Rusiei pentru dependență și „suveranitate limitată" pentru statele post-sovietice (o variantă reînnoită a doctrinei Brejnev, doctrinei Putin și documentele strategice ale lui Medvedev):

– limitarea aspirațiilor și cooperării statelor post sovietice cu NATO;

– limitarea cooperării UE în domeniul securității energetice, reformei sectorului de securitate și a PESA;

– oprirea reformei sectorului de securitate și limitarea cooperării occidentale pe acest domeniu;

– funcționari legați de Moscova impuși și numiți în poziții cheie în aceste țări din arealul post-sovietic: miniștrii ai Apărării, serviciile de informații,

miniștrii de Interne, consilieri ai președinților, prim-miniștrilor, miniștrilor Apărării, miniștrilor Afacerilor Externe și alții;

– controlul Moscovei asupra unor partide politice și comisii din parlamentele țărilor respective;

– controlul serviciilor de informații;

– controlarea mafiei și a lumii interlope;

– controlul asupra traficanților de produse și personae, a infracționalității organizate din state terțe și utilizarea beneficilor aferente;

– controlul surselor de energie, blocarea proiectelor de securitate energetică;

– preluarea industriilor lucrative din economie, mai ales cele legate de consum energetic – petrol, gaze naturale, energie electrică.

4. Ca problemă principală de reflecție, am luat în discuție **viitorul alianțelor occidentale**. Subiectul nu se referă la Rusia sau Europa Centrală și de Est, ci la viitorul UE și a clauzei de solidaritate europeană aplicată de statele importante din UE, în primul rând Germania. Acest lucru vine concomitent cu un alt proces, și anume dorința Germaniei, care urmărește propriile interese, un proces care nu este neapărat benefic pentru restul continentului. Berlinul nu mai este dispus să contribuie financiar sau să și pună propriile interese geopolitice în așteptare de dragul restului statelor membre ale UE.

Acest lucru pune la îndoială, ba chiar introduce o abordare revizionistă asupra unei serii de înțelegeri pe termen lung care au guvernat consensul european timp de 60 de ani și asupra menținerii politicilor europene comune în prim planul politicii germane:

– Prima este **Politică Agricolă Comună – PAC**, care a fost fundamentul alianței franco-germane de la începuturile UE sub forma EEC. CAP a fost negociată la începutul anilor ’50 cu scopul a deschide piața consumatorilor francezi pentru produsele germane în schimbul unui transfer de bani care ar sprijini agricultura franceză.

– A doua – **problema rabatului Marii Britanii**. Acesta a fost negociat de către Margaret Thatcher la mijlocul anilor ’80 drept compensație pentru faptul că Londra nu a primit fonduri din partea CAP, care în acel moment reprezenta 70% din bugetul UE. În valoare de aproximativ 6 miliarde de euro, sumă care nu mai reprezintă o contribuție la bugetul UE și care este returnată Marii Britanii, nu este importantă din punct de vedere financiar dar ține de partea simbolică deoarece compensează Marea Britanie pentru contribuția la bugetul UE, compensație de care Germania nu s-a bucurat.

– **Relația Germaniei cu Rusia** este a treia problemă majoră deoarece Berlinul are grijă de propriile sale interese, lucru care ar putea constitui, la rândul său, o problemă pentru vecinii săi, în special cei din Europa Centrală și de Est. De-a lungul istoriei, Germania a fost, în mod tradițional, un aliat al Rusiei, în numeroase ocazii în detrimentul Europei Centrale și de Est. Un Berlin care are grija de propriile interese cu greu se va implica într-un con-

flict cu Rusia de dragul securității statelor din Europa Centrală și de Est a Europei.

Acest lucru devine clar pentru statele din această parte a continentului european pe măsura ce **Germania ajută la reafirmarea Rusiei în regiune** – în special în Ucraina și Georgia – prin indiferență. În plus, Berlinul își consolidează relațiile sale cu Rusia prin construirea conductei Nord Stream pe sub Marea Baltică. Această conductă scoate din ecuația energetică Berlin – Moscova statele din Europa Centrală și de Est, ușurându-i pe viitor situația Germaniei în cazul unor plângeri din partea acestor țări cu privire la Rusia.

Acest lucru poate fi **cea mai serioasă problemă pentru Europa Centrală și de Est,** care consideră **Rusia cea mai mare amenințare la adresa securității** sale, deoarece principalul beneficiu perceput ale apartenenței la UE a fost că aceasta oferă nu numai avantaje economice, ci și un sentiment de apartenență la „Occident". În multe feluri, este o parte complementară aderării la NATO, care leagă foștii sateliți sovietici cu Europa de Vest într-o alianță economică, de securitate și militară.

Dacă statele membre UE din Europa Centrală și de Est vor începe să simtă că Germania nu este dispusă să intensifice presiunile pentru a stopa provocările create de revenirea rusă in regiune, apartenența la blocul european va pierde orice pretenție de a promova interesele lor de securitate sau militare, împingându-le către un acord de securitate cu Statele Unite. Pe un asemenea drum sunt împinse și de nominalizările preliminare ale membrilor reprezentanțelor UE în cele 155 de state, acolo unde 100 milioane de locuitori sunt reprezentați de doar 2 ambasadori din 155 – față de un număr proporțional de 31 – în timp ce doar Belgia, cu 10 milioane de locuitori, are 7 ambasadori.

5. Concluzii:

– În cazul statelor post-sovietice, punctele de dependența de Rusia citate mai sus, au dat statelor occidentale indicatori și semnale pentru a stabili în ce măsură o țară este cu adevărat dependentă sau independentă, suverană în termeni reali sau cu suveranitatea limitată.

– Aceste evaluări, precum și comportamentul fiecărei țări în relațiile cu instituțiile occidentale vor defini gradul de deschidere și de integrare, care va fi oferit fiecărei țări – într-o **„abordare de geometrie variabilă".**

– Monitorizarea și evaluarea continuă: parametri vor fi studiați în timp, cu actualizări despre evoluția din fiecare țară. Durabilitatea este o parte a evaluării și deciziei.

– Contiguitatea geografică va juca un rol major. Fiecare țară va fi judecată în funcție de propriile merite, dar fiecare politică se va adresa unui grup de țări. Două țări ar putea profita de această abordare: Republica Moldova – dacă modificările îi permit să fie inclusă în pachetul Balcanilor de Vest (șanse limitate) sau dacă modificările politicilor pro-europene sunt sustenabile și Ucraina, datorită greutății sale strategice și importanței pentru Occident, dar în funcție de apetitul intern pentru reforme și independență.

III. După războiul ruso-georgian are loc schimbarea naturii relațiilor internaționale?

În afara evaluărilor curente a cadrului mediului internațional de securitate nu poate fi ignorată o situație mai profundă care pune sub semnul întrebării nu numai situația și schimbarea acestuia, ci chiar schimbarea mai profundă a naturii relațiilor internaționale, a regulilor, normelor, tipologiei actorilor, a mecanismelor de acțiune ale acestora și scopurilor în cadrul internațional.

Care ar fi premizele de la care putem pleca pentru a vorbi despre 8 august 2008, ziua invadării Georgiei de către Rusia, dar și a deschiderii Jocurilor Olimpice de Vară de la Beijing, drept un nou 11 septembrie 2001, precum și despre schimbarea naturii relațiilor internaționale?

1. Argumente pentru

Argumentele pro ar fi câteva precedente ce ar așeza situația într-o postură comparabilă cu cea dinaintea Războiului Rece. Cum conflictul din Georgia se înscrie în rândul războaielor hegemonice, în ciuda tentativelor de a crea aparența unei alte tipologii de conflict, există câteva consecințe imediate:

– înghețarea relațiilor NATO – Federația Rusă;

– sancționarea actorului care a tulburat sistemul, prin metode diplomatice, secrete, de constrîngere, dar și prin câteva instrumente vizibile;

– mișcarea unor capabilități NATO pentru protejarea intereselor Alianței în Marea Neagră și în Georgia, precum și blocarea escaladării conflictului în Crimeea și în jurul bazei Sevastopol;

– schimbări strategice la nivel regional, consemnate de vizita Președintelui României Traian Băsescu în Ucraina, Republica Moldova, Georgia, Azerbaidjan, Turcia, cu valorizarea axei strategice Rusia – Turcia susținută de România, în Caucaz; o nouă propunere de aranjament de securitate în Caucazul de Sud, dar și spargerea blocadei turce la strâmtori și deschiderea Mării Negre, în momente strategice, trupelor navale ale NATO pentru a feri statele riverane de o confruntare directă cu Rusia și a echilibra raportul strategic; schimbarea condominiumului ruso-turc în Marea Neagră într-o înțelegere multilaterală cu asumarea responsabilității de către toți actorii regionali, inclusiv România și Ucraina;

– reacții dure și preocupări majore ale statelor din regiune; ale statelor CSI; ale furnizorilor de arme către Georgia, amenințați pe diverse canale de purtători de cuvânt de rang inferior ai Moscovei – Israel, Ucraina, Turcia, SUA, România – cu excepția notabilă a Israelului unde amenințarea s-a făcut direct de către premierul rus Vladimir Putin cu vânzări de arme Hamas-ului și Hezbollah-ului, respectiv Iranului;

– tot ca efecte directe, au reieșit în prim-plan slăbiciunile sistemului de decizie la nivelul Consiliului de Securitate al ONU, acolo unde Federația

Rusă a blocat rezoluțiile ce calificau agresiunea armată împotriva Georgiei și utilizarea forței în conflictele internaționale;

– slăbiciunile inerente ale sistemelor de soluționare a conflictelor înghețate gestionate de OSCE în Osetia de Sud și ONU în Abhazia au dat lovituri puternice atât celor două instituții, blocate de veto-ul rus în gestionarea situației de conflict în care e implicată una dintre marile puteri din Consiliul de Securitate, dar a subliniat și ineficiența și formula depășită a sistemului forțelor de menținere a păcii în spațiul CSI, forțe ce conțin trupe ale „ambelor părți" – ale statului suverna și entității separatiste – și forțe ruseşti, practic blocând soluționarea conflictelor înghețate și acordând Rusiei poziția unică de a „încălzi" conflictul când și-o dorește, menținând astfel o pârghie importantă asupra statului suveran ce are trupe ruseşti de menținere a păcii pe teritoriul său;

– blocajele de natură instituțională ale UE în materie de politică externă au fost subliniate, deopotrivă, de sistemul greoi de luare a deciziilor prin consens și cu vacanța instituțională europeană din luna august. Aceste slăbiciuni pot fi și trebuie revizuite, dar UE este și beneficiara principalelor oportunități: utilizarea PESA în conflictele înghețate, ca forțe de menținere a păcii și mecanism de reglementare a conflictului; rolul președinției franceze în oprirea focului, cu slăbiciunile de rigoare; necesitatea elaborării unei politici externe coerente și capabile, fără a mai vorbi de oportunitatea de a determina un consens mai rapid în fața amenințării comune;

– NATO și-a dovedit și el limitele și divergențele, dar a reușit să ajungă repede la un numitor comun; să-și probeze rolul și forța de instituție de securitate credibilă, cu capabilități importante de descurajare, care a reușit să treacă repede peste divergențe interne și să ajungă la o soluție convergentă. Și aici oportunitățile sunt multiple pentru Alianță, care-și probează viabilitatea și rolul în această parte a lumii, precum și capacitatea non-violentă de a soluționa conflicte prin descurajarea determinată de prezența sa militară. Oportunitatea poate fi preluată imediat atât de scepticii ucraineni cât și de „neutrii" din Republica Moldova care pot vedea pe viu ce înseamnă Alianța și faptul că este, în regiune, singura soluție credibilă de securitate.

Susținătorii teoriei că ne-am afla în fața schimbării naturii relațiilor internaționale anunță și Nouă Ordine Mondială, necesară din cauza intrării sistemului într-o dezordine ce conține numeroase amenințări:

– nu s-a schimbat ceva major după războiul ruso-georgian, doar că toții am realizat că NATO și spațiul euro-atlantic nu au instrumentele să facă Rusia să urmeze o anumită politică și nici dacă s-a produs un derapaj, să o readucă la *status-quo ante*. Nu există mijloace, deci avem de a face cu o criză a mijloacelor la nivel internațional;

– în același timp avem de a face cu o criză a principiilor, o criză morală, pentru că toate regulile dreptului internațional pe care le-a încălcat Rusia, Occidentul – cu semnificația sa largă, le-ar fi încălcat anterior;

– la nivelul UE şi NATO, când se formulează o decizie comună, aceasta reflectă numitorul comun al opiniilor statelor membre, care e foarte jos, fapt ce arată o criză instituţională majoră;

– cele trei crize sunt circumscrise crizei relaţiilor internaţionale şi a dreptului internaţional;

– nu ar mai fi valabilă, potrivit acestui curent de gândire, nici pacea westphaliană, nici ONU cu Charta sa, nici Conferinţa de la Helsinki cu principiile sale despre securitatea în Europa: nu mai sunt suveranităţi egale, nu se mai respectă regula neintervenţiei în afacerile interne, nu se mai respectă neutilizarea forţei pentru soluţionarea conflictelor, nu se mai respectă autodeterminarea doar pentru popoare, ci se extinde acest drept la minorităţi şi la alte forme de identitate ciudate, actorii nu mai sunt numai statele – ci şi grupuri, minorităţi, persoanele, lumea e diferită;

– nici regulile neproliferării nu se mai respectă, după ultimul transfer de tehnologie nucleară de la SUA la India.

Există două posibilităţi: prima ar fi încercarea de revenire la ordinea pierdută – fapt care nu ar mai fi posibil, deoarece Conferinţa de la Helsinki, de exemplu, nu ar mai putea avea loc şi consensul obţinut prin compromis fără ordinea bipolară. A doua ar fi realizarea unei Noi Ordini Mondiale, sau măcar Europene. Nu avem de a face astăzi cu un nou război rece, deşi se pot regăsi anumite instrumente, ci am avea de a face cu sfîrşitul Ordinii Unipolare – chiar dacă nu a fost efectivă, nu a fost niciodată acceptată unanim şi a fost asumată nuanţat chiar de către SUA – ci cu o dezordine în care se utilizează puterea, forţa militară, instrumente militare, puterii sui generis, fiecare cum vrea, fără reguli şi fără responsabilitatea acţiunii.

De aceea ar fi necesar să găsim restricţii şi reguli de utilizare a forţei, să nu ne lăsăm în voia sorţii utilizarea ei, ci să participăm la elaborarea unei noi ordini. Firește că până la o înţelegere care să presupună şi responsabilitate, vom traversa crize, tragedii umane şi statale. Este necesară o conferinţă internaţională de reglementare a intervenţiei, situaţiei noilor actori, etc. La noua conferinţă trebuie să participe toţi cei interesaţi, să decidem ce facem cu actorii non-statali – că e vorba despre media, companii, persoane, trebuie stabilite drepturi, îndatoriri şi responsabilităţi. Mecanismul ar trebui să ne dea o soluţie de verificări şi echilibre.

2. Argumente contra

Există şi câteva argumente contra, care pledează pentru inexistenţa unei rupturi la 8 august în desfăşurarea sistemului relaţiilor internaţionale. Este vorba despre cei ce văd capacitatea NATO şi UE de a limita şi stinge conflictul drept o eliminare definitivă a utilizării forţei, după această experienţă, însă argumentul se bazează pe varianta unei neescaladări a conflictului în timp în Ucraina – Crimeea şi în Republica Moldova – Transnistria.

În plus, în cazul în care acceptăm neescaladarea în disputa geopolitică ruso-americană sau Rusia – NATO, utilizarea forței cu repetiție sau a altor tipuri de instrumente de către Moscova pentru reafirmarea pozițiilor sale de hegemonie în regiune sunt semnale clare ale unei schimbări de paradigmă și a unei perioade de instabilitate și conflict până la o reașezare a raporturilor instituționale în relațiile internaționale, care să reflecte atât raportul curent de forțe cât și voințele și aspirațiile Rusiei de a reveni în prim plan.

În orice caz, noi opinăm asupra faptului că Occidentul – atât SUA, cât și NATO, UE sau statele individuale – dar și ceilalți actori internaționali au conștientizat amenințarea pe care o reprezintă Rusia la adresa păcii și stabilității sistemului actual, în condițiile revizionismului afirmat și al punerii în discuție a poziției sale de superputere, precum și a utilizării forței pentru a obține recunoașterea unor drepturi arogate în spațiul post-sovietic. Mai mult, considerăm că sistemul internațional se mișcă spre o nouă perioadă de turbulență, suprapusă celei introduse de actorii non-statali pe format asimetric, după 11 septembrie, o turbulență ce reintroduce conflictul deschis și utilizarea forței între actorii cu capabilități militare majore, motiv pentru care abordarea Rusiei va fi multifațetată, cu paliere de comunicare și cooperare, cu paliere de competiție și cu paliere de confruntare și conflict.

Pentru toate aceste paliere fiecare actor major va dezvolta formule și instrumente adecvate de abordare a Rusiei, astfel că în „cutia cu unelte“ ale actorilor importanți se vor afla toate categoriile de instrumente valabile în abordarea Rusiei pe diferitele paliere. În această nouă așezare a tablei de GO, fiecare piesă pre-poziționată își va avea importanța ei și va reprezenta o plus valoare pentru aliați și parteneri, astfel că orice piesă își va dobândi utilitatea ei într-un anumit palier de abordare a Rusiei.

Mai mult, această perspectivă va duce cu certitudine la nevoia de coerență decizională, instrumentală și instituțională atât în relația transatlantică – care ar trebui să-și acopere, cu această ocazie și cu cea a summitului NATO de la Lisabona, ultimele crăpături, cât și în cadrul NATO și UE. Introducerea unei politici externe comune a Uniunii și a unei Apărări capabile și consistente cu cea a NATO devin stringențe conștientizate de cele două instituții.

Și în cazul exacerbării și întinderii conflictului, spirala escaladării poate duce la conștientizarea acestei situații de existență a unui competitor major ce a ieșit din sistem și care trebuie îndiguit, limitat în acțiuni și readus într-o formulă de stabilitate. Deci ultimele consecințe ale acestei „schimbări de sistem“ sau chiar a naturii sistemului internațional sunt greu de identificat și e prea devreme, oricum, să facem evaluări cu șansă de verdict final.

Teza potrivit căreia nu ar exista o schimbare a Ordinii Mondiale, mai susține că natura relațiilor internaționale este aceeași, magnitudinea schimbărilor se rezumă la simpla schimbare prin transformare și nu avem de a face cu o revoluție, cu o modificare de tectonicitate mare care să afecteze întregul sistem, ci doar cu schimbări ce mențin aceleași reguli și aceiași actori: mai

mult, concluzii inflamatorii privind schimbarea naturii relațiilor internaționale ar fi formulate de dragul mass-mediei, care își bazează totul pe audiență și publicitate, deci nu neaparat pe adevăr. Dacă nu e sânge, nu se transmite, deci de aceea se mediatizează excesiv schimbarea Ordinii Mondiale, prăbușirea fostei ordini mondiale, schimbarea naturii relațiilor internaționale.

– Există schimbări, chiar structurale, schimbări ai actorilor majori, dar se mișcă după aceleași reguli – cu aceleași rațiuni și au aceleași principii – cooperare, competiție și conflict/confruntare ca parte a jocului.

– Lumea rămâne westphaliană, în care principalii actori sunt statele, care fac cât le permite propria puterea, sunt îndreptățire să ducă acolo și dreptul internațional care își află fondul și originea în ceea ce fac marii actori.

– Rusia își dorește reașezarea statutului său de putere strategică, nucleară, politică, militară.

– SUA își rearanjează și ea puterea, dar unipolarismul a murit la mijlocul anilor ’90 – dacă a existat vreodată. Și în cazul războaielor din Golf, precum și în Afghanistan a fost vorba despre participarea unei largi coaliții, deci orice dorință de exacerbare a unui unipolarism este respinsă de toată lumea, de Statele Unite în primul rând, care nu-și doresc și nu și-au dorit niciodată o asemenea responsabilitate.

– Statele continuă să relaționeze unele cu altele prin prisma naturii puterii și a capabilităților proprii.

3. Modificări ale noilor strategii de securitate

Firește că nimeni nu are timp pentru ca teoreticienii să descopere sensul și răspunsul la întrebarea dacă avem de a face cu o schimbare a naturii relațiilor internaționale odată cu războiul ruso-georgian. Pragmatic și obiectiv, statele și actorii de securitate au drept formă de reacție o revizuire a strategiilor de securitate pe baza unui model de abordare care se impune în logica evaluării și planificării occidentale. Astfel, noile strategii trebuie să ia în calcul coexistența modelelor, a interpretărilor și concepțiilor concurente, în așa fel încît să poată preîntâmpina reacțiile bazate pe o altă teorie. În consecință, considerăm valabile următoarele teorii consistente între ele:

1. **Lumea este unipolară**, din punctul de vedere al securității și din punct devedere militar. Aici superputerea incontestabilă este SUA, care a investit în mai bine de 10 ani dublul față de suma bugetelor militare ale tuturor statelor lumii în cheltuieli de cercetare științifică și tehnologică de natură militară. Lumea este unipolară și din punctul de vedere al valorilor și modelului spre care aspiră toate statele, democrația liberală fiind definitorie pentru Occident – în care intră SUA și Europa, dar și Japonia, Australia sau Coreea de Sud ca state ce au îmbrățișat același pachet de valori și sunt deținătoarele unui nivel de dezvoltare și de viață deosebit, spre care aspiră toate celelalte state.

2. **Lumea este uni-multipolară, cu periferie anarhică**. Uni-multipolară deoarece SUA nu acționează în sine ca superputere ci bazându-se pe o serie de puteri regionale, în plus, pentru că Occidentul în sine este foarte multipolar și neuniform ca formule de soluții concrete și opțiuni în chestiuni concrete. Tocmai democrația internă și cea din organismele și instituțiile create fac multipolarismul Occidental.

3. **Lumea este în post-tranziție ca forță de instabilitate**. Această teză susține că, în fapt, tranziția s-a încheiat, ceea ce avem acum este o situație finală post-tranzițională care este instabilă, este o societate de risc căreia i s-au adaptat un număr mare de cetățeni, în special tineri până în 40 de ani, care nu se mai leagă de bunuri imobile angajându-se la credite pe termen lung, care nu-și asumă identități și loialități perene ci doar pragmatice și momentane, care locuiesc în chirie, își iau lucruri de consum pentru perioada necesară – pe care le schimbă foarte repede –, care sunt gata să schimbe peste noapte locul de trai și locul de muncă fiind adaptabili în noul mediu mai sigur și mai profitabil unde au ajuns, adevărați cetățeni globali care nu sunt afectați de criza creditelor pentru că nu-și doresc case, nu se leagă de lucruri, sunt foarte activi și mobili, și se duc în spațiile cele mai ofertante pe două coordonate: minimum de risc sau maximum de oportunități, în funcție de caracterul propriu. Pentru cei mai degrabă familiști și care privesc starea de securitate drept condiție de viață, ei se mișcă spre zonele cu minimum de risc. Cei aventurieri, pragmatici și înclinați spre căutarea câștigului maxim, se îndreaptă spre zonele cu maximum de oportunități, nu neaparat și cele mai sigure. Această nouă categorie influențează fundamental securitatea oricărui stat al lumii, actor realist chemat să se adapteze unei lumi post-moderne.

Considerarea celor trei moduri de a privi lumea sunt necesare pentru a putea crea o strategie adaptabilă situației contemporane. Evident că în sistem coexistă și actori de generația a doua – lumea bipolară – care-și orientează toată realitatea după modelul bipolar, fapt ce-i condamnă la situații în care nu mai înțeleg nimic și nu știu să reacționeze. Asta deoarece judecata nu se mai face maniheist, dihotomic, în două blocuri, în alb și negru, ci se face pe diverse niveluri care, în funcție de interesele în discuție, duc la schimbarea alianțelor și a taberelor opuse pe fiecare temă sau subiect în parte – reflex direct al democratizării lumii contemporane dar și a pragmatismului împins la extrem al statelor, chemate să satisfacă nevoile propriilor cetățeni. Tot în lumea contemporană nu putem să contestăm nici coexistența și a unor actori de generații anterioare, protostatali, structuri pseudostatale bazate pe clanuri, familii extinse și alte rădăcini dinaintea formării popoarelor sau a națiunilor, care nu au ajuns încă în modernism. Această realitate există în special în Africa, dar și în unele regiuni ale Asiei sau chiar în America Latină. Modul de abordare de către un stat sau de către întreaga comunitate internațională a fiecăruia dintre actori și a fiecărei teme trebuie să țină cont de stadiul de dezvoltare și percepțiile actorului în cauză.

7. UNIPOLARITATE VERSUS MULTIPOLARITATE. PUTERI EMERGENTE ȘI RECONFIGURAREA RAPORTURILOR DE FORȚE PE SCENA GLOBALĂ. CONFLICTELE SECOLULUI XXI*

Intro

Analiza a fost solicitată ca punct de vedere al României, ca viziune românească (întemeiată pe literatura de specialitate şi dezbaterile internaţionale în domeniu) cu miezul de interese pe care-l putem desena pentru perspectiva ţării noastre. Tema a fost conturată în termenii formulaţi de solicitant şi utilizând conceptele respective, într-o formă relativ strictă, cu tentaţia unui studiu prospectiv. Am preferat să aşezăm în prim plan un text sumativ, de elemente condensate şi concrete, într-o formă ce poate fi lecturată lesne, urmând ca în anexe să aşezăm dezvoltările conceptuale şi elementele specifice elaborate.

Am preferat, de asemenea, să lăsăm la dispoziţia solicitantului şi componenta mai largă de studii ale Centrului pentru Prevenirea Conflictelor şi Early Warning Bucureşti subsumate subiectului, considerând că multitudinea de idei şi abordările diverse pot ajuta la îmbogăţirea rezultatului final dorit pe fiecare tronson în parte. Ideile nu se regăsesc neapărat complet în formula sintetică prezentată în cele ce urmează, ca studiu sumativ, dar considerăm că utilizând această variantă avem pe de o parte un studiu coerent la început, fără bogăţia de surse şi trimiteri de factură academică pe care le regăsim în anexe, pe de altă parte nu ştirbim nimic din abundenţa de idei şi opţiuni complementare argumentate menţinând anexele într-o formă genuină, academică şi acoperind o paletă mai largă de idei şi opţiuni.

Considerăm, de asemenea, că în viitorul apropiat – ne aflăm deja într-o formă incipientă a unui asemenea trend – gradul de tectonicitate pe scena internaţională va fi atât de mare încât fenomene rare, fenomene imprevizibile, crize suprapuse, care se potenţează reciproc şi pot da naştere la catastrofe – în sensul lui Rene Thom, a unor fenomene imprevizibile şi greu de gestionat – devin tot mai probabile şi mai prezente astfel că decidenţii vor avea din ce în ce mai multe dificultăţi în a decripta delimitările şi efectele fiecăreia dintre crizele suprapuse. Tangajul la care va fi supusă lumea, în special statele europene şi mai ales cele din Europa Centrală şi de Est, va fi suficient de mare în talazurile lumii în schimbare, ca efect al competiţiei globale, reformelor şi

* Studiu prezentat unui beneficiar de consultanţă – instituţie de decizie de prim rang în politica externă, de securitate şi apărare a României la 21 septembrie 2011. Parte asumată ca fiind publică. Prezentată în cadrul conferinţei internaţionale organizată de European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS), King's College, „The Future of EU External Policy: Engaging with Partners Beyond our Borders",18 ianuarie 2012, Londra.

imploziei valorilor cunoscute, dar şi al lipsei referenţialului moral, pe care nici religiile mari nu-l mai pot oferi, încât unica soluţie pentru a evita atomizarea, segregarea societăţii, dispariţia solidarităţii şi a coeziunii societale este exact aceea de a găsi formulele pentru menţinerea societăţii împreună şi spiritul comunitar prezent.

Statele şi societăţile ce vor reuşi să treacă peste acest moment într-o coeziune cu propriile comunităţi şi nu în formatul „fiecare pentru sine“ vor deveni viitorii centrii de coagulare şi aglutinare a formulei de organizare internaţională a viitorului, în timp ce spaţiile în care consumerismul pragmatic rapace şi mercantil va duce la zone comunitare virane, cu indivizi autonomi nesolidarizaţi, vor oferi spaţii de oportunitate pentru zonele comunitare vecine. Mai mult, statele vor juca un rol din ce în ce mai mic nu pentru că vor dispărea sau îşi vor pierde rolul, ci pentru că relevanţa lor va scădea. Deja nivelul relaţional la dimensiune statală trebuie dublat, pentru consistenţă şi relevanţă, de o formulă coerentă de cooperare pe aceleaşi dimensiuni întărite la nivelul societăţii, mergând până la nivelul de jos, la firul ierbii, pentru ca relaţiile să fie sustenabile şi mai ales relevante.

Spunem aici că nivelul clasic, statal, va fi dublat de unul a cărui relevanţă va da substanţă acordurilor la acest nivel sau le va aneantiza şi anula, respectiv relaţiile reale ale societăţilor în profunzimea lor. Nivelul 2 şi 3 al diplomaţiei va juca un rol esenţial şi prevalent, iar formulele vor fi cu atât mai sustenabile şi coerente cu cât decizia va fi rezultatul sintezei nivelurilor unu – oficial, doi – societal, academic, de expertiză şi organizaţii ale societăţii civile şi trei – firul ierbii, administraţii locale şi indivizi. Deciziile impuse de nivelul unu, oficial, sau necorelate cu realităţile de la nivelurile doi şi trei vor eşua, iar societăţile care vor reuşi să treacă la acest nivel al democraţiei vor avea câştig de cauză pe termen mediu.

Impactul este major la nivel intern, coeziunea şi organizarea societăţilor şi a formulelor de luare a deciziilor vor determina capacitatea de a face faţă crizei complexe de generaţia a treia – economică, politică, de *leadership*, de organizare, morală, culturală etc. – şi acesta va constitui premisa valorificării oportunităţilor imediate ale acestor momente. De aceea, dincolo de premisele şi acordurile substanţiale pe termen scurt şi mediu care să ajute la valorificarea tuturor relaţiilor actuale şi a instrumentelor oferite de structurile lumii curente, trebuie întărite propriile societăţi, coeziunea societală şi elementele identitare, într-un cuvânt securitatea societală, pentru a putea face faţă valurilor schimbării şi crizelor ce se arată la orizont.

E motivul pentru care am inclus, într-o schiţă, câteva elemente de construcţie internă şi priorităţi ce trebuie însă elaborate şi dezvoltate mai departe. Ele nu constituie neapărat subiectul evaluării, dar sunt obligatorii a fi jucate în spaţiul public pentru ca dezbaterea pe aceste teme să degaje soluţii care să ducă la recompunerea unităţii societăţii, referenţialului de valori, referinţelor morale, pentru reaşezarea societăţii pe criteriile profesionale ale normalităţii şi bunului simţ.

Metodologie

Pentru studiile prospective, există două modalități cunoscute de abordare, cu rafinări și extrapolări multiple. Prima variantă este cea a trendurilor, respectiv a evaluării situației și pregătirii soluțiilor și reacțiilor bazându-ne pe direcții de evoluții cele mai probabile, previzibile, cu elemente cunoscute și pe baza regulilor repetitive ale acțiunilor și reacțiilor jucătorilor de pe scena politică internațională, rațional și, în mare, anticipabil. Cea de a doua variantă presupune salturi și distanțe mai mari în timp încât studiile prospective încearcă să înglobeze gândirea necuprinsului (*thinking the unthinkable*, în formula clasică). Ea se realizează prin colecții de idei, *brainstorming*, filtre de calitate ale grupului de expertiză avizat și, ulterior, decantarea acestui proces în formule de evoluții la distanțe medii și lungi.

Erorile de model sunt importante. În cazul celei de a doua variante, există ceea ce numim „aberațiile naturii" care răstoarnă previziuni și trenduri la termene atât de lungi (vezi nașterea inexplicabilă de băieți după al doilea Război Mondial și reechilibrarea de gen rapidă a lumii după debalansarea din timpul conflagrației mondiale, ajungându-se la formule și raportul natural de 51% femei la 49% bărbați) încât eroarea e comparabilă cu rezultatul, de unde și concluzia probabilistică a faptului că orice rezultat e posibil în egală măsură cu viitorul desenat. Așezarea pe acest model permite însă cartografierea direcțiilor de gândire și spațiilor de nișă pe care se va apăsa în cercetarea și cunoașterea pe termen mediu și lung, deci rezultatul descris e mai puțin irelevant decât pare ca rezultat al statisticii.

Erorile de model în primul caz sunt cu atât mai mici cu cât situația de la care plecăm e mai stabilă și intervalul de prognoză este mai scurt și cu cât perioada de traversat are o evoluție mai lină și constantă. Din păcate, suntem într-un moment istoric în care, după cum spuneam, gradul de stabilitate e redus ca urmare a prăbușirii sistemului bipolar și declanșarea crizei formulelor controlate de integrare regională, iar criza economică forțează limitele sistemului și introduce variabile discontinue, de unde și relativul haos pe care pare că-l trăim. Va trebui să ne obișnuim cu această perspectivă în care instabilitatea și crizele, fenomenele improbabile, surpriza strategică și lucrurile la care nu ne-am gândit vor avea loc tot mai des, astfel că singurul referențial este în noi, în familia refăcută și regăsită, în comunitatea reconstituită, ierarhizată natural pe baze profesionale și morale, coezivă și solidară, ca efect al pornirilor umanitare interne, al simțului și nevoii de afirmare și a identității de grup. Sau, din contra, referențialul va fi spulberat zilnic și va determina nevroze personale, anomie, destructurare instituțională, delegitimare și decredibilizare, vulnerabilități masive în fața noilor instrumente de dominație și putere, de influențare și control, de provocare și captare a atenției, timpului, minților și de redesenare a voințelor individuale.

În consecință, propunem un model de evoluție pe termen scurt, cu alonjă medie, în care folosim metoda trendurilor de evoluție, la care adăugăm o des-

criere a celor mai probabile tipuri de conflicte, dar şi un inventar de fenomene improbabile, rare (*black swan events*) şi neaşteptate (*unthinkable*) care pot altera continuumul trendurilor chiar şi în această direcţie. Nu folosim dimensiunea şi instrumentul scenariilor alternative, care poate s-ar preta într-o asemenea întreprindere, din cauza complexităţii instrumentarului, al matricei intersectate şi a timpului scurt avut la dispoziţie pentru această evaluare.

1. Unipolaritate versus multipolaritate. Multipolaritate versus multilateralitate

Am preluat această componentă a subiectului de dezvoltat din formularea temei solicitate, deşi considerăm că abordarea reală trebuie să fie mai rafinată. Astfel, raportul este nu în sânul **structurii** sistemului, **unipolaritate – multipolaritate**, cât în **comportamentul** actorilor din sistem, al celor relevanţi şi mari, dar din ce în ce mai mult şi a celor mai mici dar ambiţioşi şi excesiv de voluntari, care s-ar traduce în termenii **unilateralism – multilateralism**.

Din punctul de vedere al structurii sistemului, considerăm că evaluarea a fost deja făcută. În studiul despre „O periodizare a istoriei contemporane a conflictelor“ din cadrul Cursului „Terorismul, un actor global“(2001) publicate în numărul 1–3 al Revistei Historia, 2001, am elaborat formula şi argumentele temei pe care le reluăm succint aici: momentul prăbuşirii bipolarismului (considerat 1989, căderea Zidului Berlinului; sau 21 august 1991, Puciul de la Moscova; sau 31 decembrie 1991 – 1 ianuarie 1992, desfiinţarea Uniunii Sovietice) a dus sistemul într-o perioadă de tranziţie, pe care însuşi hegemonul din sistem a definit-o drept **uni-multipolarism**, nedorind, chiar din acel punct, să-şi asume elemente de unipolarism clasic. Etapa până la 11 septembrie 2001 (WTC, considerat punctul de intrare în faza conflictelor de generaţia a treia, globale, între actori globali – SUA ca actor global şi Terorismul, un actor-reţea nestructurat, *challenger* global) a fost definită de noi drept **„uni-multipolarism cu periferie anarhică“**.

Structura sistemului presupune un actor „primul inter pares“, SUA, superputerea rămasă, sprijinit (sau pasând responsabilităţi regionale) de actori puteri relevante,, cu capabilităţi şi alonjă limitată, dar şi o periferie „fără stăpân“, acolo unde URSS-ul prăbuşit nu mai avea capacitatea de a juca rolul de superputere iar absenţa „duşmanului“ (vezi eseul lui Pascal Brukner, „Cum să trăieşti fără duşmani“, dar şi declaraţia lui Mihail Gorbaciov la întâlnirea cu Ronal Reagan, menţionată în Memorii şi în NS Graciov, „Naufragiul lui Gorbaciov“, „Am să va fac cel mai mare rău: am să vă las fără duşman“), a dus la absenţa ordinii şi dependenţei, raţiunii ideologice care menţine vechi conflicte îngheţate sub control, pe baza unei „raţiuni superioare“ a confruntării capitalism–socialism, de unde izbucnirea celui mai mare val de conflicte violente din istoria contemporană, soldate cu dispariţii de state,

dezintegrarea URSS-ului și a fostei Iugoslavii, rupturi în statele slabe pe linia decolonizărilor bruște.

Evaluarea noastră este că ne aflăm asumat în contextul unei lumii uni-multipolare, cu o periferie mai așezată ca acum 20 de ani, dar cu niveluri variate de relevanță a actorilor în funcție de domenii. La nivel militar, al cercetării și tehnologiei, al producției de idei, al inventivității, SUA rămâne primul inter pares și domină, pe o perioadă previzibilă, aceste domenii, deși ecartul scade față de ceilalți actori cu relevanță regională, unii cu pretenții globale, de superputere, sau de putere regională dar în „toate regiunile lumii". La nivel economic relația este încă discutabilă, ea se situează între ipotezele Chinei dominante care preia ștafeta și un stat american care are cea mai mare capacitate de adaptare în sistem, cea mai mare experiență, datorii enorme dar cu o structură sănătoasă (alături de Japonia și chiar Marea Britanie), cu creditori interni și instrumentul monetar solid și controlabil, cu *Federal Reserve* sub forma unei bănci centrale private și forța de a da tonul la nivel global, poate cu mai puțină legitimitate și putere ca altădată.

Considerăm că SUA va petrece 10 ani de penitență în sistem, nu va putea fi ignorată și va fi la fel de influentă economic și financiar – pe seama prăbușirii Euro ca monedă de referință și a neacceptării de către China a regulilor jocului și a responsabilității pentru transformarea yuanului în monedă globală. Nu credem că statul chinez, cu dificultățile structurale proprii ale economiei, va avea forța să depășească vulnerabilitățile interne, să schimbe *leadership*-ul, să mențină liniștea la nivel social și să absoarbă creșterea demografică și, în același timp, să preia ștafeta economic. Alte detalii la evaluarea mai jos, la nivel de actori.

Dacă este să discutăm relația **multilateralitate – unilteralitate**, aici tema e mai amplă. Ca să rezumăm, discuția ține de capacitate și comportament: capacitatea unor actori de a proiecta forța și de a se implica în situațiile din anumite zone ale globului, selectiv, în funcție de propriile interese – s-a vorbit despre cazul Irakului, când SUA a declanșat acțiunea pe baza interpretării juridice a hotărârilor Consiliului de Securitate din 1991-1992 și următoarele, în primul război din Golf, pentru că nu a putut obține o nouă rezoluție a Consiliului de Securitate în 2003, și a plecat în campania din Irak la schimbarea lui Saddam Hussein fără sprijinul chiar și al partenerilor europeni, fără a ține cont, deci, de o hotărâre luată în comun. Subiectul se poate extinde și la nivel regional, unde aceleași decizii unilaterale au determinat acțiunile în conflictele înghețate sau soluții voluntariste în alte intervenții.

Dacă este să descriem temele din sfera acestei dezbateri, ele se situează între **responsabilitate globală** legată de poziție globală de primul *inter pares* în sistem – de ce nu intervenție egală și în Somalia, sau în alte locuri mai puțin interesante decât Irak sau Libia; la condiții și situații egale – sau de implicare în conflicte violente, la nivel global sau regional, de către actori diverși, fără a consulta comunitatea internațională sau ceilalți actori statali implicați, ignorând regulile consacrate ale dreptului internațional, pe baza unor

interese particulare neagrementate cu ceilalți actori din sistem, pentru simplul motiv că „pot să o fac și ceilalți nu mă pot împiedica să o fac". În fine, cel de-al treilea element al dezbaterii, care deja implică și replica pretinsului actor cu **comportament unilateral** – reflectorul se îndreaptă spre SUA, dar e valabil, la scară largă, și în cazul comportamentului Rusiei sau al Chinei, mai recent, în vecinătatea sa, ba chiar și altor state mai mici în alte situații, de exemplu Danemarca la reintroducerea controalelor Schengen, Olanda la veto-ul inițial singularizat pentru admiterea României și Bulgariei în Schengen etc.

Deci discuția de fond se duce aici la nivelul transatlantic **SUA – statele europene**, cu dimensiunile „noi plătim, voi interveniți, de ce nu ne întrebați și nu țineți cont de noi" și replica conchisă după războiul din Libia – „participați, asumați-vă costuri în capabilități (că nu se poate susține un „război lung" fără noi), victime și morți, combatanți, reducerea creșterii economice și relansarea balansată a economiei dacă vreți să aveți acces la decizie și control". Apoi discuția variază și pe dimensiunea **Moscova – Washington**, cu componente propagandistice puternice – cu Rusia acționând liberă și fără opreliști în „zona de interese strategice" dar solicitând SUA să fie consultată pe orice temă, în caz contrar parteneriatul clamat este acuzat a nu fi unul real. Cea de-a treia discuție în cadrul secvenței subsumate temei **se găsește în sânul ONU**, acolo unde lipsa reformei organizației cerute de realități și schimbarea sistemului relațiilor internaționale – care a scos eticheta de „comunitate internațională" de la Națiunile Unite ca formulă organizatorică, ea migrând spre G7, G7+1, G8, mai nou G20 – în timp ce se tot manifestă pretenții fără acoperire ale altor state ca decizia să se ia doar în Consiliul de Securitate sau în plen și nu în alte structuri paralele, acolo unde această decizie primește eticheta de „unilaterală".

Astăzi considerăm, din ce în ce mai puțin, că unilateralismul ar fi un apanaj al SUA, al *primus inter pares* din sistem, el fiind mai degrabă îmbrățișat, în condiții specifice, de Franța, Marea Britanie, Rusia, China, precum și de alți actori mai mari sau mai mici cu portanță locală în lume. Iar fenomenul s-ar putea adânci și multiplica, în perioada viitoare, ca tendință.

2. Puteri emergente și reconfigurarea raporturilor de forțe pe scena globală

După cum spuneam, există o formă de reconfigurare a raportului de forțe pe scena globală, dar ea are relevanță mai mare **în esența lui**, în natura sistemului, multiplicarea actorilor și secvențializarea suprapusă a relațiilor pe cele trei niveluri – stat (instituțional), societate (comunitar, grupuri mari), indivizi (firul ierbii, administrații locale și cetățeni) – și mai puțin în termenii raportului de forțe între actorii consacrați.

Astfel, în afara unei **scăderi de ecart** între *primum inter pares* (care nu-și asumă, cum nu și-a asumat vreodată, hegemonia și responsabilitatea globală

și totală, ci doar una secvențială și ierarhizată), situația va rămâne tot în termenii **actorilor regionali consacrați mari**, cu diverse dinamici și trenduri posibile. În plus, **multiplicitatea actorilor** va menține rețelele (terorismul) ca amenințare, dar și formule structurate divers, non-statal, cu elemente de putere diferite, de la fonduri cu care vor concura statele, la produse și resurse de un anumit tip, la componenta de apă, hrană, la dominație în spațiul virtual și alte spații cu impact asupra vieții curente, sau la formule de rețele de socializare aglutinante transnațional și comunitarizante global și virtual, pentru a completa spațiul lăsat gol de comunitățile reale și societățile statelor existente.

Toate acestea vor dubla și submina dimensiunea statală, concurând-o la capitolul legitimității, încrederii și captării atenției, timpului și controlului minții celor „agățați". De la convertiți la forme jihadiste ale Islamului și formule ciudate ale unor noi religii și culte la coagulări de interese pe cele mai diverse produse de concepție și idei, lucrurile vor multiplica și suprapune identități, loialități și interese și vor afecta natura puterii și a conflictelor viitorului.

Dacă e să ne referim la trendurile actorilor existenți, SUA va rămâne o putere cu toate atributele, cum subliniam mai sus, cu o perioadă de hiatus dar care nu credem că va crea un spațiu suficient de oportunitate pentru a putea fi, cu adevărat, depășită chiar și numai în termeni economici. Ceea ce nu va însemna că încleștarea va fi mai puțin puternică și canalizată doar în acest spațiu.

China vine din urmă cu imagine, cu forță economică, cu opțiuni și descoperiri militare care o propulsează spre ambiția de a reclama alte dimensiuni de putere și poziții. Totuși China a refuzat formatul G2 cu SUA și responsabilități globale, a respins o întindere militară – foarte probabilă, totuși, spre a proteja vaste resurse în spații la distanță strategică – care să dubleze interesele economice, pe care nu le-a ascuns nicicând. Deținătoare a unor resurse financiare enorme, China are o economie nesănătoasă, suspendată pe un număr de incongruențe și goluri constitutive ce pot crea vulnerabilități și da naștere la cutremure globale de natură economică, de magnitudinea și consistența unor fenomene neașteptate și rare.

Astfel, China are un fond de stabilizare financiar enorm, pe care nu-l poate plasa decât în spațiul datornicilor nesolvabili – state, dar și în propria fragilitate – datoriile municipale și regionale fiind de dimensiuni mari și nesustenabile, iar rata de creștere economică prognozată devine incapabilă să susțină creșterea demografică. Dimensiunea bulei imobiliare chineze este estimată la 1000 de ori bula imobiliară din Dubai, iar spargerea sa poate antrena cataclisme financiare și economice majore, cu reverberații mondiale neașteptate. Mai mult, schimbarea de *leadership* și generație în conducerea Chinei, în 2013, e suficient de departe pentru a putea fi gestionată pe deplin trecerea spre noua formulă de conducere fără tangaje majore.

Menținem ca probabilă și varianta unei provocări militare a SUA în Asia de Sud Est, prin angajarea spațiilor disputate cu Vietnamul, Indonezia, Fili-

pine sau Japonia chiar. Formula test şi de repoziţionare poate avea relevanţă simbolică, iar o eventuală abţinere şi inapetenţă a SUA – cum e manifestată de administraţia Obama, dacă aceasta va supravieţui pe aceleaşi coordonate într-un nou mandat – ar putea determina, cu adevărat, schimbări de aşezare a reflectoarelor şi unghiurilor pe dimensiunea simbolică, poate nu neapărat pe cea de putere reală, dar efectul de antrenare ar fi major, astfel, spre o lume sino-centrică.

Rusia rămâne în situaţia bolnavului, dar cu capacitate de regenerare enormă după dezastre, cu resurse importante materiale şi cu o capacitate majoră simbolică, de propagandă şi de construcţie a aparenţelor. Însă Rusia e prea puternică pentru a nu ameninţa vecinătatea sa, a nu avea ambiţii şi regrete post-imperiale şi agresivitatea izvorâtă din slăbiciunile sale, în timp ce e prea slabă pentru a controla teritoriul, migraţia criminalităţii, infracţionalitatea economică, fluxurile de corupţie şi evaziune şi, mai ales, extinderea violenţei pe baze religioase şi a covertirii la Islam a elementului slav, ce antrenează destructurări masive ale societăţii. Între timp, magnaţii şi oligarhii, dar mergând până la milionarii „de rând“, se refugiază şi se integrează tot mai mult în Occident, părăsind şi rupându-se de viaţa din ţara lor, în timp ce ruşii pregătiţi intelectual şi profesional completează demografic o balanţă etnică şi rasială preocupantă pentru Germania, în ultima vreme, într-un ritm care pare aproape sistematic şi programat.

Turcia este cea mai puternică putere emergentă, care preia vizibil rolul de jucător major în regiune şi actor global, cel puţin prin relevanţa impactului său în lumea arabă şi musulmană, prin rolul său de model şi prin amprenta sa pe o regiune geografică foarte întinsă. Viteza de creştere demografică şi economică, dublată de profilul militar relevant, o împinge în prima ligă a actorilor globali, deşi va trebui să gestioneze acest salt şi responsabilităţile globale asociate, rivalitatea cu Rusia în Regiunea Mării Negre, pe cea cu Iranul, în primă fază, în lumea musulmană, ulterior cu Arabia Saudită şi Egiptul, în spaţiul sunnit. În plan intern, Turcia trebuie să balanseze problema gradului de islamizare şi modernitate, precum şi formula de simbioză între cele două, în contextul oferit de criză globală, combinată cu criza regională din lumea arabă, a eşecului (sau încheierii rolului) dictaturilor de dezvoltare şi susţinerilor externe, dar şi al asumării propriei sorţi în acest spaţiu. Rivalitatea şi construcţia profilului prin contrapunere cu Israelul va crea probleme de gestiune mergând de la rachete balistice „pierdute“ de „teroriști“ sau grupuri nedefinite către state terţe din Europa, de exemplu, până la subminarea Turciei de către minoritatea kurdă susţinută şi pregătită de Tel Aviv în formă neoficială, ca instrument de „domolire“ şi contrapondere pentru Ankara asertivă.

În Africa, procesul de cădere a dictatorilor, fărâmiţare şi prăbuşire statală, respectiv democratizare în sens electoral arab sau numibian va continua, cu un episod probabil chiar şi în Africa de Sud, în timp ce în America de Sud, Brazilia îşi va menţine poziţia însă populismul va păli, încetul cu încetul, la încheierea epocii Castro – Chavez – Morales.

India rămâne un actor interesant, care nu are capacitatea valorificării greutății specifice economice, demografice și militare din cauza diversității și a multiplelor probleme de îndiguire cu care se confruntă. Interdependențele multiple sunt atât de multe iar memoria și succesiunea post-colonială atât de grea încât, pe termen scurt și mediu, nu credem că India va reuși să aibă spațiul de libertate sau capacitatea de a ieși din **șahul etern** al alianțelor parțiale, secvențiale cu terțe state și rivalități, pe alte dimensiuni, cu aceleași state din regiune. Coerența și libertatea, chiar dacă se vor manifesta, nu pot face casă bună cu spiritualitatea contemplativă a indienilor pentru a le oferi suportul și detenta unei afirmări globale proporționale cu portanța și greutatea demografică pe care o dețin.

Japonia va rămâne un actor major al spațiului economic, menținând dimensiunea militară pentru propria apărare și pentru participările externe în operațiuni cu relevanță strategică și globală. Ascendentul simbolic în fața Chinei, prin efectul memoriei istorice, o face un aliat de neocolit la nivel global, deși relevanța și ambiția sa se rezumă la echilibrul regional și apărarea propriilor interese vitale.

Am lăsat, nu întâmplător, la final, Uniunea Europeană, sau varianta separată a statelor – puteri economice ce o compun. Acest lucru deoarece UE se află la răscruce și, din păcate, e cea mai expusă schimbărilor bruște și tectonice ce vor urma. Modelul federalist este pus, astăzi, sub semnul întrebării, și doar un șoc major, precum prăbușirea Greciei, prăbușirea statelor PIIGS și al Euro poate să determine revenirea către modelul comunitar sau chiar federal. Acest lucru nu înseamnă că UE nu rămâne un instrument, o structură ce poate fi utilizată pentru interesele naționale diverse în noul context, sau că va putea relua integrarea, eventual, pe termen mediu, după hiatusul individualist și ciclul interguvernamentalist actual, nesolidarizant și cu costuri fundamentale în poziționarea în cadrul competiției globale.

UE nu mai este superputere – dacă a fost vreodată – nici măcar pe dimensiune morală, a valorilor, a simbolisticii sau forței modelului, a *soft power*-ului, mai ales după abandonarea modelului de succes al anilor ’90 – 2000 al extinderii și integrării, care aducea noi piețe grupului de state europene contra unor formule de transformare instituțional-normativă a spațiilor noi absorbite, pe baza atracției naturale exercitate de UE și a doleanțelor acestor state. Unele politici comune vor rămâne, dar sigur nu imaginea sau aspirația de suprastat, fie el și Statele Unite ale Europei.

Soluțiile sunt căutate și astăzi, dar *leadership*-ul european este nesubstanțiat, împins la formalism și mecanicism birocratic, fără viziune și voință, fără consistență, aflat în plină criză structurală, de model, chestionat și de cetățenii europeni, ineficient și neperformant, cu productivitatea în domeniul ideilor și soluțiilor în declin accelerat. Formula se află tot în spațiul deciziei și viziunii politice, care trebuie să ofere un „mare târg“ la acest nivel, dublat de un *leadership* cu viziune care să aplice acordul politic cu forță și respon-

sabilitate – cu riscul unor schimbări dese de guverne –, şi cu mecanisme de implementare eficiente şi rapide.

Astfel, un „European bargaining" ar trebui să conţină o deschidere care să elimine şi „Europa cu două viteze" şi diferenţele Nord – Sud, precum şi diviziunea Noua – veche Europă, cu garanţii clare ale asumării responsabilităţilor militare şi de securitate integrat pe plan transatlantic; nu un nucleu dur care să exporte deciziile impunându-le la nivel european, ci o decizie eficace dar comună; nu cu politici ale Germaniei, ci ale Europei, un *deal* economic şi politic către Europa de Sud Est, cu componente care să soluţioneze în termeni clari, neechivoci, problemele de disparitate şi solidaritate şi cu garanţii concrete în relaţiile cu Rusia şi cu SUA.

Rusia trebuie să fie garantată ca suficient de slabă ca să nu ameninţe vecinii şi Europa de Est, fără pârghii excesive, ci din contra, ori cu formule reale de democratizare, ori cu o modernizare pe criterii de performanţă şi profesionalism, cu valori adăugate proprii, ori cu alte preocupări şi planuri integrante faţă de Occident, o Rusie suficient de puternică pentru a controla statul, regiunile, mafia, serviciile, terorismul şi islamismul ce se răspândeşte exploziv.

Bătălia care ar trebui dată, pe o asemenea formulă, ar fi una pentru eficacitate, competiţie, extensie a pieţelor, dar şi, la nivel de cetăţean, pentru timpul, bunăstarea, echilibrul vieţii oamenilor. Nu mai multă muncă, nu bogăţie, ci venituri suficiente şi ocupare echilibrată, ca preocupări ale oamenilor. Asistaţii sociali trebuie să aibă propria formulă de acces la muncă, la formule potrivite, să facă servicii de calitate pentru cei ocupaţi şi eficienţi, ca să le procure acestora timpul pentru a putea trăi, a forma şi crea familii, a-şi aloca timp pentru a consuma în domeniul turismului, culturii, spectacolelor, industriei loazirului.

Formula identificată trebuie să fie sancţionatorie pentru cei cu comportament excesiv, care să fie echilibrat prin impozite – munca, familia, timpul liber devin indispensabile inclusiv formulelor economice de succes. Bani vin de la industria loazirului, servicii, etc. Câştigăm din sănătate, iar resursele se duc către cercetarea pentru bolile cronice şi prelungirea vieţii active, prin echilibru creşte igiena vieţii, durata de viaţă şi, desigur, calitatea vieţii. Timpul alocat muncii, familiei, copiilor şi vacanţelor trebuie încurajat a fi repartizat în formă echilibrată.

Prin instrumentele impozitării şi al raportărilor la noua morală (reconsiderată şi relansată prin noi forme de suplinire şi reformare a structurilor religioase care au abdicat şi capotat, luând aceiaşi cale a capitalismului instituţionalizat mercantil) vor trebui sancţionaţi „workoholicii" şi leneşii, nepricepuţii care nu muncesc, şmenarii, hoţii, cei ce fac brusc mulţi bani din credulitatea celor din jur. Astfel, se poate crea o nouă piaţă şi spaţiu de cheltuire a veniturilor. La fel se poate identifica impozitarea mărfurilor de lux, supraimpozitate şi descurajate, ca orice exces, inclusiv reclama agresivă la produse proaste, ca şi cheltuielile şi proprietăţile exagerate. Le poate avea oricine îşi poate exercita libertatea, dar cu costuri enorme.

Un acord european pe bunăstare ar putea aduce și bani reutilizabili. Disputa majoră s-ar putea produce prin distrugerea consumerismului prin morală. Un asemenea proces limitează și Biserica și orice instituție ce acumulează bunuri prin excese. Reglarea efectelor negative, secundare, ale globalizării se poate face prin morală, muncă, viață, bunăstare, echilibru. Statul trebuie să-și asume tot mai mult un rol echilibrat, să-și manifeste intervenția exclusiv prin aceste coordonate.

Într-un asemenea context, de reașezare a regulilor prin „marea înțelegere europeană" și redesenarea priorităților, o asemenea decizie poate da naștere unei mari provocări Chinei, care după ce va încerca să se alinieze la nivel de economie, va suferi din apariția unui asemenea model pe plan politic și social, și riscă să fie obligată să se plieze pe regulile globale noi la confruntarea cu traiul bun și echilibrul. Modelul poate determina o formulă de reechilibrare a veniturilor din exporturi și piață internă, din cheltuieli proprii pentru veniturile statului și veniturile indivizilor.

O altă direcție de menținere a dezvoltării sustenabile și a găsirii noilor locuri de muncă, după extinderea la scară globală a modelului echilibrului și normalității, ar fi găsirea de noi produse și crearea de noi piețe, dar mai ales a noilor scopuri, noi ținte pentru produse și activitatea economică: educație, sănătate, cultură, turism, bunăstare în sensul timpului alocat echilibrat și pentru viață, pentru a trăi.

3. Conflictele secolului XXI

Pe această temă, dezvoltările sunt multiple și suficient de imprevizibile. În afara multiplicării actorilor și, firește, a tipologiilor de conflicte, pe termenul scurt spre mediu analizat, vom rămâne în realitatea menținerii suprapuse a tuturor categoriilor de conflicte vechi, istorice, cunoscute: cele de generația a doua – datând din perioada decolonizării și a Războiului Rece – cele de generația a doua și jumătate – „interetnice și religioase", din perioada de tranziție post-bipolarism, conflicte înghețate și separatiste – și la cele de generația a treia, conflicte globale, cu diferite tipologii de actori non-statali, cu alonjă, greutate specifică și capacitate de proiectare globală a acțiunilor.

Peste toate, se degajează tot mai mult alte tipuri de conflicte în spațiile noi de interes create – hrană, energie, accesul la tehnologie, coagularea identităților și grupurilor virtuale, a loialităților și noilor credințe, războaie *cyber* și alte categorii de conflicte de neanticipat și de negândit (*unthinkable*). Abordarea acestor categorii, în perioadă de tectonicitate crescută, în condiții de schimbări bruște de situații, suprapuneri de crize, efecte de antrenare multiple, hiper-relevanță a percepțiilor individuale și colective formate, nu face decât să complice situația la un nivel la care abordarea coerentă strategică nu ar trebui să vizeze **tipologia sau conflictul** ce urmează, cât **pregătirea și reacția** la orice tip de conflict, criză sau situație de *forcing* al înțelegerii, cunoașterii și deciziei.

Din acest punct de vedere, credem că domeniile conexe deciziei în criză trebuie investigate în termeni majori. Mai mult, pregătirea trebuie să vizeze decidenții în general, dar trebuie să ducă și la crearea expertizei mobile și flexibile care să poată ajuta, sprijini, în timp real, orice categorie de decident care ar fi implicat în gestionarea unor situații de această natură, la nivelul său.

Din punctul de vedere al României, zonele de interes rămân Balcanii de Vest – unde e necesară o revenire, în complexitatea implicațiilor existente – Regiunea Extinsă a Mării Negre – cu alonjă în Caucaz, Marea Caspică și Asia Centrală – dar și cu nuclee de cunoaștere în spațiul actorilor relevanți. Dacă resursele o permit, spațiul Orientului Mijlociu și al zonelor de resurse rare trebuie să fie o țintă de atins în cunoaștere și capacități, inclusiv prin cartografierea reală a elementelor proiectate de România în etapa funcționării ca și creuzet de formare a elitelor lumii a treia.

Spațiul virtual trebuie investigat metodic de către capabilități adecvate ale resurselor de securitate românești, ca și spațiul sociologic și al cercetărilor impactului contemporaneității și stresului globalizării asupra omului actual. Nu în ultimul rând, radicalizarea, extremismul, convertirea și alunecarea spre forme de control mental la distanță, eventual prin utilizarea grupurilor și rețelelor sociale cu identități variabile și loialități sau scopuri multiple trebuie să devină o preocupare generală și specializată.

8. SUMMIT-UL DE LA CHICAGO: UN NATO GLOBAL, ÎNTĂRIT ȘI SOLIDAR*

În perioada 20-21 mai 2012 a avut loc la Chicago summit-ul NATO, în prezența șefilor de stat sau guverne a peste 50 de țări și organizații internaționale. Summit-ul s-a derulat în 3 ședințe oficiale cu formate distincte – Consiliul Nord-Atlantic – 28 de state membre cu participarea Președintelui Consiliului European van Rompuy și al Președintelui Comisiei Europene, Jose Manuel Barroso; Formatul ISAF cu principalii contributori și state de tranzit pentru retragerea din teatru, cu participarea Contributorilor non-NATO ISAF, Afganistan, Japonia, Kazakhstan, Republica Kârgâză, Rusia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Secretarul General ONU, Președintele Consiliului European, Președintele Comisiei Europene, Președintele Băncii

* Părți ale acestui capitol au fost folosite, în varianta în limba engleză, în articolul *European Defense in the Age of Austerity: Meeting the EU Level of Ambitions*, în Turkish Policy Quarterly, Fall 2012, Vol. 11, No. 3, Istanbul, 2012, pp. 75-83. De asemenea o parte a fost publicată anterior ca Occasional Paper al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning sub numele de *Smart Defense: An Empowered and United NATO Playing a Strategic Role*, Occasional Paper, Vol. 5, nr. 10/2012, http://cpc-ew.ro/occasional_papers/vol5_10.pdf. Referințele la „smart defense" au fost utilizate și în cadrul conferinței internaționale a Academiei Naționale de Apărare și NATO PDD „Smart Defense", desfășurată la 31 decembrie 2012, în Aula Bibliotecii Centrale Universitare București.

Mondiale – şi formula NATO şi Partenerii relevanţi, de asemenea un format ad hoc, cu participarea şefilor de stat sau de guvern din Australia, Austria, Finlanda, Georgia, Japonia, Iordania, Republica Coreea, Maroc, Noua Zeelandă, Qatar, Suedia, Elveţia, Emiratele Arabe Unite. De asemenea, miniştrii Afacerilor Externe şi cei ai Apărării au avut formate distincte de reuniune şi teme specifice, de exemplu miniştrii de Externe s-au întâlnit cu omologii lor din cele 4 state partenere aspirante la admiterea în Alianţă – Bosnia şi Herţegovina, Georgia, Macedonia, Muntenegru.

La summit au fost adoptate 5 documente publice: Declaraţia Finală a Summit-ului NATO, Declaraţia Finală a Summit-ului NATO despre Afganistan, Declaraţia Summit-ului asupra Capabilităţilor de Apărare, Revista Posturii de Descurajare şi Apărare şi Liniile politice directoare ale contraterorismului.

Summit-urile NATO

Sunt reuniunile şefilor de state sau de Guverne ale ţărilor membre ale Alianţei în care sunt luate deciziile Alianţei. Au loc regulat, de principiu la 1 – 2 ani şi se desfăşoară în formate distincte şi cu reuniuni paralele ale miniştrilor de Externe şi miniştrilor Apărării. Adoptă un număr de documente publice şi altele care nu sunt destinate publicului, ci doar organismelor de lucru ale Alianţei.

Formate de reuniuni

NATO are câteva formate consacrate: Consiliul Nord-Atlantic – NAC, respectiv reuniunea şefilor de state sau de guverne; EAPC – formatul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic, summit-ul membrilor şi partenerilor Alianţei; formatul ISAF, introdus la summit-ul NATO de la Bucureşti, summit-ul statelor contributoare la operaţiunea NATO din Afganistan şi şefii instituţiilor neguvernamentale, a organizaţiilor internaţionale participante în această operaţiune.

Începând cu summit-ul NATO de la Praga, din 2002, pe baza Actului Fondator al relaţiei de parteneriat NATO-Rusia, a fost înfiinţat Consiliul NATO-Rusia care e un format special ce se întruneşte în cadrul summit-urilor sau în afara lor. De asemenea, cu aceeaşi ocazie a fost înfiinţată Comisia NATO-Ucraina, pe atunci aspirantă la integrarea în NATO, iar din anul 2009 Comisia NATO-Georgia. În general, formatele pot fi variabile, în funcţie de problematica abordată, cum e şi cazul formatelor de la actualul summit.

Documente adoptate

Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord se bazează pe câteva tipuri de documente. Este vorba mai întâi de Tratatul de la Washington, actul fondator

al Alianței, Tratatul Nord-Atlantic, încheiat la 4 aprilie 1949. El nu a fost modificat niciodată și s-a dovedit suficient de flexibil pentru a permite menținerea comunității de valori euro-atlantice, extinderea Alianței cu foști membri ai Pactului de la Varșovia și formulele de parteneriat ale Alianței (spre deosebire de sistemul de documente fondatoare ale UE).

NATO adoptă o dată la circa 10 ani un document fundamental numit Concept Strategic al Alianței, o strategie a NATO pentru un termen mediu, în general o decadă. Ultimul Concept Strategic a fost adoptat la summit-ul anterior de la Lisabona. Precedentul a fost adoptat la Summit-ul NATO de la Washington 1999, iar cel anterior la summit-ul de la Roma, 1992. Sunt documente programatice ce stabilesc direcțiile de dezvoltare ale Alianței pe o decadă.

Cel mai important document al fiecărui summit este Declarația Finală a summitului. Ea conține situația la zi și sarcinile organismelor executive ale Alianței, inclusiv a Comandamentelor Aliate, pe următorul interval până la următorul summit și consemnează evoluțiile Alianței.

În cazul reuniunilor Consiliului NATO-Rusia se adoptă documentele aferente NRC, respectiv o declarație comună a Consiliului, asumată de toate statele membre ale NATO și de Rusia. A fost cazul la Lisabona. Același tip de documente se pot adopta cu ocazia reuniunilor Comisiei NATO-Ucraina sau NATO-Georgia.

În principiu, Tratatul Nord-Atlantic statuează regulile, valorile comune ale statelor membre (paragrafele 1 și 10, ce menționează condițiile primirii de noi membri), modalitatea de acțiune a Alianței – apărarea comună (paragraf 5) și formatele de consultare pentru amenințările pe care le percep statele membre la adresa securității lor (paragraf 4), mecanismele de extindere a Alianței cu noi membri (paragraf 10), mecanismele de întărire a apărării comune (paragraf 3) și structura de conducere, Consiliul (paragraf 9) cu atribuțiile sale precum și limbile oficiale, franceza și engleza (paragraf 14).

Conceptul Strategic este realizat potrivit unei Strategii de Securitate clasice, respectiv face o evaluare succintă a mediului de securitate și evoluțiilor ultimului deceniu, de la ultimul Concept Strategic, stabilește amenințările percepute de către statele membre și asumate de către Alianță, nivelul de ambiție al Alianței, și principalele misiuni prevăzute pentru NATO. Este ceea ce a făcut Alianța la Lisabona.

Era deci normal ca, la summit-ul NATO de la Chicago, să fie făcut pasul următor, respectiv să fie stabilite de către Consiliul Nord-Atlantic Postura de Apărare a Alianței – adică componentele strategiei militare a NATO, de Descurajare și de Apărare, într-o revistă a acestor doi piloni, precum și introducerea celui de-al treilea pilon nou, Apărarea Antirachetă și legătura dintre cei trei. În fine, tot actualul Summit de la Chicago a trebuit să adopte documentul vizând Capabilitățile Alianței, respectiv categoriile de armamente și trupe, tehnologii militare și structuri de comandă necesare îndeplinirii misiunilor stabilite de către Conceptul Strategic și obiectivelor generale ale Alianței,

de protejare a teritoriului şi cetăţenilor statelor Alianţei, potrivit Tratatului de la Washington.

Soluţii novatoare

NATO a reuşit să consemneze, cu ocazia summit-ului de la Chicago, un număr de elemente de continuitate ale Alianţei, dar să introducă şi elemente noi, novatoare, cu scopul de a realiza obiectivele NATO şi de a îndeplini misiunile Alianţei. Astfel, până la acest summit, capacitatea Apărării Alianţei sporea prin introducerea de noi tehnologii şi noi capabilităţi ale Alianţei, ale membrilor săi, prin extinderea cu noi membri ce aduceau valoare adăugată, în baza politicii uşilor deschise, prin adăugarea de capabilităţi oferite de partenerii Alianţei care participau la misiunile NATO.

Anul acesta, trei au fost direcţiile de dezvoltare ale capacităţilor organizaţiei: Apărarea Antirachetă, Smart Defense şi Sistemul de Parteneriate ale Alianţei. Adoptarea lor şi modul de aplicare deschide şi calea spre identificarea de direcţiile de dezvoltare a NATO ca actor în sistemul internaţional al viitorului. Aceste dezvoltări permit să afirmăm că deja după Chicago vorbim despre un nou NATO, mai capabil, mai solidar şi mai puternic, cu o relevanţă globală în creştere şi cu capacitatea de a interveni oriunde în lume unde se precizează o ameninţare directă la adresa propriului teritoriu şi a propriei populaţii.

Apărarea Antirachetă

Alianţa a introdus un al treilea pilon în postura sa de Apărare. Dacă până astăzi se baza pe doi piloni – **descurajarea nucleară**, care era destinată componentelor nucleare din arsenalele altor actori internaţionali, dar şi descurajării oricărui atac convenţional asupra Alianţei – şi **Apărarea convenţională** – capabilităţi suficiente pentru a apăra teritoriul Alianţei şi a conduce misiunile stabilite în afara teritoriului aliat, de *crisis management* sau de combatere a ameninţărilor la distanţă strategică – începând cu summit-ul NATO de la Chicago s-a adăugat un al treilea pilon, **Apărarea Antirachetă**. El are scopul de a proteja teritoriul Alianţei şi cetăţenii statelor membre de ameninţarea rachetelor balistice pe care şi le doresc sau şi le-au procurat un număr mare de actori statali şi non statali.

Declaraţia finală[1] insistă pe acest al treilea pilon pe parcursul a nu mai puţin de 5 paragrafe, 58 – 62, acolo unde se raportează la Conceptul Strategic de la Lisabona[2], care trasa sarcina apărării colective a Alianţei împotriva acestor ameninţări (paragraful 58). Se menţionează caracterul pur defensiv al acestei capabilităţi şi faptul că ea nu înlocuieşte descurajarea nucleară, atât timp cât există arme nucleare în lume, deşi scopul este reducerea lor (paragraful 59). Se anunţă dobândirea capacităţii interimare de apărare anti-ra-

chetă (paragraful 60), oferind maximum de acoperire cu mijloacele existente în prezent, prin extinderea scutului din teatru, care exista pentru protejarea forțelor desfășurate. Se introduc reguli de angajare ce mențin controlul politic asupra capabilității militare dar și eficacitatea intervenției de scurtă durată în cazuri de atac cu rachete balistice (paragraful 61) și se reafirmă deschiderea către discutarea subiectului și către cooperarea cu Rusia, fără a aduce atingere eficienței, dar cu toată transparența necesară, fiind invocat și exercițiul comun deja desfășurat la sfârșitul lunii martie cu Federația Rusă și principiile de cooperare în Centrul comun de schimb de date și Centrul comun de planificare din Germania. Se reafirmă caracterul defensiv și neorientat împotriva Rusiei – garanții politice oferite de Alianță Moscovei – și se subliniază regretul NATO pentru o serie de afirmații ale oficialilor ruși vizând posibile acțiuni asupra componentelor scutului antirachetă, afirmându-se deschiderea spre cooperare viitoare. Aceasta este îndreptată către terți parteneri, cu formule de negociere de la caz la caz.

Apărarea Antirachetă a fost o componentă prognozată și anunțată ca perspectivă în Conceptul Strategic al NATO de la Lisabona[3] și se regăsește la paragraful 19 (în care se stipulează nevoia unei capabilități care să apere Alianța de amenințarea rachetelor balistice și de opțiunea de a coopera cu Rusia și alți parteneri pentru aceasta) și în paragraful 34, la Parteneriate, acolo unde se menționează deschiderea spre negociere și cooperare cu Rusia. Firește că subiectul este menționat și în Declarația privind Capabilitățile de Apărare ale NATO spre Forța NATO 2020[4], la paragraful 1, acolo unde este reafirmată declararea capacității interimare a scutului antirachetă al Alianței.

Însă cea mai largă descriere a subiectului Apărării Antirachetă este regăsită în documentul ce privește Revista Posturii de Apărare și Descurajare a Alianței, care încadrează noua capabilitate ca al treilea pilon alături de forțele convenționale de Apărare și de cele nucleare de descurajare (paragraful 8) și rezervă titlul IV, despre contribuția Apărării Antirachetă, și paragrafele 18-21 cu descrierea completă a noului proiect.

Dar **chiar din modul de definire și de dezvoltate**, Apărarea Antirachetă se dovedește a fi și un proiect de smart defense, nu numai cel de-al treilea pilon de apărare și descurajare al NATO.

Smart Defense

Poate cea mai interesantă contribuție pentru a crește capabilitățile Alianței în contextul crizei economice și al investițiilor reduse, mai ales la nivel european, în capabilități militare, este conceptul de **smart defense**. El a fost introdus și susținut de către Secretarul General al NATO[5] și presupune utilizarea în comun a unor capabilități prin achiziția acestora la nivelul Alianței, prin programe comune, fiind lansate primele 25 de astfel de programe ce ar trebui să acopere nevoile Alianței de capabilități.

Conceptul de ***smart defense*** este unul elaborat şi cu fundamente teoretice solide. El e înrudit cu cel de ***smart power***, introdus de Joseph Nye Jr.[6], după ce a constatat că formula de împărţire iniţială în ***hard power*** – puterea ce poate fi aplicată prin acţiune directă, fie ea militară, diplomatică sau de securitate – şi ***soft power*** – puterea simbolică, atractivitatea, influenţa cu baze culturale profunde – nu e tocmai una corectă, în sensul în care s-a demonstrat că un actor care nu deţine şi componenta *hard power*, de descurajare şi întărire a capacităţilor directe, îşi pierde treptat elementele şi influenţa *soft* prin prisma unor alterări ale imaginii, prin lipsă de coerenţă, criză de imagine, scădere de prestigiu datorat diferitelor evenimente interne sau externe, a unor decizii nefericite sau insuficient explicate la nivel internaţional. În acest sens, Joseph Nye Jr. a propus ideea unei combinaţii potrivite de instrumente *hard* şi *soft* care să fie utilizate concomitent într-un anumit caz sau altul, în funcţie de situaţie. Acest mix a fost denumit ***smart power***[7]. Pe acest fond şi din dorinţa de a obţine combinaţia optimă de instrumente pentru a atinge obiectivele alianţei, Secretarul General Anders Fogh Rasmussen a ales formula de ***smart defense*.**

Declaraţia summitului NATO de la Chicago menţionează conceptul de *smart defense* în două ipostaze. În primul rând, în paragraful 20, pentru a-l aşeza în format de complementaritate cu conceptul european de ***pooling and sharing***[8]. În plus, paragraful 56 remarcă un caz de *smart defense* pe care-l reprezintă poliţia aeriană în statele baltice, asigurată pe rând de membrii Alianţei.

Conceptul de ***smart defense*** nu se regăseşte, firesc, în conceptul Strategic al Alianţei, fiind elaborat după summit-ul NATO de la Lisabona şi fiind noutatea actualului summit. În schimb, conceptul este elaborat în detaliu în cadrul Declaraţiei privind Capabilităţile Alianţei[9], în paragrafele 7–9. Este vorba despre descrierea contribuţiei noului concept la dezvoltarea şi desfăşurarea de capabilităţi ale Alianţei, a relaţiei noilor capabilităţi cu statele suverane membre ale Alianţei. Aici se recunoaşte şi relevanţa conceptului de ***smart defense*** în schimbarea culturii de cooperare pentru dezvoltarea capabilităţilor critice pentru Alianţă, cu relevanţă majoră pentru întărirea legăturii transatlantice şi împărţirea echitabilă a costurilor apărării comune.

În fapt, conceptul de ***smart defense*** anunţă apariţia, în cadrul Alianţei, a unor capabilităţi comune, practic ale Alianţei – cum e şi cazul scutului antirachetă – şi pentru care utilizarea cărora plătesc statele membre, fie că e vorba despre ore şi distanţe de transport aerian, despre ore de antrenament al piloţilor, de mentenanţă a avioanelor sau de ore de pregătire a ofiţerilor de *intelligence* militar pentru operaţiuni în spaţii ostile. Este o inovaţie ce **anunţă o dezvoltare a consistenţei în sine** – fără ca utilizarea capabilităţilor să se facă fără acceptul Consiliului sau al statelor suverane în sine – şi **marchează un punct major de cotitură în dezvoltarea Alianţei, în consolidarea coeziunii, solidarităţii şi eficienţei NATO**.

Parteneriate

Alianța a reușit să dezvolte deja și să consolideze la Chicago un sistem larg de parteneriate. Astfel funcționează formatele consacrate ale relației cu statele partenere ale Alianței în cadrul Parteneriatului pentru Pace, cu propriile dezvoltări și parteneriate individuale, parteneriatul distinct cu Rusia, cu Ucraina și Georgia; **Dialogul mediteranean** cu statele Orientului Mijlociu și Africii de Nord; Parteneriatul cu statele Golfului în cadrul **Inițiativei de la Istanbul**; dar și **parteneriatul cu** așa-numiții **actori globali**, contributori la misiunile NATO – Australia, Noua Zeelandă, Coreea de Sud, Japonia etc. Pe lângă aceste instrumente, NATO a dezvoltat o adevărată **platformă de parteneriate globale,** un *hub* de parteneriate, în primul rând pe **baze bilaterale** cu terțe state. Cel mai recent parteneriat salutat este cel cu Mongolia. Se adaugă parteneriatele cu organizații internaționale – parteneriat strategic cu UE, parteneriat cu ONU, OSCE – și parteneriate cu categorii de actori cu altă cultură instituțională decât cea politico-militară, respectiv cu **organizații umanitare internaționale** – UNOCHA – și **organizații neguvernamentale**, cu **grupuri de reflecție** și cu **companii** de furnizori diverși și de contractori privați de securitate și apărare.

Această nouă capabilitate, de *hub* de parteneriate globale cu orice tip de actor, de integrator al dialogului intercultural, inter-instituțional, reprezintă un atribut al NATO ce se regăsește în conceptul lansat de precedentul Secretar General al Alianței, Jaap de Hoop Scheffer, în formula de ***comprehensive approach***[10]. Această capabilitate se regăsește în continuare în documentele Alianței, fiind valorificată din plin astăzi.

Conceptul de ***comprehensive approach*** provine, la rândul său, din teoria relațiilor internaționale și desemnează două realități. Mai întâi nevoia și susținerea mutuală a proceselor de încetare a focului, acord, normalizare, negociere, reconciliere și, totodată, posibilitatea de a trece simultan la toate aceste procese odată ce condițiile de securitate permit acest lucru în teatrul de operațiuni, potrivit modelului conflictelor lui Galtung[11]. În a doilea rând, este vorba despre colaborarea între diferitele instituții cu bază culturală distinctă ce se află într-un teatru de operații și efectuează toate aceste misiuni și acțiuni rezervate perioadei post-conflict, respectiv capacitatea de conlucrare a acestora, fie că este vorba de acțiunile Crucii Roșii, acțiuni umanitare, reconstrucție post-conflict sau construcție instituțională în teatru. Conceptul teoretic modelează realitatea introdusă prin apariția PRT-*Provincial Reconstruction Teams* în Afganistan și utilizarea modelului de acțiune concomitentă pe toate direcțiile și cu toate categoriile de actori.

Declarația finală a summitului NATO de la Chicago[12] recunoaște, în paragraful 5, importanța conceptului de ***comprehensive approach***, a îmbunătățirii aduse de aplicarea sa pentru guvernare și dezvoltare, pentru reconciliere și integrare și este reluat, în paragraful 18, angajamentul NATO de a coopera

cu ceilalți actori și de a lucra potrivit comandamentelor Conceptului Strategic aprobat la Lisabona în acest domeniu pentru stabilizare și reconciliere.

Conceptul Strategic al Alianței face referire la ***comprehensive approach*** în paragraful 21, vorbind despre lecțiile învățate din teatrele de operațiuni din Balcanii de Vest și Afganistan, care reclamă „necesitatea unei **abordări comprehensive politice, militare și civile**" pentru un management eficace al crizelor. La Chicago, conceptul este menționat în Declarația Summit-ului despre Afganistan (paragraful 7), fiind recunoscută importanța conceptului și îmbunătățirile aduse de aplicarea sa în domeniile guvernării și dezvoltării și se regăsește în documentul vizând politicile contra-teroriste ale Alianței, acolo unde conceptul este abordat în cadrul regulilor de angajament (paragraful 12), în contextul cooperării cu organizații internaționale și globale precum ONU, UE și OSCE, potrivit **Planului de Acțiuni pentru abordarea comprehensivă** (*comprehensive approach*), pentru a promova înțelegerea comună a fiecărui actor angajat în efortul global contra-terorist.

Problemele investițiilor în Apărare și metoda smart defense

Metoda *smart defense* este o formulă profundă de asumare a solidarității și de întărire a capabilităților Alianței, însă ea nu este un panaceu. Se orientează mai degrabă spre **eficientizarea modului de cheltuire** a resurselor și a **investițiilor în domeniul Apărării** și mai puțin aduce resurse noi în procesul de acoperire a deficitului de finanțare. Din acest punct de vedere, cred că se impune obligatoriu discutarea următoarelor puncte:

– **asumarea** de către statele Europene a **responsabilităților** ce le revin în formula de apărare și securitate euroatlantică. Aici nu doresc să plonjăm în dihotomia „europenii sunt de pe Venus, americanii sunt de pe Marte"[13], care s-a estompat într-o formă sensibilă de la lansarea ei, acum 10 ani, dar e natural ca **nivelul de ambiție** al Europei – de a se implica în problemele globale, de a juca un rol global –să se potrivească cu nivelul de asumare a responsabilităților ce-i revin atât la nivel regional cât și global. **Alocarea unor bugete apropiate de angajamentul informal de 2% din PIB** și **dirijarea sumelor către proiecte comune și capabilități de nișă care lipsesc Alianței** este obligatorie pentru a fi prezent în reorganizarea globală a lumii în perioada de turbulențe și tectonicitate excesivă pe care o traversăm și o vom travera ani întregi de aici înainte[14]. Trebuie să ne obișnuim cu această realitate.

– ***Smart defense*** oferă instrumente pentru această perspectivă, conceptul fiind mult mai evoluat decât cel european de ***pooling and sharing*** – mai degrabă mecanicist și se conturează în soluțiile oferite precum achizițiile în comun și punerea în comun a capabilităților – achiziționate sau preexistente; utilizarea în comun a infrastructurii de instruire și antrenament; dezvoltarea zonelor aferente noilor amenințări; punerea în comun a capabilităților logis-

tice şi de sprijin existente; pregătirea forţelor destinate participării la operaţii în comun, în centrele de excelenţă NATO; evitarea duplicării eforturilor.

Aici aş vrea să insist asupra **nevoii consolidării şi mai puternice a relaţiei tranasatlantice** şi **evitarea duplicărilor şi a rivalităţilor NATO-UE** prin **soluţionarea politică a diferenţelor Cipru-Turcia** sau convenirea unor reguli de angajament între cei doi actori care să evite blocajele reciproce.

Din cauza perioadei de criză economică la nivel european, a crizei datoriilor suverane, este natural să discutăm despre imposibilitatea creşterii bugetelor Apărării, ba chiar despre imposibilitatea menţinerii lor la acest nivel. De aceea devine imperios necesară **revizuirea nivelului de ambiţie** a fiecărei ţări în parte şi asumarea unui **nivel de risc mai crescut** pentru cetăţenii noştri, **compensând** totuşi **o creştere drastică a nivelului de risc** prin capabilităţile comune ale Alianţei care poate să preia o parte a acestui deficit prin **metoda *smart defense***.

O altă parte importantă a *smart defense* şi a nevoii de a obţine mai multă securitate cu aceleaşi costuri este reprezentată de impunerea nivelului şi sistemului de control al armelor la nivel mondial. Cu această investiţie, nivelul de încredere ar putea creşte, riscul ar putea fi redus şi perceput ca atare, iar nevoia de capabilităţi ar putea fi redusă în ceea ce priveşte anumite tipuri vechi de ameninţări, astfel încât investiţiile ar putea fi realocate pentru a combate aşa-numitele noi ameninţări şi cele emergente. Cu aceleaşi fonduri, nivelul de securitate ar putea creşte în aşa fel încât armele nucleare tactice şi rachetele balistice, ca şi forţele şi armele nucleare, să poată reintra sub un control potrivit mai ales în Europa. Dar sistemele de control vizează şi rachetele cu rază medie sau scurtă, ca şi armele convenţionale, deci exerciţiul START 3 şi tentativa de reducere mai departe a rachetelor balistice strategice trebuie dublată şi de celelalte componente ale unui sistem comprehensiv de control.

Smart defense şi not-so-smart defense

Nu în ultimul rând m-aş referi la un element a cărui importanţă se amplifică în ceea ce priveşte creşterea capacităţii de apărare comună a Alianţei şi eficientizarea cheltuielilor. Astfel, solidaritatea impune o conectare a acţiunilor şi transferurilor de armament şi tehnologie ale statelor membre ale Alianţei către terţi din afara NATO, corelat cu politica Alianţei şi planificarea apărării statelor de la frontierele acesteia.

Constatăm că soluţiile de moment pentru propria economie a unor ţări sau formule calificate drept „confidence building" între unele state membre NATO şi state din exteriorul Alianţei pot fi calificate ca făcând parte dintr-o formulă ***not-so-smart defense*.** Fiecare **livrare de capabilităţi** care ar putea, eventual, fi folosite împotriva statelor membre ale Alianţei[15] şi care afectează **planurile de contingenţă** ale acesteia pe diferite arealuri antrenează

nevoia compensării noilor dezechilibre cu o replanificare şi cu instalarea/achiziţionarea de noi capabilităţi de apărare care se asumă tot de către Alianţă.

Pornirile de **excepţionalism** ale unor membri NATO care **afectează gradul de securitate** a altor membri şi al Alianţei în întregimea sa sunt cu **efecte directe asupra nevoii de capabilităţi** sau asupra **asumării de către alte state din Alianţă**, de către cetăţenii lor, a **unui nivel de risc mult mai ridicat** până la compensarea dezechilibrelor create prin noi capabilităţi comune. Considerăm că aici Secretarul General trebui să-şi asume, **sub aceeaşi idee de *smart defense***, reglementarea strictă a exporturilor de tehnologie şi capabilităţi în afara statelor Alianţei, pentru a justifica şi consolida solidaritatea între statele aliate şi perspectiva Alianţei de a ieşi întărită din procesele de formare a capabilităţilor în orizontul anului 2020.

Nu ne putem asuma soluţionarea problemelor industriei naţionale de apărare în anumite state cu preţul plătit de alte state membre NATO/UE, de întreaga Alianţă sau cu asumarea unui nivel mai înalt de risc de către populaţiile statelor de frontieră. Acesta pare a fi cazul mai multor state UE şi am notat raporturile publice despre vânzări de capabilităţi către ţări terţe aflate în proximitatea graniţelor UE şi NATO precum: navele de asalt amfibiu de tip Mistral (Franţa), Centrul de pregătire militară (Germania), vehiculele blindate uşoare multirol Lynx (Italia) şi negocieri pentru posibila achiziţionare de echipament de luptă şi comunicaţii pentru infanterie şi vehicule blindate uşoare din Franţa, cât şi negocieri pentru Divizia de Eurocopter a Apărării Aeronautice Europene.

Evaluarea vânzărilor de armament şi a transferului de capabilitate, cât şi a transferului de tehnologie ar trebui realizat în cadrul unui mecanism de consultări politice referitor la **consecinţele unui asemenea transfer** de capabilităţi şi tehnologii moderne asupra nivelului de securitate a statelor membre UE/NATO şi asupra implicaţiilor pentru acele state şi pentru postura de apărare şi planurile de contingenţă NATO. Asta deoarece acele transferuri care par să rezolve problemele economice ale unei ţări ar putea implica costuri înalte pentru replanificarea şi achiziţionarea de capabilităţi pentru a contrabalansa încă o dată noua situaţie militară creată de acest tip de acţiuni.

Argumentele conform cărora acele transferuri ar putea dezvolta parteneriatele strategice cu ţări terţe, că acele ţări nu reprezintă o ameninţare militară pentru NATO, că acele transferuri nu alterează dinamicile regionale de securitate trebuie luate în considerare ca atare. Dacă destinaţia este reprezentată de o ţară care a creat deja un război deschis în vecinătatea sa, care vede NATO ca pe inamicul său principal în toate documentele sale programatice şi care a iniţiat o modernizare generală şi o extindere a prezenţei sale militare în locuri unde consimţământul ţării-gazdă nu poate fi observat, avem o problemă importantă care trebuie abordată şi de dragul solidarităţii şi al respectului pentru apărare în epoca austerităţii în Europa.

Realizările României la Summitul NATO de la Chicago, conform mandatului CSAT

Din punctul de vedere al deciziei strategice, România şi-a atins toate ţintele stabilite de către Şedinţa CSAT şi a obţinut toate elementele pe care şi le-a programat pentru acest summit. Din nou, s-a vădit poziţia privilegiată pe care o are ţara noastră în cadrul Alianţei, mult dincolo de greutatea sa strategică, a populaţiei şi teritoriului pe care îl reprezintă. Motivul acestei relevanţe vine din Parteneriatul Strategic cu Statele Unite, din acceptarea amplasării elementelor scutului antirachetă al NATO la Deveselu, din participarea cu trupe în misiunile externe ale Alianţei. Concret, România a obţinut următoarele formulări potrivite atât pentru Alianţă cât şi pentru ţara noastră însăşi, avantajată de întărirea relaţiei transatlantice şi de evitarea dublajelor între capabilităţile NATO şi ale UE.

1. Angajamentul din Afganistan:

– Paragraful 5 al Declaraţiei Summitului de la Chicago precizează obiectivul de a evita ca Afganistanul să mai devină vreodată un paradis pentru teroriştii care să ameninţe ţara, regiunea şi lumea întreagă.

– Paragraful 6 menţionează încheierea operaţiunilor de luptă şi predarea responsabilităţilor către trupele afgane până la sfârşitul lui 2014.

– Paragraful 8 menţionează angajamentele de sprijin pentru antrenament după anul 2014 şi trupe combatante pentru apărarea noilor misiuni NATO de antrenament şi sprijin, înfiinţate după încheierea operaţiunii ISAF din Afganistan.

2. Scutul antirachetă

– Paragraful 60 menţionează realizarea Capabilităţii Interimare a NATO pentru Apărare antirachetă – deci asumarea proiectului de către Alianţă şi apărarea teritoriului şi a cetăţenilor de ameninţarea rachetelor balistic, în timp ce paragraful 59 vorbeşte despre capacitatea pur defensivă a sistemului. Postura de Apărare a Alianţei menţionează Apărarea antirachetă ca al treilea pilon alături de capabilitatea nucleară de descurajare a Alianţei şi armele convenţionale.

3. Relevanţa Strategică a Mării Negre şi conflictele îngheţate

– paragraful 48 consemnează, ca o continuitatea începând cu summit-ul NATO de la Bucureşti, importanţa Mării Negre pentru securitatea Alianţei. Menţinerea regiunii noastre în prim planul Alianţei este în interesul României şi reprezintă o garanţie în plus de securitate pentru statul român;

– paragraful 49 al Declaraţiei Summitului face referire la preocuparea Alianţei pentru conflictele prelungite – conflictele îngheţate din Republica Moldova şi Caucazul de Sud;

– mai mult, o frază specială se referă la conflictul din Transnistria şi încurajarea de către Alianţă a abordării constructive în formatul 5+2;

– acelaşi paragraf vine să reafirme susţinerea Alianţei pentru suveranitatea, independenţa şi integritatea teritorială a Republicii Moldova, Georgiei, Azerbaidjanului şi Armeniei.

4. Balcanii de Vest şi regiunea Kosovo

– paragraful 12 din Declaraţia Finală menţionează importanta strategică a Balcanilor de Vest, a securităţii şi stabilităţii regiunii. De asemenea, el face referire directă la susţinerea pentru misiunea KFOR şi acţiunea acesteia imparţială, conform cu Rezoluţia 1244 a Consiliului de Securitate al ONU.

5. Relaţia dintre NATO şi UE

– paragraful 20 consemnează legătura de valori şi de interese strategice între NATO şi UE precum şi angajamentul ca Alianţa să lucreze cu Uniunea Europeană, conceptul de *smart defense* al Alianţei şi cel de *pooling and sharing* al UE urmând să susţină şi să se întărească reciproc.

6. Politica uşilor deschise

– deşi nu a fost un summit al Extinderii, Declaraţia finală consemnează în paragraful 25 politica „uşilor deschise“ a Alianţei şi angajamentul acesteia de integrare a partenerilor care aspiră să se alăture Alianţei, conform deciziilor adoptate la Bucureşti;

– o menţiune specială este rezervată în paragraful 29 pentru Georgia despre care se reafirmă că va deveni membru al Alianţei. Relevanţa reformelor şi progreselor sale, alături de contribuţia sa la misiunile NATO sunt menţionate în paragrafele 29 şi 30, ca şi apelul la Rusia de a reveni asupra recunoaşterii independenţei regiunilor Abhazia şi Osetia de Sud aparţinând Georgiei, în spiritul susţinerii integrităţii teritoriale a acestui stat de către Alianţă.

7. Tratatul CFE

– paragraful 63 al Declaraţiei finale a Summitului NATO de la Chicago menţionează în continuare interesul Alianţei pentru implementarea Tratatului Adaptat al Forţelor Convenţionale în Europa şi regimul de control al armelor convenţionale în Europa.

8. Noile ameninţări

– documentul final menţionează două componente ale noilor ameninţări care ne interesează direct. Este vorba despre referirea la atacurile cibernetice, în paragraful 49.

– de asemenea, NATO îşi asumă în continuare prin intermediul paragrafului 52, responsabilităţi în domeniul securităţii energetice, a aprovizionării cu energie, diversificării rutelor şi surselor de aprovizionare cu resurse energetice pe care le apreciază a fi de importanţă critică. NATO se va concentra pe

aspectele în care poate aduce o valoare adăugată, în special apărarea infrastructurii critice şi a rutelor de transport energetic. Consiliul a fost mandatat să producă noi rapoarte de progres în materie pentru viitorul summit NATO.

9. SUMMITUL NATO DE LA LISABONA – RELAȚIILE ALIANȚEI CU RUSIA*

Zbignew Brzezinski a numit-o „Marea Tablă de Şah", lumea interdependenţelor şi jocul minţii în care ruşii au deţinut trofeul de campioni de mai multe ori[16]. Nu este la fel de complicat, elaborat din punct de vedere strategic, nu e la fel de sofisticat şi nu necesită la fel de mult timp ca jocul chinezesc „Go"[17], dar cu siguranţă antrenează mintea unui strateg ca nici un alt joc occidental.

În această Tablă de Şah Globală, Summitul de la Lisabona a produs trei documente foarte importante ce includ de asemenea relaţia dintre Rusia şi Occident. Nu am regăsit niciunde, aşa cum a propus senatorul Lugar[18], respectiv aplicarea articolului 5 a Tratatului de la Washington în scopuri de securitate energetică şi în nici un moment nimeni nu a luat în considerare definirea securităţii energetice pe model american: acces liber la resurse iar în caz contrar, supravieţuirea statului şi îndeplinirea nevoilor economice şi de securitate este făcută prin asigurarea acestui deziderat prin mijloace militare.

Dar formularea găsită şi meticuloasa alegere a tuturor elementelor incluse în acele documente ne demonstrează faptul că ele sunt o adevărată capodoperă diplomatică. Este vorba de trei documente: Noul Concept Strategic al NATO[19], Declaraţia Finală a Summitului de la Lisabona[20] şi declaraţia comună în urma Consiliului NATO–Rusia[21], documente ce nu lasă loc de îndoială în legătură cu realităţile discutate în spatele uşilor închise.

Pentru dobândirea unei viziuni complete, ar trebui să analizăm interesele Rusiei şi pe cele ale NATO şi modalitatea în care acestea sunt abordate în recentele documente emise în urma Summitului NATO. Este evident că prima preocupare a Rusiei ar trebui să fie obţinerea unui drept de veto sau măcar a unei influenţe în problemele care „afectează securitatea Federaţiei Ruse", cum ar fi, în primul rând, extinderea NATO aproape de graniţele sale. Astfel, Noul Concept Strategic, a rezolvat această problemă într-o manieră teoretică, reafirmând prevederile Articolului 10 din Tratatul de la Washington[22] în ceea ce priveşte extinderea şi condiţiile de aderare la Alianţă, dar a mutat toate

---

* Materialul a apărut într-o formă similară sub titlul *Rolul NATO în arhitectura de securitate europeană,* în „NATO post-Lisabona şi provocările regionale", coordonatori Dan Dungaciu, Sanda Cincă, Editura Institutului de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale, Bucureşti, 2011, ISBN 978-973-7745-64-4, pp. 28-59. Prezentată la conferinţa internaţională „The New Challenges to Global Security. NATO's response" organizată de Carnegie Europe/NATO, Bruxelles, 28 noiembrie 2011.

relațiile cu terții implicați în astfel de procese, mult sub parteneriatul cu Rusia:

„*27. Extinderea NATO a contribuit substanțial la securitatea Aliaților; perspectivele viitoarelor extinderi și spiritul cooperării pentru securitate au adus stabilitate în Europa la o scară mai largă. Țelul nostru, de a avea o Europă unită și liberă și care să împărtășească un set de valori comune ar putea fi atins cel mai bine prin integrarea tuturor țărilor europene care doresc acest lucru, în structurile euro-atlantice.*

Ușa către aderarea la NATO rămâne deschisă pentru toate democrațiile europene care împărtășesc idealurile Alianței noastre, care sunt dispuse și capabile să-și asume responsabilitățile și obligațiile unui membru și acelora a căror aderare ar contribui la securitatea comună și la stabilitate.“[23]

După cum putem vedea, țelul unei Europe unite şi libere, împărtășind valori comune, este încă inclus în documentul strategic, la fel cum este inclusă și declarația că acesta ar fi susținut cel mai bine prin integrarea tuturor țărilor europene în structurile euro-atlantice, o declarație ce merge și în sensul calmării potențialelor neliniști ale noilor democrații precum și ale unora dintre statele membre care ar putea vedea în modalitatea de abordare a extinderii concesii făcute către Rusia, în ciuda angajamentelor anterioare în care se anunța că statele care nu sunt membre ar putea afecta activitatea NATO.

Legat de posibila aderare a Georgiei și Ucrainei la Alianță, Noul Concept Strategic așează aceste chestiuni în mijlocul capitolului rezervat parteneriatelor, după relațiile cu UE, ONU și Rusia, și reafirmă indirect angajamentele conform cărora ambele țări vor deveni membre ale NATO, făcând referință la prevederile Summitului de la București. De asemenea, este esențială această concesie făcută Rusiei:

„*(NATO va) continua și dezvolta parteneriatele cu Ucraina și Georgia în cadrul Comisiilor NATO – Ucraina și NATO – Georgia, în baza deciziei de la Summitul NATO de la București din 2008 și luând în considerare orientarea euro-atlantică sau aspirațiile fiecărei țări în parte*“.[24]

Declarația finală a Summitului NATO de la Lisabona este mult mai detaliată, fiind un document ale cărui scopuri se întind pe termen scurt. Aceasta recunoaște Georgiei și Ucrainei toate beneficiile și realizările lor în timp, dar începe să separe cele două țări. În cazul Georgiei, aderarea este afirmată formal, direct, pe când în cel al Ucrainei, textul se rezumă la menționarea angajamentelor de la București. Acest lucru dă un impuls important Tbilisi-ului din moment ce repune Georgia în peisajul integrării, după Macedonia – deja invitată să adere dar blocată de problema numelui, și Muntenegru – care are un plan anual de pre-aderare MAP unanim apreciat.

Vorbind despre uni-polaritatea deciziilor ce implică SUA și NATO, Rusia a primit importante avantaje prin intermediul Articolului 2 din principiile de bază, reafirmându-se rolul primar din Consiliul de Securitate al ONU – dar

nu un rol exclusiv, dacă condițiile Articolului 5 din Tratatul de la Washington și cele ale apărării comune sunt îndeplinite:

„*2. Statele membre NATO formează o comunitate de valori unică, dedicată principiilor libertății individuale, democrației, drepturilor omului și supremației legii. Alianța este ferm dedicată scopurilor și principiilor Cartei Națiunilor Unite și Tratatului de la Washington, care afirmă responsabilitatea primară a Consiliului de Securitate pentru menținerea păcii și securității internaționale.*“[25]

În același timp, soluții diplomatice și contextuale au fost găsite în cadrul declarației finale a Consiliului NATO – Rusia, afirmând în același timp voința unui „parteneriat strategic real cu Rusia“ în domeniile de „interes comun“ dar și aprofundarea CNR (Consiliul NATO – Rusia) cu participarea a „29 de parteneri egali“, următoarea frază afirmând că acesta este doar un for de consultări. Mai mult, în următorul paragraf, problemele de interes comun sunt discutate în CNR și chiar și „decizii comune și acțiuni comune“ ar putea fi luate în considerare.

„*Statele membre ale CNR sunt dedicate lucrului cu 29 de parteneri egali pentru a acoperi întregul potențial al Consiliului NATO – Rusia prin continuarea dezvoltării dialogului lor politic și cooperării practice bazate pe interesele lor comune. Subliniem faptul că CNR este un forum pentru dialog politic în toate momentele și pentru toate situațiile în care nu cădem de acord. Suntem hotărâți să ne folosim de mecanismul CNR pentru consultări, crearea de consens, cooperare, decizie comună și acțiune comună într-un spectru extins de probleme de securitate în zona euro-atlantică.*“[26]

Aceasta ar fi cea mai mare realizare pe care Rusia o primește prin prevederile celor trei documente aprobate la Summitul NATO de la Lisabona. În această direcție, NATO a făcut pași mari în ceea ce privește a doua deschidere către Rusia, după ce, la origine, inversase efectele suspendării relațiilor NATO – Rusia cu toate că Moscova nu a respectat angajamentele luate în acordul de încetare a focului ce a pus punct războiul ruso-georgian, ba mai mult, a recunoscut independența celor două regiuni separatiste georgiene – Abhazia și Osetia de Sud, în loc să lase loc deciziilor și acțiunilor comune. Este adevărat, în același timp, că documentele adoptate ridică pretenții de la Rusia în ceea ce privește acțiunea pentru sporirea încrederii care să fie pe măsura deschiderii demonstrate de Alianță.

Pe de altă parte, prevederile *hard* au fost enunțate în toate cele trei documente ca principii de bază și garanții pentru toate țările din zona euro-atlantică și nu doar pentru cele din cadrul Alianței. Această lista cuprinde șapte puncte:

– articolul 5 plus care conține și apărarea și angajarea comună fermă;

– principiul neutilizării forței sau amenințării cu folosirea acesteia;

– principiile suveranității, integrității teritoriale și independenței politice pentru toate statele regiunii euro-atlantice;

– Tratatul Forţelor Convenţionale în Europa, prevederile OSCE şi principiile de bază ale relaţiei cu Rusia;

– formulările pentru regiunile separatiste ale Georgiei;

– operaţiuni „în afara graniţelor“ şi misiuni de management al crizelor cu implicarea NATO în crize în afară graniţelor „atunci când acest lucru este posibil“;

– formulări legate de echilibrul rachetelor nucleare – retragerea armelor nucleare din Europa şi reducerea stocurilor de rachete nucleare cu rază scurtă – şi angajamentul pentru o lume fără arme nucleare.

În ceea ce priveşte **articolul 5**, în Conceptul Strategic a fost iterată o formulare mai tare a acestuia, care ar trebui să calmeze grijile aliaţilor în ceea ce priveşte posibilitatea de a schimba înţelesul prevederii centrale a apărării comune în NATO sau de a subordona misiunile de bază ale acestuia, resetării relaţiilor cu Rusia sau întâietăţii parteneriatului strategic cu aceasta asupra principalelor sarcini ale Alianţei.

„*a. Apărare colectivă. Membrii NATO se vor asista reciproc întotdeauna împotriva unui atac în concordanţă cu Articolul 5 din tratatul de la Washington. Acest angajament rămâne ferm şi obligatoriu. NATO va descuraja şi se va apăra împotriva oricărei ameninţări de agresiune şi împotriva provocărilor aduse securităţii fie că acestea ameninţă securitatea individuală a Aliaţilor sau a Alianţei ca un tot unitar.*“[27]

Alte garanţii importante au fost incluse şi în documentul cadru al principiilor relaţiei bilaterale cu Rusia în CNR, fiind aşezate înaintea articolelor ce tratează cooperarea bilaterală. Cel mai important este angajamentul de nefolosire a forţei şi ne-ameninţarea cu utilizarea forţei în toată zona euro-atlantică.

„*Statele membre ale CNR se abţin de la ameninţări de folosire a forţei una împotriva celeilalte precum şi împotriva oricărui altui stat, a suveranităţii, integrităţii teritoriale sau independenţei politice a acestuia, în orice manieră, neconformă cu Carta Naţiunilor Unite şi cu Declaraţia Principiilor pentru Conduita Relaţiilor între Statele Participante la Actul Final de la Helsinki*“.[28]

Reciprocitatea este de asemenea invocată, la fel cum este şi nevoia de a umple golurile din cadrul procesului de construire a încrederii şi de a compensa nerespectarea tratatelor semnate anterior sau denunţarea lor unilaterală nu doar la nivel declarativ, ci şi la nivel de acţiuni, confirmând astfel deschiderea şi seriozitatea angajamentelor luate de Rusia în această relaţie.

De asemenea, se poate observa, în acelaşi articol, susţinerea de către toţi membrii CNR a suveranităţii, integrităţii teritoriale şi independenţei politice a tuturor statelor din regiunea euro-atlantică, nu doar a celor aliate. Aici este inclusă şi Georgia, ale cărei astfel de drepturi au fost încălcate de Rusia în 2008, fapt ce rămâne un element controversat în dialogul dintre Moscova şi NATO.

În cadrul documentului se reafirmă principiile şi valorile de bază, precum şi prevederile altor câtorva documente ce reprezintă fundamente pentru relaţia dintre NATO şi Rusia, inclusiv cele încălcate de Moscova în momentul ocupării regiunilor separatiste georgiene, schimbării graniţelor Georgiei şi recunoaşterea independenţei celor două provincii. Declaraţia comună a statelor membre ale CNR afirmă:

„*Am reafirmat toate scopurile, principiile şi angajamentele menţionate în Actul Fundamental, Declaraţia de la Roma şi Carta pentru Securitate Europeană a OSCE din 1999, inclusiv „Platforma pentru Securitate prin Cooperare" şi am recunoscut că securitatea tuturor statelor din comunitatea euro-atlantică este indivizibilă şi că securitatea NATO şi cea a Rusiei sunt interconectate.*"[29]

În declaraţia finală a summitului NATO de la Lisabona, principiile OSCE precum şi acordurile legate de Tratatul Forţelor Convenţionale din Europa (FCE), sunt menţionate ca puncte de referinţă dar şi ca principii de bază, inclusiv „consimţământul statului gazdă" în ceea ce priveşte staţionarea trupelor străine pe teritoriul unei ţări din zonă euro-atlantică:

„*12. Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE) este o organizaţie de securitate regională importantă şi un forum pentru dialog pe chestiuni relevante a securităţii euro-atlantice după cum s-a demonstrat în cadrul Procesului Corfu. Cuprinzând dimensiunile politic/militar, economic/mediu şi cea umană, OSCE joacă un rol important în promovarea securităţii şi cooperării. Dorim îmbunătăţirea în continuare a cooperării Alianţei cu OSCE atât la nivel politic cât şi operaţional, în special în zonele cum ar fi prevenirea şi soluţionarea conflictelor, reconstrucţia post-conflict şi pentru abordarea noilor ameninţări. La celebrarea a 20 de ani de la semnarea Cartei de la Paris, aşteptăm Summitul OSCE de la Astana, Kazahstan pe 1-2 decembrie 2010.*

23. (...) Dorim să vedem un adevărat parteneriat strategic între NATO şi Rusia, şi vom acţiona în consecinţă aşteptând reciprocitate din partea Rusiei. Reafirmăm dedicaţia noastră pentru ţelurile, principiile şi angajamentele ce stau la baza CNR.

31. (...) Suntem dedicaţi controlului armelor convenţionale care asigură predictibilitate, transparenţă şi mijloacele de menţinere a armamentelor la cel mai scăzut nivel posibil pentru securitate. Vom lucra pentru a întări regimul controlului armelor convenţionale în Europa pe baza reciprocităţii, transparenţei şi consimţământului ţării gazdă."[30]

Cu toate că războiul ruso-georgian este menţionat doar ca principiu în Conceptul Strategic, Declaraţia finală dă curs îngrijorărilor Georgiei şi sancţionează urmările conflictului:

„*21. Reiterăm susţinerea noastră neîntreruptă faţă de integritatea teritorială şi suveranitatea Georgiei în cadrul graniţelor sale recunoscute internaţional. Încurajăm pe toţi participanţii discuţiilor de la Geneva să joace un rol constructiv în aceste discuţii şi să continue să lucreze îndea-*

proape cu OSCE, ONU și UE pentru a găsi o rezolvare pașnică a conflictului în teritoriul recunoscut internațional al Georgiei. Vom continua să solicităm Rusiei inversarea procesului de recunoaștere a regiunilor Abhazia și Osetia de Sud din Georgia ca state independente.

23. (...) Pe baza acestor fundamente solide, facem apel la Rusia să își îndeplinească angajamentele luate, în ceea ce privește Georgia, după cum au fost ele mediate de Uniunea Europeană pe 12 august și 8 septembrie 2008."[31]

Un alt pas important făcut în cadrul Alianței este îmbrățișarea unor noi tipuri de misiuni, cele de management al crizelor, cu implicarea „dincolo de frontiere" și chiar cu posibilitatea de implicare a NATO în conflictele din vecinătate „atunci când este posibil". Spre exemplu, în Conceptul Strategic, la capitolul rezervat Misiunii Centrale a Alianței, se stipulează:

„*4. b. Managementul Crizelor. NATO are un set de politici unice și robuste și capabilitățile militare necesare pentru a aborda întreaga paletă a crizelor ce apar înainte, în timpul și după conflicte. NATO va folosi activ un amestec propice al acelor instrumente politice și militare pentru a ajuta la gestionarea crizelor ce au potențialul de a afecta securitatea Alianței, în stadiul incipient, înainte ca acestea să se transforme în conflicte; și de a ajută la consolidarea stabilității în situațiile post-conflict unde acest lucru servește securității euro-atlantice.*

c. Securitate prin Cooperare. Alianța este afectată de, și poate afecta la rândul sau, evoluțiile politice și securitale dincolo de granițele sale.

11. Instabilitatea sau conflictul dincolo de granițele NATO poate reprezenta o amenințare directă la adresa securității Alianței, acestea incluzând și cultivarea extremismului, terorismului și activităților ilegale trans-naționale cum ar fi traficul de arme, narcotice și oameni.

20. Crizele și conflictele dincolo de granițelor NATO pot fi o amenințare directă la securitatea teritoriului și populației Alianței. De aceea, NATO se va implica, unde este posibil și unde este necesar, pentru a preveni crize, administra crize, stabiliza situațiile post-conflict și susține reconstrucția."[32]

Legând aceste misiuni de așteptata implicare a NATO în conflictele dincolo de granițe care amenință cetățenii Alianței, acest „acolo unde este posibil" în concordanță cu prevederile Declarației Finale ar putea deschide ușa pentru primul angajament de implicare al NATO în această formă de conflicte „dincolo de granițele sale", cu toate că alianța va susține în continuare formatul de negociere pentru rezolvarea conflictelor existente:

„*35. Bazându-ne pe viziunea unei zone euro-atlantice pacificate, persistența conflictelor regionale prelungite din Sudul Caucazului și Republica Moldova continuă să fie o problemă îngrijorătoare pentru Alianță. Facem apel la toate părțile să se implice constructiv și cu voință politică consolidată în soluționarea pașnică a conflictelor și să respecte formatul curent al negocierilor. Rămânem dedicați susținerii integrității teritoriale, inde-*

pendenței și suveranității Armeniei, Azerbaidjanului, Georgiei și Republicii Moldova, și vom continua, de asemenea, să susținem eforturile pentru dobândirea unei soluții pașnice a acestor conflicte regionale, luând în considerare principiile enunțate."[33]

O altă formulare interesantă este cea legată de dimensiunea nucleară și de voința de a avansa către o lume fără arme nucleare dar de a menține, în același timp, acele capabilități nucleare pentru descurajare atâta timp cât aceste arme există în lume. De asemenea, se discută și despre mutarea rachetelor ruse cu rază lungă din Europa și reducerea – dacă nu chiar distrugerea – depozitelor de rachete nucleare cu rază scurtă ale Rusiei din Europa. În Conceptul Strategic se afirmă că:

„*17. Descurajarea bazată pe un amestec potrivit între capabilități convenționale și nucleare rămâne un element-cheie al strategiei noastre generale. Circumstanțele în care orice folosire a armelor nucleare ar putea fi luată în considerare sunt extrem de rare. Atâta timp cât armele nucleare există, NATO va rămâne o alianță nucleară.*

26. (...)

• Suntem hotărâți să urmărim țelul unei lumi mai sigure pentru toți și să creăm condițiile pentru o lume fără arme nucleare, în concordanță cu țelurile Tratatului de Neproliferare Nucleară, într-o manieră care să promoveze stabilitatea internațională bazată pe principiul securității colective depline.

• Odată cu schimbările ce au avut loc în mediul de securitate de la sfârșitul Războiului Rece, am redus dramatic numărul armelor nucleare staționate în Europa precum și folosirea acestora în strategia NATO. Vom căuta crearea condițiilor pentru reducerea și pe viitor a numărului acestor arme.

• În cazul oricăror reduceri viitoare, țelul nostru ar trebui să fie consimțământul Rusiei de a mări gradul de transparență asupra armelor sale nucleare din Europa și relocarea acestora departe de teritoriile membrilor NATO. În continuarea acestor acțiuni, ar trebui să se ia în considerare neconcordanța cu marile stocuri de rachete nucleare de rază mică de acțiune ale Rusiei."[34]

În declarația comună de la finalul Consiliului NATO – Rusia se afirmă că:

„*Susținem cu tărie revitalizarea și modernizarea regimului armelor convenționale în Europa și suntem pregătiți să continuăm dialogul asupra controlului de armamente, dezarmare și neproliferare, chestiuni de interes pentru CNR. Salutăm încheierea Noului Tratat START și așteptăm ratificarea cât mai timpurie și intrarea în vigoare a acestuia.*

Suntem hotărâți să urmărim țelul unei lumi sigure pentru toți, condițiile pentru o lume fără arme nucleare, țelurile Tratatului de Neproliferare într-o lume care promoveze stabilitatea pe baza principiului securității colective depline."[35]

Dacă existau griji legate de cooperarea dintre NATO și Rusia pe problematica apărării anti-rachetă, cadrul acestei cooperări a fost trasat, potrivit prevederilor Declarației finale a summitului:

„*38. Vom continuă să explorăm oportunitățile pentru cooperarea cu Rusia în domeniul apărării împotriva atacurilor cu rachetă într-un spirit de reciprocitate, maximă transparență și încredere reciprocă. Reafirmăm disponibilitatea Alianței de a invita Rusia să participe la explorarea în comun a potențialului de conectare a sistemelor curente și viitoare în scopuri reciproc avantajoase.*

Eforturile NATO și SUA pentru apărare împotriva atacurilor cu rachete oferă cadrul pentru sporirea unor astfel de posibilități. De asemenea, suntem pregătiți să abordăm și alte state relevante în acest domeniu, pe baza îmbunătățirii transparenței și a încrederii și a creșterii eficienței misiunii de apărare împotrivă atacurilor cu rachetă.“[36]

Deci se vorbește despre schimb de informații, măsuri de sporire a încrederii, vizite şi inspecții bazate pe reciprocitate, nu se vorbește în schimb despre accesul la tehnologie sau transferul unei asemenea tehnologii către Rusia, despre dreptul de veto al Rusiei legat de locul în care componentele ar putea fi amplasate şi nici despre un loc al Moscovei în procesul de luare a deciziei legat de folosirea unei astfel de arme. Acest lucru se datorează, în principal, imperativelor de eficiență, fiind luat în considerare timpul scurt de reacție în cazul în care o rachetă ar fi lansată împotriva uneia dintre țările Aliate.

Libia și operațiunile NATO:

10. REÎNTOARCEREA DE LA VOLUNTARISM LA REGULILE CLASICE ALE DREPTULUI INTERNAȚIONAL*

Instrumente teoretice, metodologie și școli de gândire vizitate

Pentru a descrie fenomenele crizei arabe, am folosit o **abordare cognitiv-instituțională, de esență liberală**, în care se suprapun două curente de strictă actualitate şi cu impact major într-o epocă a mediatizării: **neo-instituționalismul** – gradul de instituționalizare, funcționarea reală a acestor instituții,

* Articol apărut în Revista UNAp, Impact Strategic, cu titlul *Libya and NATO's operations: the return from volumtarism to the classical rules of international law,* Strategic Impact, nr. 2[39]/2011, ISSN 1582-810X (ediție online), pp. 116 – 127, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/is39.swf, pp. 101-112. Varianta în limba engleză *Libya and NATO's operations: the return from volumtarism to the classical rules of international law,* Strategic Impact, No.2/2011, ISSN 1842-9904 (online edition) pp. 101-112, http://cssas.unap.ro/en/pdf_periodicals/si39.swf.

gradul de cuprindere a lor în raport cu societatea și capacitatea administrativă, de a transpune în viață, a planurilor elaborate și **revoluția cognitivă în psihologie** – respectiv noua „religie" a lumii în care percepția preia rolul dominant, nu rareori înlocuind realitatea și, în orice caz, influențând regimuri și decizii în lumea democratică și din ce în ce mai mult în lumea arabă.

Căci dacă democrație în sens occidental nu este – decât poate în câteva state ce au intrat pe un asemenea curs, cele mai probabile a se apropia fiind Marocul și Iordania, o **democrație electorală**, precum și o impunere a voinței majorității și un trend al incluziunii tuturor curentelor și influențelor în viața politică sigur vor domina regiunea MENA, așa cum o va face relevanța percepției publice formată prin media libere, internet și site-urile de socializare, generată de **creșterea rolului comunităților virtuale** în întreaga lume.

Dar poate mai important decât cursul real al evenimentelor devine **impactul acestora și semnificația lor în cursul relațiilor internaționale contemporane**, a tendințelor de evoluție a naturii acestora, într-o epocă a turbulențelor și tectonicității excesive contemporane. Căci războiul din Libia, operațiunile NATO și altele asociate au făcut referință la câteva teme fundamentale și concepte la modă în relațiile internaționale contemporane, de la **R2P – „responsability to protect"**, principiu fundamental regăsit al Națiunilor Unite, deși formulat într-o epocă în care lipsesc tot mai mult resursele și voința intervențiilor de această natură – la **intervențiile în scop umanitar**, conceptul la care a făcut recurs comunitatea internațională atunci când a luat în discuție situația din Libia.

Firește că în discuția de natură teoretică și în calmarea temerilor **rivalilor intervenționismului** de orice fel – în special Federația Rusă, China dar și Germania, de această dată, ca să nu mai vorbim despre conglomeratul tot mai solidar al țărilor BRIC/BRICS – a intrat și întrebarea celebră de ce Libia, cu readucerea în prim plan a războiului pentru resurse, respectiv pentru petrol. Însă dacă aici răspunsurile și disputa sunt clasice – nu ne interesează petrolul, aveam majoritatea contractelor, era simplu să faci afaceri cu un Gaddafi ultracunoscut decât cu un regim democratic instabil și impredictibil contra unor argumente de tipul aruncați în aer prețul petrolului, nouă ne convine că suntem producători, subminați creșterea economică globală în special în partea voastră de lume, reproșuri și argumente venite în special din partea Moscovei și Beijingului – devin de interes major pentru noi în special discuțiile de principiu și influențele gesturilor și soluțiilor îmbrățișate aici de comunitatea internațională asupra eșafodajului relațiilor internaționale în viitor.

Astfel, trebuie să considerăm concomitent cele trei etaje ale turnurilor din Hanoi relative la eșafodajul relațiilor internaționale contemporane: baza normativă, fundamente politice și aplicarea pe teren a conceptelor teoretice, de război în scopuri umanitare în cazul de față. Din acest punct de vedere, analiza noastră relevă o concluzie mai degrabă inedită, respectiv **revenirea de la voluntarism la regulile clasice ale dreptului internațional**, adică o trecere de la neo-conservatorismul lui Bush Jr, prin liberalismul internaționalist

al lui Obama la neo-realism politic conformist în SUA şi de la autoritarismul manifest revanşard din august 2008 şi revizionismul rus al planurilor noi de securitate europene şi implementare a eurasiatismului la un conformism voluntar aparent în cazul Moscovei.

Cât despre **Uniunea Europeană**, post-modernismul caracteristic construcţiei instituţionale i-a fost contrapus un **utilitarism neorealist bazat pe valori** – decurgând din nevoia reglementării crizelor financiare, a deficitelor bugetare dar şi din constatarea limitelor puterii reale *hard* ce nu mai dublează demult impresia puterii *soft* profesate de Bruxelles, chiar şi atunci când e vorba despre o revenire la promovarea valorilor fundamentale ale Uniunii, măcar şi în afara relaţiei cu Federaţia Rusă sau spaţiul său de interese – dar care se vădeşte amendabil imediat după episodul Libia tot prin prisma neorealismului conformist, atunci când constată, în realitate, lipsa capabilităţilor europene de a face faţă unui „război lung", chiar şi în vecinătatea sa.

1. Libia în zodia protestelor. De la manifestaţii paşnice la represiune, război civil şi intervenţie militară internaţională

1.1. Situaţia de pe teren

Pentru a putea intra în zodia analizei concrete a evenimentelor din Libia, trebuie să contatăm tot mai mult **imposibilitatea simplificării**, procedeu atât de util polarizării şi susţinerii unui conflict de către societăţile moderne, tocmai din cauza complexităţii inerente, asociate unui asemenea conflict. **Complexitatea** devine tot mai mult din corolar al situaţiilor de criză, un atribut din ce în ce mai greu de ignorat într-o lume ultramediatizată şi bazată pe percepţii.

Astfel, dacă la nivel global, marii experţi ai lumii amendează astăzi modelele economice cu mecansime de *feed-back* şi nuanţare bazată pe **percepţia publicului** – ce poate determina scăderi majore de încredere, modificări de comportament de consum, prăbuşiri teribile sau, din contra, creşteri de profituri ale unor companii sau altora – şi în domeniul crizelor internaţionale, al conflictelor violente, **percepţia vine să amendeze** aceleaşi realităţi şi să afecteze un determinism logic sau o decizie obţinută pe un lanţ cauzal optim.

Acest lucru a afectat, astfel, şi decizia în cazul Libiei, aşa cum unele state, România inclusiv, au stat în expectativă, considerând mai atent un segment sau altul al răspunsurilor de pe teren care să contureze realitatea, definirea problemei şi, evident, conturarea soluţiei optime.

Acest lucru deoarece în Libia am avut de a face cu **tipologii suprapuse de evenimente cu linii de demarcare extrem de fine** şi care reclamau arsenaluri de instrumente şi abordări de natură politică şi militară distincte, unele

radical diferite. De aici dificultatea de poziționare. Astfel, aveam de a face în Libia, înaintea declanșării protestelor de stradă influențate de situația din vecinătate și de lipsa de orizont a conducerii imobile de 42 de ani, cu **o mișcare de secesiune** în zona de Est, în Cyrenaica, față de Tripolitania, zona de Vest. Ea era determinată de memoria istorică a loviturii de stat a colonelului Muammar Gaddafi față de fostul rege, provenind din această regiune.

Însă secesionismul nu era perfect, existând și alte regiuni cu probleme în raport cu Muammar Gaddafi, date în special de **formulele de alianțe tribale**, între tribul său și alte triburi, care au lăsat în afara sau la periferia puterii alte triburi situate în alte regiuni, unele chiar de la frontiera cu Tunisia, altele situate fundamental în zona de Vest a Libiei, precum Misrata/Misurata. În această **geografie secesionistă** și situarea rezervelor de petrol a jucat un rol important, deși zona majoră de prelucrare a fost plasată de liderul libian în Vest iar resursele majoritare sunt mai degrabă în est, majoritatea aflându-se încă sub controlul său.

Tot înaintea izbucnirii mișcărilor de protest, Muammar Gaddafi era un bun aliat al Occidentului, al SUA, cu precădere, dar și al Franței, în **combaterea terorismului internațional**, mai exact a francizelor Al Qaeda, de data aceasta a Al Qaeda în Magrebul Islamic. Această luptă constantă, cu relevanță în Algeria, sudul Marocului, Sahara occidentală, Mali și Mauritania, a permis *leadership*-ului de la Tripoli să-și îmbunătățească dosarul pătat de susținerea mișcărilor teroriste mondiale, de favorizarea pregătirii diferitelor grupări pe teritoriul libian și de episodul Lokerbie, dar și de atacul la adresa soldaților americani dintr-o discotecă berlineză.

Mai mult, la dosarul său pozitiv a apărut dezvăluirea propriului program nuclear, renunțarea la dobândirea armei nucleare și expunerea programelor nucleare ale Iranului și a rețelei private a lui A. Q. Khan, celebrul părinte al armei nucleare pakistaneze. Acest rol în **combaterea proliferării nucleare globale** i-a adus punctele pozitive suplimentare și au contribuit și ele, la postura de lider frecventabil a lui Gaddafi în ultimii ani, dar și la înarmarea sa cu arme în special franceze.

De aici încolo intrăm în realitățile suprapuse generate de situația actuală din Libia, care a început cu **proteste de stradă pașnice**, de factură democratică, cu impact major și care amenințau să răstoarne pașnic regimul. Reacția a fost dură și a atras după sine un răspuns militar dar și convocarea mercenarilor[37] din cauza **scindării în sânul regimului** care a avut loc[38]. Unele categorii de forțe armate au ieșit de sub control, unii miniștri au părăsit corabia și au ales formula Consiliul Național de Tranziție (CNT) de la Bengazi, alții au dezertat în diferite capitale unde erau acreditați, iar această scindare a regimului a dat cel mai important impuls revoltelor și potențialului succes al lor. Acest fenomen a generat și recursul la mercenari veniți în special din Ciadul vecin și a declanșat represiunea violentă în stradă.

Peste toate, reacția violentă a regimului a determinat două fenomene: represiunea și retragerea manifestanților din stradă și atacul la depozitele de

armament, în special în zonele deja declarate ca asociate mişcării rebele, în zona de est. Aici un rol important l-a jucat, paradoxal, structura instituțională a Libiei, construită sub Gaddafi, **Jamahiria – societatea fără stat**, acolo unde Gaddafi are rolul de „lider spiritual și ghid“ și nu are o postură formală, nu deține o poziție în stat. Astfel, consiliile locale ale orașelor mari – separate de sute și mii de kilometri de șosea dreaptă, prin deșert, în câmp deschis – au putut prelua controlul complet și înarma civilii.

Astfel, într-o confirmare a geopoliticii clasice a lui Mckinder, ne aflăm într-o **fatalitate a geografiei care a impus structura politică a statului** unde ideea greșită a unui lider a și diminuat forța unui stat în favoarea administrațiilor locale, lucru favorizat și de organizarea tribală și de lipsa liantului statal în Libia. Mai grav, aceeași geografie a permis accesul la resursele inclusiv militare și la înarmarea civililor, moment de unde am putut vorbi despre **un război civil** în Libia.

Din păcate, toate aceste fenomene și evenimente se suprapun. Am avut în continuare manifestații de protest și represiuni, am avut lupte între autorități și rebeli, într-un război civil, avem în continuare tendințe separatiste, ale măcar unei părți a Consiliului de la Bengazi, așa cum am trecut la **formule de intervenție** cuantificate de ONU. **Suprapunerea acestor evenimente** a dat naștere și la reacțiile diferite – potențate de experiențele particulare – ale unor țări, ale instituțiilor internaționale și suprapunerea lor continuă să afecteze și unitatea de gândire și pe cea de acțiune a comunității internaționale.

1.2. Fundamentul normativ și voința politică manifestă

Dacă e să intrăm acum în zona bazei normative și a reacțiilor politice, putem vorbi în continuare de tensiunile dintre cele două nivele de manifestare. Am avut, astfel, **Rezoluția 1970**, al cărei efect era interzicerea livrărilor de arme – un embargou – dar și interzicerea intrării de mercenari în Libia, scopul fiind acela de a limita represiunea. La o lună, **Rezoluția 1973** a Consiliului de Securitate al ONU – votată cu abținerea Rusiei – pe baza propriilor jocuri[39], Chinei – din principiu, precum și a Germaniei – pentru a încununa scindările de opinii la nivel european[40], nu numai diferențele uzuale – a marcat atât nevoia introducerii unei zone de excluziune a zborurilor – „no flight zone“, pentru a proteja civilii de atacurile militare represive ale regimului, dar și „protejarea civililor cu toate mijloacele“ – articolul 4 al rezoluției – ca și interdicția „unei ocupații prin intrarea trupelor la sol“.

Baza normativă era, deci, stabilită: ne aflam în cadrul clasic al conceptului **responsabilității de a proteja** civili în zonă de război, protejare a lor față de represiunile unui regim abuziv, dar și al unei **intervenții cu caracter profund umanitar**, desprinsă din doctrina aferentă. Acest etaj al turnului de la Hanoi al eșafodajului relațiilor internaționale era complet, deși, după trecerea și explicitarea nivelului politic, vom vedea că nu pe deplin suficient.

La nivelul **deciziei şi voinţei politice manifeste**, evident că intră în discuţie elemente concrete ale relaţiilor bilaterale şi multilaterale ale Libiei cu comunitatea internaţională şi cu terţe state[41]. Astfel, decizia asupra faptului că **Gaddafi trebuie să plece** a devenit evidentă pe două niveluri, unul al portretului de context al schimbărilor din lumea arabă, care reclamă nevoia unei relansări a speranţei, a incluziunii în structurile de putere şi a unor forme democratice calchiate şi adaptate cât mai bine la orizontul specific al acestor state, pe de altă parte nevoia respectării Rezoluţiilor Consiliului de Securitate, în litera şi spiritul lor.

Autorizarea operaţiunilor comunităţii internaţionale a dat naştere la numeroase variante de acţiune. Mai întâi, s-a manifestat evident **voluntarismul unilateral,** în special al Franţei[42], dublat imediat de cel al Marii Britanii. Explicaţiile sunt diverse şi ţin de memoria istorică, respectiv de complexitatea relaţiilor Paris – Tripoli: de la eliberarea doctorului palestinian şi a asistentelor bulgare acuzate de infectarea copiilor libieni cu SIDA şi condamnaţi la moarte, de către fosta doamnă Sarkozy, în primul mandat prezidenţial, cu costurile respective nepublice asumate de Franţa; vizita cu fast şi amplasarea cortului lui Gaddafi pe Champs Elisees; livrările de arme şi tehnică plus *know how*, probabil în acelaşi preţ, pentru ca ulterior cererile Parisului să fie ignorate de Gaddafi, când a fost vorba de a renunţa la poziţia sa.

Atacurile imediate ale Franţei, după adoptarea rezoluţiei 1973, au demonstrat **interpretarea voluntaristă** a Parisului, el începând de la „protejarea civililor“ în Misrata şi fiefurile rebelilor, implicându-se direct într-un război civil, de partea rebelilor, după recunoaşterea unilaterală a Consiliului de la Bengazi drept „unic reprezentant al poporului libian“. Apoi atacurile asupra centrelor de comandă situate în sau în preajma reşedinţelor liderului libian au permis interpretarea acţiunilor ca dorinţa de a-l vâna pe Gaddafi. Aceste reacţii nu aveau nimic de a face cu spiritul Rezoluţiilor şi trădau voinţa politică contrară dreptului internaţional, fapt ce a determinat rezervele unor state europene şi membre ale NATO, dar mai ales reacţiile statelor arabe, ale Ligii Arabe şi Uniunii Africane. Gestul şi intervenţia Franţei au permis, însă, blocarea înfrângerii trupelor rebele de către Gaddafi şi a decimării opoziţiei, dar cu un preţ mare, asumat unilateral.

Franţei i s-a alăturat ca voinţă politică Marea Britanie, din raţiuni naţionale, cu o afacere Lokerbie ce a lăsat răni adânci încă nevindecate, dar cu **interpretări mai nuanţate** ale regulilor propuse normativ de Rezoluţiile Consiliului de Securitate. Marea Britanie a văzut oficial articolul 4 al Rezoluţiei 1973 ca permiţând livrarea de echipamente altele decât armele, ba chiar de arme defensive pentru rebeli, nefiind contrară – din cauza succesivităţii – interdicţiei livrărilor de arme formulată de Rezoluţia 1970. Mai mult, această ultimă rezoluţie nu interzice prezenţa trupelor pe teren, ci doar ocupaţia, astfel că grupuri de forţe speciale care să asigure consilierea militară şi tehnică, dar şi organizarea rebelilor, pot fi trimise, în virtutea acestei interpretări.

Chiar dacă acceptă cele două interpretări prin prisma opțiunilor deschise, Marea Britanie nu recurge la ele, deci nu livrează arme, nu a trimis trupe în sprijinul rebelilor[43], nu recunoaște formal dar dialoghează cu Consiliul Național de Tranziție (CNT) și îl sprijină prin consiliere, telecomunicații și materiale anexe. **Voința politică de înlăturare a lui Gaddafi** este prezentă, dar manifestarea este în limitele condițiilor Rezoluției 1973.

În fine, poziția cea mai așteptată a fost cea a Statelor Unite. În aceiași termeni – deși a discutat livrări de arme, consiliere și chiar posibilitatea intervenției pe teren – președintele Barack Obama a respins alternativele, pentru moment, rămânând la intervenția directă și rezolvarea problemei radarelor, apărării antiaeriene, a aerodromurilor și zonei de interdicție a zborurilor, mai nou autorizând și dronele înarmate în Libia[44], dar pasând responsabilitatea primordială europenilor și marșând pe transferul comenzii la NATO.

1.3. Problemele politice ale intervenției în Libia

Trei sunt **problemele intervenite la nivel politic**: una ține de relațiile dintre diferiții actori, în special SUA și cei europeni, și a partajării responsabilităților, cea de a doua de comandamentul legitim al operațiunilor și încadrarea strictă în limitele rezoluțiilor Consiliului de Securitate, iar a treia o chestiune internă ce ridică probleme privind potențialele livrări de arme pentru a reechilibra raportul de forțe. Astfel, SUA a fost retractilă și nedecisă la primul moment, refuzând un nou episod intervenționist, solicitat de europeni – în primul rând de Franța. Apoi a intervenit cu toată forța, rezolvând rapid problemele majore, pasând ulterior, în al treilea timp, responsabilitatea și comanda europenilor.

SUA a învățat din lecțiile Irakului și Afghanistanului, dar și lecțiile crizei. E bine să fii moralist și bine văzut în lume, ca apărător al valorilor, atunci când, dacă se întâmplă ceva la nivel mondial, strigi după SUA să intervină militar, dar o acuzi de unilateralism sau îi cer imperativ să te consulte când nu ai nici o contribuție pe teren sau nu-ți convine tema abordată. SUA nu mai doresc acest rol, au și costuri suplimentare, nu au declinat, în final, responsabilitățile globale, dar au pasat conducerea operațiunii europenilor[45]. Acest gest a avut drept relevanță și efect **implicarea majoră a europenilor** în operațiuni, împărțirea cheltuielilor, realizarea acestor costuri și **constatarea obiectivă a lipsei de capabilități**, motiv pentru SUA de a reclama respectarea angajamentului informal din cadrul NATO de alocare a 2% din PIB pentru domeniul militar.

Pasarea conducerii operațiunilor către NATO[46] a fost un gest politic consistent dar cu multe probleme, de două facturi: Franța și-a dorit independența operațiunilor și menținerea planului său voluntarist unilateral, nu subordonarea față de decizia NAC și respectarea strictă a regulilor din Rezoluția 1973, în timp ce Turcia a avut rezerve majore privind implicarea în intervenția din Libia – depășite imediat ce i s-a atribuit un rol și un comandament, cu relevanță majoră pentru impactul și legitimitatea acțiunii[47], mai ales prin ală-

turarea la efort a unui număr de 4 țări arabe. România a luptat pentru acest deznodământ care a permis reintrarea într-o zonă de normalitate și la nivel politic. Gestul acesta, de preluare a operațiunilor statelor individuale sub cupolă și comandament NATO, cu respectarea strictă a Rezoluțiilor Consiliului de Securitate, a reprezentat, de fapt, chintesența **revenirii de la tentația voluntarismului la respectarea regulilor dreptului internațional, respectiv la neorealism conformist**.

Cea de a treia problemă de natură politică, relativă la situația internă și evoluțiile din Libia de după proteste, vizează **livrările de arme**[48]. A devenit clar faptul că Al Qaeda din Magrebul Islamic a profitat de anarhia creată de proteste, respectiv de amorsarea războiului civil și a reușit să procure cantități importante de arme[49], pe care le-a depozitat, potrivit relatărilor, în special în Sahara Occidentală[50/51]. Aici se află inclusiv rachete sol-aer și ele pot afecta traficul aerian în regiunea Mării Mediterane[52], iar costurile unei asemenea imprudențe, de aprovizionare cu asemenea capabilități a Libiei, apoi de pierdere a lor prin atacarea depozitelor de armament[53], s-ar putea să coste în timp.

De altfel, s-a vehiculat faptul că alături de rebeli s-ar afla **luptători operativi Al Qaeda**, lucru respins de Consiliul de la Bengazi[54]. Cert este că înarmarea forțelor rebele crează această problemă majoră, a posibilității controlului utilizatorului final și al răspândirii armelor la civili, de unde rezervele comunității internaționale de natură politică, nu numai normativă, acolo unde există deja o linie de interpretare a lucrurilor.

Dacă normativ sunt asigurate bazele pentru opțiuni deschise în sprijinul rebelilor libieni iar politic problematica de natură complexă poate fi nuanțată și interpretată, poate cel mai relevant argument este dat de cel de-al treilea etaj al Turnului Hanoi, al eșafodajului relațiilor internaționale, respectiv aplicarea practică a perceptelor de natură teoretică și transpunerea în realitate a voinței politice manifestate. Aceasta dă **limitele substanțiale ale unei „intervenții imaculate“**, în strictă conformitate cu conceptul și limitele teoretice ale intervenției, chiar și în cazul unui război în scopuri umanitare.

2. Crimele împotriva umanității ca motivație a războiului, de la concept la aplicarea în practică: mandatul și tentația voluntarismului

Crimele împotriva umanității și **războaiele cu scop umanitar** nu sunt o categorie nouă. Deși eram obișnuiți cu războaie determinate de **interese** – autoritate sau resurse, sau de **ideologie** – religioasă sau secular, „binele“ descris pentru o societate sau alta pentru a dirija și coagula dorințele și pentru a polariza voințele, **războaiele în interes umanitar** au relevanța lor și prezența constantă în dreptul internațional, dar mai ales în practica recentă. Evident că puritatea unei motivații/cauze a războiului e discutabilă – și aici vor-

bindu-se despre resurse – în special prin prisma faptului că există numeroase situații similare unde nu există nici o intervenție.

Motivația lipsei de resurse pentru o intervenție, a costurilor majore în criză sau a absenței interesului comunităților statelor potente, cu capabilități, e greu de susținut, oricât ar fi de reală, pentru că ea atacă fundamental atât principiul solidarității umane, cât și pe cel al egalității de tratament a statelor. Abordările neorealiste contemporane arată, cinic, însă, realitatea acestor motivații.

2.1. Intervențiile umanitare în trecut

Genocidul și crimele împotriva umanității, ca motivație morală a intervenției militare, apar încă de la Kosovo, atunci când se dorea **curmarea și prevenirea unor noi suferințe umane** datorate conducerii legitim recunoscute a unui stat. Oprirea unui guvern, a unei autorități, de la comiterea crimelor în masă este un percept sancționat de ONU și cuprins în lista scurtă a **motivațiilor pentru intervențiile comunității internaționale**, cum e cazul și în Libia. Un caz clasic este intervenția trupelor militare americane în organizarea aeroportului din Haiti și a ajutorului umanitar sosit pe calea aerului, după ultimul cutremur devastator.

Am înregistrat și o alunecarea lină a sistemului, relațiilor și dreptului internațional, pe această linie, de la reguli împărtășite, dar încălcate, la voluntarism, forțarea regulilor și chiar la tentația revizionismului normativ. Putem vorbi astfel despre **diferite grade de voluntarism**, chiar **voluntarism vinovat și politică revizionistă**, în fapt, în cazuri precum intervenția din anii ’90 din Somalia, pentru prevenirea foametei și însoțirea convoaielor de ajutoare umanitare, sau de cea din Haiti, la eliminarea unui regim represiv și corupt ce crea suferințe propriei populații, mergând până la cea de a doua categorie, cu intervenția Federației Ruse în războiul ruso-georgian, din august 2008, pe o pseudo-intervenție la un genocid etnic, construită pe modelul Kosovo, pentru a rezolva o **problemă de ambiție și politică intervenționistă, revizionistă**, în raport cu granițele consemnate de OSCE.

Distincția clară ce se impune este cea între intervenția pe motive umanitare a unei a treia părți și misiunile de menținere a păcii. În al doilea caz este vorba despre observarea și menținerea unui acord între două părți, preexistent și supervizat cu forța armelor, în primul **neutralitatea și protejarea civililor și a victimelor**. De aici și complexitatea practicii la acest nivel.

Astfel, deja avem o linie foarte subțire, în cazul războiului din Libia, între manifestațiile pașnice, represiunea și dreptul civililor atacați de a se apăra, inclusiv prin atacarea depozitelor și procurarea de arme, dar de aici la război civil pasul este foarte mic, așa cum e o nuanță extrem de fină între **protejarea civililor** sau a celor oprimați și **intervenția în favoarea unei părți, într-un război civil**. **Complexitatea** are însă și o explicație procedurală, dar și una ce decurge din experiențe și sechele ale trecutului pe care le purtăm și astăzi și care alterează judecata în cazul acestor evenimente „la graniță“.

Astfel, crimele împotriva umanității și genocidurile cele mai celebre sunt aici spre a mărturisi, în practică, despre experiențele nefaste ale non-intervenției oportune și la timp, de la Holocaustul din al Doilea Război Mondial la genocidul din Ruanda sau de la Srebrenica, în Bosnia-Herzegovina (la ...) Nimeni nu a intervenit pentru **a preveni sau stopa atrocitățile**, fapt asumat de comunitatea internațională drept **un eșec moral**. De aici s-a născut fundamentul **intervenționismului pe motive umanitare** pentru a preveni asemenea carnagii.

2.2. Doctrina și limitările conceptuale ale „imaculatei intervenții"

În Sudan, de exemplu, la Darfur, avem de a face cu un președinte condamnat deja pentru genocid, care se sustrage pedepsei decise de un Tribunal al comunității internaționale **pe motiv că nu recunoaște această Curte Penală Internațională**, un gest de suveranitate națională. De aici și dificultățile practice de aplicare a acestor prevederi. De obicei, masacrul sau genocidul și represiunea se îndreaptă împotriva unei minorități ce se opune majorității ce dă legitimitatea alegerii prezidențiale – sau a tolerării regimului. Prevenirea măcelăririi minorității de către autoritatea legitimă presupune **contrapunerea principiului suveranității celui al dreptului de intervenție din motive umanitare**, de aici și dificultatea de a stabili, în mod teoretic, dar mai ales practic, liniile de demarcație clare, certe.

„**Imaculata intervenție**"[55], clamată de respectarea în litera și spiritul ei a regulilor și prevederilor documentelor normative ce autorizează intervenția umanitară, în realitate nu există. E și cazul prezent, în care Franța a manifestat **exces de zel și voluntarism excesiv**, are interese particulare pentru a forța debarcarea lui Gaddafi, în cadrul protejării populației civile, chiar înarmate și angajate într-un război civil, dar intervenția sa a protejat opoziția din orașele rebele de la măcelărire, în timp ce încetarea focului clamată de Gaddafi a fost o acoperire pentru continuarea atacurilor și a luptelor din interiorul orașelor, la adăpostul scuturilor umane ale diverșilor civili implicați în confruntări. De asemenea, dacă atacul și eliminarea lui Gaddafi interveneau, condamnarea nu mai era formulată pentru vânarea liderului libian, așa cum apare astăzi, când această operațiune a eșuat.

În acest context, merită menționate **limitele misiunilor NATO**, de la cea maritimă de aplicare a Rezoluției 1970, de blocare a traficului cu arme și a mercenarilor, la cea de aplicare a Rezoluției 1973, introducerea interdicției de zbor și protejarea cu orice scop a civililor. Evident că intervenția este și mai restrictivă în contextul ultimelor documente adoptate la summitul NATO de la Lisabona, 2010, acolo unde, în Noul Concept Strategic și în Documentul final al Summitului NATO – Rusia se reafirmă din nou principiul din Tratatul Atlanticului de Nord ce marchează **preeminența Rezoluțiilor ONU** și a Națiunilor Unite ca organizație chemată să răspundă de situația intervențiilor internaționale, **cu excepția notabilă a cazului apărării comune**, de articol 5, acolo unde Alianța își rezervă dreptul de a reacționa imediat, tot pe baza Chartei ONU, dar în auto-apărare sau împotriva unui agresor extern.

Reafirmarea acestor principii în 2010, în contextul resetării şi relansării relaţiilor cu Federaţia Rusă – motto-ul acestui summit – subliniază interesul Alianţei pentru respectarea, în litera şi spiritul său, a prevederilor internaţionale privind intervenţionismul, dar şi a mandatelor formulate de comunitatea internaţională şi asumate. Preluarea comenzii operaţiunilor în Libia de către NATO reprezintă, o subliniam mai sus, o înclinaţie spre conformism neorealist, dar **nu poate limita acţiunile Alianţei la nivelul „intervenţiei imaculate“**.

Cea mai clară motivaţie şi argumentaţie a acestui fapt e dată de situaţia din teren. Astfel, avem un caz aproape clar al interdicţiei de zbor, avem o formulă de protejare a zonelor civile rebele împotriva intervenţiei militare cu armament greu, însă acest fapt **nu protejează oraşele unde se desfăşoară lupte de gherilă urbană**[56] – unde intervenţia presupune victime colaterale civile – şi nici împotriva intervenţiilor directe ale trupelor fidele lui Gaddafi, eventual o armată neregulată, miliţii şi civili pro-Gaddafi înarmaţi cu arme uşoare. Tendinţa de a interveni şi în aceste cazuri a dus la probleme de atacuri la adresa insurgenţilor în tancuri sau maşini blindate sau în atacuri la adresa civililor bucuroşi, ce salutau cu focuri de armă trase în aer avioanele Alianţei.

În aceste condiţii, NATO se află în postura de a opta între **a asista pasiv la atacurile** din Misrata/Misurata, din interiorul oraşului[57], la represiuni asupra manifestaţiilor paşnice din Tripoli sau alte localităţi, sau la cucerirea, pas cu pas, a oraşelor rebele de către trupele şi miliţiile loiale lui Gaddafi – înarmate şi bine pregătite – şi **a interveni de o parte într-un război civil**, luptând împotriva lui Gaddafi direct, sau prin introducerea trupelor terestre[58]. Şi acest lucru din cauza faptului că maximum pe care-l poate aştepta astăzi NATO de la evoluţiile din teren în Libia este **o scindare a Libiei în două**, zona de Est rebelă şi cea de Vest loialistă[59], dar aici sustenabilitatea financiară a unui asemenea partaj şi a asigurării securităţii regiunii separatiste crează probleme majore, odată ce puţurile de petrol[60] sunt aşezate încă sub controlul autorităţilor libiene ale lui Gaddafi.

3. Perspectiva Libiei: o calea de ieșire

Perspectivele din Libia nu sunt neaparat simple de decelat astăzi, deoarece intervenţia este la început iar negocierile ce exclud menţinerea lui Gaddafi şi a familiei sale sau garanţii pentru aceştia au fost dublate de includerea, la şedinţa grupului de contact de la Doha, inclusiv participarea reprezentanţilor Consiliului Naţional de Tranziţie (CNT) de la Bengazi. Dar câteva lecţii învăţate de către comunitatea internaţională joacă un rol important în evoluţie.

Astfel, cazurile **retragerii premature şi eşecului** recunoscut cvasi-unanim în Somalia, cazul Irak 1, al „**afacerilor neterminate**“ ce au reclamat ulterior o nouă intervenţie împotriva lui Saddam Hussein, dar şi cazul Irak 2 şi Afghanistan, când intervenţia internaţională a căzut într-un „**război lung**“ cu

componentă de **„nation building“** sau „**state building**“, cel puțin, au marcat orice intervenție ulterioară a comunității internaționale.

Opțiunile sunt relativ anticipabile: fie se schimbă ceva în **natura și cursul războiului**, fie pe cale negociată există o retragere a actualelor autorități fără garanții directe angajate, fie se înregistrează un ***stand-off*** **consemnat** cât de curând pentru a nu irosi resursele. Alternativa este **războiul lung** pe care SUA l-a respins când a predat inițiativa și pe care Europa nu și-l permite pentru că nu are capabilități să-l poarte. Aceste alternative sunt reclamate deoarece rebelii nu par să aibă nici resursele, nici voința, nici cunoștințele, nici ideologia, nici liderii spre a-și duce la bun sfârșit războiul propriu[61] și **înlăturarea lui Gaddafi și a clanului său**, de aceea cer intervenții tot mai viguroase ale comunității internaționale, ba chiar intervenția pe teren pe care inițial o respinseseră vehement[62], în lipsa posibilităților, pe termen scurt și chiar mediu, de a-l învinge pe Gaddafi.

În aceste condiții, formulele la dispoziția comunității internaționale se situează de la **escaladarea graduală** a intervenției – cu introducerea a unor noi și noi elemente, de la operațiuni speciale, *training* și *state building* la nivelul rebelilor – până la **intervenție și culoare umanitare,** care să permită prezența trupelor pe teren, inclusiv cu angrenarea lor în separarea părților și apărarea unei părți „civile“, „reprimate“[63], fie o **intervenție cu depline puteri**, adică intervenția directă, cu toată forța și eliminarea regimului Gaddafi rapid.

Lecțiile învățate ale trecutului arată că prima variantă este puțin probabil a fi realizată, mai ales după **non-intervenționismul și abstinența** marcate de SUA, ba chiar respingerea livrărilor de arme și a altor operațiuni la sol din partea lui Barack Obama, care intră, cât de curând, în an electoral. A doua ar presupune, în actualul context al conformismului neo-realist, **o nouă rezoluție a Consiliului de Securitate** care să constate că Gaddafi nu a încetat focul, a continuat atacurile și reprimarea civililor[64] și trebuie eliminat, respectiv condamnat pentru crime împotriva umanității. Din păcate și această soluție are o **probabilitatea minimă** în a fi obținută, deci ar trebui ca cineva să fie suficient de iute și cu resurse suficient de mari ca să intervină brusc, scurt, asumându-și costurile gesturilor voluntariste, dar efectul e greu predictibil, mai mult, ar presupune o reală ruptură a populației de Gaddafi, lucru ce pare mai puțin evident în ultimele săptămâni. Nu excludem *de plano*, evident, nici rezultatul unor negocieri[65] care să marcheze retragerea liderului și a familiei sale, în condiții acceptabile.

Din păcate, nici un asemenea rezultat relativ rapid nu asigură **o succesiune solidă și clară** la conducerea țării. Aici lucrurile pot aluneca foarte repede în anarhie și lipsă de *leadership*, iar **o construcție de factură democratică** poate dura, deși e singura ce poate reclama deplina legitimitate. Însă realitatea curge, în orice caz, dacă nu neaparat pe direcția unui „război lung“, spre cea a asumării sarcinii **reconstrucției post-conflict și a *state building*-ului** în Libia, un lucru ce recompune drumul Golgotei străbătut în Irak, cel puțin, adică o prezență străină îndelungată pe teren, într-o formă sau alta, și asistență costisitoare pentru reforme.

Varianta aceasta pare a fi cea mai **bună, credibilă şi fezabilă,** odată ce Libia are resursele de petrol pentru a susține o asemenea intreprindere. Mai mult, este de reținut că, de la „**ipocrizia altruismului**“ ce a lansat campania, bazată pe diferite interese și motivații individuale, comunitatea internațională trebuie să-și redirecționeze eforturile spre **sarcina menținerii motivației internaționale pentru intervenție**. Odată acest pas satisfăcut, putem intra pe curba clasică a reconstrucției post-conflict și a unui eșafodaj democratic în Libia.

În concluzie, indiferent dacă ne situăm în siajul unui „**război lung**“, consumator de resurse, sau doar al **reconstrucției post-conflict**, cine a intrat în Libia o face pentru a rămâne, iar intervenția pe teren este indispensabilă, cu rezoluție a Consiliului de Securitate sau interpretarea și utilizarea celor curente. În orice caz, această pudibonderie nemaiîntâlnită în relațiile internaționale din ultimul deceniu, ce reclamă o sancțiune normativă internațională înaintea oricărui gest, arată clar **revenirea de la voluntarism la regulile clasice ale dreptului internațional**, cu efectele majore asupra modului în care se vor desena viitoarele relații internaționale, între politica de putere și respectarea formală a regulilor dreptului internațional, dar și tentația și tendința revizionistă de schimbare a lor și adaptare la idealurile proprii, intenție sortită eșecului în viitorul previzibil.

NOTE

1 Chicago Summit Declaration, 20 May 2012, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm?mode=pressrelease.
2 NATO Lisbon Strategic Concept, Active Engagement, Modern Defencehttp://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm?selectedLocale=en.
3 *Idem.*
4 S*ummit Declaration on Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020*, 20 mai 2012, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm?mode=pressrelease.
5 *Chicago Summit Declaration*, …
6 Joseph S. Nye Jr., *Descifrarea Conflictelor Internaționale. Teorie și istorie*/*Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*, Editura Antet, București, 2005.
7 Joseph S. Nye Jr., *Viitorul puterii/The Future of Power*, Polirom publishing House, Iași, 2012.
8 *Chicago Summit Declaration*, …
9 *Summit Declaration on Defence Capabilities*, …
10 NATO Lisbon *Strategic Concept, Active Engagement, Modern Defence*, …
11 Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, London, Sage, 1996.
12 *Summit Declaration on Defence Capabilities*, …
13 Robert Kagan, *Power and Wekness*, în Policy Review iunie-iulie 2002.
14 Tod Lindberg, *Mars and Venus, Ten Years Later*, Policy Review, April-May 2012, nr. 172, Special Edition.
15 Congressional Research Service, *Recent Sales of Military Equipment and Technology by European NATO Allies to Russia*, 26 April 2012, Memorandum to Senator Richard G.Lugar, President of the Foreign AffaIRS Committee of the Senate.
16 Zbignew Bryeyincki, *Marea tablă de șeh. Geopolitica lumilor secolului XXI*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.
17 Joc tradițional de strategie, de origine chineză.
18 Declarația centrală a Senator Richard Lugar, German Marshall Fund Conference, Riga, 2006, http:/ lugar.senate.gov/energy/press/speech/riga.cfp.

19 NATO Strategic Concept for the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Lisbon, 20 november 2010.
20 Lisbon Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon, Press Release (2010) 155, Issued on 20 Nov. 2010.
21 NATO–Russia Council Joint Statement at the meeting of the NATO–Russia Council held in Lisbon, 20 November 2010.
22 North Atlantic Treaty, 1949.
23 NATO Strategic Concept.
24 *Idem*.
25 *Idem*.
26 Declarația Comună a CNR.
27 *Idem*, Conceptul Strategic.
28 *Idem*, Declarația comună CNR.
29 *Idem*.
30 Declarația finală a summitului Lisabona.
31 *Idem*.
32 *Idem*, Conceptul Strategic NATO.
33 Declarația finală a summitului de la Lisabona.
34 *Idem*, Conceptul Strategic.
35 *Idem*, Declarația comună a CNR.
36 *Idem*, Declarația finală Lisabona.
37 „Outside the town of al-Aghela, residents told the author that nationals from Mali, Chad and Niger (from the northern Nigerién city of Agadez) had been imported to fight for the regime. These mercenaries were brought to the Libyan town of Sebha, the principal city of the Fezzan region, then transported to various fronts across the country.“ Derek Henry Flood, *Objective Sirte: Gains and Setbacks Among Libya's Rebel Forces,* Jamestown Foundation – March 9, 2011; „According to a witness who arrived behind rebel lines after escaping Ras Lanuf, Tripoli's soldiers consisted of three distinct groups: Professional soldiers and officers from Sirte and Tripoli who remained loyal to Qaddafi and feared persecution in a new, rebel-controlled Libya; Clans like the al-Ah'soun and Awlad Suleiman who had been press ganged into service having been told their families would suffer and they would be killed if they refused to fight; and the aforementioned mercenaries who had reportedly been trained to fight regional proxy wars against the regime's enemies du jour elsewhere in Africa.“ Derek Henry Flood, *Objective Sirte: Gains and Setbacks Among Libya's Rebel Forces*, Jamestown Foundation – March 9, 2011.
„Following the defection of two Libyan pilots to Malta at the start of the troubles, Qaddafi has reportedly outsourced aerial assaults on his subjects to Serbian and Syrian pilots.“ (http://af.reuters.com/article/commoditiesNews/idAFWEA675320110305).
38 Mike Rogers, președintele Comisiei pentru serviciile de informații din cadrul Camerei Reprezentanților, a salutat demisiile mai multor lideri ai regimului liderului libian Muammar Gaddafi, inclusiv cea a ministrului afacerilor externe, Moussa Koussa. (...) „*De fiecare dată când cineva demisionează din regimul din Gaddafi este o veste bună pentru rebeli și o veste bună pentru noi', a afirmat Rogers. Dar nu este suficient pentru a furniza arme Opoziție libiene, a mai susținut acesta.* (...)“.
39 Vladimir Socor*, Moscow Positioning To Exploit Libya Stalemate*, Eurasia Daily Monitor, April 18; Vladimir Socor, *Russia Unveils Political Objectives In Libya*, Eurasia Daily Monitor, April 18.
40 Philippe Wojazer, *European Disunity on Lybia*, Stratfor, March 12, 2011 | 1714 GMT.
41 Philippe Wojazer, *European Disunity on Lybia*, Stratfor, March 12, 2011 | 1714 GMT.
42 Ian O. Lesser, *Libya's revolution: Strategic stakes for transatlantic partners*, Transatlantic Trends, April, 2011.
43 „Premierul britanic David Cameron a declarat că NATO și aliații săi trebuie să își intensifice eforturile militare în Libia, dar nu trebuie să desfășoare trupe. Cameron a menționat că rezoluția Consiliului de Securitate al ONU interzice invazia terestră, adăugând că nici Marea Britanie, nici statele lumii și nici libienii nu doresc un astfel de scenariu.“, „BBC Scotland“, 21.4.2011.
44 „Președintele Statelor Unite, Barack Obama, a aprobat utilizarea de drone „Predator“ înarmate în Libia, a declarat secretarul american al Apărării, Robert Gates, la data de 21.4.2011“, *Robert Gates: SUA va utiliza drone „Predator“ în Libia*, „The New York Times“, 23 aprilie.

45 „Relațiile transatlantice sunt puse la încercare de refuzul SUA de a conduce operațiunile militare din Libia, oficialii la nivel internațional considerând acest conflict un semnal de alarmă pentru situația militară și politică a Europei. Marea Britanie și Franța încearcă să compenseze vidul lăsat de decizia Washingtonului de a se retrage din Libia, ambițiile militare ale Europei fiind puse astfel la încercare. La data de 05.4.2011, Pentagonul a anunțat că a efectuat aproximativ 1.600 de misiuni aeriene de la începutul operațiunilor, la 19.3.2011, și că nu se va mai implica în atacuri aeriene împotriva țintelor libiene. (...) Experții pe probleme de apărare susțin că decizia SUA are o semnificație pe termen lung, indicând faptul că UE nu se poate baza pe Washington pentru a asigura securitatea în cazul unor crize din vecinătatea sa. (...) Nicholas Burns, fost ambasador american la NATO, a afirmat că Washingtonul (...) a salutat conducerea franco-britanică în Libia. (...)“, Daniel Dombey, James Blitz, *Ambițiile militare ale Europei, puse la încercare de retragerea SUA din operațiunile din Libia*, „Financial Times“ (Marea Britanie) din 6.4.2011

46 Ian O. Lesser, *Libya's revolution: Strategic stakes for transatlantic partners*, Transatlantic Trends, April, 2011.

47 D. Cameron: „(...) *„Sunt bucuros să anunț astăzi că Turcia va avea un loc în Grupul Internațional de Contact, care va coordona politicile noastre în privința Libiei. Am convenit organizarea unei unități umanitare în Ankara pentru a răspunde nevoilor poporului libian*“, *Conferința de presă comună a premierului britanic, David Cameron, și a premierului turc, Recep Tayyip Erdogan*, „BBC World“ (Marea Britanie) din 31.3.2011, ora: 17:50

48 *The Problem with Arming the Libyan Rebels*, Stratfor, March 30, 2011 | 1957 GMT; R. T. Erdogan: „În ceea ce privește înarmarea rebelilor, suntem împotrivă. Nu suntem de acord cu această posibilitate (...). În opinia noastră, ar putea crea condiții favorabile terorismului și ar fi periculos. (...)“, *Conferința de presă comună a premierului britanic, David Cameron, și a premierului turc, Recep Tayyip Erdogan*, „BBC World“ (Marea Britanie) din 31.3.2011, ora: 17:50; „*Statele Unite nu au suficiente informații despre forțele rebele din Libia astfel încât să le înarmeze*, a declarat, la data de 03.4.2011, Mike Rogers, președintele Comisiei pentru serviciile de informații din cadrul Camerei Reprezentanților“, „CNN International“ (Statele Unite ale Americii) din 04.4.2011, ora: 16:00.

49 „*Rețeaua teroristă Al-Qaeda profită de conflictul din Libia pentru a obține arme, inclusiv rachete sol-aer, și le transportă la o fortăreață din nordul Mali*, a declarat pentru «Reuters» un oficial din cadrul forțelor de securitate algeriene, sub rezerva anonimatului. Oficialul algerian a precizat că un convoi format din 8 camioane a părăsit estul Libiei, trecând prin Ciad și Nigeria, ajungând apoi în nordul Mali, unde în ultimele zile au fost aduse arme. Potrivit sursei citate, printre armele transportate se află grenade antitanc de tip RPG-7 de fabricație rusească, mitraliere Kalașnikov, puști Kalașnikov, explozivi și muniție. Conform declarațiilor oficialului algerian, rețeaua Al-Qaeda din nordul Africii, cunoscută drept Al-Qaeda din Magrebul Islamic (AQMI), a reușit să obțină din Libia rachete sol-aer „Strela“ de fabricație rusească, cunoscute sub denumirea „NATO – SAM–7“. „*Câteva cazărmi militare au fost jefuite în estul Libiei, împreună cu depozitele lor de arme, iar membri ai AQMI nu se poate să nu fi profitat de această oportunitate*“, a afirmat oficialul algerian. Potrivit acestuia, Al-Qaeda profită de confuzia din rândul forțelor loiale lui Muammar Gaddafi și s-au infiltrat și în rândul rebelilor din estul Libiei. Rebelii neagă însă orice legătură cu Al-Qaeda., *Al-Qaeda profită de conflictul din Libia pentru a obține arme, afirmă un oficial Algerian*, Reuters, 4 aprilie 2011.

50 „(...) Insurecția din Libia îngrijorează din ce în ce mai mult Algeria și vecinii acesteia din Sahel, cu toții convinși că o bună parte din armamentul colonelului Muammar Gaddafi a ajuns de-acum în mâinile organizației Al-Qaeda din Maghrebul Islamic (AQMI). (...) «*Amenințarea este reală și nu este deloc exagerată*» a declarat Eric Denece, directorul Centrului francez de cercetări în domeniul Informațiilor (CF2R), care efectuează o misiune la Tripoli. Expertul refuză, pentru moment, să declare mai multe, așteptând publicarea, în aproximativ zece zile, a raportului misiunii, după o următoare vizită pe care o va efectua, la Benghazi, capitala insurgenților. (...)“, *Alertă în Sahel cu privire la Al-Qaeda*, „L'Orient – Le Jour“ (Liban) din 9.4.2011.

51 „Țările din regiunea Sahel, în frunte cu Algeria, lansează un semnal de alarmă cu privire la faptul că este posibil ca Al-Qaeda din Maghrebul Islamic (AQMI) să-și fi procurat din Libia arme grele, în special rachete sol-aer «Sam7». Într-un interviu acordat săptămânalului „Jeune Afrique“, premierul ciadian Idriss Deby a declarat că „extremiștii islamici au profitat de jefuirea arsenalelor din zonele rebele pentru a se aproviziona cu arme, inclusiv rachete sol-aer, pe care le-au transportat apoi ilegal în Sahara“. Astfel, după opinia președintelui Ciadului, AQMI este pe cale de a deveni

„o adevărată armată, cea mai bine echipată din regiune'. Ciadul, Mauritania și Algeria și-au întărit măsurile de securitate la frontiere pentru a putea controla mișcările teroriștilor care se deplasează din Libia către teritoriile lor. La rândul lor, forțele rebele din Benghazi au dezmințit mereu că ar exista infiltrări din partea Al-Qaeda în rândurile lor. (...)", Giampaolo Musumeci, *Libia, Al-Qaeda împotriva lui Gaddafi, întregul Sahel în stare de alarmă*, „Panorama" (Italia) din 11-17.4.2011.

52 Scott Stewart, *Will Libya Again Become the Arsenal of Terrorism?*, Stratfor, March 10, 2011 | 0952 GMT

53 „Serviciul Federal german de Informații (BND) se teme, în contextul conflictului din Libia, de o consolidare a organizației terorist-islamiste «Al-Qaeda din Maghrebul Islamic». Încă de acum se conturează posibilitatea ca «Al-Qaeda din Maghrebul Islamic» să se consolideze «*prin obținerea de arme – printre care și arme foarte moderne – din depozitele armatei*», a declarat președintele BND, Ernst Uhrlau, publicației 'Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung' („F.A.S."). (...) Uhrlau a avertizat, de asemenea, asupra posibilității ca instabilitatea de durată din Libia să îi favorizeze pe radicali. „*În situația unor conflicte similare războaielor civile și a unei ordini publice pe cale de dispariție se formează întotdeauna spații pentru elemente radicale*", a declarat Uhrlau. In plus, BND deține informații referitoare la faptul că membri ai organizației „Al-Qaeda" încearcă să se deplaseze din Afganistan și Pakistan în Libia, pentru a participa acolo la lupte împotriva regimului Gaddafi. Per ansamblu, rețeaua „Al-Qaeda" a fost surprinsă de revoltele din Africa de Nord, a afirmat Uhrlau.", *BND avertizează în privința unei consolidări a organizației „Al-Qaeda*", „Frankfurter Allgemeine Zeitung" (Germania), 23 aprilie.

54 Amiralul american James Stavridis, Comandantul suprem al forțelor NATO din Europa, a afirmat că, potrivit informațiilor secrete de săptămâna trecută, s-au semnalat doar „licăriri" ale unei prezențe Al-Qaeda în Libia, fără un rol semnificativ în revoltele din această țară. (...) *Al-Qaeda profită de conflictul din Libia pentru a obține arme, afirmă un oficial Algerian*, Reuters, 4 aprilie 2011.

55 Formulare și concept introdus și descris de George Friedman, *Immaculate Intervention: The Wars of Humanitarianism*, Stratfor, Stratfor, April 5, 2011 | 0849 GMT.

56 Derek Henry Flood, *After Ajdabiya: Libya's Under-Armed Rebels in Turmoil*, Jamestown Foundation – March 16, 2011, Derek Henry Flood, *Objective Sirte: Gains and Setbacks Among Libya's Rebel Forces*, Jamestown Foundation – March 9, 2011.

57 John Moore, *How a Libyan No-fly Zone Could Backfire*, Stratfor, March 8, 2011 | 1550 GMT

58 „Casa Albă a solicitat Pentagonului și Agenției Centrale de Informații să propună modalități în care Statele Unite ar putea intensifica măsurile de susținere a rebelilor libieni care luptă împotriva regimului lui Muammar Gaddafi, ce pot varia de la furnizarea de echipamente neletale, precum cele de comunicare, la posibile transferuri de armament la scară largă. Administrația SUA adoptă o poziție precaută, din cauza îndoielilor referitoare la capacitatea Opoziției libiene de a determina o schimbare a regimului de la Tripoli. Potrivit unui oficial din cadrul Armatei SUA, înarmarea rebelilor «reprezintă o posibilitate care a fost dezbătută», dar oficialii preferă să evite o decizie în acest sens. Pentagonul s-a opus vehement acestei idei. (...)", Adam Entous, Kieth Johnson, *SUA analizează posibilitatea adoptării de măsuri suplimentare în Libia*, „The Wall Street Journal" (Statele Unite ale Americii) din 04.4.2011.

59 *Idem*.

60 Andrew McGregor, *It Didn't Start This Way, But It's a War For Oil Now,* Jamestown Foundation – April 18, 2011.

61 Derek Henry Flood, *Special Report from Inside Libya: Assessing Libyan Rebel Forces*, Jamestown Foundation – March 3, 2011.

62 „Liderii rebeli care dețin controlul asupra orașului libian Misrata au solicitat intervenția de urgență a trupelor străine în regiune pentru a proteja cetățenii. Solicitarea este prima de acest gen din partea rebelilor libieni de la începutul războiului. „*Solicităm intervenția trupelor străine pentru a ne proteja cetățenii*", a declarat, la data de 19.4.2011, Nouri Abdallah Abdel Ati, membru al comisiei de conducere din Misrata. „*Avem nevoie de trupele ONU sau NATO în regiune. Acest demers nu va reprezenta o ocupație occidentală sau colonialism. Este necesar pentru a ne proteja cetățenii*", a adăugat acesta. (...), Charles Levinson, *Rebelii din Misrata solicită trupe străine*, „The Wall Street Journal" (Statele Unite ale Americii) din 20.4.2011.

63 „Datoria noastră, (...) potrivit Rezoluției 1.973 a Consiliului de Securitate al ONU, este să protejăm civilii, (...) nu să îl îndepărtăm pe Gadddafi de la putere prin forță. Dar este imposibil să ne imaginăm un viitor pozitiv pentru Libia, în contextul în care Gaddafi rămâne la putere. (...) Este

de neconceput ca o persoană care a încercat să își masacreze propriul popor să poată îndeplini un rol în viitorul Guvern.(...)", Barack Obama, David Cameron, Nicolas Sarkozy, *Vom continua atacurile până când Gaddafi pleacă*, „The Times" (Marea Britanie) din 15.4.2011.

64 *Idem*.

65 „(...) Alain Juppe, șeful diplomației franceze, a declarat că Grupul de contact privind Libia dorește să se îndrepte spre „*un armistițiu*" condiționat de o retragere a trupelor regimului libian *din orașele care au fost invadate*". „*Dorim să ne îndreptăm spre un armistițiu, dar cu condiția ca acesta să fie un armistițiu cu adevărat controlat, nu o simplă încetare a focurilor*", a spus Alain Juppe în timpul unei conferințe de presă, la sfârșitul unei reuniuni a Grupului de contact privind Libia. (...) De asemenea, Alain Juppe a declarat că Muammar Gaddafi trebuie să renunțe la putere în Libia. „*Obiectivul este foarte clar: Gaddafi trebuie să plece, dar este nevoie de o soluție politică*', a declarat ministrul francez. (...)", *Alain Juppe face referire la un armistițiu condiționat în Libia*, „Le Point" (Franța) din 14.4.2011.

BIBLIOGRAFIE
subcapitolele 9 și 10

Declarația centrală a Senator Richard Lugar, German Marshall Fund Conference, Riga, 2006, http:/lugar.senate.gov/energy/press/speech/riga.cfp;

Declarația Finală a summitului de la Riga 2006,www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm;

Declarația finală a summitului de la București, www.nato.int/cps/en/natolive/official_text_8443.htm;

Declarația Finală a Summitului de la www.nato.int/cps/en/nato.live/news_52838.htm

NATO 2020, Assured Security; Dynamic Engagement, Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO, 17 May 2010, www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf;

NATO Strategic Concept for the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Lisbon, 20 november 2010;

Lisbon Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon, Press Release (2010) 155, Issued on 20 Nov. 2010;

NATO–Russia Council Joint Statement at the meeting of the NATO–Russia Council held in Lisbon, 20 November 2010.

*

Derek Henry Flood, *Special Report from Inside Libya:Assessing Libyan Rebel Forces*, Jamestown Foundation – March 3, 201;

Derek Henry Flood, *After Ajdabiya: Libya's Under-Armed Rebels in Turmoil,* Jamestown Foundation – March 16, 201;

Derek Henry Flood, *Objective Sirte: Gains and Setbacks Among Libya's Rebel Forces*, Jamestown Foundation – March 9, 2011;

George Friedman, *Immaculate Intervention: The Wars of Humanitarianism, Stratfor*, Stratfor, April 5, 2011 | 0849 GMT;

George Friedman, The Libyan War of 2011, Stratfor, March 19, 2011 | 2333 GMT;

Andrew McGregor, *It Didn't Start This Way, But It's a War For Oil Now*, Jamestown Foundation – April 18, 2011;

John Moore, *How a Libyan No-fly Zone Could Backfire,* Stratfor, March 8, 2011 | 1550 GMT;

Ian O. Lesser, *Libya's revolution: Strategic stakes for transatlantic partners*, Transatlantic Trends, April, 2011;

Vladimir Socor, *Moscow Positioning To Exploit Libya Stalemate, Eurasia Daily Monitor,* April 18;

Vladimir Socor, *Russia Unveils Political Objectives In Libya*, Eurasia Daily Monitor, April 18;

Scott Stewart, *Will Libya Again Become the Arsenal of Terrorism?*, Stratfor, March 10, 2011 | 0952 GMT;

Philippe Wojazer, *European Disunity on Lybia*, Stratfor, March 12, 2011 | 1714 GMT;

Scott Stewart, *Libya's Terrorism Option*, Stratfor, March 23, 2011 | 1730 GMT;

Mahmud Turkia, *Libya Crisis: Implications of the Cease-Fire*, Stratfor, March 18, 2011 | 1413 GMT;

The Libyan Battle for Misurata: A Special Report, Stratfor, April 21, 2011;

The Problem with Arming the Libyan Rebels, Stratfor, March 30, 2011 | 1957 GMT;

Red Alert: Libyan Forces Approach Benghazi, Stratfor, March 19, 2011 | 1614 GMT.

Capitolul al 3-lea

REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE – CONCEPT STRATEGIC REGIONAL

11. „COMPLEXE DE SECURITATE ŞI CONCEPTE REGIONALE. REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE. INTEGRAREA INSTITUŢIONALĂ ŞI CAPACITATE ADMINISTRATIVĂ CA SOLUŢIE PENTRU SECURITATE REGIONALĂ"*

Studiile de securitate s-au dezvoltat, după al Doilea Război Mondial, datorită unor necesităţi de natură politică şi militară cât şi a influenţei dezbaterilor şi direcţilor de cercetare din alte ştiinţe sociale[1]. Direcţia de dezvoltare a pornit de la reflecţii asupra securităţii şi interesului naţional, cu inserţii interdisciplinare din domenii şi direcţii de dezbatere inedite, care au dus la apariţia unor idei şi concepte novatoare şi au contribuit la dezvoltarea disciplinei Studiilor de Securitate[2]. Modelele anterioare de explicaţii în domeniul Relaţiilor Internaţionale, Geopoliticii, Studiilor strategice nu reuşeau să explice raţiunea reacţiilor statelor mai mici, cu comportament nu neaparat global sau în logica bipolarităţii[3], aşa cum a făcut-o coborârea în regionalism şi găsirea logicii de acţiune la nivel regional, pe care a introdus-o noua disciplină.

SUA are şi astăzi politică globală, dar există regiuni unde influenţa sau interesele marilor puteri de la acel moment, din formula organizării sistemului mondial bipolar, nu se materializează într-o opţiune neaparat clară, ci e lăsată unei politici regionale, SUA sau Uniunea Sovietică jucând chiar în era bipolară un rol nesemnificativ. Şi acolo unde SUA joacă un rol relevant şi are interese directe, raţionalitatea actorilor regionali poate să nu reflecte echilibrul de putere sau chiar relaţiile acestor ţări cu statul american – de exemplu, România a permis survolul şi utilizarea spaţiului aerian în campania NATO

---

* Publicată în Revista UNAp, Impact Strategic cu titlul *Complexe de securitate şi concepte regionale. Regiunea extinsă a Mării Negre. Integrare instituţională şi capacitate administrativă ca soluţie pentru securitatea regională*, Impact Strategic, nr. 2[39]/2011, ISSN 1582-810X (ediţie online) pp. 16 – 25, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/is39.swf; şi variantă engleză *Security complex and regional concepts. The Wider Black Sea Region. Institutional integration and administrative capacity as solutions of regional security,* Strategic Impact, No. 2/2011, ISSN 1842-9904 (online edition), pp. 14-22, http://cssas.unap.ro/en/pdf_periodicals/si39.swf.

din Kosovo, din 1999, este partener strategic cu SUA din 1997 şi are relaţii excelente şi în dezvoltare cu aceasta, dar nu a recunoscut niciodată independenţa Kosovo, de exemplu.

Pentru SUA sau URSS – azi Rusia, după o perioadă de hiatus – politica internaţională rămâne globală, pentru alte state însă e mai degrabă regională pentru că nu au capacitatea şi opţiunile de politică externă pe care le au Statele Unite[4]. Deşi există cazuri în care capacitatea de proiecţie şi influenţa în zone din afara regiunii unde se află geografic aceste state este remarcabilă – cazul României la medierea relaţiilor sino-americane; a relaţiilor americano-vietnameze sau în Orientul Mijlociu; crearea CSCE şi procesul de la Helsinki[5] – acest fapt nu înseamnă că ţările respective pot formula pretenţii de influenţă sau proiecţie a puterii la nivel global, ci se definesc şi îşi concep interesele, de regulă, la nivel regional. Opţiunile lor de politică externă şi de securitate sunt limitate cel mai adesea la acţiuni şi strategii de nivel regional[6].

Din acest punct de vedere, formula post – 89 a sistemului internaţional – globalizat, ne prezintă o suprapunere de realităţi distinctedar care coexistă: o formulă de **coexistenţă a puterilor globale** şi procesul de globalizare ca alonjă şi interese, dar şi capacităţi de proiecţie; concomitent, existenţa şi influenţa **puterilor regionale**, cele ce reuşesc proiecţii şi influenţe exclusiv în regiunea lor; apoi **formule statale recunoscute dar nesubstanţiate**, state slabe sau eşuate, cu dezvoltări în care dimensiunile substatale şi raţiunile tribale şi familiale sunt cele dominante; apoi evident, **entităţi non-statale, trans-statale**, dar şi **actori globali de tip reţea**, la care mai adăugăm formulele de integrare şi organizare diverse la nivele substatale, ce depind atât de relaţiile dintre actorii regiunii, cât şi de gradul de maturitate şi instituţionalizare intern al administraţiei şi guvernării.

Nici reducţionismul situaţiilor din plan internaţional la comportamentul statelor generat exclusiv de interesul naţional nu mai poate fi acceptat, în contextul fenomenelor globalizării şi interdependenţelor între actorii scenei internaţionale, dar şi în contextul multiplicării actorilor, în special în regiunile cu un grad mare de instituţionalizare şi integrare, cu atât mai mult în spaţiul european, în care coexistă dimensiunile multiple inclusiv construcţii post-moderne de tip Uniunea Europeană. Reducţionismul şi simplificarea modelelor de lucru în această formă ignoră gradul mare de complexitate şi introduce erori de model ce invalidează orice judecată desprinsă dintr-un asemenea format.

La nivel teoretic şi academic, interesul naţional nu este o constantă nici la nivelul relaţiilor internaţionale, deşi relaţiile unui actor sau altul cu terţi, ele, pot fi constante în timp. Interesul naţional este rezultatul dezbaterii interne, contextului internaţional şi interacţiunilor internaţionale ale acelui stat[7], chiar dacă la nivel politic se poate imagina şi o definiţie a securităţii situată exclusiv în sarcina interesului naţional ca produs al dezbaterii interne şi al percepţiei riscurilor, ameninţărilor şi vulnerabilităţilor. Mai mult, fetişizarea

interesului național exclude posibilitatea interacțiunii și influențării reciproce, perspectivă ce neagă însăși esența relațiilor internaționale[8]. Contextualizarea, adâncimea istorică și relaționarea situațiilor la nivel regional devine, astfel, nu doar legitimă, ci esențială în înțelegerea Relațiilor Internaționale contemporane.

Formulele explicative ale securității regionale. Complexul de securitate

Conceptul de securitate regională a fost subordonat aproape complet și relativizat doar la nivelul Războiului Rece, din rațiuni politice, ideologice și de necesitate, în contextul **balanței de putere**, fiind subordonat practic unui studiu ce punea în prim plan mai degrabă **raționalitatea globală** a celor două superputeri pe care se pliau acțiunile statelor la nivel regional, decât pe **o logică internă și raționalități** cu adevărat raționale. Într-o oarecare măsură, în formula de atunci era evidentă dominația bipolarismului, sistemul global jucând un rol major în acest tip de construcție, dar apăreau multiple singularități determinate de rațiuni și poziționări anterioare sistemului bipolar sau rezultat al valorificării noilor reguli ale jocului în contextul unor conflicte și interese regionale mai noi, al unor oportunități create de noul sistem, ce puteau fi la rândul lor valorificate.

Explozia formulelor de integrare de după Războiul Rece, sub impactul globalizării, dar și ca necesitate de sublimare a unor conflicte regionale preexistente în **formule integrate de securitate regională**, care să presupună implicarea actorilor regionali și globali în blocarea reizbucnirii acestor conflicte, a determinat relansarea studiilor regionale și a raționalității formării instituțiilor regionale. Acest pas nu a exclus însă trena lăsată de fosta organizare bipolară, cu atât mai mult în fostele zone de contact ale celor două blocuri unde rămânea dominantă memoria istorică și unde reconcilierea și, eventual, vindecarea rănilor provenite în urma unor conflicte și războaie mai vechi nu se făcuse tocmai din cauza **rațiunii dominante de logică bipolară**. Iar reconcilierea nu se putea face fără asumarea greșelilor trecutului sau a deciziilor care au afectat națiuni și popoare, scuzelor și unui anumit tip de ispășire simbolică a agresorului și „greșitului", în formulă religioasă creștină, în fine, a iertării din partea victimei și a reconstruirii încrederii pe care să fie instalate noile fundamente ale relațiilor viitoare.

Există trei direcții de abordare a problematicii formulelor regionale[9]:

– prima, cea a **subsistemelor**, influențată în special de sociologia istorică[10]. Subsistemele sunt instrumente analitice, tipuri ideale, modele cu preponderență teoretică;

– a doua este cea a **sistemelor subordonate**, desprinsă din teoria sistemelor[11], acestea fiind elemente fundamentale ale ordinii mondiale și existând în realitate, nu numai la nivel conceptual și ideatic[12];

– cea de a treia e cea a **complexelor de securitate** de dată mai recentă, cu relevanța de a acomoda ambele direcții de cercetare.

Subsistemul regional este definit de structuri de relații caracterizate de un grad relevant de regularitate și intensitate și conștientizat de actorii din regiune implicați[13], dar și recunoscut de ceilalți actori internaționali[14]. Actorii sunt state naționale, alianțe regionale și comunități regionale de securitate[15], mișcări sociale și revoluționare[16]; sau se mai poate referi la procese de integrare regională[17], dar și la fluxuri economice și societale recurente și neinstituționalizate[18].

Subsistemul regional este o etichetare, o denominare relevantă pentru susținerea ideii existenței unui sistem internațional unic, global, total, căruia subsistemul regional i se subordonează[19]. Interacțiunea poate avea loc la nivel interguvernamental, societal, transnațional sau complex, integrat. Sferele de securitate ale actorilor sunt strâns legate, mai ales la nivel regional[20].

Sistemul subordonat este reflectarea așezării accentului nu pe relațiile dintre state și nivelul regional, ci pe relația dintre sistemul internațional – văzut ca sistem dominant – și subunitățile sale regionale. La origine, sistemul dominant care construia rațiunea acțiunilor era sistemul bipolar, care reproducea conflictul ideologic, această rațiune fiind predominantă pentru a justifica pârghiile interne declanșatoare și mecanismul funcționării și acțiunilor în fiecare parte a globului. Dar pe teren, au început să se producă din ce în ce mai multe singularități cu cât ne apropiam de căderea sistemului bipolar, pentru ca unghiul de abordare să fie contestat după căderea uneia dintre superputeri[21]. Singularitățile și „abaterile“ de la sistemul bipolar au necesitat un alt instrumentar.

Interesul pentru sistemele subordonate a fost inegal în funcție de zona geografică în discuție. Orientul Mijlociu a fost în prim plan, în timp ce Africa era desconsiderată, din acest punct de vedere. Fără o directă motivație teoretică și o explicație acceptată, **interesul** – și deci și existența factuală a sistemului subordonat – era determinat nu atât de numărul de interacțiuni dintre actorii regiunii, cât de gradul de integrare al acesteia și de interacțiunile cu sistemul dominant, sistemul internațional. Acest fenomen face ca sistemele subordonate să treacă repede de la dimensiunea conceptuală la realitate, respectiv formele teoretice să se umple de fond pe măsură ce raționalitatea izvorâtă din analiza având la bază această abordare își făcea loc în cabinetele decidenților din regiunile vizate.

Mai mult, observația esențială dezvoltată la confruntarea cu realitatea a fost aceea că sistemele subordonate nu sunt în mod necesar identice. O motivație formulată pentru aceste diferențe – nu numai în formă, dar chiar în rațiunalitățile interne de funcționare și coeziune relativă ale sistemelor subordonate, raportat la regiunile în cauză – era aceea că sistemul bipolar, instalat relativ recent, nu a avut forța și timpul să facă această realitate să se imprime

la nivel raţional şi să determine acelaşi tip de model[22]. Motivaţia aceasta a fost contestatara naturală a ideilor marxiste ce pledau pentru reproducerea conflictului ideologic – şi deci şi a reflexelor la nivel regional – uniform şi peste tot în lume, pe baza exportului de model şi a exportului de revoluţie.

Dar poate cea mai interesantă explicaţie e dată de **poziţionarea geografică faţă de sferele de influenţă**, deci de interesele marilor actori din sistem. Cu cât regiunea se afla mai în prim planul interesului şi sferei de influenţă, cu atât modelul global reproduce mai mult regulile sistemului global, mai ales dacă gradul de integrare e mai mare – se prezumă (ba se poate chiar lesne argumenta) şi faptul că interesul şi apropierea geografică are efect de antrenare şi asupra gradului de integrare al regiunilor[23].

Această abordare continuă să sublinieze faptul că politicile externe şi de securitate ale statului sunt influenţate în primul rând de situaţiile de la nivel regional şi că subordonarea exclusivă faţă de raţionalitatea şi impactul structurii şi motivaţiilor „întregului“, a sistemului, la nivel regional, crează anomalii şi nu explică singularităţile şi evoluţiile din realitate, distorsionând analiza relaţiilor internaţionale[24].

Mai mult, teoria sistemelor subordonate exclude din explicaţii **percepţia diferită a statelor** în legătură cu problemele, conceptele sau strategiile de securitate regionale. Revoluţia cognitivă în psihologie, utilizată ca instrument de analiză de primă relevanţă după generalizarea fenomenelor de tip televiziunea CNN globală live, impune o nouă abordare care să justifice acest raport şi modul de construire a percepţiilor colective plecând de la percepţiile individuale.

Barry Buzan a introdus, după 1980, conceptul de **„complex de securitate“**, care a vizat grupuri de state ale căror preocupări de securitate sunt interconectate în aşa măsură încât analiza problemelor naţionale de securitate trebuie făcută în această formă[25]. Aşa a apărut Regional Security Complex Theory, cu valoare de întrebuinţare preponderentă în lumea anglo-saxonă. În acelaşi spaţiu teoretic, interdependenţele erau deja judecate prin prisma definiţiei securităţii cu cinci niveluri – politic, militar, social, economic şi de mediu – şi cu trei obiecte de securitizat, mai recent – individul, societatea şi statul[26].

Acceptarea generală, pe scară largă, a definiţiei, conceptului şi modelului a avut loc la mijlocul anilor ’90, după ce definiţia aceasta a şcolii Europene de Securitate de la Copenhaga a fost asumată ca definiţie oficială de către NATO, în cadrul Conceptului său Strategic, adoptat la summitul de la Roma, 1991. De atunci era consacrat, evident, şi nivelul regional de analiză situat între cel al statului naţional şi cel al sistemului internaţional (o rafinare dublă a modelului lui Kenneth Waltz, care vedea drept nivele de analiză nivelul individual, statal şi internaţional[27]). La această rafinare şi la consacrarea modelului au concurat procesele de decolonizare şi globalizare[28] care au avut loc şi care au susţinut, la nivel empiric, noul model.

Elementele epistemologice rămase în suspensie ca nerezolvate, în cadrul acestui concept, sunt dimeniunea, delimitarea regiunilor şi criteriile de interdependenţă, fapt care duce spre nevoia extinderii conceptului de **identitate**, dar el a fost discutat doar la nivel societal, naţional şi transnaţional, nu şi la nivel regional[29].

Marea Neagră de la complex de securitate la conceptualizarea identitară regională

Faptul că Marea Neagră a devenit un **complex de securitate** după 1999 a fost evident din multiple considerente ale evoluţiilor relaţiilor post-bipolare. Astfel, la nivel regional a fost înfiinţată o organizaţie inclusivă – BSEC – OCEMN, în 1992, la iniţiativa Turciei susţinută de Rusia, ca expresie a relaţiilor noi, post-Război Rece, care treceau liniile despărţitoare ideologice din epoca bipolară, prin parteneriatul regăsit Rusia-Turcia – în această organizaţie s-au aflat chiar din primul moment state NATO şi ale UE (prin includerea Greciei, alături de statele riverane).

După conflictele îngheţate izbucnite unele din perioada sovietică – 1988-1991 – toate încheiate însă după prăbuşirea Uniunii Sovietice – un adevărat moment de ruptură în sensul unor acorduri de securitate comprehensive, cu implicare actorilor/actorului global SUA, dar cu relevanţă în context regional, a fost dat de summitul OSCE de la Istanbul şi de declaraţia finală ce consemna intrarea în vigoare a Tratatului Forţelor Convenţionale în Europa revizuit (în context post-sovietic) şi de angajamentul de retragere a trupelor ruse staţionate încă în Republica Moldova – Transnistria şi Georgia. Aici putem să începem să discutăm despre întrunirea elementelor constitutive ale unui complex de securitate în Marea Neagră, acolo unde este consemnată normativ interdependenţa securităţii statelor regiunii unele de altele şi unde există şi un aranjament de securitate militară clar.

Marea Neagră ca regiune a fost întotdeauna disputată prin prisma vocaţiei sale duale de pod sau frontieră. Dimensiunea Mării Negre şi creşterea capabilităţilor de proiecţie a forţelor, la care se adaugă faptul că este o mare internă, cu o cale unică de ieşire spre oceanul planetar şi aceea controlată de un singur stat, Turcia, a făcut ca ideea de frontieră pe care ar reprezenta-o Marea Neagră să pălească substanţial în timp.

Mai mult, relevanţa strategică a regiunii a fost cu atât mai mare cu cât au apărut sau s-au precizat interese directe ale superputerii rămase şi ale tuturor actorilor majori, ale comunităţii internaţionale în integralitatea sa faţă de Orientul Mijlociu, zona Caucazului, Asia Centrală – în special din raţiuni energetice, la revenirea în prim plan a impactului securităţii energetice, după crizele repetate în aprovizionarea cu petrol şi gaze, în special 2005-2009 – Afghanistanul, Irakul, Iranul. Cu apariţia la Marea Neagră a actorului vedetă

post-modern al regiunii, Uniunea Europeană, la 1 ianuarie 2007, odată cu intrarea în UE a României şi Bulgariei, spaţiul strategic şi de securitate al Mării Negre a dobândit toate valenţele centrului de interes şi zonei de atingere a tuturor actorilor majori ai regiunii.

Marea Neagră a fost întotdeauna o zonă de confluenţă. De această dată, după 2007, se aflau aici Rusia, NATO, UE, Turcia. În plus, Marea Neagră a devenit spaţiu predilect de tranzit între UE/NATO şi Caucaz, respectiv Asia Centrală, unde se aflau noile state independente post-sovietice bogate în resurse de petrol şi gaze, acesta fiind şi un traseu alternativ ce evita metropola – Federaţia Rusă – dar şi principalul monopolist al transporturilor în regiune – Turcia.

Marea Neagră a asigurat un culoar de tranzit şi către zonele de conflict ale epocii – Afganistan din 2001, Irak din 2003 – dar şi către zonele potenţiale de tensiuni ale viitorului – Iran. Mai mult, prezenţa Turciei era un impact major de stabilitate pentru Orientul Mijlociu Extins şi creşterea constantă de formă şi greutate strategică a sa în regiune şi în lume au determinat chiar perspectiva Regiunii Extinse a Mării Negre şi a Turciei nu numai de a juca rolul de reper şi referenţialul de sprijin întru stabilizare a Orientului Mijlociu Extins, ci chiar a determinat apariţia politicilor independente turce în regiune şi creşterea rolului Ankarei în spaţiul fostului Imperiu Otoman şi limitrof.

Mai relevantă este însă tentaţia de a face trecerea de la acceptarea unui complex de securitate regional la aceea de **consacrare a unui concept de securitate** legat de regiunea în cauză. Deschiderea de drumuri a făcut-o Orientul Mijlociu Extins şi, după acelaşi model, ba chiar şi cu un coautorat ce se revendica de la aceeaşi şcoală de gândire, am încercat consacrarea unui concept de securitate euro-atlantic prin esenţă, **Regiunea Extinsă a Mării Negre.**

Aceste eforturi au fost la origine făcute în cadrul Parteneriatului Strategic România – SUA, lansat în 1997, iar baza conceptuală a constructului a început a fi discutată în creuzetul parteneriatului de atunci între Centrul de Studii Internaţionale Strategice – CSIS din Washington DC şi Societatea Academică Română. La acea vreme, la bază se afla ideea găsirii unei coerenţe şi principiului identitar al regiunii, care nu avea nici nume, ideea conceptului de securitate apărând mult mai târziu.

Pasul major în această întreprindere l-au făcut Serghey Konoplyov – şeful programului Marea Neagră al şcolii Kennedy de Guvernare de la Harvard şi mai ales regretatul Ronald Asmus, directorul German Marshall Found Bruxelles. Aşa a apărut conceptul de Regiune Extinsă a Mării Negre, ce conţinea 9 state ale regiunii: trei euro-atlantice – România, Bulgaria şi Turcia; trei caucaziene – Georgia, Armenia şi Azerbaijan şi trei din „noul răsărit al Europei“ – Republica Moldova, Ucraina şi Rusia – iar formatul se baza pe relaţiile anterior existente deja între NATO şi toate aceste state – Parteneriat pentru pace, parteneriate individuale, Dialog Intensificat, Plan de acţiuni pentru integrare – MAP sau statutul de membru al Alianţei.

La acest efort s-a alăturat Bruce Jackson[30], care a integrat proiectul său pentru noile democrații și Consiliul SUA pentru NATO cu viziunea neo-conservatoare a Frontierelor libertății – *Frontiers of freedom* – și a Europei complete și întreagă de la Marea Baltică la Marea Caspică, contribuind ulterior, alături de Stephen Larabee de la RAND și de colectivul Institutului Național de Studii strategice al Universității Naționale de Apărare a SUA, la elaborarea conceptului strategic pentru Marea Neagră[31]. Și noi am avut câteva contribuții pe această temă, pe care le-am promovat și angajat în întreaga regiune[32].

Integrarea instituțională și capacitatea administrativă ca soluție de securitate regională

Formulele de edificare a **identității Regiunii Extinse a Mării Negre** au ținut, în primul rând, de gradul de coeziune și de opțiunile statelor membre. Până la perioada de introspecție a sistemului de securitate și conceptual al Federației Ruse și apariția Doctrinei Putin, în 2003, drumul presupus al Rusiei lui Elțân și a primilor pași ai lui Putin au părut a fi în aceeași direcție, ce a integrării europene și euro-atlantice, în același sistem de valori. Dar acest curs a fost inversat, motiv pentru care s-a vorbit explicit despre o formulă de securitate la Marea Neagră care să conțină un binom Marea Neagră – Rusia, model care ar fi mulțumit și dimensiunea și ambițiile Moscovei și ar fi imitat formulele de dialog consacrate deja, UE – Rusia și NATO – Rusia.

Interesul NATO în regiune a slăbit, începând cu anul 2005, în urma deciziei luate la solicitarea Turciei de a nu extinde Operațiunea Active Endeavour a NATO în Marea Neagră. Susținerea unei asemenea variante fusese făcută inclusiv de România și am insistat și noi pentru o asemenea opțiune de articol 5, în condițiile existenței acestei misiuni în Marea Mediterană și a principiului indivizibilității securității în cadrul Alianței NATO.

Însă cum motivul invocat de Turcia a fost Convenția de la Montreux din 1936, care limitează intrarea forțelor navale militare prin strâmtori la nivelul celor aparținând statelor litorale și cum nici eliminarea convenției, nici promovarea liniei de interpretare potrivit căreia odată ce un stat membru al NATO sau UE este stat litoral la Marea Neagră și cele două organizații devin, în consecință, litorale la Marea Neagră, beneficiind de prevederile Convenției, nu s-a soldat cu succes, după summitul NATO de la București – care a fost apogeul atenției acordate Mării Negre și securității energetice în Alianță – și în special după războiul ruso-georgian, NATO a trecut în planul doi în zonele de contact cu Rusia, rolul său fiind preluat de către Uniunea Europeană.

Mai trebuie menționate aici inițiativele multiple lansate în Marea Neagră, în primul rând Forumul pentru parteneriat și Dezvoltare, lansat de România în 2007, cu dimensiunile sale guvernamentală, neguvernamentală și de afa-

ceri – inițiativă care nu a ajuns să se consacre printr-o a doua ediție, deși a avut produse relevante în domeniul protecției civile și a mediului, iar un produs de prim plan a fost Black Sea Trust al German Marshall Found, cu sediul la București și investițiile în cooperarea la nivelul proiectelor comune ale societății civile.

Apariția Uniunii Europene la Marea Neagră a determinat noi propuneri și proiecte integratoare și de cooperare regională. La trei luni de la intrarea în UE, în martie 2007, se vorbea deja despre Sinergia Mării Negre ca proiect lansat de un raportor român, Roberta Anastase, pentru ca formula revizuită actuală a Strategiei Mării Negre să fie tot rezultatul contribuției unui raportor român, Traian Radu Ungureanu. Dar poate cel mai important, intrarea în regiune, în forță, a Uniunii Europene, cu puterea sa *soft*, a determinat în special o rafinare a conceptelor și a dus la concretizarea conceptului de Regiune Extinsă a Mării Negre ca și concept de securitate complex.

Uniunea Europeană are capacitatea de a birocratiza concepte și teorii pe care apoi le introduce admirabil în malaxorul instituțional european, în ciuda gradului mare de birocrație, al constructului instituțional stufos și a eficienței discutabile a sa. Pactul de Stabilitate în Europa de Sud Est a fost realizat având la bază paradigma proiectului comun, acolo unde doi foști beligeranți ajung să aibă un interes mai mare decât să se războiască prin a edifica un proiect comun, la care sunt obligați să conlucreze, timp în care se pot spune toate reproșurile și se refac legăturile individuale, cu efect asupra reconcilierii post-război. Însă acest proiect s-a lansat și a jucat rolul în condițiile specifice regiunii și ale perspectivei Salonic de integrare europeană a tuturor statelor din Balcanii de Vest, angajament asumat la Consiliul European din Grecia în condiții specifice și irepetabile astăzi pentru state din altă regiune geografică.

În cazul regiunii Estice, paradigma ce a stat la baza Politicii de Vecinătate a fost cea a compatibilității la frontieră, decurgând din ideile lui Barry Buzan și ale școlii Europene de Securitate de la Copenhaga, care a demonstrat faptul că, cu cât este mai mare distanță normativă, instituțională, de nivel de trai la frontieră, cu atât e loc mai mare de conflicte, astfel că politica de vecinătate s-a axat pe compatibilizarea la frontiera UE contra accesului selectiv la piața comună europeană și la sistemul de preferințe vamale. Această politică a vizat statele din spațiul UE minus Turcia – stat candidat și Rusia, subiect al unei relații speciale cu UE. Evident, România și Bulgaria, în calitate de state membre, nu intrau în discuția acestui mecanism de tipul UE – Marea Neagră minus Rusia.

Relevantă pentru actuala dezbatere este și **paradigma liberală cognitiv-instituțională**: creșterea interacțiunii, gradului de integrare instituțională și capacitatea administrativă – aplicarea deciziilor în fapt – cea mai clară soluție de securitate regională, pe cale de consecință și în cazul Mării Negre abordarea părea a fi cea mai indicată. Cu cât există mai multe relații, mai clar instituționalizate, cu reguli și capacitate de aplicare a lor, prin efecte directe

asupra situației interne a statelor membre, capacității administrative și constructului instituțional al acestora, cu atât crește gradul de securitate regională.

Din păcate, tocmai regiunea Mării Negre a fost tributară unui set de singularități în această materie. Astfel, în regiune a funcționat CSI, o formulă interguvernamentală ce a succedat Uniunii Sovietice, dar care a atins culmea ineficienței instituționale, fiind celebră prin numărul mare de reguli și acorduri stabilite care nu s-au aplicat niciodată sau care se aplică exclusiv în avantajul creatorului noului sistem, Rusia, cu ambiția de a imita Uniunea Europeană dar cu realizări la polul opus. Apoi, tot în regiune a funcționat și funcționează încă BSEC – OCEMN, o organizație cu realizări la fel de modeste și la fel de ineficientă, al cărei rol unic a fost cel de ocupare a „fotoliului de orchestră" al colaborării la nivelul Mării Negre, pe un proiect al Turciei, susținut de Rusia tocmai prin blocarea oricărei alternative. Aceasta ar putea furniza explicația și măsura lipsei de interes pentru Forumul Mării Negre pentru Parteneriat și Cooperare, dar și relativul eșec al Sinergiei Mării Negre – lipsită de fonduri și de voință politică de angajare, dar care se distinge tot prin relația UE – OCEMN și nu UE – statele regiunii.

Această situație, departe de a reprezenta un contraexemplu, nu se constituie pe deplin în antiteză față de ideile instituțional normative constructiviste, cu rădăcini maioresciene, am spune noi. Din contra, această situație relevă în fapt distanța între cantitatea, numărul de relații formale și calitatea, profunzimea și natura relațiilor cu forță de integrare, de penetrare, de influențare, cele care dau coeziunea unei regiuni și asigură identitatea ei, respectiv conferă substanță conceptului de securitate elaborat pe aceste baze.

Varianta deschisă a Securității Regionale, cu aplicabilitate evidentă în regiunea Extinsă a Mării Negre, o reprezintă tocmai fundamentarea pe principiul instituționalizării. Din spațiul formelor fără fond expuse de școala maioresciană, cu reflectare în neo-instituționalism și constructivism, ajungem la realitatea instituțiilor care se umplu de fond și substanță odată cu funcționarea și creșterea capacității administrative, ele devin fundamentul securității regionale, cooperării și creșterii încrederii. Evident, pentru depășirea situației „fotoliului ocupat", a supranormării și supra-instituționalizării pe care mulți au observat-o în regiune, este necesară schimbarea unghiului de abordare pe direcția funcționalității și capacității administrative a proiectelor și instituțiilor propuse, bazate în primul rând pe capacitatea administrativă, responsabilitatea și forța guvernărilor locale în primul rând în raport cu cetățeanul, acolo unde *leadership*-ul și viziunea fac diferența față de formulele populiste de guvernare cu ochii la sondajele de opinie sau cu ochii la presă. Contează seriozitatea, eficacitatea și eficiența relațiilor, nu aspectele lor cantitative, dar și interacțiunea instituțională. Nu o anumită competiție privind prevalența instituțiilor create la inițiativa diferiților actori din regiune, nu supra-instituționalizarea dă baza securității regionale, ci sistematizarea, organizarea și capacitatea administrativă a noului produs instituțional și funcțional.

12. SECURITATEA ENERGETICĂ ÎN REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE. NODUL GEORGIAN*

Ecuația securității energetice a regiunii Centrale și de Est a Uniunii Europene, dar și a UE în întregul său, este extrem de complexă și implică, în mod obligatoriu, Coridorul Sudic. Această realitate a fost conștientizată de Uniunea Europeană în cadrul Strategiilor de Securitate Energetică succesive și revizuite. Or actorul principal al proiectului, ca și cheia de boltă a interdependențelor energetice din regiunea extinsă a Mării Negre este Nodul Georgian.

Coridorul Sudic, crucial pentru securitatea energetică a Europei

Securitatea energetică în Zona Extinsă a Mării Negre este definită de principalele abordări recunoscute la nivel internațional (cu numeroase nuanțe la nivel național și individual): prima abordare face referire la **rutele alternative și diversificarea surselor de aprovizionare** – sau diversificarea clienților interesați de resursele respective; iar cea de-a doua implică **teoria interdependenței**, care se traduce prin capacitatea de a implica în companiile de producție firmele și statele consumatoare și în companiile ce fac livrările, firmele și țările producătoare. Dacă țările de tranzit sunt de asemenea implicate în această interdependență, avem, conform acestei abordări, un aranjament stabil de securitate energetică.

În regiune regăsim mari producători precum Rusia și Azerbaidjan, importante țări de tranzit – Georgia, Turcia, România, Bulgaria, dar și Rusia deopotrivă – și țări consumatoare precum Georgia, Turcia, Armenia, Ucraina, Republica Moldova, Bulgaria și România. O parte dintre acestea au strategii de securitate energetică, altele au doar fragmente sau elemente ale unei asemenea strategii ce se regăsesc în diferite legi, iar altele nu percep securitatea energetică ca pe o problemă, deci modalitatea de abordare a acestei chestiuni este inegală, între țările regiunii.

Cu excepția statelor membre ale UE/NATO, care sunt mai bine pregătite pentru întâmpinarea unei crize, deși diferențiate de capacitatea lor de reacție, Rusia nu cunoaște conceptul de securitate energetică și nu are percepția

---

* Apărut într-o variantă în limba engleză ca studiu introductiv în cartea semnată Iulian Chifu, Adriana Sauliuc, Bogdan Nedea, *Energy Security in the Wider Black Sea Region*, Editura Curtea Veche, București, 2010, ISBN 978-973-1983-45-5, 375 p. Lucrarea „NATO Lisbon Summit – the relations with Russia" a fost prezentată în cadrul conferinței „The Caucasus Knot – Energy Security Strategies in the Black Sea Region", 26 septembrie 2011, GMF, Washington, DC, SUA, și în cadrul dezbaterii de la Conferința internațională prilejuită de lansarea cărții „Energy Security in the Wider Black Sea Region", EUCERS, King's College, 16 iunie 2011, Londra.

problemelor ce se leagă de acest subiect, prin urmare nu are planificare, pregătire şi nici capacitate de reacţie. Avantajul abundenţei resurselor contracarează apariţia problemelor şi pentru Azerbaidjan, însă aici percepţia securităţii este legată mai mult de siguranţa fizică a conductelor şi de investiţiile străine directe, în cazul cărora autorităţile de la Baku consideră problema rezolvată prin crearea unui Fond de Stabilizare şi investiţii din veniturile obţinute prin vânzarea hidrocarburilor, după exemplul Rusiei.

În ceea ce priveşte ţările UE/NATO, capacităţile energetice interne ale Turciei sunt scăzute, aceasta bazându-se pe relaţia sa cu Rusia dar şi pe alternativa oferită de Azerbaijan şi de ţările din Orientul Mijlociu. România este mult mai bine pregătită să înfrunte o criză decât Bulgaria, datorită producţiei sale interne şi interconexiunilor cu reţeaua Uniunii Europene, pe când Georgia se bazează pe Azerbaidjan iar Armenia pe Rusia. Am fi obligaţi, de asemenea, să includem în acest segment şi Iranul prin proximitatea geografică şi abunenţa de resurse, dar acesta este un producător important ce se confruntă cu probleme majore ce ţin de programul său nuclear, islamism radical şi relaţii tensionate cu comunitatea internaţională, şi care, pentru moment, nu reprezintă o alternativă viabilă sau o soluţie pentru problemele de securitatea energetică a Regiunii Extinse a Mării Negre.

Pentru toate ţările menţionate mai sus, cât şi pentru statele europene – cu excepţia Rusiei – aşa-numitul Coridor Sudic are o importanţă deosebită când vine vorba de securitate energetică. Acesta înseamnă surse diversificate şi rute de transport alternative, toate legate de viabilitatea acestui proiect şi accesarea resurselor energetice ale Mării Caspice în alt fel decât prin intermediul rutei monopolizate de Rusia sau a celei cu sancţiuni a Iranului.

Dilemele securităţii energetice la Marea Neagră

Astfel, Caucazul reprezintă rezolvarea dilemei de securitate energetică din regiune. Există două chestiuni majore legate de această dilema, care influenţează întregul Nod Caucazian:

Marea Dilemă a Securităţii, care a fost creată de Rusia, o ţară producătoare şi furnizor pentru toate celelalte (cu excepţia Azerbaidjanului), care şi-a definit securitatea energetică prin dependenţa altor ţări, dependenţă întreţinută şi de poziţia de fostă ţară hegemon şi capitală a imperiului Sovietic.

Profilul acelor politici implică în primul rând „dreptul la întâietate“ (un anumit drept de preempţiune) asupra produselor energetice din fostele ţări satelit, inclusiv cele din Asia centrală şi din Azerbaidjan, aceasta însemnând limitarea accesului liber la conductele sale pe baze competitive, cu livrarea, din raţiuni politice, de petrol şi gaz ieftin către Moscova, cumpărat de companiile ruseşti şi re-vândut clienţilor la preţuri impuse tot de motivaţiile politice.

Distribuţia către fostele ţări satelit are legătură tot cu comportamentul acestora faţă de Moscova şi este în strânsă legătură cu accesul pe care com-

pania Gazprom îl are la achiziționarea și controlul companiilor naționale energetice, al companiilor de transport prin conducte și la industriile lucrative bazate pe produsele energetice importate – în special aluminiu, oțel și produsele petro-chimice. Astfel, ascendentul energetic este folosit pentru a obține controlul asupra acelor industrii și „re-întregirea" fostului sistem economic sovietic în conformitate cu noile reguli capitaliste.

Atitudinea față de minoritățile rusești, limba rusă și apropierea de proiectele geopolitice ale Rusiei sunt criterii pentru prețul petrolului și al gazului, cât și pentru sustenabilitatea aprovizionării. Pentru fostele republici socialiste rețeta este asemănătoare, cu excepția elementelor rusești. Folosirea ascendentului energetic pentru a obține avantaje în organizații internaționale sau aranjamente din care acele țări fac parte este un bonus urmărit în strategiile Rusiei.

Cel de-al doilea element al dilemei securității energetice este nuanțat de celelalte țări care caută să își diversifice sursele de import și rutele de transport pentru a avea alternative și pentru a putea dobândi o poziție reală de competitivitate, având în același timp capacitatea de a face propriile alegeri în politicile externe, de apărare și de securitate. Astfel, atâta timp cât celelalte țări încearcă să stopeze monopolul rus, Rusia va încerca mereu să-l întărească, aceasta fiind prima dilemă a securității în care Turcia și Azerbaidjan au un oarecare statut special și mai multe alternative.

Mica Dilemă a Securității este, de asemenea, direct legată de Nodul Caucazian și definește politica Georgiei: ca urmare a faptului că Georgia rămâne o țară de tranzit pentru gazul și petrolul azer către Turcia și Occident și din moment ce Armenia este dependentă de gazul rusesc, procentajele produselor petroliere și gazului tranzitate, obținute din aceste servicii de trazit, îi conferă Georgiei anumite garanții geopolitice de supraviețuire. În acest caz, Georgia este o țară crucială pentru Occident, pentru menținerea Coridorului Sudic în condițiile definite și pentru dezvoltarea în continuare a proiectului în direcția cea bună.

Mica dilemă implică următoarele patru țări: Rusia și Armenia, Turcia și Azerbaidjan. Sporirea securității energetice a acelor state prin mijloacele surselor alternative și reducerea interdependenței duce la diminuarea securității Georgiei deoarece în cazul acestei țări, securitatea energetică este definită de interdependența primelor patru.

Cel mai important caz este acela al Armeniei: dacă Armenia își sporește securitatea energetică prin rutele alternative din Iran, diminuându-și astfel dependența față de Rusia, Georgia se va simți din ce în ce mai puțin în siguranță – și nu doar din perspectiva securității energetice, ci și din cea a securității *hard*. În acest caz, Rusia ar avea un motiv în minus să reconsidere întreruperea furnizării de energie către această țară sau invadarea teritoriului ei.

În mai mică măsură, dar totuși important pentru dimensiunea securității *hard*, Mica Dilemă de Securitate se referă și la Turcia, dar formula contează, atât timp cât alternativele la sursa și rutele rusești, cele din Orientul Mijlociu

şi Iran, nu sunt de încredere iar preţul pentru gazul azer e mult mai profitabil. Mai mult, definiţia profilului geopolitic şi relevanţa strategică a Turciei sunt dependente de folosirea acestei ţări ca rută alternativă pentru tranzitul de energie către Europa şi către Vest.

Cazul Azerbaidjanului este diferit: el susţine mai degrabă soluţia Georgiei, din moment ce aceasta oferă o rută alternativă de transport către Turcia şi Occident, o parte importantă a definiţiei securităţii energetice la Baku. Dacă Georgia sau rutele sale de transport de energie cad în mâna Rusiei, o îmbunătăţire a relaţiilor ruso-georgiene, sau o posibilă înţelegere între cele două au loc pe seama Azerbaidjanului, acest lucru ar putea afecta serios calea alternativă de transport de care Baku are nevoie.

Chiar şi Federaţia Rusă are o mare problemă, din moment ce menţinerea Armeniei în sfera sa de influenţă presupune oferirea de gaz şi petrol prin tranzitarea Georgiei şi crearea unui ascendent important acesteia. Pe de altă parte, pierderea Armeniei ca şi consumator de resurse energetice în favoarea Iranului, dar în special pierderea Erevanului ca aliat loial şi necondiţionat în realizarea proiectelor geopolitice în spaţiul ex-sovietic, ar permite Rusiei să se ocupe de Georgia într-o manieră agresivă, pentru ca mai apoi să poată face presiuni asupra Azerbaidjanului pentru a-şi îndeplini propria agendă energetică.

Dilemele ar putea, de asemenea, să fie înlocuite şi schimbate fundamental în aceeaşi manieră în care Alexandru cel Mare a acţionat în cazul miticului Nod Gordian. Alexandru a tăiat Nodul şi a rezolvat problema fără a cădea în cursa rezolvării unei probleme alambicate, în cazul de faţă existând un actor care poate face acelaşi lucru: Rusia. Nodul Caucazian ar putea fi rezolvat cu uşurinţă dacă Rusia l-ar tăia şi ar bloca astfel permanent alternativa rutei est-vest a Coridorului Sudic prin Georgia.

Nevoia prezenţei actorilor externi Regiunii Extinse a Mării Negre pentru echilibru

Astfel de încercări şi avertismente au fost lansate deja, în timpul războiului ruso-georgian. Câteva rachete au căzut extrem de aproape de conducta BTC – BTE, anumite porturi de la Marea Neagră au fost ocupate, structurile militare ataşate poliţiei maritime au fost distruse, iar ruta Est-Vest şi căile ferate au fost blocate, tranzitul fiind perturbat.

Întreruperea rutei Est-Vest, a căilor ferate şi a conductelor, precum şi separarea în două a Georgiei rezolvă dilemele în stilul lui Alexandru Macedon. Astfel, dacă Rusia are ocazia să ocupe ţărmul Mării Negre din Adjaria, sau să recapete controlul asupra acesteia prin intermediul unui aliat local, cum s-a întâmplat în cazul lui Aslan Abashidze, ar putea controla rutele de tranzit către Turcia şi Occident şi ar putea bloca sau controla complet Coridorul Sudic aşa cum îl ştim.

În acest caz, singura soluție este intrarea în scenă a unor actori noi, externi regiunii, așa cum ar fi UE, NATO și SUA deopotrivă. Am putut vedea acest tip de dezbatere în unele cancelarii în timpul războiului ruso-georgian, apoi dezbaterile legate de „resetarea relațiilor" între Rusia și UE și apoi SUA respectiv NATO, toate aceste eforturi fiind legate de încercarea de a evita soluția lui Alexandru ce Mare ca opțiune a Rusiei în cazul Nodul Georgian. Această situație arată limitele ecuației în care sunt implicați actorii regionali care nu sunt suficient de puternici pentru a menține un echilibru durabil situației în regiunea extinsă a Mării Negre.

13. CORIDORUL STRATEGIC EST – VEST: OPORTUNITĂȚI ȘI BENEFICII MULTIPLE*

Greutatea strategică a Asiei Centrale derivă din proximitatea sa cu mai multe zone de conflict, dar și din potențialul său economic și vecinătatea sa cu doi actori majori – Rusia și China, amândoi cu relații incerte cu Vestul. Coridorul Est – Vest care leagă România de Asia Centrală prin Georgia și Azerbaidjan a adus o schimbare necesară în geopolitica regiunii, apropiind Vestul de Asia Centrală și oferind oportunități enorme pentru Statele Unite și țările europene.

Războaiele din Irak și Afganistan nu au schimbat numai fizic regiunea, dar au creat nevoia, precum și oportunitatea unei noi perspective strategice asupra acesteia. Acest lucru nu a avut loc în timpul perioadei de planificare a operațiilor, ci mai târziu, când problema rutelor alternative către Afganistan a devenit crucială pentru transportul armelor și materialului militar. Nevoia unui drum scurt, drept și sigur pentru a intra în inima continentului a oferit țărilor de-a lungul coridorului de la granița estică a Uniunii Europene până în Afganistan o nouă importanță strategică. De exemplu, participarea României în „Coalition of the Willing" în Irak, în Afganistan și mai târziu dobândirea statutului de membru NATO, împreună cu parteneriatele sale cu Statele Unite și cu Marea Britanie, au securizat flancul de Vest al acestui coridor.

Asia Centrală și importanța sa strategică aflată în creștere

Asia Centrală permite accesul facil către continentul asiatic ai cărui vecinii săi sunt cei mai importanți actori din regiune. Influențele geopolitice de aici sunt diverse, iar echilibrarea lor reprezintă o adevărată operă de artă. Re-

* Apărut în varianta în limba engleză ca Occasional Paper sub titlul *The East – West Strategic Corridor: Multiple Opportunities and Benefits,* GMF, August 2012, http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/1344264752Chifu_EastWestStrategicCorridor_Aug12.pdf.

giunea nu este numai interesantă pentru cercetători, ea abundă de asemenea în oportunități economice, sociale și de securitate pentru SUA și UE.

În nordul regiunii, Federația Rusă menține legături vechi și proiectează noi instituții pentru statele Asiei Centrale cu scopul de a asigura (re)integrarea lor într-un proiect comun. În timp ce unele state sunt de acord să mențină legături puternice cu Moscova, altele le refuză. Comunitatea Statelor Independente (CSI) rămâne în vigoare și brațul său economic, numit acum Uniunea euroasiatică, joacă un rol important în schimbul dintre țările fostului spațiu sovietic. Kazahstan este singura altă țară care s-a alăturat Uniunii Vamale, creată inițial de Rusia și Belarus. Pe de altă parte, Organizației Tratatului de Securitate Colectivă, organizația militară a statelor fostei Uniuni Sovietice, nu i s-au alăturat nici Turkmenistan, care își menține neutralitatea, nici Uzbekistan, care s-a retras din organizație odată ce au fost adoptate noile reguli de implicare internațională pe teritoriile statelor membre, reguli care au fost propuse de Rusia.

În est, China joacă un rol în creștere de investitor regional major, contribuind la diversificarea exporturilor de energie ale țărilor în regiune și oprind controlul Rusiei asupra rutelor nordice de energie. Mai mult decât atât, China este din ce în ce mai implicată în politicile regionale atât prin investiții, cât și prin influență nominală crescută, care o întrece încet pe cea a Rusiei.

Sudul regiunii rămâne turbulent și a devenit un exportator net de amenințări prin traficul de droguri și, mai important decât atât, islamul radical și terorismul. Conducta planificată Asia Centrală – Afganistan – Pakistan – India ar putea constitui o mare realizare pentru regiune. Ar putea declanșa dezvoltare și pacificare pentru Afganistan, permițând acea recreare modernă a clasicului Drum al Mătăsii, despre care se vorbește atât. Reconstrucția națională a Afganistanului, în general, oferă o mare oportunitate pentru țări din Asia Centrală, a căror proximitate le acordă un avantaj important pentru comerț, angajare a forței străine de muncă și implicare economică.

În vest, regiunea trece prin schimbări interesante și importante în relațiile sale cu Europa. Germania a lansat în timpul președinției sale europene, interesul european în Asia Centrală, în special în Kazahstan. Mai târziu, Turkmenistan a devenit interesat în vânzarea gazului său către Europa, care ar trebui să fie expediat prin conducta trans-caspică via Azerbaidjan. Cu aceste dezvoltări, coridorul Est – Vest, care leagă România de Asia Centrală prin Georgia și Azerbaidjan a adus o schimbare de care era nevoie în geopolitica regiunii, atât aducând Asia Centrală mai aproape de vest, cât și oferind oportunități imense pentru Statele Unite și țările europene.

Asia Centrală nu este deloc coezivă: rivalități și gesturi neprietenoase între țări reprezintă o trăsătură obișnuită. Nu este nici o regiune democratică. Dimpotrivă, regimurile sunt cimentate în obiceiuri vechi, cu dinastii politice și lideri care promovează regulile monarhiei absolutiste sub instituții republicane. Nicio schimbare a acestor reguli nu va avea probabil loc până când nu există o expunere durabilă a populației la valorile și modurile de viață

vestice, care reprezintă un efect secundar foarte important al coridorului Est – Vest.

Greutatea strategică a Asiei Centrale derivă din proximitatea cu mai multe zone de conflict, dar şi din potenţialul său economic şi vecinătatea celor doi actori – Rusia şi China, amândoi cu relaţii incerte cu Vestul. Irak, Afganistan şi Iran se află toate în proximitate şi orice acces direct şi sigur la inima Asiei Centrale ar trebui să reprezinte un stimulent strategic de securitate pentru Vest. Facilităţile militare comune ale SUA şi ale României la Constanţa şi elementele scutului anti-rachetă plasate la Deveselu, în sudul României, sunt un element de bază care duce la inima Asiei. Bogăţia şi potenţialul economic al Asiei Centrale ar trebui să prezinte interes pentru UE, care are nevoie de surse şi rute alternative de energie. Intrarea Statelor Unite şi a UE în regiune ar putea schimba jocul de putere regional şi ar aduce contrabalansarea necesară a Rusiei şi a Chinei.

Coridorul Est – Vest: convergenţa intereselor între actori

Cel mai important este faptul că acest coridor Est – Vest serveşte interesului comun şi include nevoia strategică a tuturor ţărilor implicate. Pentru Turkmenistan şi Kazahstan, acest coridor oferă acces direct la un al treilea actor major în regiune – Europa şi/sau Statele Unite – şi facilitează astfel o schimbare în echilibrul geopolitic al puterilor, mijlocind pentru ţările din zonă prezervarea securităţii, a suveranităţii şi a integrităţii lor. Un al treilea actor major este absolut necesar, mai ales unul care, aşa cum este cazul Statelor Unite şi al UE, este însoţit de investiţii vestice în dezvoltarea resurselor şi energie şi de transferul de cunoştinţe şi tehnologie către regiune.

Azerbaidjan este o altă ţară care beneficiază de o importanţă crescută a coridorului. Comerţul şi contactele în creştere ar putea asigura stabilitatea ţării şi fluxul investiţiilor, declanşând dezvoltarea extensivă. Ar împiedica orice încercare iraniană de a transfera islamul radical sau alte instabilităţi către Azerbaidjan.

Pentru Armenia, un coridor viabil ar reprezenta o constrângere în ceea ce priveşte Azerbaidjanul în utilizarea forţei şi pentru o deschidere în negocierile menite să soluţioneze conflictul Nagorno – Karabah (NK). Beneficiile coridorului ar cântări mai mult decât punerea în pericol a proiectului printr-un conflict deschis. Erevan-ului i-ar fi oferită şansa de a se alătura unor proiecte comune cu dividende majore, odată ce conflictul a fost rezolvat. Pentru comunitatea internaţională, crearea coridorului ar fi un catalizator pentru rezolvarea conflictului NK, stimulându-i pe cei mai capabili să servească procesului de pace. În acelaşi timp, coridorul ar ajuta la dezvoltarea transportului pe uscat din Azerbaidjan via Georgia şi Turcia către enclava izolată Nakichevan, care este importantă din punct de vedere strategic pentru Azerbaidjan.

Pentru Georgia, coridorul Est – Vest ar putea ajuta la stabilizarea țării, asigurarea securității legăturii Est – Vest și acordarea unui nivel crescut de securitate față de presiunea dinspre regiunile separatiste fortificate și dinspre capabilitățile rusești plasate acolo. Comerțul, transportul și energia ar putea ajuta Georgia să-și reconstruiască țara și să o facă mai atractivă pentru regiunile separatiste Abhazia și Osetia de Sud de a se re-alătura, legând în același timp Georgia mai aproape de Vest. Țara ar percepe acest lucru drept o susținere puternică pentru rădăcinile în creștere ale democrației și pentru efortul de consolidare instituțională și responsabilitate guvernamentală.

Ucraina ar fi un beneficiar important al coridorului Est – Vest și datorită oportunității pe care o oferă pentru comerțul cu țările Asiei Centrale și pentru importul de petrol și gaz. Ucraina și-a anunțat deja interesul pentru proiectul AGRI LNG, alăturându-se României, Georgiei, Azerbaidjanului și Ungariei și plănuiește să construiască o fabrică de de-lichefiere la Odessa, complementară celei planificate la Constanța, România. Ambele fabrici ar de-lichefia LNG expediat de la Kulevi, Georgia. Ucraina a avut cantități de gaz sub contract în Turkmenistan ani de zile, dar sistemul de transport rusesc face imposibilă exploatarea lor.

Un concept cu beneficii strategice multiple

Coridorul Est – Vest este o evoluție strategică logică. Regiunea a făcut obiectul unor reflecții și construcții de concept strategic din 1997. Parteneriatul strategic SUA – România lansat în 1997 la București în urma vizitei președintelui Bill Clinton, ocupă un loc central în conceptul strategic al regiunii Mării Negre extinse. Strategi americani, vestici și români au construit și perfecționat de atunci acest cadru.

NATO a devenit, de asemenea, implicat în conceptualizarea regiunii Mării Negre extinse în 2002, când numărul de țări din zonă care au devenit membre NATO s-a ridicat la trei și toate celelalte, inclusiv Federația Rusă, au intrat în parteneriate cu Alianța sau au avut aspirații de a i se alătura. Summit-ul NATO de la București în 2008 a reprezentat punctul culminant când Ucrainei și Georgiei le-au fost oferite garanții pentru a dobândi un statut de membru al Alianței.

UE a îmbrățișat conceptul strategic după 2007. Trei luni după integrarea României și a Bulgariei în UE, România a avut succes în promovarea *Black Sea Synergy*, o formă de cooperare între UE și Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră, cea mai importantă organizație din regiune. Din păcate războiul ruso-georgian din 2008 a blocat dezvoltarea acestui proiect la nivelul potențialului său. Astăzi, UE se află în procesul de a transforma *Black Sea Synergy* într-o strategie propriu-zisă pentru Marea Neagră.

Mai mult decât atât, țările din regiunea Mării Negre, din Caucaz și din Asia Centrală au reușit în construirea Fundației Marea Neagră – Marea Cas-

pică, cu sediul la București și care promovează cooperarea regională într-un concept mai inclusiv decât cel al regiunii extinse a Mării Negre. Din 2009 încolo, conceptul de cooperare Marea Neagră – Marea Caspică a început să câștige în substanță, coeziune și incluziune printr-o serie de proiecte care promovează cooperarea între țările din regiune.

Efortul României de a menține relații excelente cu Georgia și Azerbaidjan, precum și cu Turkmenistan și Kazahstan, au condus la lansarea AGRI – I nterconectorului Azerbaidjan – Georgia – România. Acestea reprezintă o bază solidă pentru continuarea susținerii politice și o eventuală înțelegere interguvernamentală pentru coridorul Est – Vest. Mai important, aceste lucruri deschid calea către implicarea SUA, NATO și UE în acest efort. Cu susținerea politică necesară ar putea fi puse în aplicare imediat un plan și o bază de proiecte comune care, completate de garanții politice solide, ar transforma coridorul într-o construcție fezabilă, solidă și profitabilă pentru toate părțile.

Coridorul Est – Vest reprezintă un beneficiu imediat. În cazul în care s-ar bucura de susținerea politică a țărilor implicate și de susținerea publică a Statelor Unite, NATO și UE, atunci ar constitui fondul necesar pentru promovarea unei serii de proiecte necesare, care ar acoperi comerțul, transportul, exportul de energie și investițiile. Pe termen mai scurt, acesta ar permite recuperarea în siguranță a echipamentului militar aflat acum în Afganistan.

Coridorul oferă un alt beneficiu important din punct de vedere strategic: s-ar putea dovedi un mijloc solid de intimidare pentru toate conflictele din regiune și un stimulent strategic important pentru stabilizarea acesteia în sudul coridorului – Siria, Orientul Mijlociu extins – dar și în nord, mai ales în Caucazul de Nord.

Existența coridorului ar oferi un *modus vivendi* stabil pentru regiune în ciuda conflictelor înghețate: ar preveni aceste conflicte din a fi re-încâlzite. Ar preveni, de asemenea, apariția unor noi conflicte, din moment ce beneficiile pentru țările din regiune ar încuraja interesul lor în durabilitatea coridorului Est – Vest, care ar putea deveni mai important decât provocările reciproce. În acest cadru strategic, conflictele existente ar putea fi negociate și soluționate în timp și contextul s-ar putea dovedi a fi atractiv pe termen mediu pentru Rusia.

Înțelegerea importanței strategice a coridorului Est – Vest și asigurarea susținerii politice a țărilor implicate și aceea a statelor vecine, care văd beneficii în existența sa, este un prim pas către concretizarea existenței sale. Angajamentul pentru securizarea coridorului pentru comerț, transport, energie și rute militare ar oferi garanții pentru investitori.

Statele Unite, NATO și UE pot și ar trebui să joace rolul garanților direcți, prin asocierea la înțelegerea politică și/sau prin asumarea unor părți a securității fizice. Acest lucru ar fi în concordanță într-o mare măsură cu strategiile și documentele oficiale, dat fiind faptul că UE are un interes declarat în infrastructura critică energetică, mai ales în ceea ce privește conductele de petrol și gaz, la care s-ar putea adăuga și argumentele generate de faptul că

NATO și-a asumat responsabilitatea pentru siguranța atât a rutelor de transport energetic, cât și a celor de transport militar. Coridorul Est – Vest pare a fi cea mai bună soluție strategică pentru îndeplinirea acestor angajamente și pentru promovarea și avansarea intereselor comune.

14. CORIDORUL EST – VEST MAREA NEAGRĂ – MAREA CASPICĂ ÎN ERA INCERTITUDINII*

Un coridor strategic conceptual Est – Vest leagă Asia Centrală de granița estică a UE și NATO prin Caucazul de Sud, atât ca și coridor fizic de transport, comerț și energie, cât și de coridor virtual pentru proiecte de investiții. Dezvoltarea acestuia aduce beneficii tuturor statelor implicate direct și vecinilor lor, dar și Uniunii Europene și Statelor Unite, în intenția lor declarată de a accesa resurse din Asia Centrală pe culoare alternative. Coridorul leagă această regiune de Europa, apoi mai departe către Atlantic, punând la dispoziție surse și rute alternative de energie și comerț, dar și o rută sigură de transport a materialelor militare ale statelor NATO din și spre Afghanistan. Aduce beneficii economice și de securitate regiunii, expunând, totodată, populația locală din Asia Centrală la valori și principii ale societății occidentale moderne, la democrație, modernitate și aplicarea reală a drepturilor omului.

Coridorul Est – Vest Marea Neagră – Marea Caspică completează perfect noul Drum al Mătăsii, proiect lansat de Secretarul de Stat Clinton în 2011. Ca proiect pentru Afganistan și pentru regiunea mai largă, Noul Drum al Mătăsii se bazează pe transport, comerț și energie, legând Asia Centrală via Afganistan și Pakistan, India și China, reconectând economii ce au fost distruse de decade întregi de războaie și rivalități. La rândul său, coridorul Est – Vest asigură economiilor din Asia Centrală și, prin intermediul lor, ale Asiei de Est și de Sud, accesul direct către Europa, completându-se astfel perfect.

Proiectul nu este lipsit de provocări. Contextele politice și electorale din anul curent și din următorii doi ani, alături de evenimentele istorice ce vor fi comemorate în 2015 cresc riscurile asociate cu dezvoltarea Coridorului. Evoluțiile din Siria, imigrația în Rusia a circasienilor sirieni, viitoarele Jocuri Olimpice de Iarnă de la Soci, precum și comemorarea a 100 de ani de la evenimentele din 1915 ar putea cauza întârzieri notabile. Proiectul ar putea fi securizat doar prin asumarea clară a responsa-

* Apărut în varianta în limba engleză ca Occasional Paper sub titlul *The East – West Black Sea/Caspian Sea Corridor in the Age of Uncertainty*, GMF, March 2013, http://www.gmfus.org/wpcontent/blogs.dir/1/files_mf/1362595246Chifu_Corridor_Mar13.pdf.

bilităţii politice în statele pe care le implică, ceea ce ar oferi şi o garanţie legitimă pentru sustenabilitatea sa, dar şi de interesul manifestat de SUA şi UE pentru proiect.

Importanţa Coridorului Est – Vest

Greutatea strategică a Asiei Centrale derivă din proximitatea sa faţă de mai multe zone de conflict, dar şi din potenţialul său economic şi poziţionarea în vecinătatea a doi actori majori, Rusia şi China, ambii aflaţi în relaţii nesigure cu Occidentul. Ţările – Irak, Afganistan şi Iran se află, toate, în imediata apropiere, iar orice acces direct şi sigur spre inima Asiei Centrale ar trebui să reprezinte un stimulent strategic de securitate pentru Occident. Bogăţiile Asiei Centrale şi potenţialul său economic prezintă interes pentru UE, care are nevoie de surse alternative şi de rute pentru energie. Intrarea SUA şi a UE în regiune va schimba jocul regional al puterii şi va aduce o contrapondere necesară Rusiei şi Chinei.

Coridorul Est – Vest Marea Neagră – Marea Caspică asigură convergenţa intereselor între actorii implicaţi. Pentru Turkmenistan şi Kazahstan coridorul oferă acces direct la un al treilea jucător major în regiune – Europa şi/sau SUA – şi, astfel, facilitează schimbarea echilibrului geopolitic al puterilor. Încurajează investiţiile vestice necesare în explorarea resurselor şi în energie şi permite transferul de *know how* şi tehnologie către regiune.

Şi Azerbaidjanul, Georgia şi România ar beneficia de pe urma proiectul coridorului. Comerţul sporit şi contactele ar urma să asigure stabilitatea ţărilor şi fluxul investiţional, ceea ce ar determina o dezvoltare extinsă. Beneficiile acestui coridor strategic s-ar răspândi, probabil, şi spre ţările învecinate. Turcia s-ar putea găsi conectată mai îndeaproape cu Azerbaidjanul şi cu statele Asiei Centrale, state cu conexiuni şi identităţi istorice turcice. Ucraina ar urma să fie un beneficiar major al Coridorului Est – Vest Marea Neagră – Marea Caspică, cel puţin datorită oportunităţii pe care o oferă pentru comerţ cu statele Asiei Centrale şi pentru importul de petrol şi gaz.

Coridorul Est – Vest este un pas strategic logic pentru UE şi SUA şi va aduce beneficii imediate. Dacă se va bucura de sprijinul politic al statelor implicate şi de sprijinul public al SUA, NATO şi UE, va reprezenta fundamentul necesar pentru promovarea unui serii de proiecte foarte necesare, acoperind transporturile, comerţul, exportul de energie şi investiţiile. Pe termen scurt, ar putea permite o recuperare în condiţii de siguranţă a echipamentului militar staţionat momentan în Afganistan.

Coridorul s-ar putea dovedi o măsură de prevenire a tuturor conflictelor din regiune şi un stimulent strategic important în stabilizarea regiunilor din sudul acestui coridor – Siria, Iran, Orientul Mijlociu Extins – dar şi din nordul său, mai ales Caucazul de Nord. Coridorul Est – Vest Marea Neagră – Marea Caspică poate juca rolul unui proiect comun (şi principiu de menţi-

nere a păcii, de rezolvare a conflictelor şi construire a încrederii asociate cu acest concept în Balcanii de Vest). Existența în sine a proiectului comun ar preveni reaprinderea acestor conflicte, din moment ce beneficiile pentru țările din aceste zone ar declanșa interesul lor pentru sustenabilitatea proiectului, a cărui importanță ar depăși-o pe cea a provocării rivalilor din regiune și a luptei cu aceştia.

Expunerea susținută a populației din țările implicate în proiect la valorile și la modul de viață occidental este un alt potențial efect important al proiectului. În primul rând, Coridorul reprezintă o legătură directă și scurtă către garnița cu UE și NATO, pe coasta Mării Negre, la Constanța. În același timp, cooperarea în domenii precum transport, comerț, energie și investiții reprezintă o măsură importantă de construire a încrederii, importantă pentru o regiune afectată de numeroase conflicte.

Provocări curente la adresa Coridorului

Dezvoltările din ultimele 6 luni au generat potențiale provocări viitoare pentru fructificarea proiectului strategic. Conflictul în jurul Nagorno Karabakh ar putea să escaladeze după alegerile prezidențiale din Azerbaidjan, programate pentru acest an, delimitarea granițelor maritime în Marea Caspică a generat relații tensionate între Azerbaidjan și Turkmenistan, în timp ce multe chestiuni rămân încă de rezolvat între toate statele de coastă, viitorul conductei Trans-caspice rămâne neclar, iar evenimentele din România, Georgia și Armenia au o influență negativă asupra dorinței sau abilității de îmbarcare în proiect.

În **România**, evenimentele din vara anului 2012 au scos la suprafață lupta internă pentru putere care a încălcat regulile jocului și a adus incertitudine în ceea ce privește angajamentele țării ca membru al UE și NATO. Noua majoritate guvernamentală aleasă câteva luni mai târziu și-a declarat adeziunea atât la obligațiile interne cât și externe ale României ca membru al instituțiilor transatlantice, dar momentul a venit în urma unei campanii electorale marcate de o retorică eurofobă și anti-americană, în timp ce declarații surprinzătoare continuau să fie făcute de politicieni din interiorul coaliției de guvernare. Evenimentele din vara anului 2012 și campania electorală din decembrie au ridicat suspiciuni cu privire la abilitatea țării se a se îmbarca în și de a susține proiecte strategice, curente sau viitoare, în ciuda continuității date de rămânerea în funcție pentru încă doi ani a actualului președinte.

Georgia a trecut printr-o schimbare pașnică a puterii în urma alegerilor din octombrie 2012. Noul guvern a confirmat cu rapiditate continuarea cursului țării spre NATO și UE imprimat de predecesorul său, dar „resetarea" în ceea ce privește Rusia a creat tensiuni atât în interiorul cât și în afara țării, la fel ca și câteva politici interne. Noua coaliție aflată la putere a făcut pași

precipitați către pedepsirea multora dintre foștii oficiali pentru nereguli și abuzuri în timpul deținerii puterii, într-un proces ce s-a desfășurat atât de repede și atât de intens încât a părut a fi o răzbunare politică prin intermediul justiției selective. Faptele au amenințat fragila coabitare între președintele georgian Mikhail Saakashvili și prim-ministrul Bidzina Ivanishvili și a crescut tensiunile între viziunile celor doi cu privire la politica externă. În consecință, a fost negociat un acord pentru schimbarea constituției, iar orientarea strategică a țării și sustenabilitatea proiectelor strategice care implică Georgia s-ar putea bucura de garanții constituționale, calmând spiritele și temerile existente.

În același timp, unele declarații ale premierului Ivanishvili au condus la îngrijorări și au creat tensiuni în relațiile țării cu vecinii săi: prim-ministrul a cerut revizuirea contractelor pe energie cu Azerbaidjanul, partenerul strategic al Georgiei; a citat Armenia ca exemplu pentru Georgia în relațiile sale cu NATO și a făcut apel la o abordare echilibrată atât cu privire la Rusia cât și la Occident, abordare care a amintit de noul balans al Ucrainei între cele două orientări. Declarațiile au declanșat reacții la Baku, Tbilisi dar și în capitale occidentale, fiind, în consecință, nuanțate și explicate atât publicului intern cât și internațional de către ministrul georgian al Afacerilor Externe și de Cabinetul Premierului.

Sprijinul public pentru integrarea euroatlantică a Georgiei nu s-a modificat, înregistrând chiar o creștere în urma alegerilor, ajungând la un maxim istoric de peste 80%. O mișcare a politicii externe a Georgiei în direcția opusă ar fi, deci, în detrimentul coaliției Visul Georgian aflate la guvernare, ceea ce dă asigurări partenerilor internaționali care ar prefera, însă, să vadă mai multă claritate și coerență în declarații și politici. Un eventual acord de coabitare extins și comprehensiv ar putea da mai multă credibilitate orientării strategice a Georgiei. La fel, o Declarație oficială a Parlamentului de la Tbilisi asupra orientării strategice ar răspunde grijilor partenerilor internaționali. În absența acestora, angajamentul Georgiei în proiecte strategice curente și viitoare va continua să fie perceput ca nesigur.

Azerbaidjanul este un pilon major al tuturor proiectelor strategice în regiune, implicând coridoarele de transport, energie și comerț în zona Marea Neagră – Marea Caspică. Relația țării cu Georgia a fost recent subliniată într-o serie de declarații ale premierului georgian, dar cele două ministere ale Afacerilor Externe au gestionat situația cu bine și au calmat spiritele. Totuși, relația cu Armenia nu face decât să devină tot mai tensionată. În urma unor schimburi de focuri la linia de demarcație și în locuri izolate de-a lungul granitei, Armenia a forțat schimbări în Nagorno-Karabakh. Asemeni situațiilor similare din trecut, evenimentele au fost legate de vizitele americane și occidentale la Baku și de evenimentele privitoare la negocierile formale aupra Nagorno-Karabakh și au fost utilizate pentru a îndrepta atenția către conflict și pentru stagnarea procesului de soluționare a acestuia. De obicei aveau un

impact scăzut în Armenia, dar de această dată au avut loc la scurt timp înainte de alegerile prezidențiale și au fost utilizate în scopuri electorale.

De altfel, grupul de la Minsk a fost absent tot anul trecut din dialogul pentru soluționarea conflictului, iar procesul s-a desfășurat într-un format 1+2 informal, în care Rusia și-a asumat povara negocierilor între președinții Armeniei și Azerbaidjanului. Inițiativa, menită a crește autoritatea regională a Rusiei, nu a produs nici un rezultat pozitiv. Din contră, Baku s-a simțit izolat în acest format în care soluții împotriva intereselor Azerbaidjanului și-au făcut ocazional loc în discuții, doar pentru a eroda mai departe procesul.

Decizia autorităților armene de a deschide un aeroport la Kojali, în Nagorno-Karabakh și să permită zboruri charter Erevan – Stepanakert crește tensiunile și nervozitatea. Luând în considerare faptul că locația curentă a aeroportului Kojali prezintă importanță istorică și simbolică pentru Azerbaidjan ca loc al rezistenței în timpul războiului din Nagorno-Karabakh, o reacție furioasă a autorităților azere este un element de temut. Autoritățile de la Baku au declarat deja că vor utiliza toate mijloacele necesare pentru a asigura respectarea regulilor internaționale legate de traficul aerian în regiune. Situația este una cu adevărat îngrijorătoare pentru eventuala escaladare a conflictului armeano-azer în Nagorno-Karabakh sau oriunde altundeva, escaladare ce ar putea pune în pericol proiecte strategice ce implică Azerbaidjanul. Totodată, din moment ce Armenia se simte izolată iar alegerile au trecut, ar putea încerca să rupă semi-blocada neoficială.

Turcia este un jucător major în Coridorul Est – Vest pentru proiecte de transport și energie. Este un actor stabil, dar este, totuși, afectat în profunzime de războiul civil sirian care îndreaptă îngrijorările Ankarei mai degrabă spre sud decât spre dezvoltarea de proiecte în Caucaz. Poate cea mai importantă provocare ce vine cu un risc important de escaladare a tensiunilor regionale este comemorarea din 2015 a evenimentelor din 1915. Bine mediatizate de diaspora armeană, ar putea declanșa schimburi dure între Erevan și Ankara și, cel mai important, ar putea afecta interesele turcești în alte capitale unde s-ar putea ca evenimentele care au avut loc în urmă cu 100 de ani, numite de către armeni genocid, să fie condamnate. Deși mai mică decât diaspora turcă, diaspora armeană s-a dovedit a fi mai bine organizată și a fost capabilă să ajungă la Congresul american și la Parlamentele unor state europene cheie pentru a obține declarații politice ce aduc atingere Turciei. Există posibilitatea ca această situație să afecteze toate proiectele lansate în regiune și, dacă tensiunile cresc la maximum, ar putea afecta fundamental relații UE – Turcia și SUA – Turcia.

În 2014, Jocurile Olimpice de Iarnă de la Soci ar putea fi utilizate de către minoritatea circasiană din Rusia, de oricine turcă, ca ocazie pentru a comemora decimarea acesteia cu aproximativ 150 de ani în urmă în ceea ce a fost numit primul genocid al Erei Moderne în Rusia. Lipsa de răspuns a autorităților ruse la cererile minorității circasiene din Caucazul de Nord și presiunea

membrilor acesteia, care încearcă să se refugieze din Siria în Rusia ar putea declanşa reacţii violente menite a atrage atenţia către problemele şi cererile circasienilor. Din momentul în care Georgia a recunoscut genocidul circasian iar noile autorităţi de la Tbilisi şi-au reafirmat această poziţie, diferenţele de opinii şi posibilele atacuri teroriste în timpul Jocurilor Olimpice ar putea introduce un nou motiv de îngrijorare pentru Coridorul Est – Vest Marea Neagră – Marea Caspică.

Securizarea proiectului: sprijinul politic

Dat fiind stadiul actual al lucrurilor şi evenimentele viitoare, riscul unor daune simbolice ar putea creşte, ameninţând, deci, dorinţa şi abilitatea ţărilor din regiune de a se angaja în proiectul Coridorului Est – Vest. Opţiunea de a se implica şi de a-şi asuma perspectivele acestui proiect strategic este acum în mâinile politicienilor din regiune. Interesul manifest al UE şi SUA privitor la coridor ar putea asigura participarea entuziastă a unor actori locali, putând ajuta, totodată, la ridicare suspiciunilor.

Finalizarea proiectelor economice regionale (calea ferată Baku-Kars) ar putea, de asemenea, funcţiona drept catalizator al procesului, deşi aceste proiecte economice sunt, ele însele, vulnerabile la ameninţările politice şi de securitate.

Un început bun şi solid al proiectului ar putea fi dat de o declaraţie comună a preşedinţilor ţărilor implicate în Coridorul strategic Est – Vest Marea Neagră – Marea Caspică, care ar da un semnal important sprijinului politic al proiectului şi un însemnat imbold către proiecte economice concrete care ar urma să îi dea mai târziu substanţă. Semnătura reprezentanţilor ţărilor direct implicate – România, Georgia, Azerbaidjan, Turkmenistan, Uzbekistan, posibil Kazahstan şi Turcia – ar oferi garanţii că proiectul va face paşi înainte către stadii mai concrete în ceea ce priveşte transportul, comerţul, energia etc.

Succesul proiectului necesită şi implicarea statelor occidentale. Interesul declarat al SUA şi UE în dezvoltarea acestuia va declanşa interese atât în regiune, cât şi în cadrul comunităţilor de afaceri americane şi europene.

Şi voinţa politică înspre relaţii strategice cu Asia Centrală articulate la nivelul UE ar putea ajuta la asigurarea interesului şi participării la proiect.

Un eşec al actorilor menţionaţi în a-şi urma interesul se va traduce în oportunităţi economice eşuate şi insecuritate accentuată în regiune. Situaţia va avea impact asupra retragerii trupelor din Afganistan ceea ce, în cele din urmă, va afecta succesul strategiei Noului Drum al Mătăsii, care îşi va pierde extensia naturală către pieţele din Europa. În condiţiile în care cele două proiecte sunt complementare, doar împreună vor completa Vechiul Drum al Mătăsii care, la fel ca în trecut, ar putea aduce din nou dezvoltare economică şi culturală de importanţă istorică.

15. PROCESUL DE ANSHLUSS AL UCRAINEI: ACHIZIȚIONAREA BUCATĂ CU BUCATĂ*

1. Ucraina a dat Sevastopolul Rusiei pe încă 30 de ani

Pe data de 21 aprilie 2009, Moscova a reușit performanța de a lua o decizie strategică cu impact pe termen lung: continuarea prezenței militare în Ucraina prin păstrarea bazei de la Sevastopol. În timpul întâlnirii bilaterale ce a avut loc la Harkov, în estul Ucrainei, președinții Viktor Yanukovici și Dmitri Medvedev au semnat un acord prin care prețul gazelor importate de Ucraina din Rusia va scădea cu 30% în schimbul prelungirii perioadei de închiriere a bazei de la Sevastopol pentru o perioadă de 25 de ani, cu o prelungire automată de 5 ani, prevăzută în acord.

În prezent, Constituția ucraineană interzice prezența unor baze militare străine pe teritoriul său – articol introdus după anul 1997 când a fost semnat un acord prin care Sevastopolul era închiriat de către Federația Rusă pe o perioadă de 20 de ani. Acest termen va expira în luna mai 2017.

Reducerea prețului la gaze este de 100 de dolari pe mia de metri cubi sau 30% din valoarea contractuală, în condițiile în care prețul de piață al gazului scade sub 330 de dolari pe mia de metri cubi. Potrivit președintelui ucrainean, discountul gazului se va concretiza printr-o investiție de 40 de miliarde de dolari pe care Rusia o va face în următorii 10 ani în Ucraina. Practic, prețul gazului nu va scădea ci va rămâne la prețul actual de 330 de dolari pe mia de metri cubi, doar că o parte din contravaloarea dată de Ucraina se va întoarce sub forma unor investiții.

Gazprom nu își va diminua profitul, dar bugetul federal al Rusiei va pierde 3-4 miliarde de dolari anual. Dar nici această sumă nu este prețul corect pentru Rusia, deoarece Ucraina și-a anunțat intenția de a mări importul de gaz în 2010 la 36.5 miliarde de metri cubi. Acest lucru se traduce printr-un calcul economic simplu în care scăderea prețului este amortizată de creșterea volumului de gaz importat[33].

Rusia a crescut prețul pentru mia de metri cubi de gaz la 360 de dolari în prima parte a anului 2009, comparativ cu cei 179 de dolari pentru aceeași perioadă a lui 2008. Prețul a fost redus la 305 dolari la începutul acestui an. Bugetul ucrainean pentru 2010, care nu a fost încă aprobat, prevede un preț al gazului de 334 de dolari, conform declarațiilor ministrului ucrainean al Economiei, Serhy Tyhypko.

---

* Evaluare făcută pentru un client privat la 23 aprilie 2009. Prezentată în cadrul conferinței internaționale organizată de către The Open Ucraine Foundation, eveniment: Black Sea Security Round Table, cu titlul „Black Sea Region: Geopolitical Dilemma of High Priority Area", 25 mai 2011, Odessa, Ucraina.

Printr-o strategie foarte bine pusă la punct bazată pe o serie de previziuni exacte, Kremlinul a reușit să obțină atât de mult cu atât de puțin. Acum mai bine de o lună, Viktor Yanukovici vizita Moscova și era „descurajat diplomatic“ să ridice chestiunea gazului. I se prezentau cele mai dure opțiuni – aderarea la Uniunea Vamală, renunțarea la sitemul de tranzit – iar posibilitatea negocierilor era închisă.

În timpul care a trecut de la acel moment, Rusia a dat un răgaz de gândire administrației de la Kiev față de alternativa absenței diminuării prețului, astfel încât acordul prezentat pe 21 aprilie să fie unul extrem de avantajos și acceptabil pentru oamenii de afaceri ucraineni. Sub masca unei concesii uriașe, care a lăsat Ucraina umilă și recunoscătoare, Moscova și-a îndeplinit un obiectiv strategic deosebit de important care înseamnă controlul în Marea Neagră și limitarea definitivă a opțiunilor de securitate ale Ucrainei.

Prima problemă fundamentală a acordului este faptul că utilizează mijloace economice și avantaje pretins economice pentru a rezolva o problemă politică și mai ales strategică. Or, este cunoscut din modul de acțiune anterior al Federației Ruse că acest tip de reduceri de prețuri este vremelnic, presupune preluarea unor elemente absolut importante din economia țării vizate – în cazul de față, unic în spațiul post-sovietic[34], a fost vorba despre un avantaj strategic – pentru ca ulterior, după preluarea componentelor dorite din economie sau sistemul de tranzit energetic, alături de industriile profitabile, dar mari consumatoare de produse energetice, prețul să ajungă din nou la nivelul dorit.

O a doua problemă este faptul că acordul presupune – spre deosebire de cel din 1997 – schimbarea componentelor militare ale Flotei ruse găzduită la Sevastopol[35], respectiv amplificarea capabilităților și a calității acestora, lansează un nou proces de escaladare a înarmării în Marea Neagră, un proces ce nu a mai existat dinainte de 1936, atunci când a fost adoptată Convenția de la Montreux. Prezența la Sevastopol a trupelor ruse cu 10 submarine dintre care trei din clasa Lada, a unor noi corvete, a viitoarelor port-elicoptere Mistral, nu au cum să nu determine reacții atât din partea Turciei cât și a României și Bulgariei dacă doresc să-și protejeze apele teritoriale. Cu atât mai mult, fie o operațiune NATO, fie Black Sea For – Black Sea Harmony va trebui să preia responsabilitatea însoțirii viitoarelor transporturi Georgia – România de gaz lichefiat și Georgia – Bulgaria de gaz comprimat, pe relația Est – Vest în Marea Neagră.

A treia problemă majoră este efectul de antrenare al deciziei pentru susținerea separatismului pro-rus. Practic, fără a o nota efectiv, Ucraina a concedat controlul Crimeii pe o perioadă foarte lungă Federației Ruse, gest care este interpretat deja la Kiev drept trădare, act anticonstituțional și cedarea controlului asupra unei părți din teritoriul național[36].

Simbolistica legată de Crimeea – disputată atât de Ucraina, parte al cărei teritoriu o constituie în forma autonomiei care a fost concedată, de Federația Rusă, care invoca „darul“ teritorial oferit RSS Ucrainene în cadrul URSS,

cât şi de tătarii crâmleni, băştinaşi, care au fost deportaţi de Stalin din regiune şi au revenit – este cu atât mai greu de gestionat cu cât acordul s-a făcut în foarte scurt timp după preluarea preşedinţiei de către Viktor Yanukovici – când mai erau 7 ani până la expirarea acordului în vigoare – şi pe o perioadă de 25 ani cu opţiune pentru încă 5 ani, deci pe o generaţie.

Mai grav, odată ce acest gest a fost conştientizat, nu există nici o garanţie pentru Ucraina că procesul nu va continua cu alte regiuni ce vor fi, de facto, preluate şi desprinse din organizarea statală constituţională pentru a avea regimuri speciale de control. În plus, efectul de antrenare şi contagiunea pe care un asemenea precedent îl poate crea pune sub semnul întrebării nu atât securitatea statului ucrainean, nu numai integritatea sa, nu numai limitarea suveranităţii sale şi concedarea ei către vecinul estic, cât însăşi existenţa ca stat[37], dincolo de formalismul instituţional.

De asemenea, ceea ce s-a agreat cu Ucraina poate juca un rol de precedent după evenimentele din Georgia, criza gazului şi, mai recent, schimbarea regimului Bakiev în Kârgîstan; practic Moscova pare a fi obţinut un număr de victorii locale în spaţiul post-sovietic, iar inerţia şi lipsa de reacţie a comunităţii internaţionale va încuraja asemenea practici – de trimitere de trupe într-o ţară suverană – Kârgîstan – pentru a schimba puterea, fără a exista reacţii nici măcar ca cele la intrarea trupelor ruse în Georgia.

În fine, acest acord dobândit atât de repede mai subliniază dependenţa şi legăturile subtile ce fac ca politica externă, de securitate şi de apărare a Ucrainei să fi fost subordonate Moscovei, care-şi preia astfel rolul de garant al securităţii, introducându-şi capabilităţile pe teren pentru a se putea achita de responsabilităţile preluate[38]. În acelaşi sens, cinismul comentării acestor gesturi merge până la considerarea că este vorba despre „creşterea securităţii regionale“ deoarece s-ar bloca extinderea NATO, mersul spre Est al Alianţei şi „revendicările teritoriale ale României faţă de Ucraina“.

Pe lângă avantajul evident pe care l-a obţinut prin acest acord, Rusia a dorit să dea un exemplu asupra posibilităţilor ce se deschid în faţa celor care aleg alianţa cu Moscova. La conferinţa de presă de la Harkov, preşedintele Medvedev a spus jurnaliştilor că nu doar Ucraina cât şi alte state ar putea beneficia de oferte generoase dacă s-ar alinia la doleanţele Kremlinului. La aceeaşi conferinţă, preşedintele rus şi-a exprimat nemulţumirea în legătură cu preşedintele Belarusului, Aleksandr Lukashenko, pentru susţinerea şi azilul pe care le-a acordat fostului preşedinte al Kârgîstanului, Kurmanbek Bakiyev.

Potrivit lui Medvedev, Lukashenko nu este „un partener adevărat“ şi nu ar putea să aibă parte de aceleaşi concesii atâta timp cât găzduieşte un inamic al Moscovei. Bakiyev a fost acuzat public de trădare[39] de către Medvedev şi Putin atunci când, primind bani de la Moscova pentru închiderea bazei aeriene americane de la Manas, a ales să ia banii americanilor şi să menţină baza deschisă.

În discursul său despre Starea Națiunii, președintele Lukashenko și-a exprimat frustrarea față de Rusia afirmând că această „strangulează" din punct de vedere economic Belarusul până în punctul în care îi amenință supraviețuirea. Chiar dacă apropierea politică dintre cele două țări este una strânsă, Lukashenko este recunoscut pentru „flirturile nevinovate" pe care le-a avut cu UE. Chiar și așa, declarația lui Medvedev nu vizează doar Belarusul, incluzând în amenințare și fostă republică sovietică Kazahstan, poate și alte republici din Asia Centrală unde ar putea sprijini schimbarea de regim din cauza unor deschideri exagerate față de Occident sau față de China.

Astfel, cu această mișcare, Moscova transmite mesajul că loialitatea politică va genera beneficii economice concrete[40]. Moscova a mai folosit această strategie din plin până în momentul revoluției oranj[41]. Se pare că ea este din nou folosită și de data aceasta este adoptată ca o politică publică oficială.

2. Ratificarea acordurilor de la Harkov

Pe 27 aprilie, Ucraina a fost martora unei manifestări democratice fără precedent. La începutul ședinței plenare a Radei Supreme (Parlamentul ucrainean), opoziția a aruncat ouă înspre biroul președintelui Parlamentului, Volodymyr Lytvyn. Pentru a boicota ședința, membrii opoziției au desfășurat un mare drapel al Ucrainei peste scaunele din sală și, implict peste aparatele de votare. Membrii partidului de guvernământ (Partidul Regiunilor) au început să îi agreseze pe membrii opoziției în încercarea de a înlătura steagul – pentru a vota acordul de la Harkov de prelungire a staționării bazei ruse și Flotei Mării Negre încă 25 de ani după 2017, dar și contractul de reducere a prețului la gaze cu 30% – fapt care a degenerat într-o încăierare generală.

Punctul culminant a fost momentul în care în sală au fost aruncate câteva grenade fumigene iar membrii Parlamentului au fost forțați să părăsească incinta. În tot acest timp, în fața clădirii Radei Supreme (Parlamentul ucrainean), susținători ai ambelor părți au avut câteva ciocniri violente. Astfel, reprezentanții Partidului Regiunilor au înconjurat cu corturi Rada Supremă și au încercat să împiedice ca lozincile împotriva acordului să se audă, dar și ca opoziția să poată pătrunde în clădire pentru a bloca votarea acordului. Din cealaltă parte, numeroșii susținători ai opoziției reunite sub conducerea fostului Premier Yulia Timoshenko au încercat pătrunderea cu forța în clădire dar au fost opriți de unitatea specială de menținere a ordinii publice (Berkut) a Poliției, fără a se putea evita complet contactele fizice între părți.

Opoziția a reclamat acordul ca fiind ilegal și neconstituțional. În ciuda violențelor și distrugerilor (membrii opoziției au turnat lipici peste butoanele de vot de la scaunele membrilor partidului de guvernământ) moțiunea a trecut cu un număr de 236 de voturi, cu 10 sufragii mai mult decât era necesar. Votul de marți este unul cel puțin suspect, deoarece la începutul ședinței doar 211 membri susținători ai puterii s-au înregistrat ca fiind prezenți, cu 15 mai

puțin decât numărul necesar pentru o majoritate simplă. Cu toate acestea, acordul a fost ratificat cu 236 de voturi[42]. Un alt motiv pentru care am putea privi acest vot cu suspiciune este faptul că înainte de deschiderea procesului de votare, doisprezece deputați ai Partidului Regiunilor – de guvernământ – și-au depus jurământul de investitură înlocuind membri aleși care s-au retras din diferite motive. În aceste condiții, opoziția a declarat votul ca fiind „furat" și a refuzat recunoașterea ratificării acordului.

Integrarea structurilor energetice ale celor două țări

Pe fondul acestor neliniști, Rusia a decis că este momentul să acționeze. Astfel, la întâlnirea Comisiei Interstatale Ruso – Ucrainiene pentru Cooperare Economică, ale cărei lucrări au fost prezidate de premierii celor două țări, s-a discutat concret despre integrarea sistemelor nucleare ale celor două state, deși acordul și convenția aferentă a lipsit din portofoliul întâlnirilor anterioare.

Mai mult, prim-ministrul rus, Vladimir Putin, a lansat, într-o manieră destul de seacă, propunerea pentru fuzionarea Gazprom cu Naftogaz; „*l-am informat pe premierul ucrainean în legătură cu semnarea unei rezoluții care să aducă la zero taxele pentru transportul de gaz natural către Ucraina*". Cu toate că premierul rus a informat, în aceeași declarație de presă în care și-a anunțat propunerea, faptul că a discutat cu omologul său ucrainean despre această ofertă, Azarov, s-a arătat surprins de propunerea primită.

Propunerea premierului rus a provocat și mai tare opoziția din Ucraina, care a acuzat Moscova că dorește să distrugă independența țării. Aceasta este cea mai îndrăzneață mișcare a Rusiei de până acum în ceea ce privește statul ucrainean, fapt care a determinat-o pe fostul premier Tymoshenko să declare: „*Rusia are un plan de a distruge Ucraina. Nu este o fuzionare bazată pe un parteneriat egal, ci reprezintă achiziționarea Ucrainei de către Rusia. Crimeea a fost doar începutul*". Declarația lui Tymoshenko își găsește argumentul în faptul că dacă această fuziune are loc, Moscova își va putea controla total exporturile de gaze în Europa.

Prin ratificarea și legitimarea predării teritoriului național Rusiei[43], actuala conducere a Ucrainei a demonstrat încă odată faptul că este preocupată de propria bunăstare în fața intereselor țării. De-a lungul timpului, politicienii ucrainieni nu au reușit să implementeze reformele necesare pentru a reduce consumul de gaz al țării, care pe timpul iernii se ridică la valoarea de 900 milioane de dolari, în ciuda producției interne de gaz.

Ucraina produce 20 de miliarde de mc de gaz anual, cantitate care, conform anumitor experți ar fi suficientă pentru a satisface consumul domestic și municipal. Restul de 10 miliarde mc necesari industriei ar putea fi importați din Asia Centrală. Însă acest plan ar însemna implementarea unor reforme drastice la nivel politic și schimbări de mentalitate la nivelul populației, lucruri pentru care, niciuna din aceste clase nu este pregătită.

Elita politică refuză această soluție deoarece presupune pierderea afacerilor ne-transparente cu gaz care implică diferite companii cum ar fi Eural-TransGas sau RosUkrEnergo ce au legături strânse cu Gazprom și administrația de la Kremlin. Situația din Ucraina a fost descrisă cel mai bine de un diplomat al UE într-o vizită din timpul crizei din ianuarie 2009 care a spus guvernului: „*furați prea mult, prea repede*".

3. Rusia și noul tip de revoluții colorate ca mecanism de recompunere a imperiului

La începutul președinției sale, Yanukovici s-a erijat în unificator al țării și promotor ar unor relații mai bune cu Vestul. Prima vizită oficială externă a fost chiar la Bruxelles, unde a discutat cu președintele CE, Jose Manuel Barroso, despre valori comune, securitate energetică și comerț liber. De asemenea, el s-a angajat să îndeplinească obligațiile cerute de FMI ca parte a înțelegerii ce a generat creditul de 18.6 miliarde de dolari în 2008.

Acum, la mai puțin de două luni de la acea vizită, apropierea de Bruxelles pare doar formală. De la acea dată au avut loc cel puțin șapte întâlniri ruso-ucrainiene la nivel de președinți sau premieri, o medie de una pe săptămâna. Alte patru sunt programate până pe 17 mai. În seara dinaintea memorabilei sesiuni parlamentare a Radei Supreme, premierul rus Putin a făcut o vizită neprogramată la Kiev.

Acordul asupra prețului gazului și a bazei de la Sevastopol a fost doar începutul unei relații lungi între Rusia și Ucraina, dar cu siguranță a marcat sfârșitul de facto al oricăror perspective de integrare Nord-Atlantică a Ucrainei[44], cel puțin pe termen mediu. În timp ce NATO și UE au ezitat în a întreprinde orice mișcări concrete către Ucraina, Rusia a acționat în cunoștință de cauză, urmărind scopuri precise[45].

Trecând peste eficacitatea sau importanța geostrategică a documentului de la Harkov, descoperim problema constituționalității și legalității încheierii și ratificării acordului. Faptul că acțiunile noii conduceri a Ucrainei au fost contestate din punct de vedere constituțional, de două ori în decurs de trei luni de la preluarea puterii, este un semnal puternic în ceea ce privește drumul democratic al țării.

Evenimentele petrecute pe 27 aprilie în plenul Verkhovnei Rada denotă eșecul democrației și slăbiciunea opoziției. Puterea dobândită de alianța formată în jurul guvernării – acuzată la rândul ei de lipsa de constituționalitate prin antrenarea „independenților" în formarea majorității – a demonstrat din nou faptul că nu există lege care să se opună determinării instituțiilor de conducere ale statului. Din punct de vedere constituțional, ratificarea tratatului semnat de președintele Yanukovici nu își găsește o bază legală, Constituția Ucrainei interzicând prezența militară străină pe teritoriul național.

Interpretarea dată de partea rusă este inedită: astfel, cum în dispozițiile finale și tranzitorii se menționează că acordurile existente rămân în vigoare

până la încheierea lor, legiuitorii se prevalează de această realitate pentru a pasa responsabilitatea pe validitatea Constituțională a acordurilor din 1997. Acestea prevăd două clauze de prelungire: notificarea anterioară din timp – lucru nesatisfăcut, din contra, existând notificarea oficială de retragere a trupelor – şi acordul părţilor. Or acordul de la Harkov se interpretează a fi un acord al părţilor, de unde şi prelungirea conform acordului din 1997, constituțional.

Oricum eventualele aşteptări de la Curtea Constituțională, în condițiile existenței unei interpretări acceptabile a validității acordului, sunt neavenite deoarece deja Curtea a interpretat contrar prevederilor exprese şi explicite ale Constituției şi contrar unui aviz anterior constituționalitatea majorității parlamentare cu participarea independenților – nu numai a fracțiunilor parlamentare cum precizează expres Legea Supremă a Ucrainei – sunt deşarte.

Rusia este în plină expansiune a sferei sale de influență[46]. În acest sens există câteva exemple. Primul ar fi războiul ruso-georgian din 2008 care a avut că țintă eliminarea preşedintelui Saakashvili de la conducerea țării. Un al doilea exemplu este regimul Lukashenko din Belarus – cel mai apropiat partener al Moscovei, care a avut mult de suferit de pe urma nerecunoaşterii provinciilor Abhaziei şi Osetiei de Sud, în special în prima partea a anului 2010, când Rusia a forțat preluarea companiei naționale ce se ocupă cu tranzitarea gazului.

Un alt exemplu al politicii ruseşti în fosta sferă de influență sovietică este Kîrgîzstanul, unde Moscova a avut o implicare directă în detronarea preşedintelui Bakyev pe motivul prezenței unei baze americane pe teritoriul țării şi nerespectării angajamentelor anterioare[47], ce mijloceau şi sume importante de bani, pentru eliminarea bazei de la Manas. În acest caz, Ucraina este un caz fericit. Aici Moscova a venit cu daruri şi nu cu amenințări şi a reuşit convingerea administrației de la Kiev de bunele intenții pe care le are.

Riscurile pe care şi le asumă Ucraina sunt evident suficiente şi considerabile, ca de altfel cum sunt ale oricărei țări care este nevoită să trateze sau să facă afaceri cu Rusia. Primul risc este pierderea independenței, suveranității şi integrității teritoriale[48], riscul pierderii controlului în Crimeea şi a scindării Ucrainei pe liniile etnice, geografice, lingvistice, religioase şi culturale între Sud-Est şi Nord-Vest. Apoi există riscul major al preluării complete a politicii externe, de apărare şi de securitate de către Rusia[49], care deja a implantat pe listă oamenii săi la nivelele de decizie respective ale Ucrainei. Asistăm practic la ocuparea cu mijloace inedite a Ucrainei de către Federația Rusă, folosind proprii cetățeni şi un partid aflat sub control complet, ca şi preşedintele ucrainean.

Un alt risc major îl reprezintă cazul în care Federația Rusă nu va putea susține financiar preluarea Ucrainei la bucată şi se va trezi că acest efort – similar integrării celor două Germanii, dar la altă scară, în alte condiții şi cu alte mijloace – o va duce la faliment. Voința politică nu e suficientă şi nici proiecția statutului de superputere sau preluarea rapidă a inițiativei cu lovi-

turi fulger nu asigură complet soluții sustenabile economic și practic, darămite în ceea ce privește capacitatea administrativă. Însă inițiativa curentă trebuie privită ca un *blitzkrieg*.

Federația Rusă și-a luat foarte în serios rolul de principal factor de putere în zona fostei Uniuni Sovietice[50], iar eforturie sale de a ține piept Occidentului în acest spațiu definit de „interes special“[51] – admițând că ar mai exista asemenea eforturi sau reminiscențe din partea unor state sau instituții occidentale – s-au soldat cu victorii în lanț. După evenimentele recente din Kîrgîzstan sau schimbarea de putere de la Kiev acompaniată de înțelegerile recent parafate, Rusia trece din postura defensivă la cea ofensivă, de inițiatoare a unui nou tip de revoluții colorate ca instrument pentru controlul spațiului post-sovietic[52] și, de ce nu, recompunerea într-o altă manieră, a fostului Imperiu.

Acest proces de reconsolidare a influenței în spațiul său „canonic“, de interes critic pentru securitatea sa națională, vine sub forma unei strategii de politică externă atent pusă în scenă pe mai multe paliere (politic, militar, economic), întrucât timpul scurs de la destrămarea fostului imperiu sovietic și-a pus amprenta în mod diferit asupra statelor, iar Kremlinul a trebuit să elaboreze politici complexe capabile să răspundă fiecărui stat în parte, o abordare gregară nemaiputând fi pusă în scenă astăzi.

La mai puțin de trei luni de la preluarea puterii în **Ucraina** de către președintele pro-rus Viktor Yanukovici, statutul relațiilor bilaterale cu Federația Rusă a înregistrat o schimbare radicală. Deși această modificare de traiectorie în politica externă a Kievului, în special pe relația cu Rusia, era previzibilă în condițiile noului *leadership* de la Kiev, evenimentele au căpătat o dinamică ce ridică semne de întrebare cu privire la perspectiva europeană a Ucrainei.

Chiar dacă în plan declarativ noua conducere de la Kiev nu abdică de la proiectul european început de administrația precedentă, este absolut clar că Ucraina și NATO devin două entități profund incompatibile. Este puțin probabil să vedem în rândul structurilor Nord-Atlantice un stat care găzduiește pe teritoriul său 40 de nave rusești, dintre care un distrugător de tonaj, multe submarine și un portavion.

De altfel, dacă pragmatismul este cuvântul de ordine în sfera relațiilor internaționale actuale, este posibil ca și alte state UE[53] precum Germania, să fie mai mult decât fericite de alegerea pe care Kievul a făcut-o. În definitiv, Berlinul s-ar putea să fie mai interesat de stabilizarea relațiilor Rusia-Ucraina în perspectiva tranzitului de resurse energetice decât de aderarea la UE a unui stat complet nereformat, care ar adânci slăbciunile tot mai vizibile ale Uniunii.

Georgia este în momentul de față un stat a cărui relație cu Rusia este cât se poate de complicată. Interesul Moscovei pentru Caucaz este unul de notorietate, iar lupta pentru o influență sporită în Georgia rămâne un deziderat de primă mărime. În mai puțin de o lună, în Georgia se vor desfășura alegeri lo-

cale iar rezultatul acestora va fi extrem de interesant întrucât opoziția pro-rusă pare să se consolideze pe zi ce trece. Mai grav, în cazul absenței unei asemenea reechilibrări a spectrului politic de la Tbilisi, riscul recurgerii din nou la varianta militară pentru a încheia afacerile revine în prim plan.

Federația Rusă va trebui să adopte o tactică mult mai complexă în privința Georgiei, întrucât nu trebuie confundată lipsa de sprijin a lui Saakashvili cu opțiunea pro-rusă, astfel că implicațiile Moscovei vor viza probabil susținerea tacită a unui regim cu care s-a ajuns la o formula de compromis.

Din perspectiva acestei noi strategii de destabilizare promovată de Kremlin, lucrurile se pare că nu se vor opri aici, fapt certificat și de declarații făcute la cel mai înalt nivel. Astfel, chiar președintele Dmitri Medvedev remarca faptul că evenimentele din Kârgâzstan s-ar putea repeta și în alte republici post-sovietice în care liderii „nu ascultă de voința poporului", iar critica la adresa lui Lukashenko la conferința de presă ce a urmat semnării acordurilor de la Harkov, prin contrapunerea lui Yanukovici, a declanșat reacția furibundă a liderului Belarus, care la reunirea Parlamentului pentru ascultarea discursul său privind starea națiunii, a acuzat direct Rusia că vrea să-l schimbe din funcție.

Conform unor analize recente se pare că statul aflat într-un iminent pericol este **Uzbekistanul**. Acesta este un vecin al Kîrgîzstanului și însăși poziționarea sa geografica facilitează inflamarea transfrontalieră. De altfel, relațiile sale cu Rusia nu au fost cele mai bune în ultimii ani, condiția de stat independent pentru care guvernul de la Tashkent s-a luptat nefiind câtuși de puțin pe placul Moscovei. Conditionalitățile de natură geografică fac din Uzbekistan un stat aproape imposibil de controlat astfel că regimul aflat la conducere este unul profund totalitar.

De-a lungul ultimului deceniu în fosta republică sovietică s-au aprins mai multe revolte populare din cauza sărăciei severe, însă de fiecare dată serviciile de securitate uzbece au înăbușit cu cruzime revoltele populare. De asemenea, Uzbekistanul este un stat măcinat de rețelele de crimă organizată, iar clanurile care conduc aceste activități ilicite sunt îndeajuns de puternice încât, în urma unei înțelegeri cu Moscova, să provoace destabilizarea puterii centrale. Administrația Karimov este pe punctul de a se prăbuși chiar și fără intervenția Rusiei, pe fondul unor lupte ce vizează succesiunea la putere, astfel că Moscovei nu îi rămâne altceva decât să încline balanța într-o direcție favorabilă.

Tajikistanul este de asemenea un stat ex-sovietic care împarte o importantă graniță cu Kîrgîzstanul. Ținând seama de faptul că Federația Rusă deține nu mai puțin de șase baze militare pe teritoriul acestui stat, problema pare a fi una inexistentă, însă nu de puține ori regimul de la Dushanbe a făcut notă discordantă de linia trasată de Kremlin, astfel că posibilitatea ca și acest stat să intre în colimatoriul Moscovei rămâne o realitate.

De altfel, trebuie menționat că nu destabilizarea Tajikistanului ar fi adevărata provocare, ci exercitarea ulterioară a controlului. Statul este împânzit de

clanuri cu influenţă regională şi grupuri de militanţi islamişti, care ar putea fi utilizaţi pentru o eventuală lovitură de stat, însă problemele create în urma unei astfel de manevre s-ar putea să creeze riscuri şi mai mari. Astfel, este puţin probabil ca Moscova să încerce o mutare de tip Kîrgîzstan întrucât controlul energetic şi economic pe care îl exercită asupra Tajikistanului îi satisface nevoia de influenţă.

În privinţa **Kazahstanului** lucrurile sunt extrem de clare, acesta fiind un stat de pe care Cortina de fier probabil nu s-a ridicat niciodată. De curând, acesta a aderat la o uniune vamală cu Rusia şi Belarus, subjugându-şi astfel întreaga economie puterii centrale de la Kremlin. Preşedintele Nursultan Nazarbayev şi-a asigurat liniştea în interior decapitând orice formă de opoziţie, astfel că cele câteva proteste înregistrate sporadic nu au forţa necesară să creeze o undă de şoc.

Există voci care semnalează faptul că potenţialii succesori ai preşedintelui Nazarbayev, în vârstă de 70 de ani, nu sunt întocmai nişte pro-ruşi înflăcăraţi, însă evenimentele recente din Kîrgîzstan, au reprezentat, prin forţa exemplului, un semnal suficient pentru orice lider din zonă că „dizidenţa“ nu rămâne fără urmări.

Statele Baltice ocupă fără îndoială un punct important pe agenda de politică externă a Rusiei. Conform Doctrinei Militare Ruse, Statele Baltice fac parte din acel inel de siguranţă pe care Moscova trebuie să îl asigure în jurul său, iar proximitatea acestora faţă de al doilea mare oraş ca dimenisune al Rusiei – Sankt Petersburg, reprezintă cu atât mai mult o provocare.

Aparent, Kremlinul nu poate controla state aparţinând cluburilor selecte UE şi NATO[54], ceea ce pe fond este adevarat, însă interferenţe pe fondul etnicităţii ruse din aceste state se pot realiza. Moscova este conştientă că deşi există partide de sorginte etnică (rusă), Estonia, Letonia sau Lituania nu vor fi conduse vreodată de aceste formaţiuni. De altfel, Federaţia Rusă nu mizează în acest caz pe o sporire a influenţei cât pe obţinerea unei poziţii de neutralitate din partea acestor state. Pentru moment acest deziderat, deşi nu pare îndrăzneţ, este cu siguranţă realist.

China este, de asemenea, extrem de interesată de evenimentele din 7 aprilie din Kîrgîzstan. Aceasta împarte la rândul său o linie de graniţă cu statul ex-sovietic, iar interesele pe care le are în Asia Centrală ca important furnizor de resurse energetice, o situează în competiţie cu Moscova[55]. China şi-a consolidat gradual relaţiile cu state precum Kazahstan, Turkemnistan, Kîrgîzstan, cu care este de altfel conectată printr-o reţea de infrastructură feroviară.

Faptul că asemenea evenimente destabilizatoare pot fi aprinse de către Federaţia Rusă peste noapte[56] ridică semne de întrebare cu privire la continuitatea schimburilor comerciale cu aceste state, de ale căror resurse energetice dezvoltarea Chinei se leagă simbiotic. De altfel, China se confruntă cu o serie de frământări interne, iar izbucnirea unui focar revoluţionar în proximitatea sa, o incomodează teribil.

„Luna de miere“ dintre Yanukovici şi Moscova s-ar putea apropia însă de final[57]. În timp ce Kremlinul doreşte să-şi extindă interesele economice în Ucraina[58] cât mai repede cu putinţă, nefiind sigură de perioada în care va beneficia de avantajele unei guvernări prietenoase, Kievul trebuie să abordeze această relaţie cu din ce în ce mai multă precauţie. În timpul vizitei oficiale a lui Medvedev la Kiev, nu au fost semnate, de această dată, acorduri economice importante.

Dovada precauţiei lui Yanukovici este lipsa de răspuns la propunerile ruseşti de cooperare în domeniul aeronauticii, construcţiilor navale şi cel nuclear, ca să nu mai vorbim de aparentul refuz direct formulat în cazul acordului dintre companiile de gaze. Reticienţa vine de la reacţiile opoziţiei şi de la rezervele puterii, dar şi de la o oarecare reţinere în a asuma că Rusia chiar va livra pe măsura promisiunilor făcute. O eventuală revenire la preţuri mari pentru gaze în ianuarie – februarie 2011, sau o reducere a cantităţii de gaz ce tranzitează Ucraina, poate duce la încheierea idilei întrte cele două ţări, deşi efectul şi trendul determinat de aceste decizii ar putea să fie greu de inversat[59] iar ruptura ar putea avea şi efecte violente.

NOTE

1 Joseph Nye, Sean Lynn-Jones, *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*, International Security, vol. XII, 1988, nr.4, pp.5-27; Richard Lebow, *Interdisciplinary research and the Future of Peace and Security Studies*, Political Psychology, vol. IX, 1988, nr. 3, pp. 507-543; Stephen Walt, *The Renaissance of Securitz Studies*, International Studies Quaterly, vol. XXXV, nr. 2, 1991, pp. 211-239; Keith Krause, Williams Michael, *Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods*, Mershon International Studies Review, vol. XL, 1996, nr. 2, pp. 229-254; Keith Krause, Williams Michael, *Critical Secrity Studies: Concepts and Cases*, University of Minessota Press, Mineapolis, 1997.

2 Joseph Nye, Sean Lynn-Jones, *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*, International Security, vol. XII, nr. 4, pp. 5-27.

3 Leonard Binder, *The Middle East as a Subordinate International System*, World Politics, Vol. X, 1958, nr. 3, pp. 408-429.

4 Ole Waever, *Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New „Schools“ in Security Theory and theri Origins between Core and Periphery*, International Studies Association, Montreal, 2004, p. 18.

5 Larry Watts, Fereşte-mă, Doamne, de prieteni. Războiul Clandestin al Blocului Sovietic cu România, Editura RAO, Bucureşti, 2011.

6 Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean, *Politica de Securitate Naţională. Concepte, instituţii, procese*, Iaşi, Editura Polirom, 2007, pp. 99–116.

7 Friedrich Kratochwill, *On the notion of Interest in International Relations, International Organization*, vol. XXXVI, 1982, nr. 1, pp. 1-30; Martha Finnemore, *National Interests in International Society*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1996.

8 Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean, *Politica de Securitate Naţională. Concepte, instituţii, procese*, Iaşi, Editura Polirom, 2007, pp. 99-116.

9 Clasificare preluată din Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean, *Politica de Securitate Naţională. Concepte, instituţii, procese*, Iaşi, Editura Polirom, 2007, pp. 99-116.

10 Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calman Levy, Paris, 1962; Stanley Hoffmann, *International Relations: The long Road to Theory, World Politics*, vol. XI, 1959, nr. 3, pp. 346-377, Stanley Hoffmann, *International Szstems and International Law, World Politics*, Vol. XIV, 1961, nr. 1, pp. 205-237.

11 Ludwig von Bertalanffy, *General Systems Theory*, UCLA, Los Angeles, University of Michigan, 1956, Ann Arbor, pp.1-10.

12 Morton Kaplan, *System and Processes in International Relations*, Wiley, New York, 1957; David J. Singer, *The Level of Analysis Problem in International Relations*, World Politics, vol. XIV, 1961, nr.1, pp. 77-92; David Easton, *A Framework for Political Analysis*, Patience-Hall, englewood Cliffs, 1965.

13 Karl Kaiser, *The interactional of Regional Subsystems: Some Preliminary Notes on Recurrent Paterns and the Role of Superpowers*, World Politics, vol. XXI, 1968, nr. 1, p. 86.

14 Michael Brecher, *International relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Africa*, World Politics, vol. XV, 1963, nr. 2, p. 220.

15 Emmanuel Adler, Michael Barnett, *Security Communities*, Cambridge Univeristy Press, 1998.

16 Weston Agor şi Andres Suarez, *The Emerging Latin American Political Subsystem, proceedings of the Academy of Political Sciences*, vol XXX,1972, nr. 4, pp. 153-166.

17 Karl Deutsch et al, *Political Community and North Atlantic Area: International Organization in the light of Historical Experience*, Princetown University Press, Princetown, 1957; Ernst Haas, *The Study of regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*, International Organizations, vol. XXIV, 1970, vol. 4, pp. 607-646; Joseph Nye, *Peace in Parts: Integration and Conflict in regional Organization*, Little Brown, Boston, 1971.

18 Karl Kaiser, *The interactional of Regional Subsystems: Some Preliminary Notes on Recurrent Paterns and the Role of Superpowers*, World Politics, vol. XXI, 1968, nr. 1, p. 86, Ernst Haas, *The Obsolence of regional integration Theory*, University of California Press, Berkley, 1975.

19 Barry Buzan, Richard Little, *International System in World History*, Oxford university Press, Oxford, 2000, Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

20 Richard Falk, *Regionalism and world Order after the cold War*, in Bjorn Hettne, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel ed, *Globalism and the New Regionalism*, Macmillian, Basingstoke, 1999, pp. 280-250.

21 Michael Brecher, *International relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Africa*, World Politics, vol. XV, 1963, nr. 2, p. 220.

22 Nathaniel Peffer, *Regional Security in Southeast Asia*, International Organization, vol. VIII, 1954, nr. 3, pp. 311-315.

23 Michael Brecher, *International relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Africa*, World Politics, vol. XV, 1963, nr. 2, p. 138.

24 Michael Brecher, *International relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Africa*, World Politics, vol. XV, 1963, nr. 2, p. 213.

25 Barry Buzan, *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1983, p. 163.

26 Barry Buzan, *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1983, Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

27 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, 1979.

28 Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

29 Waever et alt., *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter and Center for Peace and Conflict Research, Copenhaga, Londra, 1993, Ole Waever, *European security Identities*, Journal of Common Market Studies, Vol. XXXIV, 1996, nr.1, pp.103-132; Barry Buzan et alt., *Regions and Powers: the Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

30 Ronald D. Asmus and Bruce P. Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom* in *A new Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Romanian Institute for International Studies „Nicolae Titulescu", Bucharest, 2004.

31 *A Euro-Atlantic Strategy fot the Black Sea Region*, Institute for National Stratagic Studies, National Defense University, 27 January 2006, INSS Staff Analysis; also in Policy Revue, June 2004; see also Detlef Puhl, *What Strategy for the Black Sea Area* in *Strategic Monitor*, nr. 3-4/2005, Institute for Political and Defense Studies and Military History.

32 Iulian Chifu, *Spațiul post sovietic: În căutarea Identității* (ediție bilingvă), București, Editura Politeia SNSPA, 2005, 287 p, ISBN 973-7795-05-9, 286p; Iulian Chifu – *Threats from WMD* in

Strengthening Black Sea Security, Sofia, NATO Information Centre, 2005, 296p, ISBN 954-91553-7-4 (lb. engl), ISBN 978-954-91553-7-2 (lb. bulg); Iulian Chifu (I. Chifu, România), „Regiunea Extinsă a Mării Negre în căutarea unui concept de securitate strategică", în ediția *Marea Mediterană – Marea Neagră – Marea Caspică: între Marea Europă și Orientul Mijlociu Extins*, Institutul European, Academia Rusă de Științe, Institutul de Studii și Analiză Strategică, Casa maritimă „Granița", Moscova – 2006, ISBN 5.94691.228.3, pp. 51-60; Iulian Chifu, *Wider Black Sea Region Looking for a Strategic Security Concept* in *The Proceedings of the International Conference on 'THE BLACK SEA SECURITY IN THE AFTERMATH OF 9/11: Changing Parameters and New Approaches'*, 9 October 2006, Cultural and Convention Centre, METU-ANKARA, pp. 78-99; Iulian Chifu, *NATO and the New Strategic Concept. Romania's priorities*, Editura Curtea Veche, București, 2009, ISBN 978-973-1983-31-8, 464p; Iulian Chifu, Adriana Sauliuc, Bogdan Nedea, *Energy Security in the Wider Black Sea Region*, Editura Curtea Veche, București, 2010, ISBN 978-973-1983-45-5, 375 p; Iulian Chifu, *The NATO summit, Bucharest 2008 and the Black Sea Region*, în Melanie Sully Ed., *Black Sea Calling*, Diplomatic Academy Vienna, 2009, ISBN 978-3-502021-58-8; Iulian Chifu, *The Black Sea Forum Initiatives and the Integrative Processes in the Wider Black Sea Area* in *The Black Sea Region: a Security Minefield or a partnership road?*, Editura Cartier, Chișinău, 2009 ISBN 978-9975-79-573-9.

33 Gorenburg, Dmitry, *The Future of the Sevastopol Russian Navy Base*, Cambridge, MA, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; Malygina, Katerina, *Ukrainian-Russian Gas Relations After the 2009 Conflict: The Current Situation and Future Prospects*, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; Gorenburg, Dmitry, *The Future of the Sevastopol Russian Navy Base*, Cambridge, MA, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; Härtel, André, *Back to the Future?_Ukrainian-Russian Relations After Kyiv's Presidential Election*, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; Karaganov, Sergei, Bordachev, Timofei, *Towards a new Euro-Atlantic Security Architecture*, Council on Foreign and Defense Policy (SVOP), Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference, Moscow 2009, London, December 8-10, 2009; Korduban, Pavel, *Yanukovych Rejects Putin's Gazprom-Naftohaz Ukrainy Merger Proposal*, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010, Volume 7, Issue 99.

34 Karaganov, Sergei, Bordachev, Timofei, *Towards a new Euro-Atlantic Security Architecture*, Council on Foreign and Defense Policy (SVOP), Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference, Moscow 2009, London, December 8-10, 2009; Gorenburg, Dmitry, *The Future of the Sevastopol Russian Navy Base*, Cambridge, MA, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; Korduban, Pavel, *Gas in Exchange for Naval Base: a Boon to Ukraine's Weak Economy*, Eurasian Daily Monitor, April 28, 2010, Volume 7, Issue 82.

35 Gorenburg, Dmitry, *The Future of the Sevastopol Russian Navy Base*, Cambridge, MA, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; de Haas, Marcel, *Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch; Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch; Socor, Vladimir, *Moscow Seeks to Remove Restraints on Naval Base Upgrade in Ukraine*, Eurasian Daily Monitor, May 17, 2010, Volume 7, Issue 95.

36 Socor, Vladimir, Non-Bloc Status Covers Ukraine's Shift to Russian-Vector Orientation, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010—Volume 7, Issue 99; Oliker, Olga, Crane, Keith, Schwartz, Lowell H., Yusupov, Catherine, *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*, Report prepared for the United States Air Force, RAND Co, 2009.

37 Kuzio, Taras, *Ukraine's Foreign Policy Turns East*, Eurasian Daily Monitor, April 23, 2010 – Volume 7, Issue 79; Blagov, Sergei, *Russia Pursues Post-Soviet Integration*, Eurasian Daily Monitor, May 19, 2010, Volume 7, Issue 97.

38 Socor, Vladimir, *Non-Bloc Status Covers Ukraine's Shift to Russian-Vector Orientation*, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010, Volume 7, Issue 99; Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch.

39 Felgenhauer, Pavel, *Jubilant Medvedev Praises Yanukovych and Threatens Lukashenka*, Eurasian Daily Monitor, April 22, 2010, Volume 7, Issue 78.

40 Blagov, Sergei, *Russia Pursues Post-Soviet Integration*, Eurasian Daily Monitor, May 19, 2010, Volume 7, Issue 97.
41 Grätz, Jonas, *Who Doesn't Love Stability? Containing the Russian Public after the Orange Revolution*, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch.
42 Gorenburg, Dmitry, *The Future of the Sevastopol Russian Navy Base*, Cambridge, MA, Russian Analytical Digest, No. 75, 16 March 2010, www.res.ethz.ch; Kuzio, Taras, Ukraine's_*Foreign Policy Turns East*, Eurasian Daily Monitor, April 23, 2010, Volume 7, Issue 79.
43 Socor, Vladimir, *Non-Bloc Status Covers Ukraine's Shift to Russian-Vector Orientation*, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010, Volume 7, Issue 99.
44 Karaganov, Sergei, Bordachev, Timofei, *Towards a new Euro-Atlantic Security Architecture*, Council on Foreign and Defense Policy (SVOP), Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference, Moscow 2009, London, December 8-10, 2009.
45 de Haas, Marcel, *Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch; de Haas, Marcel, *Russia's New Military Doctrine: A Compromise Document*, No. 78, Russian Analytical Digest, 4 May 2010, www.res.ethz.ch.
46 Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch; Oliker, Olga, Crane, Keith, Schwartz, Lowell H., Yusupov, Catherine, *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*, Report prepared for the United States Air Force, RAND Co, 2009; de Haas, Marcel, *Russia's New Military Doctrine: A Compromise Document*, No. 78, Russian Analytical Digest, 4 May 2010, www.res.ethz.ch.
47 Blagov, Sergei, *Russia Pursues Post-Soviet Integration*, Eurasian Daily Monitor, May 19, 2010, Volume 7, Issue 97.
48 Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch.
49 Oliker, Olga, Crane, Keith, Schwartz, Lowell H., Yusupov, Catherine, *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*, Report prepared for the United States Air Force, RAND Co, 2009.
50 Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch.
51 Kramer, David J. and Fata, Daniel P., *The wrong answer: why the Medvedev proposal is a non-starter*, The German Marshall Fund of the United States, paper series, A new european order?, Bruxelles Papers, 2010.
52 Blagov, Sergei, *Russia Pursues Post-Soviet Integration*, Eurasian Daily Monitor, May 19, 2010, Volume 7, Issue 97.
53 Karaganov, Sergei, Bordachev, Timofei, *Towards a new Euro-Atlantic Security Architecture,* Council on Foreign and Defense Policy (SVOP), Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference, Moscow 2009, London, December 8-10, 2009; Klein, Margarete, *Russia's Plan for a New Pan-European Security Regime: A Serious Proposal or an Attempt at Division?* Russian Analytical Digest, No. 55, 18 February 2009, www.res.ethz.ch; Legvold, Robert, *How to move toward a common security space?* The German Marshall Fund of the United States, paper series, A new european order?, Bruxelles Papers, 2010; Lukyanov, Fyodor, *The Role of Russia in Europe's security architecture. Europe Needs a New Security Architecture*, Russian Analytical Digest, No. 55, 18 February 2009, www.res.ethz.ch.
54 Klein, Margarete, *Russia's Plan for a New Pan-European Security Regime: A Serious Proposal or an Attempt at Division?* Russian Analytical Digest, No. 55, 18 February 2009, www.res.ethz.ch; Schröder, Hans-Henning, *Hitting the Reset Button in Russian-US Relations*, Russian Analytical Digest, No. 55, 18 February 2009, www.res.ethz.ch; Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch.
55 Saradzhyan, Simon, *The Role of China in Russia's Military Thinking*, No. 78, Russian Analytical Digest, 4 May 2010, www.res.ethz.ch.
56 de Haas, Marcel, *Russia's New Military Doctrine: A Compromise Document*, No. 78, Russian Analytical Digest, 4 May 2010, www.res.ethz.ch, Schröder, Hans-Henning, *Russia's National Security Strategy to 2020*, Russian Analytical Digest, No. 62, 18 June 2009, www.res.ethz.ch.
57 Korduban, Pavel, *Yanukovych Rejects Putin's Gazprom-Naftohaz Ukrainy Merger Proposal*, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010, Volume 7, Issue 99.

58 Socor, Vladimir, *Medvedev's Second Visit Pulls Ukraine Closer to Russia*, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010, Volume 7, Issue 99.
59 Socor, Vladimir, *Soviet Chekists, Slavic Fist, and the Medvedev-Yanukovych Declaration on Transnistria*, Eurasian Daily Monitor, May 21, 2010, Volume 7, Issue 99.

BIBLIOGRAFIE
subcapitolul 11

A Euro-Atlantic Strategy fot the Black Sea Region, Institute for National Stratagic Studies, National Defense University, 27 January 2006, INSS Staff Analysis; also in Policy Revue, June 2004;
Ronald Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig ed., *O nouă Strategie Euro-Atlantică pentru Regiunea Mării Negre*, Editura Institutului român pentru Studii Internaționale Nicolae Titulescu, București, 2004;
Ronald D. Asmus Ed., *Next Steps in forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea Region*, GMF, Washington DC, Slovakia, 2006;
Daniel Hamilton, Gerhard Mangott Ed., *The Wider Black Sea Region in the 21-st Century. Strategic, Economic and Energy Perspectives*, Center for Transatlantic Relations, John Hopkins University/ Austrian Institue for international Affairs, Washington DC – Vienna, 2008;
Detlef Puhl, *What Strategy for the Black Sea Area* in *Strategic Monitor*, nr. 3-4/2005, Institute for Political and Defense Studies and Military History;
Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean, *Politica de Securitate Națională. Concepte, instituții, procese*, Iași, Editura Polirom, 2007;
Joseph Nye, *Peace in Parts: Integration and Conflict in regional Organization*, Little Brown, Boston, 1971;
Barry Buzan, Richard Little, *International System in World History*, Oxford university Press, Oxford, 2000;
Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003;
Barry Buzan, *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1983;
Barry Buzan et alt., *Regions and Powers: the Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998;
Ronald D. Asmus and Bruce P. Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom* in *A new Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Romanian Institute for International Studies „Nicolae Titulescu", Bucharest, 2004;
Iulian Chifu, *Spațiul post sovietic: În căutarea Identității* (ediție bilingvă), București, Editura Politeia SNSPA, 2005, 287 p, ISBN 973-7795-05-9, 286p;
Iulian Chifu, *Threats from WMD in Strengthening Black Sea Security*, Sofia, NATO Information Centre, 2005, 296p, ISBN 954-91553-7-4 (lb. engl), ISBN 978-954-91553-7-2 (lb. bulg);
Iulian Chifu (I. Chifu, România), „Regiunea Extinsă a Mării Negre în căutarea unui concept de securitate strategică", în ediția *Marea Mediterană – Marea Neagră – Marea Caspică: între Marea Europă și Orientul Mijlociu Extins*, Institutul European, Academia Rusă de Științe, Institutul de Studii și Analiză Strategică, Casa maritimă „Granița", Moscova – 2006, ISBN 5.94691.228.3, pp. 51-60;
Iulian Chifu, *Wider Black Sea Region Looking for a Strategic Security Concept* in *The Proceedings of the International Conference on 'THE BLACK SEA SECURITY IN THE AFTERMATH OF 9/11: Changing Parameters and New Approaches'*, 9 October 2006, Cultural and Convention Centre, METU-ANKARA, pp. 78-99;
Iulian Chifu, *NATO and the New Strategic Concept. Romania's priorities*, Editura Curtea Veche, București, 2009, ISBN 978-973-1983-31-8, 464p;
Iulian Chifu, Adriana Sauliuc, Bogdan Nedea, *Energy Security in the Wider Black Sea Region*, Editura Curtea Veche, București, 2010, ISBN 978-973-1983-45-5, 375 p;
Iulian Chifu, *The NATO summit, Bucharest 2008 and the Black Sea Region*, în Melanie Sully Ed., *Black Sea Calling*, Diplomatic Academy Vienna, 2009, ISBN 978-3-502021-58-8;
Iulian Chifu, *The Black Sea Forum Initiatives and the Integrative Processes in the Wider Black Sea Area* in *The Black Sea Region: a Security Minefield or a partnership road?*, Editura Cartier, Chișinău, 2009 ISBN 978-9975-79-573-9.

Capitolul al 4-lea

CONFLICTE IDENTITARE, CONFLICTE RELIGIOASE. RADICALIZARE ȘI VIOLENȚĂ

16. CONFLICTE, CONFLICTE IDENTITARE. CONFLICTE RELIGIOASE. CARACTERISTICI ȘI SPECIFICITĂȚI*

1. Conflicte și tipologii

Definiția conflictelor traversează un număr mare de discipline și școli de gândire și are formulări diverse. S-a ajuns până acolo încât conflictul fiind unul clasic, cursuri întregi de specialitate evită chiar o definiție propriu-zisă[1]. La catedră, în spațiul conflictelor internaționale sau intra-naționale, operăm cu o definiție[2] ce include invariabil existența a două sau mai multe părți care-și doresc, în același timp, un element de putere – autoritate, resurse sau prestigiu/statut – și care dispun de resurse, sunt gata să le cheltuiască și chiar decid să le o facă pentru a obține acel element pe care și-l doresc.

Definiția surprinde concomitent cele trei elemente fundamentale ale puterii: autoritatea – puterea politică; resursele – puterea economică, și puterea simbolică, prestigiul, statutul recunoscut[3]. Evident că există variante ce pri-

---

* Publicat în limba română ca Occasional paper sub numele de *Religie și conflict. Violență motivată religios,* Occasional paper, Vol. 4. nr. 2/2011, http://www.cpc-ew.ro/occasional_papers/002_.pdf. În varianta în limba română este capitolul *Conflicts of Identity. Religious Conflicts. Characteristics and Specificities,* în „Religion and conflict: radicalization and violence in the Wider Black Sea Region", coordonatori: Iulian Chifu, Popescu Oana, Bogdan Nedea, Editura ISPRI, București, 2012, ISBN 978-973-7745-71-2, pp. 7-61. Anterior secvențe și părți reformulate au fost publicate în engleză și română ca articole: *Religie și conflict. Violența motivată religios,* în Sfera Politicii, Vol. XIX, Nr. 10 (164), noiembrie 2011, ISSN 1221-6720, pp. 22-31; *Geopolitica emoțiilor. Cum devine religia sursă de conflict,* Infosfera, Anul III, nr. 3/2011, ISSN 2065-3395, pp. 28-38; Ca și capitole de carte: *Religion and Conflict. Violence and Radicalization in the Black Sea region,* în „Strategic knowledge in the Wider Black Sea Area", editors George Cristian Maior, Sergei Konoplyov, Editura Rao, București, 2011, ISBN 978-606-609-137-4, pp. 206-225; *Religie și conflict. Violență și radicalizare în Regiunea Extinsă a Mării Negre,* în „Cunoaștere strategică în zona extinsă a Marii Negre", coordonatori George Cristian Maior, Sergei Konoplyov, Editura Rao, București, 2011, ISBN 978-606-609-179-4, pp. 201-221. A fost prezentată în varianta teoretică cu exemple în cadrul Conferinței Humanitarian Forum Baku, 10 – 11 octombrie 2011, Baku, Azerbaijan, organizată de Președinția azeră, ca lucrare cu titlul „Religion and Conflict, Radicalization and Violence".

vilegiază discuția în termeni de interese – politice, economice, de statut – altele de autoritate (în loc de putere) – politică, economică sau simbolică, însă esența și substanța celor trei dimensiuni se regăsesc sau sunt reproduse în orice formulă.

Definiția cu care operăm introduce și trecerea de la **potențial** – a avea resursele pentru a dobândi elementul dorit – la **voință afirmată, manifestă** și, în fine, la **acțiune**, cheltuirea efectivă a resurselor. Distincția trebuie făcută pentru că ea marchează o ierarhie în privința gradului de polarizare și dorință în a obține elementul dorit, de la **potențialitate**a intrării într-o dispută cu un adversar de talie – ce impune respect și, eventual, considerarea negocierii sau a abandonării unei cereri din partea adversarului – la voință afirmată, situată în spațiul **amenințării credibile** – ce poate determina, firește, reconsiderarea de către adversar a disputei, riscul intrării în conflict deschis fiind evident – și la conflictul propriu-zis, manifest, deplin. În cheia curbei lui Galtung, prima parte, a potențialității, s-ar afirma de la divergențe, antagonisme până la polarizare, cea de-a doua de la polarizare la declanșarea conflictului, ultima fiind cuprinsă între declanșarea conflictului și violență manifestă, cu toate mijloacele, până la încetarea focului[4].

Cele trei elemente ce intră în dispută – Putere/autoritate, Resurse și Prestigiu/statut – sunt definitorii și pentru o potențială clasificare a conflictelor[5] respectiv **conflicte de autoritate, conflicte de atribuire și conflicte de status**. Evident, e de remarcat și faptul că nu există un conflict de un anumit tip, pur: un conflict separatist este unul și pentru teritoriu și resurse, și pentru autoritatea cuprinzătoare pe o anumită componentă regională, și pentru prestigiu – statutul de stat recunoscut internațional, așa cum cine deține resurse, are în principiu acces și la autoritatea politică și poate dobândi prestigiu și la fel pentru oricare din formele de putere deținute: având autoritate se prefigurează și accesul la resurse și un statut ce incumbă prestigiu, respectiv cine are prestigiu și un statut are acces și la resurse și la autoritate.

În cele ce urmează, suntem interesați, în primă instanță, de componenta conflictelor de status, care au de a face cu prestigiul, cu autoritatea morală, științifică, religioasă, simbolică, acest lucru deoarece aici se canalizează o componentă importantă de conflicte cu cauze profunde sau, cum le-ar numi Ho-Won Jeong „**conflicte nerealiste**“[6], care nu au de a face cu elemente concrete de tip autoritate sau resurse materiale, ci cu idealuri și elemente simbolice pentru care se poate genera conflictul chiar și fără a avea resursele pentru a-l purta, având și un grad important de irațional, emoțional[7] în motivație.

Natura, cauzele și dinamica fiecărui conflict sunt distincte, nuanțate, dependente de contexte și raționalități și, mai nou, în abordarea cognitiv instituțională neo-liberală, de percepția fiecărei părți asupra sa. Totuși, conflictele la nivelul inter-grup, național, inter-statal, global își au înțelegerea în elemente ce țin de trei nivele de analiză[8]: **motivația umană** – cu resorturi psihologice; **modelele interacțiunii sociale**, de grup, cu relevanța preponderentă a psihologiei sociale și sociologiei – și **nivelul instituțional**[9]– atunci când în

discuție intră științele politice, relațiile internaționale și analiza de conflict. Repartizarea autorității și a resurselor, precum și accesul la pozițiile de decizie – intra-național și internațional – constituie cel de-al treilea nivel de analiză. Cauzele și motivele conflictelor se întrepătrund și influențează, se potențează sau se atenuează, după caz.

În ceea ce privește **conflictele de status**, ele includ în substanța lor elemente de natură simbolică ce se adresează, concomitent, celor trei niveluri, au de a face cu nevoi fundamentale umane, cu elemente definitorii ale oricărui grup și structură colectivă a societății umane, așa cum au de a face cu rațiunea de a exista și locul în societate al instituțiilor, al funcționalității lor și structurării vieții sociale în formule obiectivate ale societății, care-și dobândesc propria conștiință de sine și rațiune de a exista[10]. **Cauzalitatea** se păstrează și în cazul conflictelor de status[11], de unde și relevanța și importanța studierii **surselor conflictelor**.

Există școli de gândire care privesc conflictele ca fiind **fundamental rele**, **iraționale** în natură și **indezirabile**[12]; alții le consideră profund legate de **natura umană** și rezultat fie al **sorgintei animalice originare**[13], explicând instinctual și cu nevoile fundamentale înclinația naturală spre violență și conflict a omului, **psihologia internă** a lui Freud[14] sau elemente de **memorie colectivă, frustrare, furie** și alte variabile psihologice ale grupurilor umane, în care experiența trăită în comun, mai degrabă decât instinctele determină comportamentul violent și declanșarea conflictelor[15] profund legate și amplificate de comunicarea defectuoasă sau percepțiile greșite.

În plus, unii leagă conflictul de încastrarea sa în **structurile sociale** (de la Marx începând) care **modelează greșit** viața socială și realitățile și au o anumită latență, un retard spre modificările ce apar în societate, cu reacții complementare, de asemenea – pe baza inerției, comodității, minimei rezistențe și agorafobiei cultivate de ambientul comun, uzual – față de orice schimbare socială, instituțională, normativă care determină modificări de comportament[16]. Astfel, **în spatele ostilității și antagonismului** stau, deseori, dezechilibre de putere, disparități economice sau discriminări pe baze identitare colective care generează suferințe[17], reflectate în **construcția eșafodajului cognitiv-instituțional**.

Revenind la clasificarea lui Jeong referitor la conflicte realiste și nerealiste (pentru conflicte de autoritate și de atribuire, respectiv pentru cele de status), el plasa în spațiul celor **realiste** pe cele izbucnite din lipsuri materiale, posturi limitate la nivel administrativ și de conducere, precum și alte situații obiective, care produc decalaje între interese, aspirații și așteptări; capacitatea de a le realiza în competiția dintre grupuri sau cea instituțională, în condițiile în care este evaluată **nevoia și dorința** atingerii unor scopuri specifice, însă este considerată și balanța între **costurile și beneficiile** acestui deziderat, dar și **credința, încrederea** în posibilitatea realizării lor.

În cazul **conflictelor nerealiste**, Jeong consideră că ele sunt fie expresia **mâniei, anxietății, rușinii** legate de stres personal sau de grup, incompatibi-

lităţile date de modul de stabilire a rolului puterii, competiţiei sociale şi economice, a identităţii în dinamica grupurilor şi accentuate de lipsa de comunicare şi de înţelegere a intenţiilor celuilalt, elemente de **comportament antagonic** şi **frustrare**, respectiv **exacerbarea suferinţelor**. Adică conflictele pot pleca de la elemente realiste şi nerealiste combinate, pentru că efectul de antrenare şi forţa de coagulare, de polarizare pe care le dau elementele simbolice ce stau la baza conflictelor nerealiste reprezintă o garanţie a declanşării conflictelor cu baze realiste. Apoi nu trebuie uitat că **ostilitatea şi frustrarea** merg spre grupuri sociale marginalizate sau minoritare, pentru disiparea tensiunilor din miez, atunci când ele sunt contraproductive sau neraţionale în generarea unui conflict care ar duce la înfrângere evidentă, acesta fiind un mod patologic şi profund uman de a disipa tensiuni reale către grupuri şi teme care nu au legătură cu sursa originară a conflictului, ci sunt utilizate ca substitute la adevăratul adversar, de unde crearea de conflicte secundare nu mai puţin puternice şi ascunderea mai profundă a cauzelor reale ale conflictului.

Câteodată, **raţionalizarea agresiunii** în cazul conflictelor neraţionale are nevoie de **construcţia unei ideologii cuprinzătoare**, dar intenţiile şi acţiunile de distrugere a rivalilor sunt legate de **frica sau invidia** altor grupuri, sau agresivitatea poate fi dată de **motive sinistre**, fabricate pentru eliberarea frustrării unor indivizi asupra altui grup. Astfel, masacrele şi genocidul, distrugerea completă sau în parte a unei categorii etnice, radiale, religioase ajung să permită în fapt violenţa dincolo de lege şi morală, aşa cum e statuată ea în toate comunităţile umane.

Deci **conflictele de status** pot avea resorturi, motivaţii şi efecte extrem de puternice, cu posibilităţi restrânse şi greutăţi enorme în a putea fi ulterior invesat procesul spre reconciliere. Aici putem găsi conflicte de valori, de ideologie, de model, de percepţie şi conflicte identitare. **Conflictele identitare** sunt o categorie specifică tocmai pentru că ele se raportează la elemente caracteristice şi definitorii profunde atât la nivel uman cât şi al grupurilor, mai mult, identitatea fiind, atât ca sens cât şi în natura sa, implicată în orice tip de conflict între grupuri.

Astfel, **identitatea** este, pe de o parte, o **caracteristică indisolubilă** a oricărui grup uman, care face să se poată trasa elementele de natură simbolică între interiorul şi exteriorul grupului, cu o frontieră mai conturată sau mai permeabilă în funcţie de cât de puternică este considerată identitatea, dar **identitatea** reprezintă şi **un principiu care în sine poate da naştere la conflicte** extrem de puternice de status, odată ce disputarea, punerea sub semnul întrebării sau perceperea unui atac la adresa conţinutului identităţii asumate are o forţă de polarizare şi mobilizare enormă.

Aceasta este şi forţa generală ce complică generarea **conflictelor de status**, pentru că elementele pe care le incumbă sunt, în fapt, **caracteristice** oricărei fiinţe umane sau grup – set de valori, eventual chiar ideologie (elaborată, într-o formă incipientă sau neconturată dar trăită şi ghicită de prota-

gonişti), model, percepţie, identitate – dar şi elemente generatoare în sine de **motive cu un profund caracter simbolic** de antagonizare şi generare de agresivitate şi violenţă.

2. Identitate. Grup. Emoţiile şi identitatea

În dezbaterea teoretică, unul din punctele cheie legate de identitate este explicarea motivului pentru care **omul are nevoie de apartenenţa la grup**, de percepţia solidatrităţii şi a unei identităţi, a unei agende superioare, comune cu alţi oameni, care să completeze nivelul prestigiului şi identităţii personale. Răspunsul cel mai la îndemână este acela că **omul este un animal social**, respectiv are exact această caracteristică a conştiinţei de sine care-l diferenţiază de celelalte animale şi structura de grup pe care o formează excede nivelul grupurilor create instinctual, pentru scopuri de neatins individual, în această direcţie limbajul, verbalizarea şi construcţia relaţiilor sociale bazate pe conştiinţa de sine a individului jucând rolul substanţial. O întreagă componentă a sociologiei studiază **dinamica grupurilor** şi defineşte sau explică această nevoie de socializare a omului.

În general, **identităţile** sunt privite drept fenomene colective de exprimare a asemănărilor din interiorul grupului. Formele profunde ale asemănărilor în cadrul colectivităţilor se pot manifesta într-o varietate mare de feluri şi la niveluri ce acoperă asemănarea fizică, de gusturi şi îndeletniciri, de cultură şi obiceiuri, limbă şi memorie comună, elemente ce dau distincţia unui grup de un altul. Apartenenţa la un grup este **parţial asumată obiectiv**, implicit, prin intermediul naşterii, geografiei, obişnuinţei rudelor de sânge, fie are componente subiective, de opţiune a individului. Legătura între identitatea individuală şi cea de grup este un domeniu de studiu la fel de fascinant în care se conjugă şi vehiculează numeroase teorii şi abordări, fără ca o formulă definitivă sau dominantă măcar să se fi decantat.

O anumită dorinţă de completare a identităţii şi individualităţii cu elemente care să susţină **stima de sine**, plasată în spaţiul nevoilor fundamentale umane, face ca indivizii să caute apartenenţa la grupuri sociale care să le ofere afecţiune şi să le susţină opţiunile morale. **Semnificaţia identităţii** colective pentru indivizi este dată de dorinţa de a aparţine unui grup în care să resimtă **solidaritatea şi coeziunea**, alături de *un celălalt* perceput pozitiv. Percepţia de sine este legată de apartenenţa la grupuri, de aceea **identitatea colectivă întăreşte mândria de sine** la nivel individual[18].

„Extinderea identităţii personale oferă împlinire şi realizarea de sine“[19]. Identificarea cu o cauză mai largă şi **simţul loialităţii** faţă de cei cu care lucrează alături pentru aceeaşi cauză sunt elemente ce duc în mod natural la **apariţia identităţilor colective**. Delimitările simbolice şi cu puternic **caracter emoţional** sunt create tocmai de acţiunile colective şi angajamentul comun de a proteja obiective care-i unesc pe cei ce resimt necazuri comune.

Dominique Moisi, într-o excelentă carte-replică la „Ciocnirea civilizațiilor“ a lui Samuel Huntington[20] a încercat să traseze liniile ce caracterizează și definesc lumea nu atât prin prisma elementelor geopolitice stricte, legate de determinism geografic, ale civilizațiilor/religiilor, ci a făcut-o mult mai profund, așezând în prim plan **emoțiile fundamentale** pe care le experimentează ființa umană – **frica, umilința și speranța** – încercând să atribuie o asemenea emoție dominantă aferentă unui tip de model și personalitate legată originar de o anumită zonă geografică a globului, dar în contextul globalizării, când această legătură geografică s-a diluat substanțial, iar tipurile umane, chiar și în această separație, coexistă pe tot globul.

Dincolo de exercițiul intelectual excelent, asupra căruia vom reveni, Moisi vine și argumentează legătura între **globalizare, identități și emoții**. Astfel, în context contemporan – după modelul deja lansat de Huntington, care s-a raportat la epoca post-Război Rece și renașterea conflictelor interetnice – Moisi vine să arate că elementele de natură simbolică legate de frontierele grupurilor – între interior și exterior, elementele de mit și reprezentare exterioară a acestor bariere „tari“ – dobândesc semnificație crescută pentru indivizi și chiar „teritorialitate virtuală“ ce catalizează **elemente emoționale primordiale** și sunt granițe extrem de solide ridicate iar depășirea frontierelor lor este un *casus beli* și sâmbure pentru declanșarea unui conflict „irațional“ în viziunea lui Jeong, citat mai sus, în care calculul riscului, a costurilor și beneficiilor nu-și mai găsește locul.

Moisi contrazice și metafora lui Thomas Friedman potrivit căreia „lumea ar fi plată“, ca urmare a globalizării, argumentând că același fenomen a făcut lumea mai **pasională**, adică mai **legată de emoții și sentimente**, care ar fi generate de **insecuritatea** aferentă marilor schimbări provocate de globalizare, de unde apariția în cauzalitate directă, a **nevoii de identitate** reafirmată, întărită, revizuită și confirmată, ca și explozia de reacții iraționale atunci când această identitate este pusă în cauză de altcineva. În lumea bipolară lucrurile păreau clare, simple, **identitatea** era imobilă și evidentă, clară, măcar la nivelul superior al apartenenței la unul dintre cele două blocuri, la una dintre cele două lumi, sisteme, organizări, pe când astăzi, într-o lume în eternă schimbare rapidă și fără frontiere întărite și clare, problema identitară este tot mai dezbătută și profund relevantă. Iar **identitatea** este profund legată de **încredere**, în timp ce încrederea – sau lipsa de încredere – este **exprimată în emoții**, între care cele trei fundamentale desprinse de Moisi din psihologie.

După ce secolul al 20-lea a fost denumit „secolul american“ sau „secolul ideologiei“, secolul 21 face saltul către „**secolul asiatic**“ și „**secolul identității**“[21]. Schimbarea de la ideologie la identitate și de la cheia și simbolistica reprezentării occidentale la cea a orientalității lumii, înseamnă, în același timp și că **emoțiile** dobândesc un rol mai important ca niciodată.

De altfel, acest lucru este confirmat și de criza economică de astăzi, dezvoltată drept criză economică și financiară, ulterior criză a elitei politice și a

politicului care nu a ştiut să controleze şi să resposabilizeze elita financiară, ba chiar a coabitat şi profitat din malversaţiunile sale, pentru ca ulterior să cadă profund, după lansarea de către Germania a observaţiilor privind datoriile suverane, într-o **criză de încredere**. Mai mult, chiar mecanismele de prevenţie şi anticipare, avertizare timpurie, a viitoarelor crize conţin, dincolo de mecanismele de impozitare a fluxurilor de capitaluri şi a produselor derivate, un mecanism ce trebuie să includă, după modelul asigurărilor şi primelor de risc, **cuantificarea încrederii publicului**, elemente profund emoţionale şi dependente, manipulabile, prin presa cu acoperire globală şi supra-informaţia (şi supra-manipularea asociată).

3. Formarea identităţilor. Natura dual㠊 a influenţelor identităţii în conflicte

După cum am văzut, **identitatea** are un rol important în constituirea şi substanţializarea grupurilor, delimitarea frontierelor între grupuri şi coeziunea din interiorul grupului, aducând valoare adăugată identităţii individului fiind astfel, în consecinţă şi intrinsec legată de nevoile individului şi de caracterul de fiinţă socială al omului. Identitatea socială, identitatea de grup, identitatea colectivă joacă un **rol primordial** în orice tip de conflict, dar pe de altă parte, identitatea poate fi, în sine, elemental pus în discuţie ce generează o categorie a conflictelor ne-realiste după Jeong, a conflictelor de status în categorizarea făcută de noi, respectiv **conflictele identitare**. În cadrul conflictelor identitare, cele mai cunoscute şi mai prezente în anii de după Războiul Rece au fost mai întâi **conflictele interetnice** – de factură naţională, ulterior separatiste, în special în statele artificiale menţinute de existenţa „duşmanului comun“ ideologic din blocul opus, în fosta Iugoslavie şi fosta URSS – mai apoi (alteori în paralel) **conflictele religioase**, cu întrepătrunderi, interdependenţe şi antrenări reciproce ale unei caracteristici sau alteia în prim plan, ca factor major determinant.

Pentru a surprinde complexitatea componentei identitare din cadrul conflictelor, ulterior a specificităţilor conflictelor identitare în sine, este utilă o trecere în revistă a componentelor teoretice şi a studiilor deja efectuate, la nivel psiho-sociologic, în materie de **identitate socială**. Am abordat acest unghi aici situându-ne în şcoala de gândire sociologică ce afirmă faptul că orice conflict ce implică comunităţi umane este unul sociologic. Nu vom rămâne însă aici, elaborând pe dinamica grupurilor cu elemente **psiho-sociologice** ulterior, pentru ca, atingând elementele ce vorbesc despre **polarizarea şi politizarea identităţii**, să ne mutăm către **conflictele identitare** şi instrumentarul Analizei de Conflict pe care noi o considerăm disciplină distinctă, cu aparat propriu derivat din mai multe discipline, dar care este individualizat în raport cu sociologia sau ştiinţele politice prin particularitate şi diferenţă specifică relevantă.

Identitatea are un rol vital în conflictele sociale pentru că joacă un rol relevant în modul în care colectivitățile și indivizii se percep pe ei înșiși, modul cum delimitează cine sunt „noi" și „ceilalți", cum se **mobilizează** indivizii și colectivitățile și cum se **construiește legitimitatea** și justificarea pentru aspirațiile generale și de grup[22]. Potrivit acestei școli de gândire sociologice, identitățile sunt create și transformate în procesele luptei sociale, explicând apariția, escaladarea și potențiala transformare a conflictelor sociale.

Cu respectul datorat instrumentarului și bazei teoretice solide pe care de altfel o vom folosi în formă extinsă și noi, suntem adepții unei nuanțări substanțiale a acestui subiect, fiind, mai degrabă, susținătorii unei **teorii duale** care vorbește despre **identitate nu ca un datum** – varianta naționalismului wilsonian și a teoriilor deterministe ulterioare, ce vorbesc despre trăsături asignate ca definitorii fiecărui popor, eventual în funcție de climatul în care trăiește sau de rasa de care aparține, de etnie etc. – dar care are la bază un număr mare de **caracteristici obiective** și stabile, observabile și comensurabile, dar și un număr de elemente ce provin din **memoria istorică**, evenimente trăite în comun, **experiențe** parcurse împreună, dar și elemente ce țin de **alegerea individuală, opțiune**, poate și rezultat al „conflictelor sociale".

Revenind la cele două elemente de distincție a identității în conflicte, cel **structural**, relativ la identitatea ca și caracteristică a oricărui grup, și **cel determinant**, în cazul **conflictelor identitare**, când miezul conflictului este determinat de punerea în discuție sau ciocnirea percepției sau definirii identității, este evident că identitatea contribuie la orice tip de conflict, **mobilizarea** fiind apanajul ce se sprijină în special pe această caracteristică, însă în cazul **conflictelor identitare**, gradul de mobilizare și punerea în cauză a substanței identității are forță mult mai importantă, frizează statutul, prestigiul, simbolurile, miturile și **emoția**, **credința și încrederea** în justețea cauzei apărate și nevoia de a o apăra cu orice preț, de unde și căderea în spațiul conflictelor nerealiste, când nu mai contează pragmatismul, calculul și estimarea consecințelor sau a costurilor.

Avem deci identitatea indisolubil legată de conflict și avem categoria specială a **conflictelor identitare** în care motivația disputei rezidă în substanța identității. Întrebarea esențială este dacă identitatea, diferențele de identitate sau chiar perceperea și definirea distinctă a identității este suficientă pentru a genera un conflict – pentru că un factor care susține și exacerbează conflictul, cu certitudine, este. **Conflictele** nu sunt toate generate de diferențele de identitate, evident, însă avem numeroase cazuri în care motivația este tocmai identitatea, conflictele identitare, însă **diferența de identitate** nu antrenează, în mod direct, conflictul, ci e nevoie și de alte ingrediente pentru ca o asemenea comparație, urmată de competiție, confruntare și contrareacție[23] să ducă la un conflict deschis. Totuși, din cauza caracteristicilor speciale ale identității, nu de puține ori **conflicte realiste**, cu scopuri foarte clare în spațiul puterii, intereselor sau resurselor, sunt **transformate prin utilizarea diferen-**

țelor de identitate tocmai pentru a întări frontierele dintre grupuri și a reuși mobilizarea superioară, polarizarea și declanșarea conflictului.

Domeniul Analizei de conflict, preocupată totodată cu formula de intervenție pentru limitarea, stoparea și soluționarea conflictelor, adoptă la nivel teoretic cadrul analitic ce separă procesele de creare a identității de conținutul identității însăși[24]. Dacă se adoptă un unghi ce plasează în prim plan identitatea ca proces și interacțiunile proiectelor diferite, relațiile și modelele de înțelegere, riscul este cel al **confundării** celor două componente și al **tratării nediscriminatorii** a oricărui conflict drept conflict identitar sau, din contra, **a ignora substanța și conținutul identității** implicate direct într-un conflict identitar prin preponderența acordată formării identității colective și de grup în detrimental substanței acestei identități. Aici intervine una dintre diferențele substanțiale făcute de domeniul Analizei de Conflict în raport cu Sociologia și modul de definire al identității sociale.

Identitatea socială este definită ca un set divers de fenomene, experiențe sociale diverse și procese distincte, funcționând în același timp ca **instrument analitic** și **concept teoretic**[25]. Indentitățile sunt complexe, delimitate istoric, construite social și, deci se mișcă continuu. Pot fi tranzitorii, în unele cazuri, pot fi rigide și inflexibile, în altele, fiind constituite în **realități specifice ale vieții**, delimitate și împărtășite prin intermediul poveștilor, miturilor, istoriei și legendelor[26].

În forma cea mai generalizatoare, identitățile sunt o formă de definire a **sinelui**, formă de înțelegere cu cunoaștere a sinelui. **Identitățile** dobândesc **semnificație, înțeles** și **valoare** în contexte și culturi specifice și ajută oamenii să înțeleagă ce sunt ca indivizi, deținători ai unor roluri specifice și membri ai unor anumitor grupuri. **Identitatea socială** este componenta identității, diferită de cea individuală, în sensul în care este parte a acelei imagini a sinelui ce derivă din apartenența constantă și sustenabilă la un grup[27]. Ca și **concept teoretic**, identitatea este folosită pentru a înțelege diversele aspecte ale procesului de identificare pentru a explica impactul relațiilor și conflictelor sociale[28].

Există trei aspecte care sprijină explicarea relației între sine, ca individ, și grup, societate:

– mai întâi, identitățile sunt **simboluri de înțelegere** create prin interacțiuni sociale[29] respectiv argumentează faptul că identitățile sunt rezultatul unui proiect propriu, un sens narativ al sinelui creând și integrând trecutul, prezentul și viitorul;

– cea de a doua perspectivă este dată de modul în care **identitatea este construită** prin relații în locuri și momente specifice și **importanța comparației sociale** în cadrul acestui proces, respectiv cum utilizează grupurile diferențele și similitudinile, pentru gestionarea implicațiilor și consecințelor unor categorii specifice și cum indivizii, prin discuții și interacțiuni, **negociază, reconstituie și-și reprezintă** identitatea proprie[30];

– în fine, cea de a treia perspectivă se raportează la problema **relevanței**, **sustenabilității, rezilienței identității asumate**. Dacă tot acceptăm că un individ poate să adopte mai multe identități, această durabilitate, constanță permite studierea a cum și de ce o identitate particulară **dobândește înțeles și valoare** pentru indivizi și colectivități și cum sunt ele asumate în detrimentul altora, probabil, care sunt ignorate, cum reușesc diferite persoane să-și asume **mai multe identități** concomitent și cum negociază frontierele și limitele întinderii unor identități, respectiv a **categoriilor identitare**[31].

Identitatea socială, caracteristică intrinsecă a grupurilor, joacă un rol important în **mobilizarea** unui grup împotriva celuilalt, deci în amorsarea conflictului, în primul rând prin menținerea funcțiilor de frontieră, delimitare și graniță între grupuri[32]. Apoi identitatea ca și trăsătură a grupului are un rol important în **solidaritate, coeziune** dar, pe lângă **delimitarea** clară a grupului și în **efectul de antrenare** a membrilor acestuia în competiție și confruntare. Identitatea este legată de **norme, credințe, practici și tradiții** care influențează interacțiunea unui grup cu mediul.

Formarea identității este legată de „**categorizarea care omogenizează în percepție** interiorul de exteriorul grupului“[33], în timp ce amenințarea la adresa identității însăși, a substanței și conținutului identității unui grup, crește **potențialul conflictului destructiv**, mai ales prin fortificarea, întărirea, solidificarea frontierei de grup într-una rigidă. Percepția sinelui suplinește lentila prin care cineva îl privește pe „celălalt“, astfel că, „în caz de conflict, autoidentificarea pozitivă vine din comparația „interiorului“ cu „exteriorul“[34]. Identitățile „tari“ și „exclusive“ cresc șansele unui grup să defăimeze, să justifice discriminarea împotriva exteriorului sau altui grup din afară precum și dezvoltarea stereotipurilor[35].

Din perspectivă constructivistă, granițele grupurilor sunt desenate de contextul social, procesul de articulare a identităților are multiple filtre date de **percepții**, precum **sentimente puternice** despre o soartă comună, și acestea pot lua prim-planul în fața unei **categorizări absolute, obiective**. Identitatea de grup este privită ca o resursă culturală și e întărită de atașament emoțional, rămânând locul comun pentru mobilizarea forțelor.

Componentele și temele dominante ale unei culturi pot fi transmise în inimile și mințile oamenilor, devenind o armă importantă utilizată politic, cum vom vedea mai jos, **generarea simbolurilor și miturilor** ținând de educația la nivel familial și școlar, dar și de formele de socializare ulterioare. **Limba și comunicarea** crează delimitări și granițe puternice care pot chiar intensifica competiția într-o societate multilingvistică sau multiculturală, ca să nu vorbim despre faptul că există conflicte generate chiar de limbă, sub forma **conflictelor lingvistice** (vezi cazul decolonizării, dar mai ales cazul Republicii Moldova după Perestroika fiind un asemenea exemplu, cu reiterări și răbufniri periodice ale subiectului până în actualitate).

Identitățile construite social sunt definitorii și responsabile nu numai de promovarea unor **distincții parohiale separate**, ci și de formarea unor iden-

tități mai largi, integratoare (cazul UE). Pentru că identitatea nu este imuabilă, formele sale, natura și semnificația diferă în momente istorice distincte. Chiar și **componentele obiective ale identității** pot dobândi relevanță și semnificație mai mare sau mai mică, sprijinind ideea transformărilor de identitate, care ajută la procesele de reconciliere, integrare și soluționare a conflictelor. Coexistența pașnică se bazează pe construcția unor **valori și identități supraordonate** celor ale grupurilor aflate originar în conflict[36], conjugate cu **tolerarea diferențelor** și estomparea relevanței lor sau, într-o altă abordare tactică, ștergerea sau „subțierea" granițelor care să permită permeabilitatea și traversarea lor, asumarea dublei identități și construcția elementelor obiective ce vor fundamenta viitoarea supra-identitate comună (de exemplu, în cazul conflictelor interetnice, rolul ștergerii frontierelor și al deschiderii integrării revine familiilor mixte).

Astfel, **supraidentitățile inclusive** pot coexista cu identitățile de nivel mai restrâns ca întindere[37]. În același timp, percepțiile experiențelor trecute și așteptărilor viitoare pot fi modificate prin interacțiunea cooperativă care este desemnată să diminueze, să estompeze diferențele dintre grupuri. În acest sens există un număr de paradigme utilizate ca modele în a depăși divergențele și a realiza reconstrucția post-conflict. Astfel, după prăbușirea Uniunii Sovietice și a Zidului Berlinului, abordarea prin Carta pentru o nouă Europă și Parteneriatul pentru pace al NATO, ulterior prin modelul extinderii NATO și UE a jucat rolul esențial de incluziune, în condițiile specifice de atunci.

Ulterior, în Balcanii de Vest s-a adoptat **modelul/paradigma proiectului comun** prin intermediul instrumentului UE denumit Pactul de Stabilitate, având ca principiu faptul că finanțarea unui proiect comun în care să fie obligate să lucreze ambele părți aflate în conflict – proiectul model definitoriu fiind **podul**, cu capete în ambele părți – se construiește un scop mult mai important decât disputa anterioară sau menținerea, perpetuarea ei, de unde și limitarea auto-asumată a conflictului. Ulterior, muncind în comun pentru acel scop comun, părțile ajung să discute, să-și verse toate necazurile și să comunice nemulțumirile, dar să și mănânce, să lucreze și să se bucure împreună, astfel încît **reconcilierea** se poate face pe deplin. Modelul a fost extins, în urma declarației finale a Summit-ului UE de la Salonic, la un proiect și mai grandios și atrăgător, cel al apartenenței la Uniunea Europeană în viitor, garantată tuturor statelor din Balcanii de Vest.

În cazul statelor din spațiul post-sovietic, modelul a fost sensibil diferit, pentru că a lipsit perspectiva garantată a aderării la UE. Modelul a fost dat de o conjectură formulată de Barry Buzan[38] potrivit căreia dacă la frontiera dintre două grupuri există diferențe substanțiale, acolo este loc de conflicte. Pe cale de consecință, paradigma construirii Politicii de Vecinătate a UE a fost exact aceea a **nevoii de compatibilizare la frontieră**, pe dimensiunile circulației, schimbului de mărfuri și a modelelor, normelor și instituțiilor similare, astfel încât riscul și probabilitatea declanșării acestor conflicte la

frontieră să scadă. Una dintre limitele acestei politici a fost tocmai **absența identității inclusive** și tratarea în continuare în termenii de „noi“ și „ei“ a statelor UE și vecinilor de la fontiera imediată.

4. Individul și identitatea. Identitate de grup. Polarizarea identității

Identitatea, în viziune sociologică, a fost asumată ca un adevărat panaceu, un concept central al înțelegerii conflictelor, concept dominant a cărui relevanță e de necontestat dar a cărui glisare spre confuzie pe care am subliniat-o mai sus trebuie să ne mențină în gardă atunci când parcurgem, ca analiști ai conflictelor, spațiul **conflictelor de natură identitară**. Putem remarca această fetișizare a identității și transformarea în concept central prin abordările diverse[39] care susțin faptul că „de la nivel interpersonal la conflictul internațional, trecând prin toate nivelele intermediare de analiză, cercetătorii utilizează conceptual de identitate pentru a înțelege dinamica conflictelor și a explica comportamentele“.

Majoritatea literaturii asociată acestei școli de gândire privește identitatea și conflictul prin prisma identităților sociale, respectiv a înțelegerii sinelui ca parte a grupurilor. Există totuși o literatură distinctă ce discută implicarea **identității individului** în conflicte, utilizând concepte și paradigme ce merg de la **nevoile identitare individuale** la construcția și **mândria imaginii de sine** și la elementele conexe nevoii de **salvare a aparențelor**[40], cu abordări profund sociologice și nu patologice, psihologice sau psiho-sociologice.

Indivizii au un **simț al sinelui, o identitate** și **imagine publică** (identitate percepută de alții) pe care doresc ca cei din jur să o observe și să o alăture caracterizării persoanei lor. Aceasta încorporează trăsături, atribute și îndemânări ce însoțesc auto-descrierea și auto-evaluarea și care, toate împreună, alcătuiesc **personalitatea** și identitatea personală, individuală. Indivizii doresc să se prezinte și să fie văzuți în forma în care funcționează acest **simț al sinelui**[41].

Atunci când circumstanțele conflictului aduc în discuție **percepția cuiva despre sine**, conflictul însuși se schimbă – devenind **conflict identitar**, cum arătam mai sus. Schimbările privesc atât părțile în conflict și structura lor, strategiile și răspunsurile emoționale, percepția asupra **elementelor puse în cauză**, în cadrul conflictului, percepțiile despre sine și despre celălalt, iar soluționarea conflictului implică deja o negociere a **nevoilor identitare**[42], complicându-se substanțial. Elementele **identitare** devin rădăcină și motivație a conflictelor atunci când există percepția că interacțiunea provoacă sau amenință **imaginea despre sine** sau afectează „fața“ individului, perceperea sa de către cei din jur, substanțial alterată față de propria viziune, aspirație și imagine mentală.[43]

Ameninţările la adresa identităţii duc la o **creştere a inflexibilităţii, rigidităţii şi răspunsurilor defensive** care, la rândul lor, exacerbează conflictul (prin întărirea frontierei dintre individ şi exterior). Când interacţiunile nu abordează şi satisfac nevoile identitare individuale, sau apar elemente ce **violează, provoacă, diminuează sau ameninţă elementele identităţii**, apar răspunsuri[44] ce pleacă de la **negarea ameninţării indentitare** – cu aplecarea obsesivă asupra povestirilor şi elementelor ce confirmă „varianta adevărată" – **negarea conflictului identitar**, **creşterea inflexibilităţii** individului şi împing spre senzaţia de depăşire a „compromisurilor acceptabile", pentru că nevoile identitare şi imaginea de sine nu sunt negociabile[45].

Identitatea este cu adevărat ne-negociabilă atunci când conflictul ameninţă **constructele esenţiale**, de bază – aspectele imaginii de sine care servesc în organizarea tuturor celorlaltor constructe ale imaginii de sine[46], care provoacă **fundamentele individului**. Acelaşi tip de răspuns este determinat şi de comportamentele conflictuale ce ameninţă **simţul de autonomie** a individului[47] – senzaţia de neputinţă, dependenţă, incapabil de a-şi asigura singur elementele existenţiale necesare. Această senzaţie este etichetată, de obicei, drept dorinţa de **a rezista impunerii voinţei externe** a altuia, percepută drept cerere nedreaptă, fapt ce afectează imaginea pozitivă a sinelui.

Alternativ, ameninţările la adresa identităţii pot determina o reacţie şi strategie **ofensivă**, atunci cînd indivizii doresc responsabilizarea şi răzbunarea pentru provocarea adusă la adresa identităţii. Oamenii pot face sacrificii importante în domenii relevante pentru a restabili **senzaţia pozitivă despre sine**, sau pentru a salva aparenţele. Strategia poate fi tocmai una de retorsiune, respectiv atacarea identităţii celeilalte părţi, ca modalitate de a repurta victoria şi de a-şi salva imaginea. Atunci când **elementele identitare** devin o preocupare, există o posibilitate crescută ca percepţiile, presupunerile şi dinamica de comunicare asociate să transforme o temă potenţial negociabilă într-un **conflict inabordabil**[48] centrat pe chestiuni legate de relaţia şi imaginea celor două părţi.

Am văzut că nu orice tip de acţiune socială şi politică îşi are ca bază referinţa la identitate, mai mult, frecvenţa variabilă a acţiunii conflictuale reale în timp nu se raportează în mod necesar şi nu e corelată cu **conţinutul identităţii**, ci mai mult cu **contextul mobilizării pe baza identităţii comune** a grupului. Experienţele grupului sunt încastrate în marcheri multi-faţetaţi de experinţe ancorate în **ierarhii sociale** – bazate sau nu pe un statut sau altul – diferenţe între **valori culturale, disparităţi economice, lipsa resurselor**, dezacorduri privind **distribuţia de putere**, **diviziuni socio-istorice** ce pot fortifica **împărţirea bunăstării**. Reprezentând caracteristici sociale particulare, diferite surse de identitate sunt importante pentru mobilizarea în timpul conflictelor, identitatea fiind legată de modul în care **clivajele sociale** sunt construite, utilizate şi gestionate.[49]

Părăsind total spaţiul abordărilor conflictelor sociale şi rămânând în sfera abordărilor în contextul analizei de conflict, putem observa că multe din con-

flictele din lume reflectă **percepții mutual incompatibile** și expresii ale diferențelor dintre grupuri cu **afilieri identitare distincte** ce reprezintă substanța conflictului. Asemenea identități generatoare de conflicte prin punerea în discuție a **substanței identitare în sine**, migrând de la identitățile percepute individual la cele de grup, își au bazele în etnicitate, religie, apartenență tribală, similitudine în terțe coordonate, clasă, castă, gen, rasă, orientare, asumarea aceleiași ideologii despre formula modelului ideal urmărit de societate, raportarea la aceeași bază morală – rafinare a modelului de bază al umanismului, caracteristic întregii rase umane.

Conflictele între grupuri au, evident, surse istorice distincte și manifestări comportamentale ale luptei între protagoniști ce diferă de la unul la altul, dar **relațiile de adversitate** pot fi asumate unor mecanisme comune de percepere cognitivă și emoțională. Divizarea apărută într-un cadru de competiție crează provocări la adresa cooperării inter-grupuri și creșterea coeziunii intra-grup, în timp ce morala comună și presiunea conformismului pot fi lesne acompaniate de **ostilitate** față de cei din afara grupului. **Conținutul identității** ajunge să fie formulat de diferite evenimente care desenează în timp relația cu ceilalți, într-un moment și loc specific. Formarea identității de grup poate fi realizată chiar de contextul **rivalității de grup**. Identitatea se poate constitui și din **sentimente de injustiție** și **relativă privare** de drepturi și bunuri sau **discriminare a grupulu**i, dacă e cazul sau măcar e perceput ca atare de membrii grupului, ca rezultat al **accesului incorect și inegal** la resurse și poziții. Justificarea pe baza normativă a discriminării și inegalităților poate deschide calea insultelor și lipsei de încredere în ceilalți.

Iată de ce ne-am aplecat, în cele ce urmează, mai mult asupra **formării identității de grup**, însă nu neapărat a identității sociale, unghiul și regulile de abordare fiind diferite, chiar dacă majoritatea rezultatelor vor fi revalidate. Spre deosebire de mulțime și suma indivizilor, **grupul** presupune o anumită regularitate, o anumită ordine, o anumită similitudine. **Grupul** este necesar pentru a dezvolta un **scop comun** pentru oamenii care-și percep destinul în comun, într-o formă sau alta. Formarea grupului, cum am văzut, își are originea și în teama de dominație a altui grup rival, dar și de angajamente profunde și valori comune împărtășite, asumate și apărate de către membri. **Conștiința de grup** se formează pe baza perceperii faptului că membrii grupului împărtășesc o soartă comună.

Competiția și rivalitatea dintre grupuri crează pregătirea și coeziunea internă a grupului și rigidizează frontiera externă a acestuia. Însă acest lucru nu duce la declanșarea automată a conflictului, ci drumul trece prin adoptarea, mai întâi, a unor percepții și **viziuni extreme** despre grupul celălalt și membrii săi, desenați în calitate de dușman, fapt ce încurajează mai puțină toleranță și descurajează diferențele interne și dizidențele.[50] Crește **coeziunea internă, intoleranța** și definirea competitorului din rival – **dușman**, prin acest pas fiind desemnată și soluția directă a câștigării competiției prin utilizarea violenței și tentația aneantizării sale și nu soluționarea rivalității în cadrul regulilor competiției declanșate.

Percepția privațiunilor dă sentimentul unui tratament incorect și dorința de a-l rectifica iar o **identitate puternică** a unui grup joacă un rol important în demonstrarea deciziei de a realiza aspirațiile comune ale grupului sau ale *leadership*-ului asumat și recunoscut al acestuia, odată ce grupul dobândește o structură mai elaborată. Coeziunea bazată pe **identitate comună** „tare", puternică, permite grupului – structurat sau nu – să dezvolte „modele de comportament care par normale membrilor dar pot fi considerate reprobabile și polarizante pentru cei din afara grupului".[51] Iar atunci când **identitatea comună** este văzută ca **scop exclusiv** spre a fi „apărată cu orice preț și cu toate mijloacele", izbucnirea conflictului pe scară largă e dificil să mai fie controlată.[52] Identități puternice și diferite nu duc automat la violență, dar pot duce la conflicte manifeste dacă apar acte de excludere ale liderilor sau grupului în tot, de la competiția pentru statut, poziție, autoritate sau resurse și bunăstare.

Am văzut mai sus că impactul identității se relevă și în crearea de **modele de comportament specifice**. În situații speciale de divizare, moduri uniforme de comunicare, interpretare și percepție a evenimentelor ca și a comportamentelor apar în interiorul grupului. Investiția puternică în identități polarizate devine obstacolul principal pentru forme constructive de abordare a conflictului deoarece **atașamentul emoțional** față de credințele cuiva (modul în care respectivul crede că se desfășoară realitatea) blochează abilitatea de a empatiza cu alte viziuni și experiențe. Există și cazurile grupurilor cu identități opuse care încurajează tacticile de contencios și nu concretizează în conflict violent percepția dușmanului chiar instalată (pacifiștii, mișcarea lui Mahatma Ghandi, protestele în tăcere etc.). Diviziunile între grupuri bazate pe identitate (în sensul diferențelor sau chiar antagonismelor identitare, a substanței și conținutului identităților asumate de grupuri) sunt deseori legate de **radicalizarea conflictelor** și **comportamente extreme** – uciderea la întâmplare, tratament abuziv la adresa populației civile de altă identitate etc.

Există o cantitate impresionantă de studii relative la **comportamentul uman în colectivități**, atât în ceea ce privește comportamentul pozitiv și schimbările sociale cât și legat de capacitatea de distrugere.[53] Subiectele cercetărilor includ etnocentrism, percepție selectivă, erorile de atribuire, utilizarea **identităților colective** pentru a justifica discriminarea și inegalitățile, polarizarea, imaginea inamicului și a dușmanului, genocidul. Direcția de cercetare pentru a înțelege încercările de creare, definire, susținere și protejare a identităților colective se așează pe linia **nevoilor identitare**.[54]

Astfel, teza centrală este că **nevoile umane** alimentează conflictul atunci când nu sunt satisfăcute, vorbind aici despre nevoi esențiale, universale și nenegociabile. Violența și conflictul sunt explicabile de patru asemenea nevoi fundamentale[55]: dezvoltarea personală, securitatea, recunoașterea și identitatea. În special, nevoile identitare au dat naștere, în ultima vreme, la numeroase conflicte, odată ce ele nu au fost satisfăcute de către state.[56] Când **nevoile fundamentale** sunt în discuție, abordarea clasică a negocierilor ba-

zate pe interese se prăbușește. Nu întâmplător, modelul clasic al soluționării și transformării conflictelor[57] – Poziții, interese și nevoi[58] își epuizează capacitatea de acțiune tocmai atunci când atinge divergențe și incapacitatea de satisfacere a nevoilor fundamentale ale celor două părți aflate în conflict.

În chestiunile legate de identitate, parte a nevoilor fundamentale, după cum am văzut mai sus, fundamentele se referă la capacitatea de **a dezvolta identitatea colectivă**, de a-i fi **recunoscută** această identitate grupului de către ceilalți, de a avea **acces** la resursele, sistemele și structurile care pot susține condițiile necesare realizării depline a construcției identității, a desăvârșirii substanțierii ei.[59] Azar a teoretizat 4 variabile ale unui stat care întrunite duc la probabilitatea maximă a declanșării conflictului violent pe baze identitare: **identitatea grupului** ca unitate de analiză (generatoare eventual de inegalități, frustrare, fragmentare, lipsa legitimității sistemului și, respectiv, de conflicte), **dinamicile inter-comunitare** (intergrup), **abilitatea statului** de a soluționa nevoile colective ale cetățenilor (cel mai adesea grupul dominant utilizează statul pentru propriile interese pe seama celorlaltor grupuri) și, în fine, capacitatea și reziliența statului de a face față **presiunilor globalizării**, venite din exterior – cu tendința interesului crescut pentru dependențele economice, interdependența sau patronajul politico-militar extern decât pe nevoile interne ale propriei populații. Li se mai adaugă capacitatea de mobilizare a grupurilor identitare – „**acțiunea comunală", acțiunea statului**/Guvernului – de la stategii de dominare și subjugare la cele de acomodare și ajustare – și respectiv **dinamicile conflictelor** – spirale de escaladare de tip vindicativ, erori de atribuire, dezvoltarea „imaginii de dușmani" la nivelul grupurilor, dezumanizarea și polarizarea.[60]

Teoria Identității Sociale dezvoltată de Henri Tajfel[61] se referă la modul în care oamenii utilizează **categoriile** și categorizarea pentru a înțelege lumea din jurul lor. Teoria susține că dorința de a dezvolta distincția la intergrupuri duce la apariția și dezvoltarea conflictelor. Dezvoltările teoriei se apleacă asupra modului în care **identitatea** afectează și formează nevoia de competiție inter-grup, conflicte și schimbarea socială.[62]

Astfel, indivizii au nevoie și doresc un **sens pozitiv al sinelui**, un rol pozitiv pentru sine, dacă vreți, în povestea proprie, rolul eroic în grupul cu rolul pozitiv determinant și de aceea doresc ca grupul lor să apară favorabil în comparația cu alte grupuri.[63] Atunci când comparația crează un nivel inferior pe scara ierarhică ce contează pentru grup și pentru axiologia comună intergrup, apar **strategiile de întărire și creștere a statutului** propriului grup, afectând, firește *status quo*-ul. Atunci când granițele sunt percepute ca limitative sau ilegitime, discriminatorii față de aspirațiile grupului, membrii vor încerca să le schimbe pentru a realiza un grup cu o **valoare mai importantă** – ce se reflectă, firește asupra indivizilor membri. Conflictul apare atunci când grupul dominant încearcă să reziste în fața schimbării și să-și conserve statutul.

Majoritatea teoriilor identității sociale se apleacă asupra relațiilor între identitatea individuală și cea de grup. Foarte multe studiază tensiunile, con-

tradicțiile și conflictele asociate atât cu identitatea individuală cât și cu cea de grup.[64] **Identitatea colectivă** este formată prin sentimentele de unitate cu alți oameni, în timp ce identitatea individuală subliniază diferențele față de ceielalți membri ai grupului sau alți indivizi exteriori. Evident aici avem de a face cu formula în care fie identitatea individuală este mai importantă și prevalează – în cazul indivizilor cu personalitate sau poziții relevante în grup, în special – fie cazul în care identitatea colectivă e dominantă în ceea ce privește alegerile individuale și comportamentul în viață.

O abordare interesantă se referă la identitatea de valori și capacitatea ei de a menține o colectivitate și un grup ce respinge utilizarea violenței. V. Gecas[65] subliniază rolul culturii în identitatea de valori și cum indivizii se privesc prin prisma valorilor pe care le dețin. Legătura dintre **comportament** și **valorile acceptate cultural** se poate observa după cum există tendința generală a oricărei persoane de a dezvolta o imagine pozitivă legată de atașamentul său față de valori acceptate cultural.

Rothbart se dovedește un critic al **limitelor teoriei identității sociale** care merită luate în calcul. El susține că lipsește însă din evaluare impactul și transformarea identității ca efect al interacțiunilor și e greu de decriptat în contextul acestei teorii motivul și mecanismul prin care un individ ar renunța la identitatea sa primordială pentru a se subordona valorilor comunității.[66] Deși acoperă aspectele cognitive, emoționale și motivaționale, lipsește din studiile în domeniu explicarea **valorizărilor colective** și e subestimată **componenta normativă** și impactul său asupra identităților. Deci teoria nu descriptează cum un grup se raportează la o axiologie colectivă care conține graba de a recurge la violență ca mijloc de a soluționa controverse intergrup.

5. Proprietăți, atribute și caracteristicile identității. Politizarea identității

Interpretările diferite ale modului în care s-au format identitățile acoperă un spectru larg de curente și teorii. Primordialiștii vorbesc despre o **bază fermă, puternică și stabilă**, cu **elemente obiective** ale identității, deși se menține ideea că identitatea rămâne o percepție a sinelui și a „asemănărilor" cu ceilalți din grup, a similitudinilor care duc la coagularea la nivelul grupurilor. Identitatea ar reflecta viziunea exteriorului despre sine și grup, e dată de naștere, memorie, experiențe împărtășite, iar indivizii o acceptă fără întrebări.

Pe de altă parte, această viziune este contrazisă de „**fluctuațiile sinelui**"[67] și reprezintă o viziune ce pornește din interior către exterior, deci valorizează schimbările, percepțiile și opțiunile persoanei/grupului. Frontierele ar fi create de **voință individuală, acțiune și competiție**. **Interacțiunea** cu alții, cu interiorul și exteriorul grupului joacă un rol esențial în definirea și transformarea identităților. Pe asta se bazează întreaga teorie a managementului conflictelor, soluționării conflictelor și reconstrucției post-conflict, în special

atunci când subiectul în discuție e **conflictul identitar** iar celelalte metode par să nu dea rezultate și să își dovedească limitele.

Identitățile pot fi astfel construite, deconstruite și reconstruite prin **reinterpretarea** experiențelor comune, a memoriei colective și a miturilor în relații cu cele ale altora. Chiar și generarea și sublinierea altor **pericole externe** ce asigură noua coeziune de grup în devenire este un element adjuvant important.[68]

Specificitatea unui grup e dată de maniera de creare, menținere și reproducere a percepțiilor despre lumea înconjurătoare. Întrebarea despre cine este și cine nu e membru al comunității nu depinde atât de **conținutul culturii proprii**, cât de **scopul** pentru care comunitatea/grupul acționează solidar, astfel că frontierele grupului se pot redesena, deși au, în forma lor originară, un contur cultural clar, „instrumentalismul privind etnicitatea, de exemplu, drept un instrument pentru a urma interesele proprii și pentru a obține scopuri materiale".[69] Afirmația este complementară celei ce susține că, în cazul conflictelor, există o **tendință de a le transforma în conflicte identitare** pentru a accelera și întări componenta de mobilizare, polarizare, efectul de antrenare puternic, chiar dacă motivul real al conflictului originar nu este natura identității pusă în cauză.

În afară de a servi drept formă instrumentalizată de acțiune socială, există motivații variate atașate căutării unui grup de care să aparțină un individ. Deci acțiunea bazată pe identitatea comună nu are doar **motivație rațional-instrumentală**, a câștigurilor directe dobândite, ci se bazează și pe **valori imateriale, credințe, tradiții, obișnuințe** (aici intervine și regula fizică și socială a inerției și a minimei rezistențe, a minimului de acțiune pentru atingerea scopurilor, a agorafobiei și tendinței conservării locului comun), iar membrii grupului sunt dependenți social și psihologic de **obținerea satisfacției** (satisfacerea nevoilor, atingerea scopurilor, validarea consensuală a atitudinilor și valorilor, **crearea modelului** și a axiologiei de relaționare și a elementelor de **conformism** în interiorul grupului).

Percepția despre sine e legată de apartenența la grup, de identitate colectivă care întărește **mândria de sine**, la nivel individual[70]. **Extinderea identității personale** oferă desăvârșirea și realizarea de sine și se subsumează ideilor aferente nevoii de a aparține unor grupuri de prestigiu și paradigmei **omului ca ființă socială**, ce are nevoie de viața în colectivitate. După cum am văzut, această **completare a identității personale** derivând din identitatea de grup este parte a nevoilor identitare originare ale omului și face legătura directă între identitatea personală și cea de grup.

Identificarea unei **cauze mai importante** și **simțul loialității** pentru cei ce lucrează pentru aceeași cauză sunt elemente naturale ale nevoii de identitate colectivă, de valorizare a apartenenței la anumite grupuri prin **alegere**. Mai mult, am adăuga noi la acest punct, ideea **cauzei superioare**, mai importante decât cele individuale, de care avem nevoie și pe care le construim sau le descoperim în modelele altora au de a face cu existența **conștiinței de sine**

a omului precum și cu **conștiința morții** – omul fiind singura viețuitoare conștientă că nu e eternă și că va muri, deci care încearcă să gestioneze moartea, prin religie, prin construirea unei existențe de după moarte, prin perpetuare, prin soluții creative individuale care **să extindă relevanța** sa și după moarte, tendința cuprinderii eternității – dar și să identifice **un scop al vieții terestre**, un țel în viață, un motiv evident superior celui individual, limitat și finit de limitele vieții fizice.

Conștiința morții inerente și dorința de a supraviețui dincolo de moartea fizică sunt două alte elemente ce determină căutarea scopului superior, a obiectivelor de grup și pot, în sine, să se constituie în **identități puternice** și forțe de coeziune și solidaritate pentru diferite categorii de grupuri. Mai mult, **baza emoțională** care alimentează sentimentul de apartenență la o identitate colectivă se formează prin acțiune colectivă și angajament comun, împărtășite cu alții, protejând în comun obiective ce unesc grupul. Iar elementele sunt și mai puternice în forța lor de atracție sau de coagulare naturală, obiectivă, cu cât este vorba de grupuri de indivizi care se simt **nedreptățiți**, un sentiment despre care am văzut că este un motor al coeziunii.

Korostelina[71] a dezvoltat un studiu de avertizare timpurie pentru **conflicte identitare** care a necesitat o rafinare și investigare profundă a caracteristicilor, formelor și tipurilor de identitate, tipuri de culturi și relații intergrup respectiv tratament al minorităților, un studiu ce a presupus un efort de clasificare și decriptare a unor **trăsături intime ale identității.** Dincolo de anumite nuanțe sau rezerve de opțiune, viziune sau școală de gândire îmbrățișată, considerăm că experiența este extrem de utilă pentru evaluarea și concretizarea elementelor legate de identitate și conflicte identitare.

Astfel, ea identifică patru categorii de **caracteristici ale identității**:

– relevanța identității: cu cât e mai relevantă, mai sustenabilă și mai pregnantă, identitatea provoacă acțiuni împotriva altor grupuri ce pot duce la conflict, de aceea acesta reprezintă un criteriu relevant ca și modificările în importanța, impactul și numărul, precum și calitatea membrilor grupului, care poate preveni implicarea acestuia sau a membrilor săi într-un conflict;

– primordialitatea scopurilor grupului: evaluează măsura în care scopurile grupului ajung să aibă preeminență peste scopurile, obiectivele și chiar identitatea individuală a membrilor grupului. Primordialitatea are mai multe componente, respectiv primordialitatea aspirațiilor grupului peste cele individuale, abandonarea sau uitarea diferențelor și conflictelor din interiorul grupului odată ce există o amenințare externă și tendința de unire împotriva oricărui grup din exterior. Cu cât acest tip de **conformism** crește, cu atât sunt abandonate valori și scopuri proprii în favoarea comportamentelor cerute pentru funcționarea și solidificarea grupului. Primordialitatea aceasta determină creșterea dorinței și înclinației spre un comportament conflictual, dacă identitatea grupului nu e neaparat relevantă;

– locusul intern al stimei de sine: dacă membrii grupului sunt satisfăcuți de pozițiile deținute și sunt mândri de apartenența la grup, au o încredere im-

portantă chiar dacă nu fac neaparat comparații favorabile între grupul lor și celelalte grupuri. Astfel, manifestă mai puține intenții de conflict și nu-și doresc să se lupte cu celelalte grupuri. Dacă membrii grupului au nevoia să utilizeze comparații favorabile în raport cu alte grupuri pentru a-și crește stima de sine sau nu au oportunități de a-și promova propria cultură, nu o pot dezvolta sau revigora, se crează un locus extern al stimei de sine și o bază solidă pentru intenții conflictuale, înregistrându-se totodată o tendință de a fi rapid gata de luptă cu celelalte grupuri externe;

– satisfacția în legătură cu funcțiile identității: identitatea socială îndeplinește 5 funcții – creșterea stimei de sine, îmbunătățirea statutului social, siguranța personală, protecția și sprijinul grupului, precum și recunoașterea de către membrii grupului. Studierea funcțiilor identității ajută la înțelegerea nevoilor fundamentale ale unui anumit grup. Dacă membrii grupului resimt și acordă importanță și funcții unei noi identități, iar aceasta se transformă într-una relevantă, ea poate înlocui identitatea anterioară care îndeplinea aceste funcții. Dacă identitatea comună originară îndeplinește aceste funcții, acest fapt reduce semnificativ rivalitatea și conflictul între subgrupuri.

Modurile de a înțelege identitatea sunt descrise în patru categorii, care se întrepătrund în realitate, chiar dacă dominanta este cea caracterizantă. Respectiv avem de a face cu **modul descriptiv** – tradiții, valori, caracteristicile membrilor expuse narativ ca element; **modul ideologic** – atunci când ideologia e dominantă în relațiile cu terțe grupuri; **modul istoric** – atunci când contează mai ales istoria, trecutul grupului și al relațiilor cu celelate grupuri; și **modul relativizant de înțelegere a identității** – atunci când prim planul identitar e acordat modului în care e privită identitatea grupului de către exterior, respectiv predominantă este imaginea reverberată. În cazul identității descriptive, nu avem perspective pentru căderea în conflict, pe când toate celelalte modalități de a privi identitatea duc, în condiții specifice, prin manipularea convenabilă a elementelor identitare, la comportamente conflictuale.

Formele de identitate pot fi trei: cea culturală, cea reflectată și cea mobilizatoare. Prima, **identitatea culturală**, presupune comportamente și cultură comună, obiceiuri, mâncare, muzică, specifice, fără o introspecție mai profundă despre identitatea grupului sau țeluri, asupra cărora nu există un simț comun sau o gândire directă. Forma de **identitate reflectată** presupune tocmai un grad avansat de înțelegere, după o evaluare amănunțită, și o recunoaștere a obiectivelor, țintelor și scopurilor grupului, istoria și relațiile cu celelalte grupuri, perceperea statutului și poziției acestuia, precum și a perspectivelor sale. Indicatorul trebuie să prezinte o apreciere a valorilor și credințelor grupului, a rolului jucat de acesta în societate. Forma de **identitate mobilizatoare** presupune compararea grupurilor și perceperea competiției dintre grupuri, dar și a incompatibilității de scopuri ale diferitelor grupuri. Aici vorbim deja despre o anumită **ideologizare a identității**, comparații privind poziția, puterea și statutul. Primele două forme de identitate au impact redus

sau inexistent în cadrul conflictelor, spre deosebire de ultima formă de identitate a grupului.

Tipurile de identitate identificate sunt în număr de patru: **identitate de poziționare** – când persoana se identifică cu o categorie de relații și o poziție dar nu adoptă și normele, valorile și credințele asociate cu această poziție în societate; **identitatea diadică** – persoana se descrie în termenii unei anumite categorii sau grup, adoptă valorile și credințele și se angajează în relațiile interpersonale corespunzătoare; **identitatea de tip descriptiv** – identificarea completă fără a fi membru al grupului respectiv, fără a participa la activitățile grupului, dar împărtășindu-i credințele, scopurile, normele; și **identitatea colectivă** – ce presupune apartenență, participarea la acțiuni, împărtășește credințele grupului și arată loialitate față de acesta. Identitățile dual și colectivă influențează în mod semnificativ pozițiile, percepțiile și credințele persoanei, în timp ce identitățile descriptive și de poziționare doar influențează percepțiile și evaluările pe baza categoriilor și evaluărilor grupului. Identitatea de tip colectiv are efect considerabil asupra percepțiilor personale în contextul relațiilor intergrup și are cel mai mare potențial de conflict. Tipurile de identitate măsoară angajamentul față de apartenența la grup și identitatea acestuia și au relevanță în procesele de radicalizare.

Tipurile de axiologie colectivă se referă la gradul de echilibru axiologic și gradul de generalitate colectivă percepută de către grup. Cu cât nivelul echilibrului axiologic este mai redus și gradul de generalitate mai mare, cu atât grupul devine mai incapabil de a înțelege și percepe virtuțile Celuilalt, de a aprecia și nuanța complexitatea grupului exterior și de a-i evalua corect deciziile. Acest tip de identitate este cea care dă naștere formelor extreme de naționalism, fascism, rasism și sectarism.

Natura identității, asociată sau pe care o dobândește, are relevanță în conflicte deoarece identitatea dobândită are impact mai mare asupra unei persoane decât cea asociată prin naștere. Cei care se convertesc la noi religii sau își asumă noi identități au un atașament sporit față de identitatea dobândită.

Tipul de cultură – individualistă sau colectivistă **–** are relevanță deoarece cultura colectivistă înclină spre a valoriza mai degrabă obiectivele grupului decât cele ale persoanei, deci are o aplecare mai importantă în zona mobilizării și conflictului.

Evident că în discuție intră și situația **contextului, mediului, a cadrului** în care funcționează **relațiile intergrup**. Și aici există o întreagă literatură acoperind studiile ce indică ce tip de mediu e cel ce predispune spre conflicte. În principiu sunt vizate 5 elemente de context: prejudiciile intergrup, amenințările din exteriorul grupului, sprijinul intern pentru decizii ce implică utilizarea violenței și declanșarea conflictelor, relativa privare de drepturi și dilema de securitate.

Prejudiciul intergrup vizează existența unei atitudini negative sau antipatii bazată pe generalizări greșite și inflexibile, eventual vinovate, care este resimțită sau exprimată împotriva unui întreg grup sau a unui individ din

cauza faptului că este membru al unui grup.[72] Evaluarea pozitivă indiscriminantă a interiorului grupului şi negativă a exteriorului grupului este o situaţie ce predispune la conflicte.

Ameninţările externe sunt cele care accentuează prejudiciul sau percepţia existenţei lui în interiorul unui grup, escaladează ostilitatea faţă de exteriorul grupului şi ajută la justificarea declanşării unui conflict. Contextul în care exteriorul e perceput ca ameninţare la adresa grupului este determinat de inegalităţi economice, culturale sau de poziţii politice între grupuri[73], diferenţa de cetăţenie în cadrul acestora, memoria unei dominaţii a grupurilor externe şi atribuirea faţă de acestea a dorinţei de a reinstala această situaţie[74], percepţia că poziţiile grupului sau ale indivizilor din interior sunt mai proaste decât cele ale altora, limitarea oportunităţilor socio-economice ale grupului impuse de ceilalţi şi extremismul politic, violenţa sau naţionalismul celorlalţi.

Sprijinul intern reflectă aşteptarea ca toţi membrii grupului să aibă aceleaşi aşteptări şi scopuri, aceleaşi intenţii de a schimba situaţia. Cu cât mai mulţi membri ai grupului sunt gata să lupte cu ceilalţi, cu atât conflictul e mai aproape. Mai mult, absenţa sprijinului intern determină imposibilitatea mobilizării şi declanşării conflictului.

Privarea relativă de drepturi sau percepţia existenţei unor dezavantaje sau discriminări care sunt argumentate pe baza comparaţiilor dintre grupuri provoacă activitate socială dacă oamenii realizează că există un standard de viaţă mai important. L-am putea numi principiul „să moară şi capra vecinului“, respectiv dacă cineva trăieşte bine când mie mi-e rău atunci sigur e vorba despre o discriminare şi grupului meu îi e refuzată această perspectivă.

Dilema securităţii vizează principiul percepţiei ameninţării din partea unui grup ce-şi creşte securitatea proprie, odată ce acest fapt este interpretat ca detrimental pentru propriul grup, determină şi aici investiţii în îmbunătăţirea securităţii iar spirala escaladării şi percepţiei ameninţării continuă. Dilema rezidă în a determina cât pot să-şi îmbunătăţească starea de securitate a propriului grup pentru ca acest lucru să nu fie perceput ca ameninţare la adresa altor grupuri care să reacţioneze, până la urmă ajungând la o situaţie mai proastă.[75] Ea are un rol major în conflicte identitare şi creşterea naţionalismelor, pentru că întărirea identităţii unui grup poate fi lesne resimţită ca ameninţare la adresa identităţii celuilalt grup. Competiţia bazată pe emoţie şi care antrenează probleme de status amplifică percepţia ameninţării[76].

Incompatibilitatea principiilor, valorilor sau preferinţelor unor grupuri pot atinge elemente diverse de la cele culturale la cele politice. **Identitatea** care se bazează pe preferinţe şi sisteme de valori pozitive sau negative, bazate pe culoarea pielii, religie, gen, limbă sau ocupaţie justificând relaţiile dintre grupuri, dau posibilitatea unor **evaluări profund subiective**, gestionate politic, despre **categorii** bazate pe **criterii profund obiective**, utilizate pentru a potenţa un statut privilegiat sau bunăstare nemeritată. Polarizarea identitară pe baza acestui tip de categorii obiective poate fi lesne utilizată politic pentru mobilizare.

Motivul categorizărilor sociale este, cel mai adesea, acelea de a permite unui grup să fabrice un statut social mai important sau acces privilegiat la resurse sau la funcţiile de autoritate, bazându-se pe **fundamente morale puternice** care l-ar legitima şi ar justifica pretenţia de a domina alte grupuri, această strategie constituindu-se în adevărate **politici de grup**. Competiţia generată sub această formă generează evident conflict.

Superioritatea obţinută nemeritat sau **justificată politic subiectiv** pentru categorii delimitate vizibil obiectiv sunt clişee de discriminare clasică şi percepută general la nivelul umanităţii, care are tendinţa de a acorda un plus de credibilitatea acestor pretenţii în asemenea cazuri, în care componenta obiectivă a identităţii grupului virtual discriminat antrenează, în mod natural, credinţa în privinţa faptului că s-a petrecut o evaluare subiectivă a situaţiei membrilor acestui grup de către terţi, chiar dacă nu este aşa. Mai mult, **utilizarea politică a unui aspect legat de identitatea obiectiv stabilită** intră în acelaşi spaţiu în care **prezumţia de discriminare** este transformată în etichetă asociată acestor politici de grup.

Nu numai **semnificaţia emoţională** ataşată apartenenţei la un grup, dar şi **impulsurile primitive**, bazate de neplăcere şi animozitate, inamiciţie şi mergând până la duşmănie sunt implicate în **degradarea imaginii** celor cu care un grup este în competiţia pentru putere. Există chiar o pornire „naturală“ a grupului dominant de a acţiona pentru a-şi **prezerva diferenţele** şi distincţiile sociale şi de comunicare (şi privilegiile simbolice aferente instituite) prin subminarea statutului grupurilor subordonate sau cu care se află în competiţie.[77]

În **comunităţile multietnice**, orice competiţie tinde să fie asumată pe baza liniilor de diferenţiere identitară „tari“ şi dă naştere ostilităţii între aceste grupuri, mai ales dacă există un cadru şi context confruntaţional istoric, tradiţional mai vechi. **Orice competiţie** tinde să se aşeze pe liniile **conflictelor istorice** între **identităţile „tari“** din societate, ajută la întărirea şi consolidarea etnocentrismului şi sunt uşor de manipulat şi instrumentat de către actorii externi. La capătul firului logic al unei asemenea evoluţii neîntrerupte de intervenţie fermă şi reconciliere, procesul duce la constituirea de mişcări hiper-naţionaliste[78] responsabile de genocid şi epurare etnică.

Experienţele repetate duc la **solidificarea credinţelor şi percepţiilor** pe linii ce se transformă în **stereotipuri**, ce creionează cu titlu absolut percepţia despre sine şi despre celălalt. Orice eveniment ajunge să clădească pe tendinţa de mobilizare imediată şi puternică pe linia opoziţiei faţă de răul şi negativul din Celălalt, deja consacrat. **Identitatea** joacă un rol crucial în crearea unor naraţiuni persistente asociate în contul istoriei unui anumit grup şi în **conturarea anticipată** şi fără examinare obiectivă directă a opiniei generale despre drepturile şi pretenţiile pe care le-a emis acesta. Această situaţie perpetuează realitatea unei părţi care o domină pe cealaltă şi nu permite nici o falie de apariţie a elementelor de **încredere şi cooperare**.

6. Identitatea etnică, identitatea grupurilor mari. Conflicte inter-etnice. Diferențele specifice față de conflictele identitare

Conflictele interetnice sunt un caz particular de conflicte identitare care sunt marcate de un număr de specificități. Mai întâi, suntem în situația în care avem de a face cu o **identitate „tare"**, în care apartenența este necontestată și stârnește numeroase pasiuni, în care identitatea este prescrisă, în cea mai mare parte, de naștere, familie, limbă, istorie, mituri comune – **Blood lines** – liniile de sânge, moșternirea de sânge cum o numea Vamik Volkan[79], care marca diferența specifică a identității etnice în cadrul identității grupurilor prin apartenența la categoria **„identității grupurilor mari"**.

Există, este adevărat, o dispută de interpretare cu nuanțe multiple și relevante situate între aserțiunea că **etnicitatea** este un produs social și mai ales **politic** și că partea obiectivă ar fi fie discutabilă, fie cu o relevanță restrânsă, în timp ce la polul opus, o altă școală de gândire leagă indisolubil etnia de națiune, de moștenirea de sânge și consideră legătura bazată exclusiv pe **elemente obiective**, unele interpretări extreme realizând chiar un determinism etnic și național, astfel că unei anumite etnii îi sunt atribuite trăsături caracteristice care, ulterior[80] ar sta la baza **legitimării poziției** în lume și a atributelor funcționale și decizionale, nivelului de autoritate sau poziție dominantă sau subordonată.

Teoriile conflictelor interetnice explică mai departe mecanismele interne cu ajutorul cărora grupul este mobilizat prin intermediul identității colective pentru acțiune comună în **scopuri politice.** Suntem în situația clasică descrisă mai sus a **politizării identității**, iar cele mai puternice rezultate[81] sunt date de relația factorilor de context cu procesul de mobilizare al categoriilor identitare. Practic, în cazul specific al conflictelor interetnice și al identității bazate pe etnie, se poate face legătura de dependență între două criterii majore ce stau la baza categoriilor de identitate ce arată predispoziția spre conflict.

Presupunerile teoretice susțin faptul că **identitatea colectivă** poate fi **aleasă** de către indivizi, **impusă** de cei în poziție de autoritate sau **se poate constitui** în procesul interacțiunilor sociale. Firește că toate aceste mecanisme sugerează numeroase roluri și semnificații ale identității, iar menținerea elementelor de asemănare obiectivă exclusiv în sfera „interacțiunilor sociale" și nu decelarea lor într-o categorie separată, distinctă, ar putea fi simplificatoare, odată ce există componente identitare colective – cazul specific al identităților etnice – care au acea **componentă înnăscută, obiectivă** și cu forță de întărire substanțială a frontierei grupului, precum sunt elementele ce țin de limbă, familie, tradiții, mituri, istorie comună, experiențe parcurse împreună de grup care sunt relevante.

Întrebarea cheie a studiilor în domeniul identităților etnice este cum contribuie identitățile diferite la apariția și escaladarea conflictelor violente și

cum conflictele, la rândul lor, pot determina **„mobilizarea" identităților** grupului sau chiar duce la **apariția unor identități colective**[82]. Pentru că procesul invers este deja cunoscut și a fost descris mai sus, respectiv rolul identităților colective în mobilizarea membrilor grupului și a grupului în sine în vederea unui conflict. Mai mult, există deja asumat faptul că **diferențele identitare** pot fi suficiente pentru declanșarea conflictelor în condițiile unor **resurse limitate**.[83]

Dinamica dintre grupuri și factorii contextuali, de situație, afectează potențialul pentru conflict interetnic atunci când agravează preocupările identitare.[84] **Incertitudinea politică** sau socio-economică face ca grupurile să pună în cauză legitimitatea și credibilitatea instituțiilor sociale relevante.[85] Acest fapt împinge grupurile să-și asume acțiuni pentru propria securitate, care suplinesc și dublează instituțiile statului, iar atunci când există o **penurie de resurse** și o **discriminare relativă**, angajarea în acțiuni împotriva celor percepuți drept cauză a acestei discriminări – instituții sau grupuri dominante – devine probabilă.[86]

Grupurile cu **identități culturale puternice și durabile** – bazate pe ascendență comună, părinți și relații de familie și de sânge, limbă, istorie, sistem comun de credințe – au o fundație solidă pentru mobilizarea colectivității, identitatea etnică situându-se, evident, în această categorie. Același fenomen, sau dacă vrem, o formulă de accentuare a sa, la suprapunerea elementelor, are loc atunci când comunitatea resimte că are **prea multe de pierdut**. Mai mult, atunci când un grup consideră că **recunoașterea identității** „celuilalt" amenință sau le neagă propriul drept la identitate[87], violența poate izbucni.

Oamenii consideră că o altă trăsătură ce diferențiază omul de animal este **raționalitatea**, abilitatea de a gândi și evalua pe baza argumentelor și considerării conștiente a alternativelor. Este cazul indivizilor în marea lor majoritate, cu excepția celor pe care-i considerăm în spațiul patologic. Totuși, realitatea și studiile au demonstrat că momentele noi, de stres, momentele pentru care nu suntem pregătiți, riscă să scoată, sub presiune, din ființa umană, sub imperiul **emoțiilor**, mai degrabă elemente instinctuale profund iraționale decât o gândire logică și pragmatică.

Este motivul pentru care, pentru a evita aceste momente naturale ale ființei umane, a reacțiilor în timp de criză, în situații de stres, în situații pentru care omul nu a fost pregătit, **sunt create instituțiile** cu proceduri clare, mecanisme și structuri funcționale care sunt menite să atenueze momentele de emoție și să producă reacții, instituții legate din ce în ce mai puțin de decizia unei singure persoane sau decizii aleatoare sau discreționare în sistemele democratice. De aceea ne așteptăm ca **structurile colective**, instituțiile dar și organizațiile să nu fie subiectul acțiunilor iraționale, determinate de emoție, stres sau voință aplicată discreționar.

Realitatea a demonstrat însă, în repetate rânduri, în fosta Iugoslavie, Ruanda și numeroase alte locuri, că **grupurile etnice** reacționează mult mai

aproape de **irațional**, că granița este fragilă, emoțiile sunt dominante la nivel colectiv, iar reacțiile în aceste cazuri se aseamănă mai mult cu **reacțiile individuale** decât ale structurilor colective sau instituțiilor democratice. După cum am văzut, în cazul grupurilor cu identitate „tare" și granițe întărite, valorile individuale se estompează sub conformism și **voința colectivă** puternică prevalează, unitatea grupului în fața exteriorului transformat în dușman comun, chiar dacă e vorba despre un grup vecin și aflat într-o coexistență istorică pașnică, violența și acte inexplicabile se produc, cu atât mai mult când **voința colectivă se personalizează** prin apariția unui **lider carismatic**.

Înțelegerea și cuprinderea fenomenului **etnic** a rămas în prim-planul cercetătorilor cu diverse specializări. Cuvântul în sine vine de la grecescul *ethnos*, care înseamnă companie, oameni, popor sau trib. O definiție a etniei, în viziunea antropologului George de Vos face referire la „cei ce au în comun un **set de tradiții** pe care nu le împărtășesc cu alții cu care se află în contact".[88] Între tradiții s-ar număra arta și folclorul, credințele și practicile religioase, limba, o continuitate istorică, strămoși comuni, loc de origine/naștere comun, istorie și experiențe împărtășite. Și el vorbește despre **mitul** provenind dintr-o moștenire de sânge, biologică și genetică, neîntreruptă de generații, care este privită și ca sursa unor trăsături speciale și caracteristice ale grupului.[89] A fi unic și special înseamnă a fi diferit de ceilalți, de unde **elemental identitar puternic și distinct** al apartenenței etnice.

Howard Stein subiectivizează definiția, privind **etnia** drept marker al identității sociale și personale ce reflectă un **mod de a gândi** și privi lucrurile și mai puțin rezultatul unei categorii naturale, obiective și biologice.[90] El contestă înclinația spre a găsi **criterii obiective** și caracteristici fizice și culturale într-o comunitate socială. Modelul propus este cel din fosta Iugoslavie, acolo unde grupuri aparținând aceleiași linii de sânge – slavii sudici – cu aceleași caracteristici, sunt totuși subiecte ale unei confruntări în contextul unor **conflicte interetnice** (componenta religioasă fiind doar o componentă specifică a etniei și nu o caracteristică a tipului de conflict derulat acolo).

Este evident că linia de sânge și criteriile obiective sunt de neignorat în dezbaterea despre etnii și conflicte interetice, așa cum ignorarea **componentei subiective** a etniei, **componenta politică**, **politizarea identității etnice** nu ar explica mai întâi de ce un grup mare de oameni s-ar simți **unic**, special, distinct, apoi de ce ar coagula el o **voință comună solidă** care să ducă inclusiv la mobilizarea pentru conflicte violente și chiar apariția actelor dezumanizante ale genocidului și atrocităților în numele diferențelor etnice. **Conceptul de etnie** are, prin prisma utilizării extrem de largi, o flexibilitate crescută, dar ea se deosebește de rasă, iar tentația obiectivării etniei până la caracteristici antropomorfe[91] – dimensiunile craniului, profilul nazal etc. – împinge spre confuzia cu **rasa**, concept care se suprapune deseori nefericit cu cel de **etnie**, cele două nefiind însă sinonime, de unde nevoia limitelor flexibilității conceptului care să permită limitarea confuziilor.

„Etnicitatea nu-şi are sens altundeva decât în relaţiile interetnice“[92] dar o tendinţă de **eliminare a etniilor** şi a principiului etnic (şi, deci, privarea politicului de o asemenea bază de mobilizare şi coeziune) sau de amestecarea, comasarea şi indistincţia lor, ca soluţie de eliminare a unor diferenţe ce crează spaţiul pentru conflicte violente, ar avea un rezultat dezastruos, deoarece ar merge împotriva tendinţei naturale a omului de a găsi fiinţe asemănătoare cu sine ca individ.

Identităţile grupurilor mari, precum etnia, sunt rezultatul unei continuităţi istorice, a unei realităţi geografice şi a unei componente de mit al unui început comun şi a numeroase evenimente împărtăşite în comun în timp, deci sunt rezultatul unei **evoluţii naturale**. Diferenţele etnice şi etnocentrismul nu ar trebui, deci, condamnate complet, ele sunt naturale, chiar sănătoase şi deplin acceptabile în anumite limite.[93] Trebuie doar să învăţăm să gestionăm aceste elemente fără ca realitatea să determine căderea în zone de conflicte violente.

O altă distincţie care trebuie făcută în cazul **etniei**, este cea legată de conceptul de **naţiune**. Există o legătură directă, în anumite cazuri, între naţiune şi grup etnic, dar diferenţa este aceea că naţiunea reclamă **autoritate şi autonomie politică,** de cele mai multe ori frontiere stabilite şi recunoscute, sau cel puţin o organizare care presupune **roluri, poziţii şi statut**.[94] Există şi tendinţa de a utiliza termenul mixt de etnonaţionalism pentru a marca ataşamentul faţă de ambele elemente concomitent, sau referinţele la etnii, mai ales în state multietnice, se fac în termeni de sub-naţiuni.[95]

Naţionalismul a devenit un curent şi mişcare politică dominantă după revoluţiile franceză şi americană, în secolul al 19-lea, creând criterii „obiective“ pentru delimitarea frontierelor naţionale, dreptul unei naţiuni de a avea un stat sau regulile convieţuirii cu minorităţile, la sfârşitul Primului Război Mondial, prin intermediul principiilor wilsoniene. Apariţia **statelor-naţiuni** a reaşezat harta Europei, dar relevantă a fost capacitatea naţionalismului – ca **expresie politică a apartenenţei la o naţiune**, virtual bazată pe apartenenţa la aceeaşi **identitate etnică** – de a inspira şi genera acţiuni în parcursul istoriei, abilitate egalată doar de religie.[96] Însă o **definiţie normativă şi politică** a termenului de naţiune rămâne problematică[97], iar cum naţiunile au formule de apariţie diferite, gradul de incluziune sau excludere, a legitimării accesului la acest statut sau respingerea acestei legitimităţi[98], diferă de la o naţiune la alta.

Atunci când **grupurile mari interacţionează**, sensul şi semnificaţia internă a fiecărei **identităţi colective** şi percepţiei despre propriul grup generează linii fine dar extrem de solide ce joacă un rol substanţial în drama ce nu a fost încă scrisă. Astfel, indivizii nu sunt preocupaţi de identitatea mare de care aparţin, nu conştientizează, poate, această realitate decât atunci când aceasta este **ameninţată**. Modelul clasic este cel fiziologic al plămânului şi respiraţiei[99], atunci când un om normal nu resimte că respiră sau că are plămâni decât atunci când a răcit sau are pneumonie.

Când un grup se află într-un conflict continuu sau chiar într-un război cu un grup vecin, intervine unul dintre cazurile în care **este percepută apartenența** la un grup mare sau altul, apartenența și identitatea aceasta colectivă dobândește un sens acut mergând până la punctul în care această preocupare și identitate colectivă mare – cu precăderea cea **etnică** – poate determina **abandonarea completă** a preocupării pentru nevoile individuale și chiar pentru propria supraviețuire.

Grupurile mari, ca și indivizii, **regresează** sub un stres împărtășit[100] și cad înapoi la comportamente primitive și instinctuale, cele de bază. Pot vedea mediul înconjurător drept mai periculos decât este în realitate sau îi văd pe ceilalți mai puternici decât sunt în realitate. Această situație determină, în cazul psihologiei grupurilor etnice sau naționale amenințate, un comportament similar situației din Armată sau ierarhia religioasă în raporturile cu **liderul necontestat**. Un asemenea comportament nu explică însă relația cu liderul carismatic în situațiile de normalitate, rolul agresiunii în existența ființelor umane sau de ce investiția emoțională în identitatea grupurilor mari poate duce, câteodată, la violență în masă și acte crude și oribile.

Limba joacă un rol important în delimitările etnice, întărirea granițelor grupurilor etnice și lansarea conflictelor pe această bază, așa cum are un impact major în ideologiile naționaliste. Elementele de limbă comună, limbaj și comunicare, fiind generale la nivelul unei culture etno-lingvistice și a obișnuințelor comunității, susțin menținerea delimitărilor etnice.[101]

Multe **grupuri marginalizate** au încercat să-și crească coeziunea și forța de mobilizare prin recursul la **limbi tradiționale** stinse sau subutilizate ca element distinct, încercând să le acrediteze și să le impună măcar într-un domeniu public. O asemenea tactică este încurajată de **politici restrictive ale utilizării limbilor** sau formule de discriminare pe criterii lingvistice, care pot întări excluziunea din posturi publice și pot crea blocaje economice grupului etnic în cauză, solidificând granița dintre grupuri și, în consecință, coeziunea internă a grupului respectiv. Prin crearea de frontiere solide, diviziunile lingvistice și comunicaționale pot intensifica competiția intergrupuri în special în societățile multilingvistice.

După cum am văzut deja mai sus, conflictele majore în societățile multiculturale își au rădăcina în **lipsa de respect** față de deosebirile în raport cu preferințele axiologice ale grupului dominant. Multiplele dimensiuni ale grupurilor identitare marginalizate sunt reprezentate de trăsături precum limba sau religia, riturile și obișnuințele comportamentale tradiționale și toate **întăresc unitatea internă** a grupului.

Și aici, lipsa eforturilor de **reconciliere** în societățile puternic divizate sau în raport cu grupurilor identitare marginalizate, soldate cu **umilirea** în cazul înfrângerilor și perpetuarea episoadelor de natură istorică a rezultatelor conflictelor în care înfrângerea a fost dublată de umilință și gesturi înjositoare, lipsite de respectul față de învins, pot duce la polarizare și perpetuarea resen-

timentelor şi traumelor în timp, cu impact spre tendinţa unui etern comportament conflictual.

Naţionalismul vizează un ataşament uman primordial în raport cu o ţară istorică şi cu o soartă comună.[102] **Solidaritatea** se crează prin cultură împărtăşită, memorii comune, aceeaşi strămoşi şi aceleaşi preferinţe ideologice. Astfel, naţiunea devine o entitate de comportament comun, care urmăreşte scopuri politice şi sociale, în timp ce naţionalismul dezvoltă sentimentul de loialitate faţă de o asemenea entitate.[103]

Indivizii sunt ataşat mai profund de o naţiune decât de un stat, reprezentat de un Guvern, o birocraţie, instituţii. Când statul are la bază o singură naţiune, aproape toată lumea e prezumată a susţine **legitimitatea naţională**. De aceea, statul naţiune a fost privit ca principala referinţă a identităţii politice şi loialităţii populaţiei.[104] Atunci când avem de a face cu state multietnice, persistenţa identităţilor sub-regionale intră adesea în conflict cu loialitatea faţă de stat (galezii, valonii, quebechezii etc.).

Cum existenţa **statelor etnic pure** este aproape imposibilă în ziua de astăzi, diviziunile între majoritate şi minoritate sau minorităţi sunt frecvente. Dacă minorităţile în cauză aparţin sau se regăsesc în cadrul altor naţiuni, eventual aflate în **state vecine**, conflictul este şi mai profund, mai ales dacă între cele două state există o istorie de conflicte şi schimbări de apartenenţă a teritoriilor pe care se află minorităţile etnice respective. **Revendicările istorice** privind statalitatea unor minorităţi-etnii regionale sau **revendicările teritoriale** între vecini sunt cea mai frecventă cauză de dispute la nivel istoric în Europa. Rezultatele sunt nu rareori unele de genocid şi crime în masă, epurare etnică bazată pe aparate mediatice şi propagandistice ce întemeiază şi motivează reacţiile şi pretenţiile pe baze naţionaliste.

Conducerea naţionalistă a unui stat afectează deseori minorităţile din acel stat, aşa cum comportamentul naţionalist poate instiga minoritatea din statul vecin şi poate crea tensiuni între statele vecine. Pe de altă parte şi **izolarea şi segregarea minorităţilor** în enclave şi grupuri situate în diverse diviziuni administrative crează vulnerabilitatea acestor grupuri minoritare etnice care se pot confrunta cu violenţă întâmplătoare sau sistematică din partea vecinilor, grupul majoritar, pe care prin auto-izolare îl provoacă.

În cazul **construcţiei statelor noi,** există o tendinţă a noii conduceri centrale de a respinge şi contesta, ba chiar a discrimina afirmarea unor identităţi tradiţionale diferite, motiv pentru care există şi o tendinţă **centralizatoare şi autoritară**. O asemenea evoluţie privilegiază **grupul etnic dominant** care tinde să acapareze complet poziţiile în noul stat, sub imperativul nevoii de consolidare a statalităţii proaspăt dobândite şi de promovare a noului stat. Gesturile de excludere a liderilor şi intereselor grupurilor minoritare din agendă sunt sursele conflictelor interetnice viitoare.

Lipsa de **angajare a minorităţilor etnice** împinge la consolidarea entităţilor solidare ale grupului pe baze etnice, mai mult, grupul etnic minoritar fiind şi atâţat de gesturile de ignorare a sa şi a doleanţelor sale de către grupul

dominant. De aici **crearea de agende proprii** şi urmărirea unor interese auto-definite la nivel de grup, aflate în mare parte în antagonism cu grupul dominant şi chiar cu ideea de stat coeziv. Mai multe nemulţumiri şi suferinţe apar atunci când distribuţia drepturilor, poziţiilor de autoritate, resurselor şi oportunităţilor între grupuri etnice este considerată **abuzivă** şi **nelegitimă**.

7. Identitate naţională, naţionalism şi sacralitatea naţiunii

Din cauza tendinţelor de a determina polarizări importante şi a da naştere la conflicte, **naţionalismul** este considerat un precursor al violenţei mai ales la nivel interetnic, motiv pentru care pentru care este urmărit cu atenţie şi este exclus din rândul curentelor politice frecventabile şi al comportamentelor acceptabile, fiind primul pas spre formule extremiste, manifestări xenofobe sau rasiste reprobabile, discriminare pe scară largă şi sursă de conflicte. **Sentimentele puternice şi emoţiile** pe care le stârneşte această apartenenţă la identitatea etnică comună s-a dovedit a fi cea care a stat la baza tolerării şi justificării atrocităţilor pe baze etnice, de unde şi reacţia generală faţă de asemenea manifestări. Mai mult, naţionalismul provoacă atât tendinţe de **conflicte interne, interetnice**, cât şi conflicte **internaţionale, interstate**.

În ceea ce priveşte naţionalismul, cel mai problematic aspect a fost şi rămâne capacitatea sa extraordinară de a lega **raţiunea şi justificarea morală** cu **utilizarea forţei şi a violenţei**.[105] Istoric a fost creată această legătură, pe baza proclamării – şi asumării – naţiunii drept **colectivitate fundamentală de valori** şi baza fundamentală a identităţii, sprijitului comunitar, solidarităţii şi coeziunii, securităţii şi bunăstării, de unde a apărut ca natural imperativul apărării acestei comunităţi şi a identităţii comunităţii mari ataşate, cu substrat profund etnic, inclusiv reclamând **dreptul de a utiliza forţa şi violenţa** în acest scop.[106]

Această combinaţie de credinţe şi acţiuni comune a făcut din naţionalism cea mai importantă **sursă de legitimare a utilizării forţei** şi violenţei în istoria modernă şi post-modernă. Recursul la forţă şi violenţă în numele naţiunii s-a **manifestat istoric** într-un număr mare de moduri, de la fondarea statelor-naţiuni, apărarea lor de inamicii interni sau externi cu utilizarea forţei, apărarea intereselor naţionale în întreaga lume prin cuceriri şi colonizări – cu naşterea imperialismului modern ca produs al naţionalismului şi nu invers, lansarea revoluţiilor anticoloniale cu scopul creării propriului stat etno-naţional exclusiv sau secesiunea violentă dintr-un stat multinaţional, ba chiar şi lansarea războaielor civile cu scopul de a promova propria viziune despre valori naţionale, identitate şi interes în sânul şi în numele aceleiaşi naţiuni. În toate aceste cazuri, naţionalismul s-a întemeiat pe această legătură între idea de naţiune ca supremă comunitate de valori şi **dreptul de a utiliza forţa şi violenţa ca mijloace legitime** de a o apăra.[107]

Mecanismul naționalismului este extrem de subtil și el reușește să transforme acțiuni perverse în unele considerate morale în numele națiunii, acțiuni vinovate drept onorabile și acțiuni ce presupun un număr mare de victime umane drept acțiuni eroice.[108] Mai mult, toată simbolistica națiunii, de la imnuri la monumente și istoriografii, sunt colecții de relatări și povești despre războaie, revoluții, acte de eroism și vărsări de sânge ca referințe supreme pentru identitate națională, glorie, onoare.[109]

Această forță de a **schimba semnificații** și situarea de **referiri simbolice la violență** în prim planul imaginii sale a făcut ca valorile naționalismului să fie regândite la diverse niveluri, iar tonul regândirii sale contemporane a fost accentuat de studiile profunde vizând violența religioasă și terorismul, care au relevat, în cursul analizei, punctele nevralgice și reprobabile ale recursului la naționalism. De exemplu, studiile ce s-au desfășurat ulterior analizelor profunde ale conflictelor religioase au fost cele ce au relevat faptul că fetișizarea și **transformarea națiunii în element sacru** de către naționaliști a determinat ca luarea de vieți omenești sau oferirea de jertfe pe altarul apărării națiunii în momente critice ale istorie, să devină chiar o **datorie morală**, nu numai un gest legitim.

Mai mult, există și o tendință de dezvoltare a unei toleranțe crescute la **utilizarea armelor letale** pentru soluționarea conflictelor pe baze naționale, în special atunci când „aperi națiunea de dușmani", ca și o toleranță crescută la **pierderea de vieți omenești** în același scop, atât în rândurile dușmanului cât și a propriei comunități. Studiile noastre în spațiul **conflictelor religioase** au relevat că această caracteristică importantă și indisolubil legată de națiune, din punct de vedere istoric, dar și de etnie, din punct de vedere identitar, își are esența tocmai în **promovarea caracterului sacru al obiectului adorației**, națiunea, unanim acceptată de către comunitatea identitară mare drept **valoare supremă**, cu semnificație **supranaturală**, și durată de viață eternă, mult peste viața finită a ființei umane, perisabilă.[110]

Mai mult, folosind instrumentul construit, în contextul **teoriilor psihologice** ce permit identificarea **tinerilor musulmani** susceptibili să cadă pradă **recrutărilor și acțiunilor teroriste**, inclusiv a terorismului suicidar[111] și aplicând **Teoria reducționistă a incertitudinii**[112], putem observa coincidența principiului sacru și al nevoii de gestionare a conștiinței morții inerente prin atașamentul față de un grup ce promovează o identitate superioară, ce poate transcede morții individuale și poate constitui un scop în viață și un răspuns la scopul superior al trăirii unei vieți invariabil finite.

Dar legătura dintre **națiune și religie**, susținerea caracterului său sacru este mult mai profundă. În multe religii, în orice caz în marile religii biblice dar nu numai, se fac referințe directe la relevanța apărării națiunii pentru Judecata de Apoi și viața eternă de după sfârșitul timpurilor, despre o anumită evaluare individuală dar și „dimpreună cu Neamul" în fața Judecății supreme, despre o anumită răsplată în viața de apoi pentru statutul de erou al Neamului, cu **accentuarea unității naționale** și a relevanței națiunilor și a **ca-**

racterului sacru al națiunii, dar și cu răsplata ce așteaptă dincolo pentru cei legați de propășirea propriei națiuni. Alteori regăsim rolul Neamurilor, al națiunilor chiar integrat în **„războiul cosmic“** clasic între Bine și Rău, Rai și Iad, Dumnezeu și Diavol ca și **mituri specifice** din timpul „poporului ales“.

Mai mult, există semne vizibile deja pe pământ ale unei **variante foarte „terestre“ de „intrare în eternitate“** pentru eroii naționali, odată ce li se dedică statui, povestiri, pagini în manuale de istorie, filme, iar acestea transcend moartea lor fizică, ca formule de **reproducere și supraviețuire propriei vieți**, în eternitate. Mai mult, viața lor este deja romanțată, scuturată de elementele reprobabile care se uită și doar **momentele înălțătoare și pozitive** sunt menținute în memoria colectivă. Chiar și războaiele sângeroase sau momentele de cruzime sunt **uitate sau machiate** în forme simbolice sau prin transformarea lor în **elemente de mândrie și de referință** (cazul Vlad țepeș în România și referințele literare și istorice la el sunt relevante, ca și respingerea formei sângeroase de prezentare și relativă desacralizare, în haina lui Dracula).

Apogeul acestui siaj naționalist îl reprezintă **fenomenul epurărilor etnice**. Aparent, el înseamnă, în gândirea convențională, **curățirea teritoriului** de oamenii percepuți a fi „ceilalți“, niște **străini** ilegitim aflați pe teritoriul propriu, care **alterează puritatea națiunii** prin implicarea în familii și viață comună și amestecarea sângelui cu linia pură, națională. Și aici există însă un substrat cu relevanță sacră, ce apropie conflictul etnic de semnificațiile conflictului religios. Este vorba despre un **ritual**, un ritual al sângelui prin care comunitatea etno-națională își **purifică sinele colectiv** prin eliminarea din societate și de pe teritoriul său a elementelor considerate impure. Și aici regăsim unul din simbolurile clasice ale **conflictelor religioase**, născute între **grupul pur și ingenuu**, neatins, și Ceilalți, **exteriorul viciat, tarat și murdar**.[113]

Realitatea ne arată că există totuși **națiuni multietnice**, există deja o întrepătrundere etnică și realitatea globalizării a estompat fundamental pornirile naționaliste, acestea supraviețuind doar în **statele nou create** sau în cele cu **rădăcini profunde și adânci**, care nu au trecut prin experiența amestecului natural. Recentele declarații ale liderilor europeni privind **sfârșitul multiculturalismului** (Cancelarul german Angela Merkel, Președintele francez Nicolas Sarkozy și Premierul britanic David Cameron) împreună cu recrudescența extremei drepte și preocupările disproporționate pentru migrație în Europa, ca și cazul patologic al lui Brevik, norvegianul care a săvârșit atacul terorist de la Oslo la adresa propriului său Guvern și a tinerilor laburiști, subliniază faptul că subiectul naționalismului reprezintă o bătălie niciodată încheiată.

Nu putem încheia trecerea în revistă a elementelor legate de conflictele interetnice atât timp cât nu reușim să relevăm și condițiile care fac ca **tensiunile între majoritate și minoritate** sau între **două etnii** ce locuiesc în același spațiu geografic și același stat să degenereze în conflict. Și aici studiile

sunt multiple, dar vom folosi tot referințele la criteriile de elaborare a unor sisteme de avertizare timpurie în cazul conflictelor identitare, cu referire directă și specifică la conflictele interetnice.

Una dintre caracteristicile națiunii este traiul comunității pe același teritoriu, de aici și situația în care multe persoane s-au trezit în interiorul unui stat național nou format doar pentru că locuiau pe același teritoriu și în interiorul unor **frontiere proaspăt confirmate**. Apariția statelor noi s-a dovedit o premiză importantă atât pentru tentativele de a-l transforma într-unul **etnic pur**, cu încercări de a-i marginaliza pe „ceilalți", cât și pentru conflictele interetnice cu minoritățile existente.[114]

Apetența minorităților etnice de a lupta cu majoritatea în timpul procesului și după apariția noului stat depinde de trei condiții, potrivit modelului de avertizare timpurie a lui Korostelina[115]: relevanța identității naționale, satisfacția rezultată prin îndeplinirea nevoilor identitare și adoptarea culturii naționale.

Înțelesul acordat **identității naționale** proaspătului stat poate avea o relevanță deosebită pentru alunecarea spre conflict sau pentru comportament tolerant. Una dintre problemele fundamentale la formarea identității naționale a unui stat nou este relația între majoritate și minorități și relația între băștinași și imigranți: dacă sunt minoritățile sau imigranții discriminați, dacă au oportunități pentru menținerea propriei culturi etnice. Potrivit modelului, oamenii pot avea trei concepte diferite sau percepe trei înțelesuri distincte ale **identității naționale: etnic, multicultural** sau **civic**.

Identitatea națională în înțelesul său etnic marchează preeminența etniei titulare, majoritare, în jurul și pe regulile căreia minoritățile trebuie să se integreze, fiind, în mare parte, asimilate. Înțelesul **multicultural** presupune existența egală a tuturor etniilor, în reprezentare, drepturi și autoguvernare, chiar formule de autonomie pentru treburile particulare ale comunității. În fine, cel **civic** presupune contractul național bazat pe cetățenie, în timp ce etnia este nerelevantă. Potrivit studiilor pe cazuri particulare, înțeles etnic duce la alunecare spre conflicte între majoritate și minoritate, rareori presupunând o descurajare a minorităților, în timp ce interpretarea multiculturală menține posibilitatea conflictelor între diferite miorități, limitând posibilitatea relațiilor conflictuale între majoritate și minorități, în schimb cea civică este cel mai aproape de modelul ideal al excluderii conflictelor interetnice.

Dimensiunea minorităților joacă și ea un rol important. Astfel, minoritățile sunt mai mobile, mai adaptabile la schimbare, mai doritoare în a expune momentele și cazurile de discriminare și de a angaja conflicte interetnice cu atât mai mult cu cât sunt mai numeroase. **Experiența dominației trecute** joacă și ea un rol[116]: minoritățile care au avut **poziții dominante** în trecut au tendința de a reclama poziții dominante și în noile conjuncturi, mai mult, majoritățile și minoritățile dominate sunt mai dispuse în a se angaja în conflicte și sunt preocupate de posibilitatea de a fi revigorat raportul de dominare anterior.

În fine, în cazul **afinităţilor transnaţionale**[117], membrii grupurilor etnice nu numai portretizează trăsăturile negative ale celorlalţi, utilizând pe scară largă stereotipuri, dar le atribuie şi scopuri şi ţeluri diferite. Dacă o minoritate are un stat de origine în vecinătate, ea poate fi privită drept o „coloană a cincea“ iar în favoarea sa să-i fie **prezumată tendinţa separatistă** sau de rupere a statului, schimbarea frontierelor şi pentru alipirea la patria de origine. Această prezumţie şi atribuire de scopuri vine din perceperea ca duşman al minorităţii etnice în cauză şi **ameninţare la adresa naţiunii.**

8. Religie şi conflict. Conflictele religioase şi particularităţile în cadrul conflictelor identitare. Violenţa motivată religios

Religia este unul dintre elementele fundamentale de natură identitară, motiv pentru care am abordat din start **conflictele religioase** ca un caz particular de conflicte identitare. Ca şi în cazul general al conflictelor identitare, şi conflictele religioase îşi păstrează un **caracter dual**, dublat şi de faptul că protagoniştii conflictului sunt şi ei credincioşi practicanţi, nepracticanţi sau atei, deci pot fi priviţi şi prin prisma apartenenţei lor la o religie, la o credinţă.

Lăsând la o parte instrumentul puternic pe care-l joacă religia în orice conflict, în procesele de soluţionare a acestuia şi în reconstrucţie post-conflict, **aspectele duale** ale conflictelor religioase ca şi conflicte identitare vin pe de o parte din relevanţa şi legătura intrinsecă a **simbolisticii sacre** şi a **identităţii** privită ca **rezultat al unei ordini superioare** a naturii, ca un datum, pe de altă parte din forţa pe care o dă la nivelul mobilizării şi al angajării în **conflicte ce au ca motivaţie directă religia**, diferenţa religioasă sau discriminarea pe motive religioase. Şi aici, o întreagă serie de abordări sunt cele ce privesc exclusiv aspectul **conflictelor valorilor fundamentale antagonice** incluse în componenta **conflictelor religioase**, ca şi formă specifică de conflicte identitare.

Studierea conflictelor religioase relevă elemente şi concluzii inedite şi pe o plajă largă, atunci când unghiul de abordare merge în direcţia analizei **radicalizării** şi a **convertirii**, folosind instrumentele psihologiei şi psiho-sociologiei, aşa cum un număr mare de date, explicaţii şi idei de abordare vin din tratarea „**războiului cosmic**“ între Rai şi Iad care e definitoriu în toate religiile. Nici particularizarea nu este mai puţin bogată în sensuri şi explicaţii, aşa cum elemente noi sunt aduse de componentele specifice în cazul **religiei islamice**, a interferenţei şi relaţiilor cu religia creştină, a **impactului modernităţii şi al globalizării** – care vine să explice şi mai concret şi comprehensiv, cum am văzut mai sus, trecerea de la secolul ideologiei la cel al identităţii, care s-a instalat în prim plan şi a răbufnit ca principală trăsătură a conflictelor după Războiul Rece.

Am preferat să abordăm aici în special elementele ce decurg din **conflictele religioase** privite ca un caz particular al **conflictelor identitare**, urmând ca celelalte aspecte și unghiuri de abordare să le detaliem în capitolele următoare. Mai mult, dezvoltările de aici le împingem, în final, spre zona componentei lor emoționale, pentru a face trecerea directă la explicațiile ce vin din spațiul teoriei lui Dominique Moisi ce ține de **geopolitica emoțiilor**.

Dacă e să ne raportăm la **conflictele religioase ca și conflicte identitare**, am văzut deja că vorbim despre multiplele sale cauze ce nu sunt reductibile la condiții de natură materială. Cauzele violenței pe baze identitare includ **angajamentele normative ale grupurilor protagoniste**, angajamente ce au în prim plan noțiunile de **puritate internă** a grupului și **viciul** lumii externe. Astfel, în conflicte pe baze identitare, cauza se manifestă printr-o combinație de povești cu **substrat mistic**, o logică internă de acțiune și un model al diferențelor de grup.[118]

Pe dimensiunea ei-noi, a diferențelor între grupuri – și ele adaptabile la context – simbolurile Celorlalți și ale frontierelor aduc în realitate delimitarea interiorului de exterior, a **spațiului sacru** al ordinii familiare și pure de **spațiul profan** al dezordinii, anarhiei sau al ordinii nefirești, cu diferențele puternice între spațiul teritoriului propriu, al Casei, cu cel străin, al necunoscutului ostil. În multe cazuri, cei ce construiesc poveștile au tendința de a identifica sursele de violență, ruptură sau violare a **ordinii morale și cosmice**, aflate în mijlocul poveștilor despre conflicte, cu exteriorul.[119]

Astfel, vedem elementele ce țin de **dualitatea conflictelor religioase** ca și conflicte identitare, cu elementele ce țin de simbolistică și care se pot lectura în orice tip de conflict, aducându-l într-un spațiu de semnificație religioasă, dar și, complementar, în cazul conflictelor generate pe baze religioase, în care identitatea religioasă este miezul și motivul direct al conflictului, când sunt privilegiate noțiuni precum **„războiul cosmic“**, respectiv conflictul între **forțele răului și ale elementelor bune** aparținând cosmosului și eternității.[120]

Astfel, acțiunea violentă nu reprezintă decât **răspunsul** necesar amenințărilor venite din partea criminalului Celălalt, este bătălia vieții împotriva **forțelor injustiției și viciului.**[121] Se regăsește în etica și propaganda Al-Qaeda și a altor grupuri ce discută despre ocuparea sau întinarea locurilor sfinte ale Islamului de către necredincioși, în tribulațiile Hamas care văd spațiul decolonizării ca rezultat al luptei împotriva atacului la adresa civilizației islamice, așa cum, în cazul atacurilor teroriste de la Londra, din 7 iulie 2005, Mohhamad Sidique Khan a proclamat un **edict etic** potrivit căruia acțiunile teroriste reprezintă lupta soldaților drept-credincioși împotriva guvernelor responsabile de „atrocități la adresa propriului popor“.

Există, evident, și interpretarea și abordarea conflcitelor religioase ca și caz particular al conflictelor identiare, prin prisma particulară a **conflictelor de valori**. Aici identitatea interiorului grupului și a Celuilalt se desenează în termeni axiologici, respectiv sunt legate de judecăți normative care replică

dualități de tipul bun-rău, adevăr-minciună, drept-nedrept, virtute-viciu.[122] În fața calamităților și în **vremuri de criză morală**, noțiunile și categoriile simple ajută la reconfortarea extremistului, și-l fac să discearnă ce-i drept și ce-i nedrept, ce-i bun și ce-i rău, ce-i pur și ce-i impur.

Celălalt cade întotdeauna în categoria confortabil de descris a celui vicios, slab, imoral, criminal, necivilizat, diabolic, depravat, în timp ce grupul se relevă prin contrast ca **fundamental virtuos**, **pur** din punct de vedere **moral**, iar sursa e o combinație a liniei de sânge a nașterii și a locului unde ne-am născut și trăim, în moștenirea monarhică al unșilor lui Dumnezeu sau în ordinea socială stabilită și aprobată de către Dumnezeu. Elemente de sacralitate sunt prezente fără greș.

În această percepție propriei, membrii grupului protagonist acționează pe baza simțului axiologiei colective în spațiul înfruntării globale cu iz de luptă cosmică. Astfel, **valorile** grupului propriu sunt **privilegiate, sacrosante, primordiale**. Firește că în acest caz se manifestă **efectul falsului consens**, astfel că toată lumea se așteaptă ca viziunea îmbrățișată să fie similară, membrii grupului să aibă aceleași țeluri, să îmbrățișeze aceleași credințe și așteptări, să vadă aceleași nevoi și formule de schimbare socială și să împărtășească aceleași criterii ale diferențelor de grup.[123] Studiile arată chiar și o **tendință de supraestimare** a numărului indivizilor ce împărtășesc aceleași credințe în cadrul grupurilor conservatoare.

Axiologia colectivă este un sistem de angajamente față de un set de valori care determină acțiunea corectă și momentul potrivit pentru a face ceea ce e cazul pentru Binele comun. Angajamentul pe această dimensiune stabilește ce acțiune e prohibită și care trebuie să fie obligatorie. Asemenea judecăți își au originea în noțiunile de pământ sacru și sunt esențializate în legi ce vorbesc despre inevitabilitatea conflictelor. Nașterea în spațiul canonic, în **teritoriul predestinat asigură virtuțile**, așa cum nașterea pe teritoriul inamic imprimă un **stigmat** asupra individului, care-l leagă de teritoriul profan al străinătății. Spațiul propriu conferă bogății atractive pentru potențialii cuceritori, astfel că trebuie apărat. Practic prin axiologia colectivă, indivizii dobândesc claritate asupra cui sunt dușmanii, acceptă viziunea polarizată asupra lumii și propriilor posibilități. Pentru protagoniștii violențelor, manevrele curente își au rădăcinile în trecut, evenimente ce subliniază criminalitatea și pericolul pe care-l reprezintă Celălalt.

În cazul **conflictelor religioase** propriu-zise, în care violența e determinată de apartenența la o religie sau alta, **răsplata** este legată de promisiuni de glorie spirituală, de pătrunderea în zonele sfinte ale religiei, care sunt rezervate figurilor cele mai sacre ale religiei în cauză. Demonizându-și dușmanul, grupul își întărește și înalță propriul **standing moral**, primind **iertarea divină (**și **mulțumirea,** împreună cu **răsplata promisă)** pentru actele pe care urmează să le comită.

Militanții religioși se întrețin și impulisionează recioproc în a se păzi și a-i păzi pe ceilalți de „impuritățile“ societății, de cei veniți din afară. Chiar

și copii pot fi demonizați de relația cu părinții dușmani, **anatema** se extinde la familie și întregul grup, ei sunt portretizați drept amenințători, amorali și răi, chiar dacă e vorba despre cei mai inocenți din reprezentanții Celuilalt. Această **generalizare colectivă** se traduce prin omogenitatea percepției și a comportamentelor atribuite membrilor din exteriorul grupului, atribuirea unei stabilități a credințelor și gândurilor tuturor celor din afara grupului, rezistența la schimbarea propriilor lor idei despre Celălalt și atribuirea scopului perceput despre Celălalt.

Aderenții la religii așa numite **fundamentaliste** au tendința, astfel, să se bazeze pe un nivel înalt de generalitate colectivă. Acest tip de raportare se poate lesne vedea în povestirile și narațiunile ce devin comune în asemenea grupuri și sunt asociate cu tradițiile unei **lupte apocaliptice** împotriva forțelor cosmice ale Răului.

Există un angajament formal al religiilor mari, dar și a formelor derivate, față de pace și violență, *de plano*. Mai mult, în toate religiile există percepte ce țin de relațiile cu alte religii și care propovăduiesc buna înțelegere și exclud violența. Liderii religioși sunt deseori implicați în soluționare conflictelor. Totuși angajamentul religiei față de pace și soluționarea non-violentă a conflictelor este complexă, unii reprezentanți ai religiilor și în numele acestora angajându-se în formele cele mai destabilizatoare și crude de violență.

Religia a fost, în istorie, unul dintre marii contributori la **războaie, ură, băi de sânge, intoleranță**. Asta deși tot în diferitele religii putem găsi sursa, originea dezvoltării legilor comportamentelor de civilizație, angajamentelor culturale pentru valori legate de pace, empatie, deschidere și chiar dragoste față de străini, suprimarea ego-ului și a lăcomiei față de bunuri, drepturile omului, gesturi unilaterale generoase de iertare și umilință față de cei cărora li s-a greșit, acceptarea și repetarea iertării pentru păcatele trecute, ca mijloc de reconciliere. Nu întâmplător Iisus, apostolii sau alți profeți apar în narațiuni religioase în straie ponosite, ca necunoscuți și răsplătesc sprijinul oamenilor care nu-i cunosc și-i omenesc, așa cum ciclul **greșeală/păcat – recunoașterea păcatului/pocainţa – iertarea păcatului și absolvirea de vină** apare în context religios ca soluție preluată apoi unanim la nivel simbolic pentru formele cele mai sofisticate de reconciliere post-conflict.

Textele religioase constituie o bază solidă de **referințe** pentru credincioșii angajați în conflicte ca pilde și îndrumări spre curmarea lor, așa cum experiențele cuprinse în învățăturile religioase acoperă o vastă arie de formule experimentate, **pilde și învățăminte** relatate direct în textele sacre, privind modul în care se previne, se mediază și se poate rezolva un conflict. În plus, religia joacă un rol important în viața intimă a milioane de oameni, deci joacă un rol determinant în drumul spre sau înndepărtarea de violență, modelând **disponibilitatea față de violență**.

Limbajul religios are un mod unic de transfigurare simbolică a realității, de criticare a acesteia. Toată gama de emoții se regăsește exprimată în limbaj religios plastic și pilduitor. De aceea devine importantă cunoașterea **mituri-**

lor, regulilor, presupunerilor metafizice pe care le fac credincioşii în exprimarea şi modul de a reacţiona la sentimentele cele mai profunde. Aceste cunoştiinţe oferă o cunoaştere substanţială şi elemente suplimentare în abordarea oricărui spaţiu de conflict, fiind cunoscut faptul că **limbajul spiritual al urii, frustrării, răzbunării** duce la violenţă. Indiferent de motivul conflictului, revolta împotriva unei situaţii existente se poate formula în termeni religioşi.[124]

O altă categorie interesantă de studii în religie legate de violenţă se referă la texte, imagini, percepţii privind **utilizarea** sau **manifestarea violenţei**, respectiv:

– relaţia duşmanului cu Sinele său (generând cercul interior al imaginii acestuia şi al sentimentelor faţă de acesta, prin dezumanizare, dacă e cazul împingerii spre conflict sau, din contra, pentru desenarea ca aproapiat, prieten şi rudă, umanizat în relatare);

– rolul rănilor profunde, istorice, în manifestările de violenţă sau recursul rapid la aceasta;

– nevoi umane satisfăcute de reprezentările biblice/religioase la violenţă.

Textele sunt studiate prin prisma **fricii profunde sugerate**, a **preocupărilor fundamentale**, dar şi a **acţiunilor** pe care le sugerează ca răspuns, pot să ofere date relevante despre formulele de răspuns aşteptate? de la comunitatea religioasă implicată, dar şi asupra modalităţilor de intervenţie şi detensionare.[125]

De reţinut este faptul că nu există o **dependenţă cauzală directă** între perceptele religioase şi reacţiile comunităţii respective, sunt implicate multe alte elemente. Practic, toţi adepţii unei religii sau alteia sunt expuşi aceloraşi texte sacre, dar acest lucru nu-i împinge spre comportament violent sau conflictogen, aşa cum nu-i prezervă de asemenea comportamente. Aici se mai conjugă şi **elemente profunde de educaţie** individuală, familială şi comunitară, frecvenţa raportării la religie şi selecţia textelor reamintite de liderii religioşi. Mai mult, contează foarte mult cum rezonează interiorul afectiv al fiecărui credincios în faţa textelor religioase.

Altfel nu putem explica foarte exact de ce unii rămân la contemplarea metaforică a textelor, preluând învăţămintele pentru autoperfecţionare şi lupta proprie cu viciul, excesele sau vicisitudinile vieţii, alţii iau calea **radicalizării**, o parte mergând spre **utilizarea violenţei** ca reacţie la frustrări şi mai puţini dintre aceştia recurg la acţiuni efective de natură violentă, nu numai la gândirea opţiunii violente, în fine, extrem de puţini recurgând la **terorism pe fundament religios** sau la **suicid în scopuri teroriste**. Gradul de impact al perceptelor religioase este diferit şi nu e de blamat religia sau o anumită religie propriu-zisă pentru saltul diferitelor grade, ci elemente mult mai profunde sunt implicate, după cum vom vedea, la studierea fenomenului radicalizării sau a celui al convertirii spre altă credinţă religioasă.

Teoria nevoilor individuale vorbeşte despre anumite **nevoi cognitive şi emoţionale** cărora le răspund anumite mituri şi imagini ce deschid calea vio-

lenței. Dar s-a dovedit că **beneficiile apartenenței la un grup**, a dobândirii unei identități de grup puternică sunt mai importante decât nevoia alinierii la **recursul la violență** pe care-l presupune, sau **politica coercitivă** asociată apartenenței la acel grup, motiv pentru care oamenii ajung să facă acest pas din nevoie mai degrabă decât din convingere, pornire înnăscută sau dobândită în lecturarea, învățarea și repetarea textelor religioase.

Apoi **ambiguitatea** în situații neclare, etice și politice, **impactul emoțional** major, duce la căutarea imaginilor din religie, a unui ghid de răspunsuri pentru cei mai nesiguri, iar acestea vin din viețile și perceptele religioase, putând să îndrepte individul care caută răspunsuri, în mod egal, spre viața de sfânt, rebel, revoluționar, erou sau terorist. Alegerea ține de **individ, context, spațiu intern** și multe alte elemente, fără legătură propriu-zisă cu narațiunea sau învățămintele dintr-o religie sau alta. Mai mult, nu rareori **persoane religioase**, care au toate caracteristicile trăirilor, cu credințe profund îngemănate în ființa lor și comportamentul obișnuit, reacționează complet diferit de conținutul perceptelor pe care le cunosc.

Este motivul pentru care anumite școli de gândire **neagă pe deplin motivația religioasă în conflicte**, susținând că este un simplu recurs la un motiv pentru un gest care are la bază rațiuni complet diferite, multe dintre ele profund pragmatice, precum accesul la resurse sau dorința de putere. Totuși abordarea este simplistă și nu motivează de ce două grupuri religioase se luptă până la aneantizarea deplină, împreună cu toată familia și localitatea lor, pentru simplul motiv al apartenenței la o religie sau alta.

Intoleranța religioasă rămâne un fapt de secol 21, motiv pentru care sunt necesare recursuri la formule de deradicalizare și prevenire a conflictelor violente pe baze religioase ce implică două abordări: fie recursul la **discursul universal, umanitar, secular**, al drepturilor omului și drepturilor civile, la care se recurge îndeobște în societățile occidentale; fie **recursul la liderii religioși** pentru a surprinde forma de exces și interpretare a credinței în care se autodefinesc radicalii, pentru a reuși ulterior **eliminarea elementelor religioase** ce fac referință la rațiunea interpretărilor narative ale conflictului și recursului la violență. Aici este utilizată și **expunerea textelor reale, autentice**, ale religiei în cauză, cu recursul la **interpetarea profundă și reală a acestor conținuturi**, relevantă pentru credincioși. Așa cum utile sunt și introducerea unor elemente clamate de anumite curente în dezbaterea teologică, pentru a decripta relevanța, demitiza sau reinterpreta conținutul de idei propus, în contextul religiei în cauză, prin **decredibilizarea tipului de interpretare violent**ă propovăduit.

Religia este utilizată în special în promovarea proceselor de **transformare spirituală** prin reflecție și progres etic, în acțiuni de **trăire religioasă** precum mărturisirea, spovedania, izbăvirea, ispășirea păcatelor, căința, cererea iertării păcatelor, cu semnificația directă a înălțării spirituale, curățeniei și a trecerii peste traume, nu acumularea lor, spre liniștea sufletească individuală.

Un număr de **valori universale, generale** ale religiei sunt, de asemenea, de prim-ajutor în recursul la reconciliere și soluționarea conflictelor. Astfel, **empatia**, subestimată în culturile occidentale, rămâne caracteristică tuturor religiilor, sub semnul ajutorării aproapelui; **nonviolența** și **pacifismul** e caracteristic ca și **sfințenia vieții** – de origine divină, irepetabilă, imposibil de reprodus de către om, de unde nevoia de a o menține cu orice preț și înclinația de a trăi în sfințenie; **interioritatea vieții spirituale**; **compasiunea** – în sensul iubirii aproapelui, a bucuriei de bucuria aproapelui, ajutorarea sa la nevoie și a răsplătirii faptelor bune față de terți; **disciplina religioasă** – a trupului, a traiului, limitarea violenței asupra sinelui; **postul** ca element de toleranță și respect reciproc; **mesianismul și imaginația** ce anclanșează dorințele pentru construcția socială mai justă prin religie, toate sunt elemente ce susțin formulele de evitare a conflictului deschis și nerecurgerea la violență și forță în soluționarea conflictelor.

Există, evident, și elemente caracteristice majorității – dacă nu tuturor religiilor, care afectează recursul la pacificsm și non-violență. Este vorba mai întâi de **expansionismul religios** – obligația de a propovădui propria religie, până aceasta devine universală, **„evanghelizarea", „prozelitismul"** religios, **convertirea** celorlalți, care sunt pași direcți împotriva altor religii. Discuția despre „religia cea mai bună" sau „cea mai eficientă", cu „accesul cel mai direct la divinitate și sfințenie" este deschizătoare a formulelor totalitariste și exclusive în religie prin promovarea existenței unei „căi adevărate" de a ajunge la Dumnezeu sau la dumnezeire.

De altfel, **abordarea pluralismului religios** în diferitele religii este un alt marker al tendinței conflictogene a unei religii. Contează, în consecință, dacă există sau nu **respect și toleranță** pentru alte religii, pentru ca afrontul la adresa grupului să nu devină amenințare percepută la adresa supraviețuirii individuale. De asemenea, este de văzut cum e lecturat **compromisul** în religie, dacă nu cumva este interpretat ca un atac la propria legitimitate.

Supraidentificarea cu propriul grup religios, ca și în cazul relației cu propriul grup etnic, poate fi de rău augur pentru credinciosul habotnic – vom vedea mai departe, în evaluarea fazelor de radicalizare a credinciosului. Când se suprapun cele două dimensiuni avem de a face cu un **instrument identitar „tare" de coeziune și mobilizare**.

Nu în ultimul rând, un indicator relevant într-o religie, credință sau modul de receptare individual al acesteia îl reprezintă modul în care sunt reflectate **valorile general umane** în credința respectivă. Religiile mari au o înclinație profund umanistă și acoperă substanțial valorile general umane, valorile morale, creând chiar o formă narativă lesne de promovat a fondului moral, însă există și experiențe și interpretări contrare în forme alterate ale religiei, atunci când **identitatea de om** ajunge să fie subordonată **identității religioase**, iar recursul la gesturi și acțiuni inumane în numele religiei devine relevant, uneori chiar preponderent.

Spațiul de înțelegere al **violenței motivate religios** este extrem de amplu, determinat și de creșterea relevanței religiei, impactul asupra a milioane de oameni care urmează perceptele religioase, dovedind că religia are o relevanță majoră și în jocul de putere. Evident că putem privi conflictele religioase ca un caz particular al conflictelor identitare, dar cu note specifice. O motivație imediată a entuziasmului crescut pentru religie ar putea veni de la imaginea „**fructului oprit**“ în comunism, a redescoperirii religiei, al unei nevoi de religiozitate în Occident.[126] Mai jos vom vedea că există o întreagă discuție asupra nevoii unei **referințe morale** în societatea contemporană, chiar și religia „clasică“ fiind contestată ca incapabilă să mențină standardul actual moral și să se afirme drept referință pe scală morală.

În relația religiei cu conflictul și modul de judecare al perceptelor interne ale unei religii în raport cu utilizarea violenței, o primă componentă de evaluat este cea a **legitimității războiului** și a utilizării violenței în religia respectivă. În sfera acestei discuții se află ideea „războiului drept“, războiului pentru cauza religiei, idee întâlnită alternativ cu promovarea pacifismului, în majoritatea religiilor consacreate[127], în primul rând în creștinism, și elemente complementare din etica războiului, cu reflectări în etica interpersonală privind raportul alternativ între iubire și ură, compasiune și furie, pace și conflicte. Această **dualitate de mesaj** și, respectiv, permisibilitatea în **accesarea selectivă** a celor două categorii de mesaje, ambele validate doctrinar în religie, în funcție de reprezentant, nevoia concretă sau obiectivă[128], este prima problemă a discursului și literaturii religioase ce presupun raportarea la „**războiul just**“.

A doua problemă fundamentală care se detașează este cea legată de **opțiunile extreme** ale celor două componente, respectiv ale celor două abordări, cumva **fără nuanțe**, o dihotomie sau maniheism în opțiunea aleasă în dezbaterea religioasă privind războiul sau pacea. Eliminarea acestor nuanțe presupune unele probleme importante tipice umane. De exemplu, nu putem aborda, în termenii religioși, interpretările de tipul „războiul reprezintă **eșecul altor alegeri**, incapacitatea de a recurge la alte opțiuni“, sau abordarea care susține că „**războiul e câteodată** necesar pentru a lămuri, a limpezi lucrurile, a detensiona o afacere și a închide un contencios prelungit“. Câteodată, din prisma experienței analizei de conflict, tocmai absența unor alternative în **alegerea între război și pace** poate să fie o cale pentru a impune și declanșa conflictul.[129]

Un alt treilea subiect legat de „războiul just“ este cel al abordării directe a regulilor prin prisma generală a culturii occidentale democratice, pe perceptele clasice, care **exclude varietatea de contexte culturale**. Nu suntem aici adepții discuției despre „**democrație originală**“ **sau** „**democrație suverană**“, specifică, ci ne raportăm la regulile democratice clasice care sunt îndeplinite și respectate în mai mică sau mai mare măsură, fără a considera că un anumit stat ar trebui să fie mai mult sau mai puțin democrat, sau că tradiția istorică, contextul etnic și geopolitic sau natura religiei ar determina

gradul și nivelul de democratizare. Totuși abordarea, modul de raportare, împachetare și susținere a acestor soluții, cu **vocație universală**, trebuie să țină cont de contextul cultural în comunicare și transmiterea mesajelor, în transmiterea experiențelor, lecțiilor învățate și a bunelor practici în materie, nu numai prin prisma evaluării reacțiilor la „**modelul din exterior**“, eventual impus, ci și atunci când modelul se profilează intern, pentru a-i construi **legitimitatea, credibilitatea** și **susținerea**, într-o societate sau alta.

Astfel, din punctul de vedere al religiei, există o înclinație spre a defini războiul și pacea în **termenii criteriilor religioase** proprii, în special în religiile biblice. Totuși, de la aceste componente la acțiunea reală am putea găsi diferențe majore, căci mulți indivizi, chiar fundamental religioși, credincioși – am văzut mai sus – când vine vorba de război și conflict nu se raportează la ele, la Sfintele Scripturi, ci se raportează deseori la *realpolitik* și interese, la jocul de putere, componenta religioasă fiind, ulterior, folosită ca **bază de argumentație și motivare**, de coagulare, mobilizare și antrenare a resurselor în vederea lansării unui conflict deschis sau, din contra, calmarea sau condamnarea unuia iminent. Iar aici recursul trece prin dezbateri în cadrul elitei și al identificării speculațiilor teologice necesare obiectivului.

„**Războiul just**“ a fost utilizat ca sintagmă, nu rareori, pentru a contracara „**războiul rău**“ – absolutismul, teroarea guvernării, injustiția socială – iar unele din efectele sale, susținute de religiile de diferite culori, s-au aflat în spațiul **construcției societății civile**, a balansării Guvernării și nedreptăților, iar contextul a fost religios, non-religios sau multi-religios deopotrivă. Se manifestă încă greșeli – în sensul celor discutate mai sus, privind contextul abordării comunicării soluțiilor – în cazul transmiterii **standardelor fixe, coercitive**, către alții, în numele păcii, mai ales atunci când ele se referă la alterarea, modificarea sau condamnarea ce afectează elemente ce țin de tipul de religie abordată sau credințele în materie. În plus, recursul la religie și liderii religioși în acțiuni de prevenire a conflictelor se petrec foarte târziu, abordarea are loc la **iminența izbucnirii conflictului** sau când violența deja s-a declanșat, astfel că valențele pozitive, constructive ale religiei nu sunt valorificate.

Am văzut deja, din păcate, că **religia are o contribuție majoră și la generarea conflictelor**. O cantitate mare de violență generată în istorie, dar și în contemporaneitate, are de a face cu religia. Avem fenomene diverse în mai toate religiile, de la grupuri radicale islamice, colonișți evrei, sinucigași teroriști în numele lui Allah, uciderea șefului de stat ce a semnat pacea în numele lui Yehova.

Mai mult, astăzi putem înregistra un anumit fenomen de refuz de a considera efectele, impactul și utilitatea religiei în lansarea, prevenirea sau stoparea conflictelor din cauza unei **frici profunde** sau **aversiuni**, un fenomen sociologic pe scară largă a fricii regresive care afectează persoanele din birocrații cu abordări seculare și credincioși liberali aflați în spațiul academic și societatea civilă, deopotrivă, în raport cu Religia. Acest fenomen a dus la o

adevărată **paralizie strategică** din partea celor chemați să anticipeze, să prevină sau să gestioneze conflictele.

Astfel, abordarile sunt nuanțate pe categorii, birocrații refuză pe baza paradigmei acționale proprii legate de **statul național secular**, iar universitarii liberali pe baza presupunerii umaniste și agnostice ce fundamentează **paradigma intelectuală**.[130] **Proiecția raționalității, libertății**, **individualității** elitelor academice, guvernamentale, economice și de afaceri, a neglijat o componentă importantă a comunității, mai obscură, mai absconsă, habotnică și chiar retrogradă, în orice caz, puțin vizibilă și nemediatizată, scoasă în afara *mainstream*-ului mediatic dar deloc neglijabilă ca număr și relevanță, ca impact, pentru care **proiecția peiorativă** în raport cu propriul set de valori și credințe intime a creat reacții, accentuând spirala neînțelegerii originare. Și între diferitele categorii de elite menționate mai sus, din *mainstream*, există diferențe, rivalități, nuanțe și contradicții, ce pot determina și conflicte la acest nivel, deși toate susțin temele mari precum libertățile individuale, drepturile omului, economia liberă de piață și rareori au tendința asocierii sau recursului la elementele celelalte ale societății.

Această componentă absconsă și importantă numeric a societății are vizibil alte valori alese, constituind grupuri în formule proto-statale, substatale, non-statale, rețea, elemente care crează premizele noilor actori al căror rol crește la nivel internațional, de la trib la rețea teroristă, grup separatist sau alte formule de asocieri ce generează **actorii internaționali ai celei de-a treia generații de conflicte contemporane,** deschisă de atacul de la 11 septembrie, pe dimensiune internațională.

Trebuie să mai remarcăm, în contextul analizei de conflict inclusiv cu relevanță și motivație religioasă, absența unei baze solide de cercetare și cunoaștere a **comunităților religioase**, a **vieții premoderne**, a unui deficit de cunoaștere și dezvoltare a **abordării cros-culturală**, dar și a elementelor de fond și relevante legate de situația *de facto* a **ierarhiei** și **autorității religioase** manifestă pe teren, cu tradiții și abordări diferite a celor două componente ale funcționalității organismelor religioase, dar și a unor teme interne ale abordării religiilor.

Etichetarea dușmanului – care nu e negociabilă în aceste grupuri –, abordarea unor teme tabu etichetate în religie, precum blasfemie, păcat, limite comportamentale a „ceea ce se cade", cu precădere în formele cele mai conservatoare ale religiilor, toate necesită cunoaștere și abordări diferite, utilizând inclusiv, cu precauțiile ce rigoare, **desacralizarea** unor teme sau mișcarea lor în cadru mai larg, redefinire și reformularea pentru a putea promova abordări altfel evidente în spațiuni gândirii libere, logice, științifice. Partea cea mai sensibilă este cea care afectează **schimbarea personală** și **viața internă a credincioșilor**.

Mai mult, **raționalitatea** și **pragmatismul** nu sunt acceptate sau chiar sunt contestate în unele religii, dar există spații de abordare și nișe pe calea discuțiilor și dezbaterii privind **compromisul, justețea împărțirii resurse-**

lor, dreptatea şi acceptarea ei în toate religiile, canale şi nişe utile în promovarea unei abordări a elementelor care formal, ar fi tabu abordărilor directe. Iar aici **emoţiile în context religios** joacă un rol foarte important, căci fundamentul abordării în conflictele religioase (şi interetnice) fac recurs, la nivelul individual şi de grup la emoţiile fundamentale şi trăirile indivizilor, dar şi a fenomenului de contagiune şi antrenare a emoţiilor colective în grupurile mari.

9. Geopolitica emoţiilor

O asociere care poate fi ciudată, cea din subtitlu, dar e construită pe o bază inedită şi extrem de solidă, care a evoluat ca o dezvoltare naturală a unor teze solide vehiculate până aici de cei mai la modă analişti de politică externă şi relaţii internaţionale. Astfel, fundamentele analizei se bazează pe câteva elemente, de replică la „Ciocnirea Civilizaţiilor", eseul lui Samuel Huntington din 1993[131] care a făcut epocă şi care definea, pe de o parte, o **geografie a „civilizaţiilor"** – o combinaţie compozită de religie, etnie, trecut istoric în componente imperiale diverse cu influenţe majore, în fapt o **geopolitică clasică** – şi o anumită ciclicitate a referinţelor şi elementelor fundamentale care dirijau lumea.

În fapt, într-o formulă de banalizare sau mai degrabă de explicitare naivă a lui Arnold Toynbee – în Studiu asupra Istoriei[132] – Huntington încerca să prezinte, sub o formulă pentru public larg, în reţeta clasică pentru un *best seller*, renunţând la fundamente teoretice complexe într-o simplificare metodologică mergând până la schematizare, **teoria ciclurilor istorice** care trecea fundamentele evoluţiei de la religii la state, naţiuni, ideologii, la civilizaţii, ciocnirea cărora ar fi dus **dialectic** la evoluţia actuală a lumii. Astfel, **ciocnirea civilizaţiilor** – definite vag şi neconvingător, mai degrabă valorificând percepţia existentă la diferitele niveluri legate de „civilizaţie" la nivel larg, al populaţiilor sau mai elevat, al elitelor instruite – cuprindea concomitent **elemente de *realpolitik*** ce ţineau de o aspiraţie spre mai multă putere şi dominare a politicilor mondiale, de cultură, interes naţional şi ideologie politică suprapuse, într-o chintesenţă eterogenă.

Mai e de remarcat că această teorie se baza fundamental pe **principiul duşmanului**, respectiv plasa întreaga evoluţie a umanităţii pe seama existenţei unui duşman, iar tot constructul şi progresul erau dependente de existenţa acelui duşman. Lucrurile au putut fi construite în aceşti termeni în lumea de până la prăbuşirea bipolarismului, însă nu a putut fi adecvată ulterior **modelelor post-sovietice**. Un mecansim preconizat deja de Mihail Gorbaciov[133], care în Memoriile sale afirma – „am să vă fac cel mai mare rău, am să vă las fără duşmani", provocând întregul sistem de gândire şi coeziune, de ce nu, al societăţii occidentale prin dispariţia duşmanului comun.

Pascal Bruckner[134] a fost şi mai inspirat, atunci când a explicitat în detaliu, câţiva ani după, o anumită derută şi anarhie introdusă în sistem de **dispariţia duşmanului**, atât în spaţiul guvernat şi coordonat de URSS ideologic cât şi în spaţiul occidental, prin schimbarea majoră produsă în structura sistemului internaţional – devenit uni-multipolar cu periferie anarhică.[135] În eseul „Cum să trăieşti fără duşmani?“, pornind de la afirmaţia lui Mihail Gorbaciov, a reuşit să trateze lucrurile în cheia întrebărilor reale în legătură cu modul şi criteriile de **redefinire a sistemului** în noul context. A făcut-o, asumându-şi anumite riscuri, atunci când Federaţia Rusă, succesoare la tratate a fostei Uniuni Sovietice, cerea, în replică la desfiinţarea Tratatului de la Varşovia, desfiinţarea NATO pe motiv că nu mai are oponentul contra căruia să se lupte.

În timp ce Francis Fukuyama clama Sfârşitul Istoriei[136] şi **victoria definitivă a democraţiei liberale, a economiei de piaţă** şi a modelului occidental, mersul mai departe al realităţilor nu i-a dat dreptate şi a arătat că, departe de a se fi încheiat, istoria s-a relansat pe alte niveluri, cu actori de altă potenţă, cu mecanisme ce au mers de la ***realpolitik*-ul revizuit** în care actori substatali au început să-şi facă simţită prezenţa şi impactul – cu războaiele etnice din spaţiul post-sovietic, din Iugoslavia şi din periferiile sud-Asiatice şi Africane – la **post-modernismul** unei construcţii europene din ce în ce mai solide, cu influenţe regionale majore, combinată cu **impactul globalizării**, care a redesenat actori şi trenduri, toate culminând cu trecerea la epoca războiului global când actorul statal cu relevanţă globală SUA s-a ciocnit cu actorul global în reţea[137] şi fără responsabilităţi numit Terorismul global, la 11 septembrie 2001.

Dominique Moisi[138] a preluat ideea Ciocnirii Civilizaţiilor lui Huntington, a abandonat elementele controversate şi nedemonstrate, inclusiv dialectica din sânul acestei teorii, a păstrat **referinţa la istoria ciclică** şi a mers mai departe la esenţă, identificând drept **element unitar**, drept firul roşu al ciclicităţii, **emoţiile**. Într-adevăr, indiferent de modul de prezentare a lucrurilor către public, către populaţie, evoluată pas cu pas în istorie, mai sofisticată şi mai exigentă cu conducătorii ei, în fapt toate formele de explicaţie şi principiile ce dominau în fiecare etapă modelul explicativ „cu duşmani“ cuprindea, în fapt, **referinţa, angajarea** şi **utilizarea pe scară largă a emoţiilor**.

Abordarea e corectă şi făcută pe multiple paliere, **emoţiile** fiind vinovate de majoritatea **proceselor de coagulare a grupurilor şi societăţii umane**, că e vorba de referinţe la adresa **simbolurilor şi a sentimentelor** înglobate în semnificatul simbolic – pe criteriile semioticii clasice – că acestea provin de la introspecţia valorilor religioase, ale popoarelor, naţiunilor, valorilor ideologice sau etnice. Importanţa emoţiilor a fost relevată de la Platon la Hobbes, de la Kant la Hegel, din care ultimii au contrapus constant influenţa conceptului clasic de **pasiune** noţiunii marxiste de **interes de clasă**, în explicarea mecanismelor care animă mulţimile, coagulează oamenii şi-i duc spre întreprinderi comune temerare, pe unii în război, pe alţii în revoluţii sau în

răsturnări majore de situații, acolo unde raportul de forțe nu anunța un asemenea deznodământ. De la ei, Stanley Hoffman[139] de la Universitatea Harvard și Pierre Hassner[140] la Sorbona, independent, au relevat **influența emoțiilor** în geopolitică.

Dominique Moisi a lansat ideea **elementului primordial, definitoriu** al coagulării și antrenării grupurilor largi de oameni pe baza **emoțiilor** accesate de lideri, politicieni, șefi de biserici, mai întâi în martie 2006, într-un proiect „Ciocnirea emoțională a civilizațiilor"[141], apoi în articolul din Foreign Affairs din ianuarie 2007 „The Clash of Emotions"[142], și încheind cu cartea eseu „Geopolitica Emoțiilor" în 2010, un parcurs ce arată și evoluția și fasonarea pas cu pas a teoriei de bază.

Fără a fi un inedit, utilizând elemente de psihologie, psihosociologie și filosofie, lui Moisi îi revine meritul formulării teoriei privind **mecanismul de determinare al gesturilor relevante** de către grupuri mici, grupurilor mari – națiuni popoare – sau de societatea umană în întregimea sa, ca urmare a elementelor emoționale relevante. Teza sa centrală aduce în discuție faptul că **emoțiile sunt cruciale în a înțelege natura și evoluția lumii**, fiind e cel mai probabil ca mecansimul să rămână astfel definit cât timp există specia umană pe pământ.

Marele avantaj al teoriei lui Moisi este aceea că el se suprapune perfect pentru temele fundamentale și **explicația formării conflictelor**.

Astfel, între elementele definitorii ale **conflictelor**[143] intră una sau mai multe părți care își dispută elementele de putere – autoritate, resurse sau statut – care au resursele necesare și sunt gata să le cheltuiască pentru atingerea, dobândirea obiectului disputei, ba chiar au voința și chiar o fac. Johan Galtung definește[144], în varinta clasică, un conflict drept triunghiul format din **contradiție, atitudine și comportament**, cu sublinierea directă a necesității existenței resurselor, atitudinii dar și a voinței, a comportamentului aferent pentru a face trecerea de la un conflict latent sau potențial la unul efectiv. Componenta atitudinală din modelul lui Galtung, respectiv trecerea de la **contradicție la conflict latent** are incidență directă cu emoțiile grupului în cauză, cele care generează atitudinile. Mai mult, trecerea explicită la dimensiunea violenței deschise presupune o susținere majoră a *leadership*-ului dincolo de atitudine și face trecerea la comportamentul violent, respectiv la **conflictul manifest** și aici sprijinul emoțiilor fiind determinant.

Într-un alt model clasic, cel al **escaladării și dezescaladării**[145], lucrurile devin și mai clare atunci când vorbim despre etapa de salt de la contradicții la polarizare. **Polarizarea** se realizează de către *leadership* și decidenți pe baza accesării emoțiilor populației, pentru obținerea susținerii în cadrul conflictului latent sau a războiului ce urmează. **Emoțiile** sunt cele ce asigură mobilizarea, angajarea deplină a societății și pregătirea alocării resurselor pentru dobândirea elementului de putere dorit. Este tot un element direct al impactului trecerii de la contradicții la **angajarea atitudinală conflictuală** a grupurilor mari ale societății.

Am văzut mai sus rolul major al **identității** în conflicte. Coagularea și pregătirea grupului pentru conflict presupune polarizarea, mobilizarea forțelor interne, ceea ce se traduce, în termenii identității, de „**întărire a frontierelor**“[146]. Această frontieră separă grupul de exteriorul grupului și este semnul de mobilizare vizibil. În cazul grupurilor antagonice, firește că elementele în discuție se reflectă la nivel simbolic, **simbolurile** fiind asignate identității interne a grupului, separă sacrul intern, binele și elementele ce trebuie apărate, de profanul extern, cu atât mai mult de identitatea inamicului, a dușmanului.

Firește că atunci când intrăm în sfera **conflictelor identitare**, acolo unde obiectul diferenței și motivul conflictului este însăși **identitatea**, avem manifestarea directă a **naturii duale a identității** – mai întâi pentru crearea și delimitarea grupului, apoi pentru construirea caracteristicilor ce devin subiectul disputei împinsă în spațiul violenței. Aici **simbolistica** e mai puternică, **elementele de coeziune a grupurilor mari** mai vizibile, acolo unde etnia, naționalitatea, limba, religia, deci elemente obiective, joacă un rol major, ca și simbolurile aferente. Și **emoția** e mult mai relevantă atunci când **simbolurile sunt profanate**, sunt desacralizate de inamic.

Mecanismele accesării emoțiilor sunt diverse și multiple. ține de inventivitatea liderilor, dar și de moda și resorturile epocii în a accesa elementele potrivite pentru a determina **emoția care coagulează** și angajează, mișcă mecanismul spre violență sau, din contra, spre proiecte și **viziuni creative**, spre construcție nu distrugere. Însă emoția, pasiunile, în forma clasică, sunt inseparabile de natura umană și de mecanismele sociale, de **determinarea acțiunilor grupurilor mari**.

Emoțiile introduc nota de **iraționalitate**, de imprevizibil în orice acțiune umană, că e vorba de dimensiunea individuală sau de cea colectivă. Iar iraționalitatea poate duce, nu rareori, la **violență**. Moisi vorbește despre categoriile de emoții ce generează reacțiile pur umane, afirmând că „*Frica împotriva speranței, Speranța împotriva umilinței, umilința determinând reacții iraționale sau chiar, câteodată, ducând la violență – nimeni nu poate înțelege lumea în care trăim fără să examineze emoțiile care ajută la trasarea ei*“.[147]

Tot Moisi reușește să definească în mod creativ conflictul în perioada post-Război Rece și arată sursa și **emoțiile fundamentale**. Astfel, el arată că după căderea Zidului Berlinului și a bipolarismului, după încheierea Războiului Rece și dispariția dușmanului, **procesul de globalizare** a determinat insecuritate și a ridicat în prim plan **chestiunea identității**. Pusă între paranteze în perioada anterioară, când **ideologia** era dominantă iar conflictul bipolar cu dușmanul conta în primul rând peste toate, punând sub obroc aspirațiile naționale, conflicte teritoriale și interetnice în interiorul blocurilor, **identitatea** a răbufnit sub diferite forme la prăbușirea uneia dintre superputeri, atunci când **imperativul menținerii frontului unit** s-a estompat sau a dispărut cu totul. Conflictele interetnice și religioase, sectariene, în perioada post-Război Rece au avut asemenea mecanisme la bază.

Trecerea de la secolul **ideologiei** la cel al **identității** este surprinsă de Moisi, cu un accent specific pe **emoțiile** care devin mai importante ca oricând. De la ideologiile competitive construite în bipolarismul modelelor hiperpolitizate, căderea în **lupta pentru identitate** cauzată de o nevoie fundamentală s-a făcut aproape natural. Iar **identitatea** este profund legată de **încredere**, un ingredient indispensabil atât pentru nevoile fundamentale identitare ale omului – identitatea personală și identitatea de grup[148] – iar încrederea sau lipsa de încredere este exprimată prin emoții, cu precădere cele de **frică, speranță și umilință**.[149]

Mai mult, multiplicarea actorilor și apariția adversarului difuz și nonstatal, în **paradigma „inamicul în cetate"**, greu de identificat, greu de negociat cu el, mutarea conflictelor de la formatul „extern", interstatal, la un inamic intern și difuz, neprecizat și indistinct, a accentuat insecuritatea, vulnerabilitatea și **frica**, drept emoție fundamentală asociată. Deși utilă în planul menținerii spiritului de conservare, frica multiplicată pe **perioade îndelungate**, cu menținerea unei percepții exagerate a amenințărilor, creează schimbări majore în psihicul individului și al grupului, determinând formule de apărare sau adaptare ce afectează echilibrul societății.

Încrederea de sine, în formă individuală sau colectivă, este măsurabilă, iar impactul e major, el accesând, de fapt, elementele emoțiilor fundamentale. Încrederea de sine ca persoană sau grup este legată indisolubil de identitatea clamată, deoarece **încrederea** permite în primul rând capacitatea proiecției în viitor, capacitatea de a îndeplini capacitățile individuale și colective. Încrederea se leagă astfel de **speranța** de a atinge și valorifica la maximum disponibilitatea existentă, de a desena și realiza în realitate viziunea și proiectele individuale sau ale grupului, iar încrederea este una dintre cele mai importante și sănătoase componente ale mecansimului prezentat al devenirii grupurilor, individului și societății. Speranța are și o **relevanță constructivă**, e **emoție pozitivă** ce poate cataliza resursele constructive ale persoanei sau grupului mare în discuție.

Moisi descrie și identifică cele **trei emoții fundamentale** care animă individul și societatea[150], emoții fundamentale care se desprind tocmai din legătura lor cu **încrederea**: **umilința, frica și speranța.** El explică emoțiile primare, deși acestea nu se regăsesc neapărat în stare pură, ci există întotdeauna la indivizi și grupuri amestecuri de emoții. Astfel, frica nu este departe de speranță, iar în spatele fricii apare umilința deseori, sau chiar în spatele speranței.

Frica este lipsa de încredere, aduce grija prezentului și îi face pe oameni să aștepte un viitor și mai periculos. **Speranța** este, prin contrast, o expresie a încrederii, bazându-se pe convingerea că astăzi este mai bine decât ieri și mâine va fi mai bine decât în prezent. **Umilința** se referă la încrederea rănită a celor care au pierdut speranța în viitor și pentru care lipsa de speranță este rezultatul greșelilor celorlalți, care i-au tratat prost în trecut[151]. Contrastul dintre trecutul idealizat și glorios și prezentul frustrant este prea mare, umilința prevalează.

Speranța înseamnă vreau, pot și o voi face. Umilința înseamnă că nu voi putea reuși niciodată din cauza celorlalți, deci ar trebui să încerc să îi distrug din moment ce nu pot să mă alătur lor. Vreau, dar nu pot deoarece nu îmi permit. Frica înseamnă că sunt acolo, am, nu vreau să dau sau să permit celorlalți, mă aștept să-mi facă ceva.[152]

Măsurarea încrederii este posibilă din prisma percepțiilor. **Încrederea națională** este măsurată prin indicatori precum nivelul de încredere a populației în instituții, autoritate și guvern, modele de cheltuieli și nivelul investițiilor. În relațiile internaționale sau relațiile dintre state putem discuta, ca măsuri sau **nivele de încredere**, despre numărul și calitatea acordurilor între cei doi actori.

Dacă emoțiile principale, fundamentale, sunt cele trei enunțate, ele sunt cu adevărat naturale, însă funcționând într-un **dozaj convenabil**. Debalansarea relației între emoții duce la lucruri extrem de grave, la excese, la blocaje de gândire pragmatică și la violență. Statele și guvernele ar trebui să acționeze rațional în sistem, **pragmatismul și raționalitatea** fiind prezumate. E și motivul pentru care democrația creează mecanisme și instituții care să tempereze indivizii decidenți, pentru ca emoțiile să nu influențeze decisiv situația.

Emoțiile au fost ținute la distanță de spațiul de decizie datorită faptului că introduc un **element de iraționalitate suplimentară** într-o lume care este deja într-o stare naturală de dezordine. Dar chiar și statele sunt influențate de emoțiile indivizilor plasați în poziții-cheie, în procesul decizional, precum și ale diferitelor grupuri care încep să manifeste o stare de emoție comună.

Faimoasa metaforă a lui Thomas Friedman privind globalizarea devine cheia teoriei: „The world is flat".[153] Fenomenul a făcut **lumea mai pasională** decât oricând și emoțiile devin indispensabile pentru a înțelege complexitatea lumii în care trăim. **Amplificate de mass-media**, emoțiile reflectă și reacționează la globalizare iar accesul rapid al media la evenimente, fuga după audiențe și, deci **emoții**, face ca unghiul, obiectivul camerei de filmat și montajul, lupa prin care sunt privite realitățile să exacerbeze emoțiile, pentru că emoțiile atrag oamenii, îi mobilizează și susțin financiar media.

Într-o lume globalizată, lipsită de limite și cenzură din motive ideologice, **accesul la mass media și informații** a devenit o constantă universală. Într-o lume transparentă, cei săraci sau needucați și lipsiți de drepturi devin conștienți de lumea celor bogați, în timp ce bogații au pierdut privilegiul de a nega dreptul la aceste beneficii. Lumea așa cum o știm a devenit și mai vulnerabilă, din ce în ce mai greu de gestionat.

În acest context, chiar și terorismul global personificat de Al-Qaeda, după atacurile de la 11 septembrie, s-a dovedit a fi doar **o etichetă** care a ușurat definirea și desemnarea inamicului mai degrabă decât identificarea acestuia clară. Critica conceptului **războiului global împotriva terorismului** este parțial corectă – motiv pentru care chiar și George W. Bush a renunțat la acest termen în timpul celui de-al doilea mandat – de fapt această formulare

nu era doar o metodă de simplificare a modelului, în conformitate cu schimbările din epoca post-bipolară, de tranziție spre lumea globalizată.

Acest proces de globalizare, complexitatea amenințărilor și schimbările în natura inamicului, împreună cu **dispariția ideologiilor** ca un principiu de coeziune, era afirmării individualității, după căderea imperiului comunist, toate au condus la nevoia de a găsi **legături comunitare în identități**. A devenit din ce în ce mai important să îți afirmi individualitatea, iar **coeziunea necesară a grupului** a determinat accentuarea luptei pentru identitate.

Identitatea este definită mai puțin de convingeri politice și idei decât de **percepția** esenței noastre, câștigată din **respectul** primit din partea altora. Emoțiile sunt oglinda noastră. Ele sunt reciproce și aici intervin caracteristicile grupului. Este vorba de emoții strâns legate între ele, dependente reciproc, care sunt esențiale pentru înțelegerea lumii noastre de astăzi, dominată de identitate.

Frica, umilința și speranța sunt ingrediente naturale vitale pentru ființa umană. Toate trei sunt importante pentru viață: teama – frica este necesară pentru supraviețuire, speranța aprinde „motorul vieții", umilința, în doze mici, poate stimula îmbunătățirea și dezvoltarea cuiva, în cazul în care vine de la cineva care știe mai bine și este un prieten sau o parte neinteresată. Dar umilința fără speranță este distructivă și **prea multă frica, prea multă umilință, fără suficientă speranță** constituie cea mai periculoasă dintre combinațiile sociale, care duc la cea mai mare instabilitate și tensiune.

17. INFLUENȚA EXTREMISMULUI RELIGIOS ASUPRA STABILITĂȚII ȘI SECURITĂȚII SOCIETĂȚILOR DEMOCRATICE DIN BALCANI*

I. Religia și conflictele

În mai toate religiile avem elemente de credință ce îndeamnă la pace, la traiul în comun cu alte credințe, la toleranță și iertare. În principiu, nu există religii care să propovăduiască ura și conflictul:

---

* Publicat ca și capitol într-o variantă în limba engleză sub titlul *Influence of Religious Extremism on the Stability and Security of Democratic Societies in the Balkans,* în „Evolving Asymmetric Threats in the Balkans", NATO Science for Peace and Security Series. E: Human and Societal Dynamics, Vol. 85, coordonatori Sorin Butiri, Dusan Mihailoviæ, IOS Press, Amsterdam, 2011, ISSN 1874-6276, pp. 37-53; o secvență a fost publicată anterior sub formă de articol sub titlul *Geopolitica emoțiilor. Cum devine religia sursă de conflict,* Infosfera, Anul III, nr. 3/2011, ISSN 2065-3395, pp. 28-38. A fost prezentată în cadrul conferinței internaționale organizată de Le Cercle des Balkans, 8-10 martie 2012, București, cu titlul „Influence of religious extremism on the stability and security of democratic societies in the Balkans"; de asemenea a fost prezentată în această formă în cadrul Conferinței NATO „Intelligence Assesment on Asymetric Threats in the Balkans", Advanced Research Workshop al Science for Peace and Security Programme, 22-24 octombrie 2010, Belgrad.

Iudeo-Creştinism
„Îţi vei iubi aproapele precum pe tine însuţi“
Leviticus, 19:18

Creştinism
„În orice situaţie să te comporţi cu cei din jurul tău, aşa cum ai vrea să se comporte ei cu tine; asta este legea“ Iisus, Matei, 7:12

Unitarianism
„Afirmăm şi promovăm respect pentru reţeaua existenţială din care facem cu toţii parte“ principiu Unitarian

Spiritualitate Nord Americană
„Suntem în viaţă în măsura în care Pământul este în viaţă“ şeful de trib Dan George
„Nu te aştepta să-ţi trăieşti viaţa rănind oameni şi apoi să îi înţelegi“ cultura Hopi
„Toate lucrurile ne sunt rude; ce facem oricui, ne facem nouă înşine. Totul e unul singur“ Black Elk

Zoroastrianism
„Nu le face altora ceea ce ţi se pare ţie injurios“ – Shayast-na Shayast

Jainism
„Omul trebuie să trateze toate creaturile din lume precum ar dori să fie tratat“ Mahavira, Sutrakritanga
„În ceea ce priveşte fericirea dar şi suferinţa ta încearcă să nu o impui altora“ – Lord Mahavir, 24-th Tirthankara

Iudaism
„Nu îi face aproapelui tău ceea ce ţie ţi se pare un lucru rău. Acesta este esenţa Torah; restul sunt doar comentarii“ – Hillel, Talmud, Shabbat 31a

Islamism
„Nici unul dintre voi nu crede cu adevărat până nu îşi doreşte pentru alţii ceea ce îşi doreşte pentru sine“ – profetul Mohamed, Hadith

Baha’i
„Nu împovăra nici un suflet cu o greutate pe care nu ai vrea să o înduri tu însuţi, şi nu dori nimănui lucruri pe care nu ţi le-ai dori pentru tine.“
Baha’u’llah, Gleanings

Hinduism
„Aceasta este suma îndatoririlor: Nu le face altora ceea ce ţie ţi-ar produce durere“ Mahabharata 5:1517

Budism

„Nu îi trata pe ceilalți într-un mod pe care tu îl găsești greșit“ – Buddha, Udana-Varga, 5.18

„Trebuie să îți dorești fericirea altora precum ți-o dorești și pe a ta“

Confucianism

O lume care însumează baza comportamentului corect ... iubire. Nu le face altora ceea ce nu vrei să ți se facă ție“ Confucius, Analecte 15:23

Taoism

„Privește câștigul aproapelui tău precum câștigul tău și pierderea lui precum pierderea ta“ – Lao Tzu, T'ai Shang Kan Ying Pien, 213-218

Sikhism

„ Sunt un străin pentru nimeni; și nimeni nu este un străin pentru mine. Într-adevăr sunt prietenul tuturora.“ – Guru Granth Sahib, p.1299.

Yoruba africană

„O persoană care dorește să împungă o pasăre cu un băț ar trebui să încerce acest lucru pe el însuși pentru a simți cât de mult doare“ – proverb

Shinto

„Inima persoanei din fața ta este o oglindă. Acolo îți poți vedea propria ta formă“

„Calea de aur este să te împrietenești cu lumea întreagă și să vezi întreaga omenire precum membrii unei singure familii“ **Mahatma Gandhi**

„Este un scop înalt; dezvoltarea liberă și responsabilă a individului astfel încât acesta să folosească puterea liber și cu bună voința în serviciul întregi omeniri“**Albert Eistein**

1. Există conflicte etnice și religioase?

În realitate, cu toți știm că există **trei principii ale** puterii: autoritate, resurse și prestigiu (sau status). Acestea nu sunt însă singurele tipuri iar conflictele pure nu există în realitate. În această privință putem spune că un conflict de autoritate este, în același timp, unul cu privire la accesul la resurse dar și unul de prestigiu și că o persoană care are unul din elemente – autoritate, resurse sau prestigiu – le poate avea și pe celelalte cu ușurință.

Conflictele care au la bază prestigiul și status-ul dau nașterelor celor mai complicate conflicte datorită puterii simbolice pe care o au fundamentele conflictuale. Aici găsim **conflictele identitare**, cele mai greu de rezolvat, în special cele **etnice** sau **religioase** care aduc și alte elemente adăugate.

Unii ar putea spune că așa-numitele conflicte religioase sau etnice nu există ca atare. Chiar dacă acest principiu identitar este folosit pentru defini-

rea părților și crearea conflictului, scopul nu are nimic de-a face cu identitatea – etnică sau religioasă. El are de a face, în esență cu resursele sau cu autoritatea. Este adevărat că acestea sunt obiectivele de atins în cadrul oricărui conflict, dar nu putem exclude existența unor conflicte etnice sau religioase odată ce există conflicte și crime care au loc **doar** pentru că cei implicați sunt **de o anumită etnie sau o religie diferită**.

Datorită acestor factori, genocidurile care au avut loc în diferite locuri, cunoscute sau necunoscute, nu putem scoate din calcul existența conflictelor religioase sau etnice și tocmai aceste ramificații complică cel mai mult situațiile de conflict și procesul de soluționare.

O altă dovadă este împărțirea Ierusalimului și conflictul din Orientul Mijlociu unde Moscheea Al Aqsa și rămășițele Templului Evreiesc sunt situate pe aceeași bucată de pământ, suprapuse una deasupra celeilalte. Această situație ridică o mulțime de probleme atât în comunitatea musulmană cât și în cea evreiască. Ca să nu mai vorbim aici și de Ierusalimul creștin și semnificația sa pentru această religie.

2. Religia și conflictele: identitatea puternică și mijloacele de polarizare

Religia în sine nu este cauza vreunui conflict. Dar foarte des aceasta este adusă în conflicte și utilizată ca motivație pentru concentrarea și polarizarea comunităților în cadrul unui război datorită forței și sentimentului de apartenență pe care un concept precum religia îl poate aduce.

Există actori importanți, care sunt la cârma conflictului și asmut o comunitate împotriva celeilalte pe baza diferențelor în ceea ce privește identitatea religioasă.

Nu există conflicte bune sau rele. Conflictul este legat intrinsec de umanitate, problema esențială fiind cea privitor de modul de rezolvare a conflictului: într-un mod violent sau liniștit, folosind arme sau instituții, norme, legi și mecanisme informale de mediere și de soluționare a confruntărilor în cadrul comunităților.

Violența este o alegere. Nu există niciun colectiv de persoane în care să nu găsim elemente de violență, prin urmare, omenirea a creat violența legală, aplicată în condiții stricte de drept, respectând drepturile omului, prin armată și alte mecanisme de aplicare a legii – poliția, jandarmeria, instituțiile de securitate.

Mecanismele care explică și duc la derularea conflictelor se află în primul rând și derivă din accesul la autoritate ca bază a puterii sau pe acces la resurse. A treia cauză, sau mai bine zis componentă, aspect al puterii, este prestigiul și puterea simbolică. Aceasta este alimentată de caracteristici profund umane precum egoismul și lăcomia – ambele condamnate de toate religiile din lume; de frică și neîncredere – utilizate în orice conflict în faza de polarizare, în vederea obținerii sprijinului populației pentru războiul care se plănuiește.

Al treilea mecanism al conflictelor de status este cel simbolic, legat de prestigiu; situația în care cineva, care are autoritate, convinge o altă persoană să ia atitudine, creându-se astfel polarizarea și sprijinul publicului necesare pentru a activa presiunea identitară, nevoia de a o re-afirma sau de a-i apăra existența de atacuri, de **gesturi blasfemice,** care merită **răzbunare.**

3. Radicalizarea în religie

Ce conduce oamenii religioși să devină radicali și extremiști, să pună la îndoială învățămintele din cărțile lor sfinte și să concentreze asupra discursurilor proorocilor mincinoși, care predică violența?

Răspunsul cel mai la îndemână, evident prin simplitate, chiar și în zilele noastre, este sărăcia, inegalitatea, lipsa șanselor și a drepturilor, lipsa sentimentului de apartenență la o comunitate puternică care să dea asigurări, și lipsa resurselor necesare. Dar în cazul atacurilor de pe 11 septembrie 2001, precum și în cadrul atentatelor de la Londra și Madrid, autorii nu au fost oameni săraci recrutați în lagărele de refugiați, ci tineri sănătoși, bine educați, cu studii în țări occidentale sau cu profesori privați, complet integrați în societatea britanică, a doua sau a treia generație de imigranți, respectiv din familii de imigranți dar care s-au născut în vest. Au fost, de asemenea, exemple de cetățeni născuți în SUA, Germania, Franța, care proveneau din familii complet integrate, care au zburat în Afganistan și Pakistan, în Somalia și în alte locuri pentru a se alătura organizațiilor teroriste.

Un studiu realizat de Universitatea Cambridge, sub conducerea lui Mary Sharpe, în închisori, cu sprijinul imamilor britanici special instruiți pentru a vorbi și intervieva teroriștii sinucigași care au dat greș, a dovedit că toate ipotezele anterioare au fost relativ false sau supralicitate. Nu este vorba de credință și moartea necredincioșilor. Nu este vorba despre ocuparea teritoriilor palestiniene sau arabe. Nu este vorba despre recompensa care a fost oferită în Liban, de exemplu, pentru familiile eroilor. Nu este nici măcar vorba de statutul de „erou" al Islamului. Toți s-au dovedit a fi foarte pragmatici: cea mai importantă motivație s-a dovedit a fi cele 72 de virgine care i-ar aștepta la poarta Raiului pe martiri drept principal motiv invocat pentru a explica mecanismul trecerii la măsuri radicale, care să ia vieți.

4. Este Islamismul o religie care favorizează radicalizarea și gesturile extreme?

Răspunsul evident și corect politic ar fi un NU categoric! Nu putem atribui terorismul și radicalismul Islamismului ca religie în totalitatea sa. Inchiziția în Evul Mediu și războaiele interconfesionale între catolici și protestanți în Europa, dar și luptele recente pentru credință în Irlanda de Nord au dovedi că nu este cazul; sub aspectul protecției religiei, au fost ascunse motive mult mai pragmatice decât identitățile naționale, precum opțiunile politice sau ac-

cesul la putere și resurse. Acest lucru este valabil și în cazul Balcanilor de Vest, în Bosnia-Herțegovina cât și în Kosovo.

Dar, în cazul Islamismului, unii ar putea spune că există motive care să indice contrariul. Studiul a dovedit că modul de viață oferit de religia islamică unui tânăr adolescent musulman crează probleme în lumea contemporană. Tânărul musulman nu are acces la orice informație cu privire la femei înainte de a avea o soție. Lipsa experienței și presiunea asupra unui băiat este exacerbată de lipsa imaginilor, zâmbetelor și a contactului direct. Tânărul musulman este aruncat în căsătorie fără să știe nimic și fără să fi câștigat inima unei femei, fără să aprecieze o asemenea experiență.

Aceast lucru afectează tânărul musulman care se va găsi în situația de a avea o soție fără experiență la rândul ei, pe care părinții săi au ales-o pentru el iar modul în care descoperă iubirea este neadecvat pentru sentimentele și așteptările sale. Mai târziu, dacă va avea mijloacele necesare, el va putea alege o a doua soție, dar își va dori întodeauna idealul pe care îl vede în mass media sau să se laude cu soția sa altora. Aceste lucruri lipsesc din spiritualitatea islamică și unii ar putea spune că acest lucru dăunează unui tânăr musulman care ar putea fi ușor atras de promisiunea de a primi 72 de virgine în Rai.

Adevărata abordare islamică din Coran vorbește însă despre faptul că **fiecare musulman drept credincios** ar putea primi această răsplată în ceruri, că Jihadul este lupta cu el însuși și cu păcatele sale și că uciderea unui om inocent nu îl va duce în ceruri, ci în Iad. Disputa cu privire la uciderea soldaților pentru a proteja teritoriul sau la o reacție împotriva unei nedreptăți nu a fost finalizată la nivel dogmatic, dar teroriștii sinucigași dintr-o mulțime nu fac parte din învățămintele Islamului. Problema este că percepția și cunoștințele teroriștilor sinucigași care au eșuat și a teroriștilor radicali islamici în general este în conformitate cu învățămintele imamilor radicali chiar dacă în textul Coranului se menționează că acesta este cartea definitivă și nimeni nu poate adăuga nici măcar o virgulă conținutului său.

II. Geopolitica emoțiilor. Cum devine religia sursa unui conflict

1. Globalizare, identitate și emoții

Motto: *„Emoțiile rămân cruciale înțelegerii naturii și evoluției lumii ca întreg, și pare probabil ca acest lucru să fie valabil atât timp cât specia umană va supraviețui.“*
Dominique Moisi, „The Geopolitics of Emotion“

Statele și guvernele ar trebui să acționeze rațional. Emoțiile au fost ținute la distanță datorită faptului că introduc un element de iraționalitate suplimentar într-o lume care este deja într-o stare naturală de dezordine. Dar chiar și

aceste state sunt influențate de emoțiile indivizilor plasați în poziții cheie, în procesul decizional, și ale diferitelor grupuri.

În decursul istoriei, lumea a fost dominată de emoții în general, cele naturale individuale, și cele ale grupurilor, indiferent de modul în care acestea au fost create și modelate. De la începutul său, procesul formării statelor s-a bazat pe două elemente cheie: cucerirea și răzbunarea. Pe lângă aceste elemente au mai fost mândria și onoarea, valorile cavalerilor care au justificat prima Ordine Mondială. Răzbunarea a fost mecanismul care dus la revoluțiile din 1789, iar Congresul de la Viena din 1815 a fost o înțelegere între imperii. Pasiunile naționale s-au concretizat în perioada până în 1918, în timp ce conflictele ideologice au apărut după 1917 și au caracterizat perioada până la căderea Zidului Berlinului.

După 1989, căutarea identității naționale pentru popoare nesigure cu privire la identitatea, locul și perspectivele lor în lume a înlocuit ideologia ca motor al istoriei. Drept consecință, emoțiile au început să conteze și mai mult într-o lume în care mass media joacă un rol foarte important. Emoțiile – fie religioase, ideologice sau pur personale – au contat, desigur, întotdeauna. Cele mai importante pentru zilele noastre sunt cele legate de încredere – care este factorul definitoriu în ceea ce privește modul în care națiunile și oamenii abordează provocările cu care se confruntă, precum și modul în care aceștia se leagă unii de alții.

Trei emoții primare sunt strâns legate de încredere: frica, speranța și umilința. Frica este lipsa de încredere și aduce grija prezentului și viitorului. Speranța este, prin contrast, o expresie a încrederii, bazându-se pe convingerea că astăzi este mai bine decât ieri și mâine va fi mai bine decât în prezent. Umilirea celor care au pierdut speranța în viitor sau au avut un comportament inadecvat față de cel (cei) umilit (umiliți). Contrastul dintre trecutul idealizat și glorios și prezentul frustrant este prea mare, umilința prevalează.

Speranța înseamnă vreau, pot și o voi face.

Umilirea înseamnă că nu voi putea reuși niciodată din cauza celorlalți, deci ar trebui să încerc să îi distrug din moment ce nu pot să mă alătur lor. Vreau dar nu pot deoarece nu îmi permit.

Frica înseamnă că sunt acolo, am, nu vreau să dau sau să permit celorlalți, mă aștept să-mi facă ceva.

Cele trei emoții exprimă nivelul de **încredere în sine.** Iar **încrederea** este vitală pentru națiuni și civilizații și pentru indivizi deoarece **permite proiectarea sinelui în viitor,** pentru îndeplinirea sau chiar depășirea capabilităților.

Măsurarea încrederii este posibilă, din prisma percepțiilor. Încrederea națională este măsurată prin indicatori precum nivelul de încredere a populației în instituții, autoritate și guvern, modele de cheltuieli și nivelul investițiilor. Rata natalității ar putea fi un indicator, dar este mult mai complexă și înșelătoare deoarece ar putea fi și alte mecanisme decât încrederea care ar putea avea o influență asupra sa. În relațiile internaționale sau relațiile dintre state

putem discuta, ca măsuri sau nivele de încredere, despre numărul și calitatea acordurilor între cei doi actori.

Mixul de emoții, nu emoții pure. Emoțiile exprimate de un individ sau un grup nu sunt pure, ci mai mult un amestec de emoții. În plus, evenimentele și crizele ar putea determina schimbări în emoții, deoarece teama nu este niciodată departe de speranță și, mai mult, teama este foarte aproape de umilință, care ar putea fi, de asemenea, în anumite circumstanțe, un element de sprijin pentru speranță.

Predecesorii și susținătorii teoriei emoției implicată în relațiile internaționale încep cu Platon și Hobbes, până la Kant și Hegel. De exemplu, filosofii au subliniat importanța și influența emoțiilor și conceptul clasic de pasiune, spre deosebire de noțiunea de interes de clasă marxist. Influența emoțiilor pe plan geopolitic a fost prezentată de Raymond Aron, Stanley Hoffmann de la Harvard și Pierre Hassner de la Paris și cartea cea mai cuprinzătoare a fost scrisă de Dominique Moisi, după eseul său de politică externă asupra „Geopolitica emoților".

Globalizarea, identitatea și emoțiile. Un mecanism pentru conflictele contemporane

Faimoasa metaforă a lui Thomas Friedman privind globalizarea devine cheia teoriei: „Globalizarea poate să fi aplatizat lumea!". Fenomenul a făcut lumea mai pasională decât oricând și emoțiile devin indispensabile pentru a înțelege complexitatea lumii în care trăim. Amplificate de mass-media, emoțiile reflectă și reacționează la globalizare (care este în mod greșit identificată cu americanizarea, datorită perioadei în care am perceput procesul, chiar dacă Războiul Rece a fost perioada când, pe baza de ideologii, cele două blocuri au devenit cu adevărat globale și integrarea a devenit realitate).

După Războiul Rece, globalizarea fără un fundament ideologic și echilibrul terorii – care menține coeziunea și ordinea bazată pe capacitatea reciprocă de distrugere – a dus la insecuritate și a pus problema identității, deoarece obiectivul superior de apărare a ideologiei și amenințarea inamicului a dispărut și cele două sisteme contradictorii au dispărut cu totul. Întrebarea „cine suntem și care este locul și rolul nostru" a devenit mai proeminentă din nou și într-o lume în continuă schimbare, fără frontiere, întrebarea în sine a devenit mai relevantă. Acest lucru a determinat căutarea unor noi principii și identități – cele naturale, genuine, spre deosebire de cele construite – și reconsiderarea tuturor tipurilor de identități, toate strâns legate de încredere și emoții, în special cele de frica, speranță și umilință.

Într-o **lume globalizată**, lipsită de limite și cenzură din motive ideologice, accesul la mass-media și informații a devenit un atribut constant și, foarte curând, Occidentul nu va mai păstra monopolul asupra mass-mediei. Într-o lume transparentă, cei săraci sau ne-educați și lipsiți de drepturi devin conștienți de lumea celor bogați, care au pierdut privilegiul de a nega dreptul

la aceste beneficii. Vestul a devenit şi mai vulnerabil iar lumea din ce în ce mai greu de gestionat.

Inamicul în timpul Războiului Rece a fost unul singur, uşor de identificat, analizat şi descurajat. În această lume complexă post modernă, natura difuză, fluidă a inamicului – care poate fi în acelaşi timp partener, prieten sau competitor, sau actor non-statal, transformând un conflict extern şi cu o limită clară într-unul intern, în care inamicul se găseşte în rândul cetăţenilor – creând ameninţarea teroristă invizibilă, cu un grad ridicat de **incertitudine, nesiguranţă, vulnerabilitatea şi, în cele din urmă, frică.**

În acest context, chiar şi terorismul global personificat de Al-Qaeda după atacurile de pe 11 septembrie s-a dovedit a fi doar o etichetă care a uşurat definirea şi desemnarea inamicului, mai degrabă decât identificarea acestuia clară. În cazul în care critica conceptului Războiului Global împotriva terorismului este parţial corectă – motiv pentru care chiar şi George W Bush a renunţat la acest termen în timpul celui de-al doilea mandat – de fapt aceasta era doar o metodă de simplificare a modelului în conformitate cu schimbările din epoca post-globală.

Acest proces de globalizare, complexitatea ameninţărilor şi schimbările în natura inamicului, împreună cu dispariţia ideologiilor ca un principiu de coeziune, era afirmării individualităţii, după căderea imperiului comunist, toate au condus la nevoia de a găsi legături comunitare în identităţi. A devenit din ce în ce mai important să îţi afirmi individualitatea, iar coeziunea necesară a grupului a dus la o lupta pentru identitate.

Identitatea este definită mai puţin de convingeri politice şi idei decât de percepţia esenţei noastre, câştigată din respectul primit din partea altora. Emoţiile sunt oglinda noastră. Ele sunt reciproce şi aici intervin caracteristicile grupului. O femeie musulmană modernă bine educată alege să poarte o eşarfă în Occident datorită nevoii de a fi percepută într-un anumit fel în ochii grupului din care face parte, din nevoia de a aparţine unui astfel de grup / comunitate, din nevoia de identitate. Deci, este vorba de emoţii strâns legate între ele, dependente reciproc, care sunt esenţiale pentru înţelegerea lumii noastre dominate de identitate.

Frica, umilinţa şi speranţa sunt ingrediente naturale vitale pentru fiinţa umană, în timp ce sănătatea vine printr-un un echilibru între ele. Speranţa şi teama sunt foarte importante, după cum a arătat filozoful olandez Spinoza, pentru relaţia cu incertitudinea asupra a ceea ce va aduce viitorul. Dar toate trei sunt importante pentru viaţă: teama-frica este necesară pentru supravieţuire; speranţa aprinde „motorul vieţii“; umilinţa, în doze mici, poate stimula îmbunătăţirea şi dezvoltarea cuiva, în cazul în care vine de la cineva care ştie mai bine şi este un prieten sau o parte neinteresată. Dar umilinţa fără speranţă este distructivă, iar prea multă frica, prea multă umilinţă, fără suficientă speranţă constituie cea mai periculoasă dintre combinaţiile sociale, care duc la cea mai mare instabilitate şi tensiune.

2. Identitate și conflict

Identitatea joacă un rol vital în conflictele sociale, în general, pentru că este un element cheie pentru modul în care indivizii și colectivitățile văd și își înțeleg rolul în conflict. Identitățile delimitează cine suntem „noi" de cine sunt „ei", mobilizând indivizi și colectivități, oferind legitimitate și justificare pentru aspirațiile individuale și de grup. Dar cel mai important, identitățile sunt ele însele motive pentru conflicte și lupta socială.

Conflictele identitare sunt printre cele complicate și dificile de rezolvat datorită caracterului simbolic și atributelor emoționale ale prestigiului și statutul pe care oamenii au tendința de a le atribui propriei persoane sau grupului din care fac parte.

Identitățile capătă semnificație, sens și valoarea în contexte specifice și culturile ajută oamenii să înțeleagă cine sunt ei ca indivizi, ca ocupanții ai unor roluri speciale, ca membri ai grupurilor specifice. Există două tipuri de identități, personale sau de auto-identitate – concentrându-se pe sentimentul individului de a fi o persoană unică autonomă – și de grup, sau a identității sociale, care se referă la aspectele legate de imaginea cuiva, care derivă din apartenența la un grup.

Conflicte identitare individuale

Există trei teorii care abordează diferite aspecte ale proceselor de identificare și implicațiile lor asupra relațiilor sociale și conflicte sociale: în primul rând, identitățile sociale sunt **proiecte**, sentimente narative care integrează simboluri din trecut, prezent și viitor, create din interacțiunile sociale. Ele umplu nevoia de conștientizare a rolului pe care o persoană îl are, scopul în viața socială. A doua se referă la **comparația socială**, legată de modul în care identitățile se formează și se construiesc, modul în care grupurile recurg la asemănări și deosebiri în a gestiona implicațiile sociale și consecințele unor categorii specifice, modul în care indivizii negociază, reconstituirea și reprezentarea identității prin vorbe și interacțiunile sociale. Ce-a de-a treia perspectivă se concentrează pe probleme de preeminență. Când și cum identitățile devin semnificative pentru indivizi și colectivități, modul în care indivizii gestionează intersecția mai multor identități și modul în care aceștia negociază limitele și granițele din categoriile de identitate.

La nivel academic, în literatura de specialitate, se discută o serie de implicații ale impactului identității în conflicte. În primul rând, roluri sociale de identitate, ca urmare a necesității de a se înțelege pe sine, pe baza apartenenței la un grup. În al doilea rând, problemele individuale de identitate în conflict, prin concepte ca nevoi, sensul de sine, identitatea și imaginea publică a fiecărui individ. Când interacțiunile nu răspund nevoilor de identitate apar probleme care sfidează, diminuează sau amenință identitatea. Oamenii ar putea face sacrificii uriașe privind chestiunile de fond pentru a restabili un sentiment pozitiv de sine.

Identitatea grupului, identitatea socială

Mutarea accentului către identitatea de grup sau socială – există foarte multă literatură de specialitate care discută comportamentul uman în colectivități de la potențialul schimbărilor sociale la capacitatea devastatoare pe care o pot avea conflictele de această factură. Subiectele includ etnocentrism, percepția selectivă, eroare de atribuire, utilizarea de identități colective pentru a justifica discriminarea și inegalitatea, polarizare, imaginarea dușmanului și genocidul. Conflictul în cadrul grupului datorat identității sociale, sau conflictului identitar, se explică prin încercarea colectivă de a crea, a defini, dezvolta și proteja identitățile sociale cheie și de a satisface nevoile de identitate.

Nevoile umane de bază legate de identitate sunt nevoi esențiale, universale și non-negociabile. În înțelegerea conflictelor violente sociale sunt implicate trei dintre aceste nevoi: dezvoltarea personală, siguranța, precum și recunoașterea substanței și caracteristicilor specifice identității. Atunci când sistemul de stat nu satisface nevoile de identitate apar lupte etno-naționale. Deoarece aceste nevoi de bază sunt universale și imuabile, oamenii vor face aproape orice pentru a le satisface. În plus, în cazul în care la baza conflictelor se află negarea uneia din aceste nevoi, metodele tradiționale de soluționare a conflictului adesea eșuează.

La nivelul identităților colective și de grup, nevoile de bază includ:

– capacitatea de a dezvolta o identitate colectivă;

– recunoșterea acestei identități de către alții și accesul echitabil la sistem și la structurile de sprijin;

– definirea condițiilor care să permită realizarea și construirea identității.

În cazul în care statul nu a reușit să satisfacă nevoile colective sociale ale cetățenilor, inegalitatea duce la frustrare, fragmentare, lipsa de legitimitate a sistemului și, în cele din urmă, la conflict. Este în interesul statului de a avea cât mai mult posibil identitatea susținută și reprezentată, deoarece aceasta este un combustibil important pentru coeziunea societală. Anomia unei societăți indistinct formate de către persoane fizice care nu sunt organizate în mai multe grupuri sociale și colectivități, în ciuda unei conduceri puternice și autocratice, duce la riscul apariției anarhiei și la existența unui stat eșuat.

Politizarea identității

Teoriile conflictelor identitare dau mai multe detalii cu privire la modul în care acțiunea comunității este mobilizată prin intermediul unei identități colective pentru scopuri politice. Mobilizarea categoriilor de identitate este un element cheie pentru a explica politizarea identității și interacțiunile dintre identitățile și contextele ce dau naștere conflictului. Există trei tipuri de asumare a unei identități colective: identitatea este definită și aleasă de către persoane sau grupuri, impusă de cei din poziții de autoritate sau constituită

prin interacțiunile sociale. Acest lucru atrage diferite căi și roluri ale identității în conflicte.

Angajamentul și puterea legată de identitate sunt adesea folosite de politicieni în mai multe moduri: în primul rând, în procese și mecanisme care formează și definesc „noutatea", „renașterea" sau „redescoperirea" identității sociale; al doilea, de a crea identități diferite și de a contribui la apariția și/sau escaladarea conflictelor sociale și a treia – mobilizarea sau crearea, cu ajutorul conflictului, unei noi identități sociale. Dar toți teoreticienii au fost obligați să recunoască faptul că identitățile diferențiate nu ar putea conduce la conflicte în absența resurselor.

Mecanismele de politizare a identităților sunt alimentate de agravarea problemelor identitare, atunci când se referă la incertitudine economică și socială, care oferă posibilitatea de a pune la îndoială legitimitatea și credibilitatea instituțiilor sociale dominante atunci când există sărăcie relativă, atunci când securitatea este în joc din cauza unui grup cu identitate colectivă (cazuri de rromi). Politizarea intervine în situații de identități puternice și durabile cultural, cu fundații solide, unde este ușor să se mobilizeze colectivității, precum și în comunitățile care simt că au mult de pierdut. Și violența a devenit din ce în ce mai posibilă atunci când aceasta este ușor de aplicat pentru cei care utilizează politizarea identităților pentru a arata unei comunități că recunoașterea unei alteia îi pune în pericol propria-i identitate.

Teoria identității sociale și categorisirea

Social Identity Theory – SIT elaborată de Henri Tajfel în 1981, analizează aspecte ale conflictelor între grupuri. Studiul se bazează pe felul în care problemele identitare și nevoile schimbă competiția, conflictele și societatea din care face parte grupul.

Comparația care duce la o situație nesigură pentru un grup sau la o percepție de sine negativă poate duce la strategii pentru creșterea valorii grupului. Aceste modele de situații dificile existente alimentează revizionismul status quo-ului. Atunci când acest lucru duce la presiuni pentru a schimba structura generală în sine, în încercarea de a se muta într-o poziție ca un grup dominant sau mai apreciată, conflictul poate apărea în cazul în care grupul dominant sau fostul grup dominant vede acest lucru ca pe un pericol pentru statutul său.

Identitățile sunt instabile și volatile în cazurile statelor slabe, sau în cazuri de state cu un nivel scăzut al coeziunii sociale și colectivităților. În colectivități democratice moderne, cu soluții la problemele de identitate și recunoaștere a unității diversității societății, identitățile mai fixe și stabile sunt mai utile pentru menținerea continuității în timp. Aici provocările provin din imigrație și impactul noilor identități în raport cu societatea, din schimbări care nu sunt recunoscute și gestionate sau sunt neașteptate și mai puțin observate și ale căror rezultate iau prin surprindere conducerea.

III. Religia și conflictele. Între Eden și Armageddon. Violența motivată religios

Rolul religiei într-un conflict poate avea mecanisme şi raţiuni diverse. În primul rând, **conflictele identitare** sunt o parte importantă a conflictelor legate de prestigiu și de status și o categorie foarte importantă de principii identitare o reprezintă cele legate de identitatea religioasă. Deci avem de a face cu o varietate și complexitate de conflicte identitare care să ne ajute să elaborăm o serie de mecanisme și instrumente pentru a gestiona astfel de conflicte – legate de apariție, transformarea lor în conflicte violente, soluționarea lor.

Dar există, de asemenea, **elemente speciale** introduse de sentimentul religios și de viața religioasă, care introduc o complexitate ce crează noi mecanisme și modalități pentru a da naștere unui conflict violent, elemente legate exclusiv de religie. În plus, într-un anumit sens, religia în sine poate introduce alte forme specifice de conflict, utilizând religia pentru a explica sau întări coeziunea și polarizarea, dar totodată având drept mecanisme ce generează conflictele accesul la autoritate și resursele drept generatoare ale mecanismului real pentru acele conflicte.

Pe măsură ce religia devine mai importantă în viața a sute de milioane de oameni, acest tip de angajament consacră și generează o putere importantă care este atractivă pentru acei actori care au jucat acest joc. Vine de asemenea cu resurse importante – a se vedea, de exemplu, mormonii, de asemenea, și Biserica Catolică. Așa cum am putut vedea mai sus, toate religiile laudă înțelegerea, toleranța și iubirea, prin urmare, pacea și coexistența. Pe de altă parte, îndeplinirea experienței religioase cere pace și liniște, cadru propice care oferă condiții pentru introspecție și meditație.

Dar experiența religioasă este percepută diferit de o gamă mai largă de credincioși, pentru care ritualurile umplu distanța dintre ceea ce percepe acest public de credincioși și semnificația reală, pentru elite, a sentimentelor religioase. Aici credința este înlocuită cu **încredere necritică** în lideri religioși sau lideri pseudo-religioși; astfel, de exemplu, discursul unui Ayatollah sau altul a devenit mai important decât spiritul și substanța din Coran sau Biblie.

Agenda în legătură cu tema ce leagă religia de conflict trebuie să înceapă cu **legitimitatea conduitei unui credincios**, sau apărător al credinței iar teoria despre **„războiul just“** este extrem de importantă în fiecare religie în parte. Este vorba despre **etica și directivele spirituale** care discută faptul că războiul este uneori necesar și alegerea de a purta sau nu un război. **Interzicerea războiului** și preamărirea vieții ar putea duce la interzicerea vânzării de arme mortale la budiști și evrei. Apoi, există o cultură a **obligației de a face război în legitimă apărare** și **cultura răzbunării**, în unele religii. Alte principii spirituale sunt dragostea nețărmurită în creștinism și *metta* în bu-

dism. Deci există o listă a practicilor etice, experienţelor spirituale, legilor şi codurilor care sunt inerente vieţii religioase, care sunt abandonate atunci când dezbatem despre războiul just, cu atât mai mult când războiul devine realitate.

Miturile şi simbolismul sunt alte două dintre **cauzele „pure" ale conflictelor religioase**, în sensul că motivaţiile din spatele conflictelor legate de aceste principii nu ţin de mecanismele accesului la putere sau resurse din cadrul angajamentului religios şi nici nu sunt parte legată de componenta identitară generată de sentimentele religioase, ci sunt motive instrinsec legate de caracteristicile religiei însăşi. Într-unul din cazuri este vorba de **punerea la îndoială a credinţei** prin atacarea, contestarea sau modificarea poveştilor care constituie **miturile fondatoare** ale religiei în cauză. Acest lucru ar putea veni din partea religiilor concurente sau, cel mai adesea, din partea diferitelor secte şi componente ale aceleaşi religii. În celălalt caz este vorba despre **gesturi care sfidează** sau marchează voit **lipsa de respect** sau chiar despre gesturi sau acţiuni destructive în ceea ce priveşte simbolurile externe sau persoanele importante pentru religia respectivă precum monumente, biserici sau lăcaşuri de cult şi venerare în cadrul religiei respectiv lideri ai cultului şi religiei.

Aşa cum am subliniat mai sus, oamenii nu gândesc în termenii credinţelor bilice pe care le reprezintă, chiar dacă **motivul pretins** al conflictelor violente este chiar apărarea religiei întemeiată pe cartea sfântă ale cărei poveţe sunt astfel ignorate. Dar în zona conflictelor religioase suntem interesaţi să vedem **cum, când şi de ce violenţa este generată** chiar de oameni credincioşi şi dincolo de conţinutul şi sensul identitar din cadrul principiului de coeziune religioasă al unui grup, care a fost deja explicat în capitolul anterior.

Conflictul violent ce are la bază motive religioase poate fi abordat prin intermediul dezbaterilor despre „războiul just" – care conţin etica şi standardele globale ale religiei de raportare la război şi modul de depăşire a opoziţiei faţă de acesta, care e prezentă în toate religiile. Evocând **standarde, valorile şi comportamente împărtăşite la scară universală** reprezintă o agendă bună pentru menţinerea şi revenirea la pace dar de fapt, prin punerea în prim plan a exemplelor obişnuite de societăţi multi-religioase ce coexistentă nu putem ignora complet **specificul cultural sau caracterul unic** al exprimării religioase. Rezultatul este identificarea şi utilizarea preventivă a specificului religios, tradiţiilor şi practicilor care porpovăduiesc pacea şi toleranţa în fiecare religie în parte.

Din păcate, graţie acestui mod de abordare preventivă şi pro-activă, violenţa de sorginte religioasă este mult mai puţin prezentă în viaţa reală decât **violenţa** din lume **justificată prin recursul la prevederile şi tradiţiile religiilor**. Fenomenele **conştiinţei şi angajamentului religios** pot fi utilizate în procesul de **polarizare** într-un conflict, dar, de asemenea, ar putea alimenta motoarele violenţei prin chiar **percepte ale religiei** în sine.

Alte resorturi ale **impactului dintre religie şi conflict** pot fi obţinute prin utilizarea abordărilor religiilor faţă de război şi pace, coexistenţa interreligioasă şi prin încercarea de a interpreta soluţionarea conflictelor drept o experienţă religioasă în sine. Acest lucru a dezvoltat, de asemenea, un anumit domeniu al **comunicării trans-culturale** legate de **dialogul interconfesional**, în vederea adaptării relaţiilor pre-existente între religii – excomunicarea reciprocă, războaiele religioase istorice şi procedurile de deochere şi blestem al duşmanului, ritualuri care afectează valorile sau simbolurile altor religii.

Religia este inclusă în **ciclurile violenţei**, care sunt alimentate de noţiunile de identitate şi diferenţă. Dar conflictul religios ar putea fi şi produsul **disonanţei cognitive** între reprezentanţii diferitelor religii sau credinţe care coexistă în acelaşi loc şi care sunt angajate în **lupta dintre convingerile, comportamente şi condiţiile de mediu** aşa cum sunt şi cum ar trebui să fie. Ura veche, cu rădăcini istorice, se poate adăuga aşa cum poate să intervină şi tentaţia de a ierarhiza diferitele religii – care-i mai justă, care-i calea corectă, care duce mai aproape de Dumnezeu, care are caracteristicile de sofisticare suficient de importante pentru a produce sentimentul religios cel mai puternic şi coeziv, sau legătura cea mai strânsă a individului cu religia în cauză.

Sursele conflictelor ar putea apărea, de asemenea, din **angajamentele normative** ale grupurilor în cauză în funcţie de modul cum sunt ele reflectate sau apreciate de religiile concurente în acelaşi spaţiu. Noţiunile de **puritate în cadrul grupului** şi **vicii în afara grupului** ar putea fi adăugate, cum este cazul pentru naraţiunile mitice, logica acţiunii şi modele de diferenţe între grupuri care se regăsesc incluse în învăţăturile religiei. Practic toate elementele unei religii care au trecut la viaţa reală sau elementele, comportamentele, simbolurile legate de ordine şi limitările care sunt legate de prevederile religioase ar putea reprezenta motive pentru conflictele de tip religios, atunci când tind să separe regulile, normele, comportamentele sau stilul de viaţă al indivizilor între **sacru şi profan** sau când fac referire la **încălcarea ordinii morale sau cosmice** vitală unui mit al religiilor ce se întâlnesc şi care duc în aceste poveşti la conflicte.

Extremismul religios şi conflictele

În această privinţă, există o mulţime de exemple de extremism alimentat pe aceste baze. Extremiştii se luptă să-şi păstreze identitatea de grup şi aduc aminte de modul în care îşi închipuie sau percep religia ei înşişi (sau sunt conduşi de predicatori falşi care au aceeaşi interpretare extremă a religiei). Această luptă cosmică între forţele răului şi ale binelui este recurentă în conflictele religioase şi acţiunile lor violente şi reprezintă, conform lor, răspunsurile necesare la adresa celor contra cărora luptă – fapt care este, de asemenea, un rezultat al unei judecăţi de valoare extremistă şi nu rezultatul unei evaluări obiective.

În această situație, pentru bin Laden, Jihadul este „lupta împotriva forțelor nedrepte și viciate"; Hamas vede eliberarea Kuweitului în 1991 ca fiind „un atac direct asupra întregii civilizații islamice", care reprezintă „un alt episod al luptei între bine și rău; în timp ce Mohammad Sidique Khan, responsabil pentru atentatele de la Londra din 7 iulie 2005, a proclamat că este un soldat „în lupta împotriva guvernului responsabil pentru atrocitățile comise împotriva poporului său", prin poporul său înțelegându-se „nu tot Islamul, ci numai musulmanii care împărtășesc identitatea sa politico-religioasă", în sensul felului lui de a vedea Islamului. Din această perspectivă, orice crimă ar putea fi scuzată, fără nici o măsură rațională, un argument sau o explicație obiectivă.

Nu există nici o religie extremistă în esență și, în același timp, nici o religie nu ar putea fi lipsită de interpretări extreme. Este vorba despre crearea valorilor antagonice de bine și rău, virtuți și vicii și apoi atribuirea acestor valori grupurilor – proprii și externe. Aceast proces se numește „axiologia colectivă a identității", definit prin simplificarea generalității colective la o singură caracteristică esențială pentru întregul grup. De exemplu, aderentul la interpretarea fundamentalistă a religiei tinde să se bazeze pe un nivel ridicat de generalități colective. Această dependență este evidentă în narațiunile comune în cadrul grupurilor care sunt asociate cu tradiții de luptă apocaliptice împotriva forțelor răului.

Excesele merg și mai departe, cu angajamentele la nivelul valorilor, care se extind până la nivelul stabilirii **acțiunilor care ar trebui să fie interzise** și celor care ar trebui să fie obligatorii. Mai mult, în conflictele religioase, actele de răzbunare sunt legate de **promisiunile de glorie spirituală**, intrarea în **cele mai sfinte zone** ale spiritualității asociate religiei în cauză, care sunt rezervate pentru personalitățile sacre, inițiate, în paralel cu **demonizarea inamicului**, dezumanizarea sa – care permite ulterior actul de crimă. Acesta este modul în care acționează cei care, de exemplu, prezintă Jihadul ca pe o luptă împotriva necredincioșilor, adică adepți ai altor religii sau alte ramuri sau secte din aceleași religii și nu potrivit semnificației din Coran, de a te lupta cu tine însuți și cu impuritățile și păcatele tale.

Soluțiile pentru aceste tipuri de conflicte includ explicația din cărțile sfinte și **semnificația reală a perceptelor religioase**, care nu sunt cunoscute de credincioșii de rând ci doar de liderii religioși, încurajarea unei **atitudini moderate** și **democratizarea** unei părți dintre adepții Islamului, pentru a crea termen de comparație. Religiozitatea nu trebuie să se exprime prin antagonism cu o altă credință – și cărțile sfinte nu pretind acest lucru, după cum am putut vedea –, ci prin comportamentul uman față de toate ființele vii. Umanizarea inamicului este, de asemenea, un bun pas înainte și toate aceste eforturi s-au dovedit că au ajutat în practică la creșterea sprijinului public pentru un proces de pace inclusiv, ce adună toate religiile dintr-un spațiu dat.

IV. Evaluarea posibilelor conflicte religioase violente

În această secțiune propunem o metodologie de analiză care permite urmărirea și prevenirea conflictelor sau aplicarea unor metode adecvate de intervenție pentru rezolvarea conflictului o dată apărut. Modelul prezentat este utilizat de către Oficiul pentru coordonarea stabilizării și reconstrucției sub numele de ICAF – Interagency Conflict Assessment Framework – din cadrul Departamentul de Stat al SUA.

Diagnoza conflictului

Există patru pași în acest proces.
– primul pas: evaluarea contextului conflictului;
– al doilea pas: înțelegerea problemelor de bază și a rezilienței social-instituționale;
– al treilea pas: identificarea cauzelor și factorilor conflictului;
– al patrulea pas: descrierea oportunităților de creștere sau diminuare a conflictului.

Primul pas: evaluarea contextului conflictului

Pentru a stabili elementele care au precedat dinamica conflictului, echipa de evaluare ar trebui să urmeze o serie de etape de analiză. În primul rând, echipa ar trebui să evalueze și să descrie aspectele cheie contextuale ale mediului conflictului. Contextul nu provoacă un conflict, dar descrie de multe ori condiții de lungă durată rezistente la schimbare. Contextul poate crea precondiții de conflict prin consolidarea liniilor de falie între comunitățile sau poate contribui la prezentarea violenței drept un mijloc mai atractiv pentru promovarea intereselor sale. Context poate forma percepțiile grupurilor de identitate și poate fi utilizat de către actorii-cheie pentru a manipula și mobiliza persoanele de rând. Contextul include, de exemplu, condiții de mediu, sărăcia, istoria recentă a conflictelor, tendințele populației tinere sau o regiune plină de conflicte.

Toate măsurile ICAF încep cu recunoașterea în care conflict apare. Acest lucru este descris în grafic prin plasarea fiecarei sarcini analitice într-un oval mai mare etichetat „context". Săgețile care merg în și din cercuri concentrice, triunghiul și dreptunghiul reamintesc analistului faptul că acest context afectează și este afectat de fiecare dintre celelalte componente.

Al doilea pas: înțelegerea problemelor de bază și a rezilienței social-instituționale

Echipa ar trebui să înțeleagă, să fie de acord asupra și să comunice conceptele de bază și reziliența social instituțională în felul în care sunt definite mai jos, în cadrul situației speficice care este evaluată.

Problema de bază: percepția, diferitelor grupuri într-o societate, că nevoile lor de securitate fizice, mijloacele de trai, interesele sau valorile le sunt amenințate de către unul sau mai multe alte grupuri și / sau instituții sociale.

Surse de reziliență social-instituțională: percepția diferitelor grupuri dintr-o societate, că în ceea ce privește relațiile lor sociale, există structuri și procese care vor furniza o soluție pentru dispută și vor asigura nevoile de bază prin mijloace pașnice.

Pe graficul de pe pagina următoare, cercurile concentrice etichetate „grupuri de identitate", „Modele societății" și „instituționale de performanță", interacționează cu contextul identificat în Pasul 1. În Pasul 2, echipa de evaluare ar trebui să:

1. Descrie grupuri identitare care cred că există grupuri care le amenință identitatea, siguranța sau traiul:

Grupuri identitare sunt grupuri de oameni care se identifică unii cu alții, deseori pe baza caracteristicilor utilizate de cei din afara grupului pentru a-i descrie (de exemplu, etnie, rasă, naționalitate, religie, afiliere politică, vârstă, sex, activitate economică sau statutul socio-economic). Grupurile identitare sunt înclinate să intre în conflict atunci când percep că alte grupuri concurează cu și pun în pericol identitatea sau securitatea lor sau a altor interese fundamentale.

2. Articuleze felul în care modele din societate consolidează lipsurile percepute, diferențele dintre grupuri și cum promovează buna înțelegere și rezoluția pașnică a disputelor dintre grupuri:

Modele sociale asociate cu conflictul consolidează diferențele dintre grupuri, de exemplu, elitismul, excluderea, corupția, deficitele cronice în ceea ce privește capacitatea statului (precum stagnarea economică sistematică, deficitul de resurse necesare, regiuni care nu sunt sub controlul guvernului); și așteptările nesatisfăcute (de exemplu, lipsa de un dividend de pace, problemele proprietății funciare, deziluzia și alienarea). Impactul modelelor sociale include adesea consecințe economice negative, pentru grupurile dezavantajate.

3. Să explice modalitatea în care performanța instituțională bună sau proastă agravează sau contribuie la soluționarea conflictului:

Performanța instituțională studiază structurile sociale formale (de exemplu, guverne, sisteme juridice, organizații religioase, școlile publice, forțele de securitate, băncile și instituțiile economice) și informale (precum mecanismele tradiționale de soluționare a litigiilor, de familie, clan/trib, grupările armate și patrimonialism) pentru a vedea dacă acestea funcționează prost sau bine și dacă acestea contribuie la conflict și instabilitate sau îl gestionează/atenuează. În evaluarea performanței instituționale, este important să se facă distincția între rezultate și percepții. Rezultatele instituționale sunt rezultate care pot fi măsurate în mod obiectiv; percepțiile sunt judecăți de valoare a acestor rezultate. Înțelegerea modului în care rezultatele sunt percepute de către diferite grupuri în cadrul unei societăți, în special în ceea ce privește

eficacitatea şi legitimitatea lor, este o componentă importantă în ceea ce priveşte diagnoza conflictului.

Echipa de evaluare finalizează pasul 2 prin listarea problemelor de bază şi a surselor de reziliență social-instituțională.

Al treilea pas: identificarea cauzelor şi factorilor atenuanți

Echipa ar trebui să înțeleagă şi să enumere cauzele conflictului şi factorii care îl atenuează după cum sunt definite mai jos şi totodată să enumere cauzele specifice situației evaluate.

Cauzele conflictului: situația dinamică care rezultă din mobilizarea, prin intermediul actorilor cheie, a grupurilor sociale din jurul problemei de bază. Cauzele pot fi înțelese drept energie activă pe când problemele de bază sunt energie potențială.

Factori atenuanți: situația dinamică ce rezultă din mobilizarea grupurilor sociale în jurul surselor de reziliență social-instituțională. Factorii atenuanți pot fi înțeleaşi ca energia cinetică produsă atunci când actorii cheie mobilizează energia potențială.

În Pasul 3 al analizei, echipa de evaluare identifică actorii cheie care sunt vitali pentru a produce, perpetua sau schimba profund modelele sociale sau instituționale de performanță identificate la Pasul 2.

Echipa de evaluare trebuie să afle dacă actori cheie sunt motivați să mobilizeze populația de rând spre inflamarea sau atenuarea conflictelor violente şi ce mijloace au la dispoziție.

Pentru a realiza analiza de la pasul 3, echipa de evaluare ar trebui să aibă în vedere:

1. Identificarea actorilor cheie:

CINE: persoane, organizații sau grupuri care, datorită abilităților lor de conducere şi/sau de putere (de exemplu, poziția politică, autoritate morală, carisma, bani, arme):

- au un impact asupra performanței instituționale/modelelor sociale;
- sunt capabile să modeleze percepțiile şi acțiunile şi să mobilizeze oamenii din jurul problemei centrale;
- sunt în măsură să furnizeze mijloacele (bani, arme, informații) pentru a sprijini alți actori-cheie, care mobilizează oamenii din jurul problemei de bază sau rezilienței social-instituționale.

UNDE trebuie să caute actorii-cheie:

- în poziții de conducere care reglementează, organizații sociale sau profesionale sau rețele (fie în cadrul sau în afare unui stat/teritoriu), inclusiv în sectorul privat, organizații religioase, poziții guvernamentale (inclusiv, forțele de poliție, sistemul judiciar şi militar), structuri informale şi ilicite de putere, mass-media şi instituțiile academice.

CE & CUM: înțelegerea motivației şi mijloacelor actorilor cheie:

• ce motiveaza actori cheie să exercite o influenţă pe fiecare din cele 3 sisteme (politic, economic, de securitate) dintr-o ţară/regiune;
• cum îşi exercită influenţă (de exemplu, capacitatea de conducere, autoritatea morală, carisma personala, bani, accesul la resurse sau la arme, reţele sau conexiuni).

2. Determinarea:
OBIECTIVELOR actorilor cheie: care promovează violenţa sau alternative pacifiste şi
MIJLOACELE şi RESURSELE: la dispoziţia acestora pentru a-şi îndeplini obiectivele inclusiv:
• capacitatea de a apela la violenţă/intimidare;
• resurse financiare (inclusiv taxe de protecţie, sprijin din exterior);
• resurse de bază preţioase (forţă de muncă, informaţii, minerale, produse forestiere etc.);
• control asupra mass-media;
• sprijinul maselor.
Folosind informaţiile generate asupra actorilor cheie, echipa de evaluare ar trebui să redacteze un scurt brief în care să „de ce“ şi „cum“ mobilizează actorii cheie populaţia din jurul problemei de bază şi, separat, în jurul surselor de rezilienţă social-instituţionale. Fiecare declaraţie referitoare la problema centrală devine o intrare în lista de cauze ale conflctului şi fiecare referitoare la sursele de rezilienţă social-instituţională devine un paragraf în lista de factori atenuanţi.
Echipa de evaluare termină pasul 3 al analizei listând cauzele şi factorii atenuanţi ai conflictului în ordinea puterii impactului asupra conflictului.

Pasul patru: descrierea oportunităţilor de creştere sau diminuare a conflictului

Echipa ar trebui să precizeze evenimente pe termen scurt sau ocazii de natură să provoace schimbări negative sau pozitive în *status-quo*. În ICAF, aceste evenimente sunt denumite drept „ferestre de vulnerabilitate“ şi „ferestre de oportunitate“.
Ferestrele de vulnerabilitate sunt momente în care evenimente ameninţă să schimbe, rapid şi fundamental, balanţa puterii politice sau economice. Alegerile, descentralizarea puterii şi modificările legislative sunt exemple de posibile ferestre de vulnerabilitate. Actorii cheie pot folosi aceste momente pentru a mări efectul cauzelor.
Ferestre de oportunitate sunt momente în care identităţile grupurilor majoritare au devenit mai importante decât identităţile sub-grupurilor, de exemplu, atunci când catastrofele naturale au loc şi necesită un răspuns unificat. Aceste ocazii pot prezenta deschideri pentru eforturile GSU de a furniza sprijin suplimentar pentru factorii atenuanţii.

În pasul patru echipa de evaluare ar trebui să:

1. Identifice situațiile potențiale care ar putea contribui la creșterea numărului de conflicte violente:

• Ferestrele de vulnerabilitate sunt situații care ar putea declanșa escaladarea conflictului (de exemplu, prin contribuția la confirmarea percepțiilor care stau la baza problemei centrale) și, adesea, rezultă din răspunsuri la scară mare pentru: creșterea incertitudinii în timpul alegerilor sau în urma unui asasinat; excluderea partidelor de la evenimente importante, cum ar fi negocieri sau alegeri; sau marginalizarea adepților nemulțumiți.

Identificarea situațiilor care ar putea oferi oportunități pentru reducerea conflictelor violente și promovarea stabilității.

• Ferestrele oportunități descriu situații care ar putea permite progrese semnificative în direcția păcii stabile (de exemplu, prin condițiile în care problema de bază poate fi rezolvată), cum ar fi cele în care identitățile generale au devenit mai importante pentru grupuri care sunt implicate într-o dispută; cazurile dezastrelor naturale unde impactul asupra grupurilor identitare necesită un răspuns unic sau moartea unui lider cheie care este implicat în conflict.

Echipa de evaluare completează Pasul 4 prin luarea în considerare a ferestrelor de vulnerabilitate și a ferestrelor de oportunitate și prioritizarea factorilor și cauzelor identificate în pasul trei.

V. Influența extremismului religios asupra stabilității și securității Balcanilor

Câteva sunt fenomenele care au avut loc în Balcanii de Vest și care sunt capabile să întrețină extremismul religios:

– Wahabbismul și Salafismul ca **grupuri sectariene radicale** Islamice se dezvoltă în întreaga regiune;

– influența **serviciilor secrete** pakistaneze, iraniene, saudite în regiune e foarte prezentă;

– **Turcia** joacă un rol din ce în ce mai important în regiune;

– acțiunile de **epurare etnică/religioasă**, inclusiv atacuri la adresa „celorlalți musulmani", considerați dușmani. Conflictele și **luptele pentru influență** între credincioșii sunniți și șiiți, ca și între diferitele grupuri radicale religioase;

– Serbia-Sandjak, Muntenegru, Macedonia de Nord, Bosnia Herzegovina, Kosovo – continuă situația de **instabilitate;**

– regiunea a fost un **spațiu de război** – care a atras „luptătorii pentru Islam" din întreaga lume. A fost utilizată această situație pentru **antrenamentul diferitelor grupuri și persoane** implicate ulterior în atacurile de la 11 septembrie, în cele de la Londra, Mumbai, în insurgența din Irak, Afganistan – Pakistan, în activități teroriste în statele occidentale, SUA și statele europene deopotrivă. Și alte atacuri teroriste planificate și având drept ținte Europa de Vest au implicat persoane care au luptat în regiune.

Acest melanj de servicii de informații și organizații teroriste sau radicale islamice a fost dublat – și există dovezi credibile în acest sens – de **naturalizarea în regiune a unor islamiști radicali internaționali**. Implicarea acestora în activități teroriste și lupte a fost evidentă. Iar acest fapt antrenează **responsabilitatea** autorităților existente în regiune pentru **activități de prevenție eșuate** sau pentru **tolerarea**, în ultimii 10-15 ani, a unor asemenea dezvoltări în zonă.

În fine, dar nu în cele de pe urmă, putem vedea, chiar în zilele noastre, **impactul politic, rivalitățile sau chiar ciocnirile între diferitele influențe** ale țărilor musulmane reprezentând trei grupuri entice – perși, turci și arabi – două ramuri ale Islamului – sunniță și șiiți – și mai multe abordări doctrinare religioase ale Coranului, precum și cazurile de preeminență a susținerilor Ayatolahilor mai presus de cele ale cărții sfinte a Islamului și a învățăturilor profeților.

18. RADICALIZARE ȘI VIOLENȚĂ ÎN ISLAM. O TIPIZARE A MECANISMELOR RADICALIZĂRII*

Radicalizare, violență și Islam: o triadă obligatorie?

Atunci când ne propunem să identificăm motivele terorismului, ale acțiunilor suicidare, ale utilizării violenței, cădem în spațiul îngust al legăturii dintre radicalizare religioasă și violență, de unde stereotipul blamării unei singure religii, religia islamică, apare evident. Abordarea *politicaly correct* ar trebui să îndepărteze de stereotipul potrivit căruia doar religia islamică creează asemenea catastrofe, formule de genocid și ucidere în masă, crime împotriva umanității, iar istoria noastră, cea a societății umane, ne arată că aceste elemente au loc în toate religiile, mai mult, nu au neapărat legătură cu religia.

Și în creștinism am avut momente care ne-ar face rușine, în istorie. Timpurile erau altfel. Dar nici discuția despre religia anistorică și diferența de

* Publicat ca Occasional Paper al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning cu titlul *Religie și conflict. Violență motivată religios,* Occasional Paper, Vol. 4. nr. 2/2011, http://www.cpcew.ro/occasional_papers/002_.pdf. O variantă a fost publicată ca articol cu titlul *Radicalizare și violență în Islam. O tipizare a mecanismelor radicalizării,* Infosfera, Anul IV, nr. 1/2012, ISSN 2065-3395, pp. 3-12. A fost publicat în varianta în limba engleză cu titlul *Radicalization and Violence in Islam. A Classification of Radicalization Mechanisms,* în „Religion and conflict: radicalization and violence in the Wider Black Sea Region", coordonatori: Iulian Chifu, Popescu Oana, Bogdan Nedea, Editura ISPRI, București, 2012, ISBN 978-973-7745-71-2, pp. 62-72; prezentată într-o formă restrânsă în cadrul Conferinței Internaționale Baky International Humanitarian Forum, conferința „XXI century: hopes and challenges", organizată de Fundația Gaidar Aliev, Baku, Azerbaidjan, 3 - 8 oct 2012, cu titlul „Post-modern societies and traditional religious values in the XXI".

600 de ani între Iisus şi Mohamed nu sunt relevante. În schimb, dacă privim mai larg Religia şi o situăm în aceeaşi categorie cu ideologiile şi politica, vom găsi numeroase formule ce întemeiază uciderea semenilor şi acţiuni radicale, chiar dacă nu suicidare. Preconcepţiile ne scot din aria unui studiu exhaustiv, sau poate numărul rar de cazuri în alte religii, sau poate momentul actual, al hipermediatizării realităţii, subliniază o hiperbolizare a radicalismului Islamic.

Cazul lui Anders Breivik, norvegianul care a provocat carnagiul de la Oslo şi de pe insula Utoya la 22 iulie anul trecut este edificator. Cu ce e mai prejos acesta de un jihadist islamist, chiar şi în privinţa pseudo-radicalismului creştin pe care îl propovăduia, cu fragmente de istorie şi percepte religioase creştine, cu desenarea unui mit eroic de salvare a rasei albe, cu asumarea unei posturi de martir al credinţei, alături de alţi adepţi contactaţi pe internet. Religia pe care o profesa e discutabilă, nu are nimic de a face cu creştinismul consacrat în formele sale răspândite, e postura unui lup singuratic, dar e exact acelaşi profil cu cel al unui jihadist auto-radicalizat şi inspirat pe net care procedează la gesturi teroriste în altă parte a lumii. Numai pornirea suicidară i-a lipsit pentru a constitui un caz unic.

Conceptul lansat al Cavalerilor Justiţiari, o rezistenţă fără lideri similară teoriilor propovăduite în SUA de către unele grupări de supremaţie a albilor care aderă la o „identitate creştină“, reinventează lupi singuratici cu haină şi alură de cavaleri medievali ai cruciadelor, aleşi de Dumnezeu pentru a fi agenţii răzbunării sale pe pământ. Atacurile împotriva semenilor, cu sau fără relaţie xenofobă faţă de străini, imigranţi sau musulmani, includ tendinţa lansării unui „război sfânt“ pentru salvarea rasei albe.[154]

Pe de altă parte, e greu de diferenţiat între extremiştii, fundamentaliştii, radicalii în orice religie, politică sau ideologie care intenţionează să comită atacuri, deci să aplice efectiv violenţa propovăduită şi cei care doar predică şi au credinţe radicale, extremiste.[155] De aceea subiectul real nu trebuie să fie atât religia sau radicalizarea, poate nici măcar personajele radicalizate, ci dintre acestea, de toate facturile, doar cele care ar putea să facă saltul de la credinţe radicale la acţiuni radicale. Iar când pe lângă cei motivaţi religios, politic sau ideologic apar personaje instabile psihic, aria şi formula filtrului ce ar trebui identificată e mult mai restrânsă.

Formula e şi mai complexă şi dificultatea şi mai mare atunci când se pune problema negocierii cu jihadiştii, radicalii fundamentalişti de orice credinţă. De la talibani şi Al-Qaeda la sectele suicidale din Statele Unite care nu au mai putut fi oprite din gestul lor, pentru că se aruncau în gol aşteptând salvarea extratereştrilor, sfârşitul lumii sau mântuirea, dificultatea de a negocia cu trimişii unui Dumnezeu sau cu cei care aveau o misiune pentru propria salvare în eternitate s-a dovedit a fi extrem de dificilă. E greu să lupţi pe Pământ cu luptătorii unui război cosmic[156], cu atât mai puţin atunci când căutarea profund umană în a identifica raţiunea şi scopul vieţii – omul fiind singura fiinţă conştientă de viaţa sa finită[157] – nu e nici creaţia, nici procrearea, nici

iubirea şi faptele bune ci suicidul, eventual, ca în cazul sectei japoneze Aum Shinrikyo, luând cu tine cât mai mulţi „cetăţeni necredincioşi“ în ideologia, pseudo-religia sau opţiunea politică pe care o profesezi, utilizând gaz sarin, în flăcările unei explozii, sau în prăbuşirea unui avion.

Poveştile legate de Jihad definesc şi reflectă, în fapt, multe categorii de abordări radicale, dar ne învaţă că în orice context, cu orice insurgenţă sau terorism cu componentă seculară poate exista negociere şi reconciliere, că formulele radicale de Islam ajunse la conducerea unui stat, într-un mediu competitiv real, dacă nu democratic, dobândesc responsabilitate şi îşi aplatizează aspiraţiile din opoziţie sau din perioada de ilegalitate. Însă personalităţi care-şi percep destinul legat de obligaţii puternice, religioase sau către posteritate, care răspund unei chemări înalte – religioase, de natură divină, dar şi pentru „salvarea naţiei“, a rasei, a clasei, sau în orice altă formă politică, ideologică sau religioasă, nu negociază rolul şi vocaţia mesianică, eroică sau istorică de salvatori ai naţiei[158] – şi, subsecvent, înfrângerea morţii şi perpetuare, într-o anumită formă a vieţii finite de pe pământ, în eternitate, în orice caz dincolo de timpul vieţii proprii.

Dacă a blama exclusiv Islamul e o impunitate, precum şi a vorbi despre radicalizare islamică drept laborator şi creuzet de producere a teroriştilor şi sinucigaşilor cu bombe ce aruncă în aer cetăţeni nevinovaţi în Occident, în egală măsură statisticile curente ne arată că această realitate nu poate fi ignorată. În Europa, în Orientul Mijlociu, în Statele Unite, Caucazul de Nord sau Asia de Sud Est, cele mai multe atacuri şi violenţa sunt săvârşite şi clamate în numele Islamului, de către persoane radicalizate şi condiţionate într-o formă jihadistă de credinţă – care face sau nu parte din credinţa Islamică, dar îi foloseşte perceptele şi literatura. Şi dacă nu orice credincios islamic este şi radicalizat, nici orice adept al unor formule radicale nu propovăduieşte sau se pregăteşte să utilizeze violenţa pentru a-şi propaga propria religie, şi nu orice persoană care tolerează violenţa legată de apărarea religiei sale într-o formă sau alta recurge la acţiune[159], totuşi nu sunt de ignorat bazinele de recruţi şi faptul că executanţii violenţi sunt, majoritar, din această sursă. E motivul pentru care am abordat aici acest tip de radicalizare care împinge la violenţă, legată de Islam, dar am încercat să păstrăm gradul de generalitate pentru a răspunde, generic, oricărei formule de radicalizare violentă, indiferent de sursă.

Recursul la religie. Recursul la Islam. *Religie feranda* şi noile religii

Recursul la fundamentele religioase în determinarea comportamentului violent se utilizează din cauza capacităţii mari de mobilizare pe care o are religia, în special formulele radicale, dar şi recursul la legitimitatea dată de Dumnezeu, de fiinţa superioară şi de răsplata pe care o primeşte credinciosul

martir în viața de apoi, respectiv capacitatea de a proiecta viața finită de pe pământ după moarte. Capacitatea de polarizare e de asemenea relevantă în cazul religiei, prin forța sfințeniei, a drept-credinciosului, a elementelor sacre în raport cu profanul, cu lumescul impur, cu necredința și exteriorul nesacralizat. Dihotomia Rai – Iad și forța de impact a percepției asociate acestei imagini profund religioase, recursul la simbolism și emoțiile generate atât de profanarea acestor simboluri – reală percepută sau interpretată – sunt, de asemenea, ingrediente ce recomandă recursul la religie ca element de sprijin în determinarea și condiționarea comportamentului credincioșilor.

Însă forța religiilor nu este suficientă pentru că ele, prin esența lor, au percepte ce îndeamnă la pace, iubirea, coexistența pașnică, învățăminte ce nu ajută la întemeierea acțiunilor violente. Elemente legate de războiul just[160] și justificarea utilizării violenței în diferite religii se pot regăsi, în timp ce practicile utilizării violenței în numele religiei le avem de mai bine de 2000 de ani. Însă există religii în care sunt permise, pe scară mai largă, interpretările și improvizațiile unor lideri religioși, care pot completa scrierile sfinte cu propriile edicte apreciate de credincioși pe același picior de egalitate cu cărțile fundamentale.

Aici se deschide calea abuzurilor de interpretare și a creării nu numai a unor curente noi, dar a unor culte și grupări al căror set de idei este complet diferit de cel al religiei fundamentale. În fapt, avem de a face cu crearea de noi religii, noi curente, noi culte, mișcări religioase noi, nu recursul la religii clasice, cu toate neajunsurile pe care această adaptare le implică. Iar în cazul violenței, adeseori putem determina modul de alterare a religiei în cauză, Islamul în speță, când studiem și cântărim cât oferă religia, cât oferă interpretarea, cât speculația din sumumul de idei propovăduit de procesul de *religie feranda*.

Violența ca datorie sacră reprezintă mecanismul ce generează cele mai complicate mesaje imposibil de combătut prin logică, pragmatism sau negociere. Se regăsesc în mai toate religiile, dar unele sunt mai deschise adaptării, altele mai rigide, căci nu permit preoților cultelor respective să adauge sau să interpreteze, iar cartea sfântă e una.

În alte religii, interpretarea e permisă, cum e cazul Islamului. Iar aici, fundamentalismul, curentele tradiționale au capacitatea de a reacționa împotriva modernității[161], a deschiderii societății și accesului la informație și educație pe plan larg, cu efectele secundare ale libertății profesate, iar reacțiile se pot înscrie inclusiv în tendințe de „revenire la origini", însă impactul secularismului mercantil, al libertinismului și exceselor de imagini generează și reculul delimitării sacrului de acest profan, prin construirea religiei și perceptelor acolo unde Coranul și Hadith-ul nu oferă răspunsuri, iar edictele imamilor sunt adevărate surse de inspirație pentru violența pe baze religioase împotriva lumii noi, modernității și libertății, prezentată exclusiv prin excesele și pervertirea omului pe care o realizează.

Ca și sectele apocaliptice, milenariste, extraterestre și fundamentalismul islamic ca orice extremism și radicalism are tendința de a fi excepționalist, de a sublinia propriile avataruri și relevanța unică, în fuga după identități „tari" și recunoscute ale tipului de credință practicată. „Tradiționalismul inovativ" este rezultatul simbiozei fundamentalismului religios cu modernitatea seculară.[162] Aici rezidă și formula de radicalizare și „politizare a religiei" prin alegerea, selectarea unui percept, focalizarea atenției și ruperea acestuia din context și din restul regulilor, interpretarea și juxtapunerea semnificației sale peste un obiectiv politic sau o politică particulară. Astfel, în atingerea scopului, se utilizează forța simbolică și legitimitatea divină pentru a legitima politicile particulare și aspirațiile unui grup.

Jihadismul și legitimarea violenței religioase, inclusiv în religia islamică, sau preponderent în religia islamică, se bazează pe inovație extremistă, pe interpretare, pe *itjihad* și nu pe textele clasice. Se întâmplă și în sunnism, și în șiism. Ambele curente după schismă revendică rădăcinile martirului și recursul la imaginea „adevăratului Islam", însă recursul la violență în extremismul sunnit al Al-Qaeda sau în cel șiit al Hezbollah – partidul lui Allah, este rezultatul „noilor religii" create, nu al perceptelor originare.

În modernitate, această versatilitate a religiei Islamice de a permite unui imam, unui Emir sau ideolog emiterea de edicte cu rang de lege religioasă ce completează textele clasice a dus la extinderea rolului de la ideologi și școli de gândire sau interpretare, de la jurisprudență islamică la luptători, oameni politici sau lideri, militanți, insurgenți care-și calibrează propriile aspirații în idei politice transcrise în ideologii și interpretări religioase islamice, pentru a le întări legitimitatea prin originea lor divină.[163] Este și cazul Emirilor din Emiratul Caucaz – trecuți recent la Islam sau deveniți brusc practicanți deși știu doar câteva surate în arabă pe care le repetă în orice circumstanță – dar și al lui Ayman Zawahiri, ideologul Al-Qaeda, care deturnează lupta pentru apărarea propriului popor islamic, a teritoriului tradițional, împotriva liderilor politici apostați – dictatorii și autoritarii lumii arabe – și creează lupta împotriva „inamicului îndepărtat" nu pe teritoriul arab, unde combaterea colonistului e legitimă și în wahabism și în salafism, ci chiar la el acasă, civilul inocent devenind, totodată, țintă legitimă. Jihadul generalizat a fost astfel pronunțat.

Radicalizarea și violența. Etapele transformării

Înclinația spre a cerceta legătura dintre radicalizarea islamică și violență este cu atât mai legitimă cu cât dincolo de numărul substanțial de cazuri, care ne permit să abordăm subiectul prin prisma statisticii relevante, identificăm în Islam, astăzi, toate elementele și ingredientele unui asemenea parcurs de radicalizare, fapt ce ne permite să observăm modele de radicalizare care pot duce la utilizarea violenței, la acceptarea terorii ca instrument, ba chiar a sacrificiului de sine prin metodele suicidare pe care le utilizează.

Totuşi, trebuie să păstrăm nuanţele căci, în ciuda faptului că există literatură în Islamul clasic şi într-un număr de învăţaţi ai Islamului pe această dimensiune, radicală, în ciuda apariţiei unor ideologi ai mişcărilor radicale „noi", contemporane, ai jihadismului, radicalizarea nu duce, în mod automat, la violenţă, la pledoaria sau antrenarea pentru violenţă sau la utilizarea violenţei împotriva semenilor. Aici metodologia e mult mai complexă şi reclamă mult mai multe elemente.

Dacă este să judecăm în termenii lui Johan Galtung[164], declanşarea evenimentului, a conflictului are mai multe faze. Astfel, componenta de radicalizarea şi predicarea violenţei, fundamentarea religioasă, ideologică sau politică a violenţei, formalizată în documente, cărţi de învăţătură sau instrumente directe de radicalizare modernă – e-jihad, *site*-uri– alcătuiesc motivaţii şi acoperă etapa de formare a contradicţiilor. Pregătirea potenţialilor radicalizaţi şi premeditarea acţiunii e echivalentă apariţiei componentei atitudinale, pentru că ea presupune şi o gândire şi pregătirea potenţialei capabilităţi care să recurgă la violenţă, pe baza radicalizării. Membrii radicali se antrenează în tabere sau se formează şi dobândesc în format virtual abilităţile teoretice, practice, tactice pentru a duce la bun sfârşit un atac, dar şi pentru a face saltul la condiţionarea necesară stării suicidale. Aici s-ar înscrie jihadismul ca ideologie şi componenta sa aplicativă, de pregătire a potenţialilor terorişti. În fine, cel de-al treilea moment care defineşte în fapt trecerea directă la utilizarea violenţei, la acţiune, cel care asigură declicul de la virtual la comportament suicidar direct şi acţiune ţine de planificarea unei acţiuni, de punerea în teatru a elementelor directe şi capabilităţilor necesare utilizării violenţei, inclusiv atunci când e vorba despre un sinucigaş cu bombă, a cărui condiţionare şi voinţă trebuie să depăşească nivelul banalei radicalizări sau a pregătirii pentru a deveni „martir", care presupune deja alte resorturi. În unele cazuri e vorba de reţele, de formule consacrate, proprii fiecărei grupări, în alte cazuri e vorba despre radicalizare directă.

Acest proces e extrem de dificil de cuantificat şi există numeroase metode şi tentative de a-l clarifica, având la bază chiar procedeele utilizate de reţele sau de *site*-urile jihadiste, însă ele nu acoperă pe deplin paleta enormă de posibilităţi şi motivaţii. Chris Heffelfinger[165] realizează un model cu „paşi ai radicalizării" pe care îl utilizează Clint Watts în evaluarea modalităţii de recurs la terorism suicidar după radicalizare sau convertire a militarilor din Armata SUA şi a metodelor de identificare a personalităţilor expuse unei asemenea proceduri.[166]

Modelul are 4 paşi, Introducerea – atunci când indivizii iau contact cu ideologia extremistă şi cu literatura aferentă şi modelul de abordare; în faza a doua, Imersiunea presupune asumarea de către individ a gândirii extremiste şi solidificarea tipului de gândire extremist (fapt ce ar corespunde nivelului apariţiei contradicţiilor între opţiunile persoanei ce va deveni terorist şi va utiliza violenţa şi societatea căreia îi aparţine, semenii săi). În cel de-al treilea stadiu, al lui Heffelfinger, apare Frustrarea, respectiv manifestarea insa-

tisfacției pentru lipsa de acțiune a celor cu care împarte aceeași credință radicală și dorință de a schimba lucrurile – aici ne situăm în stadiul apariției reacției atitudinale potrivit modelului clasic al lui Galtung. În final, cel de al patrulea nivel este cel al acțiunii, respectiv al stadiului de Rezoluție a individului radicalizat, condiționat și pregătit să treacă la acțiune violentă în susținerea ideologiei extremiste de la care se revendică.

Fiecare fază corespunde unor stadii și pot fi identificați numeroși indicatori care pot arăta fidel evoluția radicalizării și progresului unui individ sau altuia spre momentul culminant de trecere la acțiune și utilizarea violenței, respectiv a actului terorist. Acești pași sunt deseori dublați de anumite evenimente semnificative din viața emoțională a persoanei în cauză care acoperă tot drumul, legate de familie, situația financiară, momente cu impact psihologic sau relevante profesional. În toate aceste faze există drum înapoi până la momentul deciziei personale, respectiv a trecerii în faza în care comportamentul violent, rezoluția personală dublează atitudinile și contradicțiile pe baza cărora s-a format acesta.

Dacă în faza inițială doar recursul și căutarea literaturii legate de ideologia extremistă reprezintă un indicator al drumului, în faza imersiunii, elementele lecturilor, citate și modele sau simboluri apar deja în dialogurile cu apropiații, cu cei în care persoana are încredere și pe care-i vizează ca posibili recruți sau parteneri, în timp ce participarea la activitățile grupului sau la ritualurile legate de ideologia sa pot fi identificate, ca și schimbarea aspectului fizic și a hainelor potrivit credințelor sale ideologice. Totuși, reciproca nu e adevărată, adică nu orice bărbat care își lasă barbă și îmbracă haina tradițională islamică e un viitor terorist și nici femeia care își ia broboada și își acoperă părul sau fața.

Momentele de alertă încep să apară în faza de manifestare a frustrării, în care elementele atitudinale sunt clare și ele sunt vizate deopotrivă de cei ce recrutează oameni pentru jihadiști, dar și de către forțele de ordine. Disputele referitoare la „adevărata“ ideologie și cele contradictorii privind inacțiunea sunt semnele frustrării și dorinței de acțiune, a pregătirii pentru saltul către violență. Autoizolarea crescândă și tendința de a obține acceptarea sau consimțământul cât mai larg pentru utilizarea violenței, sau investirea în propria pregătire – cu mersul în tabere de pregătire sau servicii ideologice la distanță de domiciliu sunt semnale palpabile. Dar nici acestea nu indică capacitatea de a trece la utilizarea violenței, chiar dacă persoana acceptă posibilitatea utilizării violenței pentru atingerea scopului.

Abia ultima etapă devine decisivă. Iar capacitatea de a percepe din timp saltul sau elementul emoțional care servește drept declanșator al saltului de la nevoia de acțiune, tolerarea violenței și dorința de a vedea lucrurile schimbându-se în sensul dorit, la acțiunea directă propriu-zisă, la implicare, la comiterea acțiunii teroriste de dragul sau în favoarea obiectivelor ideologiei extremiste, este extrem de redusă și variază în funcție de situație și de individual implicat. Acesta este punctul în care se procură arme, se planifică acțiuni,

se donează proprietățile către prieteni sau se scriu testamente, are loc planificarea elementelor ce anunță dispariția iminentă, urmărirea unui tip de aprobare a violenței și propriului sacrificiu; dacă e cazul, pregătirea și repetarea acțiunilor pe care urmează să le execute la atacul propriu-zis, amenințări violente deschise către terții virtual vizați.

Radicalizarea și motivele radicalizării. Tipologii ale radicalismului

Dacă abordarea psihologică privește cu precădere modul în care sunt identificabili indivizii ce parcurg pașii radicalizării spre utilizarea violenței din rațiuni ideologice, politice sau religioase extremiste, mersul spre jihadism sau comportament suicidal împotriva semenilor, o altă abordare e una de factură sociologică și vizează contextul social și condițiile ce împing spre radicalizare. Grupul de cercetare al psihologiei și religiei de la Universitatea din Cambridge[167], într-un proiect condus de Mary Sharpe, a utilizat metodologia sociologiei în vederea identificării abordărilor potrivite pentru a determina ce componentă a societății noastre contemporane face indivizii să recurgă la radicalizare extremistă și la violență.

Pe dimensiune sociologică, abordările sunt diverse și merg de la impactul relocării emigranților, neadaptării la societățile moderne, la ruperea de religie și de referințele morale în societățile contemporane, la neadaptarea sau alienarea resimțită și respingerea de către societate după 11 septembrie, pentru faptul că ești musulman sau arab de origine, mergând până la elemente mai sofisticate. Mediatizarea excesivă, abundența de imagini și informații, alienarea în fața computerului și în spațiul virtual al individului, impactul globalizării, toate aduc elemente care sunt interpretate în cheia individualismului excesiv, al absenței spiritului comunitar și al tentației opțiunilor radicale.

Suma lecturilor și experiențelor în domeniu, alături de studiul privind resorturile teroriștilor suicidari cu bombe care au ratat, prin interviuri direct în închisori, studiu excelent realizat de o echipă condusă de Mary Sharpe[168], ne-a făcut să identificăm o formulă la realizarea unei tipizări a radicalizării ce duce la acțiuni violente, pe care o prezentăm în cele ce urmează.

Astfel, radicalizarea în religie și continuarea mersului în sensul acceptării, ulterior a recursului la violență pe motive religioase – ca formă de ideologie, acoperind țeluri de natură politică, rezultat al recursului la capacitatea religiei de polarizare a grupurilor și mobilizare simbolică a credincioșilor și atractivitatea în ființa supremă – are motivații în primul rând identitare[169], care țin de nevoile fundamentale ale personalității umane de identitate proprie și de apartenența la o identitate de grup prestigioasă, care să completeze, iar deseori să compenseze, lipsa unui dosar identitar propriu relevant. Astfel, principalii indivizi expuși căderii în spațiul terorismului suicidar sunt cei cu insatisfacții identitare și incapacitatea de a-și defini existența și scopul în

viață sau cei care recurg la compensarea acestei componente, dată de ambiguitatea identitară personală, de insatisfacțiile legate de propria identitate sau propriile realizări, de propria personalitate, abandonându-se deplin identității de grup[170] care se substituie personalității și identității individuale, o suplinește și apropiindu-se tot mai mult de miezul grupului din care fac parte, respectând cu sfințenie și chiar exagerând perceptele și regulile grupului tocmai pentru că au nevoie de întărirea frontierelor și de protejarea în interiorul grupului, a propriei lipse de identitate.[171]

Această realitate contrazice stereotipuri preexistente potrivit cărora persoana ce recurge la violență, terorism sau terorism suicidar pentru a se realiza în posteritate ar fi bolnav psihic sau atins de o boală incurabilă, care l-ar împinge spre un asemenea sfârșit. În mică măsură cei care recurg la această cale a radicalizării violente sunt bolnavi mintal, însă o mare parte dintre cei care sunt radicalizați provin din medii defavorizate și au pregătire precară. Există însă și autorii celor mai teribile acțiuni de terorism suicidar, vezi cazul 11 septembrie, care au educație superioară, sunt deplin conștienți de ceea ce fac și au o acțiune deliberată.

Aceleași stereotipuri false ca și în cazul bolii psihice se înregistrează în privința sărăciei și proveniență din medii paupere a radicalizaților în religie care recurg la violență, autorii acțiunilor de la 11 septembrie sau ale atacurilor de la Londra fiind persoane fie cu o existență asigurată, fie trimiși cu burse la studii și cu o existență îndestulată, ale căror acțiuni nu au avut la bază motivații de natură financiară. Nu putem însă nega nici terorismul palestinian istoric, având drept executanți oameni din taberele de refugiați cu puțină cultură, puțină instrucție și educație, slabi cunoscători ai Islamului sau perceptelor religioase, susceptibili la condiționare și radicalizare[172], sau celebrii luptători sinucigași ai Hezbollah ale căror portrete împodobeau străzile din Beirut și ale căror familii primeau uzufructul financiar al acțiunilor suicidale împreună cu onoarea de a avea un martir în familie.

Convertirea este un alt resort cu impact puternic asupra minții persoanei care face un asemenea salt, de obicei în spațiul radical al credinței către care s-a îndreptat.[173] Pe de altă parte și în acest domeniu există surprize și contraexemple: convertirea după intrarea în grupurile mercenare, în lupta politică sau în contestarea realității, formalism excesiv în adoptarea unei religii pe care, în fapt, nu o cunosc deloc, ci doar câteva elemente exterioare ca marcă a identității religioase și grupului radical din care aleg să facă parte. Militanți nepregătiți religios sunt deseori subiectele radicalizării căci opțiunea pentru violență este anterioară iar radicalizarea și recursul la religie sunt doar hainele explicative și motivaționale ale comportamentului preexistent în raport cu terții.

Și mai grav, după cum am văzut, forma de religie adoptată este un nou tip de *religie feranda*, care se revendică de la un curent preexistent, adaptat la nevoile ideologice, politice sau de acțiune ale grupului, grevat eventual pe conservatorism religios sau pe un fundamentalism care devine favorizant.

Ideologia este însă posterioară creării grupului și definirii scopurilor sale, cristalizarea fiind necesară răspândirii perceptelor și atragerii de noi adepți, de unde nevoia legitimării în „voința lui Dumnezeu“ a propriilor acțiuni.

În final, putem să desprindem câteva motive de radicalizare violentă, cu recursul la acțiuni teroriste, inclusiv suicidare:

– radicalizarea **ca protest**, acolo unde o anumită „religie oficială“ a fost confiscată și e controlată de către autoritățile nedemocratice, iar trecerea la formulele radicale, fundamentaliste, extreme ale religiei marchează tocmai formula de protest față de autorități – cazul Caucazului de Nord;

– radicalizarea **ca bravadă** – o formă ce interesează cu precădere tinerii care-și construiesc o formulă de exhibiționist și teribilism al vârstei inclusiv prin recursul la radicalizare violentă, exact cum alții au îmbrățișat ideologii extreme sau opțiuni politice radicale. E și o formă de modă și se regăsește și la tinerii islamici aflați în Occident și la cei din state islamice, dar reprezintă și o formulă de bază a convertirii unora dintre tineri care devin și cei mai angajați militanți, putând merge până la suicid pe această bază, eventual prin antrenare în grupul de prieteni, din rațiuni sentimentale sau de familie prin alianță;

– radicalizarea **ca aspirație** – atunci când religia devine scop în viață, când acțiunea violentă propovăduită de religie sau lupta pentru Dumnezeu devine țintă, scop în viață. Aici sunt cele mai grave probleme identitare sau soluțiile radicale la perspectiva scopului în viață pentru cazul nerealizărilor reale sau percepute și formula de abandon a oricărei lupte din lipsa unor perspective posibile. E o formulă de *ultima ratio* a motivației personale pentru a conta în viață și se raportează la personalitățile orgolioase, dar acolo unde ambiția nu e dublată și de cunoștințe, capacități sau forță de a atinge un statut conform propriilor doleanțe;

– **radicalizarea identitară** se referă fundamental la lipsa unei identități personale definite și, din nevoia de identitate a persoanei aceasta e glisată către adoptarea identității de grup, căreia îi este subordonat individul radicalizat, cu trup și suflet, ajungând la exagerări tocmai prin nevoia întăririi acestei componente a identității de grup, ce-l protejează față de non-identitatea sau absența identității personale substanțiate și la care persoana să facă referință. Radicalizarea identitară duce la confundarea cu identitatea de grup și preeminența acesteia față de identitatea personală, situație pe care cei în cauză o pretind, sub pretextul adevăratului angajament, tuturor celor ce se află în grup;

– radicalizarea **din ignoranță** e o formulă care valorifică necunoașterea religiei în cauză, a ideologiei sau politicii respective, care este prezentată mistic, mediat și cu utilizarea unui număr mare de simboluri, cu recursul la resorturile emoționale și nu cognitive ale individului. În lipsa educației și a cunoașterii, în formula de ignoranță, un personaj cu autoritate militantă sau religioasă poate să antreneze sub forța voinței sale reacțiile celor din jur, „cu frica lui Dumnezeu“ și care, din conformism, tocmai nu doresc să-și probeze

ignoranța sau să iasă din rând, contestându-i liderului autoritatea. E cazul clasic al lui Ramzan Kadârov, președintele cecen și în egală măsură al lui Doku Umarov, liderul Emiratului Caucaz, ambii fiind cunoscători ai câtorva surate în arabă din Coran și utilizându-le la infinit, fără a avea cunoștințe sau pregătire dar impunând luptătorilor proprii prin intermediul acestei situații;

– radicalizarea **pentru recompensă** – cu recursul la gestul suicidal fie pentru o recompensă directă, fie pentru promisiunea recompensei după moarte. Mary Sharpe[174] a descoperit la cei care au ratat și se află în închisori că nu doreau nici jihadul, nici moartea necredincioșilor, nici distrugerea președinilor apostați, ci își doreau să ajungă la premiul celor 72 virgine care-i așteptau la intrarea în Rai pe martiri, în timp ce recompensa materială pentru familiile lor îi făcea martiri pe palestinienii din tabere finanțați de Hezbollah în acțiunile împotriva Israelului, la care se adăugau onorurile și portretele de pe străzi pentru cei considerați eroi, sau onorarea familiilor lor.

Concluzii

Radicalizarea și apelul la extremism nu sunt rezultatul direct sau exclusiv al neintegrării în societățile occidentale al imigranților, pentru cazul radicalizaților din paradigma „inamicul în interiorul cetății". În ciuda studiilor sociologice care vorbesc despre o componentă de neadaptare și „ciocnire a civilizațiilor", formula nu poate explica gesturile unor imigranți la a 3-a, a 4-a generație, complet integrați, profesori și vecini fără probleme, care brusc pleacă de acasă pentru a se arunca în aer cu mijloacele de transport în comun și concetățenii lor – cazul atacurilor de la Londra. Însă mecanismul și tentația regăsirii „credinței străbunilor", revenirea la origini și căderea în mrejele propovăduitorilor formelor radicale ale religiei islamice poate fi o explicație – incompletă, dar care se susține.

În ciuda tentativei de a crea modele, radicalizarea violentă naște dificultăți în a fi clasificată sau tipizată, fie și din cauza numărului relativ mic de cazuri ce cad în violență – respectiv a erorii statistice pe un asemenea număr relativ restrâns de radicali suicidari care ratează și ajung să fie evaluați de psihologi și sociologi în închisori. Rămâne punctul comun al tuturor persoanelor radicalizate ce adoptă o formă de credință exacerbată într-un anumit principiu/cauză/ideologie, dar și aici există amendamente și contra-exemplul celor care se alătură acțiunilor, luptelor și „cauzei", pentru a ajunge abia ulterior să se convertească sau să îmbrățișeze forma extremă a credinței care le și justifică acțiunea *a posteriori*, înclinația lor fiind mai degrabă de mercenariat, la origine, sau situată în spațiul bravadei sau al aspirației.

Totuși, **componenta identitară** rămâne de referință, atracția pentru radicalizare și fuga după identități de grup prestigioase – în aparență și percepția mediului din care provin – prin dezindividualizarea ca persoană a preopinentului viitor terorist și subordonarea identității proprii celei colective, respectiv a obiectivelor și credințelor grupului.

19. RELIGIE ȘI CONFLICT. RADICALIZARE ȘI VIOLENȚĂ ÎN CAUCAZUL DE NORD*

Caucazul de Nord a devenit un punct major de atracție, în ultima vreme, prin prisma numărului mare de evenimente și a trendului îngrijorător care este sesizabil în regiunea în cauză, cu impact mai larg asupra Federației Ruse, pe de o parte, dar și asupra Regiunii Extinse a Mării Negre și chiar pentru lupta generală împotriva terorismului. Suma de teme conexe subiectului este extrem de variată, iar un cercetător atent și prospectiv, pentru a avea adâncime în evaluările sale în timp, trebuie să parcurgă multe domenii de studiu și o bibliografie bogată pentru a putea acoperi subiectul.

Am făcut o asemenea întreprindere și am considerat utilă publicarea atât a unui compendiu al resurselor bibliografice ale temei, cât și a unor rezultate ale acestei întreprinderi, a tezei/tezelor centrale ale studiului, pentru a releva direcții noi și moduri inedite de abordări de perspectivă, ca teme de cercetare viitoare, dar și pentru a deschide apetitul cercetătorilor de a se apleca asupra tuturor acestor unghiuri pentru a putea surprinde direcția și nuanțele de desfășurare ale evenimentelor. Evident că și o structură generală a studiului extins nu putea lipsi din acest sumar al unei cercetări elaborate, finanțată printr-un proiect mai larg aparținând Black Sea Trust al German Marshall Found, în curs de derulare.

Scopul final al studiului ar trebui să fie furnizarea unei baze de informații, idei și teorii în evoluție pe care se sprijină evaluarea privind situația din Caucazul de Nord și care pot fi temeiurile oricărei proiecții prospective astăzi în legătură cu zona, dar și cu teme mai largi care se con-

---

* A fost publicat ca Occasional Paper al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning cu titlul *Religie și conflict. Radicalizare și violență în Caucazul de Nord,* Occasional Paper, Vol. 4 nr.1/2011, http://www.cpc-ew.ro/occasional_papers/001_.pdf și în limba engleză cu titlul *Religion and conflict. Radicalization and violence. Radicalism and violence in the North Caucasus,* Occasional Paper, Vol. 4, nr. 3/2011, http://www.cpc-ew.ro/occasional_papers/003_.pdf. În variantă în limba engleză a fost publicat ca și capitol sub titlul *Religion and Conflict: Radicalism and Violence in the North Caucasus, ,* în „Religion and conflict: radicalization and violence in the Wider Black Sea Region", coordonatori: Iulian Chifu, Popescu Oana, Bogdan Nedea, Editura ISPRI, București, 2012, ISBN 978-973-7745-71-2, pp. 73- 82. În variante diferite a fost publicat ca articol în limba română sub titlul *Religie și conflict. Radicalizare și violență în Caucazul de Nord,* Infosfera, Anul III, nr. 4/2011, ISSN 2065-3395, pp. 28-36 și în limba engleză sub titlul *Religion and Conflict: Radicalization and Violence in the North Caucasus,* în Turkish Policy Quarterly, Fall 2011, Vol. 10, No. 3, Istanbul, 2012, pp. 121-132. Lucrare prezentată în cadrul conferinței internaționale „Religion and Power Relations in Central and Eastern Europe", 19 – 21 aprilie 2012, Iași, organizată de către Universitatea Petre Andrei, cu titlul „Religion and conflict: radicalism and violence in the North Caucasus". De asemenea concluziile au fost prezentate în cadrul Conferinței internaționale organizată de German Marshall Fund, „From Wider Black Sea Region to Eastern Neighborhood: Change of Name or Change of Game?", București, 7 martie 2013. De asemenea prezentată în cadrul conferinței internaționale „Black Sea Policy Cooperation Forum 2011", organizată de către GMF, București, 3-6 noiembrie 2011.

jugă pentru a da complexitatea regiunii. Apoi ținta finală este aceea de a răspunde, pe baza acestor teorii și trenduri cu valoare calitativă, care e direcția în care merge acest curs și spre ce realitate se poate îndrepta situația curentă, în ce măsură ea va rămâne la nivelul unei probleme locale, cât de mult va afecta regiunea și dacă nu cumva elemente esențiale ale subiectului și temei sunt de regăsit și în alte zone ale globului, dacă nu cumva constituie temeiuri pentru fenomene mult mai largi.

Fără a avea pretenția de a acoperi pe de-a-ntregul problematica, am considerat util să aducem la zi experiența noastră și să deschidem subiectul cercetării oricui vrea să urmeze acest siaj, ale cărei trenduri creează suficiente motive pentru a presupune că ascund fenomene cu valoarea universală și globală. Am utilizat pe scară largă teorii diverse și idei multiple, realizând o supra-esență asupra căreia revendicăm paternitatea și reușind, spunem noi, să dăm un sens și un răspuns la întrebarea cum va evolua problematica în viitorul pe termen mediu, 5-10 ani.

I. Bibliografia temei, teme de studiu asociate, idei de abordare a problematicii conflictelor în Caucazul de Nord

Tema conflictelor în Caucazul de Nord este una extrem de vastă și de strictă actualitate, cu atât mai mult atunci când decupăm din multitudinea de fenomene suprapuse în această regiune aspectele de natură religioasă ce inflamează conflictele. Totuși, considerăm că abordarea este de strictă actualitate, odată ce reflexele inițiale de factură etnică, naționalist-separatistă, s-au estompat sau au dobândit un nou vehicul de realizare într-un context justificat pe baze religioase și într-un proiect precum Emiratul Caucazului, dar și în alte numeroase grupări insurgente cu baze religioasă ce domină regiunea, concomitent cu fenomenul implicării în toate aceste mișcări a slavilor convertiți la Islam și a elementelor islamice seculare moderate ce-și redescoperă identități radicalizate.

Am separat întreprinderea noastră în două părți substanțiale: prima este o trecere în revistă a unui aparat teoretic elaborat, provenind din numeroase ramuri ale științei și acoperind multe realități lesne de identificat și în Caucazul de Nord. Avantajul creării acestei baze este întemeierea evaluărilor ulterioare în cazul concret al regiunii vizate pe studii extrem de serioase și consistente, cu lecții învățate din numeroase evaluări în regiuni ce nu au nimic de a face aparent cu cea vizată. Cu atât mai mult, descoperirile acestor studii își pot dovedi utilitatea și pot ghida direcția identificării trendurilor de evoluție în Caucazul de Nord și pot prezice direcția și substanța transformărilor din această regiune și impactul lor asupra Regiunii Extinse a Mării Negre sau pot crea chiar modele de evoluție și în alte zone ale globului.

Din acest punct de vedere, o agendă de cercetare ar trebui să înceapă prin a aborda sistematic conflictele, rolul identității în conflicte și conflictele identitare ca formă specifică de conflicte, pentru ca apoi să treacă în revistă caracteristici ale conflictelor interetnice, oprindu-se mai îndelung asupra caracteristicilor specifice ale conflictelor religioase și ale elementelor ce definesc proximitatea relației religiei cu conflictul și violența.

Nu în ultimul rând, este utilă și abordarea ideilor inedite ale lui Dominique Moisi[175], care realizează o „geopolitică a emoțiilor", înlocuind stereotipurile lui Samuel Huntington din „Ciocnirea Civilizațiilor" cu un model al situării în prim plan a emoțiilor, model ce permite întrepătrunderea geografiilor personale, sufletești, indiferent de locul unde se află respectivul individ și profesează „tipologia de emoție" de care aparține, în formula de categorisire propusă. Abordarea este compatibilă cu globalizarea și subliniază o caracteristică fundamentală a conflictelor identitare, care plasează în prim-plan afectul, reprezentările și percepțiile individuale și colective și, nu în ultimul rând, emoțiile comune ca declanșator al reacțiilor colective ale diferitelor grupuri și comunități implicate.

O a doua parte a temelor de studiu trebuie să abordeze elementele de factură socio-psihologică ce au determinat radicalizarea și convertirea, respectiv trecerea de la o religie la formele radicale ale sale, la acceptarea violenței ca instrument[176] pentru atingerea agendei particulare a unor grupuri radicale și la elementele și mecansimul ce determină trecerea la acțiune și declanșarea propriu-zisă a activității de factură teroristă. Studiul cel mai important rămâne cel legat de terorismul suicidar, prin detonarea de bombe, cea mai curentă și răspândită formă de acțiune în situații asimetrice, care are și cea mai puternică încărcătură de mobilizare și implicare emoțională, de sacrificiu de sine, care poate explica și drumul parcurs în radicalizare sau autoradicalizare (în fața internetului, în formula „lupilor singuratici").

O a treia parte trebuie să arunce o privire profundă și, spunem noi, inedită asupra Islamului. De la religia majoră biblică, descrisă de Karen Armstrong și prezentată pe larg de numeroși învățați mai vechi sau contemporani ai Islamului, ce surprind toate componentele și ramurile acestei religii, până la Islamul politic și politizarea perceptelor Islamului sau utilizarea Islamului ca instrument de mobilizare în conflicte. Acordăm un loc important descoperirii făcute de Mihaela Matei[177] în recenta sa teză de doctorat, în care arată versatilitatea, comportamentul oportunist și adaptabilitatea Islamului la spațiul în care se manifestă, despre existența mai multor Islamuri și până la descrierea completă a formulelor „noului Islam", a noilor mișcări contemporane, de la cele inspirate de Revoluția iraniană și mișcările jihadiste de tip Al-Qaeda și până la formula „noului Protestantism Islamic" al lui John Esposito, preconizat de cercetătorii din zona academică, evoluția și revoluția Islamului modern, și profesat, în anumite limite, pe două filoane diferite, de Turcia prezentă.

Nu am putea da completitudine componentei teoretice fără abordarea a două instrumente extrem de puternice și utile în contextul Caucazului de

Nord, cele legate de teritorii neguvernate şi de societăţile puternic divizate. Sunt concepte cu un construct intern solid, teoretizate şi aplicate în spaţii extinse, mergând de la Teritoriul Autonom Administrat Federal din Pakistan (FATA) până la zone largi din state slabe şi la societăţi dezvoltate pe baza convieţuirii statale antagonice, cu istorie îndelungată şi caracterizate de memorie a conflictului de generaţii. Aceste instrumente se vor dovedi şi ele extrem de utile în spaţiul Caucazului de Nord şi în analiza pe care dorim să o facem prin prisma acestor paradigme, în condiţiile în care realitatea din regiune validează apartenenţa zonei la această familie de modele deja cercetate.

În fine, un asemenea studiu nu ar fi complet dacă nu încercăm să schimbăm fundamental unghiul de vedere, dându-i amplitudine şi relevanţă, încercând să abordăm subiectul şi din unghiul deficienţelor receptorului acestei realităţi, al societăţilor asupra cărora se manifestă efectele. Vorbim aici despre trenduri de evoluţie ale acceptabilităţii societăţilor occidentale moderne a acestor realităţi, a scăderii rezilienţei noastre şi a reacţiei uneori exagerate cu care privim evenimentele acestea atunci când ele se produc, ridicându-le la dimensiuni catastrofale. Căci terorismul îşi are relevanţă atunci când există mediul ce poate fi terorizat iar hiper-sensibilitatea, lipsa de rezilienţă a societăţilor noastre, hiperbolizarea evenimentelor de această factură, percepţia noastră în raport cu aceste realităţi nu face decât să amplifice impactul acţiunilor teroriste şi să antreneze, în consecinţă, pe spirala escaladării, accelerarea numărului de acţiuni şi a folosirii acestor evenimente dramatice tocmai pentru că această garanţie a vizibilităţii şi impactului[178] le face dezirabile insurgenţilor, terorişilor şi oricui vrea să transmită un mesaj de natură politică dar nu are vizibilitate, audienţă sau masă critică pentru a-şi putea oferi o tribună suficientă pentru propriul său ego.

Într-o parte a doua a studiului, creşte relevanţa directă asupra aplicării acestor teorii la regiunea Caucazului de Nord. După parcurgerea evenimentelor şi particularităţilor regiunii, în modul în care sunt ele surprinse şi descrise pe larg, merită făcută o trecere în revistă şi aplicare a tuturor acestor teorii pentru a vedea măsura în care ipotezele de bază se verifică şi dacă concluziile rezultate sunt relevante pentru cazul nostru particular. De aici vor rezulta şi majoritatea concluziilor şi desenul prospectiv pe care-l vedem a fi creionat pe termen mediu şi lung de actuala situaţie pentru regiunea mai largă a Mării Negre şi pentru evoluţiile relaţiilor internaţionale în general, în viitor.

II. Metodologie aplicată: teze şi descoperiri fundamentale în Caucazul de Nord

Analiza preliminară a elementelor teoretice şi a celor faptice, de pe teren, ne permite să tragem un număr de concluzii intermediare, ce urmează a fi confirmate, întărite sau, din contra, nuanţate şi infirmate prin efectul verifi-

cării lor şi al confruntării cu interviurile din teren. Baza teoretică şi documentară asupra subiectului ne permite însă să avansăm aceste concluzii în calitate de ipoteze de lucru:

– salafiştii – wahabiţii (denumiţi în mod alternativ de către diferiţii actori) sunt acuzaţi, în mare parte, pe nedrept pentru un anumit aport în radicalizarea populaţiei din Caucazul de Nord, pentru rolul lor în convertirea elementelor slave din Stavropol Krai şi Krasnodar Krai sau din republicile etnice ale nordului Caucazului. În fapt, formulele islamului radical provin din forme de influenţă variate, plecând de la o autoradicalizare a islamiştilor locali, în căutarea formelor „adevăratului Islam", deosebit de formele seculariste sau „oficiale – oficioase" acceptate în Federaţia Rusă de către stat şi de către liderii republicani sau regionali, dar şi introducerea în discuţie a unui nou radicalism jihadist islamic atractiv, a unei Noi Mişcări Islamiste radicale, o formulă nouă de sectă sau variantă de cult a islamului adaptată spaţiului unde se dezvoltă, care combină cele două tendinţe: îmbrăţişarea religiilor radicale, chiar jihadiste şi fuga după aşa numitele „noi religii". La acestea se adaugă convertiţii, a căror cădere în acest spaţiu nu mai poate fi asignată nevoii unei identităţi de grup de prestigiu care să suplinească o problemă identitară personală gravă, fiind mai degrabă semnul aderării la formula radicală „veche" sau la forma nouă a islamismului radical-jihadist regională ca formulă de protest, ca reacţie anti-sistem;

– formulele oferite de variantele radicale ale Islamului sau de noii imami ai formei de islamism regional presupun schimbarea statului, a formei de organizare şi dependenţă de liderul autoritar local sau de metropola rusă, introducerea legii *sharia*, ca alternativă la circuitele financiare corupte, care asigură îmbogăţirea liderilor, eventual, în nici un caz dividende pentru populaţie, evitarea plăţii impozitelor, formula sprijinului frăţesc pentru susţinerea celor săraci şi a cauzei, *zakat*-ul, toate pliindu-se perfect atât pe stil islamic originar reinterpretat cât şi pe doleanţa desprinderii de metropola rusă sau de revizionism al structurilor statale existente;

– Caucazul de Nord începe să se contureze tot mai mult ca o nouă FATA pakistaneză – regiunea tribală administrată federal din Pakistan, la frontiera cu Afganistanul. Nedelimitată, fără control, fără instituţii viabile, subiect al tuturor influenţelor şi expusă presiunilor transfrontaliere, oferind acoperirea unei regiuni ieşită de sub control statal prin efectul culturii tribale îmbrăţişate, dar un spaţiu excelent pentru promovarea diferitelor influenţe şi spaţiu propice pentru bazele de unde să poată fi lansate atacuri, proiectate în inima sistemului. Astfel, Caucazul s-ar îndrepta mai degrabă spre lumea arabă clasică decât spre o variantă a statelor şi republicilor independente/autonome, nesustenabile financiar. O altă direcţie complementară ce ar putea servi drept model, suprapusă pe cele anterioare, e tocmai formula de reacţie la o formă de „colonizare" anterioară, care a topit redeşteptarea naţională şi protestul separatist iniţial şi a căzut în varianta protestelor de formă extremă;

– Cecenia, Emiratul Caucaz şi formula de mişcare jihadistă-islamistă nouă – pare să se definească tot mai puternic. După datele pe care le avem, legătura cu Al-Qaeda este întâmplătoare, neformalizată şi se reduce virtual la pregătirea unora dintre rezidenţi în *madrasas*-uri alături, poate, de viitori jihadişti şi membri Al-Qaeda, la pregătirea unor luptători ai organizaţiei pe teren, în diferitele confruntări, la traversarea întâmplătoare a regiunii de către luptători jihadişti şi nu la o relaţie asumată de vreuna dintre părţi. Emiratul Caucaz nu arată deloc a construcţie de tip Al-Qaeda, fără a nega aici influenţe externe venind din partea diferitelor structuri şi personaje legate de organizaţie, dar e un construct specific, eminamente local, extins pe spaţiul statelor ce au populaţii aparţinătoare de religia islamică, cu excepţia notabilă a Osetiei de Nord, deşi şi aici amprenta convertirii s-a făcut simţită;

– o altă caracteristică este atracţia şi susţinerea locală. Capacitate de a atrage luptători în insurgenţă este deosebită şi se poate realiza doar pe fondul unei nemulţumiri sistemice, care permite constituirea unui spaţiu de simpatie şi presupune nevoia unei forme de protest instituţionalizat. Mai mult, atractivitatea e atât de profundă încât reuşeşte să producă fenomene extreme de tipul convertirii la Islam a creştinilor slavi din regiune şi zonele adiacente, precum şi radicalizarea extremă a tuturor musulmanilor – originari sau convertiţi – care îşi pun la bătaie în această luptă chiar viaţa, prin acţiuni suicidare şi atacuri cu bombă;

– violenţa autorităţilor; impunitatea reprezentanţilor Armatei, serviciilor secrete şi forţelor de ordine aflate pe acest teritoriu şi aplicând abuzuri asupra populaţiei locale; situaţia economică complicată în regiune, alături de nivelul mare al şomajului; disparităţile manifeste între localnici şi viaţa, veniturile lor, pe de o parte şi autorităţile locale şi averile acestora, de cealaltă parte, respectiv modul de salarizare al celor trimişi de la Moscova, a creat cadrul adâncirii discrepanţelor şi constituirii sentimentelor de ură împărtăşite, în mod egal, atât faţă de autorităţile locale şi regionale, cât şi faţă de metropolă, găsită vinovată de ambele metehne, de modul de tratare a localnicilor şi de aşezarea unor personaje nepotrivite în posturi de conducere locală şi regională. Pe acest fond, e necesar doar un declanşator la nivel personal, alcătuit cel mai adesea din experienţe traumatizante proprii, injustiţie, umilinţă, pentru a face saltul spre alăturarea la insurgenţă, susţinerea deschisă, plecarea în tabere sau în munţi şi chiar trecerea la acţiuni violente ce asumă inclusiv sacrificiul suprem pentru cauză;

– în afara faptului că insurgenţa are aportul direct al oamenilor nemulţumiţi, situaţia şi contextul permite un spaţiu larg de surse de recrutare pentru insurgenţă, acţiuni jihadiste sau suicidar-teroriste, aşa cum permite şi căderea în radicalizare islamică, convertirea ortodocşilor slavi la islamism, respectiv la formele radicale jihadiste, fără legătură neapărat cu salafismul-wahabismul, ca forme tradiţionaliste conservatoare şi chiar anacronice ale Islamului în contemporaneitate. E vorba despre motivaţie personală, dar şi despre contestarea *leadership*-ului rus care determină aceste opţiuni. Căutarea mişcări-

lor radicale nu are, deci, de a face cu înclinații personale spre „credința adevărată“, ci e o mișcare de frondă împotriva „religiei oficiale“, a celei acceptate și se situează mai degrabă în spațiul mișcărilor de protest și contestare decât în cele ale căutării unei credințe suficient de stricte și „reale“ care să asigure „viața de apoi“, reproducerea în eternitate, respectiv să rezolve problema umană a conștiinței faptului că ființa umană, oricare ar fi ea, va muri, deci are nevoie de o formulă de a gestiona acest aspect prin elemente ce-i asigură menținerea dincolo de timpul vieții, eventual în eternitate;

– există o întreagă teorie care vorbește despre faptul că se manifestă o susținere a unui filon etno-național, de reafirmare a identității naționale și etnice, care însă nu este și etno separatist (clamând, de exemplu, independența Ceceniei) pentru că este pragmatic, iar statele nord-caucaziene nu sunt sustenabile. Este posibil ca anumite elemente din această susținere să fie adevărate, ele sunt verosimile, dar merg în spațiul emoțional unde reacția ar putea fi nuanțată față de logică. Sentimentele etnonaționale și etnoseparatismul sunt combinate, sunt și contrare în sine ideii Emiratului Caucazului, o formulă separatistă regională, fundamentată religios nu etnic, modelul reproducând Califatul guvernat de *Sharia*, cu autonomii naționale specifice;

– etnoseparatismul nu a dispărut, e unul fundamental anti-rus și persistent. Se bazează pe elemente ce decurg din ideea contestării colonistului și a metropolei imperiale, autorității nealese ci impuse, regulilor netradiționale impuse și abuzurilor;

– în acest caz, sunt de remarcat și elementele ce țin de experimente sociologice care au avut ca efect secundar, în timp, renașterea sentimentelor de identitate etno-națională după prăbușirea fostei URSS. Este vorba despre un efect al rezultatului experimentelor de construcție a etniilor în cadrul URSS, cu precădere în Uniunea Sovietică, prin lansarea programatică a unui număr de sociologi, inclusiv în munții Caucaz, cu scopul de a crea identități etnice multiple. Ei au identificat etnii care se întindeau pe jumătate de sat, elemente distincte în alfabet și simbolistică, în exprimare, au reușit să adune elemente folclorice transformate în adevărate „literaturi etnice“ cu câteva volume încropite, întreg efortul având drept scop sublinierea multietnicității, faptului că URSS era raiul de conviețuire al popoarelor pe baza comuniunii ideologice, dar și sublimarea totală a elementelor naționale distincte, clasice, cu trăsături de forță diferite, pentru a evita tendințe naționaliste sau separatiste pe seama existenței multitudinii celorlaltor etnii și popoare ce trăiau în Patria Sovietelor fără probleme. Strategia a fost aplicată evident contra republicilor naționale mari, dar și contra republicilor etnice nord-caucaziene, din spațiul Ural – Volga sau din Extremul Orient, elemente ce acopereau și înglobau problematica teritoriilor cotropite. Varianta a fost amplificată de fenomenul deportărilor, de împărțirea făcută în etnii bune și rele (în special de către Stalin), la care s-au adăugat complicațiile create la revenirea din Gulag și din deportări, cu terenuri și case luate, confiscate, redistribuite altor popoare și familii stabilizate în acele zone, cu redesenări teritoriale, pe baza doctrinei

maximei complicații etnice – care să blocheze orice tentativă de desprindere ulterioară a oricărei formațiuni din cadrul URSS sau Republica Sovietică Socialistă Federativă Rusă, uniri de republici – vezi formulele reale și de proiect ale unei republici a Caucazului, tentații și experimente sociologice ale căror efecte secundare și efecte în timp se regăsesc și astăzi;

– acum noua strategie a vizat și formula de respingere a separatismului național, tentativele diferitelor popoare din Federația Rusă ca, după prăbușirea URSS, să pună în discuție, pe aceeași logică a preexistenței naționale și a lipsei unui consimțământ al intrării în Uniune sau Federație, a rămânerii în același conglomerat. CSI a fost un instrument de succesiune a URSS – prin actele succesiunii la tratate a Federației Ruse față de URSS, a succesiunii republicilor la frontiere, dar a fost un instrument de creare a unei mișcări inverse, de integrare și unificare în spațiul post-sovietic când, după prăbușirea URSS, era amenințată prăbușirea teritorială – prin separatism – a Federației Ruse însăși. Există zone de analiză care prezumă că, în combaterea fenomenului cecen, a fost chiar o oarecare susținere a insurgenței radicale, a legăturilor forțate cu radicalii religioși arabi, cu mișcarea teroristă cu baze religioase islamice internațională, ulterior chiar cu Al-Qaeda, pentru a demonstra ingerința internațională – occidentală inițial, apoi cea arabă, a Al-Qaeda – și negarea realității că se întâmplă ceva obiectiv în spațiul rus, respectiv o formulă de renaștere națională și la nivelul republicilor etnice componente ale Federației Ruse. Deci mișcările naționale separatiste au fost combătute prin mutarea subiectului pe tărâmul radicalismului islamic, a terorismului internațional, al glisării imaginii mișcărilor separatiste spre radicalism religios și violență. Rezultatul a fost pierderea de sub control a elementelor de natură națională, separatistă, cu baze legitime obiective și suplinirea lor cu cele legate de aspectele religioase, pe cuprinsul întregului Caucaz. Astfel, dacă la început Jihadul a fost îmbrățișat ca formă impusă, sugerată chiar de autorități, de la un punct încolo el a preluat realitatea și s-a obiectivat în soluție, ca formă de protest, fiind preferat variantei separatiste etnico-naționale. Există și ipoteza că întreaga mișcare radicală islamică, implantată inițial pentru a arăta trendul și culorile mișcărilor separatiste, a fost inventată chiar în Rusia, pentru ca ulterior cei ce au deschis cutia Pandorei să se trezească cu situația că aceste elemente au început să se obiectiveze în cruda realitate, și că au ceea ce inițial montaseră pentru a utiliza ca imagine și percepție publică: o mișcare integristă, radicală, regională, jihadistă. Proiectul inițial de contracarare a separatismului a scăpat de sub control;

– astăzi, insurgența cu bază religioasă e atractivă iar lumea i se alătură, musulmani sau ortodocși, în egală măsură, primii radicalizați, ultimii convertiți la islam, cu scopul de a lupta cu *establishment*-ul (și oficial, programatic, dar și subliminal). Scopul real și ținta rămân, poate, încă necunoscute din cauza multitudinii de lideri și a vitezei eliminării lor succesive, dar el urmează să se decanteze și să se precizeze în cursul procesului, odată cu avansarea situației, dacă Emiratul dobândește tot mai multă conștiință de sine, unitate,

coerență, organizare, se instituționalizează – într-un proces similar OEP – și își asumă tot mai mult soarta regiunii, evoluând către a câștiga public disputa cu autoritățile republicane locale, cu cele regionale și centrale, asumându-și și responsabilități în consecință, pentru locuitorii regiunii. Astfel, poate fi imaginată și formula protostatală în Caucazul de Nord, a unui pseudo-stat de tip Califatul islamic, cu legea *sharia* la baza procesului executiv-normativ, cu structuri autonome pe republici și etnii, care încet-încet ar prelua controlul și autoritatea și ar abandona lupta din munți. Formula statală ar fi una transcaucaziană, cu structuri autonome și elementul ruso-slav eliminat sau convertit la Islam și cu alonjă și dincolo de regiunea Caucazului de Nord;

– cel mai probabil, Caucazul de Nord nu va trece prin acest proces, ci va rămâne în combinația *failed state*/teritoriu slab guvernat la frontieră, fără structură complet organizată și responsabilă (ci mai degrabă una pur contestatară asimetrică, de tip rețea) pentru a putea să se opună contracarării clasice de către structurile de securitate ruse a activităților insurgenței. Instabilitatea endemică va fi o caracteristică a regiunii pe termen mediu, la care se va adăuga un tip de export de instabilitate în zone din sudul Federației, prin migranți ruși și impact direct, dar și prin fuga după resurse în zone mai bogate a resortisanților islamici din regiune, din cauza forței demografice a Caucazului de Nord, cu o tendință de export de model și atacuri în centrul metropolei, poate chiar la Moscova. Varianta pe care o prognozăm aici, spre a fi cea mai probabilă, este și mai complicată ca situație decât cazul unei autorități separatiste ce devine responsabilă și alcătuiește un dușman palpabil, căci formula dușmanul nedefinit, difuz, împrumutând etichete diverse, nu este altceva decât copierea modelului de tip etichetă/franciză Al-Qaeda, în care „brandul" francizat este numit Emiratul Caucaz. Incertitudinea se anunță a deveni un mod de viață în regiune, în spațiul limitrof, cu extindere în întreaga Rusie;

– demografia este vulnerabilitatea cea mai mare a statului rus: ea dă tonul variantei celui mai prost scenariu: destabilizarea generală a Rusiei, cu crearea unor puncte de coagulare și răspândire a ideologiei de tip radicalism și jihadism islamic, cu forță de convertire și diseminare, infestare la nivel larg. Valurile de migrație din rațiuni sociale, în căutare de locuri de muncă și trai mai bun pot susține o asemenea epidemie și exportul de sistem, de structură de instabilitate;

– schimbările demografice din regiune sunt accentuate. Depopularea Caucazului de Nord de etnici ruși este un fenomen deja sesizat la nivelul conducerii Districtului Caucazului de Nord și a întregii Rusii, de unde nevoia celor două puncte stabile, respectiv a unei reveniri a Religiei în zonă – însă stabilirea componentelor Bisericii ruse sau forțarea împărțirii în „Islam bun – Islam rău" nu e o soluție. Din contră, varianta potrivită pentru a asigura un punct de referință moral și o înțelegere reală a religiei islamice ar putea reclama un sprijin al autorităților turce și o influență directă a unei forme de islam politic rezultat dintr-o „reformă" în religia islamică, așa cum s-a petrecut în religia creștină cu protestantismul;

– insularizările demografice slave sunt în scădere vertiginoasă. Aici lucrurile pot evolua în varianta planificată de repopulare cu cazaci, însă această componentă etnică slavă va fi resimțită ca o populație impusă de „colonist", mai mult, ea este prima expusă – am văzut-o la Krasnodar Krai și Stavropol Krai – convertirii la Islam și radicalizării ulterioare. Popularea prin transplantare forțată, refugiere în sudul Rusiei, intoleranță față de populația locală și, deci, enclavizare, nu este nici ea o soluție, mai ales că menținerea acestei populații la nivel local se poate face doar prin locuri de muncă bine plătite, create artificial și discriminatoriu în relația cu populația locală;

– ciclul determinat de convertire, urmată de islamizare, care continuă prin extinderea populației caucaziene, superioară demografic și liberă să circule în Rusia, este cel care trebuie rupt, dar în formulă naturală, nu prin crearea de bariere artificiale în interiorul statului rus. Acestea ar fi intepretate ca semnale de discriminare, pe când varianta unei susțineri a locurilor de muncă și a unei baze religioase coerente, a unei forme conservatoare, non-violente, austere a Islamului, ar fi cea care ar putea da rezultate, în condițiile în care autoritățile nu o susțin, nu o impun, ci doar o tolerează, având și anumite luări de poziție critice la adresa exceselor eventuale ale acestor practici;

– rămâne în prim-plan – și se va perpetua, credem noi – discuția privind tentația detașării Caucazului de Nord de restul Rusiei ca soluție, varianta modelului de „tăiere a cozii șopârlei", însă formula, astăzi, ar da rezultate mai degrabă nerelevante, intervine prea târziu, deja toată regiunea din jur este influențată de forme radicale ale Islamului, îmbrățișarea lor fiind și un rezultat direct al politicilor brutale și neadaptate care s-au formulat pentru regiune, dar și a unora aplicate la nivelul întregii Rusii – cu referire specială la instalarea verticalei puterii și eludarea formulei liderilor aleși ca formule genuine de reprezentare, în favoarea celor numiți sau a formulelor de falsă reprezentare. Moscova este expusă și mai mult din cauza contra-reacției, respectiv a naționalismului anacronic și a xenofobiei manifestată prin acțiuni la adresa alogenilor și ne-rușilor, acest fapt accentuând alienarea și enclavizarea islamică în sânul Moscovei și în alte orașe ale Rusiei, fapt ce predispune la radicalizare locală de metropolă (pe variantele studiate deja la nivelul Marii Britanii, Franței, Germaniei, SUA).

– războiul din Georgia nu a ajutat. Nici recunoașterea și militarizarea Osetiei de Sud și Abhaziei, dincolo de costurile la nivel internațional, nu au adus o plus valoare în stabilizarea Caucazului de Nord. Din contra, am înregistrat valuri de recrudescență ale atacurilor suicidare cu bombe și în regiunea Caucazului de Nord și în Moscova sau în inima Rusiei, ca efect al unei revolte constante, nu neapărat în legătură cu evenimentele din Caucazul de Sud, dar cu o anumită dependență și coincidență de calendar. Recunoașterea celor două regiuni ale Georgiei ocupate drept state independente au alimentat porniri naționaliste în Caucazul de Nord, în timp ce exemplul Georgiei, care a luptat, a rezistat și a supraviețuit, alimentează speranțele insurgenței, dar și ale mișcărilor naționale, etnice, separatiste, topite între timp sub atractivitatea

şi vizibilitatea insurgenţei de factură religioasă, a Emiratului Caucazului de Nord, acolo unde ideologia jihadistă şi a radicalismului religios a fost mai atractivă decât cea naţională – aici şi cu largul concurs al autorităţilor ruse. Georgia încearcă relaţii bune cu republicile din Caucazul de Nord şi pe fondul separatismului naţional, al ocupaţiei, dar şi al perspectivei vecinătăţii. Georgia abordează mai degrabă o agendă etnică şi naţională decât una religioasă, fiind prima afectată de perspectiva unui zid islamic la nord de Munţii Caucaz, care să izoleze Georgia şi Armenia creştine la Marea Neagră şi între curente islamice distincte, unele moderate, altele politizate şi radicalizate, între purtătorii cărora pot oricând izbucni şi conflicte de natură sectariană.

20. CONFLICTUL DE VALORI ÎN CAZUL FILMULUI „INOCENŢA MUSULMANILOR"*

1. Cazul Salman Rushdie: Lansarea dezbaterii în conflictul de valori

Primul caz care a ţinut titlurile ziarelor şi care a deschis dezbaterea, un caz care încă mai este valabil şi acum, este cel al romanului „Versetele satanice" al lui Salman Rushdie. Acesta este cel mai cunoscut caz în care au fost puse în joc limitele libertăţii de exprimare şi multiculturalismul a fost utilizat pentru impunerea de limite spiritului libertăţii în numele coeziunii sociale şi al unităţii, a corectitudinii politice şi respectului pentru sensibilitatea unei comunităţi de credincioşi. În cele din urmă, acest caz a condus la fenomenul auto-cenzurii ce afectează structura liberală a societăţii democratice şi impune toleranţa şi civilizaţia ca valori împotriva liberei exprimări, iar întregul proces aduce atingere substanţei fundamentale a societăţii liberal-democrate.

Conflictul valorilor aduce în dezbatere mai multe aspecte. Pe de o parte, este vorba de multiculturalism – în sensul de societate ce respectă diversitatea prin evitarea chestionării acesteia cu privire la limitarea reacţiilor la viziuni entocentriste şi a comportamentului ce crează diviziuni. Acest tip de comportament apare în grupuri închise ce refuză integrarea şi acceptarea responsabilităţii pentru perioada colonială, dovedindu-se lipsite de toleranţă când vine vorba de concetăţeni cu stiluri de viaţă şi credinţe diferite.

Practic, vorbim de puterea societăţii liberale de a se defini pe sine, spiritul său şi ideile sale diverse, sau una care acceptă să fie definită de alţii şi con-

* Publicat ca Occasional Paper al Centrului de Prevenire a Conflictelor şi Early Warning în varianta în limba engleză cu titlul *The conflict of values in the case of the „Innocence of the Muslims",* Occasional Paper, Vol. 5., nr. 8/2012, http://cpc-ew.ro/occasional_papers/vol5_08.pdf. Urmează să apară în Monitor Strategic, în limbile română şi engleză.

damnă la moarte intelectualii, reacționând violent la artă și la creații controversate. Toleranța și acceptarea diversității reprezintă un set comun de valori pentru ambele grupuri, așa că există un tărâm comun pentru construirea unei soluții la această controversă.

De la un roman suprarealist la o dezbatere teologică

În 1988, autorul britanico-indian Salman Rushdie a publicat cel de-al patrulea roman al său, „Versetele satanice". Cartea urmărește aventurile a două personaje de origine indiană, Gibreel și Saladin, care aterizează în Marea Britanie atunci când avionul companiei Air India explodează. O parte din aventurile din carte aduc în scenă un personaj bazat pe imaginea Profetului Mohamed și îl arată atât pe acesta, cât și interpretarea Coranului într-o lumină ce a atras critici din partea liderilor musulmani. Cartea include scena unui vis cu prostituate care ar personifica soțiile lui Mohamed. Totodată, se referă la Mohamed ca Mahound, un demon în scenele de morală creștină.

Povestea reprezintă mai degrabă o alegorie și un roman suprarealist decât o abordare teologică sau o interpretare ce ar merita reacție. Totuși, limitele explorării minții umane au cauzat reacții, iar acest lucru ar trebui adus în discuție, însă lipsa de respect a unui autor sau nonconformismul său nu ar trebui să atragă după sine condamnarea sa la moarte.

Cartea dlui Rushdie, care mai întâi a fost interzisă în India, în toamna anului 1988 și a cauzat apoi revolte în Pakistan la începutul lui 1989, cu puțin timp înainte de intrarea sub edictul Ayatolahului Khomeini, a surprins populația musulmană din mai multe țări. S-au iscat acuzații de blasfemie și demonstrații din partea grupurilor islamiste din India și Pakistan. Pe 14 februarie 1989, liderul iranian Khomeini a condamnat oficial cartea. Khomeini a formulat o *fatwa* împotriva autorului și o recompensă a fost promisă oricărei persoane ce „îl va executa".

După nouă ani în care a stat ascuns, guvernul iranian a declarat, în 1998, că se distanțează de recompensa oferită pentru uciderea lui Rushdie[179]. Din anul 2000, Rushdie a locuit în New York, iar în 2007 a preluat un post pe cinci ani la Universitatea Emory din Atlanta, Georgia, în calitate de scriitor. Rushdie a fost numit cavaler în 2007 de către Regina Elisabeta – o mișcare ce a fost criticată de Guvernul iranian, de Parlamentul pakistanez dar și de Al-Qaeda[180].

Dosarul Rushdie este o chestiune originală, utilizată în Iran pentru afaceri interne. O luptă pentru putere între moderații și conservatorii iranieni a dus la reacții extremiste care au pus în joc limitele libertății de exprimare într-o democrație. A devenit ritual în Iran ca, în fiecare an, în data în care a fost formulată *fatwa*, conservatorii să reitereze sentința la moarte asupra lui Rushdie pentru a-și avertiza rivalii moderați cu privire la orice compromis. Nu este, deci, nicio surpriză faptul că Ayatolahul Hassan Sanei, liderul fundației reli-

gioase ce a oferit recompensa inițială pentru uciderea lui Rushdie, a afirmat referitor la ofertă, că aceasta rămâne valabilă[181].

„***Atâta timp cât nu este îndeplinită fatwa istorică a Imamului Khomeini împotriva lui Rushdie****, insulta nu va fi cea din urmă. Dacă fatwa ar fi fost dusă la îndeplinire, insulte ulterioare sub forma caricaturilor, a articolelor și a filmelor, nu s-ar mai fi produs*"[182], a fost citat Sanei. Radicalii iranieni susțin că *fatwa* lui Khomeini este „irevocabilă".

Dar diferența, de această dată, este că Guvernul președintelui reformist Mohammad Khatami, s-a angajat public, pentru prima oară, să nu facă nimic pentru îndeplinirea amenințării cu moartea și s-a distanțat de recompensă.

Conservatorii s-au opus eforturilor președintelui Khatami de îmbunătățire a relațiilor cu Occidentul și, în special, cu Regatul Unit. Sunt conștienți că Vestul este sensibil cu privire la soarta dlui Rushdie și insistă în mod intenționat pentru îndeplinirea *fatwa*, pentru a se opune eforturilor lui Khatami. Deci povestea este utilizată de o anumită partidă din structura politică iraniană pentru obiective interne, deși Iranul nu are nimic de a face cu povestea propriu-zisă.

Prim-ministrul iranian și-a distanțat public Guvernul de amenințarea cu moartea asupra autorului britanic Salman Rushdie în 1989, iar Marea Britanie a răspuns prin restaurarea, în totalitate, a relațiilor diplomatice.

„*Guvernul Republicii Islamice Iran nu intenționează să ia și nu va lua nicio măsură în sensul amenințării vieții autorului Versetelor satanice sau a altei persoane asociate cu munca acestuia și nici nu va încuraja sau asista pe nimeni în a face aceasta*"[183], a declarat ministrul de Externe iranian la acea vreme, Kamal Kharrazi. Remarcile lui Kharrazi au urmat comentariilor făcute la New York de președintele iranian, Mohammad Khatami, care a spus reporterilor că dosarul Rushdie este *„complet încheiat"*.

Dar bunele intenții și această politică nu au durat. Povestea „Versetelor satanice" are un efect în timp și revine de fiecare dată când o chestiune asemănătoare apare în media. Așa s-a întâmplat și în cazul filmului „*Inocența musulmanilor*".

O fundație semi-oficială din Iran a mărit o recompensă oferită pentru uciderea scriitorului britanic Salman Rushdie la 3,3 milioane de dolari (de la 2,8 milioane de dolari), la câteva zile după protestele ce au traversat lumea arabă împotriva presupuselor insulte la adresa Profetului Mohamed în filmul cu pricina, care nu are nici o legătură cu autorul Versetelor Satanice. Ziarul radical Jomhoori Eslami și alte publicații[184] au relatat că mișcarea pare a fi legată de protestele cu privire la un film amator anti-islam despre care mulțimile adunate în peste 20 de țări au declarat că le-ar fi împins să își apere credința – în unele cazuri prin atacarea ambasadelor americane. Radicalii au considerat că blasfemia nepedepsită din primul caz a avut rolul său în faptul că a permis apariția blasfemiilor ulterioare, de unde și suplimentul de efort în executarea condamnării.

Autocenzura şi corectitudinea politică continuă în dosarul Rushdie

Teroarea legată de *fatwa* Ayatolahului Khomeini s-a disipat, dar provocarea lansată libertăţii artistice nu. Autorităţile indiene au demonstrat că interdicţia asupra „Versetelor satanice“ este în continuare validă în India. Sectanţii religioşi şi politicienii cinici au folosit din nou romanul lui Rushdie pentru motive politice, pentru a-i aduce pe linia dorită pe credincioşi. În luna ianuarie 2011, chestiunea a fost folosită şi în scop electoral. Deşi Rushdie a vizitat India de multe ori după 1989 fără probleme, liderii musulmani au sesizat oportunitatea de a crea o controversă şi au spus organizatorilor festivalului că nu trebuie să permită unui *„inamic al Islamului“* să vorbească[185]. În oraşul Jaipur din India, ţara natală a lui Rushdie, autorul „Versetelor satanice“ a fost unul din cei peste 250 de autori din întreaga lume care au fost de acord să vorbească la Festivalul Literar Jaipur, cea mai mare asemenea reuniune artistică din Asia de Sud şi, probabil, cea mai aşteptată. Dar cu câteva zile înainte de începerea festivalului, pe 20 ianuarie, Maulana Abul Qasim Nomani, cleric al Darul Uloom Deoband, un proeminent seminar islamic din statul aflat în nordul Indiei, Uttar Pradesh, a cauzat agitaţie declarând că guvernul indian ar fi trebuit să-i refuze viza lui Rushdie care, din cauza imaginii pe care a atribuit-o Profetului în „Versetele satanice“ este „*o persoană pe care musulmanii o urăsc*“[186]

Uttar Pradesh, cel mai mare stat indian, era pregătit să meargă la vot în aprilie 2011. Este statul indian de domiciliu a unui număr substanţial de musulmani din cei 160.000 ai Indiei, o comunitate de populaţie curtată de toate partidele majore ale statului. În acel context, lui Rushdie i-a fost interzisă participarea la festival prin interdicţia de a citi din propriul său roman.

Faptul nu este unul nou, din moment ce în 1988, după demonstraţii ale indienilor musulmani împotriva „Versetelor satanice“, guvernul a interzis importul cărţii, adăugând că „*interdicţia nu a dus la devalorizarea meritelor artistice şi literare ale operei lui Rushdie*“[187]. India este una din foarte puţinele ţări din lume în care interdicţia a rămas valabilă, alături de Egipt, Pakistan, Iran, Malaezia, Liberia şi Papua Noua Guinee, printre altele. Situaţia a devenit chiar mai vizibilă când patru autori prezenţi la festival au decis să-şi utilizeze timpul alocat citind cu voce tare pasaje din „Versetele satanice“, în semn de protest pentru excluderea *de facto* a lui Rushdie. Vestea a circulat repede şi în câteva minute era difuzată în lumea întreagă prin intermediul contingentului masiv de presă prezent la eveniment.

Sir Salman Rushdie a declarat că nu crede că romanul său din 1988 ar putea fi publicat astăzi din cauza „*unui climat de frică şi tensiune. O carte ce a criticat Islamul ar fi dificil de publicat acum*“. Salman Rushdie a afirmat că scriitorii erau în continuare atacaţi pentru operele lor în ţări precum Turcia, Egipt, Algeria şi Iran.

„*Dacă ne uităm la modul în care libertatea de exprimare este atacată de extremismul religios, acuzaţia care li se aduce acestor persoane este mereu*

aceeași – este blasfemie, erezie, insultă – același vocabular medieval. Suntem într-o situație dificilă pentru că există multă frică și tensiune".[188]

Dezbaterea lansată de Rushdie și episodul din India s-au construit în jurul durabilității chestiunii „Versurilor satanice", după lansarea controversei. Ambele momente – pronunțarea *fatwa* și reacția oficialilor indieni – sunt legate de evenimente politice și electorale, dar au creat o reacție serioasă, violență extremă și criticism religios împotriva unui pretins *„război împotriva Islamului"* pe care l-ar releva această apariție. Acest tip de reacție reflectă frustrare și un simț al oprimării pe care l-au avut musulmanii ca urmare a perioadei coloniale.

Astfel de sentimente sunt utilizate și canalizate cu atenție pentru a conferi avantaje politicienilor implicați în disputele domestice electorale și aflați în căutarea legitimării internaționale. Islamul politic radical a luat ceea ce a fost mai bun din episod și a reușit să creeze chiar și o politică a fricii față de Vest[189], dublată în Occident de aceleași sentimente și de anunțul a trei lideri europeni majori referitor la faptul că multiculturalismul a eșuat – James Cameron, Angela Merkel și Nicolas Sarkozy.

Au reprezentat autocenzura și corectitudinea politică a abordării multiculturale un răspuns bun la nevoia de coabitare și de respectare a sensibilităților comunității islamice în lume? Este „*civilizat*" să se evite controversele de dragul respectului pentru sensibilitățile altora? Sau este aceasta o modalitate de modificare și de renunțare la valorile de bază ale unei democrații liberale care a modelat modernitatea?

Cel mai important aspect este că ambele părți se referă la toleranță ca valoare: pe de o parte este vorba de toleranță pentru libertatea de exprimare, pentru libera circulație a ideilor, pentru proteste fără violență și abținerea de la reacții extreme, interzicând blasfemia și pedepsele aberante aferente din rândul sancțiunilor administrative și religioase aplicate. Pe de altă parte, toleranța este utilizată ca modalitate prin care ceilalți pot accepta un stil de viață diferit al unei comunități care nu dorește neapărat să se integreze în normele și regulile occidentale, care dorește păstrarea preeminenței obiceiurilor sale religioase asupra vieții administrative.

Impactul lui Rushdie în societățile occidentale

Există o credință importantă conform căreia reacția violentă la creația artistică este specifică doar statelor islamice. Departe de a fi adevărată, se pare că reacțiile la „Versetele satanice" au fost la fel de importante în statele occidentale, mai ales în acele regiuni unde există importante comunități musulmane. În orașul britanic nordic Bradford, pe 14 ianuarie 1989, când, ca urmare a incendierii cărții, cel mai mare distribuitor de cărți s-a decis să retragă cartea din toate librăriile din zonă. O idee inteligentă? Autocenzură? Respect pentru o comunitate? Înțelegerea multiculturalismului prin prisma respectului față de sensibilitățile acelei comunități? Nu vom ști niciodată, cert este

că liderii musulmani din comunitatea care a scos cărțile din librărie pentru a le arde în stradă a cerut concomitent și instituirea legii islamice pentru chestiuni legate de conviețuirea și comportamentul în familie.

Autoritățile britanice au demonstrat că pot abandona valorile liberale în schimbul falsei promisiuni a unei vieți liniștite. Pe de altă parte, un număr de surse britanice au legat acest tip de decizie ce alterează fundamentele liberale și acordă o preeminență corectitidinii politice, de contextul ce a permis ca cetățenii britanici de trei generații, complet integrați în societate pleacă dimineața luând în spate un rucsac cu explozibili și se aruncă în aer în autobuze și în metrouri, plănuind totodată să doboare avioane de pasageri[190] în țara de adopție pe care au ales-o bunicii lor.

James Forsyth, dar și mulți alții, au considerat că semnalul dat prin tolerarea incendierii cărților lui Rushdie pe străzile din Bradford și retragerea cărților din librării a reprezentat primul pas în direcția pierderii controlului asupra dezvoltării terorismului intern. Participarea Marii Britanii în războiul din Irak și inegalitatea internă nu sunt motive suficiente pentru a explica planificarea și dezvoltarea a aproximativ 70 de planuri teroriste în Marea Britanie, care s-a găsit în situația de a fi forțată să aibă de a face cu atacuri chiar inima Londrei.

O legătură directă nu a putut fi stabilită și cu siguranță există un soi de logică excesivă în interiorul acestui raționament, dar cert este că acele atacuri au avut loc și că au existat atât terorismul domestic, cât și lupi singuratici auto-radicalizați și chiar întregi comunități radicalizate în jurul moscheilor unde predicatori radicali au ridicat în slăvi credința ortodoxă islamică și chiar și jihadul – așa cum s-a dovedit prin expulzarea acelor imami. Acesta este un fapt și nicio analiză pragmatică nu îl poate ignora. Pentru Marea Britanie, inamicul din interior reprezintă o realitate, iar inegalitatea internă nu poate explica de ce unii britanici sunt împinși la a-și ucide vecinii.

Și dacă problema este legată de faptul că Marea Britanie nu a luat o atitudine fermă în favoarea valorilor liberale? Dacă nuanța introdusă corectitudinii politice, autocenzurii, „civilizației“ de către cei care respectă sensibilitățile comunității islamice este parte a explicației pentru care s-a ajuns la astfel de evoluții? Nimeni nu poate răspunde, dar este dificil de respins aceste scenarii ca fiind false *a priori*. Iar Salman Rushdie, ca simbol și ca prim caz de ciocnire a civilizațiilor, ar putea reprezenta punctul de răscruce al multiculturalismului prost înțeles, dacă el înseamnă ignorarea propriilor noastre valori democratice liberale fundamentale.

În 2006, un sondaj a arătat că musulmanii britanici tineri cred într-un număr surprinzător de mare – 31%, că politica externă a țării lor justifică atacurile teroriste[191]. În Bradford, „Versetele satanice“ au fost arse pentru că acestea au fost văzute drept blasfemie. Situația a devenit chiar mai supărătoare după ce liderul suprem al Iranului, Ayatolahul Khomeini a cerut capul lui Rushdie, la 14 februarie 1989. Apelul a fost repetat frecvent în Marea Brita-

nie, de către diferiți imami sau lideri de comunități musulmane, în ciuda unei legi britanice care pedepsește cu închisoare pe viață instigarea la crimă.

Potrivit gânditorilor liberali, rezultatul final al chestiunii Rushdie a reprezentat o oportunitate ratată pentru Marea Britanie de a arăta că cetățenii, toți cetățenii săi, trebuie să respecte legile interne. În interiorul comunității musulmane, poziția moderată a fost slab cotată, iar poziția radicalilor a fost susținută. Iqbal Sacranie, care între 2002 și 2006 a condus cea mai mare organizație musulmană din Marea Britanie – Consiliul Musulman al Marii Britanii, a declarat că „*moartea este, poate, prea ușoară pentru Rushdie*".

În anii 1990, Londra a devenit punctul de adunare pentru teroriștii islamiști. Atât europenii, cât și Washingtonul, s-au plâns că britanicii erau toleranți cu privire la prezența radicalilor musulmani. După 11 septembrie, atitudinea britanică s-a transformat rapid și aproximativ 93% din populație a sprijinit reacțiile pentru protejarea cetățenilor de atacurile teroriste. Dar otrava se răspândise deja. Sondajele arătau că 57% din musulmani au privit campania împotriva musulmanilor ca pe un război împotriva Islamului, 40% considerau că britanicii care au mers să lupte în rândurile jihadiștilor au justificare, iar 15% vedeau atacurile asupra turnurilor gemene motivate într-o formă sau alta. În acele condiții, cazul Salman Rushdie a servit drept un semnal important ce merita să fie luat în considerare cu mai mare atenție.

2. Controversa caricaturilor Jyllands-Posten

Controversa caricaturilor cu Mohamed a început după ce 12 benzi desenate au fost publicate, la 30 septembrie 2005, în ziarul danez Jyllands-Posten, majoritatea acestora reprezentându-l pe Profetul islamic Muhammad. Ziarul a anunțat că publicarea acestora a fost o încercare de a contribui la dezbaterea referitoare la critica Islamului și autocenzură.

Membrii a 16 organizații musulmane daneze au condamnat Jyllands-Posten, pretinzând că publicația a acționat într-un mod provocator și a insultat sensibilitățile musulmane. Reprezentantul palestinian în Danemarca și ambasadori din 10 state cu populație musulmană au trimis, la 12 octombrie 2005, o scrisoare premierului danez, Anders Fogh Rasmussen, solicitând o întâlnire cu acesta și cerând acțiune împotriva Jyllands-Posten, întâlnire refuzată ulterior de Fogh Rasmussen cu aceștia.

Premierul danez – devenit între timp secretar General al NATO – s-a declarat împotriva „*încercărilor de demonizare a grupurilor de oameni pe baza religiei*", dar a afirmat că Danemarca rămâne fidelă libertății de exprimare. Guvernul a răspuns la solicitarea adresată premierului pentru o întâlnire doar cu o scrisoare: „*Libertatea de exprimare are un scop mai larg, iar guvernul danez nu are la dispoziție nicio modalitate prin care ar putea influența presa. Totuși, legislația daneză interzice acte de exprimare de natură discriminatorie sau ce ar putea reprezenta blasfemii. Partea vătămată ar putea aduce*

acest tip de manifestări în fața instanței și este responsabilitatea acesteia din urmă să răspundă la cazuri particulare“[192].

Ambasadorii au susținut că nu au cerut niciodată ca Jyllands-Posten să fie deferit justiției, partea tehnică a scrisorii în care se cerea ca ziarul să fie trimis în fața justiției referindu-se, cel mai probabil, la antrenarea responsabilității acestuia în limitele legii[193]. Totodată, Rasmussen și-a exprimat opinia considerând că, „*chiar și o intervenție non-juridică împotriva Jyllands-Posten ar fi imposibilă în interiorul sistemului nostru*“[194].

Danezi musulmani au călătorit în Orientul Mijlociu în lunile noiembrie și decembrie ale aceluiași an, pentru a înștiința oamenii cu privire la benzile desenate și pentru a-i chema pe aceștia la protest. Aceștia au luat cu ei în țările respective nu doar benzile desenate publicate, ci și alte câteva – chiar mai insultătoare – care „*le-au fost trimise de către cetățeni danezi*“. Cu aceste „dovezi“ a devenit evidentă intenția de incitare la reacții dure prognozată de către musulmani la adresa Danemarcei.

Desenele au fost republicate în ziare din peste 50 de țări în lunile ce au urmat, accentuând astfel controversa, deși majoritatea acestora au fost publicate după protestele pe scară largă din ianuarie și februarie 2006[195]. Ziare din SUA, Franța, Germania, Spania, Italia, Marea Britanie, Islanda, Belgia, Elveția, Ungaria, Groenlanda, Bulgaria, Portugalia și Iordania au republicat desenele pe 2 februarie 2006, pretinzând că apără libertatea de expresie și dreptul de a publica. Editorul cotidianului parizian France Soir a fost concediat ca urmare a deciziei sale de a publica desenele sub titlul „*Da, avem dreptul de a-L caricaturiza pe Dumnezeu*“.

Musulmanii au organizat proteste în întreaga lume islamică, unele dintre acestea escaladând în violențe și momente în care poliția s-a văzut nevoită să tragă în mulțimile de protestatari, rezultatul fiind peste 100 de persoane ucise[196] la care s-a adăugat atacul cu bombă de la ambasada olandeză din Pakistan și incendierea ambasadelor olandeze din Siria, Liban și Iran, precum și luarea cu asalt a unor clădiri europene[197] și arderea steagurilor olandez, danez, norvegian, francez și german în Fâșia Gaza[198].

Premierul danez, Anders Fogh Rasmussen, a descris controversa drept cea mai mare criză internațională a Danemarcei de la al Doilea Război Mondial încoace[199]. Secretarul general ONU, Kofi Annan, a făcut un apel la editorii din întreaga lume să oprească publicarea desenelor: „*gestul este insensibil. Este provocator și ar trebui ca aceștia să vadă ce s-a întâmplat în întreaga lume*“, a declarat acesta. Președintele SUA, George W. Bush, a făcut și el apel la încetarea violențelor. „*Respingem violența ca modalitate de exprimare a nemulțumirii cu privire la ceea ce ar putea fi publicat în presa liberă*“, a menționat liderul american. Într-o declarație, prim-ministrul canadian, Stephen Harper, spunea că „*regretă publicarea*“ desenelor cu Muhammad în media canadiene și „*îndeamnă comunitatea musulmană canadiană să își facă auzite opiniile într-un mod pașnic, respectuos și democratic*“.[200]

Procesul civil împotriva publicației a venit la două săptămâni după ce Procurorul General al Danemarcei a refuzat să înceapă o acțiune legală împotriva acesteia, la 30 martie 2006, declarând că desenele care au provocat o furtună în lumea musulmană nu au violat legile împotriva rasismului sau a blasfemiei. Ziarul a fost cel care a câștigat cazul în instanță, procesul dovedindu-se un caz real de libertate a presei. Premierul danez a câștigat legitimitate prin apărarea valorilor democrat-liberale fundamentale și a devenit Secretar General NATO în 2009.

Criticii desenelor le-au descris pe acestea ca fiind islamofobe, rasiste[201] sau reprezentând un act de blasfemie pentru persoanele de confesiune islamică, posibil intenționate pentru a umili o minoritate daneză, sau au fost o manifestare a ignoranței cu privire la istoria imperialismului occidental. Suporterii publicării lor și ai libertății presei au spus, în general, că publicare desenelor a fost un exercițiu legitim al dreptului la libera exprimare, indiferent de validitatea exprimării în sine. Mulți au argumentat că musulmanii nu au fost vizați într-o manieră discriminatorie, din moment ce sunt publicate adesea și desene mai puțin flatante cu privire la alte religii și liderii acestora[202].

Flemming Rose, editorul cultural al Jyllands-Posten, a comentat în textul inițial care însoțea desenele: „*societatea modernă secularăeste respinsă de unii musulmani. Aceștia cer o poziție specială, insistând asupra unor tratamente distincte cu privire la sentimentele lor religioase. Este incompatibil cu democrația contemporană și libertatea de expresie*“. La 19 februarie 2006, Rose și-a explicat în continuare intenția în Washington Post: „*Cei care au creat desenele au tratat islamul la fel cum tratează creștinismul, budismul, hinduismul și alte religii. Și prin faptul că i-au tratat pe musulmanii danezi ca pe niște egali, au subliniat ceva anume: vă integrăm în tradiția daneză a satirei pentru că sunteți parte a societății noastre, nu străini. Desenele mai degrabă includ decât să excludă*“[203].

Interdicție în a-l desena pe Mohamed?

Adevărata ciocnire a civilizațiilor a avut loc nu doar între țările islamice și cele creștine, ci și în interiorul societăților occidentale. Iar climatul război împotriva terorismului părea să aibă ca efect secundar escaladarea oricărei controverse sau act considerat a fi împotriva religiei într-un imens *casus beli* pentru musulmanii din întreaga lume. Trebuie să notăm aici că au fost necesare aproximativ 6 luni și proteste uriașe din partea țărilor musulmane, plus o călătorie a musulmanilor danezi care au făcut mai mult decât să prezinte desenele pentru a obține o reacție a lumii musulmane la un nivel de violență atât de ridicat încât să merite intervenția politică a liderilor internaționali pentru a calma controversa.

Violența musulmanilor și intoleranța țărilor și a comunităților islamice au fost, din nou, cap de afiș, iar reprezentanții radicali au folosit momentul pentru agendele lor personale. La 17 februarie, Mohammed Yousaf Qereshi,

imamul unei moschei din Peshawar, a oferit o recompensă de 1,5 milioane de rupii pentru oricine va ucide pe unul dintre cei care au desenat caricaturile Profetului Mohamed. În acest caz, precedentul recompensei pentru uciderea lui Salman Rushdie a acționat în beneficiul acestui predicator islamic obscur.

La 21 aprilie, la mai mult de jumătate de an după publicarea caricaturilor, liderul adjunct a Al-Qaeda, Ayman al-Zawahiri, a cerut prin intermediul unui filmuleț, atacuri de răzbunare împotriva țintelor daneze. „*Fac apel și incit orice musulman care poate face rău Danemarcei, să facă aceasta în sprijinul Profetului. Pacea lui Dumnezeu și rugăciunile să fie cu el și să îi fie pază staturii sale onorabile*“[204], a spus Al-Zawahiri, citat de Intel Center, un grup din SUA care monitorizează mesajele Al-Qaeda. Nu a fost nicio surpriză faptul că, după o dezbatere atât de aprigă şi sute de victime în urma ciocnirilor violente, Al-Qaeda a intervenit, încercând să câștige dividende pentru sine.

Libertatea de expresie pare să aibă limite în societatea musulmană. Conform imamilor şi a unor interpretări ale Coranului, faptul de a-l insulta pe Mohamed este una din cele mai grave crime. Unele interpretări ale Shariah, mai ales cea a grupărilor relativ extremiste Salafi (Wahhabi), spun că orice insultă adusă lui Mohamed merită pedeapsa cu moartea[205].

Totuşi, Organizația Conferinței Islamice (OIC) a denunțat instigările la uciderea desenatorilor danezi. Secretarul general al OIC, Ekmeleddin Ihsanoglu, a menționat într-un comunicat de presă: „*Secretarul general face apel la musulmani să rămână calmi și împăciuitori în pragul descrierii profanatoare a Profetului Muhammad, care le-a rănit adânc sentimentele“.* El a declarat că „*Islamul, fiind religia toleranței, a milei și a păcii, îi învață să-și apere credința prin intermediul unor mijloace democratice și legale*“.[206]

În mod evident, răspunsurile violente nu sunt o parte integrantă a Islamului. Fiecare capitol al Coranului începe cu cuvintele „*În numele lui Allah [Dumnezeu], cel plin de milă și compasiune*“. Profetul Mohamed este numit Rehmatul-lil-Alameen, sau „*cel care aduce compasiune pentru toate lumile“*. După anunțarea activității sale profetice, Profetul Muhammad s-a rugat pentru cei care l-au insultat sau i s-au opus[207].

Cert este că, doi ani mai târziu, autorul benzilor desenate a fost ținta unei tentative de atentat terorist. Serviciul danez de Informații și Securitate a declarat că poliția a arestat la 13 februarie 2008 un cetățean danez de origine marocană, în vârstă de 40 de ani şi alți doi tunisieni, în regiunea Aarhus în vestul Danemarcei, în urma unui proces îndelungat de supraveghere. Conform declarațiilor Serviciului de Informații la acel moment, cetățeanul danez a fost acuzat de terorism, iar cetățenii tunisieni urmau să fie deportați, în timp ce Poliția nu a dat publicității numele celor trei.

Ținta atentatului era, potrivit Serviciului de Informații, ilustratorul ziarului danez Morgenavisen Jyllands-Posten, care a publicat inițial desenele controversate în septembrie 2005. Ziarul îl identifica pe ilustrator drept Kurt Westergaard.

„*Fără a vrea să își asume un risc inutil [Serviciul de Informații] a decis să intervină într-o fază incipientă pentru a întrerupe planificarea și asasinarea, în sine*“, conform declarației făcute de Jakob Scharf, directorul general al Agenției. „*În consecință, operațiunea din această dimineață trebuie văzută, în primul rând, ca o măsură preventivă al cărei scop a fost acela de a opri o crimă de la a fi comisă*“.

Westergaard afirmase anterior că a dorit ca desenele sale să transmită că unele persoane au exploatat imaginea Profetului pentru a legitima teroarea. Totuși, mulți credincioși din lumea musulmană au interpretat desenul ca descriindu-l pe Profet ca un terorist.

Westergaard rămâne sub protecția poliției și nu știe cât va continua această situație. „*Nu aș avea cum să știu cât timp voi fi nevoit să rămân sub protecția poliției; cred, totuși, că impactul răspunsului nebunesc la desenele mele va dura până la sfârșitul vieții mele*“ a spus el. „*Este, cu adevărat trist, dar a devenit o realitate a vieții mele*“[208].

Au existat mai multe atentate la viața lui Westergaard și a soției sale. Conform unor evaluări succesive ale Stratfor asupra situației, a fost implicat inclusiv un somalez, presupus a fi asociat cu gruparea al-Shabbab, care a fost recent condamnat în Copenhaga. În ianuarie 2010, acesta a pătruns în locuința lui Westergaard, fiind rănit prin împușcare de un polițist danez, în timp ce îl urmărea pe artist cu un topor.

Cel mai recent dintr-o serie de comploturi teroriste descris de Stratfor a ieșit la lumină pe 29 decembrie, când poliția din Danemarca și Suedia a arestat cinci bărbați cu conexiuni diferite cu Irakul, Libanul și Tunisia. Se presupune că bărbații plănuiau un atac armat asupra birourilor Jyllands-Posten din Copenhaga și se pare că ar fi obținut un pistol și un pistol-mitralieră echipat cu supresor de sunet și că s-ar fi aflat în posesia unor cătușe – ceea ce indică că plănuiau să ia ostatici într-o operațiunea teatrală.

Alte comploturi recente implicând reprezentări ale lui Mohamed includ arestarea, în martie 2010, în Irlanda, a șapte persoane cu povești de viață legate de Orientul Mijlociu și Africa de Nord, în legătură cu un presupus complot de a-l ucide pe Lars Vilks, artistul suedez care l-a pictat pe Mohamed ca un sens giratoriu. O americancă, Colleen LaRose – cunoscută sub identitatea on-line de „Jihad Jane“ – a fost arestată de FBI în timp ce se întorcea în SUA din Irlanda în luna noiembrie. La începutul lunii februarie, aceasta a pledat vinovată la o serie de acuzații la nivel federal care includeau un complot pentru a-l ucide pe Vilks.

Unul din cele mai alarmante atacuri de până acum legate de controversa benzilor desenate, a fost atacul sinucigaș cu bombă din Stokholm, care a avut loc la 11 decembrie, pus la cale de Taimour Abdulwahab, un cetățean suedez născut în Irak. Din fericire, atacul, care ar fi putut fi unul devastator, a fost stopat în momentul în care explozivii săi s-au detonat prematur, el fiind sigurul care a fost ucis[209]. Într-un email trimis Agenției de știri suedeze cu

puţin timp înainte de a declanşa atacul, Abdulwahab a făcut referire explicită la desenele lui Vilks, cât şi la prezenţa trupelor suedeze în Afganistan.

O altă chestiune introdusă în această controversă cu rezultate sângeroase, pe lângă intoleranţa în numele lui Allah sau pedeapsa cu moartea pentru insulta la adresa lui Mohamed, este legată de întrebarea dacă desenarea Profetului este un păcat în credinţa islamică. Respingerea ilustrării grafice a lui Mohamed este o parte a credinţei de bază a Islamului sau este o modalitate de interpretare a religiei de către grupuri care o utilizează în scopuri politice, aşa cum au făcut-o conservatorii din Iran în cazul lui Salman Rushdie, într-o luptă politică internă?

Doctrina tradiţională islamică oferă puţine explicaţii pentru acest răspuns violent. Nu există nicio interdicţie explicită în Coran la adresa artei figurative, iar reprezentări ale lui Muhammad, deşi absente din spaţiile publice, apar în „manuscrisele luminate“ până în secolul al 17-lea; acestea apar încă în iconografia populară a şiiţilor, unde antipatia faţă de imagini ale Profetului este mult mai puţin prevalentă. Există numeroase asemenea reprezentări – lipsite de chip sau acoperite de un văl, ca indiciu al sfinţeniei sale, sau în care apar reprezentate chiar şi trăsături faciale – în colecţii de manuscrise[210].

Malise Ruthven nota[211] că numai recent musulmanii ce trăiesc în Vest au început să ridice obiecţiuni faţă de reproducerea acestor imagini în cărţi. Obiecţiunile nu sunt, în nici un fel, restrânse la militanţii extremişti. Sentimentul populist – alimentat de tendinţele salafiste sau „*fundamentaliste*“ provenind din Golf şi din Arabia Saudită, a dus aproape la un consens în rândurile unei majorităţi a musulmanilor legat de faptul că reprezentările Profetului sau ale altor figuri sfinte sunt interzise de Islam.

Politica în regiune: utilizarea benzilor desenate din Jyllands-Posten

Politicul a jucat un rol în controversa benzilor desenate ale Jyllands-Posten care aproape a dus la un război religios global între Islam şi Occident – şi a ajutat la alimentarea interpretărilor conform cărora războiul împotriva terorismului este, de fapt, un război al Occidentului împotriva Islamului, un soi de cruciadă modernă. În orice caz, dacă nu a fost plănuit în acest fel de la început, atunci când au fost aţâţate mulţimile şi au fost utilizate interpretări radicale ale Islamului în vederea obţinerii de sprijin pentru credinţă (şi pentru purtătorii radicali ai acesteia în campanii electorale), s-a întâmplat aşa 6 luni mai târziu, când toţi apărătorii Islamului au păşit în joc şi au utilizat controversa pentru scopuri interne.

Afirmaţii precum cele ale benzilor desenate publicate de Jyllands-Posten au mai multe dimensiuni. Cu siguranţă, vorbim aici de lupta, pe de o parte, a credincioşilor, a pietăţii musulmane şi a respectului pentru credinţă şi a militanţilor musulmani, apărători ai credinţei, pentru „*Islamul real*“ şi pentru onoarea islamică a războiului sfânt împotriva, de cealaltă parte, a influenţelor occidentale. Islamul moderat, toleranţa, respectarea tăcută (şi pioasă) a

ritualurilor şi simbolurilor islamului au fost nevoite să se lupte cu islamul radical care trebuie să fie vizibil, agresiv, să-şi susţină credinţa şi să se uite la modul în care ceilalţi îşi trăiesc experienţa religioasă, un Islam interpretat sctrict, care face apel la o interpretare rigidă a Coranului care nu se potriveşte cu multiculturalismul şi cu toleranţa şi tolerarea altor religii şi credinţe, ci izolează comunităţile islamice sub controlul unor imami radicali, ce nu le permit să interfereze, să fuzioneze şi să se integreze cu alte comunităţi vecine.

Rivalităţile dintre salafişti şi moderaţi nu sunt singurele aflate în joc aici, deşi avem exemple clare unde tocmai aceste controverse au afectat competiţia electorală şi lupta politică. Salafiştii doresc o întoarcere la „*Islamul pur*" a erei Profetului. Pe de altă parte, regulile islamice susţin că un răspuns pios al salafiştilor la controversa benzilor desenate este acela de a refuza să se uite la imagini ce reprezintă blasfemie şi să vorbească despre ele, cu siguranţă pentru a evita multiplicarea, distribuirea sau prezentarea lor.

Dar o parte a salafiştilor şi, cu siguranţă, militanţii, jihadiştii, au adoptat poziţia contrară, de a distribui şi face public acest fapt al blasfemiei, încercând astfel să polarizeze comunitatea, să atragă sprijinul public pentru relele făcute şi pentru a recruta sinucigaşi. Aceştia difuzează pe Internet imaginile controversate care pretind ei că ar reprezenta o blasfemie şi emit ameninţări la adresa artiştilor şi a publiciştilor care îndrăznesc să le expună în galerii publice sau în pagini printate.

Jihadiştii pregătesc o răzbunare care le-ar putea sublinia profilul, utilizând chestiunea pentru propriile lor motivaţii politice dar, aşa cum a fost corect accentuat de Malise Ruthven, datorită efectelor combinate al televiziunii şi al Internetului, principalul rezultat al eforturilor lor este un salt gigant în diseminarea imaginilor pe care musulmanii pioşi le găsesc cele mai ofensatoare. Prin atragerea atenţiei asupra lor, acei musulmani radicali şi doritori să facă noi prozeliţi ai propriei interpretări a Islamului, devin complici la blasfemia pe care caută cu atâta ardoare să o suprime.

O altă dimensiune a dezbaterii este cea implicând regimurile autoritare care au utilizat reacţiile împotriva benzilor desenate pentru a-şi întări regimurile şi pentru a respinge orice încercare de democratizare. Acest fapt s-a petrecut înaintea Primăverii Arabe, când în Egipt şi Pakistan asemenea violenţe anti-occidentale ale islamiştilor erau permise (chiar încurajate) pentru o altă categorie de motivaţii politice, pentru a creşte sprijinul pentru liderul autoritar. Conducătorii musulmani, la fel ca şi partidele politice islamice, încercau în egală măsură să câştige un avantaj prin revoltele populaţiilor musulmane împotriva lumii occidentale.

Atât islamiştii cât şi conducătorii musulmani autoritari au interes în a aţâţa flăcările victimizării musulmane, bazate pe doleanţe reale sau percepute. Pentru islamişti, furia sau mânia împotriva Occidentului reprezintă o bază pentru faptul că pretind să sprijine masele musulmane. Pentru conducătorii autoritari, protestele religioase reprezintă mijlocul prin care este abătută atenţia de la eşecurile economice şi politice[212]. Imaginea unui Occident în

ascensiune care diminuează şi afectează Islamul cu intenţia de a-l elimina foloseşte ca modalitate de a distrage atenţia de la slăbiciunile propriei ţări.

Secretarul american de Stat din aceea perioadă, Conoleezza Rice, a arătat înspre implicarea Siriei şi a Iranului în exacerbarea violenţelor împotriva insultei „unui ziar danez obscur“ la adresa musulmanilor. De asemenea, mai multe regimuri musulmane autoritare aliate cu SUA au utilizat oportunitatea de a crea impresia că populaţiile lor sunt alcătuite din fanatici lipsiţi de reguli şi nu pot fi controlaţi decât de o mână de fier.

Demonstraţii violente din oraşul pakistanez Lahore au ocupat străzile o zi întreagă. Şi Egiptul a permis demonstraţii pline de furie deşi, în mod normal, Mubarak nu le permitea cetăţenilor săi, la acea vreme, să îşi exprime public sentimentele. După ce au criticat violenţele orchestrate, regimurile Mubarak şi Musharraf vor cere, cel mai probabil, Statelor Unite să scadă din intensitatea retoricii lor cu privire la democratizarea lumii musulmane. Democraţia, vor argumenta ei, nu va face altceva decât să aducă la putere islamişti aleşi de mulţimi furioase, care se împotrivesc Vestului.

Francis Fukuyama a subliniat că lupta aflată în desfăşurare cu Islamul radical este mai mult o problemă pentru Europa decât este pentru America[213]. În Statele Unite, populaţia musulmană reprezintă mai puţin de un procent, pe când în Olanda, 6 spre 7 procente din populaţie, iar jumătate din populaţia oraşelor mari precum Amsterdam sau Rotterdam este reprezentată de musulmani. În Franţa, procentajul ar putea atinge 13%. Mulţi dintre organizatorii incidentelor teroriste recente – inclusiv Mohammed Atta, conducătorul grupării responsabile pentru 11 septembrie; atentatorii cu bombă de la 7 martie de la Madrid; Mohammed Bouyeri, ucigaşul regizorului olandez Theo van Gogh şi atacatorii cu bombă de la 7 iulie din Londra – au fost radicalizaţi nu în Orientul Mijlociu, ci în Europa Occidentală. Mulţi, precum Bouyeri şi atacatorii de la Londra, erau cetăţeni de generaţia a doua care vorbeau fluent limba ţării care i-a adoptat.

Cert este că problema integrării musulmanilor în societatea occidentală, evitarea efectelor secundare populiste – care au dat naştere teroriştilor ca Breivik în Norvegia şi teroriştilor naţionalişti de extremă dreaptă din Germania – presează pe măsură ce trebuie să înţelegem că multiculturalismul nu însemnă lăsarea comunităţilor musulmane în ghetouri izolate, care au devenit mai târziu o bază prolifică pentru crearea unei versiuni intolerante faţă de Islam.

Aşa cum a spus-o Fukuyama, problema cu care se confruntă majoritatea europenilor astăzi este că nu au o viziune a valorilor culturale pozitive pe care le reprezintă societatea lor şi pe care ar trebui să le promoveze, pe lângă toleranţa nesfârşită şi relativismul moral. Ceea ce este necesar ca fiecare societate europeană să inventeze este o formă deschisă a identităţii naţionale, similare crezului american, o identitate accesibilă noilor veniţi indiferent de etnicitate sau religie. Normele pentru integrarea sau acceptarea imigranţilor în Europa sunt departe de a le oferi celor musulmani un statut de egalitate cu

cel al celor bineveniți în societățile europene, cum este cazul imigranților americani.

„*Europenii ar fi trebuit să înceapă o discuție referitoare la cum să integreze comunitățile lor musulmane cu o generație în urmă, înainte să înceapă să bată vânturile Islamismului radical. Controversa benzilor desenate, deși a început cu o dorință europeană lăudabilă de a susține valori liberale fundamentale, ar putea constitui un Rubicon care va fi foarte dificil de retraversat. Ar trebui să fim alarmați cu privire la anvergura problemei, dar prudenți în a răspunde la ea, din moment ce conflictul cultural aflat în escaladare de-a lungul Continentului ne va aduce mai aproape de o confruntare între Islamiști și laici care va arătat tot mai mult ca o ciocnire a civilizațiilor*“, a spus Fukuyama într-o declarație profetică menită a da de gândit europenilor și a adăuga la conflictul valorilor care este acum atât de proeminent în lumea noastră.

3. Extremismul naște extremism: arderea Coranului în Florida și atacurile din Mazar și Shariff

Un studiu de caz al extremismului care escaladează a avut loc în Mazar i Shariff, altfel una din cele mai liniștite regiuni din Afganistan, care nu a făcut niciodată obiectul unor atacuri teroriste până la acel moment și care a fost mai puțin expusă la violențe, o situație care i-a expus pe soldații germani glumelor colegilor aliați care participau la luptă în zona de est și de sud, în timp ce trupele germane jucau fotbal cu localnicii. Stârniți de trei mullahi furioși, care i-au îndemnat să se răzbune pentru arderea Coranului într-o biserică din Florida, mii de protestatari au luat cu asalt complexul Națiunilor Unite din orașul situat în nordul Afganistanului, omorând cel puțin 12 persoane.

Terry Jones, pastorul din Floria, a stîrnit un adevărat uragan la nivel internațional amenințând că va arde Coranul în 2011, la comemorarea evenimentelor din 11 septembrie. Ca reacție, printre alții, generalul aflat la conducerea trupelor din Afganistan, David Petraeus, avertizase la acel moment că un asemenea gest ar putea provoca violențe în Afganistan și ar putea pune în pericol trupe americane. Mai târziu, Terry Jones a promis că nu va arde Coranul, dar asta nu l-a oprit să nu incite și să organizeze un proces închipuit împotriva Islamului și apoi să ardă cartea sfântă a musulmanilor în biserica sa din Gainesville, Florida, la 20 martie, cu participarea a doar 30 de adepți[214].

La începutul lunii ianuarie 2011, Jones – prezentat de Christine Fair[215] nu ca un om instruit religios ci, mai degrabă, ca un vânzător de mobilă la mâna a doua, homofob și islamofob – anunța, în timp ce expunea o haină de piele, că va ține o „*zi internațională de judecare a Coranului*“, în cadrul căreia Coranul urma să fie judecat pentru crimă. La 20 martie 2011, Jones a jucat rolul de judecător în acest proces, care aducea în scenă și un închipuit procuror al

acuzării, un avocat al apărării și martori. Coranul a fost găsit vinovat, după care a fost stropit cu kerosen și ars.

Episodul sângeros din Mazar i Shariff a fost declanșat 10 zile mai târziu, la 1 aprilie, când trei mullahi, adresându-se adepților la prezenți la rugăciunea de vineri de la Moscheia Albastră din oraș – unul din cel mai sfinte locuri din Afganistan –, i-au îndemnat pe oameni să iasă pe străzi pentru a cere arestarea lui Terry Jones, pastorul din Florida care a patronat arderea Coranului. Mullahul Mohammed Shah Adeli a declarat că Afganistanul ar trebui să rupă legăturile cu SUA. „*Arderea Coranului este o insultă la adresa Islamului, iar cei care au comis-o ar trebui pedepsiți*“[216], a spus acesta.

Afganii au scandat slogane anti-americane în timpul unei demonstrații cu scopul de a condamna arderea unui exemplar din cartea musulmană sfântă, demonstrație care s-a transformat ulterior într-o revoltă. Mulțimea de protestatari, pornită în marș, a luat cu asalt sediul ONU din oraș – singurul bastion ce putea fi asociat cu Occidentul și SUA – și a sfârșit prin uciderea a 8 oficiali ai reprezentanței diplomatice a ONU a căror activitate aici nu avea altceva de-a face în afară de proiectele de dezvoltare și sprijin al populației locale. Una dintre victimele măcelului a fost șeful *ad interim* al misiunii, românul Filaret Moțco, care a fost decapitat.

Poliția locală a dat vina pe ceea ce au numit ei „talibani care s-au infiltrat în rândurile mulțimii“ incitând la violențe și chiar distribuind arme. Douăzeci și șapte de suspecți au fost arestați sub acuzația de incitare la violențe, unii veniți din Kandahar și din alte provincii unde talibanii sunt mai numeroși[217].

Ambele gesturi au fost cât se poate de extreme. Așa cum a spus-o Robert Dreyfuss, „*dacă plecăm la război împotriva extremiștilor religioși – și, să o admitem, nebuni – este tot una dacă invadăm Florida sau Afganistanul. Nu sunt de acord cu niciuna dintre ele, dar SUA a ales Afganistanul, lăsându-le mână liberă nebunilor din Florida*“.[218]

Nu a fost vorba aici despre o nouă ciocnire a civilizațiilor, ci de a profita de ușurința cu care o populație poate deveni atât de reacționară și vulnerabilă la extremismul religios, de unde tolerarea acțiunii inițiale pare să fie o greșeală strategică care ar avea nevoie de o reacție în interiorul propriei noastre societăți pentru a nu expune soldații și pentru a câștiga mințile și inimile locuitorilor de departe, acolo unde coaliția internațională încearcă să-i protejeze și să le facă o viață mai bună, dar unde rămân expuși propagandei locale cu impact major și, am văzut, cu urmări tragice. Acest lucru este foarte dificil de înfăptuit dacă nu există înțelegere acasă și asumare matură a faptului că orice gest care ar putea aduce publicitate pe baza impactului dur asupra publicului ar putea afecta – de data asta chiar direct și fizic – soldații țărilor participante în misiunea internațională aflați departe. În acest caz particular, au fost puși în pericol nu soldați, ci chiar lucrători în domeniul umanitar, implicați în proiecte de dezvoltare ONU, niciunul dintre aceștia nefiind american.

Ceea ce se întâmplă este un exemplu de manual al extremismului care generează extremism. Asemenea conflictului arabo-israelian, unde coloniști radicali israelieni duc la îndeplinire o agendă extremistă doar pentru a ațâța radicalii palestinieni să comită atentate sinucigașe și alte atrocități precum recentul masacru al unei familii întregi de coloniști israelieni, cu tot cu copiii lor nou născuți, în Afganistan, fundamentaliștii islamici reacționează fără rațiune la o provocare relativ anonimă a unui extremist din Florida.

Nu este singurul caz de extremism împotriva Islamului în Occident. La 12 februarie 2009, politicianul olandez de dreapta Geert Wilders a făcut o călătorie la Casa Lorzilor din Marea Britanie pentru a lansa vizionarea propriul său film scurt, „Fitna". La câteva ore după sosirea lui la aeroportul Heathrow, membrul Parlamentului olandez a fost reținut și trimis înapoi în țara sa natală, unde a fost judecat pentru întreținerea unui discurs al urii pentru care riscă până la 16 luni de închisoare. La puțin timp după reținerea sa, Secretarul de Stat britanic, Jacqui Smith, i-a scris o scrisoare lui Wilders justificând interdicția, explicând Parlamentului olandez și Olandei: „*comentariile sale cu privire la musulmani și credințele lor… ar amenința armonia comunității și, deci, siguranța publică* [*în Marea Britanie*]".[219]

Jocul învinovățirilor: conflictul de valori în societatea occidentală

Cine este vinovatul? Pare să nu fie nimeni, sau toată lumea. Cert este că un conflict al valorilor încă are loc și în acest caz. Pe de o parte, vorbim despre libertatea de expresie și exercițiul liber al credințelor religioase, inclusiv cele discutabile. În al doilea rând, este vorba de responsabilitate, responsabilitatea individuală pură și simplă pentru concetățeanul, aliatul sau persoana de lângă tine. Dar acestea nu se pot găsi în norme sau legi, ci în bunul simțul al fiecărei persoane. Și nu putem condamna un individ pentru că nu are bun simț.

Ce altceva poate fi făcut? Ar trebui să învinovățim afganii pentru că nu au fost informați și pentru că au căzut în mâinile manipulării religioase a liderilor lor? Este vorba de libertate religioasă la fel de mult aici ca și în cazul lui Terry Jones și Geert Wilders. Sistemul democratic pare să fi eșuat și noi domenii și modalități de îmbunătățire a democrației trebuie aduse în dezbatere.

Mulți afgani nu înțeleg că niște cazuri izolate și marginale nu sunt reprezentative pentru majoritatea americanilor, care respectă Islamul și condamnă vocal pângărirea unei cărți sfinte de către un pastor care caută publicitate. Și că americanii simt o copleșitoare rușine pentru acest gest, așa cum simt și furie față de uciderea nevinovaților civili căzuți victime colatarale în conflict de mâna soldaților americani, un sentiment puternic definitoriu mai ales în rândurile celor în uniformă care văd asemenea crime ca o pângărire brutală a propriilor standarde și valori.

Dar poate că mulți americani nu înțeleg, la rândul lor, că acest mic grup care a atacat și ucis lucătorii internaționali civili nu este reprezentativ pentru

majoritatea afganilor, care condamnă uciderea inocenților și simt oroare și rușine față de atacul asupra personalului ONU. De altfel, într-un sondaj realizat în decembrie 2010, aproximativ 60% din afgani au răspuns că ei continuă să sprijine prezența militară SUA în țara lor și se opun talibanilor, în ciuda insecurității în creștere.[220]

Sondajele contrazic evaluarea Stratfor că violența din Mazar i Shariff ar transmite semnalul că, după aproape o decadă de ocupație a Afganistanului, coaliția condusă de americani se află deja într-o postură foarte precară, mai ales în condițiile în care încearcă să câștige inimile și mințile utilizând o strategie de contra-insurgență. Frustrarea cu privire la raidurile nocturne și victimele în rândul civililor crește de ani de zile, iar ISAF s-a confruntat întotdeauna cu o bătălie dură în războiul percepției.[221]

Sondajele au arătat că până și cei care condamnau reacția rapidă a afganilor la apelurile religioase se află în majoritate și că afganii înțeleg ce înseamnă regimul taliban, precum și care sunt costurile pe care SUA și coaliția internațională și le asumă pentru a-i ajuta și a le oferi asistență. Conform bugetului de apărare al SUA, micșorat recent, contribuabilii americani vor plăti în continuare aproximativ 300 de milioane de dolari pe zi numai pentru efortul militar din Afganistan. Pentru toate operațiunile din Afghanistan, se așteaptă ca SUA să cheltuiască aproximativ 17 miliarde de dolari numai în anul fiscal 2011. Acestea se adaugă la eforturile pe care le reprezintă cei 1.461 de soldați americani uciși și mulți alții răniți în Afganistan începând cu anul 2001.[222] Inutil a mai fi spus că și mai mulți civili afgani și forțe de securitate au murit în aceeași perioadă, așa cum au făcut-o și civili americani și personal militar dar și civil aliat. În 2010, peste 2.777 de civili au fost uciși.

Jocul politic ce a stârnit protestele

Din nou, informațiile au arătat, săptămâni și luni mai târziu, că atacul asupra sediului ONU din Mazar i Shariff a fost, în mare parte, provocat, și are explicații politice foarte puternice. Primele semne de întrebare au venit de la faptul că gestul lui Terry Jones a trecut relativ neobservat în SUA și în restul lumii și că oficiali, de la președinte, la Secretar de Stat și șef al Forțelor NATO în Afganistan, au condamnat gestul.

Este semnificativ și faptul că protestele au început într-un loc ca Mazar i Shariff, unde prezența talibană și influența este mult mai limitată și unde ISAF a avut mult mai mare succes decât în alte părți ale țării. Să nu mai vorbim de faptul că au fost necesare aproape două săptămâni între arderea Coranului și începerea protestelor în Afganistan, ceea ce sugerează o campanie deliberată. Este similar modului în care publicarea inițială a controversatelor benzi desenate daneze a trecut în mare parte neobservată până ce proteste târzii au câștigat teren în regiune.

Mai mult, ciocnirile au avut loc doar în Afganistan și nu s-au răspândit, de data aceasta, în întreaga regiune sau în restul lumii musulmane. Este încă

un indicator al faptului că întreaga poveste a fost legată de politica locală afgană și, de aceea, mulți analiști au arătat înspre președintele Hamid Karzai. De fapt, evenimentele tragice de la 1 aprilie nu s-ar fi petrecut cel mai probabil dacă nu ar fi intervenit Karzai însuși, care a atras atenția legat de evenimentul mai puțin cunoscut din 24 martie, când a emis un comunicat de presă în care numea arderea Coranului „*o crimă împotriva unei religii și a întregii umma [comunități] musulmane*". În continuare, a făcut apel la SUA și ONU să „*îi aducă în fața justiției pe cei care au comis această crimă*"[223].

Fareed Zakaria, de la CNN, spune că arderea Coranului a trecut în mare parte neobservată în Afganistan până pe 31 martie când Karzai „*s-a hotărât să capitalizeze în urma acestui eveniment*"[224] și a făcut apel la arestarea pastorului Jones. Christine Fair nota pentru Foreign Policy că „*degetul acuzator trebuie să arate înspre politica internă din Afganistan și către președintele Afganistanului, Hamid Karzai. În loc să explice propriei populații că Jones este un radical ale cărui acțiuni sunt disprețuite de majoritatea americanilor, Karzai a transformat momentul în cea mai recentă cauză anti-americană a sa, denunțându-i pe americanii care au plătit scump cu viețile și cu avuțiile lor pentru a sprijini guvernul său inexplicabil de corupt și lipsit de responsabilitate. Karzai continuă să alimenteze sentimentele maselor afgane neinformate și să îndemne antreprenorii morții și violenței la continuarea numeroaselor lor acțiuni*"[225].

Este foarte dificil să nu concluzionezi că Hamid Karzai a ales să urmeze o cale a controversei mortale pentru a-și demonstra independența strategică față de exact acea țară care continuă să-i plătească majoritatea facturilor, în timp ce propriul său grup de suporteri golesc cuferele țării. Mai mult, două alte coincidențe au avut loc și sunt legate de această întârziere de aproape două săptămâni dintre gestul din Florida și masacrul din Mazar i Shariff:

– în primul rând, generalul David Petraeus, comandantul ISAF și al trupelor americane în Afganistan și-a cerut scuze pentru gestul lui Jones din Florida și a condamnat arderea Coranului (așa cum a făcut-o și președintele Obama), iar incidentul a avut loc exact în timp ce militari americani erau judecați pentru uciderea de civili afgani și după publicarea fotografiilor unor soldați americani care pozau cu trupul neînsuflețit al unui afgan;[226]

– în al doilea rând, Reuters a relatat cu privire la un oficial afgan de rang înalt care acuza luptători talibani „*reintegrați*" pentru uciderea personalului ONU, luptători care depuseseră formal armele. Acest fapt ar putea crea noi provocări pentru forțele internaționale, în condițiile în care „*reintegrarea luptătorilor talibani de rang inferior și mediu este o componentă cheie a strategiei ISAF în a-i învinge pe talibani și a opri insurgența teroristă*", după cum scrie Bill Roggio în „Long War Journal". În cadrul unui interviu, Steve Coll face vorbire în acest context și despre negocierile secrete între administrația Obama și membri ai talibanilor, dar și despre provocările care au afectat procesul, atunci când președintele Hamid Karzai a refuzat să accepte orice negocieri la care nu ar participa el.[227]

Cu siguranță dezbaterea ar putea cădea (și a și căzut), în spațiul de argumente uzuale, comode și la modă ale comentatorilor occidentali care insistă asupra ciocnirii culturilor, civilizațiilor și ale sistemelor juridice dintre Occident și Islam și care prezintă situația legilor din țări precum Pakistan și Afganistan (printre alte țări musulmane), care incriminează infracțiuni ce se constituie în expresii ale intoleranței, precum blasfemia. Legile blasfemiei atât în Pakistan, cât și în Afganistan, au drept pedepse sentința maximă, pedeapsa cu moartea, așa cum este și cazul lui Said Musa, un lucrător afgan al Crucii Roșii, în vârstă de 46 de ani, care a fost arestat și risca o condamnare la moarte pentru „*apostazie*". Musa a fost declarat apostat pentru că s-a convertit la creștinism, iar acesta este un păcat conform interpretărilor extreme ale Coranului, în timp ce această infracțiune de natură religioasă și de conștiință individuală atrage după sine pedeapsa cu moartea.

Argumente cu privire la „sălbăticia musulmanilor" în unele țări vin și ca urmare a masacrelor și pedepselor colective nejudiciare de lapidare. Atacuri și crime în interiorul Islamului însuși, cu argumente precum cel al militanților sunniți care au atacat zeci de moschei șiite și altare sufi din Pakistan numai în ultimii ani. Fără îndoială, aceste atacuri au avut ca rezultat arderea a nenumărate exemplare din Coran, dar nu au stârnit nici un soi de revoltă violentă în rândurile musulmanilor din sudul Asiei.

Concluzia este, din nou, prezentată cel mai elocvent de Christine Fair: „*simpla ciocnire a valorilor civile și juridice nu poate explica violențele sângeroase care au izbucnit în Afganistan la acest sfârșit de săptămână. Oamenii raționali înțeleg diferențele în regimurile juridice din diferite state și nu se mobilizează cu ușurință în mulțimi ucigașe. Oamenii raționali înțeleg că uciderea nevinovaților ca reacție la un agresor aflat la mare depărtare nu este iertată în nicio religie. Și că pângărirea Coranului în sine nu oferă o narațiune ce ar scuza crimele sălbatice de la Mazar i Shariff*".

4. Inocența musulmanilor

Islamofobia în acțiune. Din nou

Un alt caz important este cel al filmului „Inocența musulmanilor". Acesta urmează toate modelele cazurilor precedente: un *site* irelevant publică *trailer*-ul unui film fără valoare artistică. După mai mult de 3 luni, este utilizat pentru rațiuni simbolice de teroriști din Libia care, sub acoperirea unei mulțimi care a luat cu asalt, la 9 noiembrie 2012, Ambasada SUA, i-a ucis pe ambasadorul Statelor Unite și trei alți cetățeni americani, pe care autoritățile locale au eșuat în a-i proteja.

Filmul a fost folosit pentru motivații politice în Egipt și, într-un mod foarte curios, s-a răspândit în nu mai mult de 10 zile în toate țările islamice din lume, inclusiv în comunitățile musulmane din statele occidentale, un fapt

care s-a petrecut după ani de zile în cazul „Versurilor satanice“ ale lui Salman Rushdie, când chiar și atunci, doar câteva țări au preluat criticile și au menținut chestiunea deschisă.

Un strop de otravă fanatică menită a inflama lumea musulmană, filmul „Inocența Musulmanilor“ este o ecranizare de 13 minute realizată cu un buget mic și postată pe Youtube, jucată, regizată și editată cu amatorism; ar fi rizibilă dacă nu ar fi componenta de islamofobie[228] pe care o promovează, ale cărei efecte sunt acum resimțite în întreaga lume.

Se pare că filmul a fost realizat de un americano-egiptean situat în zona Los Angeles-ului, un anume Nakoula Basseley Nakoula, un creștin copt, care inițial a pretins a fi un magnat israelian al proprietăților, numit Sam Bacil, care utiliza fonduri provenind de la „*donatori evrei*“. Nu este clar cum anume și-a finanțat Nakoula filmul, el însuși fiind un escroc condamnat.

De fapt, legăturile cu SUA sunt atât de slabe, încât oricine s-ar putea întreba de ce anume cineva ar privi problema ca antrenând responsabilitatea autorităților de la Washington, dacă nu ar fi fost faptul că filmele sunt asociate cu o idee, cea a prestigiului și a puterii globale americane. La un moment dat, orice ar putea fi utilizat la nivel simbolic pentru a conduce la un atac asupra Occidentului: în Sudan, atacul a avut loc la ambasada germană din moment ce se presupunea (sau s-a răspândit în rândul credincioșilor radicali ideea) că unul dintre actori ar fi fost de origine germană. Asta pentru că la Khartum nu există Ambasadă americană pentru a fi atacată.

Producția filmului on-line care aruncă o lumină negativă asupra Profetului Mohamed a declanșat evenimentele criminale care au dus la moartea ambasadorului Christopher Stevens și a altor trei americani în Benghazi. Și este prea puțină consolarea că acest tip de reacții excesive sunt „*înfăptuite de mici bande de fanatici*“, așa cum se pretinde adesea. Puterea distructivă a acestor „*fanatici*“ – atât cel din SUA cât și cei din Libia – și incapacitatea societăților lor de a-i ține sub control și de a-i pedepsi fac mincinoasă afirmația conform căreia chestiunile ar fi tangențiale.

Utilizarea politică a filmului

Întrebări apar din primul moment, în orice analiză. Cum se face că un film care nu s-a bucurat de nicio atenție și care are mai puțin de 10.000 de vizualizări a *trailer*-ului într-o perioadă mai mare de trei luni a devenit sursa mulțimilor violente răspândite în întreaga lume islamică și în comunitățile musulmane din Occident? Reacția s-a produs cu ocazia celei de-a 11-a comemorări a atentatelor de la 11 septembrie, iar acest fapt nu are cum să nu ridice întrebări.

De ce era pregătită o mulțime în Libia pe 11 septembrie din moment ce Libia a avut cel mai mult de beneficiat – iar Benghazi, mai ales – de pe urma intervenției internaționale pentru protecția rebelilor împotriva represiunii forțelor lui Muamar el Kaddafi? Dacă SUA a asistat rebelii în lupta lor, de ce

au devenit SUA o țintă? De ce aceste evenimente s-au petrecut în Egipt, un alt loc în care Primăvara Arabă a fost susținută de SUA și de Occident împotriva unui alt lider autoritar, Hosni Mubarak?

Simbolismul se află în fruntea întregii activități și se pare că toți cei care au știut să profite de eveniment au știut și cât de adânc este înrădăcinat sentimentul de blasfemie referitor la caricaturizarea Profetului Mohamed în lumea islamică. Pe lângă faptul că reprezentarea imaginii lui Mohamed este considerată un păcat în interpretarea salafi/wahhabi a Coranului și orice insultă adusă Profetului este considerată a fi o blasfemie ce este pedepsită cu moartea în multe țări islamice. Dar, de această dată, ținta nu a fost autorul filmului, ci simbolurile occidentale, iar acest fapt ridică întrebări cu privire la seriozitatea acuzațiilor.

Islamul este din nou asociat la știri cu acte de violență și fanatism. Moartea lui Chris Stevens, ambasadorul american în Libia, în urma atacului asupra consulatului american din Benghazi a zguduit nu doar SUA, ci și membri ai comunității musulmane din întreaga lume. Imaginea predominantă a Islamului pe care am văzut-o în media a fost cea a unei religii cufundate în violență, obscurantism și misoginism. O religie a urii și a distrugerii. Inutil să mai spunem aici că, în realitatea din perceptele sfinte, Islamul este o confesiune a iertării și toleranței, conform cărții sfinte, Coranul[229].

Violența a părut spontană; a fost orice numai nu asta. În schimb, a fost produsul unei secvențe de provocări, unele secrete, altele evidente. A părut a începe în SUA, apoi s-a amplificat în Egipt și a ajuns la un punct culminant sângeros în Libia – toate în timpul celei de-a 11-a comemorări a atentatelor de la 11 septembrie.

Dacă musulmanii ar răspunde violent la fiecare insultă on-line asupra credinței lor, ar avea loc revolte în Cairo și Benghazi în fiecare zi a anului[230]. Internetul este plin de factori malițioși care spun, scriu sau difuzează lucruri îngrozitoare referitoare la Islam și există și destui nebuni musulmani on-line care defăimează alte sisteme religioase. Mașinăria urii este cea care împinge furia mai departe. Ei știu deja că rezultatul eforturilor lor va conduce la violență și subversiune. Acestor bărbați le sunt validate prin media acțiunile de răspândire a urii și a violenței.

Dar să privim mai atent fundalul politic și contextul. Mai întâi, în SUA: „Inocența musulmanilor“, un film cel puțin josnic și fără nici o valoare artistică, a cauzat o serie de evenimente pe care unii le vor considera intenționate. Aproape cu siguranță a fost planificată pentru alegerile electorale americane, în acest caz pentru a incita comunitățile și a provoca apoi răspunsuri *macho* din partea candidaților la președinție[231].

În cazul Libiei, cel mai sângeros loc unde „Inocența musulmanilor“ a făcut victime, a fost numai un atac cu relevanță de simbol, fără să existe nici o explicație, în afara faptului că oamenii care s-au adunat în fața Ambasadei au fost instigați de insurgenți conectați cu Al-Qaeda și faptul că, în sine crimele au fost realizate de teroriști calificați care au profitat de nivelul scăzut de

securitate din regiune și nu de cetățeni care au protestat împotriva filmului. Simbolismul este foarte important în acel caz, din moment ce pune în joc chiar Primăvara Arabă și sprijinul occidental pentru democratizarea lumii arabe. A fost o modalitate utilizată de instigatori, care au rămas în umbră, de a transmite publicului american și european încă o greșeală a conducerii lor.

„Inocența Musulmanilor" în politicile interne ale Egiptului

Cea mai vizibilă implicare politică a fost cea din Egipt. Aici, Frăția Musulmană era deja considerată o forță politică islamistă din vremea lui Mubarak, iar acum noul președinte, Mohamed Morsi – exponent al Frăției Musulmane, se află sub presiune atât din partea propriului său partid, dar mai ales din partea opoziției salafiste Al Nour, un partid islamic ortodox mult mai radical. Se pare că aceasta s-ar fi aflat și la originea promovării de care a avut parte *trailer*-ul în Orientul Mijlociu.

În încercarea sa de a preîntâmpina violențele, Morsi a declarat că „*este cerut de religia noastră să ne protejăm oaspeții, locuințele lor și locurile lor de muncă*". A calificat uciderea ambasadorului american Chris Stevens în Libia inacceptabilă pentru Islam. „*Pentru Dumnezeu, atacarea unei persoane este mai mare decât atacul asupra Kaaba*", a spus el, făcând referire la cel mai sfânt loc al Islamului din Mecca.[232]

Discursul lui Morsi a venit după ce președintele Obama a vorbit cu el la telefon. Administrația Obama a fost înfuriată de răspunsul tardiv al lui Morsi la atacul asupra Ambasadei SUA din Cairo, generat tot de difuzarea și comentarea filmului, iar liderul egiptean a făcut doar câteva declarații vagi cu referire la acesta, fără o condamnare vehementă a acestei încălcări clare a securității[233], în cadrul căreia poliția nu a intervenit pentru a-i opri pe protestatarii care au escaladat zidurile ambasadei.

Tăcerea lui a indicat presiunea puternică la care este supus Morsi, o figură veche în rândurile Frăției Musulmane, din partea puternicilor islamiști ultraconservatori din Egipt. Aceștia fac uz de film pentru a-și crește propria vizibilitate politică, punând la îndoială în același timp legitimitatea religioasă a lui Morsi.

Totuși, filmul a fost dat publicității la 1 iunie, cu mai mult de trei luni înaintea protestelor din Cairo. De fapt, egiptenii nu au cunoscut faptul că acest film exista până când o gazdă de *talk-show*, Sheikh Khalid Abdullah, nu i-a dedicat programul său de două ore de pe data de 8 septembrie.

În calitate de șeic musulman, Abdullah a fost, fără îndoială, jignit de conținutul filmului. Dar, ca salafist, ale cărui credințe se contrazic în nuanțe și radicalism cu cele ale Frăției Musulmane aflate la putere, se poate ca Abdullah să fi difuzat filmul tocmai pentru a incita la haos și a complica politica internă a Egiptului. Programul lui Abdullah, Masr aș Jadida, a fost apoi, rapid diseminat. Un clip Youtube al emisiunii a fost uploadat pe un *site* salafist la 9 septembrie și, în două zile, clipul a avut peste 300.000 de vizualizări.[234]

În acelaşi timp, gruparea jihadistă „Liderii Egiptului“, o fostă organizaţie militantă, a ţinut o conferinţă în oraşul egiptean Alexandria şi a declarat că oricine a fost implicat în „*defăimarea*“ Profetului în legătură cu acest film, ar trebui omorât. Au făcut apel la Morsi pentru ca să pună capăt relaţiilor cu SUA.[235]

Abdullah este obişnuit cu controversele. A făcut subiectul a mai multor rapoarte despre calitatea şi profesionalismul media care afirmau lipsa sa de cumpătare şi lipsa de respect pentru limitele etice. Abdullah l-a acuzat public de lipsă de comportament pe deplin conform perceptelor islamice şi aspiraţiilor din interpretarea sa dată Coranului chiar şi pe şeicul Hazem Abd Ismail, un coleg salafist şi candidat la alegerile prezidenţiale din 2012. A fost, de asemenea, foarte critic la adresa liberalilor şi a Frăţiei Musulmane. Aceasta reprezintă o dovadă clară a utilizării politice a *trailer*-ului cu scopul de a pune presiune asupra rivalilor în politica internă din Egipt, în bătălia dintre radicali şi moderaţi, într-un format aproape similar cu motivul ce a dus la condamnarea lui Salman Rushdie la moarte în Iran.

Aşa cum s-a exprimat şi Steven A. Cook, evenimentele sunt „*o consecinţă directă a televiziunii salafiste prin satelit Al-Nas (Poporul), o reţea religioasă care a făcut publică existenţa «Inocenţei musulmanilor». Pentru credincioşii unei religii care interzice pictarea, imaginile sau reprezentarea grafică Profetului său – şi cu atât mai mult reprezentarea sa într-o manieră înjositoare – reacţia emoţională era de aşteptat, pe baza parametrilor religioşi şi culturali, nu pe baza unora politici. Este foarte probabil ca liderii politici şi religioşi care au incitat la manifestaţii de protest să fi stârnit emoţiile unor apărători puternici ai Islamului, avînd o altă agendă în minte; totuşi, dacă filmul nu ar fi atins un nerv cultural-religios sensibil pentru masele de credincioşi musulmani, asemenea lideri nu ar fi avut trupe pe care să le cheme*“.[236]

Presiunea a fost cea care a făcut jocul lui Morsi, care a fost foarte nuanţat în declaraţiile sale publice chiar şi după consumarea evenimentlor. Măcar preşedintele Libiei, Mohamed el-Magariaf, şi-a cerut rapid scuze tuturor americanilor pentru atacul asupra misiunii dimploatice americane şi a promis să îi urmărească şi să îi pedepsească pe cei responsabili. La 24 de ore după atacul asupra Ambasadei din Cairo, preşedintele egiptean Mohamed Morsi nu dăduse nicio declaraţie similară. Când, în final a făcut-o, părea mai puţin preocupat de ceea ce se întâmplase la Ambasadă şi mai mult de afrontul adus Profetului, pe care l-a condamnat *„în cei mai duri termeni*“.[237] Frăţia Musulmană a condamnat atacul din Benghazi prin intermediul Twitter, dar nu a făcut nicio menţiune la cel din Cairo.

Întrebări ce necesită răspunsuri

Viteza cu care s-a răspândit violenţa în lumea musulmană, în nu mai mult de zece zile după difuzarea comentariilor la televiziunea egipteană şi la mai mult de trei luni după apariţia sa pe internet, ridică semne mari de întrebare.

Ne-am putea uita şi la impactul în lumea musulmană şi jihadistă, ştiind că Al-Qaeda a emis o condamnare abia la 13 octombrie (Associated Press). Deci, chiar şi faptul că evenimentele au avut loc în Libia pe 11 septembrie, dar mai ales răspândirea valului de violenţe împotriva SUA şi a Occidentului în scurt timp şi aparent fără contribuţia reţelei teroriste Al-Qaeda ridică întrebări multiple.

Din contra, lucrurile nu au părut la fel de interesante pentru aceeaşi lume islamică în cazul poziţiei Rusiei referitoare la Siria. Este cunoscut faptul că veto-uri repetate ale Rusiei în Consiliul de Securitate al ONU în faţa oricărui tip de soluţie de intervenţie externă împotriva lui Al Assad, nu au determinat acelaşi tip de reacţie, deşi situaţia din Siria a făcut statele arabe, Liga Arabă şi Organizaţia Conferinţei Islamice să reacţioneze şi să dea vina pe Rusia pentru faptul că îi permite lui Bashar al Assad, liderul autoritar sirian, să ucidă populaţia care protesta paşnic şi au cerut ca acesta să renunţe la putere. În ciuda a sute de ştiri care pretindeau că s-ar fi aflat acolo luptători internaţionali jihadişti şi islamici, nimeni nu a atacat Rusia pentru acest lucru.

Tratamentul este unul cu totul preferenţial în cazul Rusiei faţă de cel cu care au avut de-a face SUA şi democraţiile occidentale din Europa: chiar dacă acele ţări au sprijinit Primăvara Arabă – respinsă de către Rusia –, chiar dacă a permis ca partide politice, inclusiv Frăţia Musulmană şi grupări salafiste, să intre în jocul democratic şi să împartă puterea după înfrângerea liderilor autoritari, SUA, Europa şi Occidentul sunt o ţintă, iar Rusia, care s-a opus procesului, nu este.

Izbucnirea bruscă a violenţelor în comunităţile musulmane din întreaga lume nu este naturală, comparativ cu experienţele anterioare. Da, am putea să dăm vina pe reţelele sociale care au apărut mult mai târziu, dar această explicaţie nu este suficientă. Rămâne măcar un dubiu că reacţia coordonată a lumii musulmane, la trei luni după ce filmul „Inocenţa Musulmanilor“ a fost postat pe Internet, se datorează unei operaţiuni bine puse la punct de autori momentan necunoscuţi.

21. IDENTITĂŢI POST-COMUNISTE ÎN REPUBLICA MOLDOVA*

Identitatea de grup. Nevoia de identitate

În dezbaterea teoretică, unul din punctele cheie legate de identitate este explicarea motivului pentru care **omul are nevoie de apartenenţa la grup**, de percepţia solidarităţii şi a unei identităţi, a unei agende superioare, comune

* Articol publicat cu titlul *Identităţi post-comuniste în Republica Moldova,* în Sfera Politicii, Vol. XIX, Nr. 11 (165), noiembrie 2011, ISSN 1221-6720, pp. 77-86.

cu alţi oameni, care să completeze nivelul prestigiului şi identităţii personale. Răspunsul cel mai la îndemână este acela că **omul este o „vietate socială“**, respectiv are exact această caracteristică a conştiinţei de sine care-l diferenţiază de celelalte vieţuitoare şi structura de grup pe care o formează excede nivelul grupurilor create instinctual, pentru scopuri de neatins individual, în această direcţie limbajul, verbalizarea şi construcţia relaţiilor sociale bazate pe conştiinţa de sine a individului jucând rolul substanţial. O întreagă componentă a sociologiei studiază **dinamica grupurilor**[238] şi defineşte sau explică această nevoie de socializare a omului.

În general, **identităţile** sunt privite drept fenomene colective de exprimare a asemănărilor din interiorul grupului. Formele profunde ale asemănărilor în cadrul colectivităţilor se pot manifesta într-o varietate mare de feluri şi la niveluri ce acoperă asemănarea fizică, de gusturi şi îndeletniciri, de cultură şi obiceiuri, limbă şi memorie comună, elemente ce dau distincţia unui grup de un altul. Apartenenţa la un grup este **parţial asumată obiectiv**, implicit, prin intermediul naşterii, geografiei, obişnuinţei rudelor de sânge, fie are componente subiective, de opţiune a individului. Legătura între identitatea individuală şi cea de grup este un domeniu de studiu la fel de fascinant în care se conjugă şi vehiculează numeroase teorii şi abordări, fără ca o formulă definitivă sau dominantă măcar să se fi decantat.

O anumită dorinţă de completare a identităţii şi individualităţii cu elemente care să susţină **stima de sine**, plasată în spaţiul nevoilor fundamentale umane, face ca indivizii să caute apartenenţa la grupuri sociale care să le ofere afecţiune şi să le susţină opţiunile morale. **Semnificaţia identităţii** colective pentru indivizi este dată de dorinţa de a aparţine unui grup în care să resimtă **solidaritatea şi coeziunea**, alături de *un celălalt* perceput pozitiv. Percepţia de sine este legată de apartenenţa la grupuri, de aceea **identitatea colectivă întăreşte mândria de sine** la nivel individual[239].

„*Extinderea identităţii personale oferă împlinire şi realizarea de sine*“[240]. Identificarea cu o cauză mai largă şi **simţul loialităţii** faţă de cei cu care lucrează alături pentru aceeaşi cauză sunt elemente ce duc în mod natural la **apariţia identităţilor colective**. Delimitările simbolice şi cu puternic **caracter emoţional** sunt create tocmai de acţiunile colective şi angajamentul comun de a proteja obiective care-i unesc pe cei ce resimt necazuri comune.

Dominique Moisi, într-o excelentă carte-replică la „Ciocnirea civilizaţiilor“ lui Samuel Huntington[241] a încercat să traseze liniile ce caracterizează şi definesc lumea nu atât prin prisma elementelor geopolitice stricte, legate de determinism geografic, ale civilizaţiilor-religiilor, ci mult mai profund, aşezând în prim plan **emoţiile fundamentale** pe care le experimentează fiinţa umană – **frica, umilinţa şi speranţa** – încercând să atribuie o asemenea emoţie dominantă aferentă unui tip de model şi personalitate legată originar de o anumită zonă geografică a globului, dar în contextul globalizării, când această legătură geografică s-a diluat substanţial, iar tipurile umane, chiar şi în această separaţie, coexistă pe tot globul.

Dincolo de exercițiul intelectual excelent, Moisi vine și argumentează legătura între **globalizare, identități și emoții**. Astfel, în context contemporan – după modelul deja lansat de Huntington, care s-a raportat la epoca post-Război Rece și renașterea conflictelor interetnice – Moisi vine să arate că elementele de natură simbolică legate de frontierele grupurilor – între interior și exterior, elementele de mit și reprezentare exterioară a acestor bariere „tari" – dobândesc semnificație crescută pentru indivizi și chiar „teritorialitate virtuală" ce catalizează **elemente emoționale primordiale** și sunt granițe extrem de solide ridicate iar depășirea frontierelor lor repezintă un *casus beli* și sâmbure pentru declanșarea unui conflict „irațional" în viziunea lui Jeong, în care calculul riscului, a costurilor și beneficiilor nu-și mai găsește locul.

Moisi contrazice și metafora lui Thomas Friedman potrivit căreia „lumea ar fi plată", ca urmare a globalizării, argumentând că același fenomen a făcut lumea mai **pasională**, adică mai **legată de emoții și sentimente**, care ar fi generate de **insecuritatea** aferentă marilor schimbări provocate de globalizare, de unde apariția în cauzalitate directă, a **nevoii de identitate** reafirmată, întărită, revizuită și confirmată, ca și explozia de reacții iraționale atunci când această identitate este pusă în cauză de altcineva. În lumea bipolară lucrurile păreau clare, simple, **identitatea** era imobilă și evidentă, măcar la nivelul superior al apartenenței la unul dintre cele două blocuri, la una dintre cele două lumi, sisteme, organizări; pe când astăzi, într-o lume în continua schimbare rapidă și fără frontiere întărite și clare, problema identitară este tot mai dezbătută și relevantă. Iar **identitatea** este profund legată de **încredere**, iar încrederea – sau lipsa de încredere – este **exprimată în emoții**, între care cele trei fundamentale desprinse de Moisi din psihologie.

După ce secolul al 20-lea a fost denumit „secolul american" sau „secolul ideologiei", secolul 21 face saltul către „**secolul asiatic" și „secolul identității**"[242]. Schimbarea de la ideologie la identitate și de la cheia și simbolistica reprezentării occidentale la cea a orientalității lumii, înseamnă, în același timp și că **emoțiile** dobândesc un rol mai important ca niciodată.

De altfel, acest lucru este confirmat și de criza economică de astăzi, dezvoltată drept criză economică și financiară, ulterior criză a elitei politice și a politicului care nu a știut să controleze și să responsabilizeze elita financiară, ba chiar a coabitat și profitat din malversațiunile sale, pentru ca ulterior să cadă profund, după lansarea de către Germania a observațiilor privind datoriile suverane, într-o **criză de încredere**[243]. Mai mult, chiar mecanismele de prevenție și anticipare, avertizare timpurie, a viitoarelor crize conțin, dincolo de mecanismele de impozitare a fluxurilor de capitaluri și a produselor derivate, un mecanism ce trebuie să includă, după modelul asigurărilor și primelor de risc, **cuantificarea încrederii publicului**, elemente profund emoționale și dependente, manipulabile, prin presa cu acoperire globală și supra-informația (la care se adaugă supra-manipularea asociată).

Noua generație de conflicte identitare

Anii ’90 au surprins spațiul post-sovietic în confruntări fratricide, principalele contradicții manifestate fiind cele între identitatea sovietică-federală și identitatea națională a noilor state. Dacă în fosta Yugoslavie această mentalitate a identității federale a îmbrăcat aspecte mai puțin pregnante – aici culminând conflictele identitare de factură etnică și fostele rivalități asupra unor teritorii și zone locuite de o etnie sau alta – statele desprinse din fosta URSS au resimțit plenar conflictul identitar[244], dublat și aici de conflicte etnice – rezultate ale fostei politici staliniste a **maximei complicații etnice** de redesenare a statelor sovietice în alte spații decât cele etnice ale statelor ocupate.

În acest spațiu al conflictelor identitare, constatăm astăzi o recrudescență a luptei între fosta elită sovietică de rang doi și inferior – reprezentanți ai fostului aparat care au supraviețuit schimbărilor democratice și s-au făcut utili noilor administrații pe baza abilităților și cunoștințelor dobândite în regimul sovietic – și elitele naționale ale noilor state. În cadrul acestei lupte pentru supraviețuire a foștilor funcționari tehnici, civili și din spațiul executiv, de la nivele secundare și inferioare ale fostului regim – care au reușit să se facă utili noii elite, dar care și-au conservat conștiința de sine, vechile obiceiuri și mentalități – apare necesitatea **legitimării acestui grup** și a **prezervării privilegiilor** pe care le-au dobândit în epoca sovietică și pe care le-au conservat în perioada tranziției.

Este motivul pentru care această clasă – sprijinită de clientela economică creată în ultimii 10 ani și de un număr mare de cetățeni dependenți administrativ de această elită – dorește accesul privilegiat/menținerea pozițiilor privilegiate în detrimentul **noilor elite democratice ale statelor independente,** școlite în Occident și adaptate noilor realități. Această elită administrativă post-sovietică a constatat că singura modalitate de a-și păstra pozițiile este de a reclama un acces privilegiat pe baza legitimității de a reprezenta **o nouă majoritate, cu o nouă identitate.**

Noile conflicte identitare prezente astăzi marchează exact această luptă surdă în care revendicarea identității sovietice/federale ce asigura baza privilegiilor nu mai este de actualitate și de aceea **trebuie asumată/revendicată,** uneori chiar **inventată** o **nouă identitate,** distinctă de cea națională a noilor state independente. Din studierea aprofundată a comportamentului acestei clase în statele fostei Uniuni Sovietice, am constatat următoarele tipuri de identități reclamate:

1. Revendicarea unei *identități de tip etnic*, pe baza asumării identității naționale a unui vecin.

Acest lucru presupune însă îndeplinirea unor condiții specifice, cum ar fi:

– existența unui număr mare, compact, de reprezentanți ai acestei populații/etnii, într-o anumită zonă;

– regiunea populată compact să fi făcut parte din fostul stat vecin;

– zona disputată să atragă suficient interes din partea vecinului, din punct de vedere economic, istoric și simbolic.

Dacă aceste condiții cumulative sunt îndeplinite, procesul de secesiune pe criterii etnice și istorice poate începe, având ca obiectiv obținerea cel puțin a unei autonomii largi care să permită vechii elite să supraviețuiască în poziții privilegiate în cadrul acestei autonomii. Acesta poate reprezenta un **conflict identitar specific**, bazat pe **realități etnice**. Pentru vechile elite, condiția apartenenței la etnia în cauză este restrictivă. Exemple ale acestei tipologii – dublată de potențarea unor elite etnice locale – se întâlnesc în regiunile Abhazia, Osetia de Sud – în Georgia, Nagorno-Karabah în disputa Armenia – Azerbaidjan.

2. Revendicarea unei *identități regionale/subregionale* ridicate la rang de *identitate națională*.

Acest tip de identitate fabricată este cea de factură **tipic separatistă**. Singura motivație este un conflict de autoritate prin care o regiune compactă este transformată în posibil stat, construindu-i-se o **legitimitate statală** pornind de la structuri prestatale vechi sau de la tipuri de organizări medievale protostatale, de la trecut istoric distinct față de spațiul statal de care aparține. În acest caz, fostele elite sovietice se izolează într-o asemenea regiune și produc un proces separatist, asumându-și o **identitate regională/subregională** și revendicându-se de la noua majoritate formată în regiunea separatistă, cea aferentă locuitorilor băștinași din regiune. Condițiile, în acest caz, sunt mult mai simplu de îndeplinit. Cazuri clasice de această factură sunt cel al Adjariei – Georgia, sau cazul Transnistriei – Republica Moldova. Regiunile au câteva caracteristici:

– lideri despotici, elită fostă sovietică;

– încearcă redeșteptarea/reformarea fostei Uniuni Sovietice;

– revendică apropierea/unirea de (cu) Federația Rusă;

– se afirmă drept apărători ai etnicilor ruși din aceste state în mod fals (numărul etnicilor ruși din Chișinău este mai mare decât al celor din întreaga Transnistrie iar în Adjaria acest element este marginal);

– au baze militare rusești, rămășite ale fostei armate sovietice.

O particularitate a acestor spații este faptul că insistă asupra **elementelor etnice ruse** și asupra unor pretinse **discriminări ale etnicilor ruși** în restul teritoriului, forțează o **maximizare a drepturilor etnicilor ruși** în statele din care tind să se rupă, considerând aceste elemente drept **garanții ale reformării fostului imperiu**.

3. Revendicarea directă a unor *identități de tip sovietic*.

Caracteristicile regiunilor pentru a clama acest tip de identitate sunt:

– state ale fostei URSS în care partidele comuniste sau un lider autoritar de tip sovietic conduce discreționar;

– eliminarea elementelor de democratizare;

– eliminarea dezbaterii/opțiunilor alternative privind identitatea națională;

– revendicarea unei fuziuni/uniuni cu Federația Rusă sau a unei identități de tip sovietic;

– eliminarea dezbaterii şi posibilităţii formulării altor opţiuni; condamnarea, reprimarea, excluderea oricărei opinii dubiative faţă de adevărul absolut decretat oficial şi impus populaţiei pe cale administrativă, prin intermediul aparatului statului;

– promovarea doctrinei oficiale la rang de adevăr absolut, în formă totalitară, în toate sferele vieţii: sociale, economice, politice, culturale, învăţământ etc.

În această categorie a revendicării transparente a identităţii de tip sovietic găsim două cazuri:

– **Belarus** – acolo unde baza de pornire a fost totalitară, antidemocratică şi apoi de eliminare a identităţii belaruse pe baza promovării unei fuziuni cu Federaţia Rusă, ca punct de pornire al viitoarei reconstrucţii a URSS pe noi baze, dar cu fostele elite;

– **Republica Moldova** – stat în care Partidul Comunist a revenit la putere, unde a fost reînviată fosta propagandă sovietică ce susţine existenţa a **două identităţi etnice** distincte – românească şi moldovenească – folosită de Stalin în politica sa de amestecare etnică. Şi în acest caz, identitatea de tip sovietic s-a transformat deja într-o **doctrină de stat**, prin norma Concepţiei Politice Naţionale, prin respingerea identităţii româneşti a moldovenilor, precum şi prin promovarea unei identităţi subregionale, ridicată la rang de identitate naţională.

În cazul Republicii Moldova, problema este legată de ştergea ideii forţă din documentele fondatoare ale statului – cele ale **identităţii etnice româneşti** a majorităţii, care a justificat apariţia statului după prăbuşirea URSS şi acceptarea numelui specific de „Moldova“ pentru cel de-al doilea stat românesc – şi **mentalitatea naţionalist-etnicist-statalistă,** care se traduce prin justificarea diferenţelor specifice şi etnice între două state româneşti ca unic vehicul pentru fosta elită de a legitima **prezervarea privilegiilor** în faţa elitelor democratice româneşti, mai bine pregătite şi adaptate noilor realităţi ale mileniului III.

Aceste confuzii identitare au marcat istoria ultimilor 10-15 ani prin apariţia unui număr de conflicte (chiar armate) – de factură interetnică, separatistă – dar şi a unor noi tipuri de conflicte identitare, odată cu aprofundarea diferenţelor faţă de vecini şi a refuzului procesului de compatibilizare la noua frontieră NATO-UE. Astfel, pentru toate aceste state, lipsa **procesului real de democratizare**, **lipsa, încetinirea sau stoparea reformelor** – vezi chiar **restauraţia** în Belarus sau Republica Moldova – duc la discrepanţe majore faţă de vecinii cu o accelerată politică de compatibilizare faţă de statele occidentale. Această lipsă de compatibilitate este **izvorul evident al unor viitoare conflicte** de-a lungul acestei noi frontiere, pe linia noilor vecini ai NATO/UE[245].

Conflictele identitare în Republica Moldova. Trei generații de conflicte în căutarea identității

Republica Moldova a fost poligonul de manifestare a valurilor de conflicte identitare izbucnite după prăbușirea fostei URSS. Primul val a fost cel al conflictului între **identitatea sovietică** – asumată de vechea elită conducătoare, care s-a refugiat în Transnistria și a generat un conflict de tip separatist, pentru a determina apariția unei regiuni autonome care să pună în discuție împărțirea autorității, cu Centrul și să asigure poziții privilegiate fostei elite; și **elita națională**, care și-a justificat independența pe baza trecutului istoric și a identității românești – elemente care se regăsesc atât în declarația de suveranitate, în denunțarea Pactului Ribentropp – Molotov care precede independența și o legitimează, precum și în declarația de Independență, ca și în înțelesul și interpretarea acordată noii Constituții din 1994 (limba moldovenească identică cu limba română, al doilea stat românesc care se numește Republica Moldova pe baza regiunii istorice din care a făcut parte).Cel de-**al doilea conflict identitar** născut în 1994, odată cu Congresul „Casa noastră Republica Moldova" a fost cel dintre **elita națională, democratică** și **fosta elită din perioada sovietică**, rămasă în funcții administrative și executive în Republica Moldova și care a dorit un statut privilegiat bazat pe o nouă **identitate moldovenească statalistă**. Pentru a redobândi pozițiile privilegiate era necesar ca majoritatea să nu se mai numească românească ci moldovenească, înțelegând prin acest termen nu atât **expresia etnică** – deși vocile lui Stati și membrilor asociației Pro Moldova erau importante și atunci – cât **expresia statalistă**. Vechea elită, care rămăsese în poziții importante în administrația democratică de tranziție, refuza să accepte existența **a două state românești** independente și a **legitimității reformelor democratice** ce **consolidau independența statului** față de fosta metropolă, clamând „**moldovenismul**" ca identitate regională ridicată la rang de identitate națională, legitimată pe baza recunoașterii noului stat independent.

Chiar din aceste momente au apărut primele elemente de **moldovenism etnicist**, cel care susținea că există două națiuni, două popoare, două etnii diferite, „moldovenească" și română. Tendința aceasta a fost denunțată atât de președintele Mircea Snegur, atunci când a cerut modificarea articolului 13 al Constituției, solicitând ca limba de stat să fie denumită „română", cât și de viitorul președinte Petru Lucinschi, cel care a cerut înscrierea în Constituție, în spiritul declarației de Independență și a documentelor fondatoare ale statului Republica Moldova, că limba de stat este denumită limba moldovenească dar este aceeași cu limba română. Cei doi lideri politici au realizat **poziția de delegitimare a actului de independență** odată cu contestarea acestui adevăr istoric ca și compatibilitatea între existența celor două state românești în Europa contemporană, fără a fi știrbită independența noului stat apărut după prăbușirea URSS, deoarece **primul interesat de existența și viito-**

rul democratic şi european al Republicii Moldova era chiar statul vecin, România.

Aici a început graba pentru legitimarea istorică a statului Republica Moldova şi a „etniei moldoveneşti", a „limbii moldoveneşti", întregul proiect eşuând în **ultranaţionalism moldovenesc etnic**. Acest al treilea conflict identitar a pus faţă în faţă, în contextul guvernării comuniste, un program de **restauraţie pro-imperială anti-democratică** cu evoluţia pro-europeană. **Moldovenismul etnic** susţinea existenţa a două etnii diverse, căuta diferenţe lingvistice şi legitimarea unei istorii distincte, elemente care nu făceau decât să reia temele staliniste ale anilor '24 şi ulterior '50. Nevoia foştilor lideri comunişti şi a elitei fostului regim de **a-şi prezerva privilegiile** a dus la reconstruirea acestei identităţi, contestate atât de **elita naţională şi democratică,** cât şi de exponenţii fostului curent statalist – trecuţi în umbră de radicalismul noii doctrine şi conştienţi că au deschis cutia Pandorei ce duce chiar la **eliminarea lor de pe scena politică**.

Partea cea mai nepotrivită a procesului a fost tocmai **transformarea identităţii etniciste moldoveneşti**, a ultranaţionalismului moldovenesc în **doctrină de stat**, prin intermediul Legii minorităţilor, a Legii Concepţiei Naţionale, a Legii de combatere a activităţilor extremiste, toate conducând la **impunerea noii identităţi** – construite artificial şi legitimate politic – pe cale administrativă pentru toate sferele vieţii sociale, culturale, educaţionale, politice, civice. Mai mult, **orice părere contrarie este taxată de lege drept delict de opinie şi condamnată penal!** Un drum clasic şi bine învăţat de comuniştii de sorginte sovietică spre totalitarism, având drept doctrină esenţială nu marxism-leninismul stalinizat, ci o formă de naţionalism, moldovenismul etnicist!

Confuzia identitară în Republica Moldova

Din păcate, confuzia identitară persistă în Republica Moldova, acolo unde se îmbină tendinţa de **afirmare a identităţii naţionale** şi a statalităţii, consacrată normativ la înfiinţarea Republicii Moldova şi desprinderea de fostul Imperiu, prin condamnarea Pactului Ribentrop – Molotov şi afirmarea Declaraţiei de independenţă – care a întemeiat gestul şi justificat suveranitatea regăsită. Atunci identitatea clamată era „moldovenească-românească", în sensul diferenţei faţă de identitatea sovietică a părţii de popor român ce trăia într-o bucată ruptă din regiunea Moldova.

Apoi tentative de „**consolidare a statalităţii**" au impus o nouă scindare de abordări, respectiv tentaţia de a infirma pornirea originară de a determina unirea Republicii Moldova cu România din anii 1989-1994. Atunci a fost regăsită şi adusă în prim plan „**identitatea moldovenească**", cu diferite nuanţe, în orice caz utilizată cu titlu de identitate distinctă de cea românească, de unde şi recursul la fantasmele sovietice şi propaganda prin care Stalin,

Artiom Lazarev, ulterior Vasili Stati sau Victor Stepaniuc au încercat să întemeieze existența unui popor „distinct“ de cel român în Republica Moldova.

Marea problemă a abordării a fost aceea că o asemenea linie – devenită linie oficială în timpul guvernării comuniste a Republicii Moldova între 2001-2009 – utiliza argumente ce **întemeiau separatismul raioanelor din stânga Nistrului**, respectiv argumente în oglindă, liderii de la Tiraspol construiau „identitatea moldovenească nistreană“. Această abordare a creat confuzii majore doctrinare mergând până la punctul de utilizare a două doctrine oficiale[246], una de uz intern, una de uz extern, respectiv **identitatea naționalist-etnicist „moldovenească“** pentru regiunea aflată sub controlul Chișinăului, naționalism etnic separatist, și **„identitatea civică moldovenească“** combinată cu un **statalism moldovenesc** – există statul Republica Moldova, recunoscut de ONU, deci există națiunea moldovenească, deci și limba moldovenească, dacă vrem noi să o numim astfel.

În fapt, confuzia nu are soluții nici astăzi.

Dacă e să judecăm istoric, lucrurile sunt clare și fără dubii, e vorba despre o parte a principatului Moldova al României – moldovean fiind, deci, identitate regională, nu națională – care a avut o istorie separată de cea a României, dar unde **identitatea românească** s-a prezervat chiar și sub 50 de ani de ocupație sovietică, dovadă fiind răbufnirea din anii 1987-1993, după Perestroika și Glasnosti-ul lui Mihail Gorbaciov, când fiecare a fost liber să revină la a-și afirma propria identitate.

Dacă e să evaluăm gradul de evoluție distinctă a Republicii Moldova și forța ei de a crea o **identitate națională distinctă**, avem un studiu-lucrare de doctorat al lui Iulian Fruntașu, „O istorie etnopolitică a Republicii Moldova“[247], care a demonstrat, utilizând instrumentele lui Ernst Gellner și Hobsbawm[248], că nivelul maximal la care am putea evalua dezvoltarea unei națiuni moldovenești și unei **etnii moldovenești distincte de cea română** este cea de proto-națiune agrară, deci nesustenabilă în contextul contemporan. Cartea este o frescă la care mulți ar trebui să revină, inclusiv dintre actualii guvernanți pe care Iulian Fruntașu îi consiliază din postura de Consilier al Premierului pentru Politică Externă.

În fine, varianta cea mai aproape de realitate pare a fi una de compromis, care a fost pronunțată de multe ori fără a fi acceptată la scară largă. Ea a fost lansată de **Iurie Roșca** în 2007-2008 și cred că asupra temeiurilor evaluării ar merita să revenim. Astfel, decizia asumată este una pur politică, ea ține seama atât de realitatea românească a apartenenței locuitorilor din stânga Prutului la națiunea română, ca și de o anumită tradiție, propagandă, ideologie oficială care a încetățenit în aceeași regiune o asumare a identității de „moldovean“.

Potrivit propunerii, soluția – care părea a fi fost aproape de formula îmbrățișată de Alianța pentru Integrare Europeană, atunci când președintele statului era Mihai Ghimpu – era aceea de a admite că cetățenii băștinași, majoritatea celor din Republica Moldova **se pot autodefini alternativ români sau**

moldoveni, însă toată lumea ştie că e vorba despre una şi aceeaşi identitate, limba este limba română şi nu mai e discutabilă, în timp ce autodefinirea alternativă este doar o marcă istorică şi culturală a regiunii. O asemenea soluţie este compromisul ideal şi evită problemele majore ale revendicării identităţii moldoveneşti ca identitate naţională, nu regională a României.

Astfel, clamarea **identităţii moldoveneşti ca identitate naţională**, invocând eventual orice tip de raţionalitate – teoria moldovenismului, recursul la istoria principatului Moldova, istoria petrecută separat de regiunea din stânga Prutului şi cea din România, etc. – implică revendicarea implicită a unui teritoriu de două ori mai mare şi a unei populaţii duble din România, locuind **provincia istorică Moldova** aflată în trupul României, aşa cum înseamnă şi revendicarea implicită a regiunilor din nordul Bucovinei, sudul Basarabiei şi nordul Basarabiei, porţiuni ale fostului principat Moldova, aflate pe teritoriul Ucrainei, cu cam tot atâţia cetăţeni şi un teritoriu comparabil cu cel al Republicii Moldova de astăzi – legea privind acordarea cetăţeniei „moldoveneşti“ mai conţine şi astăzi referiri la acordarea automată a acestei cetăţenii tuturor locuitorilor din aceste regiuni.

Moldova, moldovean, moldovenesc. Consideraţii semiotice

Nu puteam încheia această trecere în revistă a problemelor şi zbaterilor în domeniul identităţilor post-comuniste în Republica Moldova – în sensul celor post-comuniste în Europa de Est şi a celor post-sovietice în spaţiul fostei URSS, căci în Republica Moldova am avut un partid Comunist în tranziţie şi un regim al acestui partid mai bine de 8 ani – fără a face recurs şi la utilizarea excesivă şi aberantă a referirilor prescurtate la *Moldova*, în loc de *Republica Moldova* şi la epitetele de *moldovean* şi *moldovenesc*, formate prin derivare şi utilizate extensiv, cu diverse semnificaţii.

Astfel, există tentaţia de a abandona titulatura recunoscută a statului, Republica Moldova, consemnată în Declaraţia de Independenţă şi în Constituţie, pentru mai scurtul şi uzualul „Moldova“ – cu atât mai mult în traducerile în engleză şi franceză. Moldova desemnează provincia istorică şi principatul român care s-a unit cu celelalte două principate române, Ţara Românească sau Muntenia şi Transilvania pentru a forma statul naţional român reîntregit în 1918. A desemna Republica Moldova cu titlul de „Moldova“ înseamnă să facem o mare greşeală între semnificat şi semnificant, o digresiune care a mai avut loc în semiologie şi care ajunge să fie consacrată prin noua reprezentare care s-a atribuit etichetei asumate simbolic.

Greşeala este una curentă şi se întâmplă şi în alte cazuri: **Bosnia–Herţegovina** a rămas „doar Bosnia“, eludând componenta croată din nume, în condiţiile în care componenta sârbă nici nu se regăseşte în formula recunoscută oficial a denumirii statului cu capitala la Sarajevo; aşa cum **Kosovo şi**

Metohia nu mai există prin amputarea elementului de referire la identitatea sârbească, devenind simplu doar „Kosovo“, ca în denumirea statului declarat unilateral și nerecunoscut de România alături de alte state și nu ca în denumirea provinciei autonome din cadrul Federației Iugoslave, respectiv a Republicii Serbia și Muntenegru.

Și în acest caz, referințele la „Moldova“ sunt extrem de curente, unele chiar în documente oficiale ale României, în declarații ale oficialilor români, în documente chiar ale Ministerului Afacerilor Externe, iar asupra acestei realități și **diplomația română**, și **Academia Română**, măcar la nivelul institutelor de Relații Internaționale, Istorie și lingvistică ar trebui să se sesizeze. Ce să mai vorbim despre desemnarea cetățenilor Republicii Moldova drept „moldoveni“, în mod abuziv, dar care, intrat în uz, capătă rol de regulă universală, sau de caracteristica provenienței din Republica Moldova ca „moldovenesc-moldovenească“. Și aici semiotica poate să ne joace feste, reprezentarea, percepția publică să ia locul realității – așa cum s-a întâmplat, de exemplu, secolul trecut cu denumirea de „Basarabia“ – iar consecințele să fie greu de prevenit și de combătut peste timp.

NOTE

1 Denis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Routledge, USA and Canada, 2009.
2 Iulian Chifu, *Analiză de Conflict*, Editura Politeia SNSPA, 2004.
3 Joseph Nye Jr., *Descifrarea conflictelor internaționale*, editura Antet XX Press, București, 2005; Joseph Nye Jr. *Viitorul puterii*, Editura Polirom, Iași, 2012.
4 Oliver Romsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, second edition, Polity Press, Cambridge, 2005.
5 Iulian Chifu, *Analiză…*
6 Ho Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, Sage, Los Angeles-London-New York-New Delhi, Singapore, 2008, p. 43.
7 *Idem*, p. 49; Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, Anchor Books, New York, 2009
8 Ho Won Jeong, *Understanding…*, p. 44.
9 Eric Stern, *Crisis Decisionmaking: A Cognitive Indtitutional Approach*, Swedish National Defense College, Elanders Gotab, Stokholm, 2003.
10 Claudette Lafaye, *Sociologia organizațiilor*, Editura Polirom, Iași, 1998.
11 Ho Won Jeong, *Understanding…*, p. 44.
12 Wright S. C., Taylor, D. M. *The Social Psychology of the Cultural Diversity: social stereptyping, prejudice and discrimination,* in MA Hogg and J. Cooper(eds.), *The Sage Handbook of Social Psychology*, London/Thousands Oaks, CA/New Delhi: Sage, 2003, pp. 432-457.
13 Lorenz, *Evoluționiștii*, Darwin. Vezi K. Lorenz, *On Aggression*, New York, Handcourt, Brace, Jovanovich, 1966.
14 Sigmund Freud, *Why War?*, in *Collected Works*, vol.16, London, Imago, 1933.
15 R. Brown, Group Processes: Dynamics Within and Between Groups, Oxford, Basil, Blackwell, 1988.
16 S. Tormey, J. Townsend, *Key Thinkers from Critical Theory to Post-Marxism*, London, Sage, 2006.
17 Ho Won Jeong, *Understanding…*, p. 54.
18 Ho Won Jeong. *Conflict management and resolution. An Introduction*, Routledge, London and New York, 2010, p. 63.

19 W. A. Gamson, The Social Psychology of Collective Action, in A. D. Morris and A. D. Miller, Frontiers in Social Movements Theory, New Haven, CT, Yale University Press, 1992, p. 56
20 Samuel Hungtington, *Ciocnirea Civilizațiilor*, Editura Antet, București, 1997.
21 Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, Anchor Books, New York, 2009, p. 14.
22 Celia Cook-Huffman, *The Role of Identity in Conflict*, in Denis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Routledge, USA and Canada, 2009, p.19.
23 *Ibidem*.
24 *Ibidem*.
25 R. D. Ashmore, L. J. Jussim, D. A. Wilder, *Social Identity, Intergroup Conflict and Conflict Reduction*, Oxford, Oxford University Press, 2001.
26 P. W. Black, *Identities*, in S. Cheldelin, D. Druckman, and L. Fast (eds), *Conflict from Analysis to Intervention*, New York, Continuum, 2003.
27 F. E. Stets, P. J. Burke, *The Past, Present and Future of Identity Theory*, Social Psychology Quaterly, 63(4), 2000, pp. 224-237.
28 C. Goodwin, M. H. Goodwin, *Interstitial Argument* in A.d.Grimshow(ed), *Conflict Talk. Sociolinguistic Investigations of arguments in Conversation*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
29 Celia Cook-Huffman, *The Role*..., p. 28.
30 V. Gecas, *The Self Concept*, Annual Review of Sociology, 1982, Nr. 8, pp. 1-33.
31 P. Oakes, *Forum: Psychologycal groups and political psychology, a response to Huddy's critical examination of social identity theory*, Political psychology, 23, 2002m pp.809-824.
32 Ho Won Jeong, *Understanding*..., p. 55.
33 M. A. Hogg, *Social Categorization, Depersonalization and Group Behaviour* in M.A.Hogg, R.S.Tindale (eds.) *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes*, Oxford/Malden, Blackwell 2001, pp. 56-85.
34 D. Operario, S.T.Fiske, *Integrating Social Identity and Social Cognition: a Framework for Bridging Diverse Perspectives*, in D. Abrams and M. A. Hogg(eds.), Social Identity and Social Cognition, Oxford/Malden, Blackwell 1999, pp. 26-54.
35 Ho Won Jeong, *Conflict*…, p. 66.
36 *Ibidem*.
37 A. Bizman, Y. Yinon, *Intergroup conflict management strategies as related to perceptions of dual identity and separate groops*, The Journal of Social Psychology, 144(2), 2004, pp. 115-127.
38 Barry Buzan, *People, States and Fear, an agenda for international security studies in the post-Cold War Era*, OSI, 1991 (Editura Cartier 2000, ediția a doua în limba română).
39 J. Rothman, M. Olson, *From Interests to Identities: towards a new emphasis in interactive conflict resolution*, Journal of Peace Research, 38(8), 2001, pp. 289-305.
40 J. P. Folger, M. S. Poole, R. K. Stutman, *Working Through Conflict: Strategies for Relationships, Groups and Organisations*, New York, Harper Collins, 1993.
41 M. A. Hogg, D. Abrams, *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, London, Routledge, 1988.
42 Celia Cook-Huffman, *The Role*..., p. 26.
43 S. Vuchinich, *The sequential organization of of closing in verbal familz conflict*, in A.D. Grimshaw (ed.) *Conflict talk*...
44 E. Goffman, On facework: An analysis of ritual elements in social interaction, Psychiatry, 18, 1955, pp. 213-231.
45 J. P. Folger, M. S. Poole, R. K. Stutman, *Working Through Conflict: Strategies for Relationships, Groups and Organizations*, New York, Harper Collins, 1993.
46 T. A. Northrup, *The dynamics of identity in personal and social conflict*, in L. Kiriesberg, T. A. Northrup, S. J. Thorson(eds.) *Intractable Conflicts and Their Transformation*, Syracuse University Press, 1988.
47 R. Brown, *Social Identity theory: Past achievements, current problems and future challenges*, European Journal of Social Psychology, 30(6), 2000, pp. 745-778.

48 T.A.Northrup, *The dynamics*...
49 Ho Won Jeong, *Conflict*..., p. 76.
50 *Ibidem*.
51 M. W. Isenhart, M. Spangle, *Collaborative Approaches to Resolving Conflict*, Thousands Oaks, Sage Publications 2000.
52 S. A. Giannakos, *Ethnic Conflicts: Religion, Identity and Politics*, Athens OH, Ohio University Press, 2002.
53 Denis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Routledge, USA and Canada, 2009, p. 21.
54 S. Byrne, *Consociational and civic societzapproaches to peacebuilding in Northern Ireland*, Journal of Peace Research, 38(3), 2001, pp. 327-352.
55 J. W. Burton, *Conflict: Human Needs Theory*, New York, St. Martin's Press, 1990.
56 R. Rubenstein, Basic Human Needs: The next steps in the Theorz Development, International Journal of Peace Studies, 6(1), 2001.
57 Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugu Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, Second Edtion, Polity Press, Cambridge UK-Malden USA, 2005.
58 A. Floyer Ackland, Resolving Disputes Without Going to Court, London, Century Bussiness Books, 1995.
59 E. E. Azar, *The Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases*, Aldershot, Dartmouth, 1990.
60 E. E. Azar, J.W.Burton (eds.), *International Conflict Resolution*, Brighton: Wheatsheaf Books, 1986.
61 Henri Tajfel, *Social Stereotypes and social groups*, in J. C. Turner, and H. Giles(eds), *Intergroup Behaviour*, Oxford, Basil Blackwell, 1981.
62 *Idem*.
63 M.A. Hogg, D. Abrahams, *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes,* London Routledge, 1988.
64 Ho Won Jeong, *Conflict*...., p. 68.
65 V Gecas, *The Self*....
66 *Idem*.
67 Ho Won Jeong, *Conflict*..., p. 62.
68 Mihail Gorbaciov menționa, în *Memorii* (Editura Nemira, București, 1994), că ar fi spus omologului său american, Ronald Reagan: „am să vă fac cel mai mare rău: am să vă las fără dușmani", invocând faptul că, în absența dușmanului comun, blocul occidental se va sfărâma precum imperiul socialist și URSS. Logica demersului său era cea a epocii desființării Tratatului de la Varșovia când URSS cerea desființarea în oglindă a NATO. În aceeași cheie, a nevoii de dușmani pentru a asigura coeziune unei alianțe sau comunități, este scris și eseul lui Pascal Bruckner, *Nostaligia democrației: Cum să trăiești fără dușmani*, (Editura Antet, București, 1996).
69 D. G. Ellis, *Transforming Conflict: Communication and Ethnopolitical Conflict*, Lantham MD, Rowman & Littlefield, 2006.
70 W. A. Gamson,*The Social Psychology of Collective Action*, în A.D.Morris, A. D. Muller(eds.) *Frontiers in Social Movement Theory*, New Haven, CT, Yale University Press, 1992.
71 Karina V. Korostelina, *Identity Conflicts. Model of Dynamics and Early Warning în Sandole, Handbook*..., pp. 100-116.
72 G. W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA, Addison-Wesley, 1954.
73 Ernst Gellner, *Nationalism and Modernization*, in J. Hutchinson, A. Smith (eds), *Nationalism*, Oxford, Oxford University Press, 1994.
74 T. R. Gurr, *Minorities at Risk: A global View of Ethnopolitical Conflict*, Washington DC, USIP, 1993.
75 Kurt M. Campbell, Michael E Oṭhanlon, *Hard Power. The new politics of National Security*, Basic Books, Cambridge MA, 2006.
76 Korostelina, *idem*, p. 109.
77 P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1991.

78 A. Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, London/New York: Routledge, 2006.
79 Vamik Volkan, *Blood lines. From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, Wetview Press, 1997.
80 De la Friedrich Nietsche, *Așa grăit-a Zaratrusta*, scrieri ale lui Carl Schmidt și arianismul, la Adolf Hitler, *Mein Kampf*, până la influențe și cercetări serioase de sociologie cu influență germană interbelică cu impact și în România – vezi începînd cu A. D. Xenopol, *Unitatea Sufletului Românesc*, conferință la Piatra Neamț, Mircea Vulcănescu, *Omul Românesc*, conferință din 1937, C. Rădulescu-Motru, *Vocația Românilor*, extras din Personalismul energetic și alte scrieri, Ed. Eminescu, București, 1984, toate preluate în Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Ciucu, *Geopolitica*, Volumul I, Editura „Glasul Bucovinei", Iași, 1994.
81 Celia Cook Hoffman, *The role…*, p. 23.
82 P. W. Black, *Identities*, în S. Chedlin, D. Druckman, L. Fast(eds), *Conflict: From Analysis to Intervention*, New York, Continuum, 2003.
83 S. Reicher, *The context of social identity: domination, resistance and change*, Political Psychology, 25, 2004, pp. 921-945.
84 K. Cavanaugh, *Understanding Protracted Social Conflicts: A Basic Needs Approach*, în C. Byrne, C. Irvin(eds.), *Reconciliable Differences: Turning Points in Ethnopolitical Conflict*, West Hartford, CT, Kumarian Press, 2000.
85 J. D. Frank, *Sanity and Survival: Psychological Aspects of War and Peace*, New York, Random House, 1967.
86 R. Rubenstein, *Basic Human Needs: the next steps in the Theory Development*, International Journal of Peace Studies, 6(1), 2001.
87 S. Byrne, *Consociational…*
88 G. DeVos, *Ethnic Pluralism: Conflict and Accomodation*, in G. De Vos, L.Komanucci-Ross(eds.), *Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change*, Palo Alto, Calif:Mayfield, 1975, p. 9.
89 *Ibidem*.
90 Howard Stein, *The International and Group Milieu of Ethnicity: Identifying Generic Group Dynamic Issues*, Canadian Review of Studies in Nationalism, 17(1990) pp. 107-130.
91 F.-C. Cole, *The People of Malaysia*, New York: D.Van Nostrand, 1960; H.L.Shapiro, *The Jewish People: A Biological History*, Paris, UNESCO, 1960.
92 Committee of International Relations, Group Advancement of Psychology, *Us and Them: The Psychology of Ethnonationalism*, New York: Bruner/Mazel, 1987.
93 Vamik Volkan, Bloodlines…, p. 20.
94 J. B. Gittler, *Toward Defining an Ethnic Minority*, International Journal of Group Tensions, 7(1977), p. 6; W. Peterson, *Concepts of Ethnicity*, in Harvard Encyclopedia of Ethnic Groups, eds. Thermstrom, Cambridge, Mass.:Harvard University Press, 1980, p. 234.
95 Peterson, *idem*.
96 P. Loewenberg, *Fantasy and Reality in History*, New York: Oxford University Press, 1995, p. 196.
97 Vamik Voklan, *Bloodlines..*, p. 23.
98 Loewenberg, *ibidem*.
99 Vamik Voklan, *Bloodlines..*, p. 25.
100 *Idem*, p. 27.
101 W. B. Gudykunst et al, *Language and Intergroup communication* in M. K. Asante, W.B. Gudykunst(eds), *Handbook of International and Intercultural Communication*, Beverly Hills, CA, Sage, 1989, pp. 145-162.
102 B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso, 1991, p. 57.
103 W. Connor, A Prime for Analysing Ethnonational Conflict, in S.A.Giannakos(ed), Ethnic Conflict: Religion, Identity and Politics, Athens, OH, Ohio University Press, pp. 21-42.
104 Ho Won Jeong, *Understanding…*, p. 58.
105 Harry Anastassiou, *Encountering Nationalism. The Contribution of Peace Studiesand Conflict Resolution*, in Dennis D. J. Sandole et al, *Handbook…*, p. 37.
106 M. Howard, *War and Nations*, in J. Hutchinson, A. D. Smith (eds), *Nationalism*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

107 P. Alter, *Nationalism*, 2-nd Edition, London, Hodder Arnold, 1994.
108 C. Hedges, *War is a Force that Gives Us Meaning*, New York, Anchor Books, 2002.
109 M. Howard, *ibidem*.
110 Anne Speckhard, *Understanding the Psycho-Social and Political Processes Involved in Ideological Support for Terrorism* in Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, IOS Press, Amsterdam, 2006.
111 Jose LIHT and Sara SAVAGE, *Identifying Young Muslims Susceptible to Violent Radicalisation: Psychological Theory and Recommendations*, in Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, IOS Press, Amsterdam, 2006.
112 M. A. Hogg, *Uncertainty and extremism: Identification with high entitativity groups under conditions of uncertainty*, in V. Yzerbyt, C. M. Judd, and O. Corneille Editors, *The psychology of group perception : perceived variability, entitativity, and essentialism*, Psychology Press: New York, NY., 2003.
113 Daniel Rothbart, Rose Cherubin, *Causation as a Core Concept in Conflict Analysis*, in Dennis J.D.Sandole et al. *Handbook*..., p. 60.
114 H. C. Kelman, *Creating the Conditions for Israeli-Palestinian Negotiations*, Journal of Conflict Resolution, 1, 1982, pp. 39-76.
115 Karina V. Korostelina, *Identity Conflict. Models of Dynamics and Early Warning*, in Sandole, *Handbook*..., pp. 100-112.
116 T. Gurr, B. Harff, *Ethnic Conflict in World Politics*, 2-nd Edition, Boulder CO: Westview Press.
117 D. Lake, D. Rotschild, *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Difusion and Escalation*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1998.
118 Rothbart, Cherubin, *Causation...*, p. 60.
119 M. Jackson, *The Politics of Storytelling*, Conpenhagen: Museum Tusculanum Press, 2002, p. 22.
120 Mark Juergensmeyer, Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence (3rd ed.), Berkeley, CA: University of California Press, 2003, p. 220.
121 R. S. Moore, *A Broad Strategy for Defusing the War on terrorism in Advanced Systems and Concept Office*, in Defence threats Reduction Agency, *Terrorism: Concepts, Causes and Conflict Resolution*, Fort Belvior, VA, 2003, p. 153.
122 Rothbart and Korostelina, *idem*, p. 87.
123 D. Granberg, *Candidate Preference, Membershp Group and Estimates of Voting Behavior*, Social Cognition, 5 (1987), pp. 323-335.
124 David Smock (ed), *Religious Perspectives on War: Christian, Muslim and Jewish Attitudes to Force after the Gulf War*, Washington DC, USIP, 1992.
125 Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon*, Oxford University Press, Oxford New York, 2009, p. 16.
126 *Idem*, p. 35.
127 Terry Nardin (Ed.), *The Ethics of War and Peace*, Princetown, N. J., Princetown University Press, 1996.
128 Michael Walzer, *Just and Unjust Wars*, New York, N. Y., Basic, 1977.
129 Kenneth Kraft (ed), *Inner Peace, World Peace: Essays on Buddhism*, Albany: State University of New York Press, 1992, p. 129.
130 Marc Gopin, *idem*, p. 38.
131 Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor*, Editura Antet, București, 1997.
132 Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997.
133 Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Editura Nemira, 1994.
134 Pascal Bruckner, *Melancolia democrației. Cum sa trăiști fără dușmani*, Editura Antet, 1996.
135 Iulian Chifu, *Sistemul relațiilor internaționale după 11 septembrie: Globalizare cu geometrie variabilă*, Revista Historia, nr. 1, 2002, pp. 28-32.
136 Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Editura Paideia, 1992.
137 Iulian Chifu, *Terorismul, un actor global*, Revista Historia, nr. 3, 2002, pp. 62-66.
138 Dominique Moisi., *Geopolitica Emoțiilor*..
139 Stanley Hoffman, *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*, Updated ed.,Rowman & Littlefield, 2000.

140 Pierre Hassner, *Guerre et Sociétés. États et violence après la guerre froide* (avec Roland Marchal, dir.), Paris, Karthala, 2003.
141 Dominique Moisi, p. XIII.
142 Dominique Moisi, *The Clash of Emotions*, Foreign Affairs, January/February 2007.
143 Iulian Chifu, *Analiză de Conflict*, Note de curs, Departamentul Relații Internaționale, SNSPA, 2010-2011.
144 Johan Galtung, *Conflict as a way of life* in H. Freeman ed., *Progress in Mental Health*, London, Churchill, 1969.
145 Oliver Romsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, second edition, Polity Press, Cambridge, p. 11.
146 Ho Won Jeong, *Conflict*..., p. 76.
147 Moisi, *idem*, p. XI.
148 Ho Won Jeong. *Conflict management* ..., p. 63.
149 Moisi, *idem*, p. 12.
150 Moisi, *ibidem*.
151 Iulian Chifu, *Religie și conflict. Radicalizare și violență în Regiunea Extinsă a Mării Negre*, în George Maior și Serghei Konoplyov, coordonatori, *Cunoașterea strategică în zona extinsă a Mării Negre,* Editura Rao, 2011, pp. 202-221.
152 Moisi, *ibidem*.
153 Thomas Friedman, *The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century*, Farrar, Straus & Giroux, Hardcover, 2005.
154 Scott Stewart, Norway: Lessons from a Successful Lone Wolf Attacker, STRATFOR, 28 iulie 2011
155 *Utoya attacks,* Stratfor, 23 iulie 2011.
156 Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence* (3rd ed.), (Berkeley, CA: University of California Press, 2003), p. 220.
157 Gregory F. Treverton, Heather S. Gregg, Daniel Gibran, Charles W. Yost, *Exploring Religious Conflict*, The RAND Corporation, 2005.
158 Larry Goodson, Thomas H. Johnson, *PARALLELS WITH THE PAST – How the Soviets Lost in Afghanistan, How the Americans are Losing*, FPRI, April 25, 2011.
159 Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives,* St. Edmunds College, University of Cambridge, ISO Press, Amsterdam, London Washington DC, 2006.
160 Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon*, Oxford University Press, Oxford New York, 2009.
161 R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred. Religion, Violence and Reconciliation*, Rowman and Littlefield, Lauham-Boulder-New York-Oxford, 2000.
162 Emmanuel Silvan, *The Mythologies of Religious Radicalism: Judaism and Islam* in Mark Juergensmeter ed., *Violence and the Sacred in the Modern Word*, Harper and Row, San Francisco, 1989.
163 Mihaela Matei, *Islamul politic și democrația. Între reformă, interpretare și jihad*, Editura Rao, București, 2011.
164 Johan Galtung, V*iolence Theory în Transformation by Peaceful Means* (*Transcend Method*), United Nations Disaster Management Training Programme, United Nations, 2000.
165 Chris Heffelfinger, *Radical Islam in America*, Potomac Books, New York, 2011.
166 Clint Watts, *Major Nidal Hasan and the Fort Hood Tragedy: Implication for the US Armed Forces*, FPRI, June 27, 2011.
167 Jose Liht, Sara Savage și *Psychology and Religion Research Group, University of Cambridge*, *Identifying Young Muslims Susceptible to Violent Radicalisation: Psychological Theory and Recommendations*, în Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, St. Edmunds College, University of Cambridge, ISO Press, Amsterdam, London Washington DC, 2006.
168 Mary Sharpe, *Idem*.
169 Iulian Chifu, *Religie și conflict. Violență și radicalizare în Regiunea Extinsă a Mării Negre* în George Cristian Maior și Sergei Konoplyov Ed., *Cunoaștere strategică în zona Extinsă a Mării Negre*, Harvard Kennedy School, Editura RAO, 2011, pp. 223-230.

170 Iulian Chifu, *Influence of Religious Extremism on the Stability and Security of Democratic Societies in the Balkans*, in Sorin Butiri and Dusan Mihailovic Ed., *Evolving Asymmetric Threats in the Balkans*, NATO Science for Peace and Security Series, IOS Press, 2011, pp. 37-54.
171 Iulian Chifu, *Religion and Conflict: Radicalism and Violence in the North Caucasus*, Turkish Policy Quarterly, Vol. 10, 2011, pp. 121-133.
172 Iulian Chifu, *Religie și conflict. Violența motivată religios*, Sfera Politicii, Vol XIX. Nr. 10, 2011. pp. 22-32.
173 Jahangir E. Arasli, *Violent Converts to Islam: Growing Cluster and Rising Trend*, in *Combating Terrorism Fellowship Program*, ISSN 2162-6421 (online). Vol. 1, No. 1 CTX 1, 8/1/2011.
174 Sharpe, *Idem*.
175 Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, Anchor Books, New York, 2009.
176 Mary Sharpe Ed., *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, Cambridge, 2008, Combating Terrorism Fellowship Program ISSN 2162-6421 (online). Vol. 1, No. 1 CTX 1, 8/1/2011.
177 Mihaela Matei, *Islamul politic și Democrația. Între Islkah, Itjihad și Jihad*, Teză de doctorat, SNSPA, București, 2010.
178 Mary Sharpe, Abimbola Agboluaje Ed., *Science and Society in the Face of New Security Threats*, IOS Press, Amsterdam-Berlin-Oxford-Tokyo-Washington DC, 2004.
179 „Iran Drops Rushdie Death Threat, And Britain Renews Teheran Ties", Barbara Crosette, September 25, 1998, http://www.nytimes.com/1998/09/25/world/iran-drops-rushdie-death-threat-and-britain-renews-teheran-ties.html.
180 „Salman Rushdie's memoir charts nine years in hiding", http://www.channel4.com/news/salman-rushdies-nine-years-in-hiding, 18 sept 2012.
181 „Analysis: Why the Rushdie affair continues", Sadeq Saba, Sunday, February 14, 1999 publicat la 17:16 GMT, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/279493.stm.
182 „Salman Rushdie Death Fatwa: Iran Adds To Reward For Author's Killing", Nasser Karimi, 09/16/12 12:35 PM ET EDT, http://www.huffingtonpost.com/2012/09/16/salman-rushdie-death-fatw_n_1888111.html.
183 „Iran Drops….".
184 „Salman Rushdie Death Fatwa…".
185 „Salman Rushdie has found peace – but the Satanic Verses 'affair' won't go away", http://www.guardian.co.uk/books/2012/jan/29/salman-rushdie-satanic-verses-censorship, The Guardian, Sunday 29 January 2012.
186 „No-Show Revives Rushdie Affair in India", Chandrahas Choudhury, Jan 26, 2012 12:17 AM GMT+0200, http://www.bloomberg.com/news/2012-01-25/no-show-revives-rushdie-affair-in-india-choudhury.html.
187 *Idem*.
188 „Salman Rushdie: Satanic Verses 'would not be published today'", 17 September 2012, Last updated at 07:29 GMT, http://www.bbc.co.uk/news/entertainment-arts-19600879.
189 „Geopolitics of Emotions", Dominique Moisi, Anchor Books, New York, 2010.
190 „Satanic Delusions", by James G. Forsyth, August 16, 2006, http://www.foreignpolicy.com/articles/2006/08/15/satanic_delusions_0.
191 *Idem*.
192 „Official response to ambassadors from A.F.Rasmussen". Archived from *the original* on February 19, 2006, http://web.archive.org/web/20060219083657/http://gfx-master.tv2.dk/images/Nyhederne/Pdf/side3.pdf.
193 „Ambassadør-breve blev forvekslet i Politiken". Politiken. 20 February 2006. http://politiken.dk/VisArtikel.iasp?PageID=439519.
194 (Danish) „Oversættelsen er helt uvæsentlig". Politiken. 21 February 2006. http://politiken.dk/VisArtikel.iasp?PageID=439706.
195 „Muhammad cartoons: a timeline", CBC News Online, http://www.cbc.ca/news/background/islam/muhammad_cartoons_timeline.html#top.
196 „Cartoon Body Count". Web. 2 March 2006. Archived from *the original* on 26 March 2006, http://web.archive.org/web/20060326071135/http://www.cartoonbodycount.com/.

197 „Arson and Death Threats as Muhammad Caricature Controversy Escalates“. Spiegel online. 4 February 2006, http://www.spiegel.de/international/0,1518,399177,00.html.
198 „Embassies torched in cartoon fury“. CNN.com. 5 February 2006. http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/02/04/syria.cartoon/.
199 „70,000 gather for violent Pakistan cartoons protest“, Greg Hurst, 15 February 2006, *Times Online* (London), http://www.timesonline.co.uk/article/0,,25689-2041723,00.html.
200 „Muhammad cartoons: a timeline“, *ibidem*.
201 *Cartoons of Prophet Met With Outrage Washington Post*. „Kuwait called the cartoons „despicable racism.“; *Blasphemous Cartoons Trigger Muslim Fury Iran Daily*. „Although Jyllands-Posten maintains that the drawings were an exercise in free speech, many consider them as provocative, racist and Islamophobic“; *Muslim cartoon row timeline BBC online* „Egyptian newspaper al-Fagr reprints some of the cartoons, describing them as a „continuing insult“ and a „racist bomb“.
202 „*The limits to free speech – Cartoon wars*“. „The Economist“, 9 February 2006, http://www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=5494602.
203 „*Why I Published Those Cartoons*“. Rose, Flemming, 19 February 2006, Washington Post. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/17/AR2006021702499.html.
204 „Muhammad cartoons: a timeline“, *ibidem*.
205 „Question #22809: Ruling on one who insults the Prophet“. Islam Q & A. http://www.islam-qa.com/index.php?ln=eng&ds=qa&lv=browse&QR=22809&dgn=4.
206 „Statement by H.E. Prof Ekmeleddin Ihsanoglu Secretary General of the OIC“. Organization of the Islamic Conference, 28 January 2006, http://www.oic-oci.org/press/english/2006/January%202006/denemark-3.htm.
207 „The History of God“, Karen Armstrong,, Nemira, 2009 (Romanian version)
208 „Newspapers reprint Prophet Mohammed cartoon“, Febr 13, 2008, http://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/02/13/denmark.cartoon/.
209 „Why Are the Muhammad Cartoons Still Inciting Violence?“, *Malise Ruthven*, February 9, 2011, 2 p.m., http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2011/feb/09/why-are-muhammad-cartoons-still-inciting-violence/.
210 *Idem*.
211 *Ibidem*.
212 „Playing Politics with Religion“**,** *Gulf News*, February 22, 2006, http://carnegieendowment.org/2006/02/22/playing-politics-with-religion/2yxt.
213 „Europe vs. Radical Islam“, Francis Fukuyama|Posted Monday, Feb. 27, 2006, at 6:27 AM ET, http://www.slate.com/articles/arts/books/2006/02/europe_vs_radical_islam.single.html.
214 Afghans Avenge Florida Koran Burning, Killing 12, Mustafa Najafizada**,** http://www.nytimes.com/2011/04/02/world/asia/02afghanistan.html?_r=2.
215 Explaining the inexplicable: murder at Mazar, by C. Christine Fair, April 4, 2011, http://afpak.foreignpolicy.com/posts/2011/04/04/explaining_the_inexplicable_murder_at_mazar.
216 Afghans Avenge…
217 *Idem*.
218 *Afghans and Floridians: Extremism Builds Extremism*, Robert Dreyfuss, April 2, 2011, http://www.thenation.com/blog/159658/afghans-and-floridians-extremism-builds-extremism
219 The Satanic Adversaires: Self-Censorship and the Rushdie Legacy**,** Sam Kerbel, http://www.columbia.edu/cu/current/articles/spring2009/kerbel.html.
220 Afghanistan, pushed to the edge, By Gayle Tzemach Lemmon, April 4, 2011, http://edition.cnn.com/2011/OPINION/04/04/lemmon.afghanistan.protests/index.html?iref=allsearch.
221 A Week in the War: Afghanistan, March 30-April 4, 2011. Afghanistan at the Crossroads: Insights on the Conflict. A Koran Burning and Social Unrest, http://www.stratfor.com/analysis/week-war-afghanistan-march-30-april-4-2011.
222 Explaining the inexplicable: murder at Mazar, by C. Christine Fair, April 4, 2011, http://afpak.foreignpolicy.com/posts/2011/04/04/explaining_the_inexplicable_murder_at_mazar.
223 *Massacre in Mazar*, Anna Badkhen, April 1, 2011http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/04/01/massacre_in_mazar.

224 „Afghan Rage over Quran Burning“, Jayshree Bajoria**,** April 5, 2011**,** http://www.cfr.org/afghanistan/afghan-rage-over-quran-burning/p24584.
225 „Explaining the inexplicable:..“, *idem*.
226 „A Week in the War…“, *idem*.
227 „Afghan Rage over Quran Burning…“, *idem*.
228 „Innocence of Muslims: a dark demonstration of the power of film“, http://www.guardian.co.uk/film/filmblog/2012/sep/17/innocence-of-muslims-demonstration-film.
229 „The Mercy of Prophet Muhammad“, 09/13/2012 3:08 pm, http://www.huffingtonpost.com/kamran-pasha/the-mercy-of-prophet-muhammad_b_1879601.html.
230 „The Agents of Outrage“**,** by Bobby Ghosh, September 13, 2012, http://world.time.com/2012/09/13/the-agents-of-outrage.
231 „Innocence of Muslims: a dark demonstration of the power of film“, *idem*.
232 Anti-Islam YouTube video, „Innocence of Muslims“, sparks violent protests, http://www.abc15.com/dpp/news/national/anti-islam-youtube-video-innocence-of-muslims-sparks-violent-protests#ixzz27MuGxssV.
233 *Idem*.
234 „In Egypt, an Anti-Islamic Film as a Political Tool“, September 14, 2012, http://www.stratfor.com/analysis/egypt-anti-islamic-film-political-tool.
235 „Anti-Islam YouTube video, ‘Innocence of Muslims’…“, *idem*.
236 „Hello, West? It Really Is About the Movie“, by Guest Blogger for Steven A. Cook, September 19, 2012.
237 „The Agents of Outrage“, *idem*.
238 James Peacock, Patricia Thornton, Patrick Inman, Identity Matters. Ethnic and Sectarian Conflict, Berghahn Books, New York, Oxford, 2007, p. 34.
239 Ho Won Jeong. *Conflict management and resolution. An Introduction*, Routledge, London and New York, 2010.
240 Gamson, WA, *The Social Psychology of Collective Action*, in AD Morris and AD Mueller(eds.) *Frontiers in Social Movements Theory, New Haven*, CT Yale University Press, 1992, p. 56.
241 Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, Anchor Books, New York, 2009.
242 Moisi, *Op.cit*, p. 14.
243 Thomas Friedman, *The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century*, New York, Farrar, Strauss and Giroux, 2005.
244 Iulian Chifu, *Spațiul post-sovietic în căutarea identității/Post Soviet Space. Identity Reloaded*, Editura Politeia SNSPA, București, 2005; Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică (1940+1941;1944-1991)*, Editura Politeia SNSPA, București, 2004.
245 Barry Buzam, „Popoarele statele și frica. O agendă a securității“, editura Cartier, Chișinău, 2000.
246 Dan Dungaciu, *Națiunea și Provocările (post)modernității,* Editura Tritonic, București, 2004; Dan Dungaciu, *Moldova Ante Portas*, Editura tritonic, București, 2005; Dan Dungaciu, *Cine Suntem Noi. Cronici de la Est la Vest*, Editura Cartier, 2009; Dan Dungaciu, Basarabia e România?, Editura Cartier, 2011.
247 Iulian Fruntașu, *O istoria etnopolitică a Basarabiei*, Editura Cartier,Chișinău 2002.
248 Eric Hobsbawm, Ernst Gellner, *Thought and Change*, Chicago, Universitz of Chicago, 1964; Eric Hobsbawm, Ernst Gellner, *Nations and Nationalism*, Ithaca New York, Cornell University Press, 1983; Eric Hobsbawm, *Națiuni și Naționalism din 1780 până în prezent: Program, mit și realitate*, Editura Arc, Chișinău, 1997.

BIBLIOGRAFIE
subcapitolele 17 și 19

Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon. The future of World Religions, Violence and peacemaking*, Oxford University Press, New York, 2000;
Ho-Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, Sage publications Ltd, Los Angeles-London-New Delhi-Singapore, 2008;

Ho-Won Jeong, *Conflict Management and Resolution. An Introduction*, Routledge, London and New York, 2010;
Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotions, Radom House*, New York, 2010;
Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Hadbook of Conflict Analysis and Resolution*, Routledge, London and New York, 2009;
*** *ICAF – Interagency Conflict Assessment Framework*, US Department of State, 2010.

*

Sandra Chedelin, Daniel Druckman, Larrisa Fast ed., *Conflict*, second edition, Consinuum, New York-London, 2008;
Paul Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, Sage Publications, London-Tousand Oaks-New Delhi, 2003;
Oliver Romsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, second edition, Polity Press, Cambridge, 2005;
Morton Deutsch, Peter Coleman, Eric C. Marcus ed, *The Handbook of Conflict Resolution. Theory and Practice*, John Wiley and sons, 2006;
Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela Aall Ed, *Turbulent Peace. The Challenges of Managing International Conflict*, USIP, Washington, 2001;
Denis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Routledge, USA and Canada, 2009;
Ho Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, Sage, Los Angeles-London-New York-New Delhi, Singapore, 2008;
Ho Won Jeong. *Conflict management and resolution. An Introduction*, Routledge, London and New York, 2010;
Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, Anchor Books, New York, 2009;
John Paul Lederach, *Building Peace. Sustainable Recvonciliation in Divided Societies*, USIP, Washington DC, 1997;
Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon*, Oxford University Press, Oxford New York, 2009;
Vanik Volkan, *Blood lines. From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, Wetview Press, 1997;
Anna Politkovskaya, *A Small Corner of Hell. Dispatches from Chechnya*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2003;
Karl Cordell and Stefan Wilff, *Ethnic Conflict*, Polity Press, Cambridge, 2010;
James L. Peacock, Patricia M. Thornton, Patrick B. Iriman, *Identity Matters. Ethnic and Sectarian Conflict*, Berghahn Bookds, 2009;
Roana Bokhari and Dr. Mohammad Seddan, *The Illustrated Encyclopedia of Islam*, Lorenz Books, London, 2009;
Mihaela Matei, *Islamul politic și Democrația. Între Islkah, Itjihad și Jihad*, Teză de doctorat, SNSPA, București, 2010;
R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred. Religion, Violence and Reconciliation*, Rowman and Littlefield, Lauham-Boulder-New york-Oxford, 2000;
Douglas Johnstan and Cynthia Sampson, *Religion, the Missing Dimension of Statecraft*, Oxford University Press, Oxford-New York, 1994;
Marc Gopin, *Holly War, Holly Peace*, Oxford University Press, 2002;
Karen Armstrong, *Istoria lui Dumnezeu*, Editura Nemira, București, 1993;
Noah Feldman, *The Fall and Rise of the Islamic State*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2008;
John L. Esposito, *What Everyone Needs to Know about Islam*, Oxford University Press, Oxford- New York, 2002;
Prof. Dr. Kemal H. Karpat, *Elites and Religion. From Otoman Empire to Turkish Republic*, Timas Publishing, Istanbul, 2010;
Abdul Aziz Said, Nathan C. Funk, Azse S. Kadayifci, *Peace and Conflict Resolution in Islam*, Precept and Practice, University Press of America, 2001;
John L. Esposito, *The future of Islam*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2010;

Mary Sharpe Ed., *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, Cambridge, 2008, Combating Terrorism Fellowship Program ISSN 2162-6421 (online). Vol. 1, No.1 CTX 1, 8/1/2011;
Mary Sharpe, Abimbola Agboluaje Ed., *Science and Society in the Face of New Security Threats*, IOS Press, Amsterdam-Berlin-Oxford-Tokyo-Washington DC, 2004.

Articole

Gregory F. Treverton, Heather S. Gregg, Daniel Gibran, Charles W. Yost, *Exploring Religious Conflict***,** The RAND Corporation, 2005;
Larry Goodson and Thomas H. Johnson *Parallels with the past - How the Soviets Lost in Afghanistan, How the Are loosing*, FPRI, April 25, 2011;
Scott Stewart, *Norway: Lessons from a Successful Lone Wolf Attacker,* Stratfor, July 28, 2011;
Clint Watts, *Major Nidal Hasan and the Ft. Hood Tragedy: Implications for the US armed Forces*, FPRI, June 27, 2011;
Eric Nelson, *The Religious origins of Religious Tolerance*, FPRI, May 16, 2011;
Angel Rabasa, Steven Boraz, Peter Chalk, Kim Cragin, Theodore W. Karasik, Jennifer D. P. Moroney, Kevin A. O'Brien, John E. Peters, *Ungoverned Territories: Understanding and Reducing Terrorism Risks*, Rand Corporation, 2007;
Andrew C. Hutchins, Matthew Malarkey, Serghei Markedonov, The North Caucasus. Russia's Volatile Fontier, CSIS, March 2011;
Gordon M. Hahn, *Getting the Caucasus Emirate Right*, CSIS, August, 2011;
Mairbek Vatchagaev, *Killings In Istanbul Just the Latest In Series of Murders of Chechens Abroad*, Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor, 22 September, 2011;
Sergey Markedonov, *Radical Islam in the north Caucasus. Evolving threats, challenges, and prospects,* CSIS, November, 2011.

Capitolul al 5-lea

PRIORITĂȚI STRATEGICE PENTRU RESTRUCTURAREA ROMÂNIEI

22. CONCEPTUL DE COABITARE ȘI OPȚIUNILE ROMÂNIEI*

Coabitarea reprezintă un concept politic vechi dar care a împins politicienii, analiștii și strategii români, confruntați în premieră cu această perspectivă, înspre cărțile teoretice și formulele de aplicare practică a unei asemenea conjuncturi a puterii într-un stat, odată cu **întâmplarea prematură** a stabilirii primei situații de coabitare în România, concomitent cu formarea Guvernului Ponta. Situația curentă a surprins pe toată lumea, **gândirea pentru formula de coabitare** neintrând în calculele curente ale actorilor politici români, în nici un caz așa de devreme. Fără a mai aminti că noua putere pleacă din situația anunțării dorinței de suspendare – demitere a Președintelui, fapt ce ar fi dus la evitarea unei asemenea situații.

Acordarea mandatului pentru formarea Guvernului lui Victor Ponta, cu mai mult de jumătate de an înaintea alegerilor generale, a creat o situație cu totul nouă, inedită, care reclamă reflecție pentru a putea identifica formula optimă de convivență și **echilibrare a instituțiilor guvernanței în România**, mai ales pe aspectele în care președintele deține atribuții executive primordiale.

Coabitarea este o situație întâlnită în repetate rânduri în Franța, acolo unde președintele, pe de o parte; primul ministru, majoritatea și Guvernul, pe de alta, au avut altă orientare politică. E cea mai obișnuită formă de coabitare și cea care e considerată un **model de referință** pentru țara noastră pentru că însăși Constituția României a avut la bază formula constituțională franceză, cu **președinte – șef al statului și cu atribute executive**, ales direct de către populație –, plus un **prim ministru aflat în planul secund**, cu atribute – dar mai ales cu comportament – mult mai rezervat public și mai degrabă axat pe conținutul din spațiul tehnic decât din cel politic.

---

* Articol publicat cu titlul *Cuplul Băsescu-Ponta, coabitare sau dezastru*, în 13 mai 2012, în cotidianul Adevărul, http://adevarul.ro/news/politica/cuplul-basescu-ponta-coabitare-dezastru-1_50aec9cc7c42d5a663a06c94/index.html.

Dar poate un model la fel de important pentru **bunele practici** sau măcar **lecțiile învățate** este și cel american, acolo unde președintele se poate afla în opoziție cu majoritatea Congresului sau măcar cu cea a unei camere. Schimbarea a jumătate din mandatele congresmanilor și a senatorilor face ca alegerea președintelui să nu determine automat majoritatea în camerele Congresului și am văzut ce **blocaje** poate impune o asemenea situație, dar și care sunt **formulele de colaborare**.

Coabitarea este un concept complex, care e definit prin **norme constituționale** explicite, prin **comportament și reguli** implicite – rezultate din atribuțiile Președintelui și ale Guvernului, dar și prin **obișnuința modului de exercitare** efectivă a funcțiilor de către Președinte și Premier și, nu în ultimul rând, de **caracterul și relația personală** între cei doi actori politici, de **personalitatea** Președintelui și a Primului Ministru. Din acest punct de vedere, probabil că toată lumea se așteaptă ca divergențele de atribuții concurente să fie rezolvate prin discuții între cei doi actori și stabilirea unui *modus vivendi* sau prin decizii, în chestiunile neclare și în dispută, în fața Curții Constituționale.

Însă atunci când asemenea dispute sunt consumate în **perioadele electorale**, rezultatele sunt viciate tocmai de impactul pe care îl are perioada electorală, unele **manifestări** fiind clar generate de interese de această natură, partinice, în timp ce costurile și impactul unor asemenea dispute poate avea repercusiuni exact în același spațiu politic. Lansarea unor astfel de dispute prea devreme, în campania electorală, riscă să afecteze **performanțele României** în domenii de interes major, mai ales în perioade de turbulențe și criză economică a datoriilor suverane, dar și în perspectiva unor eventuale crize cu impact mai puternic în alte domenii, situații ce se pot anticipa pentru perioada următoare.

Coabitarea conține trei paliere distincte: zone în care cele două componente ale puterii **cooperează**; zone în care e declarată **competiția** și se crează un spațiu politic de **rivalitate legitimă**, dar și un spațiu de **impact pe imagine** publică – și pentru titlul neoficial de deținător al puterii preeminente în stat; și se detașează, în final, un **spațiu de confruntare** între aspectele puterii, acolo unde se utilizează toate mijloacele pentru a distruge oponentul, a-i limita acțiunile și a-i produce prejudicii și costuri majore, directe și de imagine.

O coabitare de succes este una în care palierul de **colaborare** este unul cât se poate de larg și include pe deplin **componentele strategice și de interes național,** iar componenta de confruntare este nesemnificativă sau marginală ca impact extern și asupra funcționării statului respectiv. Atunci o țară e coerentă, coezivă și se comportă ca un **actor matur și relevant**. În caz contrar, incoerența sau disputele, spațiul de manevră al terților între cele două componente ale puterii pot crea prejudicii iremediabile unei țări și vocii sale externe.

În România, coabitarea este o premieră. Suntem atât în campanie electorală cât și într-un moment de dificultate în care o parte, care anunțase intenția

de eradicare completă a urmelor de putere a celeilalte componente politice, este **obligată să coexiste** cu Președintele în funcție, singurul spațiu de manevră politică fiind cel al **tentativei de a limita** la maximum instrumentele acestuia, pentru a proba consecvență în demersuri. De aceea, e de așteptat ca în chestiunile ce intră în spațiul de confruntare de poziții, disputele să fie împinse în **spațiul juridic și de constituționalitate**, în care doar terții decidenți să fie chemați să încheie această dispută.

Este momentul crucial pentru a vedea măsura în care România este **un stat democratic pe deplin matur** sau dacă mai are nișe de infantilism instituțional, dacă a reușit să nască, în cei 22 de ani de libertate, o clasă politică determinată și capabilă să așeze elementele principiale necesare funcționării statului, coerenței și coeziunii societății, **în afara spațiului de dispută politică** și să rezolve în limite instituționale divergențele ivite în celelalte domenii. Iar dacă până mai ieri formatele ad-hoc și formulele informale jucau rolul predominant, este momentul pentru **construcția instrumentelor coabitării** care să **instituționalizeze relațiile** în spațiul afacerilor strategice, securității, politicii externe și apărării, în formule tehnice și birocratice care să ofere tuturor decidenților soluțiile pentru a naviga în această situație nouă și inedită în țara noastră.

23. RECONSTRUCȚIA POST-CONFLICT A POSTURII ROMÂNIEI DUPĂ PROCEDURA DE SUSPENDARE A PREȘEDINTELUI*

Trebuie să recunosc că am greșit. Am considerat că e necesară **instituționalizarea coabitării** pentru a face să meargă tandemul Președinte – majoritate/Premier și am greșit. În fapt, s-a demonstrat că **nu a existat dorința de a face un asemenea efort**, ce presupunea compromisuri, negocieri și crearea clară a unor spații de acțiune pentru toți actorii, precum și a unor reguli de angajare și soluționare a diferendelor dintre Președinte și Premier, cu precădere. În schimb, opțiunea a fost **câștigarea cu orice preț** a puterii, **a întregii puteri**. Iar costurile unei asemenea întreprinderi au fost enorme, deși, formal, responsabilitatea nici măcar nu a fost asumată de către cei ce au generat **lovitura în forță a suspendării Președintelui** printr-un procedeu complex cu baze juridice reprobabile, pe care nu le vom discuta aici.

Tehnocrat fiind, am să propun abordarea profesională, de aceea e mai puțin relevantă aici, pentru analiza noastră, bătălia politică, imaginile create,

* Articol publicat cu titlul: *Somnul rațiunii naște monștri! Reconstrucția post-conflict a posturii României după procedura de suspendare a Președintelui*, la 11 iulie 2012, în cotidianul Adevărul. Aflat la http://adevarul.ro/news/societate/somnul-ratiunii-naste-monstri-reconstructia-post-conflict-posturii-romaniei-procedura-suspendare-presedintelui-1_50ae83f77c42d5a6639d77f8/index.html.

propaganda părților implicate, ci ne interesează **cât și ce rămâne după bătălie**, eventual pentru români și pentru România ca țară. Indiferent de cum se va încheia episodul, la referendumul din 29 iulie, **costurile naționale** vor fi plătite de către toți cetățenii români, iar cei ce vor fi în funcție, în orice poziție s-ar regăsi ei, vor trebui **să reconstruiască postura României** într-un format coerent, așa cum trebuie recâștigată **credibilitatea sa ca stat de drept, euroatlantic și european**, precum și **prestigiului său internațional de actor predictibil și stabil**.

Și aici trei sunt direcțiile în care efortul trebuie utilizat: **statul de drept, orientare strategică, securitate și politică externă** și **independența justiției**.

Statul de drept: fundament al unei țări europene, democratice și stabile

Unul dintre criteriile fundamentale de la Copenhaga, dinaintea accederii către deschiderea negocierilor pentru aderarea la Uniunea Europeană, se bazează tocmai pe reguli clare ale jocului democratic, pe instituții stabile, pe alegeri care să permită **sustenabilitatea orientărilor, a angajamentelor și a evoluțiilor unui stat**, dar și a raportărilor la șefii și reprezentanții instituțiilor. Pentru fiecare dintre statele aspirante se verifică separarea puterilor în stat, supremația legii și reguli stricte de accedere și ieșire din funcție a reprezentanților statului – politici sau funcționari publici, în care **criteriul democratic, al legitimității și cel al legalității** se conjugă într-un mod specific dar clar, transparent și cunoscut de către toți actorii interni sau externi.

Președintele a fost ales în anul 2009, alegerea fiind validată și necontestată. Parlamentul a fost ales în 2008 iar structura sa a suferit modificări de majoritate doar datorate traseismului politic, jocul de influență generând în timp majorități diferite. Avocatul Poporului, Curtea Constituțională, Guvernul sunt alte instituții fundamentale care intră sub lupa **respectării criteriilor statului de drept**.

Ca și **arbitrariul**, și **lipsa de reguli** subminează statul de drept și-l pot aneantiza, atunci când uzul de drept al unei puteri sau majorități, conjuncturale sau nu, se transformă în **abuz de drept**: nu trebuie schimbate reguli pentru un scop politic sau pentru o acțiune specifică la un anumit moment dat, cu atât mai puțin pentru un om. Or exact despre asta a fost vorba în prima săptămână din iulie.

Indiferent cine va asuma responsabilitățile în stat după 29 iulie, principala sarcină va fi aceea de **a proba** partenerilor din UE și poate în primul rând aliaților din NATO, precum și partenerilor strategici, până la urmă lumii întregi, că **arbitrariul** și **raționamente de tip *sic volo* – „c-așa vreau eu"** vor fi inversate și nu se vor mai repeta vreodată. Dacă schimbările instituționale

au la bază exclusiv **argumente privind bătălia pentru putere** – realizate prin acțiuni de natură juridică cu **încălcarea conștientă și asumată voit** a Constituției și regulilor, atunci statul de drept este pus în cauză. Iar dacă procesul trece prin **limitarea rolului de control de legalitate** al Curții Constituționale – fie prin diminuarea atribuțiilor sale, fie prin **blocarea accesului normelor juridice adoptate și care produc efecte pe rolul instanței constituționale**, statul de drept este pus între paranteze.

Ce dovadă mai clară poate fi decât faptul că astăzi, în ciuda unei decizii a Curții Constituționale și a unei legi validate, trimise spre promulgare Președintelui interimar – pentru ca ulterior să fie publicată în Monitorul Oficial pentru a intra în vigoare – nu se știe încă dacă nu cumva **regulile jocului pentru viitorul referendum de demitere a Președintelui** nu vor fi stabilite printr-o ordonanță a Guvernului, adoptată fără posibilitatea de a fi supusă controlului de constituționalitate de către Curte, în absența unui Avocat al Poporului care să facă acest demers. Astfel, **cea mai perfectă dovadă a absenței statului de drept în România,** pe orice criteriu european, este reprezentată de instabilitatea regulilor, neclaritatea celor care se aplică în cazul unei proceduri în curs și asta în cazul procedurii de demitere a celui mai important demnitar al statului – Președintele.

Indiferent cine va deține controlul puterii și va reprezenta instituția Prezidențială, cine va conduce Guvernul sau majoritatea, **va trebui să inverseze aceste procese**, să **readucă întregul sistem instituțional în limitele statului de drept** (chiar și după 29 iulie, după referendum) și **să garanteze** aliaților și partenerilor europeni **că aceste reguli nu mai pot fi încălcate vreodată**, toate acestea până la adoptarea unei noi Constituții. O întreprindere dificilă și în care simplele angajamente nu sunt suficiente. Ar trebui generat deja procesul de **constituire a unei echipe de juriști** cu **puternică reprezentare internațională**, cu invitarea Comisiei de la Veneția care să ofere un raport după evaluarea completă a sistemului constituțional, a abordărilor de după 1 iulie și a **efectelor asupra statului de drept**, respectiv asupra formulelor de revenire la normalitate și la **formulele de garantare a sustenabilității regulilor jocului democratic instituțional** în România.

Orientarea strategică, securitatea și politica externă a României europene și euroatlantice

Un al doilea capitol important care va trebui atins prin eforturi susținute ale conducerii politice de vârf, prin acțiuni și proiecte care să implice ulterior întregul efort diplomatic al României, este cel de **garantare a orientării strategice a României.** Ca stat european și euroatlantic, partener strategic al SUA, Marii Britanii, Poloniei și Turciei, România va trebui să arate că orientările programatice asumate până în acest moment și consemnate atât în do-

cumentele electorale şi politice cât şi în Strategia Naţională de Apărare în vigoare rămân ca **permanenţe strategice ale ţării noastre**.

În fapt, ambiguitatea voită, prea multe declaraţii s-au făcut privind **opţiunile reconcilierii cu Rusia**, într-un moment de îngheţare a relaţiilor bilaterale ruso-americane şi a unei temporizări a dialogului până după alegerile prezidenţiale americane, pentru ca asemenea declaraţii să nu joace un rol nefast, în orice caz să ridice dubii din cauza lipsei de credibilitate a unor asemenea demersuri înaintea reaşezării relaţiilor ruso-americane pentru a nu presupune un voluntarism ce poate vulnerabiliza ţara noastră pe această relaţie. Mai adăugăm aici semnele de întrebare şi privind **prea desele tendinţe de a recurge la China** ca la un partener strategic, la finanţările ei într-o formă netransparentă pentru ca tendinţa scăpării de sub regulile de finanţare transparentă pe piaţa mondială să nu fie puse sub semnul întrebării, cu sumă de problematici în domeniul competiţiei, a pieţei interne europene, a drepturilor de autor pe care această relaţie le presupune dacă nu este respectat acquis-ul european din lipsă de capacitate legitimă de finanţare. Şi nu am citat argumente mai subtile sau nepublice care se vehiculează în diferite cancelarii.

O **orientare strategică spre Rusia şi China**, prezumată sau chiar subliniată de unii parteneri externi din raţiuni diverse, e ultimul lucru pe care ambiguitatea actualei situaţii îl reclamă şi, aici din nou, nu mai e vorba despre angajamente luate prin declaraţii şi vorbe sau prin invocarea regulilor subsecvente apartenenţei la UE. Aici este nevoie de **garanţii solide privind sustenabilitatea orientării euroatlantice şi europene** a României, a asumării Occidentului cu toate regulile sale. Iar aceasta cu toată deschiderea spre relaţii bilaterale legitime, reconstruite, cu toţi actorii internaţionali, inclusiv cu statele emergente.

În planul **securităţii**, România a trecut prin această instabilitate crescându-şi **vulnerabilitatea**, într-o perioadă în care Grecia se apropie de încetare de plată, statele europene însele au **probleme de credibilitate în aplicarea mecanismelor financiare de stabilitate** în timp ce creşterea economică este insignifiantă, iar Finlanda – ca şi alte state în format mai puţin vocal – dă semnale de ignorare a solidarităţii în spaţiul financiar, optând chiar pentru retragerea din Euro decât să plătească „datoriile celorlaltor state". Pe de altă parte, Siria este în fierbere şi **nu va prinde sfârşitul verii fără o soluţie cel mai probabil violentă intern**, cu impact extern, în timp ce **Iranul se poziţionează tot mai agresiv** în blocarea strâmtorii Hurmuz iar flota americană în protejarea statelor Golfului şi a intereselor sale în regiune, într-o încrâncenare ce poate oricând duce la o lansare de rachetă şi la escaladarea ulterioară în război.

Din acest punct de vedere, România se află în ceea ce se poate numi perspectiva unei „**furtuni strategice perfecte" din punct de vedere securitar**, iar episodul curent, ca şi perioada/perioadele electorale ce urmează, dar mai ales **conducerea statului cu legitimitate redusă şi cu reguli neclare şi ne-**

respectate, cu o credibilitate externă redusă sau ambiguă, pot crea dificultăți majore. Iar dacă la nivelul omului de rând lucrurile acestea par îndepărtate, **nivelul dobânzilor la împrumuturile pentru acoperirea deficitului bugetar** în creștere sau **retragerea sumelor investitorilor străini din economie** și din băncile subsidiare ale unor actori bancari externi devin **argumente ce vor arde la buzunar**, alături de inflația care se anunță în creștere, ca și cursul de schimb și care **vor diminua serios economiile românilor**.

Nu în ultimul rând, este vorba despre **politica externă a României,** la fel de instabilă și incoerentă în ultima perioadă, dar și cu episoade reprobabile, cel puțin discutabile privind declarații tranșante inacceptabile la acest nivel politic și care vor necesita eforturi diplomatice majore pentru a fi rebalansate. De la o **declarație politică** trimisă ca punctaj ambasadelor României în străinătate în legătură cu evenimentele din România la ambiguități și schimbări de ton, s-a ajuns la **formulările cele mai grave**, la **rățoieli de tip Miloșevici** împotriva Germaniei și a Europei, de pe poziții naționaliste, venite de la un prim-ministru tânăr, mai puțin experimentat dar fără nici o reținere în **a verbaliza sentimente și nu mesaje gândite**, care ne vor costa pe toți. Nu mai vorbim despre faptul că el se vrea reprezentant la viitorul Consiliu European alături de doamna Merkel.

Nici președintele sârb Nikolici nu și-a permis o campanie electorală antieuropeană decât **bine nuanțată** în exprimări și gesturi, iar după alegerea ca președinte a jucat fără cusur cartea europeană la nivel declarativ, **evitând afirmații tranșante și greu de nuanțat ulterior**, precum cele de la București. Iar situația sa e mult mai complicată, iar contextul și pregătirea sa anunțau derapaje naționaliste cu valoare de întrebuințare electorală. A făcut-o la București cineva la care Occidentul nu se aștepta, un premier al unui stat european, parlamentari europeni, lideri ai unui partid european, toți membri ai familiei europene socialiste. Un **demers complet inacceptabil** și care **amenință să izoleze România** și **să scoate românii din Europa**, transformând un întreg popor în persoane paria și afectându-le dreptul la liberă circulație.

Responsabilitatea liderilor politici reclamă exact această abilitate, de **a nuanța afirmații gândite în cabinete de către consilieri și diplomați**, afirmații care să permită interpretări avantajoase, repoziționări și amendamente în perspectivă. Unele **afirmații dure la adresa statului lider al Europei sunt echivalente cu negarea Holocaustului**, chiar dacă formulările diplomatice ale liderilor tuturor partidelor politice germane lasă loc de interpretări nuanțate la București, cum era normal. Dar toate afirmațiile merg în siaj cu afirmația cancelarului german. Diplomația românească are mult de lucru și din greu, dar oricum are nevoie de **impactul și miezul acțiunilor din țară** pentru a putea duce lupta cu **recâștigarea statutului și demnității României** cu șanse de câștig și cu credibilitatea demersurilor în capitalele europene și peste ocean.

Independența justiției: cheia integrării depline în UE și garanția menținerii și atragerii investitorilor străini

Nu în ultimul rând, cel de-al treilea pilon al **reconstrucției credibilității României** și a statutului său de stat european democratic, este cel legat de **garanții privind independența justiției**. Prea multe date, fapte, procese, capete de probă, zvonuri sau povești se vehiculează pe aceste teme în spațiul public românesc. De la evitarea unei decizii definitive prin demisie și declinarea competenței unei instanțe la zvonul privind grațierea unui politician de prim-plan condamnat și mergând mai departe la șoaptele de culise vizând promisiunile unui politician, ministru, parlamentar către finanțatori și membri de partid privind aranjarea soluțiilor unor procese, eventual pe bani, toate sunt reprobabile și ne condamnă în fața Europei.

Aici eforturile vor fi mult mai grele pentru că și argumentele sunt mult mai puține. Tentația politizării justiției, a controlului asupra instanțelor, a preluării justiției de către un partid sau altul sunt semnale care **subminează independența justiției** și trimit în derizoriu eforturile unei întregi diplomații, oricât de abilă și bine pregătită, inventivă și profesionistă ar fi ea. Or ultimele evenimente și preluarea puterii complete în stat cum s-a făcut ridică semne de întrebare asupra **motivelor care au dus la un asemenea desant inexplicabil** dacă nu ar fi valori importante care contează pentru cei ce au inspirat mișcarea și sunt dincolo de lupta legitimă pentru putere. De exemplu, blocarea unor dosare în justiție și amestecarea lor între instanțe și competențe, schimbarea și controlul unor procurori șefi, limitarea sau dirijarea activității unor instituții de control sau urmărire penală și așa mai departe.

Diplomații de la București au cunoștințele cele mai avansate asupra situației din România, mult mai importante decât cele pe care le are secvențial media românilor. Ei informează cancelariile și statele de unde provin iar lucrurile sunt cunoscute în **cea mai crudă și nudă formă a lor**, nemachiate și fără nici un aranjament cosmetic, chiar și dincolo de zâmbete diplomatice sau absența propriu-zisă a verbalizării unor reproșuri, însă **sancțiunile** vin cu prima ocazie când cerem ceva sau dorim un sprijin de la comunitatea internațională. Independența justiției e un domeniu în care multe fapte, acțiuni, programe erau oricum necesare, cu atât mai mult acum, în actualul context și când s-au pus sub semnul întrebării aceste perspective.

A fi european înseamnă și **respectarea în litera și spiritul lor** – a tuturor regulilor comunității din care facem parte: democrație, stat de drept, independența justiției, sustenabilitatea angajamentelor și orientărilor externe. Ultima săptămână a dat naștere la o amplificare exponențială a suspiciunilor față de România, forța instituțiilor sale, capacitatea de a funcționa în limita regulilor democratice. Iar apropierea unor momente propice în care *lidership*-ul din parchete, CSM, Curți de justiție și agenții conexe de control e în măsură să crească nervozitatea partenerilor externi, deja alertați de modul de tratare a Curții Constituționale – ca să nu mai vorbim aici de **tentația schim-**

bării judecătorilor Curții Constituționale sau subminarea activității sale și **negarea preeminenței deciziilor Curții** și a **controlului de constituționalitate** față de voința manifestată prin număr a unei majorități parlamentare.

După referendum avem **de decontat** această aventură. Avem **de plătit costuri**, nu ei, politicienii, ci noi toți, românii. Iar **un efort major de reconstruire a credibilității României** ca actor european previzibil, cu politici durabile, cu instituții viabile și funcționale, va trebui făcut de către politicienii ce se vor afla în vârf, dar și de diplomați, în timp. În foarte mult timp. Or tocmai aceasta nu avea România de pierdut: timpul. **3-5 ani, noi oportunități ratate, noi costuri, o nouă generație de sacrificiu**. Cine-și asumă responsabilitatea și nota de plată politică ce va veni în toamnă, sau poate anul viitor? Sau celalalt de după el???

24. DUPĂ REFERENDUM: RESPONSABILITATE, RECONSTRUCȚIE ȘI RECONCILIERE NAȚIONALĂ*

Scriu acest editorial în plină agitație a finalului de campanie pentru referendum în care vociferările, zgomotul și invectivele au atins cote alarmante pentru sănătatea fiecărui român. Ba cred că și vocabularul limbii române trebuie rescris pentru a aduce în prim-plan noi formule de superlative și elemente de limbaj șocant și excesiv, după ce toate cuvintele limbii române pe care le aveam în acest sens au fost utilizate fără măsură și dezbrăcate de sens prin abuz. Totuși există viață și după 29 iulie, iar România trebuie să-și recompună coeziunea societală. Nu înainte de a se asigura că experiențe ca aceasta nu se mai pot repeta, pentru a introduce electroșocuri în economiile românilor și în stabilitatea lor emoțional afectivă.

Responsabilitatea pentru acțiunile suspendării

De astăzi, referendumul s-a încheiat. La ora la care citiți acest editorial, toată lumea știe care sunt rezultatele. Înseamnă că, criza politică s-a încheiat? Mai pot suporta românii continuarea crizei? Dacă referendumul a fost validat iar președintele demis, da. O nouă campanie electorală prezidențială se va lansa și nu va dura probabil 3 luni, dar 45-60 de zile da. Urmată de alegerile generale. Iar USL ar putea să treacă în marș triumfal la dobândirea unanimă a puterii în România, însă doar dacă explică sau corectează ce a făcut deja.

---

* Articol publicat cu titlul *Reconstrucția post-conflict după suspendare,* în bilunarul QMagazine, 11 iulie 2012, ISSN 1842-9114, http://qmagazine.ro/autori/opinie-iulian-chifu-reconstructia-post-conflict-a-posturii-romaniei-dupa-procedura-de-suspendare-a-presedintelui/.

UE aşteaptă o inversare completă a acţiunilor ce au dus la paralizarea statului de drept. Ignorarea acestui deziderat e suicidar, înseamnă ieşirea din Europa nu neaparat fizic, dar diplomatic şi ca prestigiu, da. Deci inversarea procesului de alterare, limitare sau suspendare a instituţiilor democratice trebuie făcută. Cel mai dureros fiind procesul de repunere sub control constituţional a hotărârilor Parlamentului, eventual reinstalarea vremelnică, chiar şi pentru doar câteva luni, a foştilor preşedinţi ai Senatului şi Camerei Deputaţilor. Probabil că procesul va fi amânat, din raţiuni de vacanţă parlamentară, până în septembrie, respectiv până după alegerile prezidenţiale, pentru ca lucrurile să nu poată fi inversate.

Dacă în cazul cel mai probabil – cel al nevalidării referendumului prin absenteism la vot – deconturile provocării acestui atac asupra instituţiilor statului de drept sunt evidente, şi în cazul validării referendumului, cineva va trebui să fie vinovat şi să asume decontul, chit că jocul de pasare a responsabilităţii se va desfăşura între preşedintele interimar şi premier sau între PNL şi PSD. La final, calmarea spiritelor la nivel european şi o primă dovadă că o astfel de acţiune nu se poate repeta – deci statul de drept este sustenabil, ca şi democraţia în România – nu se poate proba fără a avea vinovaţi care plătesc juridic şi politic acţiunea.

Reconstrucţia post-conflict: recompunerea mozaicului românesc

Reconstrucţia post-conflict în cazul acţiunii de suspendare/demitere a Preşedintelui în forţă, sumară şi prin încălcarea normelor statului de drept cu bună ştiinţă va fi şi mai complicată. Am mai scris pe larg aici despre aceste aspecte. Cele mai complicate vor fi reaşezarea în condiţii de coabitare şi de formulă minimală de lucru a unor adversari care au aruncat rivalului cele mai abjecte invective, au utilizat cele mai josnice metode şi manipulări în tentativa de a demite preşedintele şi de a prelua cu forţa şi anticipat întreaga putere în stat. Miză mare, risc mare şi efecte costisitoare în formula de reconstrucţie a instituţiilor şi a funcţionalităţii lor în coabitare. Probabil că unii actori vor trebui schimbaţi din funcţie, alţii vor fi retraşi definitiv din primplan, în fine, unii mai puţin vizibili în acţiuni vor trebui să-şi asume o pauză.

Apoi cel mai greu de redobândit este încrederea în ireversibilitatea procesului democratic. Aici lucrurile depăşesc responsabilitatea celor ce au generat acţiunile – calificabili oricând că au săvârşit abuzuri în funcţie, uzurpare de calităţi oficiale, asociere în vederea comiterii de infracţiuni şi alte vreo 20 de delicte şi infracţiuni conexe. Deja trebuie construite garanţii normative, instituţionale şi funcţionale ale statului de drept prin care să poată fi împiedicată adoptarea unui proiect de act normativ contrar legii (şi care nu poate fi sancţionat decât după o judecată în contencios administrativ de câţiva ani, între timp actul vădit ilegal producând efecte) sau să fie sancţionată *ab initio*

o ordonanță dată într-un domeniu în care Guvernul nu are atribuții, vădit ilegală din start, producând efecte, dar fără posibilitatea de a fi blocată în vreun fel astăzi. Așa cum trebuie stabilit un mecanism care să nu mai permită decapitarea principalelor 3 funcții în stat, consacrate constituțional succesiv ca formule interimare – președinte și președinți ai celor două camere ale Parlamentului – rolul constituțional fiind exact acela de asigurare a stabilității în fruntea statului.

Toate acestea vor dura ani, dacă trece referendumul, pentru că autorii acțiunii se vor afla în prim-plan și, deci, vor fi lipsiți de credibilitate până după alegerile generale ulterioare lui 2012, anticipate sau la termen. Dacă referendumul nu este validat, repunerea în prim-plan a prestigiului și credibilității României, a încrederii în statul de drept și sustenabilitatea democrației va dura mai puțin, dar va fi cel puțin la fel de costisitoare. O reformă majoră a întregii clase politice este necesară, iar aceasta presupune fundamental un alt tip de finanțare a politicului, un alt profil de politician și construcția unor partide ale căror atribute să fie atragerea și pregătirea unei rezerve de cadre profesioniste și nu accesul la putere pentru producerea ilicită de resurse financiare și economice prin căpușarea, în diferite forme – mai fruste sau mai sofisticate – a bugetului de stat.

Reconcilierea națională înaintea următorului val al crizei

În fine, poate cel mai greu de recompus va fi unitatea și coeziunea națională. În fața crizei economice ce vine, a suprapunerii crizelor internaționale ce ne pândesc în proximitate, conștiința dușmanului extern comun și conștiința nevoii unui efort comun va putea recompune societatea, va reconstrui poduri peste prăpăstiile create între oameni în atâți ani, după utilizarea unor metode ce au fracționat fundamental și atacat psihicul și emoțiile acestora.

Suntem astăzi la cel mai jos nivel al coeziunii societale, ne așteaptă o campanie de alegeri generale iar reconcilierea națională e necesară. Aceasta presupune și gesturi de penitență și recunoaștere a vinei și greșelilor, și mărturisiri, și formule de asumare și ispășire a acestor responsabilități – dacă ele au conținut juridic, probabil în spatele gratiilor – dar societatea trebuie vindecată. Iar aici nu este numai rolul politicienilor, ci și al personalităților de referință, al elitelor, al oamenilor de cultură și, de ce nu, al Bisericii. Aici ar trebui să se joace formula de mărturisire, ispășire și iertare a păcatelor pe care Biserica o poate promova și garanta.

Cred că am căzut într-o prăpastie atât de adâncă, ca națiune, ca țară, încât avem de urcat Golgota regăsirii în genunchi, cu trudă, pas cu pas. Nivelul ambițiilor va trebui să scadă iar îngâmfarea, tupeul, proasta creștere, șmecheria, furtul și mai ales MINCIUNA vor trebui să își găsească posibilități de sancționare la nivelul general pentru a putea fi eliminate dintre valorile acceptabile atunci când toate mijloacele sunt bune pentru scopul distrugerii

inamicului. Mai ales că inamicul suntem tot noi, e o luptă fratricidă la care am asistat, un război fără învingători în fapt, pentru că cei răniți de moarte sunt România și românii.

25. ÎNTOARCEREA LA FUNDAMENTE: REFORMA SOCIETALĂ, A SISTEMULUI DE VALORI ȘI A MORALEI PUBLICE*

Motto: *Și a intrat Iisus în templu și a alungat pe toți cei ce vindeau și cumpărau în templu și a răsturnat mesele schimbătorilor de bani și scaunele celor care vindeau porumbei. Și a zis lor: Scris este: „Casa Mea, casă de rugăciune se va chema, iar voi o faceți peșteră de tâlhari".*

Matei, 21.12-13

Contextul internațional actual aduce schimbări profunde în dezvoltările din lume, vorbindu-se de schimbarea naturii Relațiilor Internaționale, de „dispariția politicii externe" în politică internă sau politică economică a statelor, dar și despre dublarea globalizării și formulelor regionale de integrare cu reforme substanțiale în reprezentare și legitimitatea puterii la nivelul statelor, prin creșterea preeminenței cetățeanului și a societății[1]. În acest context, reformele necesare și cele pro-active în societatea contemporană se acumulează, iar viteza internă de schimbare este suficient de importantă pentru a crea bulversări ce se adaugă celor deja stârnite de criza economico-financiară globală, de criza datoriilor suverane și de schimbările profunde în raportul de putere și relațiile cu statele autocrate, prin prisma experiențelor „Primăverii arabe". Pentru a evita o „furtună perfectă" cu evoluții ce frizează suprapunerea discontinuităților ce pot da naștere „catastrofelor" din teoria lui Rene Thom[2], este necesară crearea referențialului profesionist, de onestitate și de morală, de valori asumate personalizate și aplicate în practică.

Este dificil să vorbim despre o „reformă morală" în sine – pentru că referențialul de valori clamate rămâne stabil, se raportează la fundamentele democrației liberale și a drepturilor omului cuantificate în documentele europene. Totuși rămâne problema identificării referințelor potrivite, într-o societate care este bolnavă prin lipsa marilor moraliști și referințelor profesionale indiscutabile inclusiv din cauza tendinței exacerbării spiritului critic în criticism nediferențiat și în procedee de „distrugere a idolilor" și „demitizare a valorilor"[3] determinate de clivajul din societate și politizarea profesiilor cele mai „independente" și „neutre". Măcar mecanismul identificării referin-

* Articol apărut cu titlul *Întoarcerea la fundamente: reforma societală, a sistemului de valori și a moralei publice,* în Sfera Politicii, Vol. XX, Nr. 1 (167), ianuarie – februarie 2012, ISSN 1221-6720, pp. 95-102.

țelor și al perfecționării sistemului de identificare și promovare a valorilor trebuie menținut într-o situație de funcționalitate, pentru a crea pilonii pe care să se reconstruiască și la care să se raporteze o societate care ar intra în situații de criză.

Din acest punct de vedere, credem că e utilă, ba chiar obligatorie, o revizuire a componentelor celor mai profunde ale instituțiilor cu vocație în asigurarea referințelor morale, precum Biserica. Nu ne referim la ingerințe în conținutul credinței în sine – din contra, este util și de neînlocuit rolul de perenitate a acestora și nevoia unei structuri conservatoare, păstrătoare a memoriei naționale – ci la obiective și ierarhia preocupărilor, al referențialului intern și al fundamentelor pe care se sprijină organismul religios, la relația sa cu credincioșii și poporul pe care-l reprezintă. O întreprindere deloc ușoară și care expune la controverse multiple. Ca un intelectual creștin ce mă revendic, consider totuși că o asemenea dezbatere trebuie lansată, la un moment dat, pentru a evita căderea Bisericii Ortodoxe Române în spațiul superficialității, mercantilismului și a mediocrației, a „tentației politicului“ precum restul societății românești.

Criza economică – criză de *leadership*, criză morală, criza clasei de mijloc

Criza economică a avut un impact major asupra schimbării de sistem, ea însăși reprezentând reflectarea unor probleme interne ale sistemului încă în acțiune, a lipsei de adaptare sau a creării nișelor pe care s-a putut strecura speculația și oportunitatea actorilor globalizării. Astfel, **în Statele Unite**, anularea, în 1999, a amendamentului de după criza din 1933 care separa băncile comerciale de băncile de investiții[4] a dus la construcția de produse derivate și a economiei produselor secundare, unele dintre ele conținând elemente toxice și necuantificabile sau, în orice caz, neacoperite în valoare reală. Dimensiunea piețelor secundare depășește astăzi de 10 ori PIB-ul mondial.

Apoi administrația Clinton a găsit panaceul dezvoltării continue prin susținerea și încurajarea procesului de construcție în formatul celor două bănci ce acordau credite de casă cu buletinul. Era de ajuns să fii cetățean american și puteai lua un credit pentru casă, chiar dacă nu ai muncit niciodată, nu întruneai nici măcar condițiile pentru a deține un card de credit și era evident că nu vei plăti niciodată. SUA a avut două mandate de creștere, care nu au fost întrerupte nici măcar de criza „gestului nepotrivit“ al fostului președinte democrat, însă acumulările în credite neperformante au explodat în final.

De la specularea direcției în care se vor duce banii atrași de diverse economii, la specularea creșterii prețurilor și a creșterii economice, a producției din viitor, s-a ajuns la adevărate pariuri pe produse derivate de acest tip. Iar cât timp trendul a fost crescător, modelul a putut să suporte și hibele prezentate mai sus. Însă atunci când nu a mai existat creșterea și inflația aceasta la

nivel global, modelul a capotat, arătându-şi slăbiciunile şi găurile de reglementare care au indus căderea în gol.

Speculareа direcţiei fondurilor şi a zonelor de creştere de către investitori nu e cazinou sau loterie, ci are reguli. Mişcarea capitalurilor internaţionale are drept axiomă de bază, pentru ca predicţia să fie corectă, creşterea economică pe trend, tendinţă constantă. Însă brusc în Statele Unite, cele mai atractive şi lichide economii pentru investitori, s-a produs o ruptură, nereturnarea creditelor, scăderea preţului la imobiliarele care erau scoase la vânzare de bănci în număr mare afectând şi piaţa celorlalte clădiri, de unde şi scăderea economică, a valorii garanţiilor reale şi declanşarea unei crize economice.

Ca proces, se mai adaugă celebrul paradox al directorilor de multinaţională care, într-un format deja consacrat, au salarii, beneficii şi bugete de protocol garantate, plus participare la beneficii, însă nu şi sancţiuni potrivit pierderilor pe care o companie le poate înregistra sub directoratul lor. Cum soluţia de *bail-out*, a injectării de bani şi preluării de acţiuni în instituţiile financiare de către statul american a funcţionat, aceşti lideri ai Wall Street-ului au încasat şi beneficiile de după criză. Rezultatul a fost revolta publică şi, fie speculată, fie naturală, mişcarea Occupy Wall Street[5] reprezintă un rezultat al faptului că responsabilii declanşării crizei nu numai că nu au fost pedepsiţi, ba mai mult, au fost premiaţi.

Dar poate cel mai grav, mai grav decât criza, a fost percepţia crizei. De principiu, prin uz excesiv – în special în spaţiul mediatic, virtual şi informal – percepţia ia locul realităţii. De aici şi motivul pentru care, de la un anumit punct, libera circulaţie a informaţiei şi fenomene petrecute pe diferite meridiane ale lumii, tendinţele catastrofice din ştiri – o ştire bună nu vinde, una proastă, eventual fasonată corespunzător, aduce audienţă, publicitate şi, deci bani – totul a dus la faptul că suspiciunile originare privind greşelile şi boala sistemului au fost exacerbate şi au dus la prăbuşirea încrederii.

În orice criză, evident că morala comună şi aşteptarea populaţiei se îndreaptă spre o formulă vindicativă, respectiv a antrenării responsabilităţii vinovaţilor. Vinovaţii, *leadership*-ul economic-financiar, au fost fie ocoliţi de tăvălugul răspunderii, fiind înregistrată protecţia din spatele contractelor de management, dar şi o toleranţă excesivă, ba chiar pe alocuri vinovată, a *leadership*-ului politic, care a susţinut zona financiară chiar şi protejându-l pentru a nu fi antrenată responsabilitatea sa. De unde şi accelerarea neîncrederii publice care s-a extins, de data aceasta cu temei real, asupra *leadership*-ului politic.

De remarcat şi faptul că, criza financiar-economică a determinat ca asumarea costurilor să cadă pe seama clasei de mijloc. Nu a fost o criză a săracilor, ci în primul rând o criză a clasei de mijloc, care a sărăcit brusc. Clasa de mijloc era cea care avea investiţii pe piaţa bursieră, în acţiuni care şi-au pierdut valoarea peste noapte. Clasa de mijloc avea bani în bănci care au falimentat. Clasa de mijloc avea mici afaceri care au fost primele ce au sucombat, dând faliment în cursul crizei din lipsă de comenzi. Iar acestea erau afa-

ceri reale, productive, nu realizate în pieţe noi sau secundare, care speculau migraţia fondurilor. Iar băncile nu au fost acolo, nu au avut rezerve şi nici încredere, nu au mai putut proteja afacerile mici şi de familie cu credite care să le ajute să treacă criza.

Dar poate cel mai important, criza „primului val", criza americană, a subliniat prima, pe linia lipsei de responsabilizare a elitei financiare şi a conivenţei elitei politice cu aceasta, o criză morală a sistemului, o absenţă a referenţialului, a solidarităţii, a formulelor de coeziune comunitară şi societală care să asigure depăşirea crizei prin întrajutorare şi prin formule de utilizare a resurselor în comun. Consumerismul şi individualismul pragmatic, transformarea bisericilor în societăţi comerciale şi afaceri şi pierderea originii lor de referenţial moral într-un moment critic a dus la receptarea crizei în forme şi mai dramatice de către populaţie.

Criza datoriilor suverane în Europa. Criza în România

Criza datoriilor suverane a fost rezultatul a două procese concomitente, suprapuse ca interval de timp, aparent convergente ca direcţie, în fapt cu multe puncte de contradicţie vădită: integrarea europeană şi globalizarea. Ambele procese merg în sensul liberalizării economice şi al integrării, cu excepţia faptului că într-un caz avem de a face cu o integrare regională, în celălalt cu o integrare haideţi să-i spunem universală, deşi lasă în afară spaţii izolate şi neaccesate complet, autonome faţă de circuitele globale. Spuneam că, aparent, procesele sunt convergente, dar nu totdeauna drumul spre globalizare trece prin formule de integrare regională – deşi par logice şi sunt instrumente indispensabile de coagulare a economiilor apropiate şi interdependente, în drumul spre integrarea globală. Căci structurile regionale, prin regulile faţă de exterior, faţă de cei care nu se află în regiunea de integrat şi prin construirea şi întărirea barierelor externe, se contrapun procesului de integrare globală.

Procesul de globalizarea s-a accelerat, în ultimele decenii, pe fondul creşterii vitezei de transport şi comerţ, al comunicaţiilor şi mişcării banilor, investiţiilor, a oamenilor, a produselor şi serviciilor. Viteza şi capacitatea tot mai mare a transnaţionalelor şi investitorilor relevanţi a depăşit deja forţa şi economiile naţionale, cel puţin în cazul statelor mici şi medii, dar în orice caz creează probleme de tangaje economice atât statelor, cât şi economiilor mari. Mai mult, orice barieră restrictivă are tendinţa de a fi măcinată prin faptul că acest capital va specula nişele de profit ce-i sunt oferite de aceste bariere, înlăturându-le, în final.

În cazul UE, defectele de construcţie a unui actor post-modern prins în furtuna globalizării au fost imediat speculate, în primul rând, politica monetară comună fără politică fiscală comună. Iar pactul de stabilitate şi convergenţă s-a dovedit insuficient pentru a asigura baza coerentă a dezvoltării şi

integrării[6], în timp ce politicile de coeziune au fost mult prea restrânse şi neconcludente pentru a elimina clivajele dintre diferitele state membre. Cât despre sistemul de decizie, el a fost întotdeauna văduvit prin lipsa de legitimitate democratică a *leadership*-ului Comisiei, modul de a alege, la nivelul naţional, funcţionari şi nu personalităţi care să-i eclipseze la nivel european pe şefii de state şi de guverne ce-i desemnau, dar şi modul greoi de a lua deciziile chiar şi în momente de criză.

Mai adăugăm aici „oboseala“ extinderii[7], cel mai de succes motor de creştere economică, în formulă *win – win*, pe care l-a imaginat UE după 1989. Câştigau ţările membre pe seama creşterii pieţei, câştigau noile state membre din acelaşi motiv şi pe seama democratizăţii şi accelerării dezvoltării. Iar oboseala extinderii a fost repede dublată de „oboseala“ integrării mai profunde a UE[8], în care mecanismele privind structura populaţiei europene – natalitate scăzută, îmbătrînirea populaţiei, refuzul muncii grele, istovitoare, „ruşinoase“, „degradante“ pe care trebuie să o facă alţii, imigranţii, a dus la intrarea în spaţiul european a noilor resortisanţi mult mai vitali. Dar aceştia nu au preluat doar poziţiile pe care nu şi le dorea nimeni, ci au atentat, încet, încet, la poziţiile cu pregătire mai importantă, luând şi slujbe pe care le disputau cu naţionalii statului gazdă. În paralel, efectul de antrenare a adus şi personaje care au consolidat infracţionalitatea şi pegra oraşelor, de unde şi căderea în ritm alert, în susţinerea unor curente anti-imigraţie, xenofobe şi de extrema dreptă[9], partide ce au intrat chiar în Parlament, ba chiar în majorităţi şi chiar în guverne europene.

În plus, UE s-a confruntat, în premieră după crearea Comunităţilor Europene, cu scăderea economică şi cu criza economică. Cazul Greciei – falsul şi acoperirea datoriilor reale prin proceduri birocratice; Pactul de stabilitate şi convergenţă cu prevederi laxe, slab şi nerespectat chiar şi de fondatori – Franţa, Germania; lipsa de competitivitate europeană generală dată şi de o anumită îndepărtare de cultul muncii grele, a muncii susţinute – şi pe seama unor modele sociale nefaste, toate au dus la criza detoriilor suverane care se acumulaseră dar care, pe fond de criză economică-financiară, au început să reprezinte un balast şi o greutate în a fi acoperite.

Aici se adaugă şi un alt proces, cel al scăderii drastice a investiţiilor în industria militară, una din forţele de dezvoltare ale economiei americane prin faptul că industria militară e principalul investitor, în SUA, în cercetarea fundamentală. Europa a pierdut astfel ritmul[10] şi a început să aşeze cam o generaţie tehnologică între ea şi SUA, poate cu excepţia notabilă a Marii Britanii, care a menţinut modelul şi investiţiile militare, precum şi a Germaniei, dar care nu a beneficiat de atractivitatea egală a minţilor şi de nivelul de finanţare al laboratoarelor şi proiectelor individuale de peste ocean.

În ţara noastră, soluţia la crizele suprapuse pe care le-am resimţit prin impact şi efect de antrenare a celor de peste ocean şi a celor europene a fost austeritatea. Soluţia a fost una impusă de nevoia de finanţare, de FMI şi UE, iar doar viitorul va putea să valideze, prin valorificarea oportunităţilor pe care

le-a oferit, acest pas comparativ cu alți parteneri europeni, dacă a fost bine, a fost rău, dacă decizia a venit la timp. Poate, cu un an mai devreme, costurile sociale și economice ar fi fost mai reduse. Poate o conștientizare și reacție încă din 2007 ar fi blocat un trend de cădere și „aterizare dură" a economiei în 2008.[11]

Cert este că efectele austerității, în momentul său inițial, au fost absorbite de către populație[12] pe seama creșterilor din cei 4 ani anteriori, 2005-2008, dublarea pensiilor și salariilor. Însă, pe dimensiunea percepției publice, punctul de inflexiune a fost atins, trecerea de la o creștere constantă și substanțială la tăiere a salariilor și apoi o recuperare reținută și respectiv blocarea practică a veniturilor a costat încrederea *lidership*-ului politic.

De aici până la prăbușirea încrederii în autoritate, în general, a fost doar un pas. Aceasta este contraproductivă cu atât mai mult cu cât, în criză, lipsa de încredere în lider face mesajul său în momente complicate necredibil, iar capacitatea de a concentra și aduna resursele publice și a determina efortul unitar al națiunii pentru depășirea problemelor este redusă, cu efect major pentru gestiunea crizelor.

Dar, în cazul crizei din țara noastră, s-au suprapus mai multe elemente și procese ce durează de cel puțin 20 de ani:

– lipsa de expertiză profesională în spațiul autorității publice. Statul român a pierdut bătălia pentru oameni bine pregătiți cu multinaționalele, sectorul privat și cu ofertele din străinătate;

– slaba pregătire a generațiilor viitoare. Sistemul de învățământ are câteva vârfuri remarcabile și forța de a produce un număr de tineri cu pregătire de top, care fac furori pe toate meridianele și ocupă, în competiții deschise, cele mai importante posturi la companii și în universități prestigioase din lume, însă nu a reușit să depășească faza de masificare și scădere constantă a nivelului mediu de pregătire, printr-o suprapunere de dezinteres, lipsă de calitate și atractivitate a domeniului educației pentru cei mai bine pregătiți absolvenți, formalism și superficialitate în actul de învățământ. Astfel, abilitățile dobândite sunt la un nivel precar, standardele medii sunt reduse, modelele bazate pe muncă și educație au fost suplinite de cele care așează în prim-plan norocul, întâmplarea și banii, iar școala oferă tot mai multe posibilități de a traversa perioada de acumulări **fără să înveți cum trebuie să înveți**. Am pierdut modelul acumulării de cunoștințe și al învățării „lucrurilor inutile" și nu am dobândit un sistem al „alegerii învățăturii necesare";

– consumerismul și aplecarea spre cantitate *versus* calitate. Moda, produsele de import cu valoare îndoielnică dar accesibile, lipsa de modele, ruptura la nivelul elitelor, războaiele false ale „noilor" cu „foștii" și contestarea valorilor reale pe baza a „ce a făcut înainte" sau preamărirea „școlilor de afară" a criteriilor false și adaptate grupurilor noi, crearea prea multor „punți obligatorii", păzite de „podari" cu zeciuiala pe domenii întregi a dus la **alterarea competiției** în cercetare, învățământ superior, în administrație și modelarea „birocrațiilor pozitive";

– tot la nivelul **valorilor**, am înregistrat şi continuă exerciţiile dilematice şi criticiste urmate de **false demitizări, vânători de vrăjitoare,** lipsa de reconciliere după Revoluţie şi continuarea sciziunilor în societatea românească prin promovarea agresivităţii de limbaj şi acţiune, a pornirilor conflictuale, violenţei de limbaj şi modelelor marginale care „plac majorităţii". Constatăm astăzi **cea mai slabă coeziune societală** întâlnită în România de sute de ani.

Reconstrucţia sistemului de valori şi a referinţelor morale: „Alungaţi negustorii din Templu!"

Impactul generaţiei 1989 cu economia de piaţă, democraţia şi libertatea a fost unul salutar, dar nu fără efecte secundare. Cu sau fără ştiinţă, rupturile create de momentul 1989 între grupuri, categorii şi tipologii umane, speculate amplu la nivel politic în primii ani de democraţie, au dus la scindări masive ale societăţii, contestări ale valorilor şi măturarea memoriei naţiunii. Ce a urmat nu a fost reconstrucţia socială de la bază, eventual o redescoperire a spiritului comunitar pe baza religiei regăsite, ci, din contra, contestarea oricărei coagulări sociale prin referire la comunism, a valorii cu referirea la libertatea criticii, demitizarea idolilor istorici pentru că fuseseră pilonii de referinţă ai epocii anterioare. Reconcilierea după ruptura revoluţiei nu a intervenit nici astăzi, când încă avem revoluţionari ce **revendică financiar** o recunoştinţă a naţiunii pentru ce au făcut în 1989, vinovaţii evenimentelor nu au fost găsiţi iar procesul a fost tărăgănat prin parchete şi instanţe fără finalitate, în timp ce deschiderea arhivelor şi pedepsirea torţionarilor şi vinovaţilor s-a făcut parţial şi tardiv pentru a mai asigura responsabilitatea în justiţie a acestora.

În schimb, a pătruns în spaţiul public un nou set de valori, inerente noului tip de regim şi unei economii de piaţă sălbatice, nereglementate, a unui acces la resurse şi oportunităţi drenate politic: pragmatism, consumerism, beţia de produse. Diversitatea de produse şi impactul publicităţii asupra unui public neobişnuit a accentuat pornirea „să le încercăm pe toate", ultimul, „cel mai nou" produs, cel „la modă" a devenit „cel mai bun", „cel de care am nevoie", „**a avea**" a devenit valoarea supremă – nu a satisface nevoia, trebuinţa.

Dar poate cea mai gravă problemă pe care am întâmpinat-o a fost că am pierdut un referenţial al scopului în viaţă, am pierdut plăcerea şi cunoştiinţele despre viaţă şi **nu mai ştim să trăim.** Scopul suprem a devenit să posedăm bunuri, modalitatea să păcălim pe celălalt sau să speculăm o oportunitate înaintea lui, să ne descurcăm, abilitatea balcanică şi bizantină de a soluţiona problema prin a apela la decident cu plocon, peşcheş, a revenit în forma accesului la pile, cunoştiinţe şi relaţii cu mită, şpagă şi corupere. Scopul în viaţă nu mai este cel de **a crea, a construi, a dura,** a lăsa ceva în urmă, care să ne împace viaţa finită pe care o avem cu realizări care să ne asigure pomenirea în posteritate – prin cărţi, prin copii, prin instituţii create, prin construcţii şi idei consacrate şi lăsate urmaşilor.

Discuția privind o reformă morală e grea și complicată într-o societate în care referințele profesionale sunt contestate laolaltă cu figurile emblematice. Referințele sunt demitizate, modelele absente sau pervertite în alte direcții decât cele legate de creația de orice fel. Și dacă societatea civilă și comunitatea nu a dat mari moraliști iar cei de referință s-au stins unul câte unul, rolul referențialului moral nu a putut fi suplinit nici de religie, în ciuda încrederii de care se bucură Biserica în România.

Două au fost fenomenele care au alterat forța de referențial moral al Bisericii: mai întâi revenirea în prim-plan a instituției religioase ca încredere, dar nu și a credinței reale a comunității, nu și a forței de coagulare a comunităților ce revenea îndeobște religiei, pe de altă parte o transformare a instituției din referențial în spațiu cu propriile probleme, o cădere în zona afacerii și veniturilor, a mercantilismului în Biserica însăși, dublată de probleme morale și legale chiar a unui număr de membri ai clerului, pe care instituția inițial i-a protejat, pentru a nu fi expusă public, apoi nu a avut mijloace suficiente pentru a-i sancționa, în fine întâmpină probleme în a gestiona aceste subiecte în contextul unei competiții – inegale, ce-i adevărat – cu alte culte și credințe ce se dezvoltă liber în România.

„**Alungarea negustorilor din Templu**“[13] este un percept profund creștin care ar putea fi un punct de plecare în reașezarea referențialului moral al societății românești: alungarea consumerismului și a dorințelor materiale din mintea noastră; redescoperirea scopurilor vieții; redescoperirea bucuriei de a trăi și a altor motive de fericire decât banii – utili totuși, în limite decente, pentru a putea să ne asigurăm viața; revenirea la cultul muncii asidue și modelului devenirii prin muncă, a progresului și reușitei prin trudă și cu așezarea pas cu pas a cărămizilor în cariere clare și cu perspectivă, nu cu salturi întâmplătoare mediate de noroc, bani, matrapazlâcuri sau aranjament politic.

În al doilea rând, trebuie determinată o respingere a modelului SRL pentru Biserică și recâștigarea rolului de referință morală a națiunii, revenirea la modele de asceză și misionarism creștin, la rolul de purtător al solidarității umane, de constructor al coeziunii societale. Biserica e parte a comunității și nu o afacere a unei elite religioase. Catedrala Neamului e un simbol care trebuie construit, e mai impozant decât Casa lui Ceaușescu și are relevanță de simbol, dar în contextul în care se închid școli și spitale din cauza limitelor financiare și a perioadei de austeritate, a scăderii populației, invocarea a mii de amendamente pentru a susține alocarea, de la bugetul de stat, de bani pentru construcția de biserici devine o impunitate, mai ales că epoca recuperării monumentelor demolate de către comunism a fost deja depășită.

Este important ca Biserica să rămână referențial în încrederea publică și ea trebuie să își mențină postura de referință morală, inclusiv prin austeritate, prin asceză și prin promovarea referințelor curate ale pustnicilor, călugărilor și preoților cu har și înnobilați de viața aspră și aridă, de munca și lucrarea pe care o fac deopotrivă zi de zi. De aici trebuie pornită **reforma morală a societății**: de la referințe, modele, asceză, bunătate, bine, pozitivism și constructivism social. Pe un asemenea proces se poate întemeia redescoperirea ideii Binelui.

26. MARILE TEME STRATEGICE ALE ROMÂNIEI. UN DECALOG*

România înregistrează la această oră un număr de probleme strategice structurale cărora trebuie să le facă față și pe care va trebui să le gestioneze în viitorul apropiat. Indiferent cine va veni la conducerea statului român, problematica aceasta va trebui abordată, și cum lucrurile nu pot fi realizate doar de un partid sau altul, ele trebuie tratate în comun de către toate forțele politice din țară. Această dezbatere poate să ducă la crearea unui sumum de proiecte ce merită a fi sprijinite în comun și se pot constitui în ceea ce înseamnă interes național.

Iar pentru știință, interesul național nu se votează, e produsul elitei. E ca și cum ai face referendum cu ce discipline să se dea la admiterea la doctorat la Micologie. Așa cum interesul național nu e reprezentat de punctele ce nu se pot schimba prin referendum din Constituție plus limba română. Poate dezbaterea despre interesul național și nevoia unei mari strategii ar deveni utilă astăzi.

1. **Finanțarea legitimă, transparentă și competitivă a activității politice.** În lipsa unei asemenea soluții, riscul menținerii/căderii în corupție e constant, plus că toate partidele politice rămân anchilozate în proiect și complet neatractive pentru profesioniști neangrenați în afaceri sau „legături vinovate“ cu liderii politici ai partidelor respective.

2. Crearea mecanismului de **atragere a resursei umane de calitate pentru funcția publică,** respectiv elaborarea unor pachete atractive și legitime pentru profesioniști care să permită competiția cu succes în raport cu multinaționalele și angajatorii privați, precum și cu angajatorii de peste hotare.

3. Crearea **respectului pentru profesionalism**, pentru muncă și modele de construcție pas cu pas a carierelor profesionale. Meritocrația și modelele necesare societății nu pot fi construite dacă tipul de personaj mediatizat este **șmecherul, cel care se descurcă, venalul, scandalagiul** sau **hoțul neprins**. Rămâne o problemă constantă a țării noastre identificarea și cultivarea de personalități dedicate muncii lor, profesiei, modele, referințe, elite.

4. **Viața politică nouă**. Societatea are nevoie de speranță și în materie de lideri și formațiuni politice-civice de referință. Atât timp cât sistemul politic nu încurajează valoarea și nu atrage elitele, specialiștii, oamenii cu meserie în spate, devine dificilă cultivarea unei clase politice de calitate.

Recompunerea coeziunii societale. Este un deziderat extrem de important și care decurge din atomizarea societății, individualism și soluții perso-

---

* Articol publicat cu titlul *Mari teme strategice ale României. Un decalog,* în bilunarul QMagazine, 18 noiembrie 2012, ISSN 1842-9114, http://qmagazine.ro/autori/marile-teme-strategice-ale-romaniei-un-decalog/.

nale, nu din formule instituționale de a reuși pentru toate categoriile sociale, la nivelul la care trebuie să ajungă fiecare. Avem o problemă cu definirea consensuală a **interesului național** – atât la nivelul clasei politice, a specialiștilor cât și a societății în ansamblul său. Singurele elemente de permanență în materie țin de persoane și funcții publice, ele fiind legate de credibilitatea și legitimitatea acestora. Strategia Națională de Apărare, formulată de Președinte, este singurul punct de referință actuală.

5. Singurele **elemente de permanență** sunt **angajamentele noastre față de organismele internaționale de care aparținem** plus organismele financiare, dar în **lipsa altor elemente perene** sau permanente acceptate, la care se adaugă contextul scindării societății și aprofundării rupturii din interiorul societății, aceste angajamente sunt astăzi puse sub semnul întrebării. Oricum, ele **nu alcătuiesc o viziune** asupra României de mâine, nu conturează un proiect de dezvoltare al țării, de unde dificultatea conturării și construirii unui profil strategic al țării și a unui proiect strategic al României. **Nevoia de Mare Strategie** devine din ce în e mai pregnantă în contextul competiției de poziții – nu de idei sau proiecte.

6. **Supremația legii:** este un principiu al democrației tot mai mult pus sub semnul întrebării deși se regăsește în principiile fundamentale de la Copenhaga, necesare depunerii (și acceptării) cererii de aderare la UE. Ea presupune faptul că regulile democratice se situează deasupra voinței exprimate a majorității. În acest context și pe acest fundament se edifică statul de drept.

Contestarea și ambiguitatea la adresa acestor reguli apărute odată cu procesul de suspendare a Președintelui României a creat dificultăți majore României și, în general, puterii politice legitime în stat în raport cu cetățenii. Principiul statului de drept presupune nu politizarea instituțiilor, ci întărirea și funcționarea lor independentă, pentru a-și atinge scopurile pentru care au fost create, cu răspunderea și controlul politic sau ierarhic.

7. Munca. Cultura și respectul față de muncă a dispărut aproape complet, cu excepția unor zone limitate din societate, cele ce privesc munca în multinaționale. Din rațiunile de mai sus, atacul la adresa muncii e din ce în ce mai susținut. **Reconstrucția culturii și respectului față de muncă și cel ce muncește**, față de realizările sale va dura și reclamă oricum o abordare serioasă din partea clasei politice.

8. **Calitatea de contribuabil** și plata impozitelor ca responsabilitate de cetățean, pentru a garanta respectul pentru societate și un stat solid care să ocrotească această proprietate este tot o idee ce trebuie cultivată la nivelul educației principale din școli și prin formulele de promovare generală a acestor perspective. Rămâne o problemă strategică a României sublinierea și asumarea faptului că un cetățean își menține această calitate doar dublând-o și cu calitatea sa de contribuabil, iar respectul crește atunci când își plătește impozitele și când veniturile și proprietățile sale provin din muncă.

9. **Situația Partidelor politice.** Două sunt fenomenele care au loc și marchează viața partidelor politice: mai întâi **o anchilozare** a tuturor „partidelor

vechi“, blocarea accesului și concentrarea puterii la familiile de prieteni și oameni de afaceri din cercul îngust al Președinților (cu nemulțumirea, în consecință, a restului partidului) și imposibilitatea creării de „partide noi“, curate, din oameni care să nu fi făcut politică. Toate creațiile publice s-au dovedit incapabile să funcționeze fără rupturi din partide și fără asocieri care să le ducă în Parlament, poate cu excepția „fenomenului PPDD“, partid de televizor dar pe listele căruia au acces, pe bază de plată a locului, reprezentanți renegați sau paraşutați din toate „partidele vechi“.

Problemele de finanțare a partidelor politice sunt depășite doar de **modul aleator și nestrategic al cheltuirii banilor** de către aceste partide.

În plus, partidele au renunțat la unul din atributele lor, acela de **creare și atragerea de cadre noi**, de atragere a specialiștilor. Mai mult, partidele și-au **epuizat garnituri întregi de oameni politici** și au ajuns la generații foarte tinere, complet neexperimentate și fără experiență profesională în vreun domeniu, care au ajuns la conducere ca efect al înțelegerilor dintre grupări cărora le sunt tributare, **profilul liderilor** fiind mai degrabă unul ce reclamă **lipsa de caracter, tupeul, scandalul public și minciuna repetată**.

10. **Elite și referințe ale societății**. Problema majoră actuală este **formarea elitelor** și **capacitatea de a le menține în țară** și respectiv în funcție publică. Nivelul de plată creează dificultăți majore pe această direcție, iar generațiile sunt din ce în ce mai puțin pregătite, mai puțin înclinate spre studiu și cu puțină experiență. În general, în țară și pentru funcția publică rămân tinerii mai puțin pregătiți, care nu au reușit să-și facă cariere în zona privată sau în străinătate, sau copii din familie cu tradiție în administrația publică (inclusiv copii de politicieni).

Situația este accentuată de **lipsa reperelor, lipsa modelelor** și de **lipsa referințelor morale**. Demitizarea practicată de către media și polarizarea societății în formate antagonice, mutual exclusive, au dus la eradicarea sau ștergerea reperelor, modelelor și referințelor morale unanim acceptate în societate. Biserica este suficient de retractilă și implicată în afaceri pentru a mai furniza o referință morală solidă, în celelalte cazuri modelele fiind mai degrabă izolate și personalizate, sau orientate politic într-una sau alta din taberele create în societate.

NOTE

1 Potrivit modelului triadei „obiectelor de securitizat“ a lui Barry Buzan și școlii de securitate de la Copenhaga.

2 Rene Thom, *Teoria Catastrofelor*, Editura Tehnică și științifică, București, 1979.

3 Titu Maiorescu a lansat școala „spiritului critic“ în Junimea sfârșitului de secol 19 și în critica literară, care ulterior a devenit la începutul de secol o școală de gândire cu impact în diverse medii. Recuperarea curentelor de gândire românească de după 1989 a dus la extinderea spiritului critic prin deconstructivism și chestionarea tuturor referințelor istorice, culturale, literare, într-o exagerare a spiritului critic căzut în criticism, un proces sănătos la origine, dar care a degenerat în distrugerea pilonilor de referință naționale. Mai mult, apariția spiritului dilematic în anumite contexte

ale GDS, din jurul Revistei 22 și, ulterior, de la Dilema lui Andrei Pleșu, a avut drept scop asanarea societății de reminiscențele fostului regim și drept efect secundar pierderea referințelor și punerea sub semnul întrebării a oricărei acțiuni sau persoane, istorică sau prezentă.

4 Glass-Steagall Act, cunoscut și drept Banking Act din 1933, a fost adoptat de Congres în 1933 și nu a permis băncilor comerciale să se implice în afacerile legate de investiții. Revizuirea prevederilor Glass–Steagall Act s-a făcut prin Gramm–Leach–Bliley Act în 1999 și a eliminate separarea care a existat între băncile de investiții care emit acțiuni și băncile comerciale care fac depozite. Deregularizarea a eliminat și conflictul de interese între bancherii ce fac investiții și care sunt și ofițeri ai băncilor comerciale. Această revizuire a contribuit la accentuarea severității crizei financiare din SUA 2007-2011 permițând firmelor de investiții bancare de pe Wall Street să joace banii deponenților din băncile comerciale.

5 Mișcarea a pornit în urmă cu doi ani și a contestat lipsa de responsabilizare a bancherilor de pe Wall Street considerați responsabili de amorsarea crizei financiare și economice peste ocean. Ea s-a extins în diferite state și a fost îmbrățișată de un cumul de anarhiști, antiglobaliști, dar și oameni care au piedut în criză, speculându-se chiar, pe baza unei declarații publice de susținere, că mișcarea ar fi fost finanțată de multimiliardarul George Soros.

6 Prevede deficitul statelor membre sub 3% din PIB și datoriile sub 60% din PIB pentru a intra în zona Euro. Regula ar trebui probată că se respectă la nivelul a 3 ani înainte de aderare, prezumându-se, dar fără nici o sancțiune, că se respectă și după. De la adoptarea în 1992, la Maastricht, datele vorbesc divergent de nerespectarea prevederilor de către nici o țară în cei 20 de ani până astăzi.

7 Fenomenul de „enlargement fatigue“ a intervenit după extinderea UE cu România și Bulgaria în 2007.

8 Marcată de respingerea de către Franța și Olanda a Tratatului Constituțional, ratificat deja de un număr mare de state, inclusiv România.

9 Extrema dreaptă a ajuns la guvernare în Olanda, în cazul Franței, zestrea de voturi ce a crescut la 31% a Frontului Național după preluarea de către Marine Le Pen a conducerii partidului de extremă dreaptă francez și plasarea pe poziția a doua, a treia în intențiile de vot au determinat adoptarea unui limbaj anti-imigrație de către Președintele Sarkozy pentru a atrage votanții extremei drepte.

10 Realizarea acestei discrepanțe apare la momentul fundamentării Agendei Lisabona, iar eșecul acesteia e consemnat inclusiv în cadrul summitului Consiliului European din 8-9 decembrie 2011 care stipulează din nou ca prioritate susținerea creativității, a eficienței a noilor tehnologii și a creșterii competitivității ca soluții ale ieșirii din criză.

11 Hard landing este expresia ce desemnează trecerea de o creștere importantă la un deficit la fel de important de la un an la altul.

12 Nivelul protestelor publice a fost redus și gestionat fără probleme de către autorități, care nu s-au confruntat nici cu mitinguri mamut, nici cu turbulențe și violențe de stradă ca efect al tăierilor de 25% al salariilor și al anunțatei tăieri a pensiilor, asupra căreia s-a revenit, nici ca efect al creșterii TVA.

13 Matei, 21.12-13.

Apărut: 2013

Procesare calculator:
DRĂGUȚA BASANGIU

Imprimarea executată prin Decizia nr. 4/2013,
de către Serviciul Tipografic
al Institutului de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale
Bucureşti – 6, B-dul Iuliu Maniu, nr. 1-3
Telefon: 021 402 4777

ISBN 978-973-7745-85-9